DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

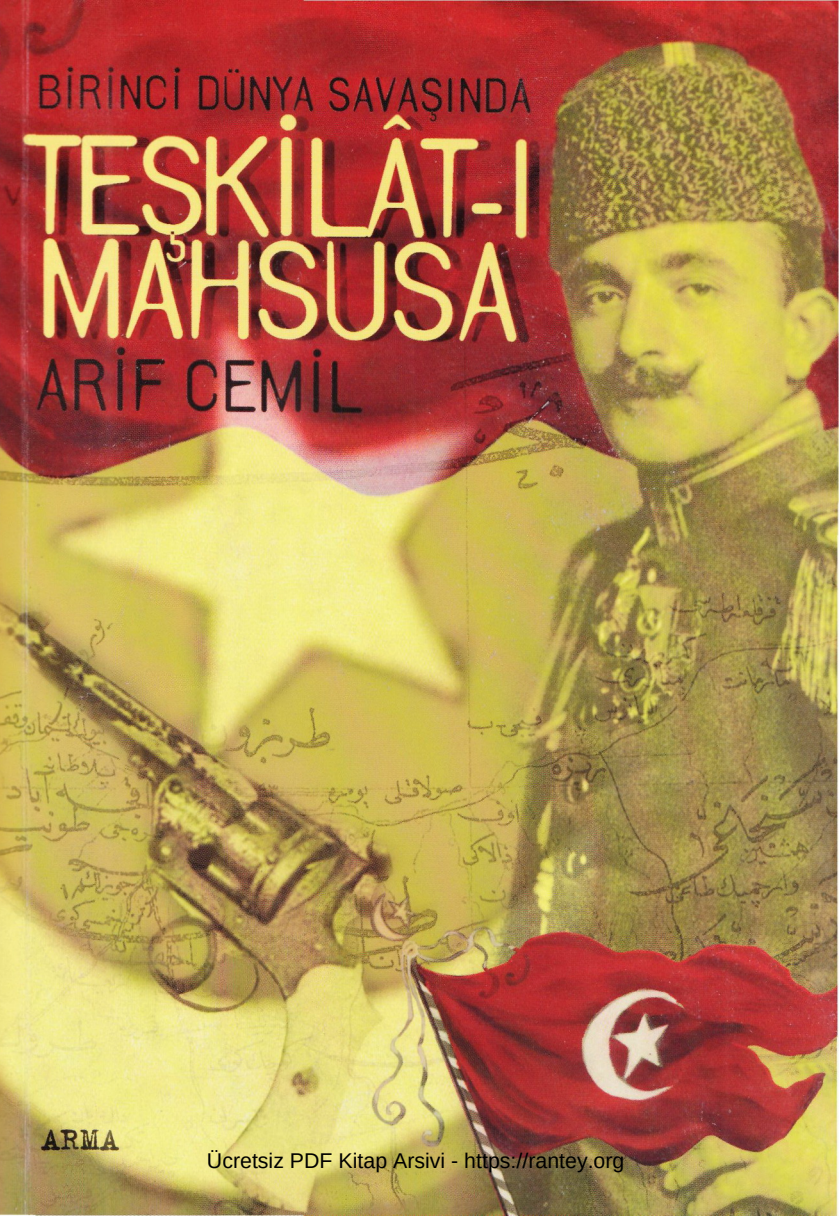
• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA

ARİF CEMİL

ARMA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Arma: 55
Tarih: Anı 28

2. Baskı, İstanbul
ISBN 975-7336-66-0

Baskı-Cilt: Bayrak Matbaası
0212 638 42 02
Merkezefendi Mah.
Davutpaşa Cad. No. 14 Kat. 2
Topkapı/İstanbul

ARMA YAYINLARI (Nüans Ajans)
Çatalçeşme sokak Nuri Tezer Apt. 23-1 D. 6
Cağaloğlu / İstanbul
Tel. 0212 512 54 96-519 84 04-05
armayayinlari@yahoo.com
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA
TEŞKİLÂT-I MAHSUSA

Arif Cemil Denker

Yayına Hazırlayan
Metin Martı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
Seferberliğin ilan edildiği günün gecesi Merkez-i umumide / 9

BİRİNCİ KISIM
KAFKAS CEPHESİNDE ÇETELER / 13
Katib-i mes'uller İstanbul'dan o kadar ani yola çıktılar ki / 13
Katib-i mes'ullerden evvel gizlice Erzurum'dan geçen heyet / 16
Kara Kemal ve Abdülkadir ile iki heyet / 19
Kara Kemal Beyle Almanlar,Trabzon'da İsviçre Otelli'ni askeri bir karargah haline getirmişlerdi / 22
Gürcüler ve Trabzon'daki Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyete / 25
Kafkas İhtilal Cemiyeti Merkezler ve dahili harici teşkilatı / 27
Nizamname gereğince haraket edecek olan bu elebaşılar / 34
Kaçak suretiyle Rusya içine bazı adamlarda gönderilmişti / 42
Rus hafiyeleri müthiş bir faaliyet göstermeye başlamışlardı / 44
Umumi Harbin Avrupa'da başladığı tarihten bir ay sonra / 47
Dr.Bahattin Şakir Bey teşkilatını oldukça geliştirmişti / 52
Vasil tutuklanırsa Beyazıt, hem ilaçsız, hem doktorsuz kalacaktı / 56
Bütün akınlar yanlardan ve düşman ordusu gerisine yapılmalıdır / 58
Rusların fesat sebebi olan bir şeyh maiyetiyle beraber yakalandı / 59
Doktor Baha Bey'in bulduğu çare Rus zabitlerini korkutmuştu / 66
Hududa civar Ruslar, her fırsatta Rusya için bilgi topluyorlardı / 68
Arşak'ı serbet bırakıp kendisini tecrübe edelim / 71
Almanların Trabzon'a gönderdikleri hoca efendi neler yapacaktı? / 75
İki cesur korsan / 76
Almanlar tarafından Trabzon'a gönderilen Hoca efendinin marifetleri / 77
İkinci hadise / 79
Rus konsolosunun çantası elinden nasıl kapıldı? / 80
Bu hadiselerden sonra / 82
Almanlara gelince / 83
Ele avuca sığmayan bir mülazım / 83
Eşkiya merhamet istiyor / 84
Cemal Azmi Beyin faaliyeti / 86
Alman mavzerleri geliyor / 87
Atlatılan büyük kaza / 91
Vazifeler ve talimatname / 92
Alman karargahı yanıyor / 93
Almanların yanında sahtekar, zararlı ve tehlikeli bir adam var! / 95
Gizli ve acil bir telgraf / 96
Harp ilan edildi / 97
Yeni bir hadise / 98
Rize'ye hareket / 99
Trabzon'daki çete teşkilatı / 100
Katib-i mesullerin yeni vazifeleri / 101
Beyazıt mıntıkasında / 102
Van mıntıkasında / 103
Rıza Bey cephesi / 104
Yanıp sönen fener / 105

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Teşkilata mensup reislerden meydana gelen bir divanı harp kurulmuştu / 106
Kalpağı delen kurşun / 107
Zengin bakır madeni / 108
Ruslar teslim olmaya karar vermişlerdi / 108
Borçka kasabası alınıyor / 111
Şimdi Rus kruvazörü gelip sahili tutabilir ve motorları batırabilirdi / 112
Çeteler, jandarmalar, hudut taburları şaşkın bir halde idiler / 116
Bir daha kaçmam beyim, affet gönder beni çeteme / 118
Bıyığın manası / 119
Taze kuvvetle yeni başarılar / 120
Hopa'yı topa tutan gambot / 121
Rusların nişancılığı / 123
Ağaçların bir çoğu mitralyöz ateşiyle taranarak devrilmişti / 124
Teşkilat-ı Mahsusanın rolü / 126
Rıza Beyin yaptıkları / 126
Gürcü gondolları / 127
Batum'u almak ümidinden geçici bir zaman için vazgeçilmişti / 128
Şüpheli Kürtler / 129
Rusların ilk taarruzları / 130
Yavuz ateş ediyor, mermiler düştükleri yerde yangın çıkarıyordu / 132
Batum'u alma kararı / 132
Ruslar ilerliyorlar mıydı? / 133
Borçka'da telaş / 134
Haberci tutuklanıyor / 134
Yakup Cemil müfrezesi göründü / 135
Serazat müfreze / 137
İnşallah yakında Kafkasya'nın daha ilerisine geçeceğiz / 137
Trabzon'dan gelen haberde yüzümüzü güldürecek bir müjde / 139
İki Alman taburu Borçka'ya gelecekti / 140
Yaver Çoruh nehrinde kayboldu / 141
Çoruh'tan geçildi / 143
Şampanyalı ziyafet / 144
Yeni emirler / 145
Sekizinci alay derhal Bahaettin Şakir beyin kuvvetlerine iltihak edecek / 147
Yakup çetesi ve akıbeti / 149
Ruslarla çarpışmalar / 151
Tesadüfe bakınız ki o beyaz ata binen şehit olmuştu / 151
Dört nala hücum ederek bir Kazağın kellesini kesip dönmüştü / 153
Esrareringiz Rus neferi / 156
Ardahan nasıl zaptedildi? / 160
Hastaneye taarruz / 161
Yaram çok ağır olduğundan sorulan sorulara cevap veremedim / 162
Tiflis'teki Ermeniler yaralı esirlere karşı bile kabalık yapıyorlardı / 164
Tiflis hastanesinde / 164
Tiflis Müslümanları / 165
Bir kısım çeteler gizli yollardan yürüyerek Borçka'ya gelmişlerdi / 167
Topal Osman Çetesi / 168
Kafa tutmak isteyen çete efradını deliğe tıkmışlardı / 169
Çete taksim ediliyor / 170
Topal Osman elli değneği yiyince yeniden kalkamaz hale gelmişti / 173
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bizim ordu mermilerinin Rus toplarıyla atılabileceği anlaşılmıştı / 177
Alay gelir gelmez Ruslara taarruz için tertibat alınmıştı / 180
Rıza Beyin nutku / 189
Maksut'un fikri çok bozuk, bugün, yarın sizi öldürecekler? / 191
Maksut katledilecekti / 193
Mahkumlardan kurulu çete / 195
Veysel Bey çetesi / 196
İttihat ve Terakki, Enver Paşa'nın vaziyeti karşısında boş durmuyordu / 196
Enver Paşa yeni ve kocaman bir imparatorluğun başına geçmeyi planlıyordu! /
198
Kafkas cephesinde vaziyet / 199
Ermenilerin faaliyeti / 200
Bir şerir / 200
Rus taarruzu / 201
Ermenilerin imha siyaseti / 202
Halkın dileği / 203
Halil Bey fırkası / 204
Çifteköprü ve taarruz / 205
İşgal edilecek yerler / 206
Kaçırılan bir keşif kolu / 207
Gafur Efendi çetesi / 208
Bir mucize / 210
Ruslar ilerlerken / 212
Bir süvari mülazımı / 212
Stange Bey alayı / 213
Düşman geçerken dinamitler patlayacak olursa / 214
Hudut geçildi / 214
Patlatılacak dinamit sandıkları / 215
Çekilmeye karar verildi! / 217
Alman kumandanı iş başında / 218
Cephane kıtlığı başmıştı / 221
Artvin'den asker çıkmazsa tehlike büyüktü / 223
Mühim bir karar / 225
Rus keşif kolları / 226
Tifüs Erzurum'da mükhiş tahribat yapıyordu / 228
Ricatın neticeleri / 230
Hastalık Rusları da sarmıştı / 231
İstidalardan ve istirhamlardan çıkan netice / 232
Avni Paşa ile Kara Vasıf / 234
Ordu ve Teşkilat-ı Mahsusa / 235
Hilmi Beyin bütün teryatları beyhudeydi / 237
Ermeni çeteleri / 239
Çetelerin vazifeleri / 239
Tehcir kanununun neşri / 244
Yollar efrat ve gözmenle doluydu / 245
Yeni çeteler toplanacaktı / 248
Rus tayyareleri / 249
Yerine getirilmesi mümkün olmayan bir emir / 250
Erkek elbiseli kadın casus / 251
Çetin bir seyahat / 255
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Trabzon'da / 257
Orduda Almanlar meselesine gelince / 260
Bu hesap Fransızlar, İngilizler içinde böyledir / 262

İKİNCİ KISIM
MAKEDONYA'DA TRAKYA CEPHESİNDE ÇETELER / 269
Türk arazisi isteyenlerle harp edebiliriz / 270
"Aman ben vuruldum!" diye bitap yere serildi / 274
Bir imdat / 277
Çeteler yeniden tanzim ediliyor / 280
Tahsin Bey'in akıbeti / 285
Bir namzet daha / 286
Bulgar komitecileri ne yapmak istiyorlardı? / 287
Ani bir hücum / 294
Vardar köprüsü ve Bulgarlar / 295
Bir emir / 300
Teşkilatın faaliyeti / 307
Komite azaları / 308
Benden size bir fenalık gelmez! / 315
Haksız bir karar / 316
Sandanski'nin katline gelince / 322
Vemereo fedaisi işini görmüştü / 325
Tarihi bir hadise / 328
Kral Ferdinand ve Sandanski / 332
Doktor Mecit Bey Kılkış'ta nasıl öldürüldü? / 334
Katiller divan-ı harbe verileceklerdi / 338
Avrupa'ya iltica edenler arasında / 341
M. Venizelos'un teklifi reddedilmişti / 353
Cevat Abbas Bey'e verilen vesika / 356
Komiteciler aralarında dövüşüyor / 361
Sofya sokaklarında mücadele / 364
Bulgaristan Türklerine zulüm / 369
Ölmek var, dönmek yoktu! / 372
"Üçler" ve "yediler" kimlerdi / 374
Enver Paşa neler anlatmıştı / 380
Enver Paşa'ya suikast! / 383
DİZİN / 388

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Seferberliğin ilan edildiği günün gecesi Merkez-i umumide...

1914 senesi Temmuzunun son günlerinde dünya, tarihin şimdiye kadar kaydetmediği en heyecanlı anlarını yaşıyordu. Nihayet aradan bir kaç gün geçmeden Ağustos başında umumi harp (Birinci dünya savaşı) patlayıverince dünya yerinden sarsıldı. Alman ordusu, daha seferberliğin altıncı günü Belçika'yı hemen hemen istila ederek şimşek süratiyle Fransız topraklarına yaklaşmaya başladı.

Bu vaziyet karşısında, o zamanki Osmanlı Devleti'nin mukadderatına hakim olan İttihat ve Terakki Hükümeti Almanya'nın uzatmak istediği ittifak elinden yararlanarak memleketin emperyalist Avrupa devletlerinin siyasi ve iktisadi boyunduruklarından kurtarılması zamanının geldiğine kani olmuş ve Osmanlı ordusunu seferber hale koymaya karar vermişti.

Seferberliğin ilan edildiği günün gecesi İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisinde önemli bir toplantı yapmış ve bunda, en yakın bir gelecekte uygulanmak üzere gayet kapsamlı bir karar vermişti. Bu karar, ister umumi harbe katılalım, ister katılmayalım ordularımızın ilerde düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilât-ı Mahsusa kurulmasını hedefliyordu. Bu teşkilât sayesinde silahlanacak çeteler harp çıkışında düşman topraklarına akınlar yapacaklar, düşman kuvvetlerini şaşırtacaklar, onların hareketleri ve miktarları hakkında bilgi edinerek bunları ordularımıza bildireceklerdir.

En fazla Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın istediği ve İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisinin de kayıtsız şartsız kabul ettiği bu Teşkilât-ı Mahsusa'dan maksat yukarda ki yazdığımız vazifelerin yapılmasıyla beraber, işin içyüzü büsbütün başkaydı. Bunu anlayabilmek için asıl İttihat ve Terakki'nin içyüzünü biraz deşmek gereklidir. İttihat ve Terakki'nin ileri gelen ricali arasında gözlenmekte olan ayrılık, Balkan savaşından sonra daha fazla kendisini gös-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

termeye başlamıştı. Enver Paşa'yla ona taraftar olanlar bütün kuvvet ve hakimiyeti ellerine geçirmek ve bu suretle bir çeşit askeri istibdat kurmak istedikleri halde, diğer tarafta kalan Talât Paşa'yla arkadaşları meşrutiyet ilanından beri devam eden askerlerin baskısından kurtularak daha serbest bir esas dairesinde İttihat ve Terakki Fırkası'nı geliştirmek gayesini takip ediyorlardı.

Bu iki önemli fırka azasından geri kalmak istemeyen Bahriye Nazırı Cemal Paşa da bulanık suda kolayca avlanmaya çalışarak kendisine taraftar kazanmaya gayret ediyordu. Hatta İttihat ve Terakki, Türk Ocakları'nı daha o zaman kapatmak isterken Cemal Paşa'nın Türk Ocaklarını kendi tarafına çekmek maksat ve gayesiyle bütün kuvvet ve nüfuzunu sarf ederek ocakların kapanmasına engel olduğu da rivayet ediliyordu.

İşte umumi harbin çıkmasına yaklaşan zamanlarda İttihat ve Terakki camiası dahilindeki bu kuvvetler gizliden gizliye birbirleri ile mücadele edip duruyorlardı. İttihat ve Terakkinin o zamanlarda ki nüfuz ve hakimiyeti, evvelce orduda zabitken daha sonra emekli olarak cemiyette kalan ve Enver Paşa'nın adamlarından kabul edilen bazı kişilere dayanıyordu. Çünkü bu kişiler İttihat ve Terakki teşkilâtında mühim mevkiler işgal ediyorlardı. Kurulmasına karar verilen Teşkilât-ı Mahsusa'nın idaresi o kişilere verilecekti. Enver Paşa'nın fikrince kendi taraftarları İttihat ve Terakki'den uzaklaşarak bir kere Teşkilât-ı Mahsusa'ya girecek olurlarsa, o zaman İttihat ve Terakki çok zayıf düşecek ve Enver Paşa'da ondan sonra istediği gibi serbest hareket edebilecekti. Teşkilât-ı Mahsusa doğrudan doğruya kendi idaresi altında bulunacağından onu istediği gibi kullanmak güç olmayacaktı.

Enver Paşa'nın böyle bir maksat takip etmekte olduğunu Talât Paşa bilmiyor değildi. Bildiği halde arkadaşlarıyla beraber Teşkilât-ı Mahsusa'ya taraftar olması bir taraftan onun da işine geliyordu. Çünkü İttihat ve Terakkinin evvelce zabit olan nüfuzlu erkânı Teşkilât-ı Mahsusa'ya girdikten sonra fırka kolayca askerlerden kurtuluvermiş ve fırkasının geleceği hakkında Talât Paşa'nın kurduğu plân kendiliğinden meydana gelivermiş olacaktı.

Görülüyor ki, bir diğerine tamamıyla zıt olan iki gaye, hedefe ulaşmak kaygısıyla bir noktada, Teşkilât-ı Mahsusa'nın kurulması

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

durumunda, birleşiyordu. Her iki taraftan birisi diğerinin yüzüne gülerken ve arzusunu tatmine hazır olduğunu anlatırken karşısındakini aldatmayı başardığını düşünerek belki sinsi sinsi bıyık altından da gülüyordu.

Bununla birlikte, ister Enver Paşa'nın kurmak istediği askeri istibdat, ister Talât Paşa'nın İttihat ve Terakki Fırkası'na gelecekte vermek istediği sivil fırkacılık şekli olsun bunların üstünde kalan yüksek bir gaye, bütün İttihat ve Terakkiyi Teşkilât-ı Mahsusa fikri etrafında toplamaya neden oluyordu. Bu yüksek gaye ise İslâm birliği ve Türkiye haricinde kalan Türkleri birleştirmeye yönelik olan Türkçülük cereyanları idi. Teşkilât-ı Mahsusa'ya verilecek istihbarat işleri ve çetecilik gibi vazifelerle Talât ve Enver Paşa'ların İttihat ve Terakki Fırkasının istikbali hakkında gizledikleri emelleri ve düşünceleri, İslâm birliği ve Türkçülük ülküleri örtüsüne bürünerek ortadan kayboluyordu.

Bu ülküleri en fazla güden Harbiye Nazırı Enver Paşa'ydı. eski Harbiye Nazırı hayalinde bu gayeleri o kadar büyütmüştü ki, Asya'da ki Türkleri ve İslâmları birleştirerek ve Avrupa'da kaybetmiş olduğumuz memleketleri de geri kazanarak kendisinin Adriyatik Denizi'nden Hint sularına kadar yeniden kurulmuş olan bir Osmanlı Devleti'nin hükümdarı olacağını bile düşünmekten bir an geri kalamıyordu,

Teşkilât-ı Mahsusa kurulduktan sonra Enver Paşa İttihat ve Terakki'yi hakikaten bir aralık zayıf düşürmeye ve bunun üzerine kuvvet ve nüfuzunu da bir dereceye kadar arttırmayı başarmıştı, Fakat, Teşkilât-ı Mahsusa'nın tasavvur ve tatbik edilen şekilde yukarıda yazdığımız asıl maksada yaramayacağı anlaşıldıktan ve bütün teşkilât askeri şekle dönüştükten sonra umumi harp başlangıcında nüfuzunu artırmayı başaran Enver Paşa'ya gene Talât Paşa galebe çalmış ve onu geride bırakmıştı.

Fakat Talât Paşa'nın bu üstünlüğü ancak Rusya'yla yapılan Brest-litovsk Barış Antlaşmasına kadar devam etmiş ve ondan, sonra gene Enver Paşa başını kaldırmaya başlayarak İttihat ve Terakki tekrar zayıf düşmüştü. Umumi harbin feci sahneleri üzerine kurulan ip üzerindeki iki cambazın birbirlerini düşürmek için oynadığı bu oyun Mondros Mütarekesine yaklaşan günlere kadar devam edip

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

durmuştu.

İşte umumi harbin başlangıcında kurulan ve bütün safahatı birçok mühim hadiseler, heyecanlı ve meraklı vakalarla dolu olan Teşkilât-ı Mahsusa yukarıda naklettiğimiz gizli kuvvetlerin çarpışmasından ve birbirine zıt olan fikirlere hizmet ettirilmek istenmesinden doğmuştu.

***

İttihat ve Terakki Fırkası, seferberliğin ilân edildiği günün gecesi Merkez-i umumî'de Teşkilât-ı Mahsusa'nın kurulmasına karar verdiği zaman bu işin nasıl ve ne şekilde yapılacağı hakkının da kesin bir fikre sahip değildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ KISIM
KAFKAS CEPHESİNDE ÇETELER

Kâtib-i mes'uller İstanbul'dan o kadar ani yola çıktılarki...

Merkez-i umumî o sırada herkesin silah altına alınması üzerine merkez azasıyla katib-i mes'ullerinde harbe katılmalarını düşünmüştü. Şimdilik yalnız katib-i mes'uller İstanbul'dan hareketle Erzincan'a kadar gidecekler ve orada emir bekleyeceklerdi. Daha sonra Merkez-i umumî azasından. Doktor Bahaettin Şakir Bey'in Kuzey Kafkasya'ya, Ömer Naci ve Ruşeni Beylerin İran mıntıkasına, Süleyman Şefîk Paşa, Rauf Bey ve Ubeydullah Efendi'nin Afganistan'a hareketleriyle İbrahim İskeçeli Ali Rıza ve Bulgar meb'uslarından Celal vesaire beylerin Rumeli'deki teşkilât gibi muhtelif kollara ayrılan ve Süleyman Askeri Bey'in idaresi altına geçen Teşkilât-ı Mahsusa işine evvela kâtib-i mes'ullerin İstanbul'dan kara yoluyla Erzincan'a seferiyle başlamıştı.

Kâtib-i mes'uller yola çıkmadan evvel onların yerine kimlerin getirileceği söz konusu olduğu zaman Enver Paşa, hep İttihat ve Terakki'yi zayıf düşürmek kaygısıyla Kara Kemal Bey'e demişti ki:

"— Kâtib-i mes'uller hareket ettikten sonra yerlerine okur yazar birkaç inzibat neferi veririm. Onlar da aynı vazifeyi görebilirler."

Bunun üzerine Kara Kemal Bey Enver Paşa'ya şu cevabı vermişti:

"— Paşam, bu sözlerinizden anlaşılıyor ki, bizim teşkilâtımızın ruhunu henüz kavrayamamışsınız. Maiyetimde çalışan kâtib-i mes'uller yüksek tahsil görmüş kişilerdir ve hepsi de Merkez-i umumî tarafından seçilmiştir."

Kâtib-i mes'ullerin Erzincan'a hareketleri son derece gizli tutulacaktı. Kâtipler ne İstanbul'dan hareketleri sırasında, ne de yolda kendilerini kimseye tanıttırmayacaktardı. Yalnız yolda, nereye varırlarsa orada vilayetin en yüksek memuruna müracaat edebileceklerdi. Hüviyetlerini tayin için her kâtib-i mes'ule bir vesika ve-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rilmişti. Bu vesikada: "Filanca bey Erzincan ve daha ileriye gitmek üzere memuriyetle görevlendirilmiştir. İcabında kendisine gereken yardımda bulunulması rica olunur" diye yazılıydı. Bu vesika da polise filan gösterilmeyecek ve icabında yalnız vilayetin en yüksek memuruna ibraz olunacaktı.

Kâtib-i mes-uller, hareketleri için verilen kararın ertesi günü İstanbul'dan o kadar ani bir surette yola çıkmışlardı ki, evlerine gidip ailelerine bile haber vermeye vakit bulamamışlardı. Giden heyet azasının beraberlerine eşya alınaları da men edilmişti. Yalnız her kâtib-i mes'ule birer yeni dürbün verilmişti. Bundan başka yollarda barınmak için çadır filan alınmıştı.

O zamanlarda İttihat ve Terakki'nin İstanbul kâtib-i mes'ulleri Hamal Ferit, Hasan Basri, Memduh Şevket, Etem ve kâtib-i mes'ullerin kâtipliğini yapan Küçük Hasan Beylerden ibaretti.

Heyet bir gün içinde hazırlıklarını imkanlar dahilinde tamamladıktan sonra Haydarpaşa'dan trene binilmişti.

Katib-i mes'uller Haydarpaşa'dan Ankara'ya kadar trenle gidecek ve oradan araba tedarik ederek Sivas yoluyla Erzincan'a varacaktı. O sırada yolculuk etmek çok güçtü, Çünkü seferberlik dolayısıyla ortalık karmakarışıktı. Trenler muntazam işlemediği gibi at ve araba da bulmak kolay değildi.

Heyet Bicer İstasyonu'na ulaştığı zaman orada on sekiz saat beklemeye mecbur olmuştu. Çünkü oradan, ilerisi için yol ulaşıma açık değildi. Bu on sekiz saat içinde İstanbul'dan başka bir tren daha gelmişti. Çıkan bu posta ile alınan gazeteler de Yavuz ve Midilli'nin İstanbul'a geldiği yazılı bulunuyordu.

Kâtib-i mes'uller Bicer'den Ankara'ya ulaştıkları zaman İstanbul'dan hareketlerinden beri üç gün geçmiş idi. O zaman Mahmut Kâmil Paşa Ankara kumandanı idi. Şehirde özel işlerde kullanmak için tek bir araba bile kalmamıştı. Çünkü askeriye hepsini askeri nakliyata tahsis etmişti. Heyet uzun müddet araba aradıktan ve bulamadıktan sonra nihayet Mahmut Kâmil Paşa'ya müracaat etmeğe mecbur kalmıştı. Bunun üzerine güç bela bir araba tedarik edebilmişlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şimdi seyahat artık bu araba ile Sivas'a kadar devam edecekti. Heyet Ankara'dan hareket ettikten ve geceleri konaklarda, çadırlarda geçirip gündüzleri yol aldıktan sonra bir hafta içinde Sivas'a ulaşabilmişti. Yolda askerlerin develerle nakliyat yaptıklarını görülüyordu. Arada sırada da, teşekkül eden bazı taburların meçhul bir semte doğru gitmekte oldukları gözleniyordu.

Ankara ile Sivas arasına heyet tek bir ağaca bile tesadüf edememişti ki gölgesine sığınarak ağustos güneşinin kızgın ateşinden kurtulup bir müddet istirahat edebilsin onun için her konakta daima çadır kurarak onun altına sığınmak gerekiyordu. Bir gün bu surette bir tarla ortasında istirahat edilmekte iken kâtib-i mes'ullerden birisinin tıraş olmaya kalkışması ve dağ başında bile şıklığa olan düşkünlüğünü ispat etmesi diğer arkadaşlarının kendisiyle alay etmesine sebebiyet vermişti. Gayet zor koşullar altında yapılan seyahatin tek düzeliği ve etrafın ıssızlığı içinde büyük bir hadîse teşkil eden bu tıraş olma işi kâtib-i mes'ulleri epeyce güldürmüştü. İçlerinden birisi o arkadaşına:

"— Azizim, burada kır ortasında bu gece cinsi latiften birisinin ziyaretini kabul edecek isen vaktiyle haber ver de, biz de çadırlarımızı seninkinden uzaklaştıralım!" diye hitap etmesi üzerine tıraş olan zat:

"— Hayır, azizim, öyle bir niyetim yok. Fakat bir gün gelir belki ben de diplomatlar sırasına geçerim diye şimdiden kendimi her gün tıraş olmağa alıştırıyorum."

Cevabını vermişti.

O zamanlarda Muammer Bey Sivas valisi idi. Kâtib-i mes'uller Sivas'a ulaştıktan ve bir hana yerleştikten sonra gidip Muammer Bey'i ziyaret ve ona vesikalarını ibraz etmişlerdi. Mahmut Kâmil Paşa'nın Ankara'da verdiği araba heyeti Sivas'a bıraktıktan sonra tekrar Ankara'ya döndüğü için kâtib-i mes'uller Sivas'ta bir gece kaldıktan sonra yeni bir araba tedarik ederek Erzincan'a doğru yola revan olmuşlardı. Bu sefer kendilerini götüren arabacı bir Ermeni idi.

Türklerin tamamen silah altına alınmasından ve arabalarının da askeri nakliyatta kullanılmakta olmasından, dolayı bir Türk arabacı bulamamışlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kâtib-i mes'ullerden önce gizlice Erzurum'dan geçen heyet

O zamanki yolların fecaati göz önüne getirilecek olursa heyetin bir muhacir arabası içinde çektiği zorlukları kolayca tasavvur edebilirsiniz. Ankara'dan Sivas'a kadar olduğu gibi Sivas'dan Erzurum'a kadar da gene gündüzleri gidiyor ve geceleri hanlarda veya çadırlarda geçiriliyordu.

Yolda giderken köylerden yiyecek içecek tedariki mümkün olamıyordu. Çünkü köylülerin kendilerine bile yetecek kadar yiyecekleri yoktu. Onun için yiyecek ve içecek büyük merkezlerden geçerken satın alınıyor ve ancak bu sayede aç kalmaktan kurtulmak mümkün olabiliyordu.

Sivas'tan hareket ettikten sonra bir hafta kadar bu suretle yol alınıp nihayet ilk hedef olan Erzincan'a gelinmişti. Heyet İstanbul'u terk edeliden beri aradan takriben on sekiz gün geçtiği halde ne Merkez-i umumiden ve ne de başka bir taraftan hiçbir haber alamamıştı! Kâtib-i mes'ul beyler dünyada gelip geçen hadiselerden, harbi umuminin ne şekil ve tarzda cereyan etmekte olduğundan tamamen habersiz idiler. Bundan başka on sekiz günden beri hangi sebepten dolayı sürekli ilerlemekte olduklarını da layıkıyla bilemiyorlardı.

Şimdi bitap ve mecalsiz bir halde Erzincan'a gelerek orada Eczacı Mehmet Efendi'nin hanına inmişlerdi. Bu Eczacı Mehmet Efendi denilen zat Erzincan'ın en meşhur askeri müteahhitlerinden idi.

Mehmet Efendi aslından Üsküdarlı idi. Daha eczacı mektebinde tahsil ederken ticarete merak ettiğinden o zaman Üsküdar İskelesi civarında bekleşen beygir sürücüleri arasına karışarak beygir işletirmiş. Mehmet Efendi mektepten çıktıktan sonra Erzincan'a tayin edilmişti. Mehmet Efendi orada da ticarete devam etmiş ve nihayet emekli olarak büsbütün ticaret hayatına atılmıştı. Bu sayede Erzincan'da emlak ve akar sahibi olmuş, büyük bir han açmış ve ordu müteahhitlerinin de en büyükleri sırasına geçmişti. Eczacıyken beygir sürücülüğü yapan, beygir sürücülüğünden de ordu müteahhitliğine kadar yükselen ve nev'i şahsına münhasır olan bu Mehmet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Efendi gayet ikram seven, şen ve şatır bir zattı.

Kâtib-i mes'uller Erzincan'a geldikleri zaman kendilerinden bir gün evvel diğer bir heyetin oradan geçerek Erzurum'a gittiğini haber almışlardı. Bu heyet de gayet gizli hareket ediyor ve kendisini hiçbir kimseye tanıttırmamaya çalınıyordu. Kâtib-i mesullerin buna rağmen ikinci heyetin mevcudiyetinden haberdar olmaları bir tesadüf eseri olmuştu. Erzincan'a gelişlerinin ertesi günü kâtib-i mes'ullerden birisi yolda uzayan sakalına bir şekil verdirmek için bir Kürt berberin dükkanına girmişti. Bahsedilen katib-i mes'ul berbere.

"— Şu sakalımı alafranga bir şekilde kesebilir misin? Yanaklarımdaki sakalı büsbütün tıraş edeceksin ve çenemde sivri bir sakal bırakacaksın" demesi üzerine berber gülmeye başlamış ve şu cevabı vermişti:

"— Süphanallah, bu İstanbullu efendilere ne oldu ki; dün de senin gibi birisi geldi, aynı şeyi söyledi ve bana bir sivri sakal kestirdikten sonra çıkıp gitti."

Kâtib-i mes'ul berberin bu sözlerinden şüphelenerek hemen tahkike başlamış ve evvela berberden onun uzunca boylu, tıknazca, mavi gözlü, kumral saçlı bir adam olduğunu anlamaya muvaffak olmuştu. Esasen oturdukları Eczacı Mehmet Efendi hanında da garip kıyafetli bir zatın Erzincan sokaklarında dolaşmakta olduğundan bahsedilmişti. Anlatıldığına göre ayağının birine bir spor çorabı geçirerek pantolonunun paçasını o çorabın içine sokmuştu. Diğer ayağına da çıplak olarak yalnız kundurasını giymişti. Böyle tek spor çorabı ile hanın avlusunda gezerken herkesin dikkatini çek mişti. Kâtib-i mes'uller gerek sivri sakallı, gerekse tek spor çoraplı, zatların kim olduklarını soruşturunca birincisinin Merkez-i umumi azasından Doktor Bahaettin Şakir ve diğerinin de meşhur hatip Ömer Naci Bey olduklarını meydana çıkarmakta güçlük çekmemişlerdi.

O sırada Doktor Bahaettin Şakir ve Ömer Naci Beylerin büyücek bir heyet halinde kâtib-i mes'ullerden bir gün evvel Erzincan'dan geçerek Erzurum'a gitmeleri aşağıdaki sebepten ileri geliyordu:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kâtib-i mes'ullerin Erzincan'a hareket etmeleri hakkında İttihat ve Terakki Merkez-i umumisinin verdiği karardan sonra o zaman Dahiliye Nazırı olan Talât Paşa da bir gün Doktor Bahaettin Şakir Bey'i nezdine çağırarak ona Erzurum'a gitmesini teklif etmiş ve demişti ki:

"— Umumi harbe belki bizde katılacağız. Erzurum bir serhattır. Sen Edirne'de kuşatma gördün, tecrüben vardır. Harbe girersek sen Erzurum Valiliğini üstleneceksin. O vakte kadar da Erzurum'da Teşkilât-ı Mahsusa görevini düzenlemekle meşgul olursun. Bu görevler Rusların Kafkasya'daki askeri hareketlerini tahkik etmek, İslâm unsurlar arasında teşkilât kurmak ve harp halinde bunlardan istifade etmektir"

Doktor Bahaettin Şakir Bey Dahiliye Nazırı Talât Bey'den aldığı bu talimat üzerine ikinci bir heyet halinde o da yola çıkmak üzere hazırlanmaya başlamıştı. Nihayet Doktor Baha Bey de beraberinde İttihat ve Terakki Müfettiş-i umumisi Ömer Naci, Erzurum müftüsü Hilmi Beyler, İran mücahitlerinden Emir Haşmet'le birkaç arkadaşı, Çerkez Reşit'le bir iki arkadaşı, İran'ı tanıyan erkan-ı harp yüzbaşılarından Ruşeni Bey ve daha bazı kişi ki toplam yirmi kişi olduğu halde harbi umuminin başlangıcından bir kaç gün sonra İstanbul'dan hareketle Ereğli-Niğde-Kayseri-Sivas-Erzincan yolu ile Erzurum'a gitmişti.

Kâtib-i mes'ullerden meydana gelen birinci heyetin bu ikinci heyetten haberdar olmaması ve esasen birinci heyetin de ne maksatla yola çıkarıldığının henüz bilinmemesi gösteriyordu ki Teşkilât-ı Mahsusa diye ortaya çıkarılan fikrin uygulanabilmesi için henüz kesin bir program mevcut değildi. Öyle zannediliyordu ki, gerek katib-i mes'uller, gerekse Doktor Bahaetin Şakir Bey heyeti Enver Paşa taraftarlarının Teşkilât-ı Mahsusa da oynayacakları rolleri yakından kontrol etmek üzere yola çıkarılmışlardı ve bunun da nasıl mümkün olabileceği henüz kestirilemiyordu.

Nitekim, kâtib-i mes'uller Erzincan'a ulaştıklarını telgrafla İstanbul'a haber verdikleri halde oradan hiçbir cevap alamadan uzun müddet Erzincan'da beklemeye mecbur kalmışlardı. Heyet azası yol yorgunluğunu iki üç gün içinde çıkardıktan sonra Erzincan sokaklarında dolaşmaya başlamıştı. Görülecek hiçbir iş olmadığından

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'a çektikleri telgrafa gelecek cevabı beklemekten başka bir çare kalmamıştı. Bu cevap da gittikçe gecikiyordu. Erzincan'a gelişlerinden beri bir hafta geçtiği halde kâtib-i mes'ullerin bundan böyle ne olacakları, ne yapacakları ve nereye gideceklerı ile hiçbir kimse meşgul olmuyor gibi görünüyordu. Kâtip beylerin bazıları iç sıkıntısından civardaki Dersim dağlarına tırmanıyorlar ve bu suretle vakit geçirmeye çalışıyorlardı. Yemek pişirmek hususunda maharet sahibi olan Kemal Ferit Bey ise Erzincan'da kalarak arkadaşlarına yemek hazırlıyordu.

O zamanlarda Erzincan valisi Üsküdarlı Cemal Bey isminde bir zattı. Erzincan fırkası kumandanlığını ise Miralay Arif Bey yapıyordu. Kâtib-i mes'ullerden kurulu olan heyet Erzincan'a geleliden beri oradaki fırka seferberliğini tamamlamış, askerlerini toplamış ve Erzincan'ı terk ederek gitmişti. Şimdi şehir askerden arınmış bir halde bulunuyordu.

Bu suretle ikinci hafta da gelip geçtiği halde henüz İstanbul'dan bir ses çıkmamıştı. Kâtib-i mes'ullerin sıkıntıları son dereceye vardığı için Erzincan'a gelişlerinin on yedinci günü aralarında şiddetli münakaşalar çıkmaya başlamıştı.

Kara Kemal ve Abdülkadir ile iki heyet

İçlerinden bazıları bir müddet daha beklenmesini tavsiye ettikleri halde bazıları da ne olacaklarının, nereye gideceklerinin bir taraftan sorulmasını talep ediyorlardı. O gün de böyle şiddetli münakaşalarla geçirilmiş ve hiçbir neticeye ulaşılamadan kâtip beyler birbirlerinden ayrılarak her zamanki gibi Erzincan ve civarında dolaşmaya çıkmışlardı.

Nihayet, Erzincan'a gelişlerinin on sekizinci günü İstanbul'da Merkez-i umumiden gelen bir telgrafnamede hemen Trabzon'a hareket edilmesi lâzım geldiği bildirilmişti. Alınan tamamlayıcı malumatta Teşkilât-ı Mahsusa için yola çıkarılan muhtelif grupların hedeflerine ulaştıktan sonra orada amirlerini bekleyeceği ve amirlerin gruplarına katılmalarından sonra Teşkilât-ı Mahsusa'nın işe başlayacağı öğrenilmişti. Kâtib-i mes'ullerden kurulu olan heyetse

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şimdi Trabzon'a giderek orada Kara Kemal Bey'in gelmesini bekleyecekti.

Kâtib-i mes'uller gene her zamanki gibi arabayla ve şurada burada konaklayarak Erzincan'dan Trabzon'a yedi sekiz gün içinde gidebilmişlerdi. Trabzon'a ulaşmalarından sonra derhal temasa geldikleri bazı kişilerden genel vaziyet hakkında yeni malumat almayı başarmışlardı. Meselâ eski İstanbul kâtib-i mes'ullerinden Nail Bey'in İttihat ve Terakki'nin Trabzon murahhaslığına tayin edilmiş olduğunu öğrenmişlerdi. Bir de İstanbul Merkez-i umumîsi azasından Rıza Bey'in kâtib-i mesullerden on gün önce vapurla İstanbul'dan Trabzon'a geldiğini de bildirilmişti.

Rıza ve Nail Beyler o aralık Trabzon'da teşkilât yapmakla meşgul oluyorlardı. Erzurum mıntıkasına Doktor Bahaettin Şakir Bey gönderildiği için Trabzon mıntıkası Rıza Bey'e kalmıştı. Rıza Bey Nail Bey'le birlikte en evvel kendi mıntıkasında bulunan mülkiye memuriyetlerinde çalışkan, doğru ve dağlarda bulunan eşkıyayı kendilerine boyun eğdirebilecek memurları tayin ettirmeye çalışıyorlardı.

İlk olarak sopalı mutasarrıf namı verilen ve o sırada Rize Mutasarrıfı olan Cemal Azmi Bey Trabzon'a vali tayin edilmişti. Daha sonra İstanbul valisi olan Süleyman Bey de Rize mutasarrıflığına geçirilmişti. İzmir Suikastı vak'asından dolayı firarda iken Trakya hududunda tevkif edilerek asılarak idam olunan Abdülkadir ise Gümüşhane mutasarrıfı idi.

Şimdi Trabzon'da iki heyet meydana çıkmıştı. Erzincan'dan gelen ve kâtib-i mes'ullerden kurulu olan heyetle Enver Paşa taraftarı olan Rıza Bey'le Nail Bey'in teşkil ettiği heyet bir diğeriyle nasıl temas edip çalışacağını bilemiyordu. Onun için her iki taraf gayrı resmi surette toplanarak yapılabilecek işleri istişareye karar vermişti. Bu istişareler neticesinde anlaşılmıştı ki İstanbul, Trabzon'a gönderdiği adamlarına yapılacak işler hakkında henüz kesin bir yol gösterebilecek vaziyette değildi.

Bununla beraber, iki heyet gene müzakerelerine devam ediyordu ve bu müzakereler aşağıdaki esaslar dairesinde yürütülüyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1- Gerek Trabzon'da bulunan Gürcülerden, gerekse Rusya ile ticari münasebetleri olup Rusya'ya gidip gelen kişilerden Rusya ve Gürcülerin hareket tavırları hakkında bilgi almak;

2- Şayet Rusya Türkiye'ye karşı düşman vaziyeti alacaksa, Rusya'da bulunan Gürcülerin şimdiden Türkiye'ye taraftar edilmelerine çalışmak. Gürcüleri silahlandırmak ve işe yarayabilecek elebaşılarını Trabzon'a getirmek;

3-Aslen Gürcü olan jandarma mülazımı Hasan Bey'i sivil kıyafette Batum'a göndermek, ailesi esasen Batum'da olan adı geçenle haberleşmeye çalışmak;

4-Trabzon'da Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınan Viçe(Fındıklı) eşrafından Lâz Ahmet ve kardeşi Osman. Beylerden Rusya hakkında alınan malumatı ileride istifade edilmek üzere bir tarafa kayıt ve tespit etmek;

5-Trabzon hapishanesinde bulunan mahpuslardan istifade etmek, mahpusları hapishaneden çıkartmak, zabitlerin kumandası altında bunlardan çeteler teşkil etmek ve bilhassa çetecilikle şöhret kazanmış olanları elebaşı yapmak.

Artık iki heyet bu esâslar dahilinde kendi kendine çalışıyor ve tespit edilen noktaların uygulanması için lâzım gelen teşebbüslerde bulunuyordu. Mahpuslar için de ayrıca İstanbul Hükümetine yazılarak tahliyelerine müsaade olunması talep edilmişti. Mahpuslardan kendilerine verilen vazifeleri güzel şekilde yapanların kalan cezaları affolunacaktı. Bir müddet sonra İstanbul Hükümeti'nden bu işe dair gelen cevapta mahpusların tahliyesine lüzum görülürse müsaade edileceği bildirilmişti.

Bu suretle aradan gene on beş gün kadar geçmişti. On altıncı günü İstanbul'dan gelen bir telgrafnamede İttihat ve Terakki İstanbul Murahhası Kara Kemal Bey'in yolda olduğu haber verilmişti. Kemal Bey vapurla Trabzon'a geliyordu. O gün iki heyet azası birlikte gidip Kemal Bey'i vapurda karşıladıkları zaman Kemal Bey'in de yeni bir heyetle Trabzon'a gelmiş olduğunu görmüşlerdi.

Kemal Bey'in İstanbul'a hareket edeceği gün İstanbul'da Teşkilât-ı Mahsusa merkezi kesin olarak kurulmuş ve erkân-ı harp miralaylarından zekâsı ve dirayeti ile şöhret kazanmış olan Süleyman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Askeri Bey'in idaresine verilmişti. Artık Teşkilât-ı Mahsusa'nın İstanbul'da bir binası ve hususi memurları filân da vardı. Kemal Bey vapura bindikten sonra Süleyman Askeri Bey'in gönderdiği bir heyetle tanışmıştı. Bu heyet iki Alman ile on altı Gürcüden ibaretti.

Kemal Bey'le beraber vapurdan çıkan iki Almandan birisi Mosel isminde bir zat idi. Mosel daha önce Almanya'nın Üsküp konsolosu ve ondan sonra da Erzurum konsolosu olduğu halde kendisini Kolonya'da(Köln) yayınlanan *Kölnische Zeitung*'un muhabiri diye tanıtmıştı. Bununla birlikte adı geçen Alman ordusunun meşhur ölüm hüsarları(Alman atlı askerleri) alayına mensup subaylardan olduğunu da itiraf ederek kendisine verilen işleri yapmaya muktedir olduğunu anlatmaktan geri kalmamıştı. İkinci Alman'a gelince bu Şmit isminde genç bir istihkam zabiti ve rütbesi mülazım idi. Gerek Mosel ve gerekse Şmit asker elbisesine benzeyen birer keten elbise giymişler ve başlarında askeri püsküllü birer kırmızı fes geçirmişlerdi. Almanların pek garip olan bu kıyafetleri, biraz sonra Trabzon'da dikkati çekmeye başlamıştı. Hatta Trabzon'daki Rus konsolosunun bile onlardan şüphelendiği söylenmişti.

Kemal Bey'le gelen diğer on altı Gürcüye gelince bunların hepsi Gürcü kıyafetinde idi. Süleyman Askeri Bey onlarla birer mukavele yapmıştı. Kemal Bey'in Süleyman Askeri Bey'den aldığı talimata göre bu mukavelenin herhangi bir maddesi, Gürcülere hissettirmeksizin, lüzumunda gizlice değiştirilebilirdi. Bu mukavele gereğince Gürcüler gerek Türkiye dahilinde, gerekse Rusya'da Gürcülerden kurulu gönüllü alaylar teşkil edecekler, Rus ordusuna alınan Gürcülerin de Türkiye lehine çalışmalarını temin altına alacaklar, muharebeye başlamadan evvel Gürcistan'da lâzım gelen teşkilâtı meydana getirecekler, her ne pahasına olursa olsun harbi Türkiye'nin kazanmasına bütün mevcudiyetleriyle gayret edeceklerdi.

Kara Kemal Beyle Almanlar, Trabzon'da İsviçre Oteli'ni askeri bir karargâh haline getirmişlerdi

Bunlar Gürcülere ait olan vazifelerden ibaret idi. Süleyman Askeri Bey'in mukavelename gereği üzerine aldığı taahhütler Türk

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ordusunun Gürcistan'ı istila etmesi halinde geçerli olacaktı. Bu tahhüdat umumiyet itibarıyla, muhabereyi kazandığımız takdirde Gürcistan bağımsızlığını temin edilmesini hedefliyordu. Müstakbel Gürcistan'ın hudutları ise muharebenin sonundan sonra tayin ve tespit edilecektir.

Kara Kemal Bey'le beraber Trabzon'a gelen Gürcüler arasında bir de Kerel isminde birisi vardı ki bu zat Gürcü olduğu halde kendisinin İsviçre'nin bilmem hangi üniversitesinde müderris olduğunu ve Gürcistan istiklâli için çalışmak üzere işini gücünü bırakarak Türkiye'ye geldiğini söylüyordu.

Gürcülerle beraber vapurdan çıkan Almanlara gelince; bunlar da Gürcistan tarafında yapılacak teşkilâtı idare edeceklerini ve Süleyman Askeri Bey'le Gürcüler arasında yapılmış olan mukavelenin gerek Türkler, gerekse Gürcüler tarafından tatbikini kolaylaştırmağa çalışacaklarını ifade ediyorlardı. Kara Kemal Bey evvela bu iki Almanın mevcudiyetinden hiç haberi yokken onları daha sonra vapurda tanımıştı. Almanlar Süleyman Askeri Bey tarafından gönderilmediği için onların sefaret tarafından yola çıkarılmış oldukları ve Almanya'nın daha o zamandan Gürcistan işlerinde de parmağı olmasını istediği zan ve tahmin edilmişti. Nitekim Kerel'in en fazla bu Almanlarla temas ettiği görülüyordu.

Kemal Beyle beraber gelen ve kâtib-i mes'ullerin İstanbul'dan hareketlerinden beri Teşkilât-ı Mahsusa için yola çıkarılan üçüncü heyeti teşkil eden Türk-Alman-Gürcü heyetinin Trabzon'a ulaşmasıyla beraber Trabzon'daki vaziyet büsbütün değişmişti. Her bir yenilikte olduğu gibi artık herkeste fazla bir araştırma, fazla bir faaliyet görülmeğe başlamıştı. Almanlarla Gürcüler Trabzon'da Otel Süis denilen İsviçre oteline yerleşmişlerdi. Hemen Almanlar burasını bir iki gün içinde adeta bir askeri karargâh şekline sokmuşlardı. Bu maksatla otelin bir katı tamamen Almanlar ve Gürcüler tarafından işgal edilmişti. Mosel orada kumandan vazifesini yapmakta ve küçük rütbeli olan Şmit ise onun emir zabiti gibi hareket ediyordu. On altı Gürcü de bu iki zabitin idare etmekte olduğu bir bölük vaziyetinde idiler.

Kemal Bey lisan bilmediği için yolda Almanlarla hiç konuşamamış ve anlaşamamıştı. Trabzon'a gelişlerinde lisan bilen kâtib-i

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mes'ul beylerden bazıları Almanlarla müzakere ettikleri zaman müşterek hareket için burada da zemin hazırlanmamış olduğunu anlamışlardı. Bu vaziyet karşısında hiç olmazsa aradaki irtibatı temin etmek üzere kâtib-i mes'ullerden birisi Almanlara mihmandar tayin olunmuştu. Bu tayin, mihmandarlıktan çok Almanların harekâtını tetkik ve memleket aleyhine çalışmalarını menetmek maksadına dayalı idi.

Türkiye'nin umumî harpte alacağı vaziyet henüz malum olmadığından ve bu vaziyet malum oluncaya kadar itilâf devletleri nezdinde şüphe ve tereddüt uyandırılmaması istenmiş ve kararlaştırılmış bulunduğundan Trabzon'a gelen Almanların karargâhlarından dışarı çıkmamaları, kendilerini hiçbir suretle belli etmemeleri ve sonuna kadar gizli bir hayat geçirmeleri kendilerinden şiddetle talep olunmuştu. Bu suretle onların taşkınlık yapmaları ve para ile kendilerine taraftar kazanmaları da men edilmiş oluyordu. Çünkü Almanların yanında bir iki sandık altın bulunduğu tahmin edildiğinden, bu parayı öteye beriye dağıtılarak vaktinden önce bir hadise çıkarmaları ihtimali de unutulmayarak hareket ediliyordu.

Almanlar beraberlerinde bir de kolera ve veba gibi hastalıklardan korunmak için bir takım aşılar getirmişlerdi. Bunların gerek kendilerine, gerekse maiyetlerine aşılanmasını ısrarla talep ediyorlardı. Halbuki bu aşıları yapacak bir doktor bulmak güç bir işti. Her hangi bir doktoru çağırıp aşı yaptırmak tehlikeli idi. Çünkü Almanların Türk olmadıkları meydana çıkacaktı ve belki de bütün teşkilâtın mahiyeti anlaşılmış olacaktı. Bununla birlikte, nasıl olsa bir doktora ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacın bir an önce giderilmesi gerekiyordu. Kâtib-i mes'ullerden olup Almanların mihmandarlığına tayin edilen zat gidip nihayet vilayet sertâbibi Doktor Yunus Vasfi Bey'i bulmuştu. Bunun üzerine Yunus Vasfi Bey evvela yemin ettirilerek Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınmış ve ondan sonra giderek Almanlara ve maiyetlerine istedikleri aşılarını yapmıştı. Bu güçlükte bu şekilde giderilmiş oluyordu.

Kara Kemal Bey Trabzon'a ulaştığı günün akşamı gerek kâtib-i mes'uller gerekse Trabzon teşkilâtı Kemal Bey'in başkanlığı altında toplanmıştı. Bu toplantıda işe nereden başlanacağı, Kemal Beyle gelenlerin ne suretle meşgul olacakları, Teşkilât-ı Mahsusa-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nın diğer kısmını idare eden Doktor Bahaettin Şakir Bey heyetinin Trabzon heyetiyle nasıl işbirliği yapacağı uzun uzadıya görüşülmüştü. Fakat istişareler neticesinde İstanbul Teşkilât-ı Mahsusa merkezinin bu hususta henüz kesin hiçbir karar vermemiş olduğu anlaşılmıştı.

Gürcüler ve Trabzon'daki Teşkilât-ı Mahsusa'nın faaliyeti

Ortada bir karar olmamakla beraber boş durmamak için Kara Kemal Beyle bazı kâtib-i mes'uller Gürcülerle müzâkereye başlamışlardı. Bu müzakerelerde Gürcülerin ne gibi maksatlar takip ettikleri, maksatlarını nasıl tatbik edecekleri öğrenilmek isteniliyordu. Bundan başka bu müzakereler sırasında aşağıdaki noktalarda tespit edilerek onlara harfiyen riayet olunması kesin olarak kararlaştırılmıştı.

1- Türkleri Ruslara karşı emri vaki karşısında bulundurmamak ve her hangi bir tecavüzkârane hareketten geri durmak için Gürcülerin en ufak bir hareketlerini bile Trabzon Teşkilât-ı Mahsusa başkanı ile müzakere etmeden yapamayacaklardı.

2- İstanbul'dan gelen on altı Gürcü daima hiçbir şüpheye yer vermeyecek surette hareket edecek ve daima ona göre barınmanın çaresine bakacaklardı.

3- Gelen Gürcülerin uyrukları meçhul olduğundan şimdilik onlar Türk uyruğu kabul edilecek ve o suretle Teşkilât-ı Mahsûsa'ya alınacaklardı.

4-Gürcüler bu suretle doğrudan doğruya Türk Teşkilât-ı Mahsusası başkanlığına bağlı kalacaklarından Almanlarla olan her türlü münasebetleri kesilecekti..

5-Ne Almanlar, ne de Gürcüler Trabzon Teşkilât-ı Mahsusa'sından bir Türk zat olmadan memleket dahilinde resmi makamlarla ve Alman konsoloshanesiyle görüşemeyecekleri gibi Teşkilât-ı Mahsusa'nın müsaadesi olmaksızın otelden dışarı çıkamayacaklar ve kimseyi de otele kabul edemiyeceklerdi...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Her ihtimale karşı Almanları ve Gürcüleri Teşkilât-ı Mahsusa'ya bağlayan bu karar tespit edildikten sonra onlara riayet edilmesi hususunda nezaret edilmesi için bu kararlar Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'e de tebliğ olunmuştu. O aralık Cemal Azmi Bey'in Teşkilât-ı Mahsusa'ya bir çok hizmetleri dokunuyordu. Ve ileride de kendisinden çok istifade edileceğine şüphe yoktu. Onun için vali beyin de yemin ettirilerek Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınması kararlaştırılarak muamelesi yapıldıktan sonra Cemal Azmi Bey de Trabzon'daki heyetlerin toplantılarına katılmaya başlamıştır,

Trabzon heyeti, Almanların ve Gürcülerin riayet edecekleri ve yukarıda yazılı olan noktaları kararlaştırdıktan sonra onlarla yaptığı müzakerelerin özetini bir deftere kaydetmek ve imzalarını almak suretiyle zapta geçiriyordu. Bu suretle istiyordu ki Almanlar ve Gürcüler, evvelce vermiş oldukları sözlerden ve alınan kararlardan caymasınlar ve şayet cayacak olurlarsa zabıtlar önlerine konularak kendileri susmaya ve sözlerine riayete davet olunabilsinler.

Trabzon heyeti, bir taraftan Almanlar ve Gürcülerle meşgul olurken, diğer taraftan Doktor Bahaettin Şakir Beyle cepheyi ve faaliyeti birleştirmek için lâzım gelen teşebbüslere girişiyordu. Bu maksatla Doktor Bahaettin Şakir Bey'in Erzurum'dan Trabzon'a davet olunması kararlaştırılmıştı. Onunla Trabzon'da neye karar verilirse istikbalde o suretle hareket olunacaktı. Fakat davet için çekilen telgrafnameye Doktor Bahaettin Şakir Bey tarafından verilen cevapta başlanılan bir çok işlerden dolayı kendisinin Trabzon'a gelmesi bir çok vakit kaybına sebebiyet vereceğinden her iki tarafın yarı yolda bir yerde buluşarak konuşmaları daha uygun olacağı bildirilmişti.

Bunun üzerine Könk'te bulunan Hilmi Bey ile de muhabere edilerek onun da Erzurum'a dönmesi sağlandıktan sonra her iki tarafın Bayburt'ta buluşması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Kara Kemal Bey, Doktor Bahaettin Şakir Bey'in son kararını almak üzere Trabzon'dan kendisine aşağıdaki telgrafnameyi çekmişti:

"Dün akşam Könk'te Hilmi Bey ile de muhabere ettik. Bugün Könk'ten hareketle Erzurum'a gelecek. Şu hale göre Cuma günü Bayburt'ta birleşmemiz mümkün olacaktır. Ona göre hareket edilmek üzere emrinizi bekliyorum."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu aralık İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa merkezi reisi Süleyman Askeri Bey'den gelen emirde Teşkilât-ı Mahsusa Doğu mıntıkasında Rusya'ya karşı yapılacak harekât ve araştırmalarda tam bir ahengi sağlamak için Kemal Rıza, Hilmi ve Doktor Bahaettin Şakir Beylerin birleşerek bir talimatname yapmaları talep olunduğundan Erzurum'da Doktor Bahaettin Şakir Bey'den gelen kesin olur cevabı üzerine Kemal ve Rıza Beyler otomobile binerek Trabzon'dan Bayburt'a doğru hareket etmişlerdi Aynı zamanda Doktor Baha Bey de Hilmi Beyle birlikte Erzurum'dan Bayburt'a hareket etmişti.

Kemal ve Rıza Beyler yolda giderken bir iki defa büyücek otomobil kazaları atlattıktan sonra tayin edilen günde Bayburt'a ulaşmışlar ve Doktor Bahaettin Şakir ve Hilmi Beylere buluşmuşlardı. Birkaç gün devam eden bu Bayburt müzakereleri sırasında her iki *tarafın ileride ne suretle hareket edeceği bütün teferruatıyla tespit* edilerek bu hususta bir nizamname kaleme alınmıştı.

Bu nizamname gereğince Teşkilât-ı Mahsusa doğu cephesi artık Kafkasya İhtilâl Cemiyeti nâmı altında hareket edecekti. Doğu cephesi, birisi Erzurum'dan ve diğeri, ileride hududa yakın olan bir mahalle nakledilmek kaydıyla, şimdilik Trabzon'dan idare edilmek üzere ikiye ayrılacaktı. Her iki kısım, mesafenin uzaklığından dolayı da doğrudan doğruya İstanbul ile muhabere etmek yetkisine sahip olacaktı. Erzurum kısmı Doktor Bahaettin Şakir, Hilmi ve Erzurum valiliğine tâyin edilen Tahsin Beyler tarafından idare olunacaktı.

Gayet gizli tutulması ve yabancıların eline geçmemesine fevkalâde dikkat edilmesi lâzım, gelen o nizamname Trabzon'da basılarak ilgili olan kişilere ve Teşkilât-ı Mahsusa şubelerine dağıtılmıştı.

Kafkas İhtilâl Cemiyeti; merkezler ve dahili, harici teşkilât

Kafkasya İhtilal Cemiyeti'nin vazifelerini tayin eden bu mühim vesika aşağıdaki maddeleri içeriyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Maksat:

1- Kafkasya'da genel bir ihtilâli tertip ve hazırlanmasıyla Rusya'nın halihazırda mağlûbiyet sebeplerini temin ve devleti aliye tarafından Rusya'ya harp ilan edildiği takdirde Kafkasya dahilindeki kavimleri silahlandırarak Rusya'nın askeri harekâtını güçleştirmek ve Kafkasya'yı işgal edecek Osmanlı ordusuna fiilen yardımdır.

2- Kafkas İhtilâl Cemiyeti çeşitli mıntıkalarda da faaliyet icra etmek üzere bir merkez-i umumi ile idare olunur üç mıntıkaya ayrılmıştır.

3- Her mıntıkada dahili ve harici teşkilâta sahiptir. Dahili ve harici teşkilâtlar düzenli ve silahlı çetelere ve milis kuvvetlerine dayanır.

4-Her mıntıkanın dahili teşkilâtı hariçteki merkezi mutavassıta (merkezi irtibat) ve her bir merkezi mutavassıt da Kafkas İhtilâl Cemiyeti Merkez-i umumisine bağlıdır.

Merkez-i umumi.

5-Merkez-i umumi yedi kişiden oluşur. Bütün merkezi mutavassıtanın müracaat mercisi ve bütün teşkilâtın hakimidir.

Merkez'i umuminin vazifesi:

6-Merkezi mutavassıta arasındaki irtibatı temin ve mesaiyi birleştirmek ve gereken emirleri vermek. Dahilde ayaklanma ve hariçte hücum emri merkez-i umumiye tekelindedir.

Merkezi mutavassıta:

7-Merkezi mutavassıta beş kişiden oluşur. Mıntıkası dahilindeki dahili merkezleriyle irtibatı temin ve mıntıkası dahilindeki diğer komitelerle bağlantılar kurmak, fikir birliği sağlamaktır. Dahilde ve hariçte çeteler kurarak bunları idare ve merkez-i umuminin emrine amade eder. İkaz, ihbar, istihbar, silah ithali. vasıtaların hazırlanmasını tahriple sorumludur.

8- Dahili merkezleri tam bir faaliyetle teşkil eder ve yayar . Her merkezi mutavassıt aynı zamanda bir kolordu merkezidir.

9- Her mutavassıt merkez yeterli miktarda bomba ve en son sistem silahlar ile donatılmış ve talimli fedai teşkilât kıtalarına sa-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

hiptir. Bu kıtaların teşkil ve idare şekli özel talimata tabidir.

10- Kıtalar gerektiğinde hududu geçerek hücum ve çapul, Kafkasya dahilinde asayiş temini, silah dağıtımı ve askerleri talim ve terbiye etmek hizmetlerini yapmaya kabiliyetli olarak yetişeceği gibi şahsen fedakârlık edecek kişiler yetiştirmekle de sorumludur.

11- Merkezi mutavassıta dahilde mürşit, rehber, muhbir, fedai, yardımcı adıyla beş çeşit çalışma şubesine sahiptir. Her şube çeşitli kollara ayrılmıştır.

12- Her kol nihayet beş kişiden kuruludur.

13- Her kol merkezi mutavassıtla temas için bir vâsıtaya sahiptir. Bu vasıta merkezi mutavassıt tarafından tayin edilir. Bu zat merkezi mutavassıtın vasıtasına temas ederek tebliğ ve tebellüğ görevini yapar.

14- Cemiyete dahil olan her fert bahsedilen görevlerden birini yapmakla sorumludur.

15- Cemiyete dahil olmak için Osmanlı yahut Kafkasyalı olmak, namus erbabı ve hamiyet sahibi olduğuna cemiyete mensup iki zat tarafından şehadet edilmek ve beş çeşit görevden herhangi birine ait vazifeyi üstlenmek ve aşağıda yazılan yemin metnindekinin içindekilerini kabul ederek yemin etmesi şarttır.

Yemin şekli:

16-Moskoflar mağlup ve makhur ve Kafkasya'daki bütün kavimlerin mes'ut olmasına ve Kafkasya'nın Rusya boyunduruğundan kurtulmasına tam bir vicdani kanaatimle ölünceye kadar çalışacağım ve bu uğurda hiçbir engele önem vermeyeceğim. İcap ettiği dakikada seve seve hayatımı feda edeceğim ve üstlendiğim hizmeti her türlü hizmetlere üstün tutarak dakikası dakikasına icra ve infaz edeceğime dinim ve namusum üzerine yemin ederim. Şayet bunca namuskar taahhütlerime rağmen hizmet edemeyecek olursam alçaklık edenleri her nerede olursa olsun cemiyet zabıtasının icra edeceği idam cezasına karşı şimdiden kanımı helal ederim. Vallah Billâh.

18- Yemin heyeti üç kişiden kuruludur. Cemiyete dahil olacak zatı cemiyet sokmaya aracılık eden zat şube rehberine, şube rehbe-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ri de merkez rehberine, o da yemin heyeti rehberine sevk eder.

19- Cemiyete dahil olacak zatın kabul ve red hakkı yemin heyetine aittir.

20- Mürşit: Yazılı ve şifahen ikaz vazifesi yapanlardır.

Rehber: Dahili ve harici merkezlerde cemiyet teşkilâtı arasında irtibatı temin ve ithalatı kolaylaştıranlardır.

Muhbir: Dahilden harice ve hariçten dahile haber getirenlerdir.

Fedaî: Maksat uğrunda can cömertliği edenlerdir.

Ceza maddeleri

21- Yemin sırasında üstlendiği vazifeyi yapmaktan çekinenler ve cemiyet esrarını ifşa edenler idam edilir.

Teşkilâta dahil olsun olmasın mukaddes maksadı ihlâl ve güçleştirmeye yeltenenler de idam olunur.

Dahili merkezler:

22- Dahili merkezler her merkezi mutavassıtın hududunu takdir ve tayin edeceği Kafkasya dahilindeki mahallerde bulunur.

23- Bu merkezlerde beş kişiden kuruludur. Mıntıkası dahilindeki şubelerin amir ve nazımıdır.

Dahili merkezlerin vazifeleri:

24-Mutavassıt merkezlerinin tebligatını yapar ve infaz eder ve daima temas ve muhabere eder. Şubeleri kurar ve genişletir. İkaz, ihbar ve istihbar, neşriyat, silahların ithal ve korunmasını sağlar ve aletleri tedarik eder, tahrik vasıtaları ve teşkilâtı askeriye ile iştigal eder.

25-Her dahili merkez aynı zamanda bir tabur merkezidir.

26-Her merkezin harici merkez gibi mürşit, muhbir, rehber, fedai teşkilâtı vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şubeler:

27- Şube idareleri üç kişiden kuruludur. Merkezlerin emirlerini infaz, yardımcı kabul ve mürşit, muhbir, fedai olmaya talip olanların isimlerini merkeze arz ile başvuruları kabul olduğu halde kabul ve merkeze raptına delâlet eder. İstihbaratını muntazaman merkeze bildirir. Kendisine verilecek ihtilal vasıtalarını muhafaza eder.

28- Şubeler aynı zamanda bölük merkezidir.

Tabur teşkilâtı:

29-Tabur teşkilâtında hazırdaki askeri teşkilât esasları kabul olunmuştur.

30- Cemiyete dahil olan ve asker yazılanlar derecelerine göre yalnız üstlerini tanırlar, üstler de yalnız astlarını tanırlar.

31- Binbaşılar zabitleri, zabitler çavuşları, çavuşlar efradı talim ve terbiye ile sorumludur.

32- Silah kullanımı ve vazifenin mutlak itaat demek olduğu efrada kesinlikle öğretilecektir.

33- Her bölük merkezi olan şubeler korunaklı depolar tedarik eder, silahları o korunaklı yerde muhafaza eder.

34-Tabur merkezi olan merkezlerin tahrip aletleri ve edevatını ve bombalarını muhafaza edecek deposu mevcuttur.

35-Bu taburlar ihtilâl sırasında hariçten Kafkasya'ya geçecek talimli taburlara katılacaklardır,

Bayburt'ta dört arkadaş arasında kararlaştırılan bu nizamname baştan aşağıya kadar okunursa, umumi harbe katıldığımız takdirde Kafkasya Teşkilât-ı Mahsusa'nın ne gibi vazifeleri yapmak ile sorumlu olacağı kolaylıkla anlaşılabilir. Yalnız nizamnamenin birinci maddesinde Kafkas cephesinin iki mıntıkaya değil, üç mıntıkaya ayrılmış olduğunun yazılı bulunması aşağıdaki sebepten ileri geliyordu:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Doktor Bahaettin Şakir Bey heyetine dahil olan müfettişi umumî Ömer Naci Bey Erzurum'a ulaştıktan sonra onun Van'da ayrı bir cephe teşkil ederek İran'la Rusya arasında çalışması kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine Ömer Naci Bey beraberinde İran'ı tanıyan erkânı harp yüzbaşılarından Ruşeni Bey, İran mücahitlerinden Emir Haşmet ve arkadaşları ve Çerkez Reşit'le arkadaşları, birkaç jandarma zabiti ve küçük zabit olduğu halde Erzurum'dan Van'a gitmişti. Bunlar Van'da kalarak gerek Rusya ve gerek İran dahilinde istihbarat ve teşkilâtla meşgul oluyorlar ve kurdukları çetelerle harp halinde düşman topraklarına akınlar yapmaya hazırlanıyorlardı. İşte bu sebepten dolayı Kafkasya İhtilâl Cemiyeti nizamnamesinde üç mıntıkadan bahsediliyordu. İhtilâl cemiyetinin merkezi umumisi Trabzon'da idi.

Bu vaziyete göre Trabzon'da Rıza ve Nail Beyler ile kâtib-i mes'uller, Erzurum'da Doktor Bahaettin Şakir ve Hilmi Beyler ve Van'da Ömer Naci Beyler olmak üzere Teşkilât-ı Mahsusanın Kafkas cephesi, şimdilik teorik bir surette, tamamlanmış bulunuyordu. Hatta Kafkasya ve İran'daki Türklere ve Gürcülere dağıtılmak üzere Kafkasya İhtilâl Cemiyeti namına bir takım beyannameler de hazırlanarak bastırılmıştı. Kafkasya ve İran Türklerine ve Müslümanlarına birçok şeyler vaadeden bu beyannamelerden birisinde deniliyordu ki:

Ey Müslüman kardeşlerimiz!

.....dünyada ancak hâkim olmak için yarattığı Müslümanların artık düşman esaretinden kurtulacağı zaman geldi. Yüzlerce senedir daima dindaşlarımızın kanlarını döken, şehirlerini zapteden, beşikteki, masum evlâtlarını süngülerle parçalayan, kızlarının ırz ve namusuna geçen, camilerinden kilise, mescitlerinden ahır, mezarlarından bahçe yapan zalim Rusların katil pençesinden yakamızı kurtarmak için "Allahuekber, Allahuekber" sedalarıyla daldığımız derin uykudan uyanalım ve hiçbir şeyden korkmayarak silaha sarılalım. Hazret fahri kainat aleyhi efdalüttahiyyat efendimizin ümmetine esir olmak, hem de Ruslar gibi dünyanın en alçak en korkak bir düşmanın ayakları altında esir olmak hem günah, hem ayıp, hem de rezalettir. Cenabıhak Rusya Devleti'ne lâyık olan belayı verdi. Daha geçen sene Rumeli'nde yüz binlerce ırz ve na-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mus mahvolmasına ve güzel vatanımızın harabelere döndürülmesine sebep olan Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan gibi devletleri himaye eden ve Allahın azameti intikamını unutacak derecede mağrur olan Rusya bugün dört taraftan hücum eden Almanya, Avusturya gibi iki kuvvetli düşmanın ordularıyla mahv ve perişan oluyor. Rusya'nın başına gelen bu felâketten artık şimdiden istifade etmezsek ne zaman istifade edeceğiz Daha ne zamana kadar bu kanlı devletin işkencelerine tahammül edeceğiz. Yeryüzündeki 300 milyon İslâmın halifesi olan kudretli padişahımız siz biçare İslâmları esaretten kurtarmak ve gene peygamberimiz efendimizin mukaddes sancağı altına toplamak için orduyu hümayunlarını silah altına topladı. İlk patlayacak silah sedası düşmanın başına yıldırımlar yağdıracak ve senelerce ecdadının kabirleri çiğnenen, hukuk ve namusu inkar edilen, uleması tahkir, dini ve imanı perişan edilmek istenilen siz din kardeşlerimizi kâfir zulmünden kurtaracaktır. Bununla beraber sizin de mücahit kardeşlerimizin galebesini kolaylaştırmak için düşmana zarar verecek her türlü fedakarlıkta bulunmamız farzdır. "Cahidu fisebilillâh" âyeti celilesinin hükmü münifine göre canla, kanla, malla dövüşmeye ve dini mübinimizin hain düşmanlarından intikam almaya koşalım. "Yarabbi sen dergâhı celâl ve azametinden İslâm kullarına selâmet ver ve mukaddes kur'anı Rus ayakları altında çiğnetme" dualarını hiç kimseden korkmayarak tekrar edelim. Allahımıza sarılalım, peygamberimizden imdat isteyelim. Köpeklerden daha korkak olan mel'un Rus Hükümeti'ni Kafkasya dağlarının ötelerine kadar kovalım. Ey ehli imam işte bizim sabahımız doğuyor, hain düşmemin yılan gözleri bu nuru gördüğü zaman kör olacaktır. Cenabı hak asumanından imdadımıza bütün melekleri gönderecektir. Şehitlerimizin kanlı kefenlerle mezarlarından çıkıp "İntikam, intikam" diye bağırdıklarını duyacağız, kelâmullahı ilân edeceğiz. Zalimleri kahredeceğiz.

Padişahımıza peygamberimizin emaneti olan sancağı şerifi şark ve garba hâkim kılacağız. Dünyaya adalet ve saadet dağıtacağız. Ey Muhammet ümmeti, artık intikam saatleri çalmaya başladı. Zevk ve rahattan, sefahat ve şekavetten cenabı hakka tövbeler ederek vazgeçelim. Allah için, din için, Kur'an için, mübarek vatanımızı esaretten kurtarmak için, kâbei ulyaya, kıblegâhı İslâm olan o mukaddes yerlere bile göz diken peygamberimizin kabrini çiğne-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mek için gece gündüz hile ve fesat tertip eden Ruslara dünyayı zindan etmek için silaha sarılalım. Ve hiçbir şeyden bir dakika bile korkmayalım. Zira cenabı hak her halükârda yardımcımızdır.

Kafkasya İhtilâl Cemiyeti

Merkez-i umumisi

Nizamname gereğince hareket edecek olan bu elebaşılar

Bütün bu hazırlıklar iyi olmakla beraber teoriden uygulamaya geçebilmek için gerekli olan vasıtalar henüz mevcut değildi. Nizamname, gizlice Trabzon'da bastırıldıktan sonra Rusya dahilinde bulunan ve bize yardım edecek olan anasırın elebaşıları Trabzon'a ve Erzurum'a çağrılarak onlarla müzakere edildikten sonra Rusya dahilinde dağıtılmak üzere onlara verilecekti. Nizamname gereğince harekat edecek olan bu elebaşıları, Rusya dahilinde ihtilâl, taarruz, müdafaa, kargaşa, levazım tedariki, askeri depoların vesairenin havaya uçurulması vesaire gibi icraat için teşkilât yapacaklardı.

Bundan sonra, Kafkas İhtilâl Cemiyeti'nin merkezi Trabzon olmakla beraber merkez-i umumî reisinin kim olacağı henüz iyice kararlaştırılmamıştı. Her ne kadar Rıza Bey binbaşılıktan emekli bir zabit olması dolayısıyla, Güneybatı Kafkas Cephesi, bu hudut taburları, seyyar jandarma alayı da dahil olduğu halde, muharebe ilan edildiği takdirde fiilen o havaliye kumandan olacak ve zorunlu olarak Teşkilât-ı Mahsusa'nın idaresi de adı geçene verilecekse de Rıza Bey halim ve selim, yumuşak ve durgun bir zat olduğundan kendisinin Teşkilâtı Mahsusa'yı lâyıkıyla idare edebileceği zannolunmuyordu: Kara Kemal Bey'le Rıza Bey bu hususta pek anlaşamamışlardı. Belki bu anlaşamamazlık Rıza Bey'in, girişimizde yazdığımız gibi; İttihat ve Terakki'nin zabıta erkânından ve bundan dolayı Enver Paşa'nın adamlarından olmasından da kaynaklanıyordu.

Bir de Kafkasya İhtilâl Cemiyeti'nin fiiliyata geçebilmesi için ilk önce Kemal Bey'in Trabzon'dan İstanbul'a dönmesi ve orada hazırlıkları tamamlaması lâzım geliyordu. Kemal Bey Trabzon'da

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

artık uzun müddet kalmak istemiyordu. İstanbul hükümetiyle iyice anlaşmadan böyle büyücek bir işe son şeklini verdirmek niyetinde de değildi. Trabzon'a gelişinden beri gördüğü, işittiği yeni şeyleri ve arkadaşlarıyla yaptığı müzakerelerde oluşturduğu kanaatleri İstanbul'daki Teşkilâtı Mahsusa merkezine bildirdikten sonra onları bir şekle koyuvermek arzusundaydı. Bir de Kafkasya İhtilâl Cemiyeti faaliyete geçebilmek için paraya, silâha, iaşeye ve elbiseye muhtaçtı. Bunlar cemiyetin en zorunlu ihtiyaçlarından olduğu halde henüz nereden ve ne suretle tedarik olunacakları meselesi çözülmemişti.

İşte Kara Kemal Bey gerek bu meseleleri halletmek, gerekse bazı anasırın gönderilmesine aracılık etmek üzere, kâtib-i mes'ullerle beraber Trabzon'a gelen Memduh Şevket Bey'i yanına alarak ve yakın bir zamanda dönmeyi vaadederek, Kafkasya teşkilâtına kesin bir netice verilmeden, İstanbul'a dönmüştü.

İstanbul kâtibi mes'ullerinden on gün evvel Trabzon'a geldiğini ve Nail Bey'le birlikte çalışmakta olduğunu evvelce yazdığımız Rıza Bey, Kara Kemal Bey'le kesin surette anlaşamamış ve teşkilâta son şekli verilmemiş olmakla beraber, Trabzon'a geldiği günden beri epeyce işler hazırlamayı da başarmıştı. Adı geçen bu işler hakkında Erzurum'da bulunan Doktor Bahaettin Şakir ve Hilmi Bey'lere yazdığı 16 Ağustos 1330 (1914) tarihli mektubunda diyor ki:

1- Gürcistan'daki çetelerle irtibat ve münasebet tesis etmek ve Rusya'nın vaziyet ve askeri harekatını anlamak için Trabzon'a gelişimle beraber hemen Batum'a bir zabit gönderdim. Tabiki bu zabit Gürcü lisanına vâkıf ve sahte pasaport taşıyordu. Beraberinde bir de kadın vardı. Bu kadın esasen Rusya'daki Hıristiyan Gürcü komitelerinin hemen bir şubesini teşkil eden ve bugün bizim elimiz altında bulunan beş komiteciden birisinin karısıydı. Bunlar Batum'a girdiler: Fakat maalesef arzu derecesinde iş göremediler. Çünkü Rusya, komitecilerin ileri gelenlerini hemen tamamen denilecek derecede toplayıp içeri taraflara göndermiş ve Batum'da bulunanların da etrafı sarılmış, kimse ile görüşemiyorlar. Bu durum kısmen bizce malûm bulunduğundan yalnız bunları göndermekle yetinmeyerek diğer vasıtalara da müracaat ettik. Gerçi halen asıl

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

komitelerle temas edemedik fakat diğer kollarla irtibat kurduk. Çoruh nehrinin yukarı kısımlarında yerleşmiş Türkler vardır ki, bunlar sözlerine sadık ve cesur insanlardır. Gürcülerden çok bunlara itimat ediliyor.

Rusya da bunlardan daha çok korkar, şimdi bunlarla temas etmekteyim. Belki bugün veya yarın onlarla görüşmek üzere gene hududa gideceğim. Bunlar, Çoruh sahilindeki Murgul'dan başlayarak Artvin, Ardahan ve Kars'a kadar tamamen Türklüktür ve işin en sağlam tarafı da Murgul ve Artvin taraflarındaki, kolun başında benim hemşirezadelerim vardır ve bu işler için bir seneden beri Arhavi hudut bölüğü zabitanıyla muhabere etmektedirler. Kendisini bizim tarafa istedim, gelişini bekliyordum. Tabiki müzakere neticesinde alacağımız tertibatı size de yazarım.

2- Gönderdiğimiz zabit ve kadın irtibatı temin edemeyince elimiz altında bulunan beş Gürcü komitecilerinden ikisini karadan içeriye gönderdik. Bunlar asıl komitelerle temas edecektir.

3- Gürcü komiteler teşkilâtlarını muhafaza edememişler, ileri gelenlerini Ruslar yakalayınca komite efradından silahlı bulunanlar silâhlarıyla firar ederek daha iç taraflara savuşmuşlar. İşte bunları bulmak için iki arkadaşlarını huduttan içeriye soktuk ve onlardan haber bekliyoruz.

4- Bunlardan başka üç koldan da ayrıca adamlar sevk ettik. Bu hafta içinde işleri intizama ve muhaberatımızı teminat altına alacağız.

5- Buraca teşkilât tamamlanmış gibidir. Yalnız herkesin yirmiden kırk beşe kadar asker olması kuvvet tedarikinde biraz güçlük çıkarıyor. Kumandan paşanın yüz elli kişiye müsaade etmesi beni biraz güç vaziyete soktu. Çünkü ben tertibatımı başka türlü yaptım.

6- Rusya'ya hem karadan, hem denizden taarruz etmek fikrindeyim. Bu sahilin ahalisi eskiden beri Rusya sahillerinde balıkçılık ve kaçakçılık ederler. Bunların en ileri gelen reislerinden üç yüz kişilik bir deniz kolu teşkil ettim. Kara için de üç yüz kişilik bir çete tertibatı yaptık. Bunlar silâhlarını kendileri tedarik edecek, elimizdeki 150 silâhı Rusya kuvvetlerine dağıtacağım.

7- Rusya'da komiteler bizden çok silâh istiyor. Onların silâh-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

larını hükümet toplamış. Ben de onlara silâh vermek için pazarlığa giriştim. Önemli bir general öldürene on tüfek, şimendifer köprüsü atana elli silâh vereceğim.

8-Bu mevcuttan başka gönüllü taburları da teşkil etmek üzere zemini hazırladım. İcabında bu kuvvete de itimat edilir.

9-Ben kendime Artvin'den sahile kadar olan mıntıkayı ayırdım. Ondan yukarısı sizindir.

10-Rusya'nın harekâtına dair edinebildiğim sağlam havadis şunlardır:

a) Rusya benim mıntıkamdaki askeri huduttan çekerek Çoruh nehrinin Rusya sahilini tahkim ediyor. Fevkalâde telâştadır.

b) Batum'un arkasındaki tepelerde istihkâmatı vardır. İçindeki toplar donanmayı tahripten çok şehri tahrip edecek çaptadır On beş santimetrelik toplardan büyük topu ancak Çoruh Nehri'nin sahile yakın kısmında kum torbalarıyla yapılmış olduğu bir sahil istihkâmı da vardır. Zannedersem yirmi dörtlüktür.

c) Hududun gerileri ve hatta Çoruh nehrinin her iki sahil vadisi tamamen Müslümanlarla meskûndur.

Bütün Memurlar ailelerini içeriye sevk etmiştir. Hatta hudut karakollarındaki efradın eşyaları bile sevk edilmiştir.

d) Donanması Yavuz'un alındığı günden beri bütün sahillerden çekilerek. Sivastopol önünde bulunmaktadır. Batum'dan işe yarar nakliye gemilerini bile kaldırdı. Bütün ahval ve harekâtı bizden pek ziyade çekindiğine delâlet ediyor. Oradan her gün gelmekte olan yüzlerce tebaamızdan yaptığım tahkikata göre bize karşı yığınağını Kara taraflarında ve Erzurum'a karşı mıntıkalarda icra etmektedir. Rivayete göre üç yüz bine yakın bir kuvvet yığılmış. Tabiki siz orada daha iyi tahkikat yapmışsınızdır.

11- Genel siyaset müsait olsa ve İstanbul bana bugün müsaade etse şimdiden içeriye doğru yürümek niyetindeyim. Vaziyet benim için pek müsait vaziyettedir. Genel durumun müsait bir vaziyet almasını bekliyorum. Eğer merkez ilânı harbe karar verirse ben hemen işe haşlamak üzereyim.

12-Mutavassıt merkezlerimi size yazayım, belki gerekir,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1- Arhavi nahiyesidir. Burada ikinci hudut bölüğü bulunuyor. Bizim çete merkezimizdir. Çeteler buradan dahile sevk olunacaktır. Buraya Nail Bey gidecek. İki gün sonra Nail oradadır.

2- İkinci mutavassıt merkez Rize'dir. Burada bizim Trabzon meb'usu Naci Efendi vardır.

3-Asıl merkez Trabzon'dur. Burada ben ve diğer bazı arkadaşlarım vardır. Ben bu üç merkez arasında seyyar bir halde bulunmaktayım. Size neresiyle muhabere kolay gelirse ora ile irtibat tesis ediniz. Siz de buraya en yakın merkezinizi bildiriniz.

13-İstanbul'dan bomba istedim. Lâzım olacak. Eczayı tıbbiye tedarik edebilirseniz size bir bomba yapıcısı göndereyim. Bana Rusya'dan da iki usta gelecektir.

İşte kardeşlerim, epeyce ayrıntılı yazdım. Çalışırsak muvaffakiyet bizimdir. Allah bizimle beraberdir. Bizim vali iyidir. Sakın Samih Rıfat Beyi kabul etmeyiniz. O pek boş boğazdır. İçerden alacağınız haberleri bildirirseniz harekât birliği sağlayarak hepimiz birden işe başlar ve ümit ettiğimiz tesiri icra ederiz. Allah cümlemizi muvaffak eylesin aziz kardeşlerimiz."

Bu mektubun altında Nail imzasıyla: "Biz paçaları sıvadık. Siz de gayret ediniz. Bununla birlikte bu iş bombasız pek arzu ettiğimiz gibi görülemez. Bomba göndermeleri için merkezi umumiye müracaat ettik. Siz de yazarsanız takviye edilmiş olur. Bombalar da gelirse o zaman Allah bütün bütün bizimledir ve o vakit bombaları düşmanın ta beyninde patlatırız, kardeşler" tarzında bir derkenar yazılı bulunuyordu. Teşkilât-ı Mahsusa'nın ilk zamanlarına ait olan Rıza Beyin yukarıdaki mektubunda yazılı bulunan şeylerin birçoğu tabiî adı geçenin hayalinden doğma idi. Meselâ Rusya'ya hem karadan ve hem denizden taarruz etmek fikrinde olması, üç yüz kişilik deniz ve üç yüz kişilik kara kolu teşkil ettiği de henüz teoriden uygulamaya çıkmamıştı. Çünkü ortada daha silâh bile yoktu. Elindeki yüz elli silâhı Rusya kuvvetlerine dağıtacağını bizzat kendisi itiraf etmiyor muydu?.

"İstanbul bugün müsaade etse şimdiden içeriye doğru yürüyeceğim" tarzındaki ifadeleri de uygulaması mümkün olmayan bir güvenmeden başka bir şey değildi. Çünkü Teşkilât-ı Mahsusa böy-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

le bir yürüyüşe henüz hazırlanmamıştı. Hele nihayette Nail Bey'in bütün işlerin İstanbul'a ısmarlanan bombaların gelmesine bağlıymış gibi bir ifade kullanması büsbütün yüksekten atmaktan başka bir surette yorumlanamazdı.

Halbuki Teşkilât-ı Mahsusa'nın idaresini üstlenen Süleyman Askerî Bey Kafkasya teşkilâtı hakkında hiç böyle düşünmüyordu. Süleyman Askeri Bey, Rıza Bey'in Doktor Baha Bey'e gönderdiği yukarıdaki mektubundan bir hafta sonra, 23 Ağustos 1330(1914) tarihinde yine Doktor Baha Bey'e yazdığı bir mektubunda diyor ki:

"Size Hoy, Selmas ve havalisinde nüfuzu mahsus ve bundan evvelki harekâtla ehliyet ve kabiliyeti tanınmış olan Koç Ali Han'la iki arkadaşım ve Mahmud el mücahit'e Reşit Bey'in biraderini gönderiyorum. Genel vaziyet gün geçtikçe müsait bir hal alıyor. Daha ilânı harp edilir edilmez, Kafkasya'da göstermeye mecbur olduğumuz faaliyeti şöyle düşünmüştük:

Avusturya ve Almanya'ya, biz bizzat harp ilan edinceye kadar, özel vasıtalar ile yardım mecburiyetindeyiz. İlk temin edebileceğimiz fayda, Kafkasya'daki Rus askeri kuvvetlerinin batı tarafına naklini menetmek ve bu suretle mühim bir kuvveti tahkim etmesidir. Bu mülâhaza, Kafkasya'da acilen ve yapılabildiği derece bazı faaliyetler gösterilmesini ve Rusya'nın fiilen dikkat nazarı çekilmesini gerektiriyordu.

Öyle bir maksatla hareket eden heyetler daha faaliyete başlamadan bu âcil ve yarım tedbirlere ihtiyaç bıraktırmayacak bazı gerçekler anlaşıldı. Sırf seferberliğimizin ilân edilmiş olmasından dolayı, Ruslar Kafkasya'daki kuvvetlerine ilişemediler. Bu maksat böyle sağlanınca artık çat pat rabıtasız ve hafif karışıklardan vazgeçerek az zamanda kurulacak teşkilâtla devamlı ve irtibatlı bir ihtilâli Kafkasya'da yapılacak harekât ve faaliyet, devleti aliyenin Kafkasya'da veya başka bir mıntıkada Ruslarla esaslı harb edeceğine göre değişebilirse de asıl harp ilanından önce ve harp ilanından sonra yapılacak işleri hazırlamaktır.

Bilhassa Gürcistan taraflarında yeterli silâh yoktu. Halbuki en büyük rol Gürcistan'da oynanabilir. Bundan dolayı, silah, bomba vesaire gönderildikçe belirlenen mıntıkalara hızla dağıtılmaları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

için Tiflis, Kütayis gibi kuvvetli merkezlerin kanallarda sahilde temin olunacak kanal başlarına raptı ve mevcut teşkilâtın takviyesi temin edildikten ve ihtiyacları mümkün mertebe tamamlandıktan sonra harp ilanından önce icrası gereken teşebbüslere tevessül edilebilir. Teşkilât için sevk edilecek ayrı ayrı kişiler ve gayet zayıf kuvvetli -kolaylıkla muhafızlık istidadı olan-çeteler bu makasıdı temine kâfidir. Gürcistan havalisinde şeraiti maruzayla çalışılmaktadır.

İlk önce, bu genel görüş hakkında Trabzon'a yazdığım bir mektubun Van'a da gönderilmesini Rıza Bey'den rica etmiştim. Bilmem geldi mi?. İlânı harpten evvel yapılacak işler teşkilât sayesinde Rusların toplanma noktalarını muhtelif kuvvetlerini, nerelerde ne gibi savunma tertibatı vücuda getirdiklerini, menzil esas noktalarını, velhasıl harekâtı umumiyeye icrayı tesir edebilecek bütün malûmatı, mümkün olan sıhhatle elde edebilmek, önemli demiryolu köprüleri, tünelleri atılarak ve hatta mümkün olduğu kadar çok mahallerde, ehemmiyetli, ehemmiyetsiz tahrip edilerek sevkıyat ve ulaşımı geciktirmek, her mıntıkadaki telgraf ve telefon hatlarını her yerde ve tamamen bozarak tamir ve işletilmesine fiilen engel olmak, ordunun fikirlerini bozmak, mümkün olan her türlü güçlüğü çıkarmak gibi engelleme teşebbüsden ibaret olacaktır. Bunlar kuvvetlice ve saldırgan çetelerle, muhtelif mevkilerde maksada yönlendirilecek silâhlı silâhsız yerlilerle tamamen elde edilmesi mümkündür.

Hükümet esas harekatına Kafkasya'da teşebbüs ederse: Şehirlerde ve meskûn yerlerde, düzenli büyük kuvvetli bir ihtilâl yapmaktan çok, hareketli teşkilât ve büyük kütleler fayda verecektir. Bu halde kuvvetli çeteler düşmanın ulaşım yollarını tehdit ve erzak, cephane kafilelerine zarar ve tahrip ve ele geçirilecek zayıf düşman müfrezelerini imha ederek bütün sevkıyat ve nakliyatı fiilen kargaşalığa uğratırlar ve düşmanı ulaşım ve nakliyat temini için önemli kuvvetlerini kullanmaya mecbur bırakırlar. Fakat, esasen hiçbir kuvvet nakliye katarlarını, kararlı ve kararsız hareket edecek cüretli ve müteşebbis çetelerin taarruzlarından kurtaramaz.

Kuvvetli çeteler bu tacizat ve yağmagerlikle meşgul olurken kuvvetli kütleler doğrudan doğruya düşman ordusunun gerilerine taarruz ederler. Bunlar hariçten gelecek kuvvetli akınların sürükle-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yeceği yerli müslümanlardan meydana gelir. Bundan dolayı, bu harekât bilhassa ve en büyük kuvvetle güneydeki heyetlerimiz tarafından tertip ve idaresi mümkündür. Ona göre yapılacak akınların düşman ordusu gerisine düşmesi gerekir.

Bu tertip ve teşkile göre vakitsiz geçecek akınlar, daha geçiş noktalarında mahvedilebilir. Bunlar en çabuk harp ilanıyla beraber geçmelidirler.

Mühimce kuvvetler, harp ilanıyla beraber Karadeniz sahilinin münasip noktalarında Rus ordusu gerilerine çıkarılarak Gürcistan havalisinde de aynı kuvvetli kütleler aynı vazifeyi yapacaklardır.

Şunu bütün alâkadarlara anlatmak icap eder ki harp ilanından önce yapılacak teşebbüs ve tahribatın sonraki harekât kadar ve bazen daha büyük önemi vardır ve Rusların Kafkasya kuvvetlerini batı taraflarına nakle başlamaları, her ne zaman vaki olursa olsun ve ne olursa olsun, bütün havalide mümkün olacak yığınak harekâtına hemen peşinden başlamasını ve imkân derecesinde bir genişlik kazanmasını gerektirecek bir işaret kabul edilmelidir.

Osmanlı ordusu başka bir cephede Ruslarla çarpışırsa, Kafkasya ihtilâli daha çok önem kazanır. O halde, kuvvetli çetelerin icrayı faaliyetinden başka bütün şehirlerde ve mevkilerde planlanmış şekilde düzenli bir genel ayaklanma gerekir. O halde, önemli kütleler düşman ordusuna taarruzdan çok ihtilâli ateşlemeye, tesirat ve dairesini genişletmeye çalışır. O surete göre maksat ne yapıp yapıp Kafkasya askeri kuvvetlerini bulunduğu mıntıkaya mıhlamaktır.

Bağdat'taki Kafkasyalı Mehmet Paşa bizzat şöhreti şayiaya sahip olmakla beraber, Şeyh Şamil'e olan yakınlık ve sıhriyetinden dolayı Dağıstan havâlisinde hassaten tesir sahibidir. Telgrafla maksadımızı kendisine yazmıştık. Dört beş gün evvel en yalçın adamlarını yola çıkardılar. Onlar da, zannederim, mühim işler görebilirler.

Hıristiyan Gürcüler müttefikimizdir. Bunların mevcut teşkilâtı hesabımıza çalışıyor. Her iş yolunda gidiyor. Muvaffakiyet, azim ve himmettedir. Tedarik ettikçe bomba vesaire göndereceğiz. Şimdilik en çok Gürcülük mıntıkasıyla alâkadar oluyoruz. Orası için mühim adette silâh gönderdik.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Koç Ali Han ve arkadaşlarına elli, Mahmud el mücahitle Reşid'in kardeşine kırk lira verilmiştir. Bütün arkadaşların kemali muhabbetle gözlerini öper, arzı ihtiramat ederim, muhterem kardeşim."

Kaçak suretiyle Rusya içine bazı adamlar da gönderilmişti

Süleyman Askeri Bey'in yukarıdaki mutedil tedbirli ve basiretli düşünceleriyle Rıza ve Nail Beylerin yazdıkları safsataları birbirleriyle karşılaştıracak olursak Teşkilât-ı Mahsusa'nın merkezi tarafından takip edilmek istenilen yolları ve gayeleri, teşkilâtın icra vasıtaları olan kişilerin lâyıkıyla kavrayamamış olduklarını anlamakta güçlük çekmeyiz.

"Askeri" lâkabına hakkıyla lâyık olan Süleyman Bey askerlik fenninde olduğu kadar fedakârlık kahramanlık ve cesaret göstermek hususlarında da şöhreti olduğundan dolayı Teşkilât-ı Mahsusa'nın başına geçirilmişti. Bütün arkadaşları bu liyâkatlerinden dolayı kendisini çok takdir ederlerdi. Yalnız onun da, Enver Paşa gibi, bazen büyük emeller peşinde koştuğu söylenirdi. O da İttihat ve Terakki'nin oldukça söz dinlemeyen ve başına buyruk hareket eden azasından sayılırdı. Daima, meşgul olan kafası her an yeni bir plân, yeni bir proje doğururdu. Harbi umumî başlangıcında Süveyş kanalının kapatılması için çareler arar durur ve bunu başarırsa İngilizlerin Hindistan'la ulaşımlarını, yeter ki kısa bir müddet için olsun, kesebileceğini düşünerek sevinirdi Hatta bu maksatla bir vapur kiralayarak ona çimento yüklemeyi ve sonra Süveyş Kanalı'ndan geçerken vapuru batırmayı zihninde kurar ve bu fikrini tatbik edebilmek için çareler arardı.

Süleyman Askerî Bey umumi harp sırasında Teşkilât-ı Mahsusa'dan ayrıldıktan sonra Bağdat cephesinde kumandanlık etmiş, orada büyük muharebelere girişmiş, bir muharebede, zannedersem Selmanpak'ta bir mermi iki ayağını birden götürdüğü halde, bir sedye içinde harbi takip etmiş ve neticenin aleyhimize döndüğü hakkında arkadaşlarından aldığı haber üzerine, sedyesinde yatarken cebinden tabancasını çıkararak beynine sıkmak suretiyle hayatına nihayet vermişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Süleyman Askerî Bey'in yukarda neşrettiğimiz mektubuna Doktor Bahaettin Şakir Bey de pek riayet eder gibi görünmüyordu. O Erzurum cephesinde kendi bildiği gibi hazırlıklarıyla meşgul oluyordu. Teşkilât ve istihbarat için Rus hududu boyuna yerleştirdiği adamlarından muntazaman malûmat almaya başlamıştı. Bahaettin Şakir Bey'in Erzurum'da tesadüf ederek yaver gibi maiyetine aldığı Şakir Niyazi Bey hudutta Rus zabitleriyîe temas ediyor ve onlarla dost geçinerek kendilerinden iyice haberler almaya muvaffak oluyordu.

Bundan başka kaçak suretiyle Rusya dahiline bazı adamlar da sevk edilmişti. Bunlar Kafkasya'da gördükleri ve işittikleri ahvali muntazaman ve pek gizli tutulan vasıtalarla Erzurum'da Doktor Bahaettin Şakir Bey'e bildiriyorlardı. İlk gelen haberlerin özeti aşağıda idi:

Rus hükümeti Türkiye'den Rusya'ya iltica eden Ermenilere ve Rumlara fazla yardım edilmesi hakkında Kafkasya hudutlarında askeri ve mülkî idarelere matbu talimat göndermişti. Rusya'ya iltica eden Ermenilerin Kafkasya'daki İslâmlara çok zulümler yaptıkları Ağustosun yirmi altısında Gümrü'de on beş kadar İslâm evini yağma ettikleri bildiriliyordu. Ve Rus polisine ve jandarmasına dağıtılan keza matbu tebligatta şüpheli Türklerin hemen yakalanmaları ve Türk zabitine benzerliği olanların gizlice öldürülmeleri şiddetle emrediliyordu. Bu tebligattan her polis dairesinde birer tane bulunuyordu.

Kafkasya'daki Rus askerleri arasında bulunan Hıristiyan Gürcülerin İslâm ahaliye karşı insaniyet göstermekte oldukları ve Ruslara karşı bütün Gürcülerin hasım tavrı takındıkları işitiliyordu. Rus ordusuna iltihak eden Ermenilerin ve Rumların İslâm mağazalarını yağma ettikleri ve hattâ sokakta giderken başlarından kalpaklarını bile kaptıkları görülüyordu. Gene bu gizli haberlere göre Ruslar Kars'ta Pşalk Köprüsü'nden itibaren mühim tahkimat yapıyorlardı. Bizim Horum havalisinde mühim yığınağımız var diye Rusların çok korktukları söyleniyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rus hafiyeleri müthiş bir faaliyet göstermeye başlamışlardı

Rus köyleri tamamıyla boşalmıştı. Erkeklerin hepsi askerde idi. Ruslar davullar çıkartarak 18 yaşındaki gençleri de iki hafta için de silâh altına davet etmişlerdi.

Bütün Kafkas bankalarının paraları asker vasıtasıyla alınıp Balacar mevkiinde gene asker vasıtasıyla muhafaza altına alınmıştı. Bakü'nün yukarı taraflarında bulunan bu mevkide mühim miktarda Rus cephanesi de mevcuttu.

Rus hafiyeleri müthiş bir faaliyet göstermeye başlamışlardı. Türkiye ahvali hakkında doğru, yanlış her kim havadis getirecek olursa parayla taltif ediliyordu.

Hududa yakın olan köylüler, Osmanlılar hücum edecek diye korkularından göçe hazırlanmışlardı. Eşyalarıyla beraber köylerini terketmek üzereydiler. Türkiye'nin her gün harp ilan etmesi bekleniyordu.

Bütün telgraf hatları ve köprüler Rus kazakları tarafından muhafaza ediliyordu. Ekserisi Rum ve Ermeni olmak üzere Rusların Gümrü'de çok miktarda piyade ve topçu kıtaları bulunuyordu. Ruslar Sarıkamış'taki kuvvetlerini daima Karaurgan'a kadar getirip götürerek bizi şaşırtmaya çalışıyorlardı. Bundan başka Selim Köyü'nde bir alay kazak ve Kağızman'da da bir alay süvari kuvveti vardı. Bir taraftan istihbarat işleri bu suretle ilerlerken diğer taraftan milis teşkilâtı adı verilen çete teşkilâtının da ilerletilmesine çalışılıyordu.

Çete efradı toplamak için bu maksatla civar mahallere lâzım gelen talimat gönderilmişti. Meselâ Erzincan mutasarrıflığı ile Bayburt, Tercan ve Kığı kaymakamlıklarına çekilen telgrafnamelerde deniliyordu ki:

"Üçüncü ordu kumandanı paşanın tasvibiyle Doktor Bahaettin Şakir Bey'in başkanlığında esnana(askerlik çağına) dahil olmayan gençlerle esnanı mütecaviz, fakat zinde olan ihtiyarlardan bir İslâm milis fırkası teşkil ediliyor. Teşkilâta memur olan zevat Erzincan meb'usu Halet Bey'le jandarma tabur kumandanı Mehmet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Efendi ve Tercan'dan Çadırcızade Ali Bey Bayburt'tan tüccar Mehmet Efendi, Kığı'dan Mithat Efendi ile Karakilise'den Şamil Efendi ve Doktor Fuat Bey'dir. Yardım edecek olanlar dahi Velizade Dursun ve eski belediye reisi Şükrü Efendi ile Hamdi ve Reşit Beyler, Hacı Mustafa ve İbrahim Efendi'lerdir. Teşkilâtın nizamnamesi memurlarındadır. Ona göre gizlice ve dağdağasız bir surette işe başlayınız ve peyderpey neticeyi bildiriniz.

Silahlar milis fırkası tarafından gönderilecektir. Bu husus hakkında asker alma başkanlığına da gizli olarak bilgi veriniz."

Bu ve buna benzer tebligatla öteden beriden külli miktarda efrat toplanmasına başlanmıştı. Gelen kuvvetler Erzurum'da toplanılarak oradan muayyen mahallere sevk olunacaklardı. Muhtelif çeteleri sevk ve idare edecek olan reisler de daha evvel seçilmiş bulunuyordu. Bu işlerle yakından alâkadar olmak üzere Hilmi Bey tekrar gitmişti. Hilmi Bey orada elde mevcut silâhları dağıtarak işe başlamıştı. İlk defa on altı neferlik bir grubu Rusya içerisine sokmağa muvaffak olmuştu. Bunu takiben ikinci ve üçüncü gruplar da birer, ikişer gün fasılalarla hududu aşarak Kafkasya'ya girmişlerdi.

Fakat elde fazla silâh mevcut olmadığı için o havalide kuvvet toplanmasına devam edilmesi uygun görülmüyordu. İlk çetelerin hududunu aştıkları tarih 1914 senesi Ağustos sonlarına tesadüf ediyordu. O sıradaki vaziyet hakkında Hilmi Bey 3 Eylül tarihli mektubunda Doktor Bahaettin Şakir Bey'e diyordu ki:

"Kuvvete ihtiyaç yok değilse de, bu halde kuvvet toplamak da uygun değildir. Çünkü hiç cephane ve tüfek veremeyeceğiz. Trabzon'a gönderilen Alman tüfeklerinden beş altı yüz tanesi bir milyon kadar cephanesi ile hızla gönderilirse teşkilât daha emin ve daha metin olur. Erzurum'dan çıktıklarını şifre ile bildirdiğiniz şahıslar için gerekli tertibat alınmıştır. Ne olursa olsun onları elde edebilmek için icap edenlere teslimat verdim. Yalnız yol şaşırmak olmazsa. Bu husus hakkında bir iki güne kadar haber vereceğimi ümit ediyorum. Kumandanlık teşkilâtımızın harekât serbestiliği hakkında icap edenlere gerekli talimatı vermelidir.

Dışarıda takip edilecek maksat kadar içeride de imha edilecek şahıslar vardır. Biz bu noktai nazarı takip ediyoruz. Haber aldığı-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mıza göre kumandanlardan bazıları, bilhassa üçüncü mıntıka kumandanı, memleket dahilinde bazı silahlı kişilerin dolaştığından bahisle, devriye adedini çoğaltıyorlar. Öyle nazik dakikalar olur ki devriyelerle çarpışmak kaçınılmaz olur. Asayişi memleket namına kendi kanılarınca yaptıkları bu hareket aleyhimize çıkar. Çünkü asıl asayiş meselesi bizim mukadderatımızda olacaktır. Rusya dahilinde yapılan çete teşkilâtında Ermenilerin bu tarafa geçmeleri ihtimali her dakika artıyor. Biz buna karşı kâfi derecede müteyakkız bulunuyoruz.

Narman'da iki kazak vurduklarını haber aldım. Fakat bu iş hudut üzerinde olmuştur. Bizim memleket dahilinde tertip edilen bir pusu ile Rusya devriyelerinin vurulması şimdilik uygun olmasa gerek.

Rusya dahilinden itimat edilecek askerî havadis veremediğimin sebebi sizleri aldatmamak içindir. Öyle görüyorum ki vaziyeti kavramak için bizde şahıslar yoktur. Bununla birlikte, kazan ve piyade üniformalarının apoletlerini ve üzerlerindeki mektupları aldırmak üzere talimat verdim. Tedarik ettikçe tercüme ederek göndereceğim.

Bizim için kuvvet tedariki, arz ettiğim gibi, fişek bolluğuna tâbidir."

Hilmi Bey'in bu mektubunda iki nokta dikkati çeker. Bunlardan birisi Erzurum'dan hareketleri Bahaettin Şakir Bey tarafından bildirilen bazı kişilerin yolda yakalanmaları, daha doğrusu imha edilmeleri, diğeri de askerî kumandanlarla olan anlaşmazlık.

Bunlardan bilhassa birinci nokta oldukça öneme sahipti. Doktor Bahaettin Şakir Bey Erzurum'a ulaştığı zaman orada Ermenilerin Taşnak komitesine mensup en meşhur reislerinin Erzurum'da bulunduklarını haber almıştı. Bu Ermeni reisleri harbi umumî çıkınca Erzurum'da, Türk ve Rus Ermeni delegelerinden meydana gelen bir kongre yapmışlardı. Bu kongre çoktan beri sona erdiği halde murahhaslar bir türlü memleketi terk edip gitmiyorlar, bilâkis gizli toplantılarına devam ediyorlar ve hattâ gece yarısından sonra gizlice gidip Erzurum'daki Rus konsolosu ile de konuşuyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu hal Bahaettin Şakir Bey'i fena halde asabileştirdiğinden vaziyeti hem askeriyeye bildirmiş, hem de mülkiyenin dikkatini çekmişti. Bunun üzerine Ermeni murahhaslar, refakatlerine verilen jandarmalar vasıtasıyla sınır dışına çıkarılmışlardı.

Taşnak murahhasları Erzurum'dan uzaklaştırılınca Doktor Bahaettin Şakir Bey bunu şifre ile derhal Hilmi Bey'e bildirerek onların çaresine bakmasını tavsiye etmiş olacaktı. Çünkü bu Ermeniler Erzurum'da bulundukları sırada bile ihanet fikirlerini hiç gizlemiyorlar ve Rusların kendilerine Trabzon dan itibaren Erivan, Nahçıvan, Erzurum, Van, Mamuretülâziz(Elazığ) ve İskenderun Körfezi'ne kadar bir Ermenistan vaadettiklerini tekrar tekrar söylemekten çekinmiyorlardı.

Umumî harbin Avrupa'da başladığı tarihten bir ay sonra...

Ermeni komiteleriyle bir zaman müzakereye ve anlaşmaya memur edilen Ömer Naci Bey'e dahi Ermeni komitecileri aynı ifadelerde bulunmuşlardı. Anlaşılan Ermeni murahhasları, Hilmi Bey'in mektubunda yazılı olduğu gibi, bir yol şaşırtması yaparak, çetelerimizin ellerinden kurtulmaya muvaffak olmuşlardı.

İkinci noktaya gelince, bazı kumandanlıkların Teşkilât-ı Mahsusa ile anlaşamamaları o teşkilâtın mevcudiyetinden resmen haberdar olmamalarından ileri geliyordu. Çete efradının memleket dahilinde silahlı gezdiklerini gören bazı kumandanlıklar, bunların ne maksatla silahlandırıldıklarını bilmeyerek memlekete asayişi muhafaza için fazla devriyeler gezdirmek lüzumunu hissediyorlardı. Tabiî bu ihtilaflı nokta, velev ki tamamen bile olmasa, bir müddet sonra ortadan kalkmış bulunuyordu

Gerçekte üçüncü ordu erkânı harbiyesi bunun üzerine milis teşkilâtına dair bir talimatname yaparak bunu 1330 (1914) senesi Eylülü başlarında lâzım gelenlere dağıttırmıştı.

Çete reislerine veya, her ne suretle olursa olsun, bir malûmat edinmek için gönderilecek kimselere verilmek üzere tertip edilen bu talimatnamenin gizliliğine fevkalâde itina olunması icap ediyor-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

du. Talimatname Kafkasya dahilinde herhangi bir adamın üzerinde Ruslar tarafından yakalanacak olursa, taşıyanın derhal idam edilmesi muhakkaktı.

Onun için talimatnameyi taşıyanlara, bir tehlikeye maruz kaldıkları ve Ruslar tarafından yakalanmaları kaçınılmaz bulunduğu zamanlarda her şeyden evvel o talimatnameyi kesinlikle yoketmelerini anlatılmıştı.

Umumî harbin Avrupa'da başladığı tarihten bir ay geçtikten sonra Erzurum'dan idare edilen Kafkas teşkilâtı kısmında Eylül başlarındaki vaziyet Doktor Bahaettin Şakir Bey'in İstanbul'da Talât Bey'e gönderdiği aşağıdaki raporunda anlatıldığı gibiydi:

1- Bir haftadan beri Narman ve Hasankale teşkilâtımızı teftiş ediyorum. Günden güne büyüyen teşkilâtınız için pek ümitvarım. Tecrübe ettik, her yerde Rus kuvvetlerini bozduk. Şimdiye kadar binden fazla koyun, dört yüze yakın sığır ganimet alındı, Ruslara dehşet saldı. Ruslar diyorlar ki:

"Bu kıllı adamlar insan mıdır, şeytan mıdır, hem sürüleri sürüyor, hem harb ediyor, hem de saatte yedi verst (1 verst: 1067 metre) gidiyorlar!" Affedilecek suçlulardan büyük istifade beklenmektedir. Harple beraber çeteleri düşman ordusunun yanlarına yerleştireceğim.

2- Milis teşkilâtı eski zaman işi bir gönüllü teşkilâtı değildir. Harpten evvel ve hariçteki düşmana karşı köylerin muhafazası ve hali harpte de yaşlılar memleketin muhafazasını ve gençler de ilerleyen ordunun gerisini muhafaza edecektir. Bundan dolayı, askeriye harekatı güçleştirecek değil kolaylaştıracaktır.

3- İstanbul'dan çağırdığımız İranlı Abdülgaffar evvelce tanıştığı buradaki Taşnak şeflerinden Rostam ve diğerleriyle görüşmüştür. Adı geçen, Rusların kendilerine Revan, Nahcivan, Azerbaycan, Van, Diyarbekir ve Urfa'yı vermeyi ve bir Rus vali-i umumisinin geçici bir zaman için başkanlığı altında bir prenslik tesisini taahhüt ettiğini söyleyerek beraber çalışılmasını teklif etmişlerdir.

Ruslara pek önemli yardımda bulunacaklarını da söylemişlerdir. Zaten bunların Ruslar hesabına çalışacaklarına asla tereddüt etmem. Çok miktarda silâhları da mevcut olması kuvvetle bekle-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mektedir. Burada kumandanla görüştük. Askerin köylere yerleşmesinin bitiminin ardından sessizce bir silâh araştırması yapacağız.

4-Manliberler Rus silâhlarına çok üstündür. Fakat cephanesi kalmadı. Dört yüz manliberim sopa oldu. Van'a, Trabzon'a silâh gönderiyorsunuz. Fakat en mühim mıntıkayı nazarı dikkate almıyorsunuz. Silâh ve bilhassa külli cephane isterim.

5-Defalarca para istedim. Cevap bile alamadım. Başımda bu kadar kişi var. Bunların teçhizatı ve idareleri ne ile olur? Ben merkezdeki masraf için Hilmi'nin beş on kuruş emanet parasını sarf ediyorum. Fakat o da bitiyor. Naci her gün para talep ediyor. İki güne kadar kesin cevabı beklerim.

6-Bazı yerlerden toplanma için hareket sırasında birkaç yüz kişinin firar etmiş olduğu bildiriliyor. Söylendiğine göre bunların bir kısmı yakalanmıştır. Yakalananlar idam edilmezse netice karanlıktır. Ve hem de harp olacaksa katiyen ilkbahara kadar bırakılmamalıdır. Doğu ordusu heyeti sıhhiye reisi iyi, fakat pek âciz bir adamdır.

7-Buranın polis serkomiseri Ermenidir. İki de hınzır Ermeni polis vardır. Bunların içerilere alınarak buralara muktedir ve cesur ve güvenilir bir serkomiser ile birkaç polis gönderilmesini İsmail Canbolat'a yazmıştım, ses yok. Trabzon'da bulunan bizim Hamal Ferid'i serkomiserliğe tayin de mümkündür."

İnsan bu raporun son fıkrasını okuduğu zaman Erzurum'da Ermeni komiteleri toplanırken, o zamanlarda Ermenilerin emelleri ve maksatları hükümet erkânınca pek ayan bir surette malûm ve Rusların da Ermenileri kendi taraflarına çekmiş olduklarına hiç şüphe yok iken ve nihayet Ermeni murahhaslarının Erzurum'da gerçek toplantılar yaptıkları ve Rus konsolosunu ziyaret ettikleri bilinirken Erzurum serkomiserinin Ermeni olmasına ve maiyetinde de iki Ermeni polis bulunmasına derinden derine hayret etmekten kendisini alamıyor. Sonra, raporun baş tarafı hep muvaffakiyet ümitleri ile dolu olduğu halde heyeti umumiyesi birden gözden geçirildiği zaman görülüyor ki, muvaffakiyet temini için lâzım olan üç mühim şey, silâh, cephane ve para henüz ortada yoktur, gelecektir! Vaziyet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bu merkezde iken gene "harp olacaksa, katiyen ilkbahara kadar bırakılmamalıdır!" diye bir ihtar! Niçin? Çünkü çetelerin bir kısmı teşkil edilmiştir, onlara bir meşgale bulmak lâzımdır. Onlar daha uzun müddet bekleyemezler! Hakikaten çeteler son zamanlarda hiç rahat durmamağa başlamışlardı. Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in raporunda ganimet alındığı bildirilen koyunlar ve sığırlar öyle pek kolaylıkla alınarak bizim hudut tarafına geçirilemiyordu. Ekseriya Rus kazakları ile şiddetli çarpışmalar da eksik olmuyordu.

Bir gün Kötek civarında Kesmesur denilen bir mahalde böyle büyük bir çarpışma meydana gelmişti. İdris Bey ismindeki bir zatın kumandasında olan bir çete orada 6 Eylülde Rus kazakları ile tutuşmaya mecbur kalmıştı. Hâdiseden haberdar olmayan devriyeler derhal Kötek'e gidip civarda binlerce silâh patlamakta olduğunu Teşkilât-ı Mahsusa memuruna haber vermişlerdi. Bunun üzerine Kötek'te bulunan aşiret süvarilerinden 23 atlı ve bir de zabitleri derhal atlarına binerek serian çarpışma mahalline yetiştikleri zaman Topyolu denilen mahalde İdris Bey adamlarının Rus Kazakları tarafından takip edilmekte olduklarını görmüşlerdi. Hatta Ruslar yirmi dakika kadar da hududumuzun içersine girmişlerdi. Rus kuvvetleri çete efradına üstün oldukları için İdris Bey çetesi harb ederek geriye doğru çekiliyordu.

Kötek'ten gelen aşiret süvarileri doruk çizgilerini dolaşarak iki muharip tarafın ortalarına çıkıvermişti. Maksadı da Rusların hücumunu durdurmaktı. Fakat bir taraftan Ruslar, diğer taraftan da İdris Bey çetesi, gelenlerin kimler olduğunu anlayamayarak aşiret süvarilerine ateş açmışlar ve süvarilerimizi iki ateş arasında güç bir mevkide bırakmışlardı. Aşiret süvarileri İdris Bey'in adamlarına kendilerini tanıtmaya vakit bulamadıkları için ilerleyen kazaklara karşı derhal etkili ve karşı bir ateş açmakla yetinmişlerdi.

Fakat Ruslar, hududa yakın olup birkaç gün evvel tahliye etmiş olduğumuz bir karakol binasını siper edinerek oradan ateşlerine devam ediyorlardı. İdris Bey çetesi de elinden geldiği kadar her iki tarafı ateş altında bulundurarak vaziyeti kurtarmaya çalışıyordu. Bu tehlikeli vaziyet bir iki saat kadar devam ettikten sonra kazaklar her nedense çekilip gitmişlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fakat iş bununla bitmiş olmuyordu. İdris Bey çetesi gizlendiği yerden aşiret süvarilerine sürekli ateş edip duruyordu.

Nihayet, Teşkilât-ı Mahsusa memuru, o sırtın arkasından geçen bir dereyi takiben iki süvariyi çetenin arka taraflarına göndermiş ve bu atlılar karşılarındakilerin düşman değil, dost olduğunu kendilerine bin güçlükle anlatmağa muvaffak olduktan sonra çete ateşini durdurmuşlardı.

Vaziyet anlaşıldıktan sonra İdris Bey çetesi hududun öbür tarafında Ruslardan ganimet aldığı iki yüz kadar koyunu içeriye doğru sürerken aşiret süvarileri de bir müddet, daha o sırtın tepesinde nöbet bekledikten sonra Kesmesur köyüne dönerek çeteye katılmıştı. Artık köy içinde iki taraf birbirini kucaklayarak tehlikeli bir vaziyetten kurtulduktan dolayı seviniyorlar, İdris Bey çetesi efradı aşiret süvarilerine; "Siz yetişmeseydiniz, biz mahvolduktu!." diyerek arkadaşlarına teşekkürleri yağdırıyordu.

Bu çarpışmanın gecesi Kötek Teşkilât-ı Mahsusa memuru odasında uyumak üzere iken hudut çavuşu gelip hududun karşısındaki Rus kıtaları kumandanının Kötek müfreze kumandanımızı istediğini bildirmişti. Oralarda lisan bilen olmadığından Rusça'ya vakıf olan Teşkilât-ı Mahsusa memuru Şakir Niyazi Bey zabitimizle beraber gidip Rus kumandanı ile konuşmuştu.

Rus zabiti o günkü, çarpışma hakkında izahat istemiş, o civarda toplanan fişekleri göstererek:

"— Bunlar Türk ordusunun fişekleri değildir. Bu fişeklerin kimler tarafından atıldığını söyler misiniz?"

Diye sormuştu. Bunun üzerine Rus'a verilen cevapta denilmişti ki:

"— Sabahleyin silâh sesleri işittik. Hemen bir süvari müfrezemiz seslerin geldiği tarafa yetişti. O anda kazaklarınızla karşılaşmıştı ve tabiki atlılarımızda mukabele ederek kazaklarınızı hudutlarına, kaçmağa mecbur ettiler. Müfrezemizin bir kısmı henüz oralarda dolaşmaktadır. Fakat sizin kazakların, biz oraya gitmeden evvel, kimlerle çarpışmış olduklarını göremedik. Çünkü kimseye tesadüf etmedik.

Elindeki fişekleri vesile kabul ederek Rus hududundan içeriye çeteler göndermekte olduğumuzu iddia etmek üzere mülakat talep eden Rus zabiti verilen bu izahat ile yetinerek geri dönmüştü.

Dr. Bahaettin Şakir Bey teşkilâtını oldukça geliştirmişti

Şüphesiz,o anlarda bir hâdise çıkarmak Rusların hiç işine gelmiyordu. Bununla beraber, bu çarpışma civardaki köy halkını fena halde telâşa düşürmüştü. Çünkü çarpışmada Rus askerlerine hududtaki Rus ahali de katılarak sürülen koyunları geri almaya kalkıştıkları gibi Rusların çarpışmada mitralyöz kullandıkları ve hatta Yeniköy'le Handere taraflarından birçok top sedaları da işitildiği bildirilmişti. Onun gerek Kötek, gerekse sair hududa civar köylerden ahali hanelerini kaçırmaya başarmış ve bu hal de o sırada harmanların gecikmesine sebep olmuştu. İdris Bey çetesinin yaptığı bu tecâvüze bir mana veremeyen Kötek nahiye müdürü, bu gibi haller devam edecek olursa, bunların birçok fenalıklara sebebiyet vereceği tabiî olduğu hakkında Erzurum vilâyetinin dikkatini çekerek hükümetin buna karşı ne vaziyet alması lâzım geleceğini vilâyetten sormaya mecbur kalmıştı. Vilâyete vaki olan bu müracaat ispat ediyordu ki. Teşkilât-ı Mahsusa daima gizli tutuluyor ve çeteleri idare edenler bu işi kendi bildikleri gibi yürüterek hududumuzdaki mülkiye memurlarını bile vaziyetten haberdar etmiyorlardı.

Yukarda bahsettiğimiz İdris Bey çetesinden başka Kötek civarında meydana gelen çarpışma sırasında Sabit Bey kumandası da on altı kişilik bir çete Batum ve Şavşat taraflarında, Emir Aslan Bey kumandasında bulunan otuz kişilik bir çete Pernek istikametlerinde, Maksut kaptanın kumandasındaki bir çete Oltu havalisinde ve Ali Pehlivan'ın idaresinde on altı kişilik diğer bir çete de Sarıkamış'la Batum arasındaki hatlarda vazife yapmak üzere Rus arazisi dahilinde bulunuyordu.

Mülkiye memurları gibi hudut kıtaları da çetelerin mevcudiyetinden haberdar edilmediği için Kötek'te bulunan Hilmi Bey yukarda bahsettiğimiz mektubunu. Doktor Bahaettin Şakir Bey'e gönderdikten sonra fena halde sıkıştığı için Erzurum telgraf ve posta baş-

müdürü İhsan Bey vasıtasıyla Doktor Baha Bey'e:

"Hudut üzerinde harekât serbestliğimiz için hudut taburunun teşkilâtımızdan haberdar edilmesi, mealinde gizli bir telgrafhane çekmeye mecbur olmuştu. Eylül 1330 (1914) senesi başlarında Doktor Bahaettin Şakir Bey teşkilâtını oldukça geliştirmişti. Maiyetindeki kişilerden Hilmi Hey, Baha Bey'in yaverliğine tayin edilen Şakir Niyazi Bey'le birlikte Kötek'te, Halil Bey isminde bir zat Narman'da, Doktor Fuat Bey Karakilise'de ve Necati Bey de Beyazıt'ta çalışıyorlardı.

Bu zatlar bulundukları mahallerde çetelerini kurup, silahlandırdıktan sonra Rusya ve İran içerlerine sevk ettikleri gibi sürekli casuslar istihdam ederek Rusların gerek Kafkasya, gerekse İran'daki hareketlerini ve faaliyetlerini öğrenmeye çalışıyorlardı. Emir Aslan Bey otuz kişilik çetesiyle Pernek havalisine çıkmışken onun Doktor Fuat Beyle birlikte Karakilise'ye gitmesi uygun görüldüğünden geri çağrılmıştı.

Doktor Fuat, Bey. Ağustos nihayetlerine doğru Erzurum'dan Karakilise'ye hareket etmişti. Maiyetindeki adamlarıyla iki üç araba olmuşlardı. Fakat Erzurum'dan biraz uzaklaşınca Deveboynu denilen yokuşu inerken, Emir Aslan Bey'le beraber bindikleri arabanın atları arabaya alışkın olmadığından, ürkerek arabayı bütün süratiyle yokuş aşağı sürüklemeğe başlamışlardır. Deveboynu denilen yokuş çok sırta dayanmış ve oraya iyice yerleşmişti: taşlık olduğundan süratle ilerleyen araba her an devrilmek tehlikesine maruz bulunuyordu.

Devrilmese bile biraz ilerisi uçurum olduğundan her halde Fuat ve Emir Aslan Bey'ler araba ve arabacıyla beraber o uçurumdan aşağıya yuvarlanarak feci bir surette öleceklerdi. Araba bu suretle birkaç dakika kadar şimşek cüretiyle ilerledikten ve arabacının da atlarına hâkim olamayacağı anlaşıldıktan sonra Fuat ve Aslan Bey'ler kendilerini arabadan aşağı atmaya karar vermişlerdi. Ne olursa olsun, önlerindeki felâketlerin en ehveni buydu. Onun için iki arkadaş bir anda kendilerini arabadan taşların üzerine atıvermişlerdi. Fuat ve Aslan Bey'ler atlamanın hızıyla birkaç saniye taşlıklar üzerinde yuvarlandıktan sonra baygın bir halde oldukları yerde yatıp kalmışlardı. Kendileriyle beraber yola çıkan diğer arkadaşları

oldukça geri kaldıklarından o sırada kendilerine yardım edecek kimse yoktu. Nihayet, birkaç dakika sonra evvelâ Doktor Fuat Bey kendisine gelmişti.

Vücudunu muayene ettiği zaman kazayı bir iki hafif bereyle atlattığını anlamıştı. Fakat arkadaşı Emir Aslan Bey biraz ilerde inliyordu. Fuat Bey bulunduğu yerden kalkıp sendeleye sendeleye Aslan Bey'in bulunduğu mahalle kadar giderek onu da muayene ettiği zaman arkadaşının, arabadan atlarken sağ bacağı ile sol kolunun kırılmış olduğunu anlamıştı.

Bu aralık arkadan gelmekte olan arkadaşlar da yetişmişti. Bunların yardımıyla Aslan Bey, kırıkları olabildiği kadar sarıldıktan sonra yere bir seccade serilerek üzerine yatırılmıştı.

İki arkadaş yere atladıktan sonra arabanın ne olduğu anlaşılamamıştı. Nihayet birkaç dakika daha geçince uçurumun bulunduğu istikametten arabacının yavaş yavaş gelmekte olduğu görülmüştü. Daha sonra arabacının anlattığına göre uçuruma birkaç adım kala arabacı atları her ne kadar durduramadıysa da, gene taşlıktı yol tarafına çevirmeye muvaffak olmuş ve bu suretle bir müddet daha süratle gidildikten sonra atlar yorularak kendiliğinden durdukları için arabayı gene yokuş yukarı çevirerek iki arkadaşın atladığı mahalle doğru çıkmaya başlamıştı. Araba gelince Emir Aslan Bey'e, kırıkları tedavi edilinceye kadar Erzurum'a dönmesi tekrar tekrar tavsiye edildiği halde Aslan Bey kat'iyyen bu teklifi kabul etmeyerek beraberce Karakilise'ye kadar gideceğini ve iyi olduktan sonra orada vazifesine devam eyleyeceğini söylemişti. Bunun üzerine Emir Aslan Bey geri dönen arabaya bindirilerek Erzurum'a üç saat mesafede olan Korucuk köyüne getirilmiş ve orada kırık kolu ve bacağı iyice sarıldıktan sonra ertesi günü dahi ihtiyaten Korucuk'ta kalınmış ve sonra yola devam edilerek bin güçlükle altı günde Karakilise'ye ulaşılmıştı. Fuat Bey ve arkadaşları Karakilise'ye ulaşır ulaşmaz işe başlayarak Eylülün ikisinde Revan taraflarına gönderilecek adamları yola çıkarmışlar ve ertesi günü de Kars ve Gümrü taraflarına icap eden kişileri sevk etmişlerdi. Fuat Bey bunları yapmadan evvel Erzurum Karakilise yolunda arkadaşlarından ayrılarak Rusya hududuna kadar gitmiş ve orada yaptığı tahkikat neticesinde Rusların o sırada Kars havalisinden çok Batum ve civarını tahkim

etmekte ve oralarda yığınak yapmakta olduklarını öğrenmeye muvaffak olmuştu.

Beyazıt mıntıkasında çalışan Necati Bey de Eylül'ün ilk haftasında oraya ulaşınca hemen işe başlamıştı. Burada yapılacak teşkilâta göre çeteler için toplanacak olan efrat tamamen Kürtlerden ibaret bulunuyordu. En çok Celâli ileri gelenlerinden olup icabı halinde Karabağ, Seki ve Revan taraflarında çokça adamlarıyla çete teşkil etmeye ve düşman arazisine saldırmaya muktedir olan elebaşıları Beyazıt'a tâbi Gürcübulak köyünden Özbekzade Eyüp Ağa, Karabulak'ta Kotanlı Ahmet Ağa ve biraderi Yemliha ve Ahmet Ağa'nın oğlu katil ve o sırada firarda bulunan Bekir Ağa, Celâli aşiret binbaşısı Şeyh İbrahim Efendi'yle Yüzbaşı Mustafa Behçet Efendi ve akrabalarından Ömer Celil Ağa idiler.

O sırada en çok Eyüp Ağa'nın nüfuz ve sadakatinden büyük hizmetler beklendiği için Necati Bey'le Beyazıt mutasarrıfı Bey kasabaya bir saat mesafede tayin edilen bir mahalle kadar giderek Eyüp Ağa'yı oraya çağırmışlardı. Üç kişi arasında burada uzun uzadıya yapılan müzakere neticesinde Eyüp Ağa'nın aşiret efradıyla beraber hükümetimize sadakatle hizmet edeceğine dair kendisinden yeminle teminat alınmıştı. Bunun üzerine Celâli reisine lâzım gelen talimat verilerek Beyazıt'a dönülmüştü.

İran dahiline sevk edilen bazı kişiler vasıtasıyla alınan haberlerde hududa yakın olan Bakü'de Rusların üç yüz piyade ve iki yüz kazak askeri bulunduğu, topu olmadığı için ve Kurdik'teki kuvvetini geri çektiği anlaşılmıştı. Daha sonraları alınan tamamlayıcı malûmatta Kurdik'de bulunan Rus kuvvetlerinden iki bin beş yüz kişinin Beyazit'ın Gürcübulak mevkii karşısında Dinde ve Gümüştepe köylerine toplarıyla beraber yığıldığı, Rus hududunda bulunan Hıristiyan unsurların "Osmanlılar geliyor!" diye morallerinin çok kırık olduğu, hudut civarındaki İran aşiretlerinin ve ahalisinin ordumuzu tahkimde oldukları bildirilmişti.

İran içersine gönderilen şahıslar, tahkikatlarını İran'ın daha içeri taraflarına kadar vardırarak Tebriz'deki Rus ağırlıklarının İran'dan çekilerek Rusya dahiline sevk edildiklerini, İran'da kalan Rus kuvvetlerinin ekseriyetle Ermenilerden müteşekkil olduğunu, hududa yakın olan Bakü'deki Rus konsolosunun, vaziyetten korka-

rak ailesini Rusya'ya gönderdiğini de haber almaya muvaffak olmuşlardı. Ruslar ağırlıklarını İran'dan çıkarmak için Kürt aşiretlerinden nakliye vasıtaları istedikleri halde Kürtler bunu dinlemeyerek at, araba ve deve namına Ruslara hiçbir şey vermiyorlar ve zorla ellerinden almamaları için uzaklara kaçıyorlardı

Beyazıt'a yakın olan Ovacık havalisinde de Ruslardan hiçbir eser kalmamıştı. Rusların çekilirken Aras Nehri üzerindeki köprüyü attıkları rivayet edilmişse de, bunun aslı çıkmamıştı. Ruslar gerek Bakü, gerekse Revan'daki kuvvetlerini Hoy'da toplamışlardı. Bu suretle Revan'da dahi Eylülün ilk haftalarında hiçbir Rus kuvveti kalmamıştı.

Vasil tevkif olunursa Beyazıt, hem ilâçsız, hem doktorsuz kalacaktı

Beyazıt'ta oturan Rus konsolosunun bir kavası vardı ki, bu adam son zamanlarda ortalığı karıştırmaya ve ahali arasında tahrikat yapmak hususunda Ruslar hesabına epeyce yararlık gösteriyordu. Vaziyetin fenalaşmakta olduğunu ve harp çıkacağını anlayınca bu kavas yakayı kurtaramayacağını anlayarak Beyazıt'tan bir gece firar etmeyi başarmıştı. Fakat firarı vakit ve zamanında haber alınarak Necati Bey'in maiyetine tahsis edilen süvariler derhal takibine çıkarılmıştı. Sabahleyin Necati Bey dahi süvarilerin gittiği istikamette kavası kovalamaya başlamış ve süvarilerine yetişmişti. Süvariler daha Necati Bey gelmeden kavas Kızılkaya'da yakalamaya muvaffak olduklarından mesele bu suretle halledilmiş oluyordu. Kavas'ın tevkifinden sonra akıbeti meçhuldür. Onun hakkında verilen raporda suçlunun üç güvenilir atlının yanına katılarak vesikasıyla Bargiri'ye gönderildiği yazılı bulunuyordu.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Beyazıt kolu bir taraftan böyle devamlı casuslar istihdam etmek suretiyle Ruslar'ın vaziyetini ve ahalisinin ahvali ruhiyesini anlamaya ve gizli çeteler teşkil ederek bunların girecekleri mıntıkaları tayin etmeye çalışırken, diğer taraftan da İran hududu arazisinin krokilerini aldırtarak bunların suretlerini temize çektirip postayla Erzurum'a yolluyorlardı. Burada dahi, her

tarafta olduğu gibi hissedilen eksiklik parayla silâhtı.

Beyazıt mutasarrıfının himmeti ile orada bir de Hilâl-i ahmer heyeti teşkil edilerek elli yatakta bir hastane açılmıştı. Fakat bu hastanenin doktoru yoktu. Beyazıt'ta hem eczacılık, hem de doktorluk yapan Vasil ismindeki bir Rum Karakilise ahzıasker(asker alma) şubesi tarafından firari diye takip olunuyordu. Vasil tevkif edilerek başka bir yere sevk edilseydi bütün Beyazıt ilâçsız ve doktorsuz kalacaktı. Onun için üçüncü ordu kumandanlığına müracaat edilerek bu Vasil'in Beyazıt seyyar jandarma alayında istihdamına emir alınmıştı.

Her tarafta olduğu gibi Beyazıt'ta dahi hapishanede tutuklu bulunup nüfuz ve cesaretlerinden hakkıyla istifade edilecek ve öteden beri Rus havalisinin her tarafından bilgi elde etmelerinden dolayı istenilen derecelerde hizmetleri görülecek olan suçluların tahliyesi temin edilerek bunların teşkil edilmekte olan çetelerin başına getirilmeleri kararlaştırılmıştı.

Beyazıt mutasarrıfı olan Nedim Bey'in bu husus için Erzurum'dan çektiği şifreli bir telgrafnamede deniliyordu ki:

"Çete teşkilâtında istihdamları halinde cesaret ve nüfuzlarından hakkıyla istifade olunacak ve gerektiğinde düşman üzerine saldırarak çarpıştırılacak ve öteden beri Rus İran havalisinde kaçakçılık ederek adı geçen havalinin her tarafını karış karış bilmelerinden dolayı istenilen derecelerde hizmetleri görülecek olan meşhur Derbo ve Abdülkuddus ile firarda bulunan Kurtho ve Keskübanlı Ağa çete ileri gelenleri tayin olunarak bunların maiyetlerine mahpuslardan Abdullah Pazik ve Musa Hudo ve Mehmet Ağa ve Oskâni ve Hasan Paltik ve Brö ve Meni ve Mamoy Keleş ve Halit Mamo ve Ahmet Beki, Halil ve Mustafa Tosun Brodin ve firarilerden Avni verilirse bunlardan teşkil olunacak çetelerde şiddetli yararlıklar, büyük fedakârlıklar umulmakla mazları af olmalarına delâlet buyurulması.

Bütün akınlar yanlardan ve düşman ordusu gerisine yapılmalıdır...

Yukarda isimleri geçen Kürt reisleri ve mahpusları Erzurum merkezi tarafından, resmi makamlar nezdinde icra edilen teşebbüsler üzerine tahliye ettirilerek hepsi çete teşkilâtına alınmıştı. İçlerinde firarda bulunanlarına da muhtelif vasıtalarla haber gönderilip Beyazıt'a getirtilmiş ve harpte gösterecekleri yararlıklara göre ilerde affa mazhar olacakları kendilerine bildirilmişti.

Van mıntıkasına gelince İttihat ve Terakki müfettişi umumîsi Ömer Naci Bey burada arkadaşlarıyla teşkilât işleriyle meşgul oluyordu. Teşkilâtın askeri kısmı erkânıharp yüzbaşısı Ruşenî Bey'in idaresi altında bulunuyordu. Bu mıntıkada yapılan teşkilât ve icra olunan tahkikat hakkında Ömer Naci Bey Ağustos sonunda gönderdiği bir telgrafnamede diyordu ki:

"Buraca çeteler tertibatını tamamladım. Milis teşkili pek muvafıktır. Fakat Van'da fazla hiçbir silâh yoktur. Bununla birlikte mümkün olduğu kadar yapacağım.

İran'in Rumiye taraftarlarında ahali Ruslar aleyhine ihtilâle başladılar. Üç güne kadar her türlü harekete hazırım. Hareket emrini beklemekteyim.

Kürdistan aşiretleri fevkalâde müsait olduğu gibi bura Ermenilerini Rum'dakilerden çok mülayim gördüm."

Naci Bey'in milis teşkili çok muvakıftır tarzındaki ifadesi Doktor Bahaettin Şakir Bey'in bir milis fırkası teşkiline taraftar olmasından ileri geliyordu. Fakat bu fikrin tatbikinden daha sonra vazgeçilmişti. Gerek milis fırka ve gerekse Rumiye havalisinde başlayan ihtilâl İstanbul'a bildirdiği zaman 6 Eylül tarihinde Dahiliye Nazırı Talât Bey'den gelen şifreli telgrafnamede bu iki mesele hakkında aşağıdaki surette beyanı mütalaa ediliyordu:

"Rumiye havalisinde Ruslar aleyhinde başlayan ihtilâli genişletmek ve Rus kıt'alarının bütün Acemistan havalisinden defini temin etmek ilerideki harekât için ihmal edilemez ve vakit geçirilemez başlangıçtır. Bundan dolayı bu sebeple de İran kolunun gizlice ça-

buklaştırılması zahmeti gerektirir. Bir de teşkil edilecek bir gönüllü fırkası genel harekâtı sırasında orduya engel olur. Kafkasya içersine cepheden akın yapmak başarısızlığa mahkûmdur. Bu gönüllü fırkanın ileri kıtaları daha giriş ve saldırı noktalarında perişan ediliyor ve bizim ordumuz üzerine çekilir. Alınacak netice kargaşa ve moral bozukluğundan ibaret, kalır. Ordumuzun başına belâ olur. Bütün akınlar yanlardan ve düşman ordusu gerisine yapılmalıdır. Bu sebeple Azerbaycan teşkilâtı gayet mühimdir. Erzurum'da silâh varsa bunları bahsedilen mıntıkalara sevk mümkün ve faydalı olur Ayrıca silâh tedarik edildikçe o mıntıkalar için gönderilecektir. Ancak gönüllü fırkası mahallî olarak ve Erzurum mevkiine tahsisen teşkil edilirse bu caizdir. Fakat şu halde bu teşkilâtın esasen ve bizzat tecrübeli şahıslardan yapılması ve mevcut silahların bu şekilde sevki gerekir."

Süleyman Askerî Bey'in göndermiş olduğu mektuptan anlaşılmış olduğu gibi Dahiliye Nazırı Talât Bey'in yukarda, yazdığımız şifreli telgrafı dahi ispat ediyordu ki Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkasya cephesini idareye memur olanlar kendilerine verilmiş olan vazifeleri henüz lâyıkıyla kavrayamamış bulunuyorlardı.

Rusların fesat sebebi olan bir şeyh maiyetiyle beraber yakalandı.

Çete teşkil etmek şüphesiz düşman topraklarına gizlice girerek eline geçen gizlice sığırları ve koyunları sürüp içeriye getirmek veya yolda tesadüf edilen bir iki düşman neferini öldürmek ve yaralamak değildi. Böyle yapılacağına Azerbaycan ileri gelenleriyle temas edip orada, Talât Bey'in dediği gibi, bir ihtilâl hazırlanmış olsaydı bu ihtilâl, Rus orduları Kafkas cephesinde bizimle harb ederken, bütün şiddetiyle ortaya çıkıvererek düşmanın geri hatlarını tehdit etseydi, o zaman Kafkas Teşkilât-ı Mahsusa'sı vazifesini hakkıyla yapmış olurdu. Fakat teşkil olunan çeteler bunu yapacakları yerde adeta şekavetle vakit geçiriyorlardı.

Talât Bey bunu bildiği için ümidini Rumiye havalisinde ortaya çıktığı Naci Bey tarafından bildirilen isyana fazla önem vererek o

ihtilâl harekâtının yayılmasına çalışılmasını tavsiye ediyor ve bu sebeple İran kolunun bir an evvel harekete gelmesini istiyordu.

Doktor Bahaettin Şakir Bey, İstanbul'dan devamlı silâh talep ettiği halde Talât Bey telgrafnamesinde: "Ayrıca silâh tedarik edildikçe o mıntıkalar için gönderilecektir" demektedir. Milis fırkası teşkilinden çok Azerbaycan teşkilâtının gelecek için çok mühim olduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Doktor Baha Bey Dahiliye Nazırı Talât Bey'den bu talimatı hemen o gün Van'da Ömer Naci Bey'e şifreli telgrafla aşağıdaki *surette bildirmişti: Mahremdir: "Sol cenah kuvvetimiz dahile çeşitli kollardan nüfuz ederek gizli teşkilâtla ve daha sonra yapacağı icraatın başlangıcını hazırlamakla meşguldür. Siz de bir an evvel hududa yaklaşıp ve peyderpey geçerek başlangıç hazırlıklarında bulunmanız uygundur."*

Ömer Naci Bey esasen harekete hazır olduğunu bildirmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey'den yukarıdaki telgrafnameyi alınca hemen İran hududuna doğru faaliyete geçilmesi emrini vererek Erzurum'a da aşağıdaki şifreyle vaziyeti bildirmişti:

"Talimatınız üzere huduttan Rumiye havalisine doğru ilk faaliyete başlıyoruz.

Manliher fişekleri geldi ise serian daha iki yüz tüfek gönderiniz. Meşhur Barizaleyh şeyhi İran dahilinde hududa civar bir yerden geçerken bizim asker tarafından maiyetiyle beraber çarpışma sonucu tevkif olundu. Buraya geliyor."

Bununla Ruslar en mühim bir fesat kaynağını kaybediyorlar. Gerçekte Batı İran'da Eylülün ilk günlerinde bazı mühim hadiseler meydana gelmişti. Van vilâyetinden Trabzon'a gelen gizli işaretli şifreli bir telgrafnamede Rus taraftarı olmakla şöhret kazanmış bulunan Azerbaycan valisi Şücaüddevle'nin azledildiği bildiriliyordu. Azledilen vali vaziyetinden ve akıbetinden çok korktuğu için azil haberini alır almaz, derhal mahallî Rus konsoloshanesine iltica etmişti. Tabiî o zamanlarda İran hükümetinin Şücaüddevle'yi konsoloshaneden çıkartmasının imkânı yoktu.

Tahran hükümeti, gene Van valisinin şifreli telgrafnamesine göre, Rusya'ya karşı hasmane bir vaziyet almış olacaktı ki, Şücaüd-

devle'nin yerine, Rus aleyhtarlığı ile şöhret kazanan Azerbaycan'ın eski askerî reis meşhur Reşit Han'ı tayin etmişti. Van valisi İran ahvali ve hududumuzda meydana gelen hadiseler hakkında fazla olarak aşağıdaki haberleri de Erzurum'a bildiriyordu:

"Barzan şeyhi Abdüsselâm İran Kürtlerini yakalayıp bize teslim etti. Gulâmları da teslim olmak üzeredir."

Seyyit Taha bu tarafa sığınma teşebbüsündedir. İran aşiretlerinden elli hane Arusanlı, elli hane Celâli dün gece bu tarafa geçtiler.

Rumiye'deki Rus bankası kapanarak Kafkasya'ya naklolunmuştur. Azerbaycan'daki yabancı ve tüccar Hıristiyanlar gam etmektedir. Özer taraf aşiretleri hilâfeti İslâmiyeye bağlı ve hükümete karşı tamamıyla boyun eğmiş bir vaziyettedirler. Her hususta iyi bir haldeyiz. Nizamiye fırkası, süvari alayı hedefe hareket emrini aldılar." Beyazıt mıntıkasında çalışan Necati Bey dahi Van valisi beyin yukarda verdiği haberleri teyit ederek Barzan şeyhinin sığınmasını, Seyyit Taha'nın Türkiye'ye temayülünü Erzurum'a bildirmekle beraber ilâve olarak Bedirhanî Abdürrezzak'ın da itlâf edildiğini güvenilir olarak haber aldığını yazıyordu.

Bu Seyyit Taha denilen Kürt reisi eski ayan meclisi azasından Şeyh Abdülkadir'ın yeğeni idi. Abdülkadir Abdülhamit zamanında Hicaz'a sürülmüşken meşrutiyet ilanın ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurtarılıp ayan azalığına tayin edilmişti.

Kürdistan'da o zamanlarda büyük bir mevki demek olan şeyhlik Seyyit Taha'ya geçmişti. Taha Şeyh olunca Abdülkadir bir müddet sonra yeğeninin servetinden ve mevkiinden yararlanarak kendisine kanuna muhalif bir tarzda menfaatler teminine kalkışmış ve fakat İttihat ve Terakki hükümeti onun bu emellerine mâni olmuştu. Abdülkadir de İttihat ve Terakki'ye taraftarken menfaatlerinin ihlâl edildiğini görünce cemiyetten ayrılarak Hürriyet ve itilâf Fırkasına kapılanmıştı.

Büyük Arnavutluk isyanının ardından Balkan muharebesinden biraz evvel İttihat ve Terakki hükümeti düştüğü zaman iktidar mevkiine itilâf hükümeti geçince Abdülkadir gayri meşru emellerini o zamanki hükümet vasıtasıyla tatbik ettirmeye muvaffak olmuştu.

Abdülkadir'in bu muvaffakiyeti Seyyit Taha'ya çok zarar verdiği için Taha beraberinde Kürt eşrafından Musa Bey olduğu halde, haklarını müdafaa etmek maksadıyla İstanbul'a gelmişlerdi. Fakat Babıâli'ye bu hususta sürekli müracaat ettikleri halde hiçbir şey yapmaya muvaffak olamıyorlardı. Bu sırada Taha ile Musa Bey bir iki defa Doktor Bahaettin Şakir Bey'i ziyaret ederek tabiki Muhtar ve Kâmil Paşa'ların bulunduğu kabineye karşı infiallerini göstermekten geri durmamışlardı

Seyyit Taha ile Musa Bey bu ziyaretlerden birisinde Doktor Bahaettin Şakir Bey'e garip bir teklifte bulunarak demişlerdi ki:

"Hürriyet ve İtilâf kabinesi ve bunun dayandığı fırka, Arnavutları isyan ettirerek hükümeti zaafa uğrattı ve bu vaziyetten hâsıl olan dahilî ve haricî meselelerden yararlanarak, İttihat ve Terakkiyi düşürmeye muvaffak oldu.

Şimdi siz de bize müsaade ediniz. Biz Kürdistan'da bir mesele çıkaralım. Siz kabul ettiğiniz dakikada, Kürt isyanı hazır demektir. O zaman şimdiki hükümeti devirmek için en kolay çare bulunmuş olur."

Dr. Bahaettin Şakir Bey bu teklife şiddetle mukabele ederek demişti ki:

"— Bu teklifinizi kabul etmek bizim için Arnavutluk isyanını tertip ve teşvik edenlerin derekesine inmekten daha bayağılık demek olur. Bizim çıkarımız vatanın çıkarıdır. Ona gelecek her bir zarar ruhumuzun en derin noktasına dokunuyor.

Söylediğiniz sözlerin memlekete ne derece zarar yapacağını tahmin ediyor musunuz?. Siz bu isyanı yaptığınız dakikada Rus Kazakları Kürdistan dahilinde bulunacaktır.

Bu oldu mu, artık Kazakları bir daha oradan çıkarmak mümkün olamayacaktır. Kürtler isyan ederlerse, onların Ermenileri kesecekleri derhal bütün dünyada duyulacağı için Rusların memleketimizi işgal etmeleri her tarafta tasvip bile edilir. Bu yüzden memleket Kürdistan'ı kaybedeceği gibi siz de Rusların ve Ermenilerin esiri olursunuz. Onun için şayet Kürdistan'da bir isyan çıkaracak olursanız, karşınızda en büyük düşman olarak İttihat ve Terakki'yi göreceğimize şüphe etmeyiniz."

Doktor Bahaettin Şakir Bey'in Seyyit Taha ile Musa Bey'i isyan fikirlerinden vazgeçirtmek için söylediği bu sözler onları korkutmaya kâfi gelmişti. İkisi de o zaman hiçbir iş görmeye muvaffak olamadan İstanbul'dan ayrılmışlardı. Faal, müteşebbis ve zeki bir zat diye tanınan Musa Bey'i daha sonra Ermeniler öldürmüşlerdi.

Seyyit Taha ise umumî harp başlangıcına kadar kararsız bir surette şeyhliğini kendi anlayışına göre yapmakla meşgul bulunuyordu. Şimdiyse Van ve Beyazıt taraflarından gelen haberlerde onun sığınmasından bahsolunuyordu.

Bu sırada, Doktor Bahaettin Şakir Bey'in cephesinde sol cenah kolu faaliyete başladığı gibi, Ömer Naci Bey'in İran kolu da, yukarda yazıldığı gibi, harekete geçmiş bulunuyordu. Fakat İstanbul, Van cephesine daha fazla önem veriyordu. Bununla beraber gene düşman tarafından gizlice ihtilal hazırlıkları ile iştigal edilmesi ve akınlara daha başlanılmaması tavsiye ediliyordu. Dahiliye Nazırı Talât Bey'in, yeni vaziyete dair Erzurum'a gönderdiği ve "Bizzat halledilecektir" diyerek gayet gizli, tutulmasını emrettiği aşağıdaki 10 Eylül tarihli şifreli telgrafnamesi de bu sözlerimizi teyit ediyordu:

"Sol cenah kolunun faaliyeti şayanı şükrandır. Karakilise köprüsü Osmanlı ordusuna lâzımdır. Muhafazası gerekir.

Harekete hazır olduğu bildirilen İran kolunun mahiyeti anlaşılamamıştı. Bunlar akın kolları teşkilâtından ihtilâl hazırlıklarını icra edecek olan tek tük ve sayılı kişilerden ibaretse talimatname gereğince çabuklaştırma faaliyetleri gerekir. Ancak aşiretlerin akın kollarının şimdiden tahrik ve ithalleri caiz değildir.

Bugün Gülcemal Vapuru'yla ve mıntıkanız için iki bin kırk Avusturya tüfeği ile gerekli cephanesi Trabzon'a sevk edilmiştir. Bu silahlar Van valisi namına olarak Van'a gönderilecektir. Gönderilmelerinin çabuklaştırılmaları için Rıza Bey'e de yazılmıştır. Bunların tamamen içeriye sokulması dağıtılması gerekmektedir. Bilhassa Kars'ın doğu havalisi Bakü'ye doğru takviye edilmelidir. Bütün mıntıkadan memnuniyet verici haberler alınmaktadır."

İstanbul'dan alınan bu haber üzerine Ömer Naci Bey'e çekilen bir telgrafnameye Manliher fişeği olmadığı ve fakat Van mıntıkası için Trabzon'a gelen iki bin kırk silâhın yakında oraya gönderileceği bildirilmiştir.

Dahiliye Nazırı Talât Bey'in şifresinde aşiretlerin akınlarının şimdiden tahrik ettirilmemesini emretmesi şüphesiz İran ahvalinin şüpheli olmasından ve Tahran hükümetinin infialini sebep olacak bir hareketten çekinilmesinden ileri geliyordu. Çünkü o aralık İstanbul'da Jeune Perse namı altında bir Acem cemiyeti teşekkül etmişti. Bu cemiyetin azası Rusya'ya taraftar olan İranîlerden meydana gelmişti. Bir taraftan Tahran hükümeti harbi umumî başlangıçta Rus aleyhtarlığı göstermeye başlarken, diğer taraftan İstanbul'da kurulan o komitenin Tahran'a gönderdiği bir heyeti mahsusa İran hükümeti merkeziyesini Rusya tarafına çekilmeye ve Türkiye aleyhine tahrike çalışıyordu.

Gerek bu komitenin mesaisini sonuçsuz bıraktırmak, gerekse Horasan ve Esterabak taraflarına yerleşmiş olan Rus muhacirlerini darmadağın etmek için oralara gitmek üzere iki zat seçilmişlerdi. Bu kişiler Abdülgaffar ve Kâzım Beylerdi ve Erzurum'da bekliyorlardı. Bunlar evvelâ Van'a gönderilecek iken tekrar Trabzon'a giderek oradan İran'a girmeleri tercih olunmuştu. Fakat Abdülgaffar ve Kâzım Bey'ler Erzurum'dan ayrılmadan önce, Van'da bulunan Emir Haşmet'in fikri alınmak isteniliyordu. Onun için bu husus Van'da Ömer Naci Bey'e yazılmış ve bu İşi Emir Haşmet'le müzakere ederek alacağı cevabı süratle Erzurum'a göndermesi rica olunmuştu.

Bu Horasan ve Esterabat seferi yukarda isimleri geçen Abdülgaffar ve Kâzım Bey'lerin oraya gitmeleriyle sınırlı kalmamıştı. O zamanki Osmanlı devletinin hududu haricinde kalan İslâmları ve Türkleri birleştirmek gayesiyle pek uzaklara kadar el uzatılması ayrı bir fasıl teşkil ettiğinden veya yapılan teşebbüslerin neticesi hep boş olduğundan burada onlardan uzun uzadıya bahsedilmekten kaçınılmıştır.

Bu aralık muhtelif şubelerden Erzurum merkezine gelen şifreli telgrafnamelerde teşkil edilen çetelerin iktidar ve kabiliyetleri tecrübe edilmekte ve bu maksatla onların Rusya dahiline gönderilmekte olduğu bildiriliyordu.

Çeteler sırf tecrübe maksadıyla bir müddet düşman arazisinde dolaştıktan sonra tekrar merkezlerine dönmeleri için gönderildiği halde, onlar gene ellerine geçirmeye muvaffak oldukları hayvanları da dönüşlerinde beraberlerinde getirmekten geri durmuyorlardı. Meselâ Kötek'te bulunan Hilmi Bey'den 5 Eylül tarihinde Erzurum'a gelen şifreli bir telgrafnamede 4 Eylül gecesi içeriye Rusya'ya giren 12 atlımızın yetmiş altı sığır ve üç dört at getirmiş oldukları, bir çarpışmada iki Kazak yaraladıkları ve atların atsızlara verildiği ve sığırlardan münasip miktarının getirenlere mükâfat olarak terk edildikten sonra kalanının senet karşılığında teslim olunacağı bildiriliyordu

Narman'dan gelen 6 Eylül tarihli diğer bir telgrafnamede Ali Pehlivan çetesinin Rusya dahiline girdikten sonra Saslas havalisinde Rusların pususuna düştüğü, epeyce çarpışıldıktan ve bizden bir kişi ayağından yaralandıktan sonra çetenin harp ederek geri çekildiği haber veriliyordu.

Aynı telgrafnamede Şaban Bey çetesinin gene aynı civarlarda bir Rum köyünden otuz tane sütlü inek alıp hududa kadar geldiği, fakat orada Rus Kazaklarıyla karşılaşarak çarpışıldığı, bununla birlikte hiç zayiat vermediği ve hayvanları da salimen merkeze getirdiği yazıldıktan sonra, sütlü ineklerin Erzurum'a gönderilip gönderilmeyeceği soruluyor ve bir miktar ilâç yollanması rica olunuyordu.

Sonra, Eylülün yedinci günü gecesi Ali Kirt Toprakkale'de bulunan Doktor Fuat Bey'den Kötek'te Hilmi Bey'e çekilen bir telgrafnamede otuz kişiden kurulu olan bir süvari müfrezesinin o gece Ahtalar'dan içeriye geçeceği bildiriliyor ve ertesi günü de, yani 9 Eylülde: "Dün geçen otuz kişilik kafilenin yüz altmış koyunla döndükleri" müjdeleniyordu.

Narman şubesini idare eden Halil Bey ise Rusya dahiline giderek oradaki İslâmlarla temas eden adamlarımızdan aldığı rapora göre Kafkasya'daki İslâm ahalinin her bir emrimizi icraya hazır olduğu yalnız silâhlarının noksanlığından şikâyet ettiği ve İslâmlara dağıtılmak ve gerektiğinde fevkalâde işler bitirmek üzere bir taraftan on bin silâhın süratle getirilmesi isteniliyordu. Bu Halil Bey Kars ve Sarıkamış İslâmlarıyla da temas ederek bu havalide oturup Rus

ordusunda zabitlik eden bazı kimselerin harp halinde bize yardımını temine muvaffak olmuştu.

Doktor Baha Bey'in bulduğu çare Rus zabitlerini korkutmuştu

İslâm zabitler karşılık olarak şayet Kafkasya Türk ordusu tarafından işgal ve zapt edilecek olursa, aynı derecede rütbelerle Türk ordusuna kabullerini şart koşmuşlardı.

Bir taraftan çeteler bu suretle faaliyetlerine devam ederken, diğer taraftan Rusya içersine gönderilen şahıslar da istihbarat peşinde koşarak Erzurum merkezine Rus ordusunun miktarı ve harekât ve yığınak hakkında malûmat yetiştirmeye çalışıyorlardı. Doktor Bahaettin Şakir Bey, gelen bu haberleri üçüncü ordu istihbarat şubesi müdürü erkânıharp binbaşısı Mümtaz Bey'e veriyordu. Tabiî ordunun da ayrıca istihbarat teşkilâtı vardı. Bu suretle her iki teşkilâtın istihbaratı birleştirilerek düşmanın harekâtı hakkında bir fikir edinilebiliyordu. Fakat bu sırada Ruslar da şüphesiz hiç boş durmuyorlardı. Biz henüz harbe girmediğimiz için Erzurum'daki Rus konsolosu daha yerinde oturuyordu. Konsoloshaneye mensup olan birtakım Rus zabitleri vardı ki, bunlar kendilerini Erzurum konsoloshanesi kâtipleri diye tanıttırmışlardı. Bu Rus zabitleri fırsat buldukça Erzurum civarında dolaşıyorlar, askeri harekâtımızı ve yaptığımız tahkimatı tetkik ediyorlar ve her halde oldukça esaslı malûmat edinmeğe muvaffak oluyorlardı. Onların bu casusluğuna karşı bir şey yapmak, Rus konsoloshanesi mensuplarından kabul edildikçe, maatteessüf mümkün değildi.

Doktor Bahaettin Şakir Bey, ne askerî ve ne mülkî memurlarımızın bu Rus casusluğuna karşı bir tedbir alamayacaklarını anlayınca buna kendi başına bir çare bulmağa karar vermişti. Çünkü Erzurum'daki Ermenilerin Rus konsoloshanesinin istihbarat işlerine çok yardımları dokunduğuna şüphe olmadığından vakit geçirilmeden bu çareye tevessül etmek lâzım geliyordu.

Doktor Baha Bey'in bulduğu bu çare Rus zabitlerini korkutmuş idi. Bu işi becermeğe muktedir olan bir zatı, Erzurum eşrafından Cafer Bey'i, Rus zabitlerini yakından takip ederek münasip bir mahalde, fakat hiçbir hâdiseye sebebiyet veremeyecek tarzda, korkutmağa memur etmişti. Bunun üzerine Cafer Bey, Rus konsoloshanesinde çalışan ve fakat sivil gezen o Rus zabitlerini takibe başlamıştı.

Ruslar ekseriya bir arabaya binerek gezinti yapmak maksadıyla Erzurum civarında dolaşmaya çıkıyorlar ve akşama doğru ortalık tenhalaşınca etraftaki tepelere tırmanarak yaptığımız işleri öğrenmeye ve notlar, krokiler almaya çalışıyorlardı. Bir gün gene böylece araştırmayla meşgul iken Cafer Bey de onları takip ederek kendisini hiç göstermeden pek yakınlarına kadar sokulmaya muvaffak olmuştu. Rusların arabası iki tepenin arasından geçen bir yol üzerinde bekliyordu. Ermeni arabacı efendilerinin dönüşünü beklerken uyuyup kalmıştı.

Cafer Bey, bu fırsattan yararlanarak hemen tepelerden birine tırmanarak orada çalılıklar arasına saklanmıştı. Etraftan topladığı irice taşları çalılığın arkasına yığdıktan sonra Rusların keşiflerinden dönmelerini bekliyordu. Ortalık kararmak üzere olduğundan dönmeleri her halde çok gecikmeyecekti.

Hakikaten aradan yarım saat geçtikten sonra Rus zabitleri karşı ki tepenin arkasından çıkmışlardı ve birbirleriyle hararetli hararetli konuşarak arabanın bulunduğu yere doğru geliyorlardı. Tam arabaya yaklaşıp, binecekleri sırada Cafer Bey gizlendiği yerden taş parçalarını arabanın durduğu tarafa doğru yuvarlamaya başladı. Rus zabitleri evvelâ ilk taşın yuvarlandığını görünce bunun kendiliğinden olma bir şey, yerinden kopup aşağıya doğru yuvarlanan bir taş olduğunu zannederek o kadar telâşa düşmemişlerse de sonradan taşların ardı arkası kesilmediğini ve birkaç tanesinin birden sekerek, fırlayarak ve maniaları atlayarak üzerlerine doğru gelmekte olduğunu görünce bunun kasten yapıldığını, anlayarak hemen arabaya atlayarak henüz uykudan uyandığı için sersem bir halde mevkiinde oturmakta olan arabacıya:

"— Çabuk sür!" emrini vermişlerdi. Bununla birlikte, bu emri vermeye gerek kalmamıştı. Çünkü arabacı vaziyeti hemen kavra-

makta gecikmediği gibi hayvanlar da çoktan beri önlerindeki tehlikeyi anlamış olduklarından bulundukları yerde tepinip duruyorlardı. Onun için Rusların arabaya atlamalarıyla arabanın dört nala bozuk yol üzerinde kaçmaya başlaması birkaç saniyeden fazla sürmemişti.

Fakat Cafer Bey gizlendiği mevkiini çok iyi seçtiğinden beş altı yüz metrelik bir mesafede yola hâkim bulunuyordu ve araba bozuk yol üzerinde her adımda bir çukura batarak ve sağa sola sallanarak mümkün olan süratle ilerlemeye çalışırken arabanın gittiği istikamete doğru taş parçalarını birer birer yuvarlamaya devam ediyordu. Bazen ufak taşların arabanın içine kadar girdiği, bazen da hayvanlara isabet ederek onları büsbütün ürküttüğü görülüyordu.

Hududa civar Ruslar, her fırsatta Rusya için malûmat topluyorlardı

Cafer Bey'in tertip ettiği bu korkutma plânı tam bir başarıyla tatbik edilmişti. Ruslar atılan taşlarla yaralanmamışlar, ölmemişlerdi amma, fena halde korkmuşlardı. İstenilen maksat da bundan başka bir şey değildi. Araba gözden kaybolduktan sonra Cafer Bey de, ortalık zaten kararmış olduğu için, kestirme yolları takip ederek geç vakit gizlice Erzurum'a dönmüştü. Ondan sonra Rus zabitleri bir daha Erzurum dışına çıkamamışlardı. Cafer Bey onların izlerini bir müddet daha takip ettiği halde Rus konsoloshanesi civarında uzaklaşmaya cesaret edemediklerini görerek artık takibattan vazgeçmişti. Bir taraftan Ruslar Erzurum havalisinde böylece casusluk yapmakla meşgulken, diğer taraftan Teşkilât-ı Mahsusa'nın defalarca kaçak suretiyle Rusya dahiline gönderdiği adamları da boş durmuyorlardı. Bunlar hududa civar olan Rus köylerinden kandırabildikleri Rusları hududumuza kadar getirerek orada Rusça bilenlerle konuşturuyorlar ve bu suretle Rusya hakkında malûmat almaya muvaffak oluyorlardı. Bir defasında aşiret alaylarına mensup Kürt süvari zabitlerinden Sadık Bey Doktor Bahaettin Şakir Bey'e müracaatla kendisinin hududa yakın olan köylerden birisinde bir Ermeni tanıdığı ve şahsına itimat edilmesi lâzım gelen bu Ermeninin çok

hizmetler görebileceğini söylemişti. Bunun üzerine Doktor Baha Bey de o Ermeninin hududa getirilmesini istemişti. Onun sorgulamasına bir özel önem verildiğinden Doktor Bahaettin Şakir Bey bizzat Erzurum'dan Kötek'e kadar gitmişti.

Getirilen Ermeni'nin ismi Arşak idi. Sorgusu üçüncü ordu kumandanlığının verdiği talimat dairesinde yapılacak ve alınan malûmat hemen ordu kumandanlığına bildirilecekti.

Arşak'ın hudutta Hadlik mevkiine getirildiği haber verilir verilmez Doktor Bahaettin Şakir Bey de Kötek'ten oraya giderek Ermeni'yi sorguya başlamıştı.

O zamanlar da Türkiye-Rusya hududunda yaşayan bütün Ermeniler istisnasız Rusya'ya hizmet ederken ve Türkiye'ye karşı olan düşmanlıklarını gizlemeye bile gerek görmezken kendisinin Rus jandarmasında çalışmakta olduğunu ifade eden Arşak'ın evvelâ neden dolayı Türkiye'ye dost göründüğünü ve ne sebepten dolayı Ruslara ihanet ederek onlara karşı casusluk yaptığını araştırmak lâzım geliyordu.

Bu araştırma neticesinde Doktor Bahaettin Şakir Bey, Arşak'tan şüphe etmeye başlamıştı. Onun Rusya vaziyetine dair verdiği malûmat dikkate değer olmakla beraber bunların kontrolü kabil olmadığından Ermeni'ye emniyet edilmemesi daha uygun gibi görünüyordu.

Doktor Bahaettin Şakir Bey ona sormuştu:

"— Arşak Efendi, Rusların hudut jandarma müfrezesine mensup olduğun halde müfrezeni terk ederek nasıl buraya kadar gelebildin? Arşak bu suale tereddütsüz aşağıdaki cevabı vermişti:

"— Size işin doğrusunu anlatayım. Bölük zabitim beni Rus istihbarat şubesi zabitine gönderdi. Bu zabit bana, gidip Türk hududunda tetkikat yapacaksın, oradaki Ermenilerle temasa gelerek onların hazırlıklarını öğreneceksin. Bunu yapabilmek için kendini Türk dostu gibi göstereceksin. Bu sayede onlara hizmet ediyormuş gibi hareket ederek hakikatte bize casusluk yapacaksın dedi. Bu sayede işte buraya kadar gelmeye muvaffak oldum."

"— Bu sözlerinle kendini müdafaa etmiş değil, bilâkis ele ver-

miş oluyorsun. Bize sadık kalacağına nasıl emin olabiliriz? Verdiğin haberlerin doğru olup olmadığını nasıl ispat edeceksin? Bilhassa Ruslara ihanet ederek bizim hizmetimize girmene ne mana vermeli? Bu hususta biraz bizi aydınlatır mısın?

"— Bunu yapmak kadar kolay bir şey yoktur efendim. Ben sizden şimdilik bir menfaat beklemiyorum. Söylediklerime inandıktan sonra mükâfatımı verirsiniz. Ruslara hizmet etmek hiç işime gelmez. Çünkü ben onların gözünde bir jandarma neferinden başka bir şey değilim. Halbuki size hizmet edecek olursam tabiî bana bol bol para verirsiniz. Onun için bir kere beni tecrübe etmenizi size tavsiye etmekten başka bir şey yapamam."

Doktor Bahaettin Şakir Bey, Ermeni'yi uzun uzadıya bu suretle sorguladığı halde Arşak hakkındaki şüphe ve tereddüdünü gidermeye muvaffak olamamıştı. Bundan dolayı onu Rusya'ya dönüşüne müsaade etmeyip, Erzurum'a göndermeye karar vermişti. Orada daha sıkı bir sorgu neticesinde Arşak'tan fazla malûmat alabileceğini ümit ediyordu. Halbuki aşiret alayları binbaşılarından olan Sadık Bey bu fikirde değildi. O Doktor Bahaettin Şakir Bey'in görüşüne iştirak etmeyerek Arşak'a itimat edilmesi hususunda son derece de ısrar ediyordu. Nihayet durumun bir kere de üçüncü ordu kumandanlığına bildirilmesine karar verilmişti. Hemen oraya çekilen telgrafnamede ne suretle hareket edilmesi lâzım geldiğinin bildirilmesi rica olunması üzerine kumandanlıktan gelen cevapta Arşak'ın Erzurum'a sevki talep olunmuştu.

Durum Arşak'a anlatılınca casusun benzi biraz atmıştı. Fakat derhal kendisini toplayarak Erzurum'a gönderilirse vakit kaybedilmiş olacağını, kendisinin, belirli isimler zikrederek, kolaylıkla Rus haritaları tedarik edebileceğini anlatmaya başlamıştı.

Doktor Bahaettin Şakir. Bey Arşak'ın verdiği izahat üzerine arkadaşlarıyla müzakere ederek kendi ayağı ile gelen bu Rus casusu hakkında aşağıdaki kararı vermişti:

Arşak'i serbest bırakıp kendisini tecrübe edelim.

"Bu şüpheli adamı biz şimdi Erzurum'a gönderecek olursak onun gibi bize hizmet etmek isteyen diğer şahısları da korkutmuş oluruz. Halbuki bize casusluk etmek isteyenleri ürkütmek hiç doğru değildir. Onun için bir kere daha üçüncü ordu kumandanlığına müracaat ederek vaziyeti anlatalım. Müsaade edilirse Arşak'ı serbest bırakıp kendisini tecrübe edelim. Ruslar için casusluk yapmak maksadıyla gelmiş bile olsa herhalde bu defa hududa kadar gelerek bizimle konuşmaktan başka bir şey yapmaya muvaffak olamadığı için düşmanlarımıza hakkımızda ihbaratta bulunabilecek kadar malûmat edinemediğine şüphe yoktur." Bunun üzerine Doktor Bahaettin Şakir Bey o zaman Erzurum vali vekili olan defterdar Cemal Bey vasıtasıyla 10 Eylül'de aşağıdaki telgrafnameyi çekmişti:

"Kumandan Paşaya gönderilip cevabının verilmesiyle Hadik'e gönderilmesi istirham olunmaktadır:

Aşiret beşinci alayda Sadık Beyin evvelce bilgi verdiği Arşak Ermeni ile bu gece elimdeki talimat gereğince iyice görüşüldü. Alınan malûmatı Erzurum'da takdim edeceğim.

Kendisi pek kolaylıkla harita tedarik edeceğini söylediği için içeri görmek istiyorum. Eğer zatıâlilerince mutlak bu defa görülmesi gerekli değilse ki, bütün malûmatı aldım, göndermek için telgraf başında müsaade buyurulmasma beklediğim maruzdur. "

Vali vekili Cemal Bey bu telgrafnameyi derhal aşağıdaki derkenar ile üçüncü ordu kumandanlığına göndermişti:

"Bu konudaki mütaleai aliyei kumandanilerinin inha buyurulması istirhamile üçüncü orduyu hümayun kumandanı atufetlû Hasan İzzet Paşa Hazretleri'ne takdim kılınır. "

Telgrafname gece yarısı kumandanlığa gelmiş ve ertesi sabah. 11 Eylül 1330 (1914) tarihinde, aşağıdaki bir derkenar ile ordu kumandanlığının bu konudaki kararı vali vekâletine tebliğ edilmişti:

"Mahremdir,

Merkum Ermeni Arşak'ın verdiği malûmatın şifre ile bildirilmesi ve her talimat gereği Kars, Sarıkamış Batum, Erivan, Arda-

han'daki, Rus kuvvetlerinin miktar ve özellikle kıtalarının numara ve sınıflarının noksan taraflarının tekrar tahkiki ve yalnız iki verstlik Kafkas haritasının da tedariki mümkün olabildiği miktarda tedariki hususunda merkum Arşak'in Rusya'ya göndermelerinin tebliği zımnında Erzurum vilâyeti celilerine takdim ".

İmza: Üçüncü ordu kumandanı Hasan İzzet

Üçüncü ordu kumandanlığının verdiği bu kararın hemen o gün hudutta bulunan Doktor Bahaettin Şakir Bey'e tebliğ edilmesi üzerine Arşak serbest bırakılarak harita tedarik etmek üzere Rusya'ya iade olunmuştu. Zannedersem Arşak bugüne kadar daha hiçbir harita getirmemiştir. Çünkü daha sonra ortaya çıkmıştı ki, o ilk ifadesinde itiraf ettiği gibi, Türkiye'deki Ermenilerle temas etmek isteyen bir casustu. Sonraları Rus ordusu oraları istilâ ettiği zaman Arşak dahi Ermeni süvarisi olarak Ruslarla beraber Holik'e gelmiş, ilk defa oraya getirildiği zaman Ruslara casusluk yapmak maksadıyla gelip tetkikat yapmaktan başka bir şey istemediğini açıktan açığa söylemiş ve oradaki köylülere birçok işkenceler yapmaktan da geri durmamıştı. Onun için ilk sorgusunda Rusya ahvali hakkında verdiği malûmatı, hiçbir kıymeti olmadığından dolayı, yazmayı fazla buluyorum.

Erzurum'daki Teşkilât-ı Mahsusa, daha doğrusu Kafkasya İhtilâf Cemiyeti bu suretle hazırlıklar yaparak Eylül ortasına doğru, yani umumî harbin çıkışı tarihinden bir buçuk ay sonra, çete teşkilâtını tamamlamış ve harekete hazırlanmış bulunuyordu. Çetelerin kabiliyet tecrübeleri, gittikleri yerlerden getirdikleri sığır ve koyun sürüleriyle belirledikten sonra, artık harp sırasında yapacakları vazifelerin tayinine başlanmışı. Bu vazifeler şundan ibaretti:

Narman mıntıkasındaki çete harp halinde Pitkir üzerinden geçerek Oltu'nun arkasında ve batısında bulunan dağlık araziye dayanan boğazı, Ruslara görünmeyerek ve daima dağları aşarak, tutacak ve gerek Rus sevkıyatını, gerekse Rusların ricat hatlarını kapayacaktı. Vaziyeti araziye o kadar müsaitti ki, bu küçük çete, mevcudiyetini hiç belli etmeden, o vazifeyi yapmaya fazlasıyla yeterli görülüyordu.

Milo tarafındaki çete oradaki hudut bölüğüyle birlikte çalışarak Artvin üzerine akacaktı. Kötek mıntıkasında bulunan küçük süvari çetesi, harbe girdiğimiz takdirde ordudan alacağı emir üzerine hareket etmek üzere yerinden kımıldamayacaktı. Bu çete jandarma yüzbaşısı Emin Bey'in kumandası altında bulunuyordu.

Van mıntıkasındaki teşkilâtsa, şimdiye kadar yazdığımızdan anlaşılacağı üzere daha kuvvetli ve geniş olup o Teşkilâtın meydana getirdiği çeteler İran'la Rus arazisi arasında icrayı hareket edeceklerdi. Erzurum cephesi bu suretle hazırlıklarını tamamlayarak harbi beklerken Dahiliye Nazırı Talât Bey'den Doktor Bahaettin Şakir Bey'e gelen bir telgrafnamede deniliyordu ki:

"Bizim harbe girmemiz daha uzayacaktır. Erzurum vilâyetinin vekâletle idaresi seferberliğin süratle icrasını müşkülleştirdiği için oraya asaleten bir vali tayin etmek istiyoruz. Siz orada Teşkilât-ı Mahsusa vazifeleriyle mi iştigale devam etmek yoksa vilâyet işlerini mi üstlenmek istiyorsunuz? Vilâyeti arzu ettiğiniz takdirde ben Van Valisi Tahsin Bey'in Erzurum vilâyetine tayinini düşünüyorum. Kararınızı serian bildiriniz."

Doktor Bahaettin Şakir Bey bu telgrafnameye verdiği cevabında kendisinin Teşkilât-ı Mahsusa işleri ile meşgul olmayı tercih ettiğini Talât Bey'e bildirerek idare işlerinde büyük meziyetlere sahip olan Tahsin Bey gibi tecrübeli bir zatın, Erzurum'daki vaziyetinden dolayı, hemen oraya vali tayin edilmesini rica etmişti. Bunun üzerine Tahsin Bey, Erzurum valisi olmuşsa da Van'dan ayrılarak Erzurum'a gitmesi daha epeyce zaman gecikmişti.

Erzurum'da bu hadiseler meydana geldiği sırada Trabzon cephesi uzunca müddet bir atalet devresi geçirmişti. Çünkü Kara Kemal Bey İstanbul'da Teşkilât-ı Mahsusa merkeziyle müzakere ettikten sonra Trabzon için lâzım olan silâh, cephane ve parayı tedarik etmek üzere oradan ayrıldıklarından beri iki hafta geçtiği halde İstanbul'dan henüz bir cevap alınamamıştı. Nihayet yirmi gün sonra dahiliyeden Trabzon valisine ve kumandan Rıza Bey'e gelen telgrafnamelerde. çete teşkilâtı için lâzım olan tutukluları serbest bırakılacağı ve bunların kimlerdeki ibaret olduğuna dair bir liste tanzim edilerek gönderilmesi bildirilmişti. Vilâyet Rıza Bey'le birlikte bu listeyi tanzimle meşgulken İstanbul'dan Trabzon'a hareket

ettirilen Hamidiye kruvazörü ile bir miktar bomba gönderilmişti. Bu suretle Nail Bey "Düşmanın ta beyninde patlatmak" istediği sevgili bombalarına kavuşmuş oluyordu. Bombalar dikkati çekmesin diye portakal sandıklarına istif edilerek öylece sevk olunmuşlardı. Sandıklar gümrüğe çıkarıldıktan sonra Teşkilât-ı Mahsusa'ya memur olan kişiler tarafından gizlice muamelesi yaptırılarak gümrükten alınmıştı. Eylül portakal mevsimi olmamak dolayısıyla bombaların portakal sandıklarına gizlenerek gönderilmesinin yeterli bir ihtiyat tedbiri olup olmadığı sorulacak soruydu.

Hamidiye kruvazöründen çıkan eşya arasında bir de 38 adet küçük çapta mavzer tüfeği vardı. Sökülüp takılması gayet kolay olan bu küçük mavzerlerin küçük bir tarihçesi de vardı. Bu silâhlar Abdülhamit hal'edildikten sonra Yıldız sarayında araştırma yapılırken bulunmuştu. Ondan sonra bir tarafa saklanmış kalmış, nihayet şimdi meydana çıkarılmıştı.

Kızıl Hakan'ın otuz senelik kalesinde korunma vasıtalarından birisini teşkil etmiş ve belki de "mavzer" fabrikası tarafından sureti mahsusa'da imal veya "zat-ı şahane"ye hediye edilmiş olan bu tüfekçikler bir müddet de askerî silâh deposunda hizmeti bekledikten sonra şimdi, umumî harp başlangıcında, çete âmirlerinin işlerine yaramak üzere Trabzon'a gönderilmişti. Bununla birlikte, cephaneleri az olduğundan ve tekrar tedarikine imkân görülmediğinden onlardan fazla bir istifade beklemeyeceği aşikârdı.

Hamidiye Kruvazörü'nün gelişinden birkaç gün sonra İstanbul'un Trabzon'daki arkadaşları unutmadığını ispat eden bazı şeyler daha gelmişti. Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup zevata dağıtılmak üzere gönderilen bu eşya dürbün, kundura, muşamba, tozluk, kışlık fanila vesaire gibi levazımdan ibaretti. Silâh ve cephane yerine gönderilen yukarıdaki teçhizatın mânasını anlamak için o teçhizata eklenen kısa bir mektubun içeriğini gözden geçirmek lâzımdı. Bu mektupta arkadaşlara biraz daha sabretmeleri tavsiye edilerek samimiyetle gözlerinden öpüldüğü yazılı bulunuyordu. Bundan dolayı, sabretmek İçin lâzım olan şeyler silâh ve cephane değil, güzelce giyinip kuşanmak ve iç sıkılırsa dürbün ile Trabzon ufuklarını seyir ve temaşa etmek idi!

Bununla beraber, Rıza Bey biraz daha faaliyete geçmek zama-

nının yaklaştığını hissederek karargâhı daha ileride tesise karar vermişti. Yeni karargâh mahalli, Trabzon'un kuzeyinde, yine Karadeniz kenarında bulunan Arhavi kasabası idi.

Niçin ve ne maksatla olduğunu bilmeyerek uzun ve meşakkatli bir seferden sonra birkaç haftadan beri Trabzon'da beklemekte olan İstanbul kâtibi mes'ulleri de, kendisiyle beraber, Arhavi'ye hareket edeceklerine dair Rıza Bey'den emir almışlardı. Rıza Bey'den gelen bu emirde kâtib-i mes'ullerin kendi emrine geçtikleri, bunun için İstanbul'dan ayrıca emir beklemeye lüzum kalmadığı ve derhal hareket edileceği bildiriliyordu.

Kâtib-i mes'ullükler pek kat'î bir şekilde çıkarılan bu emri tebellüğ ettikleri zaman oldukça şaşırmışlardı ve bir müddet düşünüp taşındıktan sonra bu şaşkınlığı gidermek için bir toplantı yapmağa karar vermişlerdi.

Almanların Trabzon'a gönderdikleri hoca efendi neler yapacaktı?

Bu toplantıda katibi mes'ul beylerden bir kısmı, Rıza Bey tarafından verilen emrin herhalde bir şeye istinat edeceğini ileri sürerek ona riayet edilmesi lâzım geleceğini iddia ettiği halde diğer kısmı hakikî âmirlerinin Kara Kemal Bey olduğu, bundan dolayı, ondan bir emir gelmedikçe Rıza Bey'e itaat icap etmeyeceği kanaatinde bulunmuştu. Bu ikinci kısmı teşkil edenler, hattı hareketleri İstanbul'dan tayin edilmedikçe Arhavi'ye gidilmemesi fikrinde ısrar ettiklerinden kendi namlarına İstanbul'da Kara Kemal Bey'e çektikleri bir telgrafnamede vaziyetlerini ona bildirerek talimat istemişlerdi. Bu telgrafnameye gelen cevap dahi, Rıza Bey'in emri kadar kat'î ve askerî bir mahiyette idi. Kemal Bey kâtibi mesullere verdiği cevabında diyordu ki:

"İstanbul kâtib-i mes'ulleri Trabzon Teşkilât-ı Mahsusa azasının süngülü bir neferden hiç farkı yoktur. Onun için her verilen emre kayıtsız şartsız ve itirazsız riayet, etmelerinin askerlik icabından olduğunu bilmeleri lâzım gelir."

Bu cevap geldikten sonra kâtibi mes'ullerdeki son şüphe ve tereddüt kaybolmuştu. Onun için Rıza Beyle Arhavi'ye hareket etmek üzere hazırlanmağa başlamışlardı. Esasen riayet etseler de etmeseler de, asker olacakları için bir asker gibi Rıza Bey'in emri altına girmişlerdi. Kâtibi mes'ullerden başka Trabzon'da bekleyen Almanlar, Mosel ile Şmit ve Gürcüler de Rıza Bey'le beraber Arhavi'ye gideceklerdi. İstanbul'dan gelen on altı Gürcü'ye Trabzon'da üç azılı Hıristiyan Gürcü daha katılmıştı. Bunlardan birisi, vaktiyle Almanya'dan bir vapur kiralayıp içerisine silâh dolduran ve bu vapuru Kafkasya sahillerine kadar getirterek orada boşaltan ve silâhları gizlice Gürcülere dağıtıp Rusya aleyhine bir Gürcü isyanı hazırlamış olan zat idi. Bu ihtilâlci Gürcü son zamanlarda Osman Bey takma adı altında Trabzon'da bulunuyordu.

İki cesur korsan

Diğer iki Gürcüye gelince, bunlar umumî harbin başlangıcından evvel Karadeniz'de yaptıkları gayet cesurane bir korsanlık ile hemen bütün dünyayı hayretlere düşürmüş olan iki şaki idi. Hıristiyan Gürcülerden olan bu şakiler bir gün Karadeniz'de küçük takalarıyla bir Rus vapuruna saldırmışlar ve o vapuru yalnız başlarına zaptederek soymayı başarmışlardı. Fakat bu müthiş korsanlığı yaptıktan sonra hükümetimiz tarafından aynı vapurda tevkif edilerek muhakemeleri yapılmak üzere Rize hapishanesine tıkılmışlarsa da, korkunun ne demek olduğunu bilmeyen bu iki şaki bir müddet sonra hapishaneden kaçmayı başarmışlardı.

Firarları sırasında şakilerin her nasılsa yanlarında birer tane de parabellum tabancası bulunuyordu. Hapishaneden firarları derhal duyulduğu için jandarmalar takiplerine çıkmıştı. Firariler bu takipten kurtulmak için ellerindeki tabancaları öteye beriye sıkarak kendilerine yol açmağa ve şehir dışına çıkmağa uğraşıyorlardı. Fakat Rize sokaklarını bilmedikleri için nihayet çıkmaz sokaklardan birisine tıkılarak kalmışlardı. Böyle olduğu halde gene teslim olmak istemiyorlar ve üzerlerine yürüyen jandarmalara ateş etmekte devam ediyorlardı. Uzun müddet süren bu çarpışmada ancak iki jandarma-

mız şehit olduktan sonra bu şakilerin tekrar tevkifleri mümkün olabilmişti. İşte o vakitten beri bu Karadeniz korsanları ve jandarma katilleri Rize hapishanesinde mahkûmiyetlerini bekliyorlardı.

Şimdi, Teşkilât Mahsusa onların da işlerine yaramış, Gürcistan'ı çok iyi bildikleri için oralarda hizmet edebilecekleri düşünülerek hapishaneden çıkartıp Rıza Bey'in maiyetine alınmışlardı.

Rıza Bey heyeti Trabzon'da Arhavi'ye hareket etmeden evvel Trabzon'da bazı hâdiseler meydana gelmişti. Bunlardan birisi bu hoca efendiye aittir. Bu hoca bir gün Trabzon'da ortaya çıkıvererek şununla bununla sıkı sıkı temas etmeğe başlamıştı. Onu ne İstanbul hükümeti, ne de Teşkilât-ı Mahsusa göndermiş olduğundan hoca efendinin Trabzon'daki icraatı dikkati çekmişti. Nihayet yapılan tahkikat neticesinde hocanın Almanya sefaretine mensup olduğu anlaşılmıştı. Onun Trabzon'a gönderilmesindekf maksat şu idi:

Almanlar tarafından Trabzon'a gönderilen Hoca efendinin marifetleri

Almanların da, sefaretle yerleşmiş, kendilerine mahsus bir Teşkilât-ı Mahsusa'sı vardı. Almanlığa hizmet etmek, Almanlık için propaganda yapmak ve doğu memleketlerini Alman nüfuzu altına almak gayesini takip eden bu Alman teşkilâtı harice karşı kendisini bir cemiyet halinde gösteriyordu. Trabzon'a gelen hoca efendi işte bu cemiyet tarafından oraya gönderilmişti. Hocanın yanında pek çok para bulunuyor ve bunu öteye beriye dağıtarak adam kazanmağa çalışıyordu. Bu adamlar hoca ile beraber Rus hududuna gidecekler, hudut ahalisinide ayaklandıracaklar ve hudut boyunda çıkardıkları hâdiselerle Türkiye'nin harbe iştirakini hızlandırmaya çalışacaklardı. Almanya Türkiye'nin bir an evvel harbe girmesini şiddetle arzu ettiğinden bunu başarmak için elinden geldiği kadar çalışıyordu. Trabzon'a gelen hoca efendinin bunu başaramayacağı aşikâr ise de, sefaretlerdeki cemiyet onun kalabalık ağızla söylediklerine ve yaptığı vaatlerine inanarak hocanın cebini doldurup Trabzon'a gönderilmişti.

Hoca Efendi'nin ne maksatla Trabzon'a geldiği anlaşılır anlaşılmaz onun Trabzon'daki tahrikatına derhal bir nihayet verdirilmişti. Bu maksatla hoca bir gün Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup kişiler tarafından kulübe davet edilmiş, orada kendisine Trabzon'da kalamayacağı münasip şekilde anlatılmış ve hemen İstanbul'a dönmezse akıbetinin fena olacağı bildirilmişti.

Hoca Efendi İstanbul'dan gelirken kendisi için güzel bir at da getirmişti. Bu ata binerek bazen şehir içinde dolaşıyordu. Parası bol olduğundan birde seyis tedarik etmişti. Velhasıl hocanın keyfi pek yerinde idi. Fakat Teşkilât-ı Mahsusa tarafından gelen bu tepeden inme tehdit karşısında pusulayı şaşırıvermişti. Nasıl şaşırmasın ki, o gün kulüpte yapılan mülakattan sonra kendisini tekrar Trabzon sokaklarında gördüğü zaman cebinde bir miktar yol parasından başka her şeyini kaybetmiş bir halde görüyordu. Çünkü gerek o güzel atı, gerekse "memleket uğuruna sarf edeceği paraları" Teşkilât-ı Mahsusa'nın daha çok işine yarayacağı için, Trabzon'daki "mal mülkünü vatanın müdafaası için oraya hibe etmiş" bulunuyordu.

Bununla birlikte, bu hoca efendi İstanbul'a dönüşünden sonra az zaman içinde kendisini tekrar toplamayı başarmıştı. Bir kere börek, baklavanın lezzetini aldıktan sonra onun arkasını bırakmama efendinin şanından olduğundan bizim hoca da Trabzon'dan piri pâk dönüşünün ardından hemen Alman sefaretine müracaatla başından geçen macerayı kendi kafasına göre yana yakıla anlatmıştı. Şayet Türkleri bir an evvel harbe sokmağa muvaffak olamadıysa kabahat kendisinin değil, onu dımdızlak Trabzon sokaklarında bırakıveren Teşkilât Mahsusa'nın idi!

Hoca efendi bu suretle sefaret nezdinde kendisini her türlü fesattan akladıktan sonra yeni baklava tepsisinin başına geçmek zamanının geldiğini anlayarak demişti ki:

"— İşte maatteessüf Trabzon işimiz suya düştü. Fakat ben size başka sahalarda da hizmet edebilirim. Meselâ Romanya'daki Türkler nezdinde çok nüfuzum vardır. Bilhassa Solina İslâmları beni çok severler, onlara her istediğimi yaptırabilirdim."

Hocanın bu teklifi üzerine sefaretteki cemiyetin İstihbarat şubesi erkânı kulaklarını çıkartmışlardı. Solina deyince akıllarına der-

hal mühim bir mesele gelmişti: Rusların Karadeniz'de inşa ettikleri bir dretnot için Fransa'ya sipariş edilmiş olan büyük çaptaki topların yakında Solina'dan geçerek vapurla Rusya'ya nakledileceği Almanya sefaretine haber verilmişti. Bu topların nakline ve Rusya'ya geçmesine mâni olmak çok mühim idi. Topların Solina'dan geçerken imhası mümkün olursa, Rus dretnotu bütün umumî harp sırasında kullanılmaz kalacak, hiçbir işe yaramayacaktı.

Onun için hoca efendi Solina'dan bahsedince hatıra bu mesele gelmişti. Tabiki, bu işle meşgul olup olamayacağı kendisine sorulduğu zaman hoca efendi kendine:

"— İşte börek baklava tepsileri gene fırından çıkıyor!" diye düşünerek bu işe dair uzun uzadıya verdiği izahat sayesinde bu defa herhalde muvaffak olacağı hakkında sefaret nezdinde gene bir kanaat husule getirmekte gecikmemişti. Velhasıl, hoca efendi Trabzon'da ceplerini boşalttıktan bir müddet sonra, tekrar işini uydurarak İstanbul'dan Romanya'ya doğru hareket etmişti.

Hoca efendi cübbesinin eteklerini toplayıp da işe başlayıncaya kadar Rus toplarının Solina'dan gelip geçtiğini ve dretnota yerleştirildiğini veyahut hocanın, paraları ceplerine yerleştirdikten sonra, bu işle meşgul olmak zahmetini seçmeğe bile lüzum görmediğini yazmağa gerek var mı?

İkinci hâdise

Bu hoca efendi vakasından sonra Trabzon'da geçen ikinci bir hâdise de şu idi:

Bir gün Trabzon'daki Alman konsolosu vali Cemal Azmi Bey'i ziyaret ederek Alman şifresinin İngilizler tarafından çalınmasından dolayı Trabzon telgrafhanesine gelen bütün telgraf muhaberatının resmî veya gayri resmî olsun, geçici bir zaman için mühürlenerek muhafaza edilmesini ve özellikle Teşkilât-ı Mahsusa namına gelen telgrafnamelerin de kısa bir müddet tutularak gönderilenlere verilmesini rica etmişti. Konsolos bu ricasını birkaç defa ve adeta ısrar derecesinde, tekrar ettiği için kabul ettirmeğe de muvaffak olmuştu.

Alman şifresinin İngilizler tarafından çalınması ile telgraf muhaberatımızın tutulması arasında hiçbir münasebet olamayacağı ve Alman konsolosunun belki bir çaresini bulup bu müddet içinde telgraf muhaberatımızı tetkik ettireceği veya çaldıracağı düşünülerek bu tevkif emri az zaman sonra kaldırılmıştı. Rıza Bey Arhavi'ye hareket etmeden evvel Trabzon'da meydana gelen üçüncü bir hâdise de Rize'de bulunan Rus konsolosunun bir müddetten beri Trabzon'a gelerek orada ikamet etmeğe başlaması idi. Bu mevki değişikliğinin bir sebebe dayandığı dikkate alınarak Rize Rus konsolosu takip olunuyordu. Zannediliyordu ki Rize konsolosu Trabzon Rus konsoloshanesinde biriken evrakı Rusya'ya götürmeğe memur edilecekti.

Rus konsolosunun çantası elinden nasıl kapıldı?

Trabzon konsoloshanesinde toplandığı zannedilen evrak hep Rusların casusluk işleriyle ilgiliydi. Çünkü Ruslar Trabzon'da epeyce casus kullanıyorlardı. Bunlardan birisi Trabzon'da nalbantlık yapan bir Ermeni idi. Nalbantlığı bir san'at olarak mı, yoksa casusluğunu örtmek İçin mi yaptığı malûm değildi. Bu Ermeni'nin Rus konsoloshanesine haberler götürdüğü işitilince araya başka bir adam koyularak nalbant casusa bizim ordunun sahte bir taarruz plânı verilmişti. Tabiî Ermeni bunu koşa koşa Rus konsoloshanesine götürüp, büyük bir iş becermiş gibi, teslim etmişti.

Bundan başka Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olan Hıristiyan ve Türk Gürcülerden bazıları da bir yolunu bularak Rus konsoloshanesine casus yazılmışlardı. Bunlar dahi arada sırada konsoloshaneye uğrayarak sahte haberler bırakıyorlardı veyahut bıraktıklarını söylüyorlardı. Bu suretle hem bize hizmet etmiş oluyorlar, hem de ceplerine biraz para giriyordu. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Rize Rus konsolosunun, pasaportunu vize ettirmesinden. Trabzon'u terk ederek Rusya'ya gideceği haber alınmıştı. Konsolos herhalde Trabzon'a uğrayan Rus gönüllü kumpanyası vapurlarından birine binerek Odesa'ya gideceği için vize alındıktan sonra ilk Trabzon'a gelecek Rus vapurunun Trabzon'dan hareket edeceği

gün konsolosun sıkı bir nezaret altında bulundurulması kararlaştırılmıştı. Bu işi Trabzon'da polis komiseri Murat Efendi üzerine almıştı. Gerçekten vapurun hareket edeceği gün konsolosun seyahat hazırlıklarıyla rıhtıma doğru gittiği görülmüştü. Rize konsolosunu daha uzaktan tanımak zor değildi, felçli olduğundan daima topallaya topallaya yürürdü. Trabzon konsoloshanesinin emrinde bir motor bulunuyordu. İşte Murat Efendi bu motorun yanında konsolosu bekliyordu. Aldığı tertibat muvaffakiyetle neticelenirse büyük bir yararlık göstermiş olacaktır.

Konsolosu getiren araba uzaktan görünmüş ve gelip yolcu salonunun önünde durmuştu. Konsoloshanenin önünde durmuştu. Konsoloshanenin kavası bavulu arabadan indirmekle meşgul iken konsolosta sımsıkı elinde tuttuğu çantasını sallaya sallaya motora doğru yürüyordu. Komiser Murat Efendi ne varsa o el çantasının içinde bulunduğunu biliyordu. Bundan dolayı, ne yapıp yapıp o çantayı birkaç saniye içinde ortadan yok etmek lazım geliyordu. Onun için Murat Efendi tam konsolos motora binerken yanına yaklaşmış ve motora girmesine yardım ediyormuş gibi bir eliyle konsolosun kolundan tutarken, diğer eliyle de hemen çantayı kapıp çanta ile beraber kendisini denize atmıştır.

Bu hâdise iki üç saniye içinde gelip geçmiş ve herkes Murat Efendi'nin kazaen denize düştüğünü sanmıştı. O anda vak'anın bir kazadan ibaret olmadığını yalnız konsolos biliyordu. Çünkü çantanın zorla elinden çekilip alındığını o anlayabilmişti. Onun için bir taraftan konsolos Rusça küfürler savurarak yanındaki kavasa talimat verirken diğer taraftan da ahali "kaza" mahalline koşarak komiser Murat Efendi'yi sudan çıkarmağa çalışıyordu.

Fakat maatteessüf Murat Efendi, kurduğu plânın ikinci kısmını muvaffakiyetle tatbik etmeye muvaffak olamamıştı. Çünkü kendisi denize atıldığı zaman çantayı heyecandan olacak, elinden bırakıvermişti. Şimdi bir tarafta Murat Efendi ve diğer tarafta da çanta denizin üzerinde yüzüp duruyorlardı. Böyle olmayıp da Murat Efendi çantayla beraber yüzerek sahilden biraz uzaklaşabilseydi, çantayı imhaya fırsat bulmuş olacaktı. Bunu yapamadığı için gösterdiği fedakârlık boşa gitmişti. Nihayet Murat Efendi ve çanta denizden çıkarılarak ikisi de koruma altında vilayete götürülmüştü.

Orada yapılan kısa bir tatbikatın ardından Murat Efendi serbest bırakılmışsa da, Trabzon'daki Rus konsolosunun vilâyet nezdinde yaptığı şiddetli protestolar üzerine vilâyete özür dileyerek çantayı konsoloshaneye iade etmişti. O sırada vaziyetimiz henüz belli olmadığından, Rusya'yla bir hâdiseye meydan vermemek için, Murat Efendi'nin komiserlikten çıkarılması suretiyle dahi konsolosun memnun edilmesi ihmal olunmamıştı.

Makul düşünülecek olursa böyle bir hadiseye sebebiyet vermenin manasız ve münasebetsiz olduğunu itiraf etmek lâzım gelirdi. Madem ki Trabzon'daki Rus konsoloshanesine verdirilen taaruz plânımız sahteydi, madem ki Gürcüler de birçok sahte raporlarla uzun müddet konsoloshaneyi şaşırtmaktan geri durmamışlardı ve madem ki Rus konsoloshanesi de Rize konsolosuna verilenleri Rusya'ya gidecek kadar o plânlara ve raporlara önem veriyordu, o halde konsolos elindeki çantasıyla vapura binerken bunu uzaktan seyredip gülmekten başka bir şey yapılmaması lâzım gelirdi. Böyle yapılsaydı, ne konsolosa özür dilenecek, ne de Murat Efendi'yi komiserlikten çıkarıp özür vererek devletin itibarını sarsmış olurduk.

Bu hâdiselerden sonra

Bu hâdiseler gelip geçtikten sonraydı ki yukarda yazdığımız gibi Rıza Bey Trabzon'dan Arhavi'ye taşınmaya karar vermişti. Rıza Bey'le beraber Nail Bey, kâtib-i mes'uller, Almanlara Osman Bey takma adıyla ile Trabzon'da dolaşan Gürcü ve Karadeniz korsanlığını yapan diğer iki Gürcü harekete hazırlanmışlardı. Daha evvel bahsettiğimiz Gürcü eşrafından Kerel ile İstanbul'dan gelen diğer on altı Gürcü de. Teşkilât-ı Mahsusa'dan aldıkları paralarla tedarik ettikleri atlara binerek, kara yoluyla Rıza Bey'le maiyeti ise motorla deniz yoluyla Arhavi'ye gideceklerdi. Arhavi Karadeniz sahilinde, etrafı portakal ağaçlarıyla çevrili, ortadan genişçe bir su geçen güzel bir kasaba ve aynı zamanda, bir kaza merkeziydi. Kasaba oldukça ihmal edilmişti, ortasından geçen su oldukça geniş olduğu halde bir sahilden diğerine geçmek için tek bir köprü bile kurulmamıştı.

Arhavi hudut taburu merkeziydi. Tabur kumandanı bulunmadığından İbrahim Efendi isminde bir yüzbaşı kumandana vekâlet ediyordu. Bu zat âmirlerine bağlı, fazla dindar, fazla halûk olduğu kadar askerî kanunların her suretle harfiyyen tatbikine taraftar ve fakat askerî icraatını gördüğü rüyalara göre tayin ve tespit edip ona göre hareket edecek kadar da tasavvufa filân fazla riayetkardı.

Almanlara gelince

Rıza Bey'le arkadaşları Arhavi'ye geldikten sonra işe başlamışlardı. Almanlara gelince onlar yanlarındaki üç Gürcü ile beraber ayrı bir heyet halinde çalışıyorlardı. Kasabada Lâz beylerinden birisinin konağını tutarak oraya yerleşmişler ve orasını kendilerine karargâh yapmışlardı. Bu heyetin siyasî ve idarî reisi daima Mosel idi. Almanlar Arhavi'ye gelir gelmez Gürcü lisanından yazdıkları ihtilâl beyannameleri vesair vasıtayla gerek Arhavi ve civarında, gerekse başka yerlerdeki Gürcüleri kendi taraflarına çekmeye başlamışlardı.

Rıza Bey heyetinin gelmesinden bir hafta sonra da Kerel ile diğer 16 Gürcü, refakatlerinde Trabzon'dan gelen bir Gürcü jandarma neferi olduğu halde Arhavi'ye gelmişlerdi. Almanlar her şeyden evvel maiyetlerine aldıkları ve miktarı otuz üçe ulaşanan'Gürcü'yü askeri talim ve terbiyeye ve itaate alıştırıyorlar ve bunun için geceli gündüzlü çalışıyorlardı. Rıza Bey'le arkadaşlarına gelince, bu heyeti teşkil eden zevattan bazıları Rus hududuna kadar giderek orada tetkikat yapıyorlar, Rusların hudutlarımızda askerlikçe ne dereceye kadar hazırlandıklarını, nerelerde ne miktar asker bulundurduklarını, erzak cephane vesairesinin nerelerde yerleştirmiş olduklarını öğrenmeye çalışıyorlardı.

Ele avuca sığmayan bir mülâzım...

Bu sırada Rıza Bey'in maiyetine bazı kimseler daha verilmişti. Bunlardan birisi Arhavi eşrafından Yüzbaşı Rauf Bey, diğeri pe-

deri İslâm Gürcüler arasında çok sahibi nüfuz olan ve genç olduğu için ak saçlarıyla dikkati çeken süvari yüzbaşısı Kâmil Bey, isminde çok sabırlı ve metin ahlâklı bir zabit ve üçüncüsü de askerlik ilmine çetecilikten fazla önem veren jandarma yüzbaşısı Talât Bey idiler. Bu zabitlerden başka bir de İstanbul merkez kumandanı Halil Paşa, Rıza Bey'e dördüncü bir zabit daha göndermişti. Bu zat, ifadesine göre günahsız olduğu halde askerlikten atılmıştı. Şimdi, harpte göstereceği yararlığa göre, ilerde rütbesi iade olunacaktı. Bu dört zabit Arhavi'ye geldikten sonra Nail Bey tarafından evvelce Beylerbeyi ihtiyat zabit mektebinden mezun olmuş İhsan Efendi namında birisi de Arhavi'de Teşkilât-ı Mahsusa'ya iltihak ettirilmişti. Arkadaşlarının ifadesine göre bu İhsan Efendi ele avuca sığmayan ve askerlikte alâkası olup olmadığı anlaşılamayan bir ihtiyat mülâzımı idi.

Kurulan çetelere gelince, bunların efradı ekseriyetle Rize havalisinde dolaşan eşkıyadan alınmıştı. Sopalı mutasarrıf diye niteleddiğimiz ve Trabzon valiliğine tayinini bildirdiğimiz Cemal Azmi Bey, dağlarda bulunan eşkıyaya haber göndermiş, vatanın geçirdiği tehlikeli anlarda şakavete devam etmelerinin doğru olmadığını, merhamet isteyerek memlekete hizmet etmelerini ve şayet merhamet isteyecek olurlarsa hükümetin affına mazhar olacaklarını. aksi takdirde hükümetin hücumuyla kendilerini her suretle cezalandırmaya muvaffak olacağını da kendilerine bildirmişti.

Eşkıya merhamet istiyor

Bu haber üzerine merhamet isteyen eşkıya peyderpey Arhavi'ye gelmiş ve Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınmak suretiyle affolmuşlardı. Yalnız bu eşkıya çetelerinden birisinin reisi: Arhavi'ye gelmeden evvel anlaşmak istediğine dair bir vasıtayla Arhavi'ye haber göndermişti. Bunun üzerine Nail Bey'le jandarma kumandanı Kahraman Bey gece yarısı Rize dağlarında tayin edilen bir mahalle giderek bu çete reisiyle konuşup anlaşmışlardı. Bu eşkıya reisinin derdi büyüktü. Niçin dağlara çıktığını Nail ve Kahraman Bey'lere aşağıdaki surette anlatmıştı:

"— Ben hükümetime karşı isyan etmedim. Böyle bir şey hiçbir zaman hatırımdan geçmez. Ben de köydeki bütün hemşehrilerim gibi işimle, gücümle meşgul bir adamdım. Sıkıntıda olduğum için zamanında vergimi verememiştim. Bir gün vergi memuru gelerek çift sürdüğüm hayvanlarımı zaptetti. Vergiyi ödemek için bunlar kâfi gelmiyordu. Memur zorla evime de girdi. Etrafına bakındıktan sonra duvarda asılı duran ve ailemizin yadigârı olan yerli yapma martin tüfeğine göz dikti:

Bu tüfeği bana hediye edersen eşyanı sattırmam, dedi. Ben de kendisine:

O martin bana babamdan kaldı, veremem, cevabını verdim. Memur bunun üzerine kızdı, bir taraftan eşyamı toplatırken, diğer taraftan da:

Göreceksin, bak, seni de hapsettireceğim, sözleriyle beni tehdide başladı. Bunun üzerine hemen duvarda asılı duran martini kaptım, göz diktiği silâhla vergi memurunu öldürdükten sonra dağa kaçtım. O zamandan beri yersiz, yurtsuz dolaşıp duruyorum. Şayet memlekette artık böyle haksızlıklar olmuyorsa ve adalet kökleşmişse dağdan inip Teşkilât-ı Mahsusa'ya hizmet etmeye ve memleketim için ya şehit, ya gazi olmaya hazırım. Fakat siz evvelâ beni temin ederseniz teslim olabilirim."

Nail ve Kahraman Bey'ler eşkıya reisinin bu şikâyetlerini dinledikten sonra ona ilerde, kendisine kimsenin dokunmayacağına dair teminat vermişler ve reis de bunun üzerine teslim olmuştu.

O şaki vasıtasıyla civarda dolaşan diğer eşkıya da toplanmış ve hepsi Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmek üzere, Arhavi'ye getirilmişti. Bu suretle Arhavi'de çete teşkilâtına yarayabilecek birkaç yüz kişi toplanmış oluyordu. Bunların iaşeleri iane suretiyle temin ediliyordu. Trabzon'dan başlayarak Arhavi'ye kadar her taraftan kavurma vesaire gibi erzak, sonra çarık, dağarcık, başlık ve buna benzer teçhizat gönderiliyordu.

Muayyen merkezlerde sahilde bazı noktalarda toplanan bu ianeler muntazaman Arhavi'ye sevkediliyordu. Teşkilât-ı Mahsusa hizmetine alınan Trabzon ve Lâzistan kayıkları bu iş için sevkiyata memur edilmişlerdi. O sırada Trabzon sahillerinde iki motorlu ka-

yığın tecrübeleri yapılıyordu. Bu motorlarda, sevkiyatta kullanılmak üzere, Teşkilât-ı Mahsusa emrine alınmıştı. Motorlar için lâzım olan gaz ve benzin Trabzon'dan Arhavi'ye gönderiliyordu.

Cemal Azmi Bey'in faaliyeti

Bu işlerin muntazam bir surette cereyan etmesi Trabzon valisi Cemal Azmi Bey'in geceli gündüzlü sarf ettiği faaliyet sayesinde mümkün olabiliyordu. Cemal Azmi Bey'in bu faaliyeti civardaki mutasarrıflara ve kaymakamlara da sirayet ettiğinden her tarafta el birliğiyle çalışılıyor ve iane toplanarak Teşkilât-ı Mahsusa efradı giydiriliyor ve yediriliyordu.

Bu sırada Hopa'nın kuzeyinde, hududa pek yakın olan Balıklı köyünde, bir hâdise meydana gelmişti. Huduttaki Rus askerleri hududu tecavüz ederek Balıklı'ya kadar gelmişler, bir askerimizi öldürmüşler ve rivayet edildiğine göre, bir iki köylüyü de zorla alıp Rusya dahiline götürmüşlerdi. Bunun üzerine o civardaki hudut ahalisine yardım ve hudut bölüğünü takviye etmek üzere "ele avuca sığmadığını" yazdığımız İhsan Bey, seksen kişilik bir gönüllü müfrezesiyle Balıklı havalisine gönderilmişti.

Bu müfrezelerin, daha doğrusu çetelerin, teslimi pek kolay değildi. Çünkü Teşkilât-ı Mahsusa için gönderilmekte olan silahlar pek çeşitliydi. Alman ordusunun ilk defa kullandığı muhafazalı mavzerlerden bir miktar ve Türk ordusunun ilk kullandığı ve teker teker doldurulan mavzerlerden de bir miktar gelmişti. Sonra Türk-Rus muharebesinde Osmanlı ordusu tarafından kullanılıp Plevne muharebesinde Ruslara karşı üstünlük sağlayan eski Marting-Hanri tüfeklerinden de bir miktar gönderilmişti. Bu tüfekler Mahmut Şevket Paşa tarafından özel bir kanunla Tophane'de seri ateşli tüfeğe dönüştürülmüştü.

Bu çeşit tüfekler için cephane lâzım oldukça cephane sevkıyatı ekseriya karışıyor, meselâ mavzerlerin fişeği varken ve martinler için fişek beklenirken evvelâ mavzerlerin cephanesi geliyor, Martin'ler çalışmaz kalıyordu. Bu vaziyet karşısında Arhavi'deki Teşkilât-ı Mahsusa çetelerini silâhlı ve silâhsız kısımlara ayırmaya

mecbur olmuştu Cephanesi tamam olan silahlar kadar efrat silahlandırılıyor ve bunlar Arhavi'deki zabitlere birer müfreze halinde verilmeye başlanıyordu.

Alman mavzerleri geliyor

Silâh ve cephanenin pek karışık bir halde olduğundan dolayı yapılan şikâyetlere İstanbul'dan verilen cevapta, külli miktarda Alman mavzerlerinin Kalas limanına ulaştığı, yakında İstanbul'a geleceği, gelir gelmez Arhavi'ye gönderileceği ve o zamana kadar sabredilmesi lâzım geldiği bildiriliyordu.

Bu sırada Arhavi'de ve civarında bulunup bir müddet sonra silâh altına alınacak olan gençlerden de bir teşkilât meydana getirilmesi düşünülmüştü. Bu teşkilâta girecek olan gençlerden sevkıyatta, posta işlerinde, istihbaratta ve Hilâl-i ahmer(Kızılay) hizmetlerinde, istifade olunacaktı. İstanbul kâtib-i mes'ullerinden ve İstanbul'da izcilik teşkilâtını genişletmeyle uğraşan olan bir veya iki zat Arhavi'de bu gençlik teşkilâtını tesise memur edilmişlerdi. Arhavi mektebinde okuyan talebeye yaralıların ilk pansumanını yapmak ve bunlan en yakın konaklara sevk ve orada muntazam bir sıhhiye merkezine teslim etmek usulleri öğretilmeye ve bunun için çocuklara ders verilmeye başlanmıştı

Bir taraftan bu sıhhiye teşkilâtı ile meşgul olunurken, diğer taraftan da on üç on dört yaşında olan diğer Arhavi çocuklarına harp zamanında istihbarat işlerinde nasıl çalışabilecekleri öğretiliyordu. Bu çocuklar harp zamanında Arhavi civarındaki belirlenen tepeleri gözetleme mevkileri olarak seçilip oradan Rus donanmasının Batum'dan hareketini hangi istikamette gittiklerini ve kaç gemiden ibaret olduğunu, gözlerinin görebildiği kadar, takip ederek bu hususta lâzım gelen haberleri elden ele vermek suretiyle karargâha bildireceklerdi.

Bu maksatla çocuklara, verecekleri haberleri kolaylıkla karargâha ulaştırılabilmeleri için geceli gündüzlü talîm yaptırılıyor ve kendilerine Mors işaretleri öğretiliyordu. Bu işaretler gündüz olursa flama, düdük ve gece olursa gene düdük veya fenerle verilecek-

ti. Civardaki köylerden her gün, beraberlerinde köy muhtarları olduğu halde, onar, yirmişer kişilik kafilelerle Arhavi'ye gelen gönüllü gençlere de evvelâ askerî itaatin ne olduğu anlatılıyordu. Bu gençler köylerini ve civarını tanıdıklarından, onlar Arhavi haricinde kalan kısmen dahi vatan olduğu onun için Türk memleketinin herhangi bir noktasında olursa olsun, evvelâ gönüllü, sonra da muvazzaf asker olarak çalışmak ve vatanı müdafaa etmek herkes için bir borç olduğu izah ediliyordu. Bu iş bittikten sonra bu gönüllülere en ağır askerî silahların geçmesine dayanabilecek kadar sağlam köprülerin nasıl kurulacağı hakkında malûmat veriliyor. Bu hususta onlara tatbikat da yaptırılarak civar ormanlardan kestirilen ağaçlarla lâzım gelen yerlere bazı köprüler yaptırılıyordu. Teşkilât-ı Mahsusa, harp çıkacak olursa en ziyade yolsuzluktan ve bilhassa köprüsüzlükten dolayı çok sıkıntı çekileceğini bildiği için her şeyden evvel yol ve geçit hazırlamaya çalışıyordu.

Lâzistan ahalisinin garip bir âdeti varsa, o da köprüye hiç önem vermemesi idi. Bir çok yerlerden sular geçtiği halde. Arhavi'de olduğu gibi, hiçbir tarafta bir köprüye tesadüf edilmiyordu. Yalnız köprü yerine kullanılmak üzere, geçen suların bazı noktalarında bir sahilden diğer sahile uzatılmış ağaç kütükleri görülüyordu. Lâzlar bu kütükleri üzerinden, tıpkı bir ip cambazı gibi, suyun içine düşmemek için denge bulmağa çalışarak gelip geçiyorlardı. Lâzistan ekseriyetle dağlık olduğundan ve ahalisinin de kısmı âzami ata, arabaya sahip bulunmadığından dolayı belki köprü kurmak ihtiyacını duymuyordu. Teşkilât-ı Mahsusa yol ve geçit teminiyle meşgul olurken, ister sulh zamanında, ister harp halinde memleketin muhabere vasıtalarını da korumağa çalışıyordu. Bu işi dahi o bahsettiğimiz gönüllü teşkilâtına havale etmişti. Bu maksatla telgraf ve telefon direklerine numaralar konularak bu hatların geçtiği yerlerde belirli noktalara gönüllü gençlerden muhafızlar ikame etmişti. Bu muhafızlar telgraf ve telefon hatlarımızın düşman tarafından kestirilmemesine nezaret edeceklerdi. Tabiî mevcut telgraf ve telefon hatları her tarafla haberleşmeye yetmeceğinden ve yeni hatlar tesisi de mümkün olamayacağından icabında belirli noktalardan merkeze süratle haber ulaşımını temin için bazı tedbirler alınmıştı.

Sahilden itibaren hududa kadar ve hududun sahil noktasından içerilere doğru seçilen bazı tepeler ve dağlarla ormanlıkların en

yüksek ağaçları bu işaretleri vermek için tespit olunmuştu. Bu işler bittikten ve teşkilât tamamlandıktan sonra Rıza Bey Arhavi'deki karargâhı hududun biraz daha gerisine almağa karar vermiş ve Arhavi'nin güneyinde, gene Karadeniz sahilinde bulunan Viçe'yi merkez seçmişti. Teşkilât-ı Mahsusa bunun üzerine pılısını pırtısını toplayarak Viçe'ye nakletmiş ve bir kadının evini tutarak oraya yerleşmişti. Bu evin üst katı heyet azasına tahsis edilmiş, alt kata ise erzak, cephane ve benzin yerleştirilmişti. Alt katta çete efradından birisi daima nöbet bekliyordu.

Viçe'nin içinde dahi, Arhavi'de olduğu gibi bir dere geçer. Bu derenin iki sahili yüksek tepelerle çevrilidir. Şiddetli yağmur yağdığı zaman bu tepelerden Viçe deresine akan sulardan dere taşar ve kasabayı su basar. Bu taşkın kasaba için büyük bir tehlike olduğundan ve daima bir çok haşarata sebebiyet verdiğinden halk buna karşı daima müteyakkız bulunur, tehlikeyi evvelinden haber alabilirse derenin etrafındaki tepelere kaçmak suretiyle hayatını kurtarır. Teşkilât-ı Mahsusa, Viçe'ye yerleştikten sonra derenin etrafındaki o tepelere Mors işareti öğrettiği çocukları yerleştirmişti. Çocuklar geceli, gündüzlü Viçe tepelerinde değişim ile nöbet bekliyorlar ve fevkalâde bir hadise olursa, bunu ya düdükler, veya ışıkla işaret verecek Viçe'ye bildiriyorlardı.

Bir gece, Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olan zevat Kadı'nın evinde akşam yemeği yerlerken uzaktan düdük sesleri işitmeğe başlamışlardı. Şüphesiz pek gerilerde bulunan nöbetçi çocuklardan birisi, kasabaya daha yakın olan arkadaşına işaret veriyordu.

Aradan bir dakika geçmeden düdük sesi daha yakından işitilmişti. Her an bir tehlike beklcyen ve daima müteyakkız duran Teşkilât-ı Mahsusa efendileri kulak kabarttıkları zaman verilen işaretin ne olduğunu evvelâ pek iyi anlayamamışlardı. Çünkü Mors harflerinin bazıları yanlış veriliyordu. Nihayet düdük işaretlerinin birkaç defa tekrar edilmesi üzerine haberin: "Su basıyor, kaçınız! ." Mealinde olduğunu anlamışlardı. Viçe'yi su basarsa, bunun ne demek olduğunu yerlilerden öğrenmiş olan Teşkilât-ı Mahsusa efendileri etrafa derhal:

"— Tehlike var, toplanınız!." İşaretini vererek karargâha gelen çete efradına karargâhı tahliye ettirmeğe başlamışlardı. Efrat evve-

lâ cephaneyi ve erzakı karargâhın alt katından sırtlarına alarak yüksek mahallere taşıyorlardı. Bu sırada derenin taşmakta olduğu ve birkaç dakika sonra bütün binaların su altında kalacağı anlaşılıyordu. Fakat efrat bütün gayretleriyle çalışarak ve ağır sandıkları, çuvalları arkalarında taşıyarak Kadı Efendi'nin evini vakit ve zamanında tahliyeye muvaffak olmuşlardı. Son dakikaya kadar bu tahliye işlerine nezaret eden Teşkilât-ı Mahsusa efendileri sokakları istilâ eden suların içinden bin güçlük ile geçerek pek zorlukla hayatlarını kurtarabilmişlerdi.

Harp hazırlıkları, çete teşkilâtı, istihbarat işleriyle bütün gün meşgul olan zevatı arada sırada telâşa düşüren bu gibi hadiseler eksik olmuyordu. Su baskını atlatıldıktan ve cephane ile erzak tekrar yerlerine nakledildikten sonra, bir akşam efendiler her zamanki gibi karargâhın üst katında oturup harpten, halden ve istikbalden bahsediyorlardı. Bir aralık söz Rusların istihdam ettikleri casuslara intikal etmişti. Lâz kıyafetine giren bazı Ermenilerin huduttan içeriye girmeğe başardıkları haber verildiğinden bunlara karşı alınacak tedbirler hakkında fikir alışverişi yapılıyordu.

Buradayım Efendim, merak etmeyiniz bir şey yok.
Bir kaza oldu

Bu casuslardan kasabalara kadar sokularak çete teşkilâtı hakkında tahkikat yapmaları ve Teşkilât-ı Mahsusa'ya karşı suikastlar tertip etmeleri ihtimal dahilinde idi. Onun için Viçe'deki karargâhın daha sıkı bir surette muhafaza altına alınması bazı arkadaşlar tarafından teklif olunuyordu. Bu mesele hararetli bir surette münakaşa edilirken birdenbire alt kattan gelen keskin bir silâh sesi bütün arkadaşları birden yerlerinden fırlatmıştı.

Bu silâhı kim atabilirdi? Alt katta bulunan cephaneyi ve erzakı daima bir nöbetçi bekliyordu. Gece olunca hücum etmek ve bir kurşunla evvelâ nöbetçiyi mi öldürmüşlerdi?.

Bütün arkadaşlar telâş ve heyecan içinde birbirlerine bu sualleri sorarak koşup merdiven başını tutmuşlardı. Orada ellerinde revolverleri olduğu halde bekleyeceklerdi ve icabında, hariçten imdat

gelinceye kadar kendilerini kolaylıkla müdafaa edebilecektiler. Fakat birkaç saniye içinde olup biten bu hadiseler üzerine düşünülen o müdafaa plânının hakikat halde hiçbir kıymeti yoktu. Çünkü içeriye düşman girdiyse, alt katta bulunan cephane ve bomba sandıklarına bir ateş vermesi; değil karargâh yapılan Kadı efendinin evini, belki bütün Viçe'yi havaya uçurmak için kâfiydi.

Bununla birlikte, bütün arkadaşlar deponun başında siper alarak bekledikleri halde alt kattan hiçbir ses gelmiyordu. Bunun üzerine Rıza Bey nöbetçiye

"— Hasan, neredesin" diye bağırmıştı. Kumandanın sesi duyulur duyulmaz aşağıdan:

"— Buradayım efendim, bir şey yok, merak etmeyiniz. Bir kaza oldu" cevabı gelmişti. Bu cevap üzerine geniş birer nefes alan efendiler derhal aşağıya koşarak Hasan'ın etrafını kuşatmışlardı.

"— Ne var?"

Diye şaşkın bir halde âmirlerinin yüzüne bakan nöbetçiden hakikati öğrenmeye çalışıyorlardı. Nihayet Hasan başından geçen kazayı bin güçlükle anlatmayı başarmıştı:

Hasan. Teşkilât-ı Mahsusa'ya yeni alınmış olan efrattandı. Her ne kadar silâh kullanmasını iyi biliyorsa da, o gün eline verilen yeni mavzeri hiç görmemişti. Merak ettiği için, nöbet beklerken silâhı karıştırmaya başlamıştı. Derken efendim silâh birdenbire patlayıvermiş ve tam karargâha suikast yapılması tehlikesinden bahsettikleri sırada fena halde korkutuvermişti.

Nöbetçi Hasan, kabahatini bildiği için silâh patladıktan sonra korkusundan evvelâ hiç ses çıkaramamış ve ancak merdiven başından Rıza Bey'in "Hasan!" diye bağırması üzerine kendisine gelebilmişti.

Atlatılan büyük kaza

Tabiki, evvelâ Hasan'ın bu ifadesine pek inanılmamış ve nöbetçi uzun uzadıya sorgulanmıştı. Fakat bu soruşturma neticesinde Hasan'ın hakikaten bir kaza işlemiş olduğu kesin surette anlaşıl-

mıştı. Bununla beraber, Teşkilât-ı Mahsusa heyeti gene büyük bir kaza atlatmış oluyordu. Çünkü ertesi sabah alt katta yapılan soruşturma neticesinde mavzerden çıkan kurşunun bomba sandıklarından birisinin kenarını sıyırarak yere gömüldüğü anlaşılmıştı. Bu kurşun, bir santim daha içeriye, nüfuz etmiş olsaydı. Teşkilât-ı Mahsusa karargâhıyla beraber bütün Viçe şüphesiz havaya uçacaktı. O zaman Nail Bey'in "Düşmanın... ta beyninde patlatacağız!." dediği bombalar az kalsın bütün Viçe'nin beyninde patlayacaktı.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın başından geçen büyük kaza heyet azasının gözünü açmıştı. Bu hal böyle devam edemezdi. Bu gibi hallerin tekrarlanmaması için şiddetli tedbirler alınması lâzım geliyordu. Nihayet, askerlikten çıkarıldığı ve harpte göstereceği yararlılıklar üzerine rütbesinin iade olunacağını bahsettiğimiz zabit bey, cesur olduğu kadar askerî kanunları iyi bildiği için, bu hususta bir talimatname almaya memur edilmişti.

Vazifeler ve talimatname

Teşkilât-ı Mahsusa'nın on beş ay devam eden muharebeleri sırasında daima faydası görülmüş olan bu talimatnamede, nöbetçilerin bütün vazifeleri tayin olunmuştu. Nöbet halinde bulunan bir neferin neyi bekleyeceği, silâhını ne vakit kullanacağı, silâhını tecrübe edecekse, bunu nöbete girmeden evvel yapması lâzım geleceği, nöbet sırasında bir şey isteyecek olursa, bunu kumandanlığa nasıl bildireceği ve nöbet beklediği yere bir taarruz gerçekleşirse ne suretle hareket etmesi icap edeceği birer birer açıklanmıştı. Bu talimatname ertesi geceden itibaren hemen uygulamaya konulmuştu.

Rıza Bey heyeti Arhavi'den Viçe'ye naklederken, Almanlar da beraber gelerek ayrı bir evde karargâhlarını kurmuşlardı. Orada herzamanki gibi kendi bildikleri gibi faaliyetlerine devam ediyorlardı. Mosel ile Şmit maiyetlerindeki Gürcülerin talim ve terbiyesi ile meşgul oluyorlardı. Birkaç zamandan beri bu iki Alman'a bir de Meyer isminde üçüncü bir Alman zabit daha katılmıştı. Meyer de Mosel gibi meşhur ölüm hosarları alayına mensup olduğunu iddia ediyordu. Fakat yeni gelen bu Alman zabiti, aşağıda anlatacağımız

hadisenin çıkışından bir müddet sonra Viçe'yi terk etmeye mecbur olmuştu. Sözkonusu hâdise şu suretle cereyan etmişti.

Bir gece yarısına doğruydu. Hava kapalı olduğundan tek bir yıldız bile görülmüyordu. Viçe kasabası kesif bir karanlığa büründüğünden sanki ortadan kaybolmuş gibi duruyordu. Ne sokaklarda bir fener yanıyor, ne de evlerin pencerelerinden dışarıya bir ışık vurduğu görülüyordu. Herkes uykuda olduğu için etrafı derin bir sükûnet kaplamıştı. Yalnız Karadeniz'den kopup gelen dalgaların sahile çarpmasından hâsıl olan ve evvelâ top sedası gibi başlayıp sonra yavaş yavaş hafifleyerek kumsal üzerinde sönüp giden su fısıltıları kısa fasılalarla bu ıssızlığı ihlâl ediyordu.

Birdenbire bir köpeğin acı acı uluduğu işitildi. Birkaç saniye sonra ulumalar çoğaldı. Arası çok geçmeden Viçe Deresi'nin iki taraflarında yükselen tepelerin en yakın olanından sert sert düdük sesleri gelmeye başladı. Teşkilât-ı Mahsusa karargâhında nöbet bekleyen efendi yarı uyanık bir halde odasının penceresini kaldırarak etrafı dinlediği zaman:

"— Yangın var, imdada koşunuz!"

Diyc mors işareti verilmekte olduğunu anladı. Esasen pencereden dışarıya bakılınca Viçe'nin bir noktasında yangın çıktığı, göklere doğru yükselen alevlerden anlaşılıyordu.

Alman karargâhı yanıyor

"Nöbetçi efendi yangın haberini uyumakta olan arkadaşlarına da bildirmek için onları uyandırmakla meşgulken İstanbul'dan Trabzon'a getirildiklerini yazdığımız on altı Gürcü'den birisi koşa koşa Teşkilât-ı Mahsusa karargâhına gelerek aşağıdaki nöbetçiye parolayı vermiş içeriye girmiş ve merdivenlerden yukarı çıkarken: "— Ne duruyorsunuz, Almanların karargâhı yanıyor!" Diye bağırmaya başlamıştı.

Bunun üzerine karargâhta bulunan efendilerin hepsi alelacele giyinerek Alman karargâhının bulunduğu mahalle yetişmişlerdi. Fakat daha uzaktan anlamışlardı ki Almanların karargâhını kurtar-

maya artık imkân yoktu. Çünkü ateş binanın her tarafını sarmıştı. Esasen daha evvel gidilmiş olsaydı da Almanlara yardım etmek mümkün değildi. Onlar bir meydanlık ortasında bulunan karargâh binasının her tarafını maiyetlerindeki Gürcülere kuşattırmışlardı. Ve bu suretle teşkil edilen dairenin içine kimseyi sokmuyorlardı. Sokaklarda çıkan gürültüden dolayı uyanan Viçeliler, ellerinde su dolu kovalarla yardıma koştukları halde, onları da ellerindeki revolverlerle tehdit ederek yanmakta olan binaya yaklaştırmıyorlardı.

Almanların bu tavır ve hareketi feci olduğu kadar da gülünçtü. Çünkü onların üçü de hemen don ve gömlekle kurtulmuş denilecek kadar çıplaktılar. Anlaşılan yangın o kadar anî bir surette çıkmıştı ki elbiselerini bile almaya vakit bulamamışlar ve yalnız revolverlerini kaparak karargâhtan dışarıya fırlamışlardı.

Bizim Teşkilât-ı Mahsusa azası Alınanların karargâhlarına niçin kimseyi yaklaştırmadıklarını anlayamamışlardı. Onun için reisleri olan Mosel'i bir kenara çekerek vaziyeti anlamaya karar vermişlerdi. Durum Mosel'e sorulduğu zaman evvelâ yanan karargâhı neden dolayı abluka altına aldırdığını izah etmek istememişti. Fakat teşkilât azası, şayet inandırıcı izahat vermeyecek olursa, yangından dolayı mes'uliyetten kurtulmayacağını şiddetli bir lisanla kendisine anlatınca, Mosel sırrını uzun müddet gizleyemeyeceğini görerek demişti ki:

"— İstanbul'dan gelirken yanımıza iki sandık altın almıştık. Bu parayı ihtiyaca göre sarf edecektik. Şimdiye kadar bu altınların birazını dağıtmıştık. Paranın büyük kısmı sandıkların içinde duruyordu. Bu sandıklar yatak odamda karyolamın altındaydı. Yangın bu kadar anî bir surette çıkmasaydı, tabiî her şeyden evvel altın sandıklarını kurtaracaktım. Fakat uykudan uyandığım zaman odamın içini artık dumanlar istilâ etmişti. Onun için ancak hayatımı kurtarabildim. Tabiî yangında altınlar yanmayacaktır. Olsa olsa eriyecektir. Yarın sabah ateş söndüğü zaman, ister para halinde, ister erimiş bir halde olsun, derhal altınları aratmaya başlayacağım. Bu sebepten dolayı yangın mahalline kimseyi sokturmuyorum."

Mosel'in verdiği bu izahat Teşkilât-ı Mahsusa azasının ta Trabzon'dan beri Almanların yanlarında altın bulundurdukları ve bu parayı Gürcüleri Almanya'ya çekmek için sarf edecekleri hak-

kında beslemekte oldukları şüphesi teyit etmişti. Bu sırada yangın sönmüş ve Alman karargâhı binasını alevler tamamıyla yiyip bitirmişti. Bir iki saat evvel orada bir bina bulunduğuna şimdi enkaz arasından tütmekte olan dumanlar şahadet edebiliyordu.

Acaba bu enkaz arasında hakikaten sandıklar dolusu altın var mıydı? Varsa bulunabilecek miydi? Bu mesele ertesi sabah erkenden düşünülecekti. Şimdi, yangın söndükten sonra çıplaklıklarını hissederek tiril tiril titremeye başlayan Almanları giydirmek lâzım geliyordu. Onun için Teşkilât-ı Mahsusa azası Almanları yanlarına alarak kendi karargâhlarına getirmişler ve orada tedarik ettikleri çamaşırlar ve çete teçhizatı sayesinde "yangınzedeleri" birer Lâz uşağı kıyafetine sokmaya muvaffak olmuşlardı.

Almanların yanında sahtekâr, zararlı ve tehlikeli bir adam

Tabiî ertesi sabah şafak sökerken ilk yaptıkları iş yangın yerinde altın araştırmasına başlamak olmuştu. Orada Gürcü kordonu yangın enkazını hâlâ bekliyordu. Mosel ile arkadaşlarının yangın mahalline gelmelerinin ardından Gürcüler kazma kürekle her tarafı karıştırmağa ve enkazı kaldırarak altınlar aramağa koyulmuşlardı. Bu iş tabiî bir günde bitemezdi. İlk günü yapılan araştırma neticesiz kaldıktan ve daha doğrusu büyük enkazın kaldırılıp atılmasıyla geçiştirildikten sonra, akşam olunca eski karargâh mahalli yeniden muhafız kordonu altına alınmıştı.

Bütün ümit artık ertesi sabah yapılacak olan ince araştırmaya bağlanıyordu. Fakat o gün dahi yapılan araştırma hiçbir semere vermemiş ve altınlardan eser bile bulunmamıştı. Araştırmanın ikinci gününün de boşa çıkması Almanları ümidi kırılmadığı için üçüncü gün dahi altın peşinde koşulmakla vakit geçiştirilmiş ve o akşama kadar da bir netice elde edilemeyince araştırmadan vazgeçilmesine karar verilmişti.

Bununla beraber, Almanlar hiç de müteessir görünmüyorlardı. Kaybedilen para mühim bir yekûn teşkil etmekle beraber, onlar bu kayıptan dolayı endişe içinde değildiler. Hattâ onlardaki bu lakaydi Teşkilât-ı Mahsusa âzası arasında ufak bir şüphe bile uyandırmış ve:

"— Acaba evvelâ bu paraları yok ettikten sonra, yangını kasten mi çıkardılar?" tarzında bir dedikodu çıkmasına bile sebep olmuştu. Her ne hal ise, iki sandık altın her ne suretle olursa olsun kaybolduktan başka Almanlar da dımdızlak ortada kalmışlardı. Yangın yerinde iki sandık altın aranılmakta olduğu etrafta duyulur duyulmaz, ablukanın kaldırıldığı gün yerliler ve köylüler altın araştırmasına devam etmişlerse de onların mesaisi de boşa çıkmıştı.

Bir taraftan bu araştırmaların diğer taraftan da yangının çıkış sebebini anlamak için gerçi efrat arasında yapılan soruşturmaların hiçbir netice vermemesi altınların yangından evvel kaçırılmış olduğu hakkında herkeste hasıl olan zan ve şüpheyi iyiden iyiye kuvvetlendirmişti.

Gizli ve acil bir telgraf

Viçe muhitinde bu altın dedikoduları devam ederken ve Almanlar da Laz kıyafetinde sokaklarda dolaşırlarken bir gün Trabzon valisinden Teşkilât-ı Mahsusa karargâhına "gayet mahrem ve müstaceldir" kaydıyla şifreli bir telgralname gelmişti. Bu telgrafnamede deniliyordu ki:

"Almanlann yanında Meyer isminde ve Almanya'nın "ölüm husarları" alayına mensup olduğunu iddia eden bir zabit vardır. Bu adam sahtekârdır. Alman ordusundan kaçtığı için asker kaçağıdır.

Zararlı ve tehlikeli bir şahıs olduğundan oradan uzaklaştırılması zorunludur. Yalnız Teşkilât-ı Mahsusa'ya bir zarar vermemesi için kendisinin ürkütülmeden Trabzon'a iadesini temin ediniz. Buraya geldikten sonra kendisini Alman konsoloshanesine teslim edeceğiz. "

Bu telgrafname alınır alınmaz, Viçe'de zararlı bir adamın bir an bile bulundurulması arzu edilmediğinden, teşkilât azasından dil bilir bir zat Meyer'i çağırarak ona kendisinin sonradan Alman heyetine iltihak etmesi dolayısıyla vazifesinin ne olduğu lâyıkıyla kestirilemediğini, onun için gidip bir kere Trabzon'daki Alman konsolosuyla konuşacak ve ondan bir vesika getirecek olursa kendisi için daha iyi olacağını Meyer'e anlatmıştı.

Vaziyetten habersiz olan Meyer bu mülakatın ertesi günü güya Trabzon'daki Alman konsolosundan vazifesini öğrenmek üzere Viçe'den bir motora bindirilerek Trabzon'a iade edilmişti. Daha sonra haber alındığına göre Meyer Trabzon'a çıkar çıkmaz, oradaki Alman konsolosu, kendisinin daha mühim bir vazifeye tayin edileceğini ve bunun için gidip hemen İstanbul'daki Alman sefarethanesine müracaat etmesini tavsiye ettiğinden sahtekâr Alman zabiti Trabzon'a uğrayarak ilk vapura binerek İstanbul'a dönmüştü. Meyer'in ondan sonra ne olduğu malûm değildir.

Harp ilân edildi

Meyer'in Trabzon'a iadesi umumî harbe iştirakimizden evvel meydana gelen son hâdise olmuştu. Teşkilât-ı Mahsusa işlerini tanzim ile uğraşırken Eylül ve Ekim ayları geçmiş, Kasımın ortasına doğru gelinmişti. Meyer'in Viçe'den hareket ettiği günü gecesi sabaha karşı Trabzon vilâyetinden gelen şifreli bir telgrafnamede donanmamızın talim için Karadeniz'e çıktığı ve bu sırada Rus donanması tarafından taarruza uğradığı ve bu taarruzun donanmamız tarafından defedildiği, Rus donanmasının kaçtığı, Ruslardan bir gemi zapt edildiği ve nihayet donanmamızın Batum'daki gaz depolarını yaktığı ve Kağızman tarafında Rus kuvvetlerinin taarruza geçmesinden dolayı harbin fiilen vaki olduğu bildiriliyordu.

Bahsedilen telgrafnamede İstanbul'da geçen hâdiselerden de bahsediliyor İtilâf Devletleri sefirlerinin pasaportlarını istedikleri ve bu suretle bütün itilâf devletleriyle harp halinde bulunduğumuz da ayrıntısıyla anlatılıyordu. Trabzon'dan gelen bu haberler üzerine artık harbe girdiğimiz gerçekleşmiş oluyordu. Üç buçuk aydan beri devam eden kararsızlık nihayet kesin şeklini almış oluyordu. Viçe'ye gelen aynı telgrafname Erzurum'da Doktor Bahaettin Şakir Bey'e de gönderilmiş olduğundan Teşkilât-ı Mahsusa'nın bütün Kafkas cephesi yeni vaziyete göre tedbirlerini almak ve daha doğrusu üç buçuk aydan beri aldığı tedbirleri artık uygulamaya koymak üzere bulunuyordu.

Yeni bir hadise

Bu sırada Viçe karargâhında yeni bir hâdise çıkmıştı. Trabzon'dan beri Rıza Bey'le beraber çalışmakta olan Nail Bey aşağıda anlatılacak olan sebepten dolayı bir zamandan beri yalnız başına Trabzon'da bulunuyordu. Harbin ilân edildiğini bildiren vilâyet şifresi geldikten sonra Nail Bey'den gelen bir telgrafnamede deniliyordu ki: *"Viçe karargâhında bulunan üç kâtibi mes'ulun İstanbul'a dönmeleri emrolunuyor. Gülcemal vapuru yarın Rize'de bulunacaktır.*

Bundan dolayı kâtibi mesullerin de vapura yetişmek üzere hemen hareketleri lâzımdır. Bu mesele hakkında Kemal Bey'den gelen telgrafnamenin sureti mektupla bildirilecektir. Bu telgrafnamedeki kesin emirdir. İşin leyte ve aleyhte ile vakit geçirilmesine müsaadesi yoktur. Onun için sakın müzakere ve muhabere edelim veya telgraf çekelim de ondan sonra hareket edilir diye beklenilmesin. Hareket haberini telgrafla bekliyorum."

Bu haber geldiği zaman artık akşam olmuş, ortalık kararmıştı. Telgrafname ayrıntılı olmakla beraber kâtibi mesullerin ne maksatla geri çağrıldıkları anlaşılamamıştı. İzahat almak için de vakit yoktu. Çünkü Gülcemal vapuru ertesi sabah Rize'den hareket edeceği için hemen o gece yola çıkmak lâzım geliyordu. Bir gün evvel gelen harp haberi üzerine Teşkilât-ı Mahsusa yeni kararlar almak ve herkese vazifesini tayin etmek üzere iken üç kâtibi mesulün karargâhtan ayrılması üzerine Rıza Bey orada yalnız kalıyordu.

Fakat, Nail Bey'den gelen telgrafname üzerine kâtib-i mes'ul beyler çaresiz hareket etmek mecburiyetinde olduklarını anladıklarından aralarında bir müddet müzakere ettikten sonra yol hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı. Viçe'de hazır duran bir motor onları Rize'ye götürecekti. Seyahat hazırlıkları tamam olduktan ve motora lâzım olan benzin verildikten sonra üç kâtib-i mes'ul artık üç silâhşorlar olamayacaklarından dolayı müteessir, fakat kendilerinin harbe girmemiz üzerine belki daha mühim bir vazifede kullanılacaklarından dolayı da yeni ümitler içinde, Rıza Bey'le vedalaşarak motora binmişlerdi.

Rize'ye hareket

Motor Viçe'den biraz uzaklaştıktan sonra Karadeniz'in hafifde olsa küçük motor için kâfi gelen dalgaları üzerinde sallana sallana Rize'ye doğru yol almaya başlamıştı. Kâtib-i mes'ul beyler yarı uykusuzluk, yarı deniz tutması yüzünden başlarını birer tarafa iliştirerek uyukluyorlardı. Arada sırada motorun kaptanı:

"— Beyler, şimdi Mekeskir'den geçiyoruz. Şimdi Başküra önüne geliyoruz. Şu karşısı Ardeşen'dir. Artık Eski Trabzon'u arkada bıraktık, Atina'ya(Rize, Pazar) geliyoruz... Rize'ye bir şey kalmadı. Diye izahat verirken hiçbirisi aldırmıyor ve uyuklamak vaziyetini bir türlü bırakamıyordu. Yalnız Rize ismini işittikleri zaman gözlerini açmışlardı. O sırada şafak sökmek üzere olduğundan uzaktan Gülcemal'i görerek sevinmişlerdi. Çünkü herhangi bir sebepten dolayı vapurun Rize'ye gelememesi ve kendilerinin de Rize'de kim bilir ne kadar zaman beklemeleri veyahut motorla seyahate devam mecburiyetinde kalmaları ihtimal dahilindeydi. Onun için kâtib-i mes'ul beyler bütün bir geceyi motorun içinde geçirdiklerinden dolayı yorgun argın bir halde Rize'de kocaman Gülcemal vapuruna girdikleri zaman geniş bir nefes almışlardı. Şimdi vapurda Trabzon'a gidinceye kadar dinleneceklerdi. Bu maksatla, vapur kalabalık olmadığı için, beğendikleri kamaralara çekilip uykuya dalmışlardı. Yatmadan evvel kendilerinin hangi sebepten dolayı geri çağrıldıklarını aralarında bir kere daha konuşmuşlar, fakat bu muammayı bir türlü halledemeycrek Trabzon'a kadar sabretmeye karar vermişlerdi.

Gülcemal Trabzon'a geldiği zaman Nail Bey kâtib-i mes'ul beyleri deniz kenarında bekliyordu. Üç arkadaş sandaldan karaya çıkarken, onlara pek mütebessim bir çehreyle:

"— Hoş geldiniz arkadaşlar, Viçe'de ne var ne yok?"

Sözleriyle mukabele etmişlerdi. Mes'ul beyler Nail Bey'e Viçe hakkında haber vermekten çok İstanbul'dan gelen emir hakkında asıl onlar kendisinden izahat bekledikleri için Nail Bey'e:

"— Hayrola Nail Bey. Asıl haber sende. Şu İstanbul telgrafını ver de, neden geri çağrıldığımızı öğrenelim ve meraktan kurtula-

lım!" sözleriyle mukabele etmişlerdi. Bunun üzerine Nail Bey, daima gülümseyerek telgrafnameyi onlara uzatmıştı.

Bu telgrafnamede yazılı olan şeyler Nail Bey'in Viçe'ye çektiği telgrafnamede yazılanlardan büsbütün başkaydı. Kemal Bey diyordu ki:

"Harbe girdik. Rıza Bey'le beraber bulunan kâtibi mes'uller asker olmadıklarından ve yalnız Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup bulundukları için orada vücutlarına lüzum yoksa, İstanbul'a iade ediniz. Çünkü onların buradaki vazifelerinden daha çok istifade edececeğimizi zannediyoruz. Fakat bunu Rıza Bey kâtibi mes'ullerin Teşkilât-ı Mahsusa'dan ayrılmalarını uygun bulmuyorsa o zaman orada kalmaları lâzımdır."

Trabzon'daki çete teşkilâtı

Kemal Bey'in çektiği telgrafname bu mealde olduğu halde Nail Bey'in kâtib-i mes'ulleri alelacele Trabzon'a çağırması bir özel maksada dayalı bulunuyordu. Bu maksat da Rıza Bey'i zayıf düşürmek ve Güneybatı Kafkas cephesi kumandanlığını onun elinden almaktı. Bunu başarmak için Nail Bey başka çarelere de tevessül etmişti. Trabzon'da bulunduğu müddet içinde harbiye ve dahiliye nezaretlerinden aldığı hususi müsaadeler üzerine Trabzon'daki tutukluları tahliye ettirerek onlarla büyükçe bir çete teşkiline çalışıyordu. Bu yeni çeteye karargâh olmak üzere eski vali Samih Bey'in evini tutmuş ve oraya yerleşmişti. Tutuklular hapishaneden çıkarılarak kendisine getirildikçe Nail Bey orada kendilerine tekrar kaçmayacaklarına, son nefeslerine kadar vatana hizmet edeceklerine ve Teşkilât-ı Mahsusa uğruna her türlü fedakârlığı yapacaklarına dair yemin ettiriyor ve bu suretle yemin ettirilen her tutuklu donatılıp silahlandırılarak çetesine alıyordu.

Kâtib-i mes'ul beyler İstanbul'dan gelen telgrafnameyi okudukları zaman Nail Bey'in ne maksatla kendilerini Viçe'den uzaklaştırmak istediğini anlamışlar ve harbe girişilmek üzere iken yoktan bir mesele için kendilerinin Viçe'den Trabzon'a kadar getirilmiş olmalarına kızmışlardı. Bunun üzerine Nail Bey'le kâtibi

mes'uller arasında açılan münakaşa neticesinde Nail Bey kâtiplerin sebepsiz Kafkas cephesini terkederek İstanbul'a dönmeyeceklerini anlamıştı. Ve bu vaziyet ortaya çıktıktan sonra da kâtibi mes'ulleri kendi hallerine bırakarak o gene yemin işleriyle meşgul olmaya başlamıştı. Artık kâtib-i mes'ullere ne bir vazife tayin ediyor, ne de onları arayıp soruyordu.

Kâtib-i mes'ullerin yeni vazifeleri

Bu muğlak vaziyet böyle devam edip gidemeyeceği için kâtib-i mesuller Nail Bey'e müracaatla Viçe karargâhına dönmeleri için müsaade istemişlerdi. Nail Bey evvelâ bu müracaata ne cevap vereceğini bir müddet düşündükten sonra onlara teşkil etmekte olduğu alayla hep bir arada Viçe'ye gidilebileceğini bildirmişti. Bundan dolayı, kâtib-i mes'uller Nail Bey'in alayı ile beraber Rıza Bey'e katılmak üzere artık Trabzon'da günlerini saymaya başlamışlardı.

Nail Bey nihayet alayını teşkil etmişti. Bu alay denilen çete kuvveti yedi yüz kişilik kadar bir müfrezeydi. Efradın teçhizatı muvazzaf askerimizde bile görülemeyecek kadar mükemmeldi. Tepeden tırnağa kadar cephane ve silâhtan başka dağarcıklara ve meşin pelerinlere varıncaya kadar her şey tamamdı. Yalnız müfrezenin askerî teşkilâtta görülen idarî tertibatı düşünülmemişti. Çünkü ne bir defteri vardı, ne gerçek mevcudu malûmdu. Ve ne de iaşe teşkilâtı vardı.

Nail Bey'in alayını Trabzon'dan cepheye nakletmek için birçok motorlar ve kayıklar tutulmuştu. Hareketten önce özel bir merasim yapılması da kararlaştırılmıştı. Efrat kayıklara binmek üzereyken Vali Cemal Azmi Bey gelmiş Nail Bey'i kucaklamış ve yanaklarından öperek kendisine büyük muvaffakiyetler temenni etmişti. Trabzon eşrafı da sevinçlerinden ağlayarak Nail Bey'in ellerini sıkıyorlar ve onu tebrik ediyorlardı.

Nihayet, Gümüşhane mebusu Servet Bey dua ettikten sonra efrat motorlarla ve kayıklara yerleştirilerek yola çıkılmıştı. Bütün alayı birden nakletmek için yeterli miktarda motor ve kayık tedarik edilemediğinden her bir kayık hınca hınç dolmuştu.

Nail Bey'in alayı yolda gele dursun, harbe iştirakimiz üzerine Rusların ani bir surette Kağızman istikametinden taarruza geçmeleri Erzurum cephesindeki Teşkilât-ı Mahsusa'nın yeni tedbirler almasını sebep olmuştu. Bu münasebetle Doktor Bahaettin Şakir Bey teşkilâtı. Erzurum cephesinin doğu kısmını terk ederek batı kısmında Artvin ile Oltu arasında çalışmağa karar vermişti. Yalnız Van'da bulunan Ömer Naci Bey mahalli teşkilâtında bırakılmıştı.

Artvin havalisi Rıza Bey'in kumanda ettiği kısma dahil iken burası bu münasebetle Doktor Bahaettin Şakir Bey'in kumandası altına geçmişti. Rusların birdenbire hücumlarından dolayı Erzurum cephesindeki çetelerden beklenilen faydalar temin edilememişti. Çetelerin vazifeleri, esas bir taarruz sırasında yükü ve hamulesi hafif olduğu kadar ayağı da çabuk ve cevval bir kuvvet olmak itibarıyla saldıran ordunun yan ve gerilerinde faaliyet göstermekten ibaret bulunacağından planlanan tertibat anî hücum karşısında tatbik edilememişti. Hudut üzerinde bulunan Narıman'daki cüz'i kuvvet hafif bir müdafaadan sonra geri çekilmiş ve ric'at eden efradın bir kısmı Erzurum'a dönmüştü.

Bunlar Milo'daki çete kuvvetlerini takviye etmek üzere oraya gönderilmişti. Gönen'deki kuvvete gelince süvarilerden meydana gelen bu çetelerin efradı o civardaki ahaliden idiler. Rusların taarruzu üzerine bunların bir kısmı ailelerinin dertleriyle meşgul olmak üzere savuşup gitmişti. Geri kalan kısım ise ikinci süvari fırkasıyla birlikte çalışarak siper vazifesini yapmağa yaramıştı.

Beyazıt mıntıkasında

Beyazıt mıntıkasındaki teşkilât henüz başlamış idi. Buradaki teşkilâta mensup olan zevat daha fazla güçlük karşısında bulunuyorlardı. Oradaki hudut taburlarında Ermeni efrada dahi tesadüf ediliyordu, Bunlar Rusya ile muharebeye vasıta oldukları gibi doğu vilâyetlerimizden firar eden Ermenilerin Rusya'ya geçmelerine de yardım ediyorlardı. Onun için hudut taburlarındaki Ermenilerin içerideki taburlara nakilleri isteniliyordu. Taşnak komitesine mensup olup Ruslar tarafından Tiflis'te mahkûm edilen ve fakat o sırada af-

fa mazhar olan bazı Ermeniler, Türk-Rus hududuna yakın olan Iğdır'a gelmişler ve orada Ermenilerden çete efradı yazmağa ve bunları izin vermeye başlamışlardı. Beyazıt teşkilât şubesi bunlara karşı ne gibi tedbirler alınacağını henüz bilemiyordu. Hudut civarındaki ahali Rus askerinin toplu bir halde bulunmasından korku içinde bulunuyor veya daha içerilere gönderilmelerini, yahut kendilerine silâh dağıtılmasını istiyorlardı. Fakat o mıntıkada maalesef henüz kâfi miktarda silâh yoktu.

Bu vaziyet karşısında Beyazıt cephesini teşkil eden çeteler, Rus taarruzu karşısında bir şey yapamamışlardı. Kürtlerden kurulu olan bu çetelerin efradı da evlerinin ve ailelerinin derdine düşerek tamamen dağılmışlardı.

Van mıntıkasında

Van mıntıkasına gelince buradaki çeteler dahi çok karışık efrattan kurulu bulunuyorlardı. Orada evvelâ bir müstakil aşiret livalığı meydana getirilmiş ve liva kumandanlığına da Abdülkadir Bey tayin olunmuştu. Fakat Abdülkadir Bey Van şehrinin merkezine esasen birbirlerine karşı zıt olan ve kan davası güden birçok aşiretleri toplamıştı. Bu aşiretler arasında meydana gelebilecek en ufak bir çarpışma Van'da büyük bir hadise çıkmasına sebebiyet verebilirdi. Van vilâyeti bu vaziyeti mükerreren lâzım gelenlere yazmış ise de kimse dikkate almamıştı.

Bundan başka bu aşiretlerin mensup oldukları köylerin büyük kısmı hudut üzerinde bulunuyordu. Düşmanları olan Simko vesair gibi İran kabileleri bu köylere her an taarruz edebilirdiler. Şayet böyle bir şey olursa Kürtlerin hiçbir taraftan emir beklemeden derhal dağılacaklarına şüphe yoktu.

Van'da bulunan Ömer Naci Bey bu vaziyeti Erzurum'a mükerreren anlatarak Kürdistan'ın merkezinde bir münasebetsizliğin ortaya çıkmasına meydan bırakmamak için aşiretlerin daha münasip mıntıkalara yığınak yapmalarını üçüncü ordu kumandanı İzzet Paşa'dan rica etmişti. Neticede bu müstakil aşiret livasından bir şey istifade edilemeyeceği anlaşılmıştı. Bununla birlikte, harbe girdiği-

miz anlarda Van mıntıkasındaki çeteler Rusya dahiline giderek Rus ordusunu epeyce oyalamağa muvaffak olmuşlardı.

Rıza Bey cephesi

Erzurum cephesine göre Rıza Bey cephesi büsbütün başka bir vaziyette bulunuyordu. Çünkü bu kısım harp başlangıcında Rus taarruzuna maruz kalmamıştı. Onun için Rıza Bey teşkil ettiği çete kuvvetlerini istediği gibi kullanmağa muvaffak olmuştu. Karadeniz hâdisesinin ardından harbe girdiğimiz hakkında Trabzon vilâyetinden gelen telgrafname üzerine bu çetelerin hemen hududu geçerek Rus arazisine girmeleri kararlaştırılmıştı. Çetelerin taarruzu iki noktadan başlayacaktı. Muhsin Bey'in kumandasındaki çete sahili takiben yürüyecek ve Kâmil Bey'in çetesi ise biraz daha doğudan Sultan Selim Dağı'm aşarak Rus topraklarına girecekti.

Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olanların aylardan beri beklemekte oldukları gün artık gelmişti. Çeteler efradının sevincine payan yoktu. Herkes bir an evvel iş görmek, bir faaliyet, bir muvaffakiyet göstermek için can atıyordu. Her şey mümkün olduğu kadar hazırlanmıştı. Memleket dahilinde yol olmadığından ve ahalisi de zaten at ve araba nedir bilmediğinden erzak ve cephane nakliyatı için hususi tedbirler alınmıştı. Lâzım olan eşyayı köylerden gelen Lâz kadınları arkalarında taşıyacaklardı. Esasen Teşkilât-ı Mahsusa işe başlayalıdan beri kayıklarla gelen her türlü eşya kadınların sırtında belirlenen mahallere naklettiriliyordu. Bu kadınlar, arkalarına aldıkları sandıkları ve yükleri en yüksek tepelere kadar götürmek hususunda büyük bir maharet ve fedakârlık gösteriyorlardı.

Çeteler tayin edilen günde hududa doğru hareket etmişlerdi. Çeteleri idare edenlere ve efrada son talimat verilmişti. Silahların nevilerinde ve bunlara ait olan cephanelerin tedariki hususunda mümkün olan şey yapılmış, bütün efrat tamamıyla silahlandırılmıştı. Tabiî kılık kıyafetleri birbirine uymuyordu. Başlarındaki kalpakların, feslerin ve Lâz başlıklarından tutunuz, ayaklarındaki asker fotinine ve çarığa varıncaya kadar elbise tarzları hiçbir suretle birbirine uymuyordu. Muhsin Bey'in çetesi sahili takiben Hopa'ya ulaş-

mış ve bir müddet orada istirahat ettikten sonra hududa doğru ilerlemeğe başlamıştı. O suretle hareket olunuyordu ki bir sabah şafakla beraber birden bire huduttan içeriye girilivercekti. Onun için son merhale geceleyin kat edilecek ve Rusların casus istihdam ettikleri tahmin olunduğundan, onlara görünmeden ertesi sabah erkenden hudutta bulunulacaktı. Alınan emniyet tertibatı sayesinde çetelerin harekâtından Rusların kolaylıkla haberdar olamayacakları ümit ediliyordu.

Yanıp sönen fener

Muhsin Bey hakkındaki, alınan karar gereğince son gece hududa yaklaşırken sahile doğru inen tepelerden birinde arada sırada uzun ve kısa fasılalarla bir fenerin yanıp sönmekte olduğunu görmüştü. Gece yarısından sonra oralarda köylülerden birisinin dolaşması ve özellikle elinde de feneri olması akla gelir olamazdı. O hal de fenerle düşmana işaret veriliyordu. Ve bunu da yapan bir casus idi.

Müfrezeyi idare edenler o havalide kendi teşkilâtlarına mensup hiçbir kimse bulunmadığını bildiklerinden fener ışığının görüldüğü mahalde mutlaka bir Rus casusunun öbür tarafa bir haber vermek üzere olduğuna derhal kanaat getirerek onu yakalamak İçin hemen lâzım gelen tertibatı almışlardı. Muhtelif noktalardan o tepeye çıkarılan birkaç kişi casusun bulunduğu mahalli abluka altına alarak herifi ya ölü veya diri olarak ellerine geçireceklerdi.

Casusu tevkif için sevk edilen efrat müfrezenin bulunduğu noktadan ayrılalı on beş dakika bile geçmemişti ki dağın tepesinden bir yaygara işitildi. Gelen ses bir erkek sesinden çok bir çocuk sesine benziyordu. Hakikaten bir müddet sonra çete efradının sımsıkı kollarından tuttukları on beş, on altı yaşlarında bir çocuğu sürükleye sürükleye getirmekte oldukları görülmüştü. Dağın tepesinde bu çocuktan başka bir kimseye tesadüf edilememişti. İşaretleri veren de o idi. Abasının içerisine takarak sakladığı bir elektrik fenerini aralıklarla yakıp söndürürken çete efradı birdenbire üzerine hücum ettikleri zaman çocuk korkusundan feryat etmeğe başlamıştı.

Teşkilât'a mensup reislerden meydana gelen bir divanı harp kurulmuştu

Bu çocuğu orada sorgulamaya ve ondan malûmat almağa imkân ve vakit yoktu. Onun için casus çocuk, sorgulanmak üzere bir çeteciye katılarak karargâha gönderilmiş ve çetede yoluna devam etmişti. Yakalanan çocuk yerli Gürcülerdendi. Güzel Türkçe de konuşuyordu. Karargâha getirildiği zaman Teşkilât-ı Mahsusa'nın divanı harbi toplanarak onu sorgulamaya başlamıştı.

Son zamanlarda teşkilâta mensup şeflerden kurulu bir divanı harp meydana getirilmişti. Divanıharp heyeti bu gibi işlere bakıyor ve lâzım gelen cezaları örfî olarak tayin ve tatbik ediyordu. Fakat Gürcü çocuğun sorgusu hiçbir netice verememişti. Onun ağzından ve ne nereli ve kimin nesi olduğu, ne de hangi maksatla o tepede bulunduğu öğrenilebilmişti. Çocuk bazen gülüyor, bazen ağlıyor ve bu suretle divanı harp azasında iyi bir tesir bırakmağa muvaffak oluyordu. Nihayet çocuğun kimsesiz olduğuna karar verilmiş ve bir mektebe konularak tahsil ettirilmesi tavsiyesiyle ilk hareket eden kayıkla Trabzon valisine gönderilmişti. Bu sogulama ve yargılamanın hangi sebepten dolayı bir neticeye ulaşamadığı ve çocuğun nasıl olup da hudut civarındaki çetelerin ve hudut kıtalarının arasına sokulabildiği bir türlü anlaşılamamıştı.

Bu sırada Muhsin Bey sabahleyin hududa ulaşarak efradını hücuma hazırlamıştı. Daima deniz kenarı takip edildiği için evvelâ huduttan içeride bulunan Kopmuş mevkisi tutulmuştu.

Fakat buraya kadar hiçbir düşman kuvvetine tesadüf edilmemişti. Bunun üzerine çete ileri hareketine devamla Makriyal önlerine gelmişti. İşte burada Rus müfrezeleriyle ilk çarpışma başlamıştı. İlk silâh, gizlendikleri noktalarda pusuya yatan Ruslar tarafından patlatmıştı. Silâh sesi işitilir işitilmez müfreze kumandanı efradı yere yatırarak mukabil ateşe tutmağa başlamıştı.

Efrat bir taraftan ateş ederken diğer taraftan da yerde sürünerek ilerliyordu.

Bir müddet bu suretle harp edildikten sonra çete efradı muhtelif noktalardan hücuma kalkarak bir anda Rusları gizlendikleri noktalardan püskürtmeyi başarmıştı. Muhsin Bey bu aralık düşmana o kadar yaklaşmıştı ki Rusların attıkları kurşunlardan birisi başındaki kalpağı delerek geçmişti. Rusların geri çekilmesi üzerine çete yavaş yavaş ilerliyordu. Fakat karargâha gönderdiği raporlarında cephanesizlikten çok zahmet çektiğini bildirerek serian cephane gönderilmesini rica ediyordu. Tabiî hudutta bulunan nizamiye kıtaları çetelere yardım etmek için emir almışlardı. Fakat Muhsin Bey'in bulunduğu mıntıkadaki bölük kumandanı bir türlü harekete geçemiyordu. Bu bölük ne taarruza katılıyor, ne de Muhsin Bey çetesine cephane, ekmek ve erzak veriyordu. Şuuruna halel geldiği zannolunan bu bölük kumandanı hudut tabur kumandanlığına gönderdiği bir raporunda diyordu ki:

"Muhsin Efendi delicesine saldırıyor, Ruslar tayyarelerle sahile ağır toplar getirerek yerleştirmişlerdir. Bundan dolayı askerlerimi geri çekeceğim. Efradımın iki yüzer fişekten başka cephanesi yoktur. Serian bir karar vermezseniz diğer bir mıntıkaya çekilip Muhsin Bey'i yalnız bırakacağım."

Rusların tayyarelerle top getirdiklerini iddia edecek kadar aklını kaybetmiş olan bir kimseden o sırada hiçbir yardım beklenilemeyeceği tabiî olduğundan Muhsin Bey'e gönderilen talimatta fazla ileriye gitmeyerek yeni haberler beklemesi bildirilmişti. Muhsin Bey müfrezesi yeni kuvvet gönderilinceye kadar düşmana fazla hücum etmeyecek ve mevkiini muhafazaya çalışacaktı.

Muhsin Bey müfrezesi bu vaziyette iken kır saçlarıyla olduğu kadar cesaretiyle de dikkati çeken süvari mülâzımı Kâmil Bey'in kumandasındaki müfreze de hududa yaklaşmış ve hemen Sultan Selim Dağı'nın tepelerini tutmuştu. Ondan sonra doğuya doğru yayılarak Kora mevkiine kadar da gelmişti. Bu müfrezeyi Almanların Mosel grubu da takip ediyordu. Kora'da Rusların süvari kışlaları bulunuyordu. Bu kışlalar civarında Ruslarla şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Fakat Kâmil Bey müfrezesi Rusların bu mukavemetini kırarak Murgul'a doğru ilerlemeğe muvaffak olmuştu.

Zengin bakır madeni

Murgul'un büyük bir önemi vardı. Çünkü orada bir zengin bakır madeni bulunuyor ve bu maden Amerikalılar tarafından işletiliyordu. Ruslar bu havaliyi, büyük askerî hareketlere girişilinceye kadar, mutlaka muhafazaya karar vermişler ve ona göre yığınak yapmışlardı. Fakat cephanesi kıt, silâhları türlü türlü olan bizim çete efradı yavaş yavaş düşmanı geriye püskürterek ileri hareketlerine devam ediyorlardı. Nihayet Murgul tepeleri de işgal olunmuştu.

Bu başarının sırrını efradın cesaretinde aramak doğru olmakla beraber, Rusların kendilerini müdafaa hususunda gösterdikleri cehalet de ileri harekete çok yardım ediyordu. Murgul havalisindeki Rus kumandanı o mevkii muhafaza eden topları dağ eteklerine yerleştirmişti. Bundan dolayı Rus toplarının sürekli bombardımanı ilerleyen efrada hiç tesir etmiyor, bu da efradın cesaretini arttırıyordu. Buradaki çarpışma bütün bir gün devam ettikten sonra Rusları tedhiş ve harbi bir an evvel kazanmak için başka bir çareye daha tevessül edilmişti.

Ruslar teslim olmaya karar vermişlerdi

Bu maksatla Kâmil Bey müfrezesinde bulunan Mosel Almanca bir mektup yazarak bunda Alman askerlerinin de Türklerle beraber olduğunu ve şayet bir an evvel teslim olmazlarsa bütün Murgul'un harap olacağını Rus kumandanına bildirmiştir. Daha sonra meb'us olan Murgulİu Mehmet Edip Bey vasıtasıyla Ruslara gönderilen bu mektup da Ruslar üzerinde büyük bir tesir meydana getirmekten geri kalmamıştı. Nihayet Ruslar, her taraftan abluka edildiklerini anlayarak teslim olmağa karar vermişlerdi.

Bu işler olup bittiği zaman artık şafak söküyordu. Ortalık daha yarı aydınlık iken çete efradı yavaş yavaş Murgul tepelerinden; aşağıya inmeğe başlamışlardı. Bu tepelerden iniş, Kafkasya'daki Teşkilât-ı Mahsusa'nın en büyük başarısına bir giriş oluyordu. Çünkü tepelerin teşkil ettiği derenin içine sıkışmış olan Rus kuvvetleri esir olmak üzere bulunuyordu.

Gerçekten, Kafkasya'daki ilk taarruzumuzun büyük bir muvaffakiyeti diye ertesi günü dünyaya ilân edilen bu çete muharebesinde Murgui'da bir miralay, bir topçu yüzbaşısı, bir jandarma yüzbaşısı, bir ihtiyat zabiti, üç yüz piyade neferi esir alınmış ve bundan başka dört top, yetmiş hayvan ve külliyetli miktarda zahire ganimet elde edilmişti.

Fakat Rus kuvvetleri evvelâ karşılarına külâhlı, sarıklı, başlıklı ve fesli, eşkıyaya benzeyen insanlar çıktığını görünce silâhlarını vererek teslim olmak istememişler ve askerlikte âdet olduğu üzere, askerî kumandanın nezdine götürülmelerini ve kılıçlarını, silâhlarını ancak orada teslim edebileceklerini Fransızca hitap etmeleri garip olduğu kadar "eşkıya" arasında bulunan birisinin de kendilerine Fransızca cevap vermesi acayipten idi: Ruslara verilen bu cevapta, karşılarında gördükleri kimselerin Türk gönüllü kıtalarına mensup oldukları, bu gönüllü müfrezelerle harp ederek esir düştükleri, Türk ordusunun harp ederek çok ilerlemeğe muvaffak olmasından dolayı yakında bir askerî kumandan bulunmadığı, onun için gönüllü kıtaların kumandanına teslim olmaktan başka bir çare kalmadığı anlatılarak kendilerinin hayatlarına kefil olunduğu, her türlü kolaylığa mazhar olacakları ve kumandanlıktan gelecek emre kadar Murgul'da harp esiri olarak kalacakları ve kendilerine askerlikte olduğu gibi muamele edileceği söylenmişti. Rus zabitleri, verilen bu izahatı çaresiz kabul ederek kılıçlarını ve silâhlarını Kâmil Bey müfrezesine teslim etmişlerdi.

Ruslardan ganimet alınan silah ve erzaktan başka Kâmil Bey müfrezesi Murgul'da daha pek çok şeyler ele geçirmişti. Çünkü oradaki madeni işletmekte olan Amerikalıların kasabada birçok tesisatı bulunuyordu. Madene ait olan fabrikanın küllî miktarda levazımı vardı. Şirketin mükemmel bir hastanesi, madene işçi yetiştirmeğe mahsus bir mektebi ve şirket müdürüne ve memurlarına mahsus muntazam binaları mevcut idi. Bütün bu tesisat olduğu gibi bizimkilerin eline geçmişti. Amerikalılar çoktan beri madeni terk edip gitmiştiler. Fabrikanın levazım ambarında hepsi işe yarayacak bin türlü eşya ve konserveler vardı. Bundan başka hastanenin teçhizatı, cerrahî alet ve edevatı mükemmeldi.

Bakır madeninde kullanılmak üzere hususî ve depoda pek çok

miktarda dinamit de bulunmuştu. Şirketin kırtasiye deposu kâğıt, defter, kalem, mürekkep vesaire ile hıncahınç dolu idi. Binalardan birisinde on beş, yirmi kadar piyano görülmüştü.

Kafkas cephesinde elde edilen ilk zaferden doğan büyük sevince ve memnuniyete yağ ve bal katan bu ganimetler derhal toplatılarak belirlenen mahallere sevk edilmişti. Kâğıt ve kalem o kadar çoktu ki bunlar harbin sonuna kadar Trabzon ve havalisinin kırtasiye ihtiyacını tatmin edebilmişti. Amerikan bakır şirketinin unvanı olan *The Caucasus Copper Co. Lmtd.* başlıklı kâğıtlara hemen her yerde tesadüf edilirdi. Bulunan dinamit de çok işe yaramıştı. Daha sonra Çanakkale muharebelerinde boğazın müdafaası sırasında bile bu dinamitten kullanılmıştı. Kâmil Bey müfrezesinden Murgul muzafferiyeti hakkında gelen raporlar Teşkilât-ı Mahsusa karargâhında okunarak gönüllüler sevinirken deniz mıntıkasının da ilerlemekte olduğu ve birkaç da esir aldığı bildiriliyordu. Bunun üzerine hemen Muhsin Bey'e gönderilen bir emirde alınan esirlerin karargâha yollanması istenilmişti. Bu maksatla da Muhsin Bey'in bulunduğu mahalle bir motor gönderilmişti. Çünkü alınan esirlerin bir an evvel sorgulanmasıyla Rus kıtalarının vaziyetine göre bunlardan alınacak malûmat, çetelerin ilerideki hareket tarzlarını tayine yarayacaktı.

Gönderilen motor gece yansına doğru dönmüştü. Fakat içinden bütün teçhizatıyla beraber yalnız bir esir çıkmıştı. Çağrılan tercüman vasıtasıyla hemen bu esirin sorgusuna başlanılmıştı.

Fakat esir yalnız kendi bildiğine dair havadis verebiliyor, ondan başka hiçbir şey bilmiyordu. O civarda ne kadar asker bulunduğuna, kimlerin kumanda ettiğine ve iaşelerinin nasıl olduğuna dair Rıza Bey tarafından sorulan sualler cevapsız kalıyordu.

Bununla birlikte, Rus esiri kumandanlarının âciz ve şaşkın halde olduklarını, ne yapacaklarını bilemediklerini ve bu vaziyet karşısında Rus askerlerinin hep geriye kaçmakta olduklarını anlatabilmişti. Rus askerinin ifadesine göre askerler üç günden beri aç idiler. Arkalarında, kış olduğu halde, ince bir Rus gömleğiyle bir pantolondan başka bir şey yoktu. Pantolonunu manevra kayışıyla bağlamıştı. Paltosu harp sırasında kaybettiğini söylüyordu. Esirin çantası açtırıldığı zaman içinden iki kaşık kadar çay ve iki tane kesme

şeker çıkmıştı. Çantada bundan başka yiyecek ve içecek namına hiçbir şey yoktu.

Borçka kasabası alınıyor

Taarruz başladığı zaman Rıza Bey Viçe'den tekrar Arhavi'ye gelmişti ve harekâtı oradan idare ediyordu. Hudut tabur kumandanlığı da orada bulunuyordu. Kâmil Bey çetesi Murgul'daki vazifesini bitirdikten ve alınan esirleri birkaç gün orada bekletip daha sonra Arhavi'ye gönderdikten sonra ileri hareketine devamla Ruslarla çarpışarak Borçka kasabasını da zaptetmişti. Fakat çetelerin taarruzu daha ileriye gidemiyordu. Karargâha gelen son raporlarda gerek sahil mıntıkasında, gerekse Borçka taraflarında Ruslar şiddetli mukavemet göstermeye başlamışlardı. Yeni kuvvetler gönderilmedikçe daha ileriye gidilmesi mümkün değildi.

Rıza Bey bu vaziyet karşısında Nail Bey'in Trabzon'da teşkil ettiği tutuklu alayını bekliyordu. Nail Bey alayı ise bu sırada Trabzon'dan motorlara binmişti ve Arhavi'ye doğru geliyordu. Çete efradı sanki harpte değilmiş de İsviçre göllerinde gezintiye çıkmışlar gibi şarkılar söylüyorlar, birbirleriyle şakalaşarak vakit geçirmeye çalışıyorlardı. Motorlara yetişemeyen yelkenli kayıklar motorlara bağlanmıştı. Bunların birisi geride kalsa diğerleri onu bekliyorlardı. Sonra hep birden gene yollarına devam ediyorlardı.

Trabzon'dan hareket ettikten sonra üç gün gidilmişti. Ortalık kararınca sahildeki konaklardan birinde gece geçiriliyor ve ertesi sabah gene yola çıkılıyordu. Nail Bey çetesinin gelmekte olduğu konaktan Arhavi karargâhına telgrafla bildiriliyordu. Artık Arhavi'ye üç dört saat kalmıştı. Uzun bir yolculuktan sonra nihayet karargâha yaklaşılmakta olduğundan dolayı herkes seviniyordu. Bu sırada nahiye merkezlerinden birinin önünden geçiliyordu. Birdenbire sahilden motorlara doğru mendillerle işaret verilmeye başlanmıştı. Motorlardaki kumandanlar ve efrat kendilerine selâm veriliyor zannederek onlar da mendillerini çıkarıp sallamaya ve mukabele etmeye başlamışlardı. Fakat bu verilen işaretler motorları selâmlamak, için değil, onların büyük bir tehlikeye maruz kaldıklarını anlatmak içindi.

Şimdi Rus kruvazörü gelip sahili tutabilir ve motorları batırabilirdi

Kayıkların yapılan ihtarları anlamayarak yollarına devam ettikleri görülünce derhal nahiyenin jandarma sandalı çıkarılarak bütün süratiyle motorlara doğru gönderilmişti. Sandalın içinde oturan jandarma neferi bir taraftan sandalcıyı daha süratli kürek çekmeye teşvik ederken diğer taraftan da motorlara verdiği işaretlerle onlara "durunuz ileri gitmeyiniz!" demek istiyordu. Esasen jandarma sandalı görülür görülmez motorlar istikametlerini değiştirerek sandala doğru gitmeye başlamışlardı. Nihayet. işitilecek kadar yaklaştıkları zaman sandaldaki jandarma neferi onlara bağırmıştı:

"— Çabuk olunuz, sahile yanaşınız, ilerde tehlike var!"

Bunun üzerine Nail Bey motorların karaya yanaşmalarını emretmeye mecbur olmuştu. Motorlar iskeleye yaklaştıkları zaman nahiye müdürü daha uzaktan onlara vaziyeti bağırarak anlatmaya başlamıştı:

"— Bir küçük Rus kruvazörünün şimdi Batum'dan hareket ettiği ve bu taraflara doğru sahili araştırarak gelmekte olduğu telgrafla bildirildi. Neredeyse çıkar gelir. Efradı hemen sahile çıkarınız!"

Bu ihtar Nail Bey'i korkutmak için kâfiydi. Onun için herkes motorlarda ve kayıklardan dışarı çıkarılmış ve erzak ve cephane vesaire de tahliye edilmişti. Trabzon'dan hareket edildiği andan beri böyle bir tehlikenin ortaya çıkması her an muhtemelken onu hiçbir kimse düşünememişti. Seyahatin gece yapılması ve gündüz konaklaması lâzım gelirken böyle bir tedbire müracaat etmek kimsenin hatırına gelmemişti. Bereket versin dakikada talih yardım ederek bir kaç yüz kişinin birden düşmana daha tek bir kurşun atmadan Karadeniz sularında boğulmasının önüne geçilebilmişti.

Şimdi olsa olsa Rus kruvazörü gelip sahili topa tutabilir ve iskeleye bağlı olan motorları ve kayıkları batırmaya çalışabilirdi. Fakat efrat kurtarılmıştı. Bunlar nasıl olsa karadan da Arhavi'ye sevk edilebilirdi. Nail Bey ve beraberinde dönen kâtib-i mes'uller büyük bir tehlikenin atlatılmasının ardından hissedilen memnuniyet ve ferahlık içinde birbiriyle konuşurlarken Nail Bey çetesini o akşam

Arhavi'de bekleyen Rıza Bey'e vaziyetin anlatılmasına karar vermişlerdi. Çünkü karaya çıktıkları zaman orada Rıza Bey çetelerinin birkaç günden beri taarruza geçmiş olduklarını ve Ruslarla harb ederek ilerlemekte bulunduklarını haber almışlardı.

Nail Bey'le maiyeti bu habere evvelâ bir türlü inanamamışlardı. Kendi kendilerine diyorlardı ki:

"— Hudutta belki bir iki çarpışma olmuştur da buna dair ortaya çıkan rivayetler ağızdan ağıza duyularak pek mübalâğalı bir şekilde bulundukları mahalle kadar aksetmiştir!"

Fakat Arhavi'ye telefon ederek Rıza Bey'le konuştukları zaman işittikleri habere inanmaya mecbur olmuşlardı. Rıza ve Nail Bey'ler arasında cereyan eden bu telefon muhaberesi çok meraklı olmuştu. Rıza Bey vaziyeti kısaca bildirdikten sonra demişti ki:

"— Bundan dolayı kardeşim ortalık kararır kararmaz hemen kayıklara binerek Arhavi'ye geçersiniz. Düşmanla harbeden kuvvetlerimizin çok sıkışık bir vaziyette oldukları bildirildiğinden beraberinizde getirdiğiniz efradın sabahleyin Arhavi'de bulunması zorunludur.

Bunu yapmak ise Nail Bey'in hiç hoşuna gitmiyordu. O Trabzon'dan hareket ederken harbe girilmesinin daha epeyce zaman uzayacağını ve o vakte kadar da bütün çetelerin kumandasını üzerine alarak Rıza Bey'in yerine geçeceğini ümit ediyordu. Şimdi Rıza Bey'in kendisinden evvel davranmış olmasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. O aylardan beri Trabzon'da uğraşarak büyücek bir şeref ve paye kazanmaya çalışmak istiyordu. Nasıl olur da ondan vazgeçip bütün emek ve gayretini Rıza Bey uğruna feda ederdi?

Onun için Nail Bey bu gibi düşüncelere kapılarak telgrafında Rıza Bey'e verdiği cevapta demişti ki:

"— Emrinizi yerine getirmek isterdim ama buna imkân göremiyorum. Çünkü artık gece oldu. Düşman donanması böyle karasularımızda araştırma yaparken bütün bir alayı tehlikeye bırakmak doğru değildir. Onun için müsaade ediniz de karadan yolumuza devam edelim. Yarın erkenden hareket eder ve seri yürüyüşle bir an evvel Arhavi'ye gelmeye çalışmalıyız.

Bir de şimdi kayıklarla yolumuza devam etmek için emir verecek olursam, belki efrat mırın kırın etmeye başlar, gitmek istemez." Nail Bey'in bu cevabına kızan Rıza Bey bu sefer daha sert bir lisanla ona demişti ki:

"— Trabzon'dan beraberinizde getirdiğiniz müfrezenin yarın sabah erkenden harbe katılması gereklidir. Buna karşı hiçbir mazeret dinlemem... Şimdi derhal yola çıkınız. Gece gidilmesi herhalde daha uygundur. Şimdiye kadar öyle yapmamış olmanıza hayret ediyorum. Karanlıkta deniz yolculuğu yapılmasının daha emin olduğunu düşünmeniz lâzımdı. Anlıyor musunuz, Nail Bey, yarın sabah erkenden müfreze harbe girecektir. Bundan dolayı gece yarısından sonra Arhavi'de bulunacaksınız."

Rıza Bey'in âmirane bir tavırla söylediği bu sözler tesirini yapmıştı. Nail Bey müfrezesiyle beraber gene motorlara ve kayıklara binerek karanlıkta Arhavi'ye doğru yola çıkmışlardı. Yolda hiçbir tehlike geçirilmeksizin ve düşman kruvazörüne tesadüf edilmeksizin gece yarısından sonra saat ikide Arhavi'ye ulaşılmıştı. Rıza Bey gelen heyeti deniz kenarında bekliyordu, Heyet ve efrat karaya çıktıktan sonra Rıza Bey, birkaç saat evvel telefon konuşması sırasındaki sertliğini unutarak gelen Teşkilât-ı Mahsusa heyetini öpmüş, okşamış ve memnuniyet beyan etmişti,

Ondan sonra hemen Arhavi tabur kumandanlığına gidilerek başlamış olan harbin neticesi hakkında fikir alışverişi yapılarak ertesi sabah alınacak tedbirlerle çetelerimizin ilerledikleri noktalardan itibaren yapılacak olan yeni hücum hakkında müzakere edilmişti.

Bu sırada Arhavi tabur kumandanı, alınan haberlere göre Rusların üstün kuvvetlere sahip oldukları anlaşıldığı için hakikî vaziyet ortaya çıkıncaya kadar yeni hücumlardan vazgeçilmesini tavsiye etmişti. Trabzon'dan yeni gelenler, cephedeki durumu bilmediklerinden, tabur kumandanına hak veriyorlardı. Fakat Rıza Bey hücum kararında inat ve ısrar ederek:

"— İçinizden herhangi bir kimse hücum aleyhinde fazla söz söylerse onu harpten kaçmakla itham ederim!"

Diye bağırıyordu. Nihayet yeni gelen yedi yüz kişilik çetenin

erkenden cepheye gönderilmesine karar verilmişti. Bu kuvvet yeni alınan Borçka'ya gidecek ve orada Kâmil Bey müfrezesini takviye ederek Batum'a doğru ilerlemeğe çalışacaktı. Onun için Rıza ve Nail Beylerle diğer arkadaşları sabaha kadar uyumayarak yapılan muharebe hakkında malûmat toplamak için Arhavi tabur kumandanlığı binasında kalmışlardı.

Bu sırada Kâmil Bey çetesi Borçka'yı almış olmakla beraber kulaktan kulağa Murgul'dan gelen haberlerde taarruzumuzun durduğu ve Teşkilât-ı Mahsusa kuvvetlerinin geri çekilmekte olduğu rivayet ediliyordu. Çete kumandanlarının gönderdikleri raporlarda bu ric'attan hiç bahsedilmediğinden ve o şayialar köylülerin getirdikleri malûmattan ibaret bulunduğundan onlara ne dereceye kadar inanılması lâzım geldiği kestirilemiyordu. Onun için kâtibi mes'ullerden Ferit ve Etem Bey'lerle mülâzım Ramiz Bey'in hemen Murgul cephesine gönderilmelerine karar verildi.

Bunlar, çeteler şayet ric'at ediyorlarsa elimize geçmiş olan oradaki maden fabrikalarını muhafaza ve İslâm ahaliyi himaye etmek için lâzım gelen tedbirleri alacaklardı.

Bir de işgal olunan mahallerde mülkî idare tesis edileceğinden harbi Rusya'nın içerisine doğru devam ettirebildiğimiz takdirde Etem Bey Murgul'a ve ikinci mıntıka olarak seçilmesi kararlaştırılan Borçka'ya da Ferit Bey kaymakam tayin edileceklerdi. Mülâzım Ramiz Bey de çetelerden birisinin kumandasını üstlenecekti.

Bu üç zat, yanlarına eczacı Hayreddin Bey'i de alarak, derhal Murgul cephesine hareket etmişlerdi. Bu heyet oraya ulaşır ulaşmaz cephedeki vaziyeti tahkik etmiş ve Arhavi'ye gönderdiği haberde taarruzumuzun durmayıp bilâkis daima ilerlemekte olduğunu bildirmişti. Bu haber de çete kumandanlığından gelen raporda da teyit edilmişti. Ortaya çıkan yanlış ve esassız şayialar ise aşağıdaki sebepten ileri geliyordu:

Çeteler, jandarmalar, hudut taburları şaşkın bir halde idiler

Ruslar Murgul'u terk ederek çekildikten sonra oradaki ahali birbirine girmişti. Kurtarılan memleketi paylaşamamaya kalkışmışlardı. Kafalar o kadar kızışmıştı ki, nihayet ne sana kalsın ne bana! diye kasabayı ateşe vermişlerdi. Bu yangında maatteessüf en evvel maden müzesiyle talebeyi madenciliğe alıştırmaya mahsus olan mektebin binası yanmıştı. Kasabanın yandığını gören köylüler, Rusların orasını tekrar zaptettikleri zannına düşerek panik halinde kaçışmaya başlamışlar ve Arhavi'ye kadar da gelerek taarruzumuzun durduğu hakkında şayialar çıkmaya sebep olmuşlardı.

Nail Bey Trabzon'dan getirdiği çetesiyle cepheye hareket etmiş olmakla beraber, onun o mıntıkada kumandanlığa göz dikmesi Rıza Bey'le arasının açılmasına sebebiyet vermişti. Esasen o zamanlarda Batı Kafkasya cephesi kumandanlığı meselesi halledilmediği için vaziyet karışıktı. Orada bulunan muhtelif kuvvetler için bir kumandan tayin edilmemişti. Çeteler, jandarmalar, hudut taburları oldukça şaşkın bir haldeydi. Arkadaşı Nail Bey'in Trabzon'dan getirmiş olduğu kuvvetten cesaret alarak o cepheyi benimsemeye kalkışması üzerine Rıza Bey yarı resmî bir istifa vererek çekilmek istemişti. İlk muzafferiyeti o kazandıktan ve ilk hamlede birçok esir almaya, ganimet elde etmeye ve oldukça da ilerlemeye muvaffak olduktan sonra gelip başka birisinin o başarılara sahip çıkmasına razı olamıyordu.

Onun için bu meseleyi kökünden halletmek ve cephe için lâzım olan eksiklikleri tamamlamak üzere Trabzon'a gitmeye karar vermiş ve yanına İstanbul kâtib-i mes'ullerinden birisini alarak Arhavi'den hareket etmişti. Rıza Bey daha Trabzon'a varmadan Rize'de bir müddet bekleyerek oradan İstanbul'la haberleşmiş ve gerek harbiye nezareti gerekse daha bazı kişilerle anlaşmaya muvaffak olmuştu. Bu anlaşmalar neticesinde Rıza Bey kendisini Trabzon'da, Lâzistan'da ve işgal mıntıkaları olan Artvin ile Batum arasındaki cephede bulunan bütün kuvvetlerin kumandanlığına tayin ettirmeye muvaffak olmuştu. Bu işi bitirdikten sonra Trabzon'a gelerek

orada evvelâ cephedeki kıtaların sıhhiye işleriyle meşgul olmuştu. Cephede işe yarayabilecek bir doktor yoktu. O sırada, tıbbiye mektebinin son iki sınıfından kırk efendi seçilerek Kafkas cephesinde sıhhiye hizmetinde kullanılmak üzere Trabzon'a sevk edilmişlerdi. Bu efendilerden dört tanesi Rıza Bey cephesinde çalışmağı tercih etmişlerdi. Bu dört arkadaştan bir tanesi sonradan istifa eden Maarif Vekili Reşit Galip beyefendiydi. Bu tıbbiyeli efendiler bütün muharebe sırasında cansiparane çalışmışlar, büyük fedakârlıklar göstermişler, ekseriya düşmanın kurşun yağmuru altında en ileri hatlara kadar sokularak yaralılarımızı toplayıp onların sargılarını sarmaktan geri durmamışlardı. Bununla doktor işi bitmiş değildi. Rıza Bey Trabzon valisi Cemal Azmi Bey'i kandırarak vilâyet ser tabibini kendi cephesine almıştı. Bundan başka İstanbul'a da telgraf çekerek âcil ameliyatları yapabilecek bir operatörün gönderilmesini rica etmişti. İstanbul'dan gelen cevapta Fransa'da tahsil etmiş olan Doktor Binbaşı Tevfik Bey'in operatör tayin edildiği ve tayin emrinin de kendisine bildirilmiş olduğu bildirilmişti. Bu suretle Rıza Bey cephesindeki sıhhiye işlerini mümkün olduğu kadar halletmiş bulunuyordu.

Bundan sonra müfrezelerin donanımı, silahlandırılması ve iaşesi meselesi kalıyordu. Rıza Bey bu işlerle de meşgul olarak yeterli miktarda silâh, bomba, elbise, erzak vesairesini tedarik etmişti. Hareketinden evvel Trabzon eşrafından Mustafa Ruhi Bey'i de sevk memuru tayin etmişti. Mustafa Bey, Rıza Bey cephesine yapılacak olan her türlü sevkıyatın bir intizam dairesinde icrasına nezaret edecekti.

Rıza-Nail ihtilâfı bu işler bittikten ve Rıza Bey bütün teşkilâtı eline aldıktan sonra tamamıyla halledilmiş oluyordu. Artık bütün cephe Rıza Bey'in kesin kumandası altındaydı. Bu işler yoluna konduktan sonra Rıza Bey uzun müddet Trabzon'da kalmak istemeyerek Rize yoluyla cepheye dönmek üzere yanında gene kâtib-i mes'ul olduğu halde Trabzon'dan ayrılmıştı.

Rize'ye geldiğinde gazetecilik yapan Naci Bey isminde birisini Rize teşkilâtını nezarete memur etmişti. Rize ve civarı ahalisi ve köylüleri ilk muzafferiyet haberlerini işittiklerinden Rıza Bey'in etrafını sarmışlardı. Kasabanın eşrafı da dahil olduğu halde herkes

Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmek istiyordu. Fakat, askerliği olan kimseler teşkilâta alınamayacağından ve yaşı küçük olanlar ise işe yaramayacağından Rize'den hiçbir kimse teşkilâta alınmamıştı. Birçoklarının adeta yalvarmalarına bile önem verilmemişti. Çünkü bunların büyük kısmı yapılacak ganimetten istifade etmek maksadıyla çetelere kaydolunmak istiyordu.

Bununla birlikte, Rıza Bey ilk muzafferiyeti ile o havalide çok şöhret kazanmış olduğu için Rize'de ahaliye bir konferans vermesi ve bunun üzerine iane toplanması teklif olunmuştu. Rıza Bey bu teklifi kabul etmişti. Konferans Rize'deki büyük bir kahvehanede verilecekti. Ahali o kahvehaneye toplanmıştı. Tam konferansa başlanılacağı sırada Hacı isminde bir adam kahvehaneden içeriye girmişti. Bu Hacı Rize'de millî ajansın bültenlerini satardı, fakat son günlerde ajanlıktan çıkarılmıştı. Bundan dolayı gücenik olan Hacı halk memnuniyet içersinde konferans dinlemek üzereyken içeriye girerek bir felâket haberi vermişti:

Hemşehriler, demişti, Ruslar Karadeniz'de Reşitpaşa vapurunu batırdılar. İçinde bulunanları da esir aldılar...

Bunu söyleyerek millî ajansın o hâdiseye dair çektiği telgrafı hainane bir tavırla ahaliye okuyunca herkesin neşesi birdenbire kırılmıştı. Konferans tatil edilmişti. Rıza Bey de kızarak çekilip gitmiş ve iane toplanmasından da vazgeçilmişti.

Bir daha kaçmam beyim, affet gönder beni çeteme...

Rıza Bey Rize'den Arhavi'ye hareket ettiği zaman maiyetinde bulunan kâtibi mes'ul bey yarıda kalan bazı işleri bitirmek üzere orada kalmıştı. Bu zat bir gün jandarma kumandanı ile bir meseleyi müzakere etmekte iken oraya Lâzlardan bir çete kaçağı getirilmişti. Bunun tekrar cepheye iadesi lâzım geliyordu.

Oradaki jandarma kumandanı bu gibi kaçakçıları gene kıt'alarına iade etmek için gayet garip olan bir usule müracaat ediyordu. Bu maksatla nöbetçiyi çağırarak:

"— Söyleyiniz berbere hemen buraya gelsin!" emrini vermişti.

Bundan bir şey anlayamayan kâtib-i mesul bey, kumandanın tıraş olmak istediğini zannetmiş ise de bu zannında aldandığını çabuk anlamıştı. Çünkü birkaç dakika sonra berber kapıdan içeriye girince kumandan kaçak Lazı çağırtmış ve berbere:

"— Şu herifin bıyıklarını tıraş edeceksin!" diye ikinci bir emir daha vermişti.

Kaçak nefer bu emri işitir işitmez, kumandanın ayaklarına kapanarak yalvarmağa ve:

"Bir daha kaçmam, beyim. Affet. Gönder beni tekrar çeteme, bak göreceksin, nasıl hizmet edeceğim. Vallahi bir daha yapmam..."

Bıyığın manası

Diye söylenmeğe başlamış ise de kumandan onu hiç dinlememiş ve bıyıklarını ta dibinden kazıtmıştı. Bu iş biter bitmez kaçağa:

"— Haydi bakalım, şimdi koşa koşa git çetene katıl!" diyerek onu savmıştı. Ondan sonra da hayretler içinde bu sahneyi seyretmekte olan kâtibi mes'ul beye dönerek demişti ki:

"— Azizim, bu yaptığım şeyi iyice hatırında tut. Beki bir gün sana da lâzım olur. Bu havalide oturan ahaliden kaçak olanlar tutulursa ben hemen bu tıraş çaresine müracaat ederim. En iyi tedbir budur. Şimdi önümüzde tıraş ettirdiğim nefer doğru gidip çetesine katılmaktan başka bir şey yapamaz. Onu ne evinde karısı ve akrabası, ne de köyünde arkadaşları kabul ederler. Çünkü bıyıkları kesildikten sonra bura âdetince artık erkek iken karı olmuştur. Ne bir kimse onun yüzüne bakar, ne de o tanıdığı bir kimseye bakmağa cesaret edebilir. Ben şimdiye kadar bu usulü birçok kaçaklarda tecrübe ettim. Hepsinde muvaffak oldum. Bunlar, yanlarına jandarma filân vermeden kendiliklerinden kıtalarına katılırlar ve sonradan haber aldığıma göre, çaresiz kalmış ve ümitsizliğe uğramış insanlar gibi, her türlü fedakârlığı ve cesareti göze aldırarak harp ettiler."

Kâtib-i mes'ul beyin Rize jandarma kumandanından aldığı bu dersi daha sonra nasıl tatbik ettiğini ileride yazacağız. O zat da Ri-

ze'deki işlerini bitirdikten ve aldığı dersi hafızasına kaydettikten sonra oradan ayrılarak Arhavi'de Rıza Bey'e katılmıştı.

Taze kuvvetle yeni muvaffakiyetler

Teşkilât-ı Mahsusa artık askerî şekle dönüşmüştü. Rıza Bey'in o kısım cephede bulunan bütün kuvvetlerin kumandanlığına tayin edilmesi başka suretle tefsir edilemezdi. Bununla beraber, çetelerin gene büsbütün ayrı bir kuvvet teşkil ettikleri ve muvazzaf asker ile mukayese edilemeyeceği aşikârdı.

Rıza Bey'in Trabzon'a gidip geldiği sırada Nail Bey çetesi Borçka'ya giderek oradaki kuvvetlere katılmış ve bu taze kuvvetle yeniden başlayan taarruzda yeni başarılar elde edilmişti. Bu muvaffakiyetlerin başlıcası kaza merkezi olan Maradidi Kasabasının dahi zapt olunması idi. Gerek Borçka gerekse Maradidi Batum'a doğru akan Çoruh Nehri kenarında idi. Kasabaların etrafı dağlarla çevriliydi. Nehir bu dağların ve tepelerin arasından akıp gidiyordu.

Nehir üzerinde işleyen ve Venedik'in gondollarını hatırlatan kayıklar o kasabalar arasında nakliye vasıtasını teşkil ediyordu. Nehrin suyu dar yatağından çok seri bir surette aktığı için kayıklar Batum istikametinde giderken akıntıya bırakılarak süratle gidiyor, dönüşte ise suyun sahiline bağlı olan teller ile alınıyordu.

Suyun üzerinde köprü olmadığından sahilden sahile gene o kayıklar vasıtasıyla geçilebiliyordu. Kâmil ve Nail Bey'in müfrezeleri Çoruh Nehri'ni geçebilmek için bu kayıklardan iki tanesini birbirine bağlayarak bir nevi sal meydana getirmeğe ve bu sallarla ağırlıklarını karşı tarafa geçirmeğe muvaffak olmuşlardı. Kayıkları kullanmak kolay değildi. Onları idare edebilmek için Çoruh suyunun süratini ve nehrin kıvrıntılarını bilmek lâzım geliyordu. Onun için kayıkların idaresini mutlaka yerli kayıkçılar becerebiliyorlardı. Maradidi'nin zaptı pek kolay olmamıştı. Ruslar burada epeyce mukavemet gösterdikten sonra geri çekilmişlerdi. Hatta epeyce zayiat da vermişlerdi. Rus ordusu ölülerini defnetmiyor, fakat meydanda da bırakmıyordu. Ölüler toplanıyor ve kıtalar ile beraber giden bir nevi fırın içine konularak yakılıyordu. Bundan dolayı düşmanın verdiği zayiat belli olamıyordu.

• Maradidi'nin zaptından sonra Rıza Bey karargahı Borçka'da kurmağa karar vermişti. Onun için maiyetiyle birlikte hudut taburunun katırlarına binerek Ârhavi'den ayrılmıştı. Maiyeti dediğimiz zevat kâtib-i mes'ullerden yanında kalan bir tanesi ile Viçe eşrafından Besim Efendi idi. Diğer kâtib-i mes'ullerden Etem Bey Murgul'a ve Ferit Bey ise Borçka'ya kaymakam tayin edilmişlerdi.

Hopa'yı topa tutan gambot

Arhavi'den yola çıkan bu üç katır süvari akşam üstü ancak Hopa'ya ulaşabilmişti. Hopa kaymakamı burada gördüklerine ve işittiklerine dair Rıza Bey'le arkadaşlarına malûmat vermişti. O sırada Hopalıların vaziyeti gayet tehlikeli idi. Çünkü Hopa Batum'a çok yakın olduğundan Batum'da bulunan iki bacalı eski bir Rus gambotu her gün ve her gece gelip Hopa'yı topa tutuyordu. Kasaba ahalisi de dağlara kaçmağa mecbur oluyordu. Teşkilât-ı Mahsusa'nın kendine mahsus bir teşkilât olduğunu ve herkesin kafasına buyruk hareket ettiğini ispat eden ileride nakledeceğimiz bir tedbir ile bu bombardımanın önüne geçilmek istenmişti:

Rus donanması o zamanlarda fırsat buldukça gelip Trabzon önüne torpil döküyordu. Trabzon valisi bu torpilleri toplattırmıştı. Bu suretle elde edilen torpiller işten anlayan bir gemiciye verilerek Hopa'ya gönderilmiş ve orada denize dökülmüştü. Kaymakam bunu Rıza Beyle arkadaşlarına anlatırken seviniyor ve Ruslara iyi bir oyun oynanacağını söylüyordu.

Ertesi sabah kalkıldığı zaman herkes endişe ve telâş içinde değildi. Bilâkis ahali Rus gambotunun Hopa önüne geldiği zaman torpillerden birisine nasıl çarpıp batacağını seyretmeye hazırlanıyordu. Fakat Rıza Bey'le maiyetinin ve Hopa ahalisinin o günkü sevinçleri boşa çıkmıştı. Çünkü bütün gün beklendiği halde Rus gambotu görünmemişti. Bu hal ertesi günü de devam etmişti. Bunun üzerine herkes Rusların torpil döküldüğünü haber aldıklarına, gece gelip onları topladıklarına inanmıştı. Bazı kimseler de Rus casuslarının torpil döküldüğünü Ruslara haber verdiklerine inanmak istiyorlardı.

Hopa önünde ufuklara doğru uzanıp giden Karadeniz'in kara sularına bir kere dikkatle bakan olsa idi, Rusların neden dolayı iki üç günden beri o civara yaklaşmadıklarını anlamakta güçlük çekmezlerdi. O zaman "casuslar haber verdi!" gibi dedikoduların ortaya çıkmasına da gerek kalmazdı. Çünkü Hopa açıklarında fırsat kollayan torpiller, o işi iyice bilmeyen bir kimse tarafından döküldüğü için, başlarını denizin sathından dışarıya çıkarmışlar:

"— Biz buradayız, sakın ha yanımıza yaklaşmayınız diye feryat edip duruyorlardı. Ruslar bu feryadı işitmeseler bile Batum tepelerine yerleştirmiş olacakları gözcülerinin dürbünleriyle torpilleri her halde görüyorlardı.

Nihayet, üçüncü günü Rus gambotu uzaktan görünmüştü. Bunu ilk gören yanındakine, o da diğerlerine haber verdiğinden bir anda herkes geminin nasıl havaya uçacağını seyretmek için gizlenecek bir yer aramak üzere koşuşmaya başlamıştı. Fakat bu faaliyet ancak birkaç dakika kadar devam edebilmişti. Çünkü arası çok geçmeden bir gambotun arkasından daha üç geminin gelmekte olduğu görülmüş ve bu da Hopa halkını bir an için büyük bir telâşa düşürmek için kâfî gelmişti.

Şimdi herkesin ağzından başka bir ses çıkıyor, kimisi:

"— Dört gemi birden geliyor, karaya asker çıkaracaklar!" diye bağırıyor, kimi buna inanmayarak geminin birden Hopa'yı topla yıkacağını zannediyor ve evinin, barkının, çotuğunun, çocuğunun derdiyle meşgul olmak üzere öteye beriye koşuyordu.

Bu vaziyet karşısında Rıza Bey ile arkadaşları ve Hopa da bulunan asker ve çete derhal mümkün olan tedbirlere müracaatla Hopa'nın arkasındaki tepelerin muhtelif noktalarını tutmuşlar, mevcut silahları her ihtimale karşı ahaliye dağıtmış ve kadınlarla çocukları kasaba dışına çıkartmışlardı. Bu tedbirler alınırken Rus gemileri de gelip Hopa önünde durmuşlardı.

Fakat Ruslar kasabayı topa tutacakları yerde dört gemi birden denize bir yaylım ateşi açmışlardı. Bundan maksatları da, harp halinde olduğumuzu bilmediklerinden dolayı mıdır, nedir, başlarını denizden dışarı çıkarmak ihtiyatsızlığında bulunan torpilleri uzaktan havaya uçurmaktı.. Bununla birlikte, bu yaylım ateşi bir saatten

fazla sürdüğü halde, torpillerin, bir tanesi bile yerinden kımıldamamıştı.

Rusların nişancılığı...

Rusların nişancılıktaki maharetlerine delâlet eden bu cephane israfından bir netice çıkmayacağı bir saat sonra anlaşılınca gemilerden filikalar indirilmişti. Bu filikalar şimdi çala kürek torpillere yanaşıyorlardı. Hopa'nın açık bir kasaba olduğunu ve topla müdafaa edilmediğini daha evvel meydana gelen çeşitli ziyaretlerinde(!) anlamış olduklarından, hiç korkmadan torpilleri birer birer toplamaya başlamışlardı. Tabiî Hopa tepelerinde pusu kuran kuvvetler hiç mukabele etmemişlerdi. Dört Rus gemisine uzaktan birkaç el silâh atmak manasızdı. Esasen torpiller çok açığa dökülmüş olduğundan kurşunların torpil toplamakta olan filikalara yetişmeyeceğine şüphe yoktu. Nihayet, Ruslar işlerini bitirdikten ve kendileri tarafından Trabzon'a dökülen torpilleri Hopa açıklarında gene kendileri topladıktan sonra, bu sefer kasabayı topa tutmaya lüzum görmeden çekilip gitmişlerdi. Herkes kurulan tuzağa Rus gambotunun düşmemesinden dolayı müteessir olmuştur.

Rıza Bey'le arkadaşları da, birkaç gün Hopa'da kaldıktan sonra, bu umumi üzüntü içinde gene katırlarına binerek kasabadan ayrılmışlardı. Şimdi artık eski hududumuza yaklaşıyorlardı. Huduttan sonra evvelâ Sultan Selim dağı aşılacak, ondan sonra Kora'ya ulaşılacak ve oradan Murgul'a inilecekti. Hududa gelindiği zaman Rıza Bey etrafına bakınmaya başlamıştı. Böylece aranırken Türk - Rus hududunun ayrıldığına işaret eden bir sütunu uzaktan görmüştü. Bunun üzerine arkadaşlarına:

"-Burada inelim de biraz istirahat edelim!" demişti. Katırlardan inilerek hayvanlar bir ağaca bağlandıktan sonra Rıza Bey hudut taşının bulunduğu noktaya doğru yürümüştü. Onun niçin oraya gittiğini bilemeyen arkadaşları arkadan kendisini takip ediyorlardı. Rıza Bey taşın önüne geldiği zaman maiyetine doğru dönerek demişti ki:

"— Arkadaşlar, şu anda harbiye mektebinde genç bir talebey-

ken geçirdiğim günleri hatırladım. Hocamız sınıfta bize son Türk - Rus muharebelerini anlatıyordu. Bunları dinlerken Cenab-ı Hakk'a karşı yemin etmiştim ve demiştim ki: "Allahım, bir gün gelir de Rusları ister bizzat ben olayım, ister başka bir kumandanımız olsun, mağlûp ettiğimizi görecek olursam, hududumuz üzerinde tesadüf edeceğim ilk taş önünde secdeye kapanacağım. İşte gençliğimden beri hayal ettiğim en büyük arzumun bugün yerine geldiğini görüyorum. Onun için müsaade ediniz de bu yeminimi yerine getireyim."

Rıza Bey bunları söyleyerek hudut taşının yanında ellerini kavuşturup namaza durmuştu. Birkaç rekâttan ibaret olan bu namaz bitip de Rıza Bey pek heyecanlı bir halde ayağa kalktığı zaman, yeminini yerine getirmiş olmaktan doğan bir sevinçle gözlerinden yaşlar akmakta olduğu görülüyordu. Şüphesiz, çok dindar, çok inançlı diye tanıtılmış olan Rıza Bey'in gözünde o gün kıldığı namazın pek büyük bir kıymeti vardı. Şahısların itikatlarına hürmet etmek, yüksek bildikleri duygularını manasız bulmaya kalkışmamak bir vecibe olduğundan, Rıza Bey o andaki hissiyatının ulviyeti karşısında, umumi harbin memleketimiz için daha sonra ne vahim neticeler doğurduğunu bugün bildiğimiz bir zamanda, o günkü namazına verdiği kıymetin derecesini indirebilecek tenkitlerden burada vazgeçmeyi uygun buluyoruz. Bu namazdan sonra Rıza Bey'le arkadaşları karanlık basmadan önce Murgul'a ulaşabilmek için hemen katırlarına binerek yollarına devam etmişlerdi. Şimdi Sultan Selim dağının zirvesine doğru çıkıyorlardı. Tepeler çıplaktı, tek bir ağaca bile tesadüf edilmiyordu. Yolda rasgeldikleri köylü kadınları, karargâhtan cepheye cephane ve erzak naklettikten sonra, ertesi günü yeniden sevkıyata başlamak üzere artık köylerine dönüyorlardı.

Ağaçların birçoğu mitralyöz ateşiyle taranarak devrilmişti

Birdenbire, Sultan Selim zirvesi aşılınca karşılarındaki manzara büsbütün değişivermişti. Biraz evvelki çıplak tepeler yerine muazzam ormanlar, bir katırın bile zor geçebileceği tehlikeli, dar uçu-

rumlara doğru meyilli dağ yolları yerine muntazam ve geniş şoseler almıştı. Bir anda göze çarpan bu fark Rıza Bey'le arkadaşları üzerinde büyük bir tesir meydana getirmişti. Harbiye mektebi talebesinden iken Rıza Bey'e "Rusları mağlûp edersen, git ilk hudut taşı önünde secdeye kapan!" diyen kuvvet gibi bir kuvvet ona ve onun gibilere vakit ve zamanında git, memleketinin her tarafında güzel ormanlar yetiştir, muntazam şoseler tesis et demiş olsaydı, memleketimiz de hududun öbür tarafında görüldüğü gibi bir cennete benzemiş olacağı için, Rıza Bey'le arkadaşları, hududu aştıkları zaman o kadar hayrete düşmemiş olurlardı!

Bu Rus ormanlarının kenarlarında Rus kuvvetleriyle çetelerimiz epeyce çarpışmışlardı. Çünkü ağaçların birçoğu mitralyöz ateşiyle taranarak devrilmişti. Bizimkilerin mitralyözleri olmadığından Rusların çetelerimizi şiddetli bir mitralyöz ateşinden geçirmiş ve oralarını uzun bir mukavemetten sonra terletmiş oldukları anlaşılıyordu. Rıza Bey'le bu iki arkadaşı bu ormanların arasından geçen ve bazen inişli, bazen da yokuşlu olan şose üzerinde yollarına devamla, Kora'ya gelmişlerdi. Orada, süvari kışlasının etrafında cereyan etmiş olan muharebenin yaptığı tahribatı da gözden geçirdikten sonra dağlardan aşağıya doğru inerek akşam geç vakit Murgul'a ulaşmışlar ve o kasabanın ilk Türk kaymakamı olan Etem Bey'în Amerikalılardan kalma muhteşem evine inmişlerdi.

O sırada muharebenin devam ettiği cephe ile henüz haberleşme sağlanamadığı için harbin son safahatı hakkında Rıza Bey'le arkadaşları hiçbir şey bilmiyorlardı. Bu sebepten dolayı her şeyden evvel Etem Bey'den harp hakkında yeni bir şey bilip bilmediğini sormuşlardı. Kaymakam Bey bu hususa dair verdiği malûmatta, ağızdan ağıza işittiğine göre taarruzumuzun ilerlemekte olduğunu, Maradidi'nin geri alınmasından sonra içerlere doğru epeyce mesafe alındığını, belki yakında Batum'un bile zapt olunacağını söylemişti. Yalnız Etem Bey'in merakına sebep olan bir şey vardı ve bunu Rıza Bey'den öğrenmek istiyordu. Onun için kendisine sormuştu:

"— Rıza Bey, bizim Teşkilât-ı Mahsusa hizmetinde bulunan çetelerin asıl vazifeleri nedir, anlatırmısınız? Bunlar muvazzaf asker kıtaları gibi düşmana doğrudan doğruya hücum etmek için mi

kuruldu, yoksa evvelce aramızda kararlaştırıldığı üzere, ilerde yapılacak askerî bir hareketi kolaylaştırmak maksadıyla Rusları tedhiş etmek, Müslüman olan ahaliyi ayaklandırmak ve onlara silâh vermek, sağdan ve soldan Rus ordusunun cephane ve erzak kollarını tahrip etmek için mi?."

Teşkilât-ı Mahsusa'nın rolü

Rıza Bey bu suale hiç düşünmeden verdiği cevapta demişti ki: "— Teşkilât-ı Mahsusa bu günden itibaren bir askerî teşkilât demektir. Bütün o cephedeki harp kuvvetlerinin kumandanlığına ben tayin olunduğum için harp mıntıkasındaki mülkî idare de benim emrime tabidir. Herhangi bir vak'a, küçük dahi olsa, harpte büyük işlere yarayabildiği için sürati mümküne ile bana bildirilmelidir." Rıza Bey'in söylediği bu sözler Etem Bey'in sorduğu suale bir cevap teşkil etmiyordu. Yalnız iş bununla da kalmıyordu. O sözler, artık tam harp ortasında bulunduğumuz halde bile, Rıza Bey'in çete teşkilâtının ruhunu hâlâ anlayamadığını da ispat ediyordu. Dahiliye Nazırı Talât ve Teşkilât-ı Mahsusa reisi Süleyman Askeri Beylerin çeteler hakkında verdikleri talimat nerede, Rıza Bey'in meydana getirilen çetelerin vazifelerinin anlayış şekli nerede kalıyordu; bu anlayış şekli bütün Kafkas cephesine sirayet etmiş olduğu için onun daha ilerde ne vahim neticelere sebep olduğunu okuyacaksınız.

Rıza Bey'in yaptıkları

Rıza Bey o cephenin kumandanı idi, fakat haberi olmadan Trabzon'dan getirilen torpiller usulsüz bir surette ve acemileri tarafından Hopa açıklarına dökülüyordu. Ferit Bey'in Borçka'ya kaymakam tayin edildiğini yolda haber alıyordu, cephenin vaziyetini gidip Murgul kaymakamına sorarak öğreniyordu, bazı kıtaların kumandanları vaziyetlerini üstlerine şifre ile bildiriyorlar ve Rıza Bey'e hiçbir şey söylemiyorlardı. Ve Nail Bey de Maradidi mıntı-

kasında kendi bildiği gibi harekete devam ediyordu. Bu sırada Rıza Bey istediği karargâhını kurmak üzere, Borçka yolunda bulunuyordu!

Rıza Beyle arkadaşları o geceyi Murgul'da geçirdikten sonra ertesi sabah gene katırlarına binerek Borçka'ya doğru yola koyulmuşlardı. Buraya gelinceye kadar yolda mühim bir hâdise olmamıştı. Buna mukabil Borçka'ya ulaştıklarında da mühim hâdiselerin arifesinde bulunduklarını öğrenmekte gecikmemişlerdi. Burada her şeyden evvel Nail Bey'i yola getirmek lâzım gelmişti. Çünkü o, Trabzon'dan getirdiği çeteyi harbe sokarak Maradidi'nin zaptına yardım etmiş olduğu için, bu zaferin verdiği sarhoşlukla artık orada kendisini her şey oldum zannediyordu. Velhasıl Maradidi'de bulunan arkadaşlarının İfadesine göre Nail Bey'in burnu pek büyümüştü.

Gürcü gondolları

Ondan sonra Borçka'da haber alındığına göre Maradidi cephesi oldukça karışmıştı. "Taarruz durdu, çeteler ricat etmeğe başladıla" gibi haberlerin ardı arkası kesilmiyordu. Bundan dolayı Rıza Beyle arkadaşları, henüz ulaştıkları Borçka'da uzun müddet kalmayarak vaziyeti anlamak üzere derhal Maradidi'ye hareket etmeğe karar vermişlerdir. Onları Arhavi'den Borçka'ya kadar getirmiş olan jandarma katırları artık işe yaramayacağı için hayvanlar geri gönderilmişti. Şimdi Çoruh Nehri üzerinde "Gürcü gondolları" ile seyahat edilecekti.

Rıza Bey'le maiyetini taşıyan bu Çoruh gondolları süratle akan suyun üzerinde bir ok gibi kayıp Rıza Beyle maiyetini iki buçuk saat içinde Borçka'dan Maradidi'ye götürmüştü.

Heyetin yolda olduğu telefonla Maradidi'ye haber verildiği için mahallî Gürcü'lerin hepsi heyeti karşılamaya çıkmıştı. Bu karşılama merasimi pek parlak olmuştu. Kâmil Bey Gürcü olduğundan Maradidi'ler onu evvelden tanıyorlardı ve çetesiyle ilk taarruz eden o olduğu için Kâmil Bey'in adeta ayaklarına kapanarak:

"— Bizi Ruslardan kurtarınız!" diye ona dua ediyorlardı.

Rıza Bey'in Maradidi'ye gelmesi münasebetiyle her taraftan yapılan davetlerin, ziyafetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Öğleyin bir Gürcü beyinin evinde, akşam başka bir Gürcü beyinin evinde heyete izaz ve ikram ediliyordu. Bununla beraber bu davetler, bozulduğu bildirilen Maradidi cephesini düzeltmek için yeterli değildi. Ricatta bulundukları bildirilen çetelerin vaziyetlerini ıslah etmek mideler doldurmakla değil ancak elde mevcut olan mavzerleri, martinleri, manliherleri ve daha öteden beriden gönderilmiş olan çeşit çeşit silahı sürekli düşmana karşı karşı boşaltmakla mümkün olabilirdi.

Onun için, ziyafetlerin arkası kesildikten sonra Rıza Bey heyeti Rıza Bey'in o kısım cepheye kumandan tayin etmiş olduğu Nail Bey'e kesin surette anlatıldıktan sonra, bunu haber alan Nail Bey'in yüzünü ekşitmesine önem verilmeyerek Maradidi cephesinin maruz bulunduğu tehlike ve çetelerimizi geri çevirerek ilerlemekte olan Rus kuvvetlerini durdurmak için alınacak tedbirlerle meşgul olunmağa başlanmıştı.

Batum'u almak ümidinden geçici bir zaman için vazgeçilmişti.

Bu münasebetle Nail Bey'den izahat istenildiği zaman Nail Bey'in çetelerin yorulduğunu ve bundan fazla iş göremeyeceklerini anlatmış ve taze kuvvet gelinceye kadar Maradidi tepelerinin işgaliyle yetinilmesine ve daha ileriye giden müfrezelerin geri çağrılmasını tavsiye etmişti. Fakat İstanbul'dan gönderilip Nail Bey'in çetesiyle beraber hareket etmekte olan Binbaşı Hafız Süleyman Efendi isminde bir zat cephedeki karışıklığın Nail Bey'in hatalarından ileri geldiğini anlatmakla bitiremiyordu.

Meselâ Maradidi ahalisi Rusların dönmesinden korktuğu için kasabanın müdafaasını kendileri üstlenmek istemişlerdi. Bunun üzerine Nail Bey elde mevcut silâhları yerli Gürcülere dağıttırmıştı, Bu Gürcüler Maradidi'ye hâkim olan ve tepelerinden Batum bi-

le seyredilen dağları tutacaklar ve bu suretle Rusların ilerlemelerine mani olacaklardı. Halbuki uzaktan Rusların görünmesi üzerine Gürcüler o tepeleri terk ederek şehre döndükten başka Rusların ilerlemekte olduklarını bile Nail Bey'e haber vermemişlerdi.

Nail Bey de emniyet tertibatı almadığından ve her ihtimale karşı ses çıkarmadığından bu tehlikeli vaziyetten habersiz bulunuyordu. Rusların derhal Maradidi'ye girmeleri ve oradaki kuvvetlerimizi esir almaları, onların, her yerde olduğu gibi, gayet ani ilerlemelerinden ve evvelâ tahkimat yaparak yerleştikten ve alacakları mahalli şiddetli bir top ateşine tuttuktan sonra hücum etmelerinden ileri geliyorlardı. Bu vaziyet karşısında Rıza Bey Maradidi tepelerinde tahkimat yapılarak birleştirilmesine ve daha ileriye gidilmesine karar vermişler. O cephenin karargâhı Borçka olacaktı. Bu karar verildikten sonra Rıza Bey, beraberine Nail Bey'i de alarak Borçka'ya dönmüştü. Maradidi cephesi, elde mevcut olan çetelerden başka, hudut taburu ve jandarmalarla da takviye edilmişti.

Bu suretle, Rıza Bey Batum'u almak ümidinden geçici bir zaman için vazgeçmeye mecbur kalmıştı. İleride yeni kuvvetler teşkil edilecek olursa yeniden ileri harekete devam edeceğini sanıyordu. Şimdilik ise Borçka'da birleşmekle meşgul olmamak lâzım geliyordu. Bu münasebetle, Borçka'nın ilerisi ve gerisi telefon hatlarıyla birbirine bağlanmıştı. Murgul'un zaptı sırasında maden şirketinin deposunda elde edilen telefon aletleri ve teferruatı çok işe yaramıştı. Bu telefon işi bittikten sonra Borçka'da bir de güzel hastahane kurulmuştu. Murgul hastahanesinde elde edilen hastahane alât ve edevatı bu hastahanenin meydana gelmesine çok yardım etmişti.

Rıza Bey cephesine tayin edildiği İstanbul'dan bildirilmiş olan Doktor Tevfik Bey bu sırada vazifesi başına geldiğinden o da Borçka'nın hastahanesi müdürü olmuştu.

Şüpheli Kürtler...

Rıza Bey Borçka'nın Ruslar zamanındaki posta ve telgraf dairesinde karargâhını kurmuş ve oraya yerleşmişti. Bütün maiyeti de orada bulunuyordu. Borçka kaymakamı olan kâtibi mes'ullerden

Cemal Ferit Bey zan ve şüphe üzerine üç Kürt yakalamıştı.

Bunların Ruslara casusluk etmekte oldukları tahmin ediliyordu. Bir de çeteler Borçka'ya giderken bir cinayet işlenmiş, bir adam öldürülmüştü. Bunun da katili tutularak hapse tıkılmıştı. Rıza Bey Borçka'da yerleşince bu tutukluların muhakemesi için divan-ı harbi toplamağa mecbur olmuştu. Fakat divan-ı harbin yaptığı tahkikat, ilk taarruzda tutulan casus çocuğun muhakemesinde olduğu gibi, hiçbir netice veremediğinden tutuklular tahliye edilmişlerdi.

Bununla beraber, Kürt çobanların Ruslara casusluk yapmakta oldukları kuvvetle zannediliyordu. Bu çobanlar sürüleri ile beraber kâh bizim tarafta, kâh Rusların tarafında dolaşıyorlardı. Rusların nasıl olup da kendi taraflarına geçmelerine müsaade ettikleri sorulduğu zaman:

"— Ruslar bize dokunmazlar. Biz sürülerimiz için hangi tarafta ot bulursak oraya geçiyoruz!" cevabını veriyorlardı.

Teşkilât-ı Mahsusa bu çobanlarla hiçbir zaman başa çıkmağa muvaffak olamadığı İçin ekseriya verilen bu cevabı kâfi görerek işi derinleştirmiyorlardı. Fakat her halde çobanların istihbarat işlerinde kullanılmakta olduklarına şüphe yoktu. Çünkü Ruslar ne vakit taarruza kalksalar, bu taarruzdan evvel civardaki ormanlardan birinde yangın çıkmakta olduğu görülüyordu. Bu yangınlara her zaman Kürt çobanların sebebiyet vermekte oldukları tespit ediliyordu. Lâkin çıkaranlar yakalandığı vakit iş işten geçmiş, yangını gören Ruslar taarruza başlamış oluyorlardı.

Rusların ilk taarruzları

Maradidi cephesinde başlayan Rus taarruzu, çetelerimizin ve hudutta bulunan nizamiye ve jandarma kıtalarımızın o civardaki tepeleri tutarak yerleşmeleri üzerine gecikmeye uğramıştı. Artık her iki taraf da ne ileriye, ne de geriye giderek bulunduğu mevkiyi muhafaza ediyordu. Cephedeki faaliyet bu suretle on beş gün kadar tavsamıştı. Bu fırsattan yararlanarak yeni hazırlıklar ile meşgul olunuyordu. Bu sırada, erkânıharp namzedi iken sivil olan Eyüp Bey

isminde bir zat Borçka'ya gelmişti. Eyüp Bey'in maiyetinde bir miktar jandarma ve Trabzon idadisinden mezun iki efendi vardı. İstanbul'dan getirdiği emre göre çeteleri tarafından zapt edilmiş olan işgal mıntıkasında mutasarrıflık edecekti. Beraberinde bulunan idadi mezunlarını belirlenen yerlere kaymakam yapacaktı.

Eyüp Bey'in Borçka'ya gelmesi epeyce karışıklıklara sebebiyet vermişti. Bir kere orada Cemal Ferit Bey kaymakamlık vazifesini yapmakta olduğundan bu yeni vaziyetten dolayı fena halde gücenmişti. Hareket tarzının tayini ve kendisine talimat verilmesi için Rıza Bey'e müracaat ettiği zaman Rıza Bey de bir şey yapamayacağını ve İstanbul'dan gelen emre itaatten başka çare olmadığını anlatmıştı. Bu sırada Trabzon valisi Borçka karargâhına çektiği bir şifrede Rıza Bey'in maiyetini sevindirecek bir haber göndermişti. Gelen bu telgrafnameye göre Yakup Cemil Bey'İn kumandası altında bulunan iki bin kişilik bir çete alayı vapurla İstanbul'dan gelerek Trabzon'a çıkmıştı ve Rıza Bey'e katılmak üzere Trabzon'dan Borçka'ya hareket etmişti. Karadan gelecek olan bu alayın zabiti fazla ve teçhizatı çok mükemmel olduğu bildirilmişti.

Rıza Bey yolda olan bu taze kuvvetle ileri hareketine devam edebileceğini ümit ettiğinden Yakup Cemil Bey Trabzon'dan hareket ettikten sonra o da tekrar Maradidi'ye giderek o cephedeki vaziyeti tetkike başlamıştı. Rıza Bey'in hareketinden evvel, İstanbul'a çekilen bir telgrafnamede şayet. Yavuz'un yardımı temin edilecek olursa Batum'un kolaylıkla zapt olunacağı bildirilmişti.

Bir gün Rıza Bey Maradidi tepelerinden Rusların vaziyetini tetkik ediyorlardı. Bu tepeler Batum'a hâkim olduğundan Kafkasya'nın o meşhur limanını uzaktan seyrediyorlardı. Şehrin liman mahalli ve bazı sokakları bile dürbünle görülebiliyordu.

Bu sırada uzaktan bir harp gemisinin Batum'a doğru yaklaşmakta ve bacalarından dumanlarını savurarak süratle yol almakta olduğu görülmüştü. Karadeniz ufuklarında evvelâ ufak bir nokta gibi görünen bu gemi, gittikçe büyüyerek nihayet Yavuz zırhlısı şeklinde Batum önlerinde arzı endam etmişti.

Yavuz ateş ediyor, mermiler düştükleri yerde yangın çıkarıyordu

Yavuz'un gelmesi her ne kadar Rıza Bey'e maiyetini o anda çok sevindirmiş ise de, habersizce yapılan bu ziyaretten, hazırlık yapılmamış olmasından dolayı istifade edilemeyeceği düşünülerek müteessir olunmuştu

Bununla birlikte, Yavuz Batum açıklarına gelir gelmez hemen harp vaziyeti alarak Batum istihkâmları üzerine bir top ateşi açmıştı.

Bu bombardımanın yaptığı tesir uzaktan iyice seyredilebiliyordu. Mermilerin düştüğü yerlerde yangınlar çıktığı, liman mıntıkasında bulunan arabaların kaçıştığı, herkesin birbirine girdiği görülüyordu. Her halde Yavuz istihkâm toplarının menzili haricinde bulunduğundan, Ruslar beyhude ateş açmağa lüzum görmüyorlardı.

Bombardıman bir saat kadar devam ettikten sonra Yavuz çekilip gitmişti. Rıza Bey'le maiyeti de, Yakup Cemil Bey'in alayı gelmeden o sırada bir harekete geçilemeyeceğine kanaat getirerek bulundukları tepeleri terk ile Maradidi kasabasına ve oradan Borçka karargâhına dönmüşlerdi.

Buraya geldikleri zaman Murgul kaymakamının telefonla Rıza Bey'i aradığı haber verilmişti.

Bunun üzerine hemen Murgul'a telefon edilmiş ve oradaki kaymakamla yapılan muhaberede Yakup Cemil Bey'in alayı ile beraber oraya ulaştığı ve fakat adı geçenin Borçka'da kalmayıp Doktor Bahaettin Şakir Bey kuvvetlerine katılmak üzere Artvin'e gitmek istediği haber alınmıştı.

Batum'u alma kararı

Bu haber Rıza Bey'i büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. O, gelen kuvvetle beraber Batum'u alacağını ümit ederken, Yakup Cemil Bey'in Borçka'dan gelip geçmekten başka bir şey yapmayaca-

ğını işitince Yakup Cemil Bey'i iknaya çalışarak gelen kuvveti kendi cephesinde alıkoymaya muvaffak olacağını zannediyordu. Onun için hemen İstanbul'a ayrıntılı bir telgraf çekerek vaziyeti bildirmiş ve şayet Yakup Cemil müfrezesi Borçka da kalacak olursa, üç gün içinde Batum'u alabileceğini vaad etmişti. Fakat, Borçka'da bir taraftan Yakup Cemil müfrezesinin gelmesine ve diğer taraftan İstanbul'dan alınacak cevab beklenirken ortaya çıkan anî bir hâdise karargâhı allak bullak etmişti. O gün akşama doğru saat üç ile dört arasında Rıza Bey'le arkadaşları karargahta vaziyetlerini müzakere ederlerken uzaktan bir atlının dört nala hayvanını sürerek gelmekte olduğu işitilmişti. Bu, atlı gelip karargâh yapılan posta ve telgraf binasının önünde durmuş ve pek mühim bir haber getirdiğinden bahisle kapının önündeki nöbetçiden müsaade aldıktan sonra içeriye girerek heyecanlı bir tavırla demişti ki:

"— Efendim tehlike var. Ruslar açık olan bir gedikten ilerlemeye başladılar. Onların ilerlediğini köyümüzün tepelerinden gördük. Herkes varını yoğunu toplayıp kaçmaya başladı. Ben de hemen atıma binip koştura koştura buraya geldim."

Ruslar ilerliyorlar mı idi?

Bu haberi getiren atlı bir Gürcü'ydü. Söyledikleri hakikaten doğruysa Borçka karargâhı büyük bir tehlike karşısında bulunuyordu. Çetelerin her ihtimale karşı aldıkları emniyet tertibatı ve uç çıkarmaları ekseriya ihmalkâr bir surette yapıldığından boş kalan bir gedikten Rusların İlerlemeleri mümkün olmayan bir şey değildi. Şayet Rus kuvvetleri Gürcü'nün dediği istikametten yaklaşıyorlarsa Maradidi'deki kuvvetlerin arkası çevrilmek üzere bulunuyordu. Borçka'nın vaziyetiyse çukur ve kuytu bir mevkide olmasından dolayı, kasabayı ve karargâhı müdafaa edemeyecek kadar gayri müsaitti.

Bütün bu tehlikeler bir de Yakup Cemil Bey Rusların ilerlemekte olduğundan haberi yoktu ve ona bu haberi göndermek için vakit de yoktu. Gelen kuvvet, bu vaziyet karşısında, ya esir olacak ve yahut beklenmediği bir zamanda düşmanla çarpışmaya tutuşma-

ya mecbur kalacaktı. Onun İçin Murgul kaymakamı Etem Bey derhal telefonla aranmış ve gelen haber kendisine, bildirilerek Yakup Cemil Bey'in arkasından bir atlı çıkarması söylenmişti.

Halbuki Etem Bey'den alınan cevapta alayın çoktan beri Murgul'dan ayrılmış olmasından dolayı atlının yetişmesi çok şüpheli olduğu bildirilmişti.

Borçka'da telâş

Bu sırada tabiî Borçka civarında alınması mümkün olan savunma tedbirler için lâzım gelen emirler veriliyordu. Alınan haber kasaba dahilinde şayi olduğundan ahali korkudan şaşkın bir hale gelmişti. Kasabanın geri alınması sırasında bizim kuvvetlerimizi hararetle karşılamış ve alkışlamış olan Borçkalıları Rusların sağlam bırakmayacaklarına şüphe yoktu. Onun için halk da bir taraftan göçe hazırlanıyordu. Bu hazırlıklarla kadınlar ve ihtiyarlar meşgul olurlarken elleri silâh tutabilen gençlere silâh dağıtılmıştı.

Tehlike haberini getiren Gürcü, Rusların adeta kendisini arkasından takip ediyormuş gibi bir tarzda ifadelerde bulunması yüzünden düşman kuvvetlerinin her an Borçka önlerinde çıkması bekleniliyordu. Bununla beraber, ileri karakollardan hiçbirisi düşman askerlerinin göründüğüne dair henüz bir rapor göndermemişti. Böylece endişe ve heyecan içinde herkes bekleşip duruyordu.

Haberci tevkif ediliyor

Bu sırada, İstanbul kâtib-i mes'ullerinden birisi tekrar atına binerek gitmek üzere olan Gürcü'ye doğru yaklaşarak:

"— Nereye gidiyorsun, hemşehrim?" diye bağırmıştı.

"— Köyüme gidiyorum, düşman geliyor, ben de ailemle meşgul olayım!" Bu cevabı verirken kâtib-i mes'ul beyin yüzünde gördüğü hiddet ve şiddet belirtilerinden dolayı Gürcü'nün şaşkın bir hale geldiği de anlaşılıyordu. Bunun üzerine kâtib-i mes'ul bey ile

atlı Gürcü arasında kısa bir konuşma cereyan etmişti:.

"— Hayır sen gidemezsin. İn çabuk atından!"

"— Neden beyefendi, iyilik ettik diye kötü mü olduk!"

"— İn diyorum sana, yoksa."

Kâtib-i mes'ul beyin, bu tehdidini belinde sarkan revolverini çekerek takviye etmesi üzerine Gürcü atından inmeye mecbur olmuştu. Bunun üzerine at ahıra gelmiş, Gürcü de bir tedbir olmak üzere hapse atılmıştı.

Kâtib-i mes'ul beyin Gürcü'ye karşı yaptığı bu muamele ondan şüphelenmesinden ileri gelmişti. Onun getirdiği haber belki hususi bir maksada dayalı olabilirdi. Şayet hakikati söylemiş ise onu hapisten çıkararak serbest bırakmak kolaydı, fakat kasten yanlış bir haber yaymak maksadıyla gelmişse ona lâyık olduğu cezayı vermek için kendisini elden kaçırmamak lâzımdı.

Kâtib-i mes'ul bey aldığı bu tedbirle çok isabet etmiş olduğunu biraz sonra anlamıştı. Çünkü aradan bir iki saat geçtiği halde Ruslardan hiçbir ses çıkmamıştı. Etrafa gönderilen keşif kolları da düşmana tesadüf etmeden karargâha dönmüşlerdi. Demek ki Gürcü nün getirdiği haber doğru değildi. Onun için Gürcü hapisten çıkarılarak sorgulanmaya başlanmıştı. Ortalık sükûnet bulduktan endişe ve korku kaybolduktan sonra herkesin husumeti Gürcü'ye yönelmişti. Artık sorgu sırasında ona söylemedik küfür bırakmıyorlardı. Nihayet bu uzun zaman devam eden bu sorgu neticesinde Gürcü kusurunu itirafa mecbur olmuş ve demişti ki:

"— Ben Rusların geldiğini görmedim. Fakat arkadaşlarım görmüşler, gelip bana söylediler. Ben de s'izi korumak için atıma binince koşarak buraya geldim."

Yakup Cemil müfrezesi göründü

Gürcü'nün bu işi casusluk maksadıyla yaptığına delâlet edecek bir sebep bulunmadığından başlanan divan-i harp onun idamdan vazgeçerek yalnız 170 değnekle cezalandırılmasına karar vermişti.

Bu ceza hem o Gürcüye, hem de diğerlerine bir daha haber getirecek olurlarsa bunun yanlış bir haber olmamasına dikkat etmeleri için etkili bir ibret olacaktı.

Bu 170 değnek cezası Gürcü'ye henüz tatbik edilip bitmişti ki. Yakup Cemil Bey'in müfrezesi uzaktan sökün etmişti. Yakup Cemil Bey ve arkadaştan önde atlı olarak geliyorlar, arkadan müfreze onları yaya olarak takip ediyordu. Yakup Cemil Bey'in bir gözü vaktiyle geçirmiş olduğu bilmem hangi kazadan dolayı bir bezle bağlı bulunuyordu. Maiyetindeki kişiler arasında daha sonra iktisat vekili olan Şakir Bey, İttihat ve Terakki devrinde Lâzistan meb'usu olan Sudi Bey, Cesri Mustafa Paşa Kaymakamı Binbaşı Asım Bey. sonraları Halit Paşa diye şöhret kazanan Yüzbaşı Halit Bey. Abdülhamid'i Beylerbeyi sarayında muhafaza edenlerden Mülâzım Etem Bey ve daha bazı kimseler bulunuyordu. Yakup Cemil müfrezesine bir de muvazzaf istihkâm bölüğü katılmıştı.

İki bin kişi kadar olan bu müfreze o devirde muvazzaf kıt'alarımızda bulunmayacak kadar mükemmel surette silahlandırılıp donatılmıştı. Gece geç vakit gelen bu kalabalık misafirler Borçka'daki Rus süvari kışlasına yerleştirilmişlerdi. Bu iş bittikten sonra Rıza Bey'le Yakup Cemil Bey arasında gece yarısından sonra müzakereye başlanmıştı. Rıza Bey Yakup Cemil Bey'e Borçka'da kalmasını ve beraberce harcket edilerek Batum'un zaptını teklif ettiği halde yeni gelen kuvvetin kumandanı bu teklife kat'iyyen yanaşmak istemiyor ve:

"— İstanbul bile emretse gene kalmam!" diyerek fikrinde ısrar ediyordu. Yakup Cemil Bey'in bu hareketi de gösteriyordu ki Teşkilâlat-ı Mahsusa, meydana getirmiş olduğu kuvvetleri ne suretle ve ne maksatla kullanacağını bilemiyordu. Daha doğrusu bu kuvvetleri idareden âcizdi. Eline bir müfreze geçiren, kendi başına bir kumandan kesiliyor ve o kuvveti sarf ederek kendi bildiği gibi bir şöhret kazanmak hevesine düşüyordu. Süleyman Askerî Bey'in verdiği talimatı hiçbir kimse dikkate almıyordu. Kurulan çeteler, düşmanın geri hatlarını rahatsız etmek için kullanılacakken, onlar şu veya bu mevkiyi zaptederek kumandanını orasının fatihi diye tanıttırmaya yardımcı olmak üzere ileri sürülüyordu. Yakup Cemil Bey'le o gece cereyan eden müzakere bu sebepten dolayı hiçbir

müspet netice vermemişti. Yakup Cemil Bey ertesi günü yoluna devam edecek ve Borçka'da kalmayacaktı. O, Enver Paşa'nın Sarıkamış cephesinde büyük bir taarruz hazırladığını biliyordu, o günlerde bu taarruzun yapılacağını tahmin ediyordu ve o sırada büyük yararlıklar göstererek daha fazla şöhret kazanacağına emin bulunuyordu.

Ertesi sabah Yakup Cemil Bey'in müfrezesi Oltu da Doktor Bahaettin Şakir Bey kuvvetlerine katılmak üzere hazırlanırken İstanbul'dan gelen efrat ve kumandanları şevk ve sevinç içinde İstanbul'un yeni harp şarkılarını söyleyerek Borçka'daki efrat ve ahalinin hiç olmazsa moralini arttırmaya hizmet ediyorlardı. Maamafih, Rıza Bey'le maiyeti müfrezenin Borçka'da kalmadığından dolayı için için kederlenmekten kendilerini alamıyorlardı.

Serazat müfreze

Yakup Cemil Bey müfrezesi hareket ederken katibi mes'ullerden, Cemal Ferit Bey'in dahi o müfrezeye katıldığı görülmüştü. Ferit Bey in Borçka kaymakamlığından çıkarıldığından dolayı fena halde kızdığını yazmıştık. İşte Ferit Bey bu güceniklik sebebiyle Borçka'yı terk ederek Yakup Cemil Bey'e katılmıştı. Bir de Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olup da Maradidi cephesinde bulunan Yüzbaşı Rauf Bey'in dahi, kumandanı olan Rıza Bey'e haber vermeksizin kıt'asını terk ile atına binip yolda Yakup Cemil Bey'le birleştiği de daha sonra haber alınmıştı. Bu suretle Yüzbaşı Halit ve Rauf Bey'ler o zamanlarda Yakup Cemil Bey'in müfrezesinde birleşmiş oluyorlardı.

İnşallah yakında Kafkasya'nın daha ilerisine geçeceğiz

Bu sırada Doktor Bahaettin Şakir Bey'in müfrezeleri, evvelce de yazdığımız gibi Rus kuvvetlerinin harp ilanı başlangıcında Kağızman'dan taarruza geçmeleri üzerine Oltu ile Artvin arasında bulunuyorlardı. Bu çeteler, Ruslar Kağızman'dan ilerlerken Oltu ile

Artvin'i zaptı başarmışlardı. Daha doğrusu Rus kuvvetleri bu taraflarda fazla mukavemet gösteremeyerek geri çekilmişler ve çeteler de onları takip ederek söz konusu iki şehre girmişlerdi. Hatta bu mevkiler arasındaki küçük kasabalar ve köyler dahi işgal edilmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey bu ileri hareketlerin geçici bir zaman için durması üzerine söz konusu havaliyi teftişe çıkmış. Bu seyahatinde Artvin'e kadar gitmişti. Buradan İstanbul'daki ailesine yazdığı 5 Kânunuevvel 1330 (Aralık 1914) tarihli mektubunda Doktor Bahaettin Şakir Bey diyordu ki:

"Erzurum'dan Yusufeli kazasına geçtim. Buradan sonra Tavakerd ve Ardanuç'a ve oradan da Artvin'e geldim. Buraları hep bizim çetelerin zaptettiği yerlerdir. Fakat bu havali o kadar dağlık, o kadar geçilmesi güç olan yerler ki, dağları, tepeleri atlayıp buraya gelinceye kadar çektiğimi Allah bilir.

Şimdi Artvin'deyim. Bana çekmiş olduğun telgrafı burada aldım ve derhal cevap yazdım. Artvin kasabası bir dağ üzerindedir. İnsan kasaba olduğunu anlıyor. Evleri de gayet güzel. Biz şimdi bir Rus baytarının evindeyiz. Orası hükümet konağı yapılmıştır. Evin sahipleri piyanoya varıncaya kadar her şeylerini bırakıp gitmişler. Kuş tüyünden yastıklar, yorganlar, velhasıl her şey mevcut. İstanbul'dan çıktığımdan beri ilk defa olarak eve benzer bir yerde oturuyorum. Bu gece yattığım yatak o kadar rahat idi ki, vücudum çoktan beri yumuşak yerde dinlenmeye alışmadığı için bütün gece uyuyamadım. Evin salonunda birçok resimler ve albümler var. Bu havaliye ait manzaraları gösteren bu resimlerden bazılarını size gönderiyorum.

Artvin'de Rus Çarının bir meyve bahçesi varmış. Oradan size bir ufak teneke zeytin yaptırıp yollayacağım. Rus tütünlerinin iyisinden de birkaç paket göndereceğim.

Bana yazdığın telgrafta gelmekliğimi yazıyorsun. Çocuk veya sen ağır hasta mısınız, merak ettim? Nazım'a telgraf çekiyorum, bana haber versin. Muharebe olurken benim dönüşüme imkân var mıdır? Bunu sende takdir edersin. Böyle bir vatan vazifesi olmasa bir dakika durabilir miyim?

İnşallah yakında Kafkasya'nın daha ilerilerine geçeceğiz. Bel-

ki ben gelmezden evvel sizleri oraya aldırtırım. Siz ordunun muzafferiyesi için gece gündüz Cenabı Hak'ka dua ediniz. Ancak o zaman yani muzaffer olur ve Kafkasya'yı tamamen zapt edersek, muharebe biter..... Ruslar bizden korkuyor ve kaçıyor. Selâmetle işleri bitirip dönersem sana bir araba hayvanı getireceğim. Şimdi bir tane elimde var. Bir eşini daha bulursam güzel bir arabamız olur. Yalnız siz elinize geçen paradan idare ederek ufak bir araba parası arttırınız. Allah'a emanet olunuz. "

Doktor Bahaettin Şakir Bey'in bu mektubu yüksek karakterinin aynasıdır: Hiçbir menfaat beklemeden geceli gündüzlü vatanı için çalışması, aylarca yatak yüzü bile görmemek, teşkilâtı idare etmek için elinden binlerce lira geçtiği halde, cephede tedarik edebildiği tek bir hayvan için lâzım olan arabanın parasını, refikasının maaşlardan yapacağı tasarrufla temini düşünmek!

Onun vatan için çalışmayı her türlü şahsî menfaatlerin üstünde görmesi ve bu ulvî hissiyatından doğan alçakgönüllülüğü hayatının son dakikasına kadar devam etmiş ve vatanı uğruna senelerce gösterdiği hummalı faaliyetin ardından şehit düştüğü anda, cebinden on parası çıkmadığı gibi çoluğuna çocuğuna hiçbir şey terk etmeden gözlerini ebediyen kapayıp gitmişti.

Trabzon'dan gelen haberde yüzümüzü güldürecek bir müjde

Doktor Bahaettin Şakir Bey'in Aralık başlarında Artvin'de bulunması kendisine katılacak olan Yakup Cemil Bey müfrezesini beklemekte olmasından ileri geliyordu. O kuvvet geldikten sonra mevcut bütün çeteler bir araya toplanarak Ardahan'a doğru yürünecekti. Bu aralık Sarıkamış taarruzu da hazırlanmış olduğundan, üçüncü ordu kumandanlığından gerek Doktor Bahaettin Şakir ve gerek Rıza Bey'lere gelen emirlerde düşman kuvvetlerini kendi taraflarına çekmeleri için derhal harekete geçmeleri emrolunuyordu. O sırada üçüncü ordu kumandanlığına, görevinden ayrılan Hasan

İzzet Paşa tayin edilmişti. Bütün harekâtı İsmail Hakkı Paşa idare ediyordu. Fakat yeni kumandan, ordunun başında ancak bir bir buçuk ay kadar kalabilmiş ve tifüse tutularak kısa bir hastalığın ardından vefat etmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey ile Hafız İsmail Hakkı Paşa arasında çok samimî bir dostluk mevcut bulunduğundan yeni kumandanın ansızın vefatı onu fena halde sarsmıştı. Bu ölüm münasebetiyle Dahiliye Nâzırı Talât Bey'e çektiği bir telgrafnamesinde Doktor Bahaettin Şakir Bey diyor ki:

"İnkılâp erkânı esasiyesinden İsmail Hakkı'nın, vatanı müdafaa ederken düşman karşısında hayatını kaybetmesi bizim ve inkılâb tarihimiz için şeref sebebidir. İnşallah sana, bana, diğer arkadaşlarımıza da bu yolda ölmek nasip olur. Yalnız ağlanacak taraf, merhumun vatana yapacağı hizmetlerin hürriyetin başlangıcında bitmesidir. Vatan ve inkılâp erkânını hem taziye ve hem tebrik eder. Bilhassa yerine geçeceğin bir an evvel güzel seçilmesini arz ve gözden uzak bu mıntıkayı İsmail Hakkı'nın ruhu size yakınlaşmasını temenni ederim."

Malûm olduğu üzere İsmail Hakkı Paşa'nın vefatının ardından üçüncü ordu kumandanlığına tayin edilmişti. Fakat bu hâdiseler mevzuumuz haricinde kaldığından biz gene Borçka'da cereyan etmekte olan vak'alara dönüyoruz.

İki Alman taburu Borçka'ya gelecekti

Rıza Bey ile maiyeti Yakup Cemil müfrezesinin Borçka'da kalmamasından doğan ümitsizlik ve kederlerini henüz unutamamışken Trabzon'dan gelen yeni bir haberde karargâhla Yakup Cemil'e kederini unutturarak herkesin yüzünü, güldürecek kadar mühim bir müjdeden bahsolunuyordu. Bu habere göre Alman zabitlerinden Binbaşı Stange Bey'in idaresinde iki muntazam taburdan kurulu bir alay Trabzon'da karaya çıkmıştı ve Rıza Bey kuvvetlerine katılmak üzere o da karadan Borçka'ya geliyordu. Bu alayın topları ve mitralyözleri de vardı. Stange Bey'in bir alay askerle gelmekte olduğu Borçka karargâhını çok sevindirmekle beraber topların muhtelif derelerden, çaylardan nasıl geçirileceği düşünüldüğü

zaman herkesi bir endişe almıştı.

Her şeyin yolunda olduğunu zanneden Stange Bey yolda gelirken bir suyun kenarında saplanıp kalacaktı. Bundan dolayı gelen alayı böyle bir vaziyete bırakmamak için derhal icap eden yerlere köprüler kurulmasına karar verilmişti.

Bu işte evvelce kendilerine köprücülük öğretilen gençler çok işe yaramıştı. İstanbul kâtib-i mes'ullerinden birisi bu gençleri toplayarak köprüler kurmağa ve mevcut olan köprüleri de tahkim etmeye başlamıştı. Bu iş on iki gün kadar devam ettikten sonra Stange Bey alayının Borçka'ya kadar arızasız gelebilmesi teminat altına alınmıştı. Nihayet sekizinci alay namı verilen Stange Bey alayı Borçka'ya ulaşmıştı. Geldiği zaman ortalık iyice kararmış olduğu için alay Çoruh suyunun kasabaya karşı olan sahilinde konaklamıştı. Stange Bey, Çoruh suyu o noktada atlayarak geçilecek kadar dar olduğu halde köprü kurdurmadan geçmeği uygun bulmamış ve sabaha kadar karşı sahilde beklemeği tercih etmişti.

Yaver Çoruh nehrinde kayboldu

Fakat alay kumandanının yaveri olan genç bir zat bir an evvel kasabaya girmek istediğinden suyun kenarından karşı sahile atlayalım derken düşmüş ve başını kayalara çarparak kafasından yaralanmıştı. Zavallı yaver, yaranın acısı ile kendinden geçtiğinden ve o dar mahalde sular çok hızlı bir surette aktığından onun düştüğünü görenler imdadına koşmağa vakit bulamadan sular yaveri alıp süratle götürmeğe başlamıştı. Ortalık karanlık olduğundan akıntıyı takip ederek ileride bir noktada yaveri ya ölü veya diri olarak sudan çıkarmağa çalışmanın da imkânı yoktu.

Stange Bey bir taraftan yaverinin bu feci akıbetine acınmakla beraber, diğer taraftan telgraf şifresinin de yaverin koynunda aynı akıbete uğramasından dolayı pek şaşkın bir hale gelmişti. Onun için her ne olursa olsun, cesedin sudan çıkarılmasına çalışılmasını emretmişti.

Bunu olsa olsa köprüleri kurmakla meşgul olan zat yapabilirdi.

Bu zat ise vakit geç olduğundan odasında uyuyordu. Fakat şifrenin mutlaka kurtarılmasına önem verildiğinden köprücü kâtib-i mes'ul beyin kapısı gece yarısına doğru şiddetle vurulmağa başlanmıştı. Kâtib-i mes'ul bu gürültü üzerine derin uykusundan uyanarak uyku sersemliği ile:

"— Kimdir o, ne istiyorsunuz?" diye sorduğu zaman kapının önündeki nöbetçi şu cevabı vermişti:

"— Efendim, Alamanın şifresi suda boğulmuş, siz kurtaracakmışsınız. Çabuk olacaksınız!"

Köprücü Bey nöbetçiye "şifre boğulur mu? Git sana söylenen sözü doğru anla da öyle gel!" diye mukabele etmekle beraber herhalde kendisini alâkadar edecek bir hâdise ortaya çıktığını anlayarak alelacele giyinip dışarıya fırlamıştı ve alayın karşı sahilde olduğunu bildiği için köprücü bey doğru konak yerine koşmuştu. Nihayet orada kendisini karşılayanlardan vaziyeti anlayabilmişti.

Fakat yaverin naaşıyla beraber şifreyi sudan çıkarmak için kendisine öğretilen akla aykırı, uygulanması imkansız bir şey idi. Ona diyorlardı ki:

"— Hemen yanına bir iki atlı alarak koş, Çoruh'un münasip bir mahallinde tel örgü çek. Naaş oraya gelip takılır, sabahleyin çıkarırız." Köprücü Bey kendisine bu aklı öğretene sormuştu:

"— Vak'a ne kadar zaman evvel oldu?"

"— Takriben yarım saat evvel."

"— O halde şu gördüğün suyun şiddetli cereyanına kapılan bir insanın şimdi kimbilir bizden ne kadar uzaklaşmış olacağını düşünemiyor musun? Naaşın arkasından bile koşsak ve onu geçtikten sonra bir noktada tel örgü germeğe de kalksak, aradan hiç olmazsa bir saat daha geçer. O vakte kadar da naaş Çoruh'un denizle buluştuğu yerden çıkarak Karadeniz sularına karışmış olur."

Bu izahat üzerine o gece hiçbir şey yapılamayacağı anlaşılmış ve ertesi sabah Çoruh'da araştırma yapmaya karar verilmişti. İşte Stange Bey alayının Borçka'ya gelişinde böyle müessif bir hâdise İle karşılaşmıştı. Ertesi sabah zavallı yaverin naaşı aranmış ise de onu bulmak mümkün olamamıştı. Stange Bey de çaresiz şifresin-

den vazgeçerek başka bir şifre verilmesi için ilgili makama müracaata mecbur kalmıştı. Bu kaza üzerine sekizinci alayın konak mahalline, yetişen Köprücü Bey'in orada bir şey dikkatini çekmişti. O da Stange Bey'in hakikaten emniyet tertibatı almadan bulunduğu mahalle yerleşmiş olması idi. Bu hususta kendisine ihtarlarda bulunan Köprücü Bey'e sekizinci alay kumandanı tarafından verilen cevapta denilmişti ki:

"— İki katlı emniyet tertibatı alınır mı? Ben şu anda sizin mıntıkanız dahilinde bulunduğum için sizin aldığınız tertibat benim için de kâfi değil midir?"

Stange Bey böyle düşünmekte haklı idi. Fakat bilmiyordu ki Rıza Bey cephesinde, askerlikte gerekli olan ve alınması gayet tabii bulunan emniyet tertibatından eser bile yoktu. Ruslar istese idiler o gece bir baskın yaparak Stange Bey alayını altüst edebilirdiler. Rusların istihbarat kuvvetinin gayet esaslı olduğu yapılan bir çok tecrübeler üzerine anlaşıldığından Rusların sekizinci alayın Borçka'ya gelişini haber alarak böyle ani bir baskın yapmaları çok muhtemel idi.

Çoruh'tan geçildi

Fakat, iki haftadan beri sükûnet içinde geçen cephede o gece de bir faaliyet görülmeyerek sabah olmuştu. Bunun üzerine şafakla beraber Çoruh suyu üzerine lâzım gelen köprü kurulmuş ve sekizinci alay yavaş yavaş karşı sahile geçirilmişti. Bu iş saat on bire doğru bitmişti. Şimdi hiç durulmadan Maradidi cephesine gidilecekti. Onun için alayın bir kısmı Çoruh üzerinde işleyen kayıklarla, bir kısmı da karadan yola çıkarılmıştı. Stange Bey'in alayı ile beraber Rıza Bey de maiyetiyle Maradidi'ye hareket etmişti.

Maradidi'den Borçka'ya dönüldüğünden beri Rıza Bey'in yanında bulunan Nail Bey dahi Rıza Bey'le beraber Maradidi'ye gitmişti. Fakat Nail Bey yolda küçük bir kazaya maruz kalmıştı. Nail Bey sabahları reçel yemeden olmazmış. Onun için nereye gitse yanında bir kavanoz reçel de bulundururmuş. Bu sefer dahi Borçka'da küçük bir kavanoz vişne reçeli tedarik etmiş. Fakat kavanoz yolda

kırılmış, reçeller etrafa yayılmış, Nail Bey de reçelsiz kalmıştı. Şimdi yolda giderken:

"— Ya Maradidi'de reçel bulamazsam!" diye esef edip duruyordu. Akşam üstü geç vakit, gerek Stange alayı, gerekse Rıza Bey'le maiyeti Maradidi'ye gelmiş ve yerleşmiş idiler. Rıza Bey'in böyle terütaze bir kuvvetle yeniden Maradidi'de görünmesi, oradaki yerli Gürcüler arasında büyük sevinç ile karşılanmıştı. Yerliler son Rus taarruzu üzerine Rıza Bey kumandasındaki kuvvetlerin Maradidi tepelerine kadar ricat etmiş olmasından dolayı son zamanlarını büyük korkulara ve atileri hakkında müthiş endişeler içinde geçirmişlerdi.

Şampanyalı ziyafet

Rusların Maradidi'yi tekrar ellerine geçirmeleri oradaki Gürcülerin göç etmelerine ve bu da bütün varlarının ve yoklarının mahvuperişan olmasına sebebiyet vereceğini pekâlâ takdir ediyorlardı. Onun için, eşraf Rıza Bey'in Stange Bey alayıyla Maradidi'ye gelmesini parlak bir surette tespit etmişlerdi.

Bu münasebetle eşraf toplanarak gelenler şerefine o gece büyük bir ziyafet vermişti. Bu ziyafette şampanyasına varıncaya kadar her şey mükemmel ve bol idi. Ziyafet sırasında hararetli nutuklar söylemiş, yakında Batum'un da geri alınacağı ve oradaki halkın da Rus çarlığının boyunduruğundan kurtarılacağı vaadedilmişti. Çoktanberi isimlerini zikretmediğimiz Mosel'le Şmit de bu ziyafette hazır bulundular ve onlar da kendi lisanlarında nutuklar atarak genel neşeye katılıyorlardı.

Artık gece yarısına yaklaşılıyordu. Ağzına hiçbir içki almayan ve namaz vakitlerini bile kaçırmayan Rıza Bey hariç olmak üzere davetlilerin kafaları içilen şampanyalar ile epeyce dumanlanmıştı. Bu sırada üçüncü ordu kumandanlığından şifreli bir telgraf gelmişti. Bu telgraf, memuru mahsus tarafından ziyafet sırasında Rıza Bey'e teslim edilince biraz evvelki gürültülü konuşmalar yerine Gürcü beyinin salonunda derin bir sessizlik almıştı. Herkes telgrafta yazılanları bilmek istiyordu. Fakat Rıza Bey hiçbir kimseye bir

şey söylemeden Stange Bey'e ve kendi maiyetine bir işaret vermiş ve bunun üzerine hepsi birden ev sahiplerine veda ederek hemen karargâhlarına dönmüşlerdi.

Yeni emirler

Burada Rıza Bey arkadaşları ve Stange Bey arasında kurulan yeni bir harp meclisinde Rıza Bey gelen telgrafnameyi arkadaşlarına okumuştu. Üçüncü ordu kumandanlığı şifresinde Rıza Bey'e diyordu ki:

"Elinizde mevcut kuvvetlerle Rusları Batum'dan çıkaracaksınız. Bunu yaptıktan sonra o havaliyi Teşkilât-ı Mahsusa'ya teslim edeceksiniz ve sizde kalan kuvvetlerle derhal yola çıkıp Doktor Bahaettin Şakir Bey'le irtibat temin edeceksiniz."

Bu emri yerine getirmek için ertesi sabah derhal harbe girmek gerekiyordu. Meclis dağıldıktan sonra Stange Bey, kıtasına mensup subayları hemen toplayarak ertesi sabah başlayacak harp hakkında onlarla fikir alışverişi yapmaya ve herkese vazifesini tayin etmeye başlamıştı. O sırada Maradidi tepelerini hudut taburu kıtaları işgal ediyordu. Bir kaç çete de işgal ediyordu. Bir kaç çete de serbetsti. Stange Bey, mevzilerde bulunan müfrezelerin kumandanlarından raporlar istemişti. Bu maksatla efrattan bazıları o mevzilere gönderilmişti. Fakat gelen raporlardan Stange Bey hiç memnun olmamıştı. Çünkü raporlar çok kısa ve küçücük kağıt parçalarına çizilivermiş bir kaç satırdan ibaret bulunuyordu.

Sekizinci alay derhal Bahaettin Şakir Bey kuvvetlerine katılacak

Her zaman fazla nazik ve fazla halim görünen sekizinci alay kumandanı bu raporlara o kadar kızmıştı ki, durduğu yerde hiddetinden tepiniyordu. Nihayet gelen neferlerle müfreze kumandanlarına raporların nasıl yazılacağını bildirmiş ve kendilerinden o şekilde rapor göndermeleri şiddetle talep olunmuştu. Aynı zamanda ci-

varda keşif yapmak üzere bir subayın kumandası altında bir takım asker de çıkarılmıştı.

Bu hazırlıklar devam ederken Maradidi çevresinde birdenbire büyük gürültüler işitilmeye başlamıştı. Kasabanın sokakları karmakarışık olmuştu. Ağızdan ağıza işitildiğine göre, Ruslar ani bir surette ve üstün kuvvetlerle taaruza başlamışlardı. Ve bizim çeteler de bu taarruz karşısında tutunamayarak kasabaya doğru ricat ediyorlardı. Bu hadise hiç vakit kaybetmeden derhal yeni tedbirler alınmasını gerektirdiğinden Stange Bey subaylarını tekrar bir araya toplamış ve bir konferans yaparak herkese yeniden gereken emirlerini vermişti. Şimdi her şeyden önce Rus hücumunu durdurmak gerekiyordu. Maradidi tepeleri Çoruh suyunun karşı sahilinde bulunduğundan hemen karşı sahile geçilerek o tepeler işgal ve takviye edilecekti

Bu iş pek kısa bir zamanda olup bitmişti. Derhal kayıkçılar faaliyete geçirilmiş ve bütün alay bir iki saat içinde Çoruh'un öbür sahiline atılmıştı. Alayın ağırlıkları sahilin beri tarafında kalmıştı. Hattâ Stange Bey, taarruz sırasında, üzerinde ağırlık yapmasın diye çantasını bile beraberine almamıştı. Hudut taburları, Stange Bey alayı ve mevcut çetelerin hedefi Rus taarruzunu durdurduktan sonra, mukabil taarruza geçerek Batum'a doğru ilerlemek olacaktı.

Fakat, bu sırada üçüncü ordu kumandanlığından gelen ikinci bir telgrafname Rusların taarruzundan evvel Maradidi cephesini kökünden sarsmıştı. Bu telgrafnamede deniliyordu ki:

"Sekizinci alay derhal bütün kuvvetiyle hareket ederek en kısa bir zamanda Doktor Bahaettin Şakir Bey kuvvetlerine katılacak." Bu haber üzerine Stange Bey'in alayı gayet güç bir mevkide kalmıştı. Çünkü bir taraftan alayın muhtelif kıtaları mevzi almak üzere ilerlemiş ve diğer tarandan da bütün alay Çoruh suyunu geçmiş bulunuyordu.

Bundan başka Rusların taarruzu karşısında mukavemet edemeyen çetelerin de ricat ettikleri bildiriliyordu. Bu vaziyet karşısında sekizinci alayın oradan ayrılması mümkün olamayacağı için derhal üçüncü ordu kumandanlığına acil bir telgraf çekilerek Maradidi'deki durumun anlatılmasına karar verilmişti. Bu aralık, tepelerdeki

mevzilerden ilk yaralılar da getirilmeğe başlanmıştı. Bunların içinde çete reislerinden Yakup da bulunuyordu. İri yarı ve çok cesur gibi görünen Yakup, bir domdom kurşunu isabet ederek göğüs ve arkası parçalandığı halde ölmemişti. Sedyenin içinde, tüyler ürpertecek kadar müthiş bir ses ile bağırıyor ve herkese o kargaşalık sırasında fazla bir korku, daha bir ürkeklik telkin ediyordu.

Yakup çetesi ve akıbeti

Yakup'un çetesi de, o sabah Maradidi tepelerindeki mevzilere yerleştirilmişti. Çeteden asker olamayacağı için Yakup çetesine mensup efrat, etrafı sulh ve sükûnet içinde gördüklerinden bundan cesaret alarak akşam olunca ateşlerini yakmışlar ve söz ve sohbet arasında silâhlarını sökerek onları temizlemeğe başlamışlardı. Onların bu harekâtını uzaktan gözetleyen Ruslar şüphesiz tam fırsatı bulduk diye birdenbire o noktaya hücum edivermişlerdi. Yakup'un çetesi, bu ani baskın karşısında tek bir silâh almağa bile vakit bulamadan her şeylerini terk edip kaçmağa mecbur olmuştu. Bu gürültü sırasında bir çok çete efradıyla beraber reis Yakup da ağır surette yaralanmıştı. Yakup aldığı bu yaranın tesiriyle birkaç saat sonra vefat etmişti. Rusların hücum ettikleri ve bizim çetelerin kaçmakta olduğu haberi, işte bu Yakup çetesinin duçar olduğu akıbetten ileri geliyordu. Bu gürültüler sırasında Maradide'ki köpekler ulumağa başlamıştı. Soğukkanlılığını mümkün mertebe muhafaza eden alay kumandanı Stange Bey diyordu ki:

"— Bu köpeklerin uluması her halde hayra delâlet etmez. Göreceksiniz başıma bir felâket gelecek. Sizin hatalarınız yüzünden işte çıkılmaz bir yola saptım, kaldım. Vaziyet nedir bilmiyorum. Hiçbir şeyden haberim yok. Bir taraftan düşman hücum ederken, ben burada alayımla elim kolum bağlı duruyorum."

Stange Bey bu suretle söylenirken üçüncü ordudan gelen üçüncü bir telgrafnamede sekizinci ordunun her halde derhal hareket etmesi lâzım geldiği tekit olunmuştu. Bunun üzerine Stange Bey:

"— Bu emre itaat etmek lâzım. Ne olursa olsun, artık hemen hareket etmeliyim!" Demişti. Fakat Artvin yolunu tutmak için Ço-

ruh suyunun tekrar geçilmesi gerekiyordu. Halbuki artık gece yarısından sonra kayıkçı bulmak mümkün değildi. Kayıkçıların büyük kısmı korkularından kayıklarını falan bir tarafa bırakarak kaçmışlardı. Bu kayıkçıları geri çevirmek için etrafa yeterli miktarda asker çıkarılmıştı. Nihayet bunlar yakalanarak ve tehdit edilerek vazifeleri başına getirilmişti. Bunun üzerine Stange Bey alayı en seri bir surette nehirin karşı sahiline geçirilmişti. Bizzat Stange Bey askerler tamamen geçinceye kadar beklemiş ve en son kendisi geçmişti.

Bu sahilden sahile geçme işi üç saat kadar devam etmişti. Fakat sekizinci alayın şafak sökmeden hareket etmesi istendiğinden vakit ve zamanında tamamlanabilmiş ve alay Artvin'e doğru yola çıkmıştı. Aynı zamanda Rıza ve Nail Bey'ler de öbür sahile geçerek Maradidi'yi terk etmişlerdi. Stange Bey alayının ayrılması üzerine artık Maradidi'de tutunmak imkânsız olduğu için civar tepeler terk ediliyor ve kasaba da tahliye ediliyordu. Hudut kıtaları ile çete efradı sekizinci alay geçtikten sonra kayıklara binerek öbür sahile çıkmışlardı. Bütün bu tahliye işlerine sahilde durup nezaret ve onları idare eden, İstanbul kâtibi mesullerinden olup Köprücü Bey dediğimiz zat idi.

Bu zat, bir iki jandarma ile beraber Maradidi'de yalnız başına kalmıştı. Kâtib-i me'sul Bey cesur olmakla beraber Rusların eline geçerse kendisine esir muamelesi edilmeyeceğini ve çeteci olduğu için derhal kurşuna dizileceğini biliyordu. Onun için, kimseye belli etmemekle beraber, arkasından gelmekte olan tehlikenin yaklaştığını hissettikçe fena halde korkmağa başlamıştı. İnsan çok korkarsa vücuduna bir gevşeklik gelir derler. Bizim kâtib-i mes'ul beye işte aynı hal arız olmuştu. Bütün bu tahliye işleri bittikten sonra kendisinin de bir kayığa binerek karşı, sahile geçmesi lâzım gelirken kâtib-i mes'ul bey, sanki hiçbir tehlike yokmuş gibi gidip karargâhtaki odalardan birinde bir karyolaya uzanarak orada uyuyakalmıştı.

Bu uykunun ne kadar devam ettiği malûm değildir. Sahilde son dakikaya kadar beklemeğe mecbur olan jandarma çavuşu, Rus askerlerinin Maradidi tepelerinden aşağıya doğru inmeğe başladıklarını gördüğü halde kâtib-i mes'ul beyden hâlâ bir ses çıkmayınca gidip onu aramağa karar vermişti. Nihayet bizim Köprücü Bey'i karargâhta karyolasında mışıl mışıl uyur bir halde bulmuştu.

Fakat bir taraftan yorgunluktan ve diğer taraftan korkudan doğan asap gevşekliğinden dolayı kâtib-i mes'ul bey o kadar derin bir uykuya dalmıştı ki, jandarma çavuşu şiddetle sarstığı halde o gözlerini bile açamıyordu. Halbuki kaybedilecek vakit yoktu. Bir saniyenin bile kıymeti vardı. Nerede ise Rus askerleri Maradidi sokaklarında dolaşmağa başlayacaklardı. Ondan sonra artık kaçıp kurtulmanın imkânı yoktu.

Nihayet jandarma çavuşu uzun müddet uğraştıktan ve yüzüne soğuk su serptikten sonra kâtib-i mes'ul beyi uyandırmayı başarmıştı. Şimdi:

"— Kalk Beyim, çabuk ol, Ruslar geliyor. Sizin için karşı sahilde bir at bekletiyorum. Hemen kayığa binip kaçalım, yoksa esir olacağız!." diye onu adeta sürükleyerek Çoruh suyu kenarında duran kayığa bindirebilmişti. Kâtib-i mes'ul Bey, daha sonra anlattığına göre, jandarma çavuşu ilk defa onu uyandırmak için sarsmağa başladığı zaman uyanmıştı, maruz bulunduğu tehlikeyi derhal anlamıştı. Fakat buna rağmen gene gözlerini açamamış ve ayağa kalkarak kaçmak iktidarını kendisinde görememişti. Kendisi diyordu ki:

"— Jandarmanın sözlerini işitiyordum, fakat kalkmak şöyle dursun yattığım yerde kımıldayamıyordum bile! ."

Her ne ise, jandarma çavuşunun gösterdiği bu fedakârlık sayesinde kâtib-i mes'ul bey de kurtarılmıştı. Bir kere kayıkla karşı sahile geçtikten sonra orada duran hayvana binerek bir iki saat sonra Stange Bey'in alayına yetişmeyi başarmıştı.

İşler karmakarışık

Stange Bey, alayıyla taarruz etmeğe hazırlanırken şimdi hiçbir muharebeye girmeden ric'at etmeğe mecbur olmuş muntazam bir kuvvetin kumandanı derekesine inmiş bulunuyordu. Onunla beraber Maradidi'den çekilmiş olan bütün kıt'alar ve çeteler artık Borçka yolunu tutmuşlardı. Giderken bütün köyler tahliye ve ahalisi göçe mecbur ediliyordu. Öteye beriye dağılmış olan çetelerin bir çoğundan hiçbir haber yoktu. Onların akıbeti malûm değildi. Borç-

ka'ya ulaşılınca karşılarına Binbaşı Hafız Süleyman Efendi çıkmıştı. Bu zat Maradidi gürültülerini yaşamadığından henüz aklı başında idi. Onun için Borçka'nın müdafaasına karışmıyor ve aldığı emir gereğince bir an evvel Artvin'e yetişmeğe çalışıyordu.

Hafız Süleyman Efendi bir taraftan geri gelmekle olan müfrezeleri toplayıp onları Borçka tepelerine yerleştirilen diğer taraftan da o tepelerde tahkimat yapmağa çalışıyordu. Bu maksatla tepelerin belirlenen noktalarına bombalar koyduruyordu. Düşman kuvvetleri ileri hareketlerine devam edecek olursa bu bombalara bastıkları zaman havaya uçacaklardı. Bu ric'at anlarında, asker çeteye ve çeteler göçmenlere karışmış bir vaziyette ve pek uygunsuz ve düzensiz koşullar altında yapılan bu geri hareket zamanlarında bu işlerle meşgul olmak hiç kolay değildi.

Bununla birlikte, Teşkilât-ı Mahsusa bir iki gün içinde kendisini toplayabilmiş ve tekrar Borçka'da yerleşmişti. Binbaşı Hafız Süleyman Efendi'nin aldığı tertibat sayesinde Borçka emniyet altına alınabilmişti. Gürcü zabitlerinden olup cesurluğu ile şöhret kazanan Mülâzım Hasan Efendi ile Ali Efendi isminde diğer bir zabit de sahil tarafından daha yakın olan Çifte köprü mıntıkasının müdafaasına memur edilmişlerdi.

Stange Bey'in alayı Borçka'ya geldikten sonra orada bir müddet askerlere istirahat ettirilmiş ve aynı gün tekrar yola çıkılmıştı. Bu kuvvet. Yakup Cemil Bey'in müfrezesi ve Doktor Bahaettin Şakir Bey'in çeteleri ile şimdi Artvin'de yerleşerek Sarıkamış tarafından yapılacak taarruzu kolaylaştırmak için Artvin'den içerilere doğru yürümeye çalışacaktı. Artvin'de bu suretle toplanan mühimce bir kuvvet artık Ardahan ve Kars istikametinde yapılacak bir taarruz hareketine hazırlanıyordu. Bu maksatla efrada cephane ve erzak dağıtımı ve kıt'aların hiçbir eksiği olmamasına dikkat ediliyor ve bilhassa, soğuk tahammül edilemeyecek derecede şiddetli olduğundan mümkün mertebe efrada sıcak tutabilecek çamaşırlar giydiriliyordu. Bu taarruzu muvaffakiyetle neticelendirmek için silâh, cephane, yiyecek ve içecek kadar kalın kürkler de lâzım olduğu halde ne Yakup Cemil müfrezesi, ne Bahaettin Şakir Bey'in çeteleri, ne de Alman Stange Bey'in alayı için bu noktaya önem verilerek ona göre hazırlık yapılmıştı. Halbuki karşılarındaki bütün Rus efra-

dı kürklere bürünmüş ve kendilerini soğuğun şiddetine karşı tamamen muhafaza etmiş bir halde bulunuyorlardı. Her taraf karla kaplı olduğu için Rus askerleri tepeden tırnağa kadar beyaz renkli elbiseler giymiş olduklarından onların harekâtını teşhis bile çok güç oluyordu.

Ruslarla çarpışmalar

Böyle olduğu halde Artvin'de toplanan kuvvet hazırlıklarını bitirdikten sonra ileri harekete başlamıştı. Rus kuvvetleri, şüphesiz cephanenin bu noktasından kendileri için büyük bir tehlike gelmeyeceğini bildiklerinden, şurada burada, biraz mukavemet göstererek ric'at ediyorlardı. Bu suretle ileri harekete devam edilerek nihayet Ardahan önlerine gelmişti. Ruslar, epeyce büyük olan bu şehri de tahliye için hazırlıklarını almışlardı, Yalnız şehrin önünde bir müddet mukavemete karar vermişlerdi.

Bu çarpışmadan evvel Ardahan ahalisi gelen Türk kuvvetlerine karşı heyetler çıkararak parlak tezahürat ile kurtarıcılarını karşılamakta kusur etmemişlerdi. Bu karşılayıcıların getirdiği hediyeler arasında bir de, Yakup Cemil Bey'e mahsus olmak üzere, güzel bir beyaz at vardı. Atı getirenler onu Yakup Cemil Bey'e takdim ederlerken Ardahan'a girdiği sırada ona binmesi temenniyatında bulunmuşlardı!

Tesadüfe bakınız ki o beyaz ata binen şehit olmuştu

Fakat, Yakup Cemil Bey hediyeyi kabul etmekle beraber ona binmek istememiş ve kendi atı ile son çarpışmaya katılmıştı. Beyaz ata da arkadaşlarından ismini hatırlayamadığım başka birisi binmişti. Tesadüfe bakınız ki, o beyaz ata binen şehit olmuştu. Bu hâdise, derhal birçok dedikoduların çıkmasına sebebiyet vermişti. Atın kasten gönderilmiş olduğu ve Rusların uzaktan Yakup Cemil Bey'i teşhis ederek öldürmek istedikleri hakkında çıkan şayialar bir müddet ağızdan ağıza söylenip durmuştu.

Hakikati halde Ruslar tarafından bu tarzda tertibat alınmış olmasına inanmak pek kolay değildi. Ardahan önüne gelmiş olan Türk kuvvetlerinin yegâne kumandanı Yakup Cemil Bey değildi ki. onun vücudu ortadan kaldırılarak Türk kuvvetlerinin ileri hareketlerinin durdurulması temin edilmiş olsun. Yakup Cemil Bey'le beraber hareket eden diğer kuvvetlerin kumandanları ve bilhassa Binbaşı Stange de vardı ki Yakup Cemil Bey şehit edilse bile bunların ileri hareketi mükemmel surette idare edeceklerine şüphe yoktu. Bundan başka belki Rusların Yakup Cemil Bey'in mevcudiyetinden bile haberleri yoktu. Onlar önlerinde yalnız bir Türk kuvveti görüyorlardı ve bu Türk kuvvetine karşı fazla mukavemet göstermeyerek, Rus tarihinde görülen emsali gibi, stratejik bir ric'at ile vakit geçirmeye çalışıyorlardı.

Yakup Cemil Bey'in beyaz at hikâyesini naklederken, insanın hatırına ister istemez, teşbihte hata olmasın, Prusya'nın Büyük Fredrik'ten evvelki zamanında memleketi idare eden Kurfürst Frederik'in devrinde Ferbelin Muharebesi geliyor. Bu muharebede Frederik de bir beyaz ata binmiş olduğu halde o muharebeye kumanda ediyordu. Düşmanları o beyaz at üstünde harp idare eden şahsın Frederik olduğunu derhal anladıklarından her taraftan tüfek ateşlerini ona yöneltmişlerdi. Hükümdarının büyük bir tehlikeye maruz olduğunu gören imrahoru(seyis başı) Froben derhal Frederik'e yaklaşarak onunla atını değiştirmiş, kendi atını hükümdara vererek kendisi beyaz ata binmişti. Froben hakikaten son dakikada hükümdarının imdadına yetişmiş ve onun hayatını kurtarmayı başarmıştı. Çünkü aradan birkaç dakika geçmeden gelen bir kurşun imrahor Froben'i yere sermişti.

Alman tarihi Froben'in hükümdarı uğruna vaki olan bu kendini feda etmesini her zaman ileri sürmekle kalmamış, onun ismi bütün Alman mekteplerinin kıraat kitaplarına geçmiş. Berlin de dahil olduğu halde, birçok şehirde sokaklara Froben ismi verilmiştir.

Fakat, Yakup Cemil Bey'in beyaz at hâdisesi her halde ne Ruslar tarafından tertip olunmuş bir desiseye, ne de onun hayatını kurtarmak için arkadaşlarından birisinin onu kurtarmak maksadıyla yapmış olduğu bir fedakârlığa dayalıydı. Yakup Cemil Bey'in o çarpışma günü beyaz ata binmemiş olması bir tesadüf eseriydi.

Dört nala hücum ederek bir Kazağın kellesini kesip dönmüştü

Kim bilir, belki Yakup Cemil Bey o gün beyaz ata bindiği için Ardahan önünde şehit düşseydi, daha sonra maruz kaldığı akıbetten daha şerefli bir surette hayatına son vermiş olacağı gibi Ardahan seferinden sonra hazırlayarak başka cephelerde israftan zevk aldığı kıt'alara mensup efradın hayatı da beyhude harcanmış olmazdı.

Ardahan'a hücum edecek olan kuvvetler arasında bir de Erzurumlu Parsenlilerin Codoroğlu Hamit isminde bir Türk yiğidi vardı. Hamit evvelâ Erzurum'da Hilmi Bey'e müracaatla kendisine yirmi silâh verilmesini istemiş ve yirmi arkadaşıyla beraber vatan uğruna şehit düşmeye hazır olduğunu bildirmişti. Onun pek mübalâğalı sözler söylediğini zanneden Hilmi Bey, Codoroğlu Hamit'i başından savmış ve istediği silâhları ona vermemişti.

Fakat Codoroğlu olduğunu ispata azmetmiş olan Hamit, başvurmadık çare bırakmamış ve nihayet fırka kumandanlarından Yüzbaşı Emin Bey'e de müracaat etmişti. Emin Bey Doktor Bahaettin Şakir Bey'in müfrezelerine kumanda ediyordu.

Ardahan'a yapılacak hücum için Alınan tertibatta bir taraftan Yakup Cemil Bey'in ve diğer taraftan da Yüzbaşı Emin Bey'in aynı zamanda taarruz etmeleri kararlaştırılmıştı. Emin Bey Codoroğlu'nun dileklerini dinledikten sonra ona istediği 20 silâhı vermişti. Şimdi Hamit de Ardahan hücumuna hazırlanan kuvvetler arasında bulunuyordu. Artık Rus Kazaklarıyla bizim müfrezeler arasında çarpışma başlamıştı. İlk kurşunlar karşılıklı atılırken Codoroğlu atını ileriye doğru sürerek meydana çıkmış ve:

"— Arkadaşlar bana Codoroğlu Hamit derler. İşte ben Codoroğlu olduğumu, aslen Türk olduğumu arkadaşlarıma ispat edeceğim!" Diye bağırmıştı. Ne kadar Yüzbaşı Emin Bey soğukkanlılığını muhafaza etmesini, çocukluk yapmamasını, açıktan açığa düşmana hücum etmesinin doğru olmayacağını kendisine söylemişse de Hamit yüzbaşının sözlerini dinlemeyerek ansızın atını Rus Kazaklarının üzerine sürmüştü. Kazaklar bir süvarinin dört nala üzerlerine doğru gelmekte olduğunu görünce buna bir mana verme-

yerek ateşi kesmişlerdi. Codoroğlu Hamit bu aralık kılıcını çekmiş olduğu halde Kazaklara yaklaşmış, onlardan bir tanesini bir kılıç darbesiyle öldürmüş, kafasını keserek gene dört nala arkadaşlarına katılmıştı.

Öldürdüğü Kazağın kellesi elinde oturuyordu. Codoroğlu'nun gösterdiği bu yiğitlik o kadar ani olmuştu ki, Kazaklar hayretlerinden arkasından ateş açamamışlardı. Gerek bizim tarafta, gerekse Ruslar tarafında herkesin ağzı açık kalmıştı. Hamit, arkadaşlarına katıldığı zaman:

"— İşte ben Codoroğlu olduğumu ispat ettim. Birisi daha varsa çıksın!" diye bağırmıştı. Birisi değil, Hamit'in gösterdiği bu cesaret karşısında bütün alayın morali fevkalâde artmış ve herkes biranda Ruslara hücum etmişti. Önde gene Codoroğlu Hamit bulunuyordu. O daima: "— Bana Codoroğlu derler, var mı karşıma çıkacak" nidalarını göklere çıkarırken elindeki kılıcını sağa sola sallıyor ve Rus kazaklarına doğru ilerliyordu. Emin Bey ile kumandasındaki kuvvetler de Hamit'i takip ediyorlardı.

Çarpışma çok şiddetli olmuştu. 1330 (1914) senesi Aralığının on altısı idi. Sabahleyin başlayan taarruzumuz birkaç saat devam ettikten sonra Rus Kazakları şehri tahliye ederek çekilmişler ve bizim çeteler Ardahan'ı işgal etmişlerdi. Çarpışmada verdiğimiz şehitlerin miktarı otuz kırk kişi kadardı. Bunların içinde Codoroğlu Hamit'le kumandan Yüzbaşı Emin Bey de bulunuyordu. Yakup Cemil Bey, Müfrezesiyle gelenler içinde Binbaşı Asım Bey'le Etem Efendi de şehitler arasında idiler. Hücumda ilk şehit düşen Codoroğlu Hamit'ti. O, "memleket için şehit olacağım!" diye verdiği sözü yerine getirmiş ve bir Codoroğlu gibi can vermişti.

Ardahan önündeki çarpışma Yakup Cemil Bey'in verdiği şehitler arasında Binbaşı Asım Bey'le Etem Efendi de bulunuyorlardı. Asım Bey'in şahadeti arkadaşları arasında pek derin bir teessür uyandırmıştı. Doktor Bahaettin Şakir Bey İstanbul'da mebusan meclisine çektiği bir telgrafnamede:

"Ardahan'ı aldık, fakat Asım'ı kaybettik" diyerek meclisi hem tebrik ve hem taziyet etmişti. Ardahan'ın zaptı büyük bir hadise olarak gösterildiğinden Doktor Bahaettin Bey'in yukarıdaki telgraf-

namesi o zafer münasebetiyle çekilen yegâne telgrafname değildi. Fakat bu zaferi kazanmak Ardahan'ı muhafaza etmekten daha kolaydı. Şehre giren kıtalarımızı birçok güçlükler içinde en müthiş soğuk etkiliyordu. Çeteler yalnız düşmana karşı değil, asıl bu soğuğa karşı mukavemet etmek mecburiyetinde idiler. Bundan başka Ruslar şehiri boşaltmadan önce oradaki cephane deposuna ateş vermişlerdi. Şimdi o depolar sürekli yanıyor, şehirde barınmak imkânını elden alıyordu. Her an patlayan ağır top mermileri, bombalar ve fişekler şehir için daimî bir tehlike teşkil ediyordu. Bazen kısa, bazen da uzun aralıklalarla patlayan mermi ve fişek sandıkları şehiri temelinden sarsıyordu.

Fakat yukarıda yazdığımız gibi Ardahan'ı zapteden müfrezelerin en birinci düşmanı, Rus ordusundan çok, o sırada hüküm süren şiddetli soğuktu. Emniyet tertibatı almak için şehir hududunda nöbetçi bekletmek bile mümkün olamıyordu. Çünkü akşamdan nereye nöbetçi yerleştirilse, ertesi sabah onlar oldukları yerde donmuş bir halde bulunuyorlardı. Ne çete efradı, ne de Stange Bey'in alayına mensup askerlerimiz bu kadar soğuğa alışmamışlardı. Hiç olmazsa nöbetçiler için kürk tedarik edilmemesinin büyük bir eksiklik olduğu iş işten geçtikten sonra anlaşılmıştı.

Her ne kadar bu noksanın telâfisi yönüne gidilmek için birçok vasıtalara müracaat edilmiş ve bu meyanda nöbet bekleyen efrat Ardahan'da zenginleri evinde bulunan ipekli yorganlara sarılarak nöbet mahallerine sevkolunmuş ise de, bundan da hiçbir semere alınamamıştı. Çünkü nöbetçiler ertesi gün gene donmuş bir halde kaldırılarak defnedilmişlerdi.

Gerek bu ve buna benzer durumdan, gerekse Ardahan fatihlerini takviye edecek kuvvetlerin arkadan gönderilmemiş olmasından dolayı Doktor Bahaettin Şakir ve Yakup Cemil Beylerle Binbaşı Stange Bey Ardahan'da kendi kendilerine âdeta mahsur olmuş gibi bir vaziyette kalmışlardı. Ruslar tekrar şehire girecek olsaydılar, hiçbir kimsenin haberi olmayacak ve Ardahan'daki bütün kuvvet esir düşecekti.

Böyle bir halin hiç de beklenmediğini aşağıdaki hadise ispat etmişti:

Doktor Bahaettin Şakir, Yakup Cemil ve Stange Bey'lerle Alman zabitini muavini olup yolda apoletlerinden birisini kaybettiği için tek apoletle dikkati çeken diğer bir Alman zabiti Ardahan'da zengin Ruslardan birisinin evine yerleşmişlerdi. Baha ve Stange Bey'lerle bunun muavini orada bir odada yatıyorlardı.

Bir gün sabaha karşı bu üç zat yorgunluğun verdiği derin bir uyku içinde horuldayarak uyumaktalarken birisi gelmiş, yattıkları odanın kapısını bir vuruşta, tüfek dipçiğiyle kırarak içeri girmişti. Bu gürültü üzerine üçü birden yataklarından başlarını kaldırdıkları zaman karşılarında yukarıdan aşağıya beyaz kürklere bürünmüş olan iri yarı sakallı bir Rus neferinin süngüsü tüfeğine takılı olduğu halde önlerinde arzı endam etmekte olduğunu görmüşlerdi.

O sırada bir Rus neferinin ta kumandanların odası önüne kadar gelip kapıyı kırarak içeriye girmesi olsa olsa Rusların Ardahan'ı geri almalarından, bizim kuvvetlerin kaçıp gitmelerinden, hatta kaçarken kumandanlarına bile haber vermeye vakit bulamamalarından ileri gelebilirdi. Yoksa, kumandanların ikamet ettikleri binanın kapısı önünde nöbetçi beklerken Ardahan şehrinde tek bir Rus neferi bile bulunmadığı bir zamanda bir düşman askerinin kumandanlarının yattıkları oda kapısını zorlayarak içeriye girmesi kabil miydi? Fakat, imkansız gibi görünen bir hal işte gerçekleşmiş, bir Rus neferi üç kumandanın baş uçlarında, hem de süngüsü tüfeğine takılı bir halde, ortaya çıkıvermişti. Stange Bey'le muavini Rus askerini görür görmez, soğukkanlılıklarını kaybetmeyerek hemen kendilerini karyoladan aşağıya atarak karyolanın altına gizlenmişlerdi. Don gömlekle yatakta yatarken önlerine çıkan süngülü düşmana karşı kendilerini nasıl müdafaa edebilirlerdi! Onlar bir kere karyolanın altına girdikten sonra oradan ne yapabileceklerini düşüneceklerdi.

Esrarengiz Rus neferi

Doktor Bahaettin Şakir Bey'e gelince, o beyazlara bürünmüş olan sakallı Rus neferini karşısında görünce pek şaşkın bir hale gelmişti. Bir saniyede aklına gelen ihtimaller o kadar karışık ve o ka-

dar birbirine bile fark edemediğinden kendisini bir anda odada karyolasının içinde yapayalnız görmüştü. Duvarda asılı duran rovelveri, yanında olmadıkça hiçbir işe yarayamazdı. Çünkü onu almak için yerinden kıpırdasa Rus askerinin süngüyü göğsüne dayayacağına şüphe yoktu.

Onun için yegâne kurtuluş çaresini bağırmakta bulmuştu. Onun bağırdığını işinden ve karyolalarını altında bulunan Alman arkadaşları da harekete geçtiklerinden Rus neferi her nedense korkarak hemen geldiği kapıdan dışarı fırlayıp kaçmıştı. Arkasından:

"— Yetiş, tut, eve Ruslar girmiş!" diye çıkan nidalara ve feryatlara rağmen Rus neferi gene hiçbir kimseye görünmeden kaybolup gitmişti.

Bu hâdise de göstermişti ki, Ardahan'a giren kuvvet orasını zaptetmiş olmakla beraber yerinde tutturmaya muktedir değildi. Soğuktan dolayı efrat hemen hiç işe yaramayacak bir hale gelmişti. Ve böyle olduğu için bir Rus askeri hiç korkmadan ve Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup efrat tarafından görülmeden şehrin içersine kadar girmeye ve hatta müfrezelerin kumandanlarını yatak odalarında korkutmaya varıncaya kadar cesaret almıştı.

Hal ve keyfiyet bu merkezdeyken artık Ardahan'da bir dakika bile durmak caiz değildi. Her ne kadar bu aralık Oltu taraflarından gelen bir süvari zabiti Türk ordusunun o istikameten Ardahan'a doğru ilerlemekte olduğunu haber vermişse de bu habere ne dereceye kadar inanılması lâzım geleceği kestirilemiyordu. Arkadan yetişmekte olduğu bildirilen kuvvet kim bilir ne zaman gelecekti! Her halde o anda muhakkak olan bir şey varsa, o da Ardahan'a girmiş olan kuvvetin hemen hemen tamamıyla mahsur bir halde bulunmasıydı.

Bu vaziyet karşısında Doktor Bahaettin Şakir, Yakup Cemil ve Stange Bey'ler kesin bir karar almaya mecbur olduklarını hissetmişlerdi. Fakat vaziyetlerini ıslah etmek için verilecek bu kararda fikirler uymuyordu. Askerî vaziyeti daha iyi kavrayan Stange Bey, içinde bulundukları kuşatmadan kurtulmanın imkânsız olduğunu ileri sürerek yegâne çarenin Ruslara teslim olmaktan ibaret kalacağını söylediği halde Baha ve Yakup Cemil Bey'ler, her neye mal

olursa olsun, kuşatmanın yarılmasına ve Ardahan'dan çıkılmasına taraftar bulunuyorlardı. Onlar böyle düşünmekte de haklıydılar. Çünkü Stange Bey muvazzaf bir kıtaya kumanda ettiğinden akıbeti nihayet esir olmayla sınırlı kalırdı. Halbuki Doktor Bahaettin Şakir ve Yakup Cemil Bey'ler çetelere kumanda ettiklerinden esir düşerlerse Ruslar tarafından mutlaka kurşuna dizileceklerine şüphe yoktu.

Onun için neticede Rusların kuşatması yarılarak Ardahan'dan çıkılmasına karar verilmişti. Bu huruç hareketini Stange Bey idare edecekti. Bu hareket başarısızlıkla neticelense dahi çete kumandanları ve efradı, kurşuna dizilmektense hiç olmazsa şerefle ölmüş olacaklardı. Stange Bey'e verilen vazife, çıkış hareketini mümkün olduğu kadar az zayiat verdirerek temine çalışmaktı. Çıkış hareketi kararlaştırılırdığı gün hava kararır kararmaz Ardahan'a gelirken şehre girilen istikamette Rus hatları yarılarak gene Artvin'e doğru ric'at edilecekti. Bu maksatla Stange Bey alayının birinci taburu ile beraber bizzat Stange Bey ve muavini, Yakup Cemil ve Halit Bey'ler öne geçmişlerdi.

Bu sırada hava kararmakla beraber etrafı kesif bir sis de kaplamıştı. Fakat bu sis öyle garip bir surette yayılmıştı ki, huruç noktası olarak tayin edilen mahallin bir tarafı büsbütün kapalı kaldığı halde diğer tarafında gelip geçen vakaları görmek mümkün oluyordu.

Huruç hareketi Stange Bey'in kumandası altında başarıyla gelişmeye başlıyordu. Gerek çeteler, gerekse alay artık şehir haricindeki Rus hatlarını hemen hemen yararak çıkmak üzere bulunuyorlardı.

Bu vaziyetteyken uzaktan geldiği görülen bir süvari alayı bizim müfrezelerin cesaretini büsbütün arttırmıştı. Herkes:

"— İşte Oltu istikametinden geleceği bildirilen takviye kıtalarımız yaklaşıyor!" diye fena halde sevinmeye başlamıştı. Böyle en tehlikeli bir zamanda imdada yetişen büyük bir süvari kuvvetini arkadan piyade ve topçu kıtaları da takip ediyorsa o zaman belki Ardahan'ı terk etmemek veyahut terk edilse bile, orasını tekrar ele geçirmek mümkün olabilecekti.

Fakat, bu sevinç maatteessüf, çok zaman devam edememişti. Çünkü aradan on, on beş dakika geçtikten sonra gelen süvarilerin Türk değil, Rus oldukları anlaşılmaya başlamıştı. Başlamıştı ama, Rus süvarileri artık iki taburun arasına girmiş bulunuyorlardı. Huruç hareketi yapan müfrezelerimiz ancak son dakikada yere yatarak siper almaya vakit bulmuştu. Süvari alayının böyle birdenbire meydana çıkıvermesi o kadar şaşkınlığı ve heyecana sebep olmuştu ki, o akşam harbe katılmış olan efrat yattığı yerde bile pek kararsız bir halde bekliyorlar ve aralarına giren düşman süvarilerine henüz ateş açmakta tereddüt ediyorlardı.

Bu tereddüt kaybolarak bütün efrat birden düşman süvarisini ateş altına almağa başlayacağı anda düşman tarafından gayet güzel bir Türkçeyle:

"— Durunuz, arkadaşlar ateş etmeyiniz, biz de sizdeniz!" diye bağırılması efradı büsbütün şaşırtmıştı. Güzel Türkçe ile söylenen bu sözler efrat üzerinde bir tesir bırakmaktan geri kalamamıştı. Onlar, esasen Oltu istikametinden yardım beklediklerinden gelen kuvvetin gene Türk ordusuna mensup olacağına kanaat getirerek herkes birden ayağa kalkmıştı.

Fakat o anda, Türk zannedilen süvari alayı derhal açtığı bir yaylım ateşiyle gerek Stange Bey alayına, gerekse çetelere mensup efradın büyük bir kısmını yere sermişti. Gelen Rus süvarileri Türkçe söyleyerek kullandıkları bu hile sayesinde Yakup Cemil ve Stange müfrezelerinin miktarını belki yarıya indirmeye muvaffak olmuşlardı.

İş bununla da bitmemişti. Biraz evvel bizim müfrezelere Türkçe hitap eden ve Ermeni olduğu zannedilen Rus zabiti yaylım ateşinin ardından güya hiddet ve öfkeyle arkasına doğru dönerek Türkçe tekrar olarak:

"— Yanlış ateş etmeyiniz!" diye bağırınca bizim efrat gene ayağa kalkmış ve o anda bir yaylım ateşine daha maruz kalmıştı. Ondan sonra Ardahan'ı fetheden kuvvetlerden geriye ne kalmış olduğu malûm değildi. Doktor Bahaettin Şakir, Yakup Cemil, Stange, Şakir, Sudi ve Cemal Ferit Bey'ler tekrar Artvin yolunu tutarak dönmüşlerdi.

Yalnız Halit Bey Ardahan'da kurtulan efradı toplayarak yeni bir çete teşkil ve buna kumanda edecekti. Binbaşı Stange Bey ise alayının geri kalanına çeki düzen vererek Artvin cephesinde yardımcı kuvvet olarak bekleyecekti. Doktor Bahaettin Şakir Bey evvelâ Artvin'e kadar gitmeyerek Yusufeli'nde kalmıştı. Halit Bey'se yeniden toplatılan çetelerin kumandanı olmuş ve Berta'da yerleşmişti.

Çetelerimiz 16 Aralık 1330 (1914) tarihinde Ardahan'a girmişti. Vaziyet sıkışınca Doktor Bahaettin Şakir Bey Artvin taburunu bir taarruzu Keşfe memur etmişti. Bu keşif 21 Aralıkta yapılmıştı. Bu keşif sırasında ağır surette yaralanan Yüzbaşı İzzet Bey diğer bazı Türk yaralıları ile beraber Ardahan'da terk edilerek Ruslara esir düşmüştü. Bu zat çetelerimiz Ardahan'dan çekildikten sonra orada tedavi edilmiş, Türkistan yoluyla yaya olarak İran'a kaçmayı başarmış ve güney İran'da şehbenderlik vesair hizmetlerde kullanıldıktan sonra 1333(1917) senesinde İstanbul'a dönebilmişti. İzzet Bey Ardahan etrafında geçen son harp vak'alarına ve esaretten sonra Rusya'daki tanıklıklarına dair aşağıdaki malûmatı vermişti:

Ardahan nasıl zapt edildi?

20-21 Aralık 1330 (1914) gecesi aldığım emirde sabahleyin erkenden taburumla Artvin istikametine hareket ve Borçka tarafından tazyik eden düşmanın yanlarına doğru ilerleyerek Çoruh vadisini muhafaza etmem isteniyordu. Tedarikâtımı geceden tamamladıktan sonra altı yüz yirmi sekiz mevcudumla güneş doğmadan evvel taburu ve ağırlıkları hareket ettirdim. Bizzat yola çıkmadan evvel karargâha uğrayarak son bir emir olup olmadığını sormuştum.

O sırada şehir pek şiddetli bir surette bombardıman edilmeye başlamıştı. Sağ cenahımızdan düşman gerilerimize sarkmış ve Kazak müfrezeleri de Ardahan-Yalnızçam yolunu tutmuşlardı. Bu vaziyet karşısında karargâh bana elde mevcut karma ve perakende efratla Hancirop istikametine bir keşif taarruzu yapmamı emretmişti. Bunun üzerine sokaklardan toplayabildiğim ve karargâhın maiyetindeki süvarilerden yaya olarak tedarik edilen yüz otuz kadar

neferle Hancirop istikametindeki cadde üzerinde küçük köprünün solundaki arızalı arazi üzerinde yaya cengine inmiş ve mevki tutmuş olan takriben iki bölük Kazakla vuku bulan ve Kazak hayvanlarının ateşe tutulması üzerine lehimize cereyan etmekte olan çarpışmada karnımdan yaralanarak harp hattı dışına çıkmış ve Ardahan'a karargâha getirilmiştim.

Hastaneye taarruz

Burada ilk tedavi yapıldıktan sonra sedye ile hastaneye götürüldüm. Öğleden sonra saat yedide yavaş yavaş ateşin kesilmesi üzerine kararlaştırılmış olduğu gibi müfrezelerimizin çekildiği ve şehrin tahliye olunduğu anlaşıldı. Saat sekizde şehir Rus askerleri tarafından pek gürültülü bir surette işgal edildi. Bu sırada şehir içinde çarpışmaya veya tecavüzlere delâlet eden silâh sesleri tekrar gelmeye başladı.

İçinde bulunduğumuz hastane bir Rus hastanesiydi. Binanın üzerinde alâmeti farika ve tepesinde de kırmızı haç işaretini havi fener bulunduğu halde, içindeki koğuşlarda lâmbaların yanmakta olmasından dolayı hastane hariçten mühiş bir ateşe tutuldu. Ayakta gezintilerden ve yatakları pencere istikametinde bulunanlardan birçokları bu ateş yüzünden şehit oldular.

Hastaneye yapılan bu taarruz üzerine lâmbalar söndürüldü. Hastaneye giren ilk Rus neferleri karanlıkta birçok yaralıları süngülediler. Aradan epeyce bir zaman geçtikten sonra hastaneye gelen bir Rus yüzbaşısı Rus efradını dışarıya çıkarmak suretiyle sükunu güç belâ tesise muvaffak oldu. Bu kargaşalık sırasında hayatta kalabilen bizlere harp esiri olduğumuzu tebliğ etti.

Üzerimizde teçhizat, para velhasıl her ne varsa hepsi toplandı. Camlar, pencereler çarpışma sırasında parça parça olmuş, bütün hastane adeta bir katliam yerine dönmüştü. Koğuşların içerisi cesetlerle dolu idi. Her taraf kanlara bulanmıştı. Aradan bir saat kadar geçtikten sonra hastaneye gelen yüz altmış altıncı Gobanski Kazak alayı kumandanı, bu hali görünce orada bulunan muhafızları çağırarak tahkikata başladı.

Bu tahkikat sırasında bütün Rus muhafızları yalan söylüyorlardı. İfadelerinde öldürülen yaralıların, kırılan pencerelerin ve süngülenen esirlerin hep Türk çeteleri tarafından yapıldığını. Rusların bir şey yapmaya muvaffak olamadıklarını, bütün o kanlı sahnelerin çete efradı tarafından tertip edildiğini söylüyorlardı. Muhafızlar bu yalanlarında o kadar ileri gitmişlerdi ki, nihayet tahkikat neticesinde o fecaatlerin güya tamamen Türkler tarafından yapıldığı resmen sabit olmuştu.

Yaram çok ağır olduğundan sorulan suallere cevap veremedim...

Fakat bereket versin Ardahan'ın zaptında tarafımızdan esir edilip aynı hastanede tedavi altına alınan Rus neferleri hakikatleri bütün çıplaklığı ile anlatmaktan çekinmediler. Bütün fecaatlerin kendi hemşehrileri olan Rus askerleri tarafından yapılmış olduğunu itiraf ettiler. Tarafımızdan kendilerine karşı yapılmış olan iyi muameleye Rusların bize karşı gaddarane bir surette mukabele etmelerine tahammül etmeyerek doğruyu söylemeleri kadar tabiî bir şey olamazdı.

Esirimiz olan yaralı Rusların hakikati ifşa etmeleri bize karşı olan muamele tarzını derhal değiştirdi. Miralayın emriyle hemen cesetler hastaneden dışarıya çıkarıldı. Yerleri kaplayan kanlar da yorganlarla silinerek temizlendi. Ağır yaralı olarak hastanede yatarken etrafını cesetlerle dolu ve her yeri kanlara bulanmış bir halde görmenin ne demek olduğunu izaha gerek var mı?.

Hastane temizlendikten sonra ihtiyar bir Kazak generali maiyetiyle beraber gelerek hastaneyi ve esirleri ziyaret etti. Yatan esirlerin en kıdemlisi bendim. Onun için ihtiyar general gelip beni sorguladı. Fakat yaram çok ağır olduğundan sorulan suallere cevap veremedim. Benimle beraber yaralı bir Türk süvari zabiti daha vardı. İsmi Hakkı Bey'di. Güzel Rusça ve Almanca biliyordu. Hakkı Bey ihtiyar generalin suallerine cevap vermeye mecbur oldu. Soruları şeyler hep müfrezemiz hakkında idi. Hakkı Bey beyanatında müfrezemize dair doğru malûmat verdi. Fakat Ruslar her nasılsa bir ko

lordu flâması ele geçirmişlerdi. Bir de Doktor Bahaettin Şakir Bey'i Şakir Paşa diye tanıyorlardı. Bu iki sebepten dolayı Hakkı Bey'in ifadesine inanılmadı. Ardahan'a giren kuvvetlerin bir müfreze değil, bir kolordu olduğu zannediliyordu. Rusların inanışlarına ve aldıkları haberlere göre Ardahan hareketini bir kolordu yapmıştı ve bunun da kumandanı Şükrü Paşa diye tanınan Doktor Bahaettin Şakir Bey'di. İhtiyar Rus Generalinin maiyetinde bir sıhhiye zabiti vardı. Türkçe'yi iyi bildiğinden tercümanlığı o yapıyordu. Oltu'dan ric'at eden Rus kıt'alarına mensup olan bu sıhhiye zabiti Kafkasyalı bir Türk'tü ve muharrirlerimizden Ağaoğlu Ahmet Bey'in akrabasından olduğunu söylüyordu. Sıhhiye zabiti o gece bizim koğuşta kaldı. Kendisine gösterilen itimattan dolayı bize pek çok yardım etti ve iyi muamelede bulundu.

Ardahan'da iki gün kaldık. Bu müddet içinde gerek bu sıhhiye zabiti, gerekse hastaneye gelen bazı Rus zabitleriyle uzun uzadıya konuştuk. Bu sohbetlerden çıkan netice şu idi ki, Ruslar bizim taarruzumuz üzerine Oltu'dan ric'at etmeye başladıkları zaman dağları aşarak geri hareketi yapmak için pek çok güçlük çekmişlerdi. Ric'at eden Rus kuvvetleri iki alay piyade kalanıyla bir batarya top ve iki bölük süvariden meydana gelmiş bulunuyordu.

Bu kuvvet nihayet birçok güçlükler çektikten sonra Ardahan civarındaki köylülerden şehrin Ruslar tarafından tahliye edildiğini ve içerde Türk müfrezeleri bulunduğunu haber alabilmişlerdi.

Bu Rus zabitlerinin ifadesine göre iki taraf kuvvetleri arasındaki nispetsizlik pek müthiş bir haldeymiş. Ardahan'a taarruzumuz sırasındaki Rus kuvvetlen altı bölük süvari, iki piyade Kazak taburu, hudut taburu ve bir batarya sahra topundan meydana gelmiş bulunuyordu.

Ardahan'ı tahliye ettiğimiz sıradaki Rus kuvvetleri ise dört alay süvari, dokuz tabur piyade (Kazak ve saldat) ve üç batarya sahra topundan ibaretti. Ardahan'daki hastanede iki gün yattık ve üçüncü günü bizi Kars'a nakletmek için hazırlıklar yapıldığını haber aldık. Gerçekten o gün hasta nakline mahsus otomobiller geldi. Ardahan hastanesinde yatan ağır yaralı Türk ve Rus zabitleri Kars'a nakledildi. Bunların arasında ben de bulunuyordum. Ruslar sekizinci alayımızın sancağını ganimet almışlardı. Bu sancak da beraberi-

mizde idi. Ardahan'dan Kars'a giderken erkânı harp Binbaşısı Vasil Vasiloviç bulunuyordu. O da ağır yaralıydı. Bir mermi sağ kaşının üstüne isabet ederek kafasını delmişti. Ruslarca pek tanınmış olan bu zat, Kars'a kadar gidemedi, yolda yanımda öldü.

Ardahan'la Kars arasındaki yolun etrafı pek acıklı bir manzara gösteriyordu. Her taraf harap olmuştu. Hemen bütün köyler yanıyordu. Bunlar hep İslâm köyleriydi. Son bir iki gün içinde oralarda müthiş bir katliam yapılmış olacaktır.

Tiflis'teki Ermeniler yaralı esirlere karşı bile kabalık yapıyorlardı

Bu fecaatin bir çok eserleri henüz ortadan kalkmamıştı. Bir çok cesetlerin birbiri üstüne yığılarak yol üstüne bırakılmış olduğunu otomobille giderken görüyordum. Bazen da çocuk, ihtiyar ve kadından meydana gelen elli altmış kişilik kafileler önümüzden geçip gidiyordu. Bunların hepsi birbirlerine iplerle bağlanmıştı. Zavallılar meçhul bir semte ve feci bir akibete doğru sevk ediliyordu. Otomobillerimiz bazı yerlerde durmağa mecbur oluyordu. O zaman ahali otomobillerin etrafına üşüşüyordu. Bu sırada bilhassa Ermeniler pek iğrenç bir tarzda tecavüzlerde bulunuyorlardı. Rus ordusunun geri hizmetlerinde katiyen bir intizam eseri görülmüyordu. Gıda ve tedavi de çok intizamsız bir halde idi. Kars'a geldiğimiz zaman bizim orada kalmayacağımızı ve Tiflis'e gönderileceğimizi söylediler. Buna da eyvallah demekten başka ne yapabilirdik. Nihayet bizi Kars'ta bir sıhhiye trenine bindirdiler. Şimendifer işleri o kadar karmakarışık ve trenlerde o kadar fazla izdiham vardı ki Kars'tan Tiflis'e ancak on beş günde gidebildik. Ağır yaralı olan bir insanın tren sallantıları arasında on beş gün hastane tedavisini beklemesinin ne demek olduğuna izaha gerek yoktur.

Tiflis hastanesinde

Tiflis'e gelince bizi Gorgicenof Kızılhaç hastanesine yatırdılar. Burası Tiflis'in bir tiyatrosu imiş. Harp çıkınca da hastaneye dönüş-

türülmüştü. Burada yaralı Türk zabitleri ve neferleri az değildi. Beş altı ay devam eden tedavi müddetinden çektiğimiz yegâne sıkıntı, bilhassa yaralı neferlerimizin çektikleri üzüntüler hep Ermenilerin hakaretine ve suikastlarına maruz kalmamızdan ileri geliyordu. Tiflis'teki Ermeniler ağır yaralı olan esirlere karşı olsun, insaniyet hissi göstermeyecek kadar kabalık yapıyorlardı.

Tiflis'teki hastanede geçirdiğim bu beş, altı ay içinde bir çok yaralı Rus zabitleriyle tanıştım ve konuştum. Bu tanıdıklarım bende şu kanaati hasıl etti ki. Rus ordusunda hamiyet, vatanperverlik, mefkure vesaireden katiyen bir eser yoktu. Rus ordusunun hareket kabiliyeti ancak pek şiddetli ve müstebit bir disiplinden ibaretti. Tiflis'teki hastanede Müslüman gazetecileri ve Müslüman komiteleri bizi sık sık ziyaret ediyorlardı. Bunlarla yaptığım temaslar sayesinde pek çok şeyler öğrenmeyi başardım. Artvin. Ardahan ve civarlarında oturan Müslümanlardan bazıları o şehirlerin tarafımızdan tahliyesi üzerine Tiflis'e kadar gelebilmişlerdi. Bunların hepsi Doktor Bahaettin Şakir Bey'den ümitlerini henüz kesmemişlerdi. Kafkas İslâmlarının yardımıyla Kafkasya'nın Rus boyunduruğundan kurtarılacağına hâlâ kanaatleri vardı. Diyorlardı ki:

"— Biz, on beş, yirmi gün içinde harp kabiliyetine sahip olabilecek Kafkas millî taburları teşkil edebiliriz. Bunlar üstün ve muntazam Rus kuvvetleriyle harp edebilirler ve muvaffak olurlardı."

Tiflis Müslümanları

Acara, Artvin ve civarı Müslümanlarının hakimiyet ve saltanatları birkaç ay devam edebilmişti. Bu hakimiyet ve saltanat her ne kadar pek acı bir akıbetle neticelenmiş ise de, o kısa devir oradaki Müslümanlar üzerinde çok güzel tesirler bırakmıştı.

Müslümanların yukarıdaki ifadelerinde henüz her şeyden ümitlerini kesmemiş olmaları da bu sözü teyit ediyordu.

Kafkasya Ermenilerinin Müslümanlar aleyhine yaptıkları ve şiddetle devanı ettikleri tahrikat karşısında zaten Müslümanların

başka türlü düşüncelerine imkân bırakmıyordu. Tiflis'te Kafkas Kıslova isminde Rusça bir gazete çıkıyordu. Ermenilerin fikir organı olan bu gazete Müslümanların vatan haini olduklarından bahsederek hükümeti İslâmlar aleyhine tahrik ediyordu.

Bu tahrikat karşısında Kars ve Ardahan katliamları meydana gelmiş ve hudut civarındaki Müslümanlar Rusya dahiline, Sibirya'ya sürülmüşlerdi. Ermeniler tarafından sebebiyet verilen bu feci hâdiseler yüzünden Kafkasya'daki Rus Müslümanları arasında intikam hissi ırki ve dini birlik ve müşterek mukadderat hissi iyice kökleşmişti. Hangi mezhebe, hangi siyasi fırkaya mensup olurlarsa olsunlar, bütün Kafkasya İslâmları mezhebi mercileri olan şeyhülislâm ile Sünnilerin mercii olan müftü o sene sadaka ve fitrenin İslâm gurabasına ve esirlerine verilmesi hakkında müşterek bir fetva çıkararak altına da müştereken imzalarını koymuşlardı. Bu hal ilk defa vaki olan mühim bir birlik ve işbirliği hâdisesi idi. Bu fetva üzerine Kafkasya Sünnileri ve Şiiler fitrelerini kurulan hayır cemiyetlerine vermişlerdi.

Yüzbaşı İzzet Bey Tiflis'te beş ay kadar tedavi edildikten sonra tamamen iyileşince oradan Hazar Denizi'nde bulunan Farkin adasındaki harp esirleri karargâhına gönderilmişti. Artık Rusça'yı oldukça öğrenmişti. Şimdi yegâne arzusu bir an önce esaretten kurtularak vatanına dönmek ve tekrar silâha sarılarak memleketinin müdafaasına katılmaktı. Bu arzusunu yerine getirmek için Müslümanlar da şüphesiz kendisine yardım edeceklerdi. Onun için esirler karargâhından kaçmak için birtakım hazırlıklar yapmağa başlamıştı. Pek uygunsuz koşullar altında yapılan bu hazırlıklar sayesinde muvaffak olmak ihtimali pek zayıftı. Fakat İzzet Bey her ne olursa olsun, yüksek bir teşebbüs eseri bırakmağa ve bunda muvaffak olmasa bile, Türk Gayret ve hamiyetini kendisinden daha genç olanlara göstermeğe katiyen azmetmiş bulunuyordu.

Onun için İzzet Bey, bin güçlük atlattıktan sonra elbisesini ve kimliğini değiştirerek esir karargâhı civarındaki Bakü şehrine gelmiş ve oradan firar etmeyi başarmıştı. İzzet Bey bir kere şehir dışına çıktıktan sonra yaya olarak yoluna devam etmiş ve pek çok güçlükleri atlattıktan sonra Tahran'a kadar gidebilmişti.

Bir kısım çeteler gizli yollardan yürüyerek Borçka'ya gelmişlerdi

Çeteler tarafından zapt edilmiş olması haddizatında büyük bir mana ifade etmediği ve Kafkas cephesinde başlayan harbin neticesi anlaşılmadıkça o istilâların da geçici başarı diye kabul edilmesi lâzım geldiği halde oralarda kurulan mülkî idare dahi gayet gülünç bir şekil alıyordu. Meselâ eski hududumuzda bulunan gümrük memurları Ruslar ilerledikçe kaçarak bize sığınan Kafkasyalı İslamların kurtarabildikleri eşyadan gümrük resmi almağa kalkıyorlardı. Bu göçmenlerin adedi günden güne arttığından ve askerî vaziyete göre tekrar köylerine dönenler ve yahut tekrar firara mecbur olanlar gittikçe çoğaldığından, harp mıntıkasından pek elim vaziyetlerde canlarını kurtarabilenlerin yanlarına alabildikleri eşyadan gümrük resmi istenilmesi çok acıklı oluyordu.

Rıza Bey cephesinin Maradidi'den Borçka'ya ric'at ettiği sırada mülkî idarenin bu garip ve gülünç muameleleri, müfrezelerle beraber göç eden halk üzerinde pek fena bir tesir meydana getirmişti. Hattâ bazı yerlerde Türk idaresine. karşı husumet gösterilmesine bile sebebiyet vermişti. Ancak eski hududumuza yakın olan mahallerdeki Kafkas ahalisi bize daha ziyade taraftar gibi görünüyordu. Diğerleri gördükleri kötü muameleden dolayı daha istilânın ilk anında bizden yüz çevirmeğe başlamışlardı.

Süleyman Bey'in aldığı tertibat tamamlandıktan sonra cephe tekrar sükûnet bulmuştu. Ruslar Maradidi'nin geri alınmasıyla yetinerek daha çok ilerlememişlerdi. Bu sükûnet bir ay kadar devam eylemişti. Her ne kadar ric'at eden kıtalar tekrar bir araya toplanmış ve işe yarayabilecek yeni bir kuvvet meydana getirilmiş ise de Maradidi'de iken mevcut olan çetelerin birçoğu kaybolup gittiğinden bunların eksikliği pek çok hissediliyordu. Bu çetelerin bazıları yüz, yüz ellişer kişiden meydana gelmiş bulunuyordu.

Nihayet, günün birinde bu çeteler de kendiliklerinden meydana çıkıp gelmişlerdi. Efradın ifadesine göre bu çeteler Ruslar ileri harekete başladıkları zaman ric'at etmeyi başaramamışlar ve muhtelif mahallere gizlenerek orada bekledikten sonra, gizli yollardan

yürüyerek ve dağların tepeleri aşarak Borçka'ya gelebilmişlerdi. Bu çetelere mensup olan efradın da büyük dertleri vardı. Hiçbirisi reislerinden memnun değildi. Bu reislerin büyük kısmı kabadayı gibi görünmekle beraber hakikat halde çok korkak idiler.

Gösterebildikleri yegâne cesaret çete efradına karşı gayet sert muamele etmekten ibaretti. Çete reisliğinin efrada karşı cebir ve şiddet göstermekten ibaret olacağını ve bununla her şeyi başaracaklarını zannediyorlardı.

Topal Osman çetesi

Borçka'da efradın bu haklı şikâyetleri dinlendikten sonra o reisler vazifelerinden çıkarılarak yerlerine başkaları geçirilmişti. Bununla birlikte, çeteler, çeteden başka bir şey olmadıkça gelen yeni reislerin eskilerinden daha merhametli ve daha cesur olup olmamaları bir mana ifade edemezdi. Teşkil olunan çeteler esasen yanlış kullanılıyordu. İlk maksat, düşman hatlarının arkasında düşman kuvvetlerini devamlı rahatsız etmek için alınan tertibat ya hiç veyahut pek nâdir olarak tatbik olunabilmişti.

Rıza Bey heyeti Borçka'da iken Trabzon valisi Cemal Azmi Bey'den üçüncü müjdeyi veren yeni bir telgrafname almıştı. Bu telgrafnameye göre Rıza Bey'in cephesine yeni bir çete daha geliyordu. Bu çete reisinin Topal Osman isminde birisi olduğu söyleniyordu. O zamanlarda ilk defa sahneye çıkan Topal Osman'ın kim olduğu Rıza Bey cephesinde hiçbir kimse bilmiyordu. Yalnız Borçka'ya gelen haberlerde Topal Osman çetesinin Samsun'da toplandığını, üç, dört yüz kişiden kurulu bulunduğu söyleniyordu. Bir de çete efradının gayet cesur ve teçhizatının mükemmel olduğu rivayet ediliyordu.

Rıza Bey ile heyeti o sırada çok güç mevkide ve pek âciz bir vaziyette olduklarından Trabzon'dan gelen yeni müjdeyi büyük bir memnuniyetle karşılamışlardı. Cemal Azmi Bey'in telgrafını gördükten birkaç gün sonra Topal Osman çetesinin ilk kafilesi Borçka'ya gelmişti. Topal Osman evvelâ iki beygir yükü teçhizat göndermişti. Fakat Rıza Bey ile maiyeti bu teçhizatı teslim almak iste-

dikleri zaman onu getiren çete efradı:

"— Hayır efendim, teslim edemeyiz. Osman Bey'den öyle emir aldık. Kendisi gelmedikçe denkler açılamayacaktır!" demişlerdi.

Kafa tutmak isteyen çete efradını deliğe tıkmışlardı

Bu ne demekti? Topal Osman kim oluyordu ki, cepheye gelen teçhizata kendisi sahip çıkmağa kalkışıyordu! Rıza Bey ile maiyeti Topal Osman'dan emir beklemek mecburiyetinde olmadıklarından iki beygir yükü teçhizatı getiren çete efradına:

"— Galiba siz askerliğin ne demek olduğunu henüz bilmiyorsunuz! Bu cephenin kumandanı ne emrederse, ona itaat edilir. İtaat etmeyenler için en hafif ceza hapse atılmaktır!" demişler ve hem gelen teçhizatı teslim almışlar, hem de kafa tutmak isteyen çete efradını deliğe tıkmışlardı.

Aradan bir iki gün daha geçtikten sonra Topal Osman da Borçka'ya gelmişti. Rıza Bey ile maiyeti onu uzaktan gördükleri zaman Osman'ın kendisine ne paye vermek istediğini anlamışlardı. Yeni çetenin reisi Borçka'da evvelâ kâtibi mesul beylerden birisiyle temas etmişti.

Osman görüşme sırasında Borçka havalisinde kendisinin kumandan olduğunu ve herkesin ona itaat etmesi lâzım geleceğini söylüyordu. Ona bakılacak olursa, Batı Kafkas cephesinin mutlak hakimi kendisiydi.

Halbuki cepheye getirdiği iki büyük çete hemen hemen hiç işe yaramayacak bir haldeydi. Efradın büyük kısmı on altı. on yedi yaşlarındaki gençlerden meydana gelmişti. Esasen askerlik yaşına gelmiş olanlar askere alınmış olduğundan ve ihtiyarları da çeteye sokarak cepheye göndermek mümkün olamayacağından Samsun'dan toplanan üç dört yüz kişilik bir çete içinde on altı, on yedi yaşlarından yukarı efrat bulunmasına imkân yoktu.

Topal Osman bu efrattan bazılarını etrafına alıyor, onlara emirler vermekten hoşlanıyor ve kendisini bu sayede büyük bir kuman-

dan mevkiinde görür gibi oluyordu. Ona bakılacak olursa kendisi cepheye de gitmeyecek ve kasabada oturarak harbi oradan "idare" edecekti.

Çete taksim ediliyor

Böyle birtakım tecrübesiz çocuklardan kurulu olan o çeteden istifade edilmesi de pek şüpheliydi. Efrat o zamana kadar hiç harp görmemişti. Çete muharebesinin ne olduğunun farkında bile değildi ve düşmanla da hiç karşılaşmamıştı. Özellikle reisleri olan Topal Osman da çetesiyle beraber mevzi almak istemediğinden efradın ilk çarpışmada dağılıp gideceğine hiç şüphe yoktu.

Bu vaziyet karşısında Rıza Bey'le maiyeti Topal Osman'ın pek yüksekten attığı sözlere kesinlikle önem vermeyerek onun çetesini dağıtmaya karar vermişlerdi. Evvelâ on alt!, on yedi yaşındaki çocuklar çete efradı arasından çıkarılarak hastane emrine verilmişti. Yalnız Topal Osman bunlardan birkaç tanesini mutlaka yanında alıkoymak istemişti! Ve bu iş bittikten sonra geriye kalanlar mevcut müfrezelere taksim olunmuştu. Topal Osman çetesinin bir kısmı o zamana kadar yapılan çarpışmalarda cesaretleriyle şöhret kazanan Gürcü Hasan Efendi'nin müfrezesine, bir kısmı da Ali Efendi'nin müfrezesine verilmişti. Topal Osman Gürcü Hasan Efendi'yle beraber gönderilmişti.

Topal Osman çetesinin morali yerinde olması gerekirdi. Çünkü yeni harbe giriyordu ve diğer çeteler gibi bozgunluk felâketi falan görmemişti. Halbuki yeni gelen efrat tam tersine eskilerinden daha korkak çıkmıştı. Hattâ Rıza Bey'in elinde kalan kuvvetlerin morallerini bile bozabilecek bir surette hareket etmeğe başlamıştı. Nasıl bozmasın ki reisleri olan Topal Osman bizzat cephede bulunmaktan çekiniyor ve daima gerilerde, kasabalarda yaşamağı tercih ediyordu. Reislerinin bu korkaklığını gören efrada onu taklit ederek cephede mevzi almağa hiç yanaşmıyordu.

Hasan Efendi bu vaziyet karşısında güç bir mevkide kalmıştı. Rıza Bey'e gönderdiği raporlarında Topal Osman çetesinden çektiği sıkıntıları birer birer anlattıktan sonra bunun biran evvel çaresine bakılmasını rica ediyordu, O aralık Hasan Efendi hududumuza

yakın olan Çifteköprü'de mevzi almış bulunuyordu. Bizim çetelerimizin ric'atından beri aradan epeyce bir zaman geçmiş olduğundan yavaş yavaş ilerleyen Rus kuvvetleri nihayet Çifteköprü civarında görünmeğe başlamıştı. Aradan çok geçmeden bir sabah Ruslar bizim mevzileri evvelâ şiddetli bir top ateşine tuttuktan sonra hemen hücuma geçmişlerdi. Hasan Efendi'nin müfrezesi bu hücumu pek güçlükle defetmeyi başarabiliyordu. Fakat Hasan Efendi'ye mensup olan bütün kuvvetleriyle mukavemet ederken Topal Osman çetesinin efradı Rusların ilk hücum teşebbüslerinde kaçmağa başlamışlardı. Topal Osman bu firarileri geriye çevirmek için hiçbir teşebbüste bulunmuyordu. Elinden gelse o da çetesinin efradı gibi tabana, kuvvet cepheden uzaklaşacaktı.

Nihayet, bu işin böyle devam edemeyeceğini ve gittikçe tehlikeye düştüklerini gören Gürcü Hasan Efendi, Topal Osman çetesi efradını son derecede tehdit ederek kaçmaktan menetmeğe başlamıştı. Artık Hasan Efendi firarilere karşı silâh kullanmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat bu tehdit de para etmiyor. Topal Osman efradı kaçmakta devam ediyorlardı. Bunun üzerine Hasan Efendi revelverini çekerek kaçaklardan bir iki tanesini yere sermeğe mecbur olmuştu. Bu sonuncu tehdit biraz işe yaramış ve kaçakçılar hiç olmazsa tuttukları yerleri muhafaza etmeğe başlamışlardı. Fakat Hasan Efendi'nin kaçak efrattan bir iki tanesini öldürdüğünü gören Topal Osman'ı müthiş bir korku almıştı. Kendisi de o gün harbe katılmadığından Hasan Efendi tarafından cebren harbe sokulmaktan korkuyordu. Onun için bir aralık fırsat bulursa cepheyi terk ederek Rıza Bey'in karargâhına dönmeği kendi kendisine kararlaştırmıştı. Bu aralık Hasan Efendi cesurluğu sayesinde bütün efradını bir araya toplayabilmiş, işgal ettikleri tepeyi Ruslara karşı büyük bir muvaffakiyetle müdafaa etmiş ve düşman hücumunu püskürtmeğe muvaffak olmuşlardı.

Topal Osman, Hasan Efendi'nin bu işlerle pek çok meşgul olduğunu görünce kendisi için kaçmak zamanının yaklaştığını anlamış ve yanına cesaretlerinden emin olduğu efrattan iki tanesini alarak taarruz cephesinden ayrılmıştı. O zannediyordu ki, Borçka'ya giderek Hasan Efendi'yi Rıza Bey'e şikâyet edecek olursa, efradının ve kendisinin de cepheden firarlarını kapatmağa muvaffak olacaktı.

"— O Hasan denilen adam çok gaddar. Çetecilerini kendi eliyle öldürüyor. Ben onları Hasan Efendi tepelesin diye ta Samsun'dan toplayıp buraya kadar getirmedim. Memlekete hizmet etsinler diye getirdim. Ben bu hallere katiyen tahammül edemem. Getirdiğim çetenin Hasan ve Ali Efendilerden alınarak tam olarak bana iadesini isterim!"

Rıza Bey Topal Osman'ın bu şikâyetlerini dinledikten sonra ona sormuştu:

"— Hasan Efendi cephesinde bugün çarpışma oluyor. Ruslar oraya şiddetle hücum ediyorlar. Sen harp devam edip dururken nasıl oldu da efradını bırakıp buraya gelebildin? Kimden izin aldın? O kısmın kumandanı Hasan Efendi'dir. Oradan ayrılman için Hasan Efendi sana müsaade etti mi ve ettiyse izin kâğıdın nerede. Gösterir misin?" Topal Osman bu suallere maruz kalacağını hatır ve hayalinden geçirmediği için Rıza Bey'in sert bir tavırla söylediği bu sorgulardan dolayı evvelâ oldukça afallamıştı. Fakat sonra kendisini toplayarak demişti ki:

"— Ben izin kâğıdı falan bilmiyorum. Hasan Efendi kumandan ise ben de kumandanım. Siz galiba benim kim olduğumu iyice anlayamadınız! Bir daha söylüyorum ya, çetemi bana getirdiğim gibi iade ederseniz ve yahut iade etmezseniz sonra pişman olursunuz!"

Topal Osman cepheden kaçtığından dolayı büyük bir kabahat işlediğini biliyordu. Bu kabahatinin cezası ağırdı. Onun için bu kabahatini örtmeğe çalışıyordu. Aklınca bunun yegâne çaresi yüksek perdeden tutturmak ve karşısındakileri biraz tehdit etmekti. Fakat bulduğu çarelerden hiçbir fayda elde edememiş ve Rıza Bey onun tehditlerine kulak bile asmamıştı. Onun Topal Osman'a katiyen önem vermediği şundan da anlaşılıyordu ki, Osman tehditkâr bir vaziyet alınca Rıza Bey oturduğu odanın kapısı önünde bekleyen nöbetçi neferini çağırarak:

"— Şu adamı dışarı çıkar ve kaçakçılara mahsus olan deliğe tık!" Emrini vermişti. Bunun üzerine Topal Osman:

"— Nasıl olur, ne hakla beni hapse attırıyorsunuz?..." diye söylenirken dışarıya çıkarılmış ve bir iki dakika sonra da kendisini zindanda bulmuştu.

Rıza Bey'in kendi cephesine mahsus bir divanı harbi vardı. Böyle kaçakçı saire gibi işlerle o divanı harp meşgul oluyordu. Topal Osman hapse atılınca onu muhakeme etmek için divanı harp toplantıya davet edilmişti. Ondan evvel Rıza Bey, Hasan Efendi'ye haber göndererek Topal Osman hakkında bir rapor yazmasını istemişti. Zaten Hasan Efendi raporunu hazırlamış ve bunda Osman'ın çarpışma sırasında cepheyi izinsiz olarak terkedip gittiğini bildirmişti.

Topal Osman elli değneği yiyince yerinden kalkamaz bir hale gelmişti

Rıza Bey divanı harbin firariler hakkında tayin ettiği cezalar malûm idi. Efrattan birisi ilk defa firar ederse, değneğe ve ikinci defa firar ederse idama mahkûm ediliyordu. Değnek cezası söz konusu olan müfrezenin en küçük zabiti tarafından tatbik olunuyordu.

Hasan Efendi'nin raporu gelir gelmez divanı harp toplanmış ve Topal Osman'ı muhakeme etmişti. Tabiî bu muhakemede Osman'ın cepheden firar ettiği kesin surette sabit olmuş ve kendisi 50 değnek cezasına mahkûm edilmişti. Bu hüküm Topal Osman'a tebliğ edildiği zaman fena halde kızmış, çete teşkil ederek Kafkas cephesine geldiğine bin defa pişman olmuş ve fakat çeteciliğin düşündüğü gibi kolay, alaylı ve eğlenceli bir iş olmadığını askerlikle şaka edilemeyeceğini zindanda geçirdiği bir iki gün içinde tamamıyla anladığından yediği hükme boyun eğmekten başka çare kalmadığını görerek mütevekkil olmağa karar vermişti.

Borçka'da artık divan-ı harp kararının infazı için hazırlıklar yapılmağa başlanmıştı. Bütün Topal Osman efradıyla diğer çeteler bir meydanda daire halinde toplanmışlardı. Bunun üzerine Topal Osman o dairenin ortasına getirilmiş ve divan-ı harp kararı orada okunmuştu. Kararın okunması bitince küçük zabit elinde tuttuğu değnekle gelip Osman'ın yanında durmuştu. Sonra iki nefer Osman'ı yakalamışlar, ellerinden ve ayaklarından tutmuşlardı. Bu suretle mahkûma dayak atılacak vaziyet verilince zabit birden başlıyarak elliye kadar devam etmek ve arada sırada kırılan değnekleri

değiştirmek üzere divan-ı harp kararını tamamıyla tatbik edip bitirmişti.

Zavallı Topal Osman bu elli değnekten sonra berbat bir hale gelmişti. O topal olduğu için zaten iyi yürüyemiyordu. Şimdi ise artık hiç yerinden kalkamayacak bir hale gelmişti. Onun için biraz evvel ellerini, ayaklarını tutanlar koluna girerek bir iki gün istirahat etmek üzere onu efrat kovuşuna götürmüşlerdi. İki gün sonra Osman biraz kendisine gelebilmişti. Sağlam ve sıhhatli olan bir çete reisinin velev 50 değnek de yemiş olsa, uzun müddet cephe arkasında kalması caiz olamayacağından Rıza Bey onu tekrar Hasan Efendi'ye iade etmişti.

Topal Osman başından geçen bu vakalardan sonra anlamıştı ki. harp sırasında çetecilik yapmak cesaret ve askerlik işidir. Öyle zan ve tahmin edildiği gibi vurup kırmak, yağmacılık yapmak değildir. Onun için Hasan Efendi'ye gittiği zaman ondan af talep etmiş, yanlış düşündüğünü itiraf etmiş ve kusurlarına takılmamasını Hasan Efendi'nin elini öperek dilemişti.

Topal Osman'ın bunları söylemekteki maksadı beraber harp edeceği arkadaşları ile artık barışarak birlikte muharebeye girişmek değildi, O askerlik edemeyeceğini çoktan beri anlamıştı. Şimdi istiyordu ki, kimseyi gücendirmeden gene oradan ayrılabilsin! Gerçekten aradan çok zaman geçmeden Topal Osman Hasan Efendi'ye müracaatla kendisinin çekilmesine müsaade olunmasını rica etmişti. Esasen topallığından lâyıkıyla yürüyemiyordu. Müfrezeleri takip edemiyordu. Onun için Hasan Efendi. Rıza Beyle konuştuktan sonra Topal Osman'ın iadesine karar verilmişti. O bu maksatla doktora muayene ettirilmiş, askerliğe yaramadığına dair doktordan bir rapor alınmış ve ondan sonra Trabzon'a iade olunmuştu. Tabiî gitmeden evvel silâhları tamamen alınmış ve beraberinde getirdiği çete efradı cephede alıkonulmuştu. Topal Osman'dan sonra Rıza Bey'in cephesinde birçok çeteler birbirlerini takiben adeta bir geçit resmi yapmışlardı. Trabzon vilâyeti, falan çete Trabzon'a geldi, cepheye hareket etti. Diye sık sık Borçka'ya telgraflar çekiyor ve aradan birkaç gün geçtikten sonra bu çeteler birer birer ortaya çıkarak Borçka'ya geliyorlardı;

Bu yeni çeteler içinde Ziya Bey'in, Fuat Bey'in çeteleriyle bir

de Memiş çetesi vardı. Bu Memiş de Topal Osman gibi Samsun taraflarında bir çete hazırlamış ve onunla yola çıkmıştı. Fakat alınan haberlere göre Memiş yolda gelirken köylerde devamlı soygunculuk yapmakla geçiniyordu. Bu soygunculuk Kafkasya cephesine de sirayet edecek olursa ileride önüne geçmek mümkün olamayacaktı. Nihayet Memiş'in çetesi geldiği zaman, soygunculuğun cepheye de sirayeti korkusunun pek hoş olmadığı anlaşıldı.

Memiş ile beraberinde getirdiği efrat harp hattına dağıldıktan sonra oralardan tek tük soygunculuk hâdiseleri duyulmağa başlamıştı. Rıza Bey ile maiyeti bu hale bir nihayet vermek lâzım geldiğini vaktinde anladıklarından bu soygunculuk yılanını başından ezmeğe karar vermişlerdi.

Bu maksatla yılanın başı olan Memiş, karargâha çağrılmış ve orada ona mükemmel bir dayak atılmıştı. Vurulan değneklerin adedi her halde iki yüz değneği geçmişti. Rıza Bey meseleyi esasından halletmek için Memiş'i cepheden kovmuş ve efradını elinden alarak başka çete reislerinin idaresine vermişti. Memiş'e atılan dayak çok iyi bir tesir yapmış ve artık soygunculuğun arkası kesilmişti.

Rıza Bey yalnız Memiş çetesini yola getirmekle kalmamış, aynı zamanda bütün çeteleri ıslah ve tedhiş etmek için de bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Fakat bu ıslahat yapılırken ortaya birtakım güçlük çıkmıştı. Bunların en mühimi silâh güçlüğü idi. Harp başlayalıdan beri silâh çeşitliliği o kadar artmıştı ki, bunun bir çaresini bulmak artık imkânsız bir hale gelmişti. Çete efradının en çok kullanmasını bilmediği tüfek değiştirilmiş martinlerdi. Efrat daima bu tüfeklerin iğnelerini kırıyordu. Bu suretle birçok tüfek işe yaramayacak bir hale gelmişti.

Bundan dolayı, bu tüfekleri tamir ettirmek lâzım geliyordu. Yeniden silâh tedariki mümkün olmadığı için yeniden kullunılabilir bir hale getirmekten başka çare yoktu. Rıza Bey bunu düşünerek İstanbul'dan bir tüfekçi ustası istemişti. Bu usta gelir gelmez, hemen bozuk tüfeklerin tamirine başlanacak ve hazırlanan tüfekler, ıslahı kararlaştırılan çetelere dağıtılacaktı.

Tüfek buhranı yalnız Rıza Bey cephesinde değil, Doktor Bahaettin Şakir Bey cephesinde dahi kendisini hissettirmeye başlamıştı.

Bahaettin Şakir Bey de Ardahan ric'atinden sonra silâhsız kaldığı için Rıza Bey'de fazlaca silâh vardır zannıyla ondan devamlı tüfek gönderilmesini rica ediyordu. Fakat yukarda anlattığımız gibi Rıza Bey'in fazla silâhı bulunmamaktaydı. Doktor Bahaettin Bey bir mektubunda diyordu ki:

"Muhterem kardeşim Bahaettin Şakir Bey

Cidden hem müteessir oluyor, hem de oldukça kızıyorum. Kardeşim, silâh düşmana atılmak için verilmiştir. Nerede olursa olsun bir düşman öldürse, bizim için kâr olacağını takdir edecek bir dimağa sahip olduğumu zannediyorum. Özellikle benim buradaki selâmetim, sizin orada kuvvetli olmanıza bağlıdır. Bu kadarını ben de takdir ederim. Sizin ricada bulunmanıza hacet var mıdır?Ben elimden gelse her Müslümanın eline bir mitralyöz, bir top vereceğim, değil tüfek!

Siz de biliyorsunuz ki, ben size beş yüz silâh vereceğimi söylemiştim. Ordu beni aldatmamış olsaydı, size yollayacaktım. Maatteessüf silâhları geri alınca hesabım bütün bütün şaştı. Şimdi fırıncıdan, ambarcıdan silâh topluyorum ki, birinci posta olarak Arhavi'ye gelmiş bulunan 630 neferi silahlandırayım. İkinci posta 100, üçüncü posta 79, bunlara nereden silâh bulacağımı bilemiyorum. Üç yüz kişinin silâhlarını ellerinden almaktayım. Belki bu taze kuvvetten istifade ederim.

Cenabı Hak her şeye kadirdir. Elime geçecek silâhı size göndereceğime emin olunuz. Rica ederim kimseyi göndermeyiniz. Beslemek pek güç. Bereket versin hudut taburunu kandırdım. Yüz yirmi bir fazla silâh onda buldum, Elli Avusturya silâhını tabura vererek yerine büyük çaplı aldım. Yüz yetmiş bir silâh bu suretle ve Yirmi dokuz da Avusturya silâhı ayrıca verdim. Gülcemal ile de gelen iki yüz elli kişinin iki yüzünü silah ile gönderiyorum."

Rıza Bey bir taraftan tüfekleri tamir ettirmeye çalışırken diğer taraftan ilk taarruzda Ruslardan ganimet alınmış olan topları da işe yarayacak bir hale getirmeye gayret ediyordu. O toplar alınalıdan beri bizzat topçu olmakla beraber, ordudan çekilelidenberi askerî ilerlemeyle meşgul olmadığından alınan Rus toplarının tam seri ateşli yarım seri ateşli mi olduğunu bir türlü kestiremiyordu. Ku-

mandası altında bulunan çetelerin topla alâkaları bulunmadığından o çeteleri idare edenler dahi topların nevilerini tayin edemiyorlardı. Bizzat Ali Rıza Bey o topların seri ateşli olmadığına karar vermişti. Halbuki Yakup Cemil müfrezesiyle beraber Borçka'dan geçen Cisr-i Mustafa Paşa kaymakamı topçu Binbaşısı Asım Bey ki Ardahan'ın zaptında şehit olmuştu. Rus toplarını muayene ettiği zaman onların yarım seri ateşli olduklarını söylemişti.

Topların ne neviden oldukları anlaşılmadığından onları kullanmak da mümkün olamıyordu. Çünkü ne vakit ordudan o toplar için mermi isteseler, ne sistemde top olduğunun bildirilmesi talep ediliyordu. Bunu bildirmek mümkün olmadıkça mermi de gönderilemiyordu. Velhasıl umumî harbe gireliden beri aradan aylar geçtiği halde topların nenin nesi idüğünü anlamak mümkün olamamıştı!

Bu hale bir son verilmesi için Rıza Bey İstanbul'dan Borçka'ya bir topçu zabiti gönderilmesini rica etmişti. İstenilen tüfek tamircisi ile beraber bu topçu zabiti de gelecekti. Rıza Bey bu topların bir gün cephesi için büyük bir bela kesileceğini takdir etmiş olsaydı, o cephede bulundukça Rus toplarını atmak değil yerinden bile oynamaktan çekinirdi.

Bu hazırlıklar sırasında idi ki. Rıza Bey yanına kâtib-i mesul beylerden birisini alarak mevzilerini teftişe çıkmıştı. Bu teftiş seyahati birkaç gün devam etmişti. Dönüşte Borçka'ya yaklaştıkları zaman uzaktan bir batarya topun koşulmuş bir halde kendilerine doğru gelmekte olduğunu görmüşlerdi. Bu batarya acaba nereden çıkmıştı. Rıza Beyin cephesinde top filân yoktu Yoksa gene Stange Bey mi alayı ile Borçka'ya gelmişti? Rıza Beyle yanındaki arkadaşı karşılarındaki manzaraya bir türlü mana veremeyerek birbirlerine bakışırlarken batarya kendilerine yaklaşmıştı. Onu genç bir topçu zabiti idare ediyordu. Rıza Bey kendisini bu zabite tanıttıktan sonra onun kim olduğunu ve nereden gelip nereye gittiğini sormuştu

Bizim ordu mermilerinin Rus toplarıyla atılabileceği anlaşılmıştı

Bunun üzerine genç zabitle Rıza Bey arasında şu konuşma cereyan etmişti:

"— Topçu mülâzımı Adil! İstanbul'dan gönderildim. Ruslardan alınan topları kullanmak için geldim."

"— Beraberinizdeki toplar Ruslardan alınan toplar mıdır?"

"— Evet efendim, onlardır. Borçka'ya geldiğim zaman sizi orada bulamadım. Bunun üzerine gidip topları muayene ettim. Bizim ordu mermilerinin Rus toplarıyla atılabileceğini anladım. Hayvan tedarik ederek topları koştum. Şimdi mevzi almaya gidiyorum."

"— Pek âlâ merminiz kâfi derecede var mı?"

"— Yok ama, tabiî ben bombardımana başlayınca arkadan siz mermi yetiştirirsiniz!"

Bu konuşmadan sonra Rıza Bey topçu mülâzımı Adil Efendi'den ayrılarak Borçka'ya gelmişti. Adil efendiyse seçececeği yerde mevzi almak için ileri hatlara doğru yoluna devam etmişti. Adil Efendi genç bir zabitti. Top atmak için hevesliydi. Fakat Ruslardan alınan topların bir iki defa ateş edilmesi, o cephe için hiçbir fayda temin edemezdi. Bununla beraber Rıza Bey ve maiyeti çok memnun görünüyorlardı. Çünkü artık cephelerinde top patlayacaktı. Şimdiye kadar yaptıkları çarpışmalar o kadar zevkli değildi. Halbuki bundan böyle yeni top dekoru sayesinde çarpışmalar hakikî birer muharebe sahnesine benzeyebilecekti. topların atılması müspet bir fayda temin etmese bile hiç olmazsa bir gürültü yapacaktı ya! Bu da kâfiydi!

Rıza Bey'le maiyeti ve efrat bu suretle düşünmekle çok büyük bir hata işlemiş oluyorlardı. Çünkü o zamana kadar büyük bir faaliyet göstermek lüzumunu hissetmemiş olan Rusları ayaklandırarak çok sıkıntılı bir vaziyete girmişlerdi. Bundan sonraki hâdiseler bakınız ne suretle cereyan etmişti.

Rıza Bey teftiş seyahatinden Borçka'ya döndüğü zaman Adil Efendi de cephede mevzi alarak toplarını Rus hatlarına doğru gümbürdetmeye başlamıştı. Adil Efendi cesur ve muktedir bir topçu zabiti idi. Onun attırdığı mermiler tam hedeflerine isabet ediyordu. Buna karşı hiç diyecek bir şey mi yoktur. Yalnız kumanda mevkiinde oturanların top seslerini ta Borçka'dan duydukları zaman çocuk gibi sevinçlerinin manası yoktu.

Bu sırada küçük bir tesadüf Rıza Bey karargâhına yardım etmişti. Adil Efendi'nin topları uzaklarda gümbürderken Borçka'nın telefon santralinde oturan memur Rıza Bey'i telefona çağırarak demişti ki:

"— Kumandan bey, telefonda Rusça bir şeyler konuşuluyor anlayamıyorum!"

Rıza Bey:

"— Rusça konuşuluyor mu dedin Rusça işitilir mi? Belki Gürcü'lerin birisi konuşuyor da sen Rusça zannediyorsun?."

"— Hayır, kumandan bey, hayır. Konuşma hâlâ devam ediyor. Santral hiçbir yere bağlı değil ki, sesler kendiliğinden geliyor. Herhalde bir yerde kontak da oldu. Onun için Rusça bilen birisini seri an santrala gönderecek olursanız, mühim şeyler işitiriz." Bunun üzerine Rusça bilen Lâzlardan birisi santrala gönderilmişti. Bu Lâzın işittiği şeyler hakikaten dikkate değerdi. Çünkü bir Rus zabiti üstü ile konuşuyor ve cephedeki vaziyeti ona anlatıyordu. Zabitin ifadesi aşağı yukarı şu idi:

"Türkler cepheye top getirdiler. Hatlarımızı topa tutuyorlar. Karargâh top ateşi altındadır. Efradın yemek yediği yer tarumar oldu. Bu vaziyet karşısında uzun müddet mevkimi muhafaza etmek mümkün olamayacağından karargâhı buradan kaldırıyorum ve daha gerilere naklediyorum."

Bu telefon konuşmasının nasıl olup da bizim taraftan işitildiği bir türlü anlaşılamamıştı. Tabiî Rusların sahra telefonları kendi aralarında birbirlerine bağlı idi. Rıza Bey cephesiyle Rus telefon şebekesinin hiçbir münasebeti olmaması gerekirdi. Bu mesele etrafından uzun uzadıya düşünüldükten sonra onu tamamıyla anlamak mümkün olamamıştı. İhtimal ki Rus casusları bizim taraftaki hatları bir aralık kendi hatlarına bağlamayı başarmışlardı. Araya giren hâdiselerden dolayı bu irtibat olduğu gibi kalmıştı ve onun için Rusların konuşmasını dinlemek mümkün olabilmişti. Veyahut kendiliğinden yeraltında bir kontakt meydana gelmişti. Fakat her ne olursa olsun. Ruslardan ganimet alınan topların faaliyete getirilmesi iki fenalığa sebebiyet vermişti. Birisi pek çok sıkışık bir hale gelindiği zaman kullanılsa idi, muhakkak işe yarayacak olan mermi-

lerin lüzumsuz yere sarf edilerek bitmesi ve diğeri de rahat rahat oturan Rusların kuşkulandırılmış olması idi. Her ne kadar Rıza Bey, Rusların geri çekildiklerini haber alınca kendi çetelerini ilerletmeğe başlatmış ise de, bunun geçici bir kıymeti olabilirdi. Çünkü Ruslar, her ne zaman biraz gerileşseler üstün kuvvetlerle bir müddet sonra hücuma kalktıklarından o günlerde onların yeni bir hücumunu beklemek lâzım gelirdi.

Alay gelir gelmez Ruslara taarruz için tertibat alınmıştı

Gerçekten Rıza Bey ile maiyeti bu Rus taarruzunu beklemekte gecikmemişlerdi. Bizim topların atıldığının ertesi günü Ruslar çetelerimizin tutmakta oldukları sıra hatları müthiş bir top ateşi altına almışlardı. Bu Rus bombardımanı hiç durmadan on yedi gün devam etmişti. Anlaşılan karşıdaki Rus kuvvetleri Rıza Bey cephesine birkaç batarya top geldiğini zannetmişlerdi ve şimdi onları susturmağa çalışıyorlardı. Bizim tarafa düşen Rus mermileri her ne kadar büyük bir hasar sebep olmuyorsa da tutulan cephe gene oldukça sarsılmıştı. Rıza Bey Kafkas ordusu başkumandanlığına müracaat ederek hallerinin harap olduğunu anlatmağa çalışıyordu. Rus bombardımanını bir Rus taarruzu takip edecek olursa buna hazırlanmış olmak için hiç olmazsa, Stange Bey'in tekrar Borçka cephesine gönderilmesini rica ediyordu.

Fakat Stange Bey, Ardahan ricatından sonra hastalanmıştı. Onun hastalığı geçmeden alayından istifade edilmesi mümkün değildi. Rıza Bey'in Alman zabitinin kumandası altındaki alaya o kadar ihtiyacı vardı ki, Stange Bey gelmedikçe hiçbir şey yapılamayacağına tamamıyla kani idi. O zamanki vaziyete dair Doktor Bahaettin Şakir Bey'e yazdığı bir mektubunda gerek kendi vaziyetini ve gerek o zamanki genel vaziyeti arkadaşına yana yakıla anlatıyordu. Rıza Bey Kafkas cephesi başkumandanlığına gönderdiği raporlarda Stange Bey gelecek olursa, elindeki kuvvetlerle Batum'a kadar yürüyeceğini ve Rusları geriye püskürttükten sonra biraz ferahlamış olacağını anlatıyordu.

Nihayet kumandanlık Rıza Bey'in bu arzusunu yerine getirmiş

ve Stange alayını Borçka'ya göndermeğe karar vermişti. Alayın geleceği haber alındıktan birkaç gün sonra Stange Bey alayı ile beraber ikinci defa olarak Borçka'da görünmüştü. Fakat ilk gelen alay ile bu defa görülen alay arasında müthiş bir fark vardı. Ardahan taarruzu Stange Bey alayını pek harap bir hale getirmişti.

Bununla beraber alay gelir gelmez Ruslara taarruz için lâzım gelen tertibat alınmıştı. Stange Bey Borçka tepelerine taarruz edecekti. Bu sırada hudut taburu ile Rıza Bey'in çeteleri zabitleri muhafaza edeceklerdi. Fakat Stange Bey'in başladığı taarruz daha gelişmeden Ruslar bir karşı taarruza geçmişlerdi. Bu Rus taarruzu da gene bir orman yangını ile başlamıştı.

Rusların istihbaratı çok kuvvetli olacaktı. Ne zaman onlar taarruz edecek olsalar, taarruzdan birkaç gün evvel bir orman yangını çıkıyordu. Bu yangınlar Kürt çobanlar tarafından yapılıyordu. Stange Bey'in Borçka'ya geldiğini şüphesiz Ruslar haber almışlardı. Onun taarruz edeceğini de biliyorlardı. Rus casusları orman yangını ile işaret verince Ruslar vakit geçirmeden hemen karşı taarruzlarını hazırlayarak hücum etmeğe başlamışlardı.

Stange alayı gayet güç bir mevkide kalmıştı. Çünkü bir taraftan Rus taarruzu beklenilmezken diğer taraftan çeteler de kaçmağa başlayarak onu büsbütün yalnız bırakmışlardı. Çete efradının kaçtıkları ve Borçka tepelerinden aşağı doğru süratle indikleri uzaktan görülüyordu. Rıza Bey ile, maiyetinin Borçka'da başka kuvvetleri yoktu ki, onları kaçak çete efradının yerine harbe sokabilsinler. Bundan dolayı Borçka karargâhında herkes şaşırıp kalmıştı.

Bu vaziyet karşısında hemen Stange Bey'i vaziyetten haberdar etmek lâzım geliyordu. Çünkü çetelerin kaçtığından, cenahların muhafaza edilmediğinden ve vaziyetin tehlikede olduğundan Stange Bey'in hiç haberi yoktu. O alayı ile beraber Rus hücumunu defetmekle meşgul oluyordu.

Stange Bey karagâhı terkederek taarruza geçtiği zaman Borçka'da altı süvariden meydana gelen bir müfreze bırakmıştı. Bu müfrezenin çavuşu Çerkezdi. Stange Beye harp vaziyetini anlatmak için bu müfrezenin cepheye gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat bu ümit de boşa çıkmıştı. Çünkü müfreze cepheye gitmek istemiyor

ve yalandan hastalanıyordu. Nihayet kargaşalık arasında akşam olmuştu.

Rus taarruzu o gün bütün gün devam etmişti. Trabzonlu Yahya reisin çetesi hariç olmak üzere bütün çeteler cepheyi terk ederek kaçmışlardı. Rıza Bey ile maiyeti o geceyi Borçka'da geçirmeğe karar vermişti. Ertesi sabah yeni vaziyette bir karar vereceklerdi. Rıza Bey ile arkadaşları pek endişeli ve tehlikeli bir gece geçirdikten sonra ertesi sabah Borçka'da kendilerinden başka kimsenin kalmadığını anlamışlardı. Çetelere mensup efrat firar ettikten sonra nihayet Stange Bey karargaha doğru ricat etmeğe başlamıştı.

Bu sırada Borçka tamamıyla Rus toplarının ateşi altında kalmıştı. Kasabanın sokaklarına sürekli Rus mermileri düşüyordu. Rıza Bey ile maiyeti karargâhı tahliye ederek çekilmek için Stange alayının gelmesini bekliyorlardı. Bu vaziyette iken telefoncu kumandanlığın Rıza Bey'le konuşmak istediğini bildirmişti. Rıza Bey telefona gittiği zaman kumandanlık Stange Bey alayının geriye gönderilmesini istediğini haber almıştı. Verilen emir çok kati idi. Her ne kadar Rıza Bey cephesinin pek tehlikede olduğunu söylemiş ise de kumandanlık bunu dinlemek istememişti. Rıza Bey telefonda diyordu ki:

"Stange Bey alayı ricat ediyor. Çeteler de kaçtı. Borçka'da tutunmak mümkün olamayacaktır. Onun için hiç olmazsa alayın bu tarafta kalmasına müsaade ediniz."

Bunu söylerken, etrafa ve karargâh binasına düşen mermilerin patladığı telefonda duyuluyordu. Fakat kumandanlık Rıza Bey'e verdiği cevabında:

"— Stange başının çaresine baksın. Fakat sen orada kalacaksın ve orada öleceksin!" demişti.

Rıza Bey bu emri aldığı zaman çok şaşırmıştı. Fakat asker olduğu için aldığı emre itaatle Borçka'da kalmak istemişti. İstemişti amma, o sırada karargâhta kendisiyle iki kâtibi mes'ulden başka hiçbir kimse kalmamıştı. Üç kişi Borçka'yı müdafaa edemezlerdi ki orada kalsınlar da bir şey yapmağa muvaffak olabilsinler

Bu vaziyet karşısında kâtibi mesullerden birisi Borçka'da kalmak fikrine itiraz etmiş ve Rıza Bey'e demişti ki:

"— Burada durmak olmaz. Rus mermilerinin ateşi altında hiçbir şey yapamadan parçalanacağız. Ricat eden ve kaçan efradı karşılamağa ve onların kaçmalarına mani olmağa çalışalım. Bu suretle belki bir kuvvet toplamağa ve Ruslara mukavemet etmeyi muvaffak oluruz."

Rıza Bey bu teklifi uygun bulmakla beraber, aldığı emir üzerine Borçka'dan ayrılmak istemiyordu. Onun için kâtibi mesul bey kendi başına Kora'ya doğru gitmeğe karar vermişti. Bu zat güç zamanlarda şimdiye kadar çok işler becermiş, köprüler kurmuş, sıhhiye ve gençlik teşkilâtını yaparak harp başlangıcında istihbarat işlerini de yoluna koymuş olduğundan bu sefer dahi kaçanları durdurmağa ve toplamağa muvaffak olacağını ümit ediyordu. Onun için kâtibi mesul bey atına binerek Borçka'dan ayrılmıştı. Rıza Bey artık kendi haline terk edilmişti. Belki onu bir daha göremeyecekti. Rıza Bey aldığı emri yerine getirmek için Borçka'da ölecekti!

Kâtibi mesul bey Kora'ya geldiği zaman orasını karma karışık bir halde bulmuştu. Rus ateşinden korkarak kaçan çeteleri durdurmak kolay olamıyordu. Kâtib-i mes'ul bey Kora'da Yahya Reis'i bulmuştu. Bu çete reisi efradı tehdit ediyor ve onların büsbütün kaçmalarına sebep oluyordu. Kâtib-i mes'ul bey de tabancasını çekerek kaçanların karşısına çıkmış ve onlara

"— Ya Kora'daki Rus süvari kışlasında toplanmak üzere oraya gidersiniz veyahut burada birer birer beyninizi patlatırım" diyerek onları tehdide başlamıştı.

Harp mıntıkasından kaçıp gelen çeteler mutlaka Kora'dan geçmeye mecburdular. Çünkü geçilecek başka yol yoktu. Onun için kaçakları orada toplamak imkânı vardı. Kâtibi mesul bey bu imkândan istifade ederek çetelerin geçebileceği noktaları tutturmuştu.

Bu sırada ve bu kargaşalık arasında Murgul mutasarrıfı da pılısını pırtısını toplamış olduğu halde Kora'dan geçiyordu. Murgul'daki ihtiyar jandarmalardan altı tanesi de eşyasını muhafaza etmek için yanına almıştı. Kâtib-i mesul bey mutasarrıfa yaklaşarak demişti ki:

"— Maşallah beyefendi, nereye böyle?."

"— Murgul'u tahliye ettik. Ben de eşyamı aldım, gidiyo-

rum..."

"— Geldiğiniz zaman zannedersem bu kadar eşyanız yoktu. Denklerin içinde neler var?"

Bu sual karşısında Mutasarrıf Bey epeyce şaşırmıştı. Çünkü denklerin içi kişisel eşyasıyla dolu olamazdı. O halde şuradan buradan toplayabildiği şeyleri harp ganimeti diye almış, onlarla beraber savuşmak istiyordu. Kâtib-i mes'ul bey tabii böyle bir şeye razı olamazdı. O cephede harbeden, hizmet gören kişiler hayatlarını vatan uğruna hasretmişlerdi. İçlerinde hiçbir kimse yoktu ki, şahsî menfaatini gözetsin de eline geçen eşyayı benimseyerek oradan kalkıp gitsin. Bunu yapmak fikrinde olsaydılar, onlar da çoktan beri binlerce liraya, binlerce lira kıymetinde mücevherata ve eşyaya sahip olmuşlardı ve belki şimdi Kafkas cephesinde en zorlu güçlük içinde düşmanlar çarpışacakları yerde İstanbul'a gitmişlerdi ve orada türemeye başlayan birçok harp zenginleriyle beraber zevk ve safalarına devam ediyorlardı.

Kâtibi mesul bey aralarında bu fedakârlığa riayet etmeyen bulunduğunu fark ettiği zaman fena halde kızmıştı. Onun için Mutasarrıf Bey'i hiç dinlemeyerek denkleri açmalarını ve jandarmalara emretmişti. O kısım cephenin kumandanı olan Rıza Bey'in vekili sıfatıyla bunu yapmaya hak ve salâhiyeti vardı. Denkler açılınca içinde kişisel eşya denilen birçok kıymetli halılar çıkmıştı. Mutasarrıf bey bunların kendisine ait olduğunu iddiaya kalkmakla beraber, kâtibi mesul bey onun bu hususiaki itirazlarını hiç dinlemeyerek o eşyayı müsadere etmiş ve bir raporla beraber halıları kumandanlığa göndermişti. Mutasarrıf bey rapor muameleye konulduktan sonra başının çaresine bakabilirdi. Şimdi o işle fazla meşgul olmanın sırası değildi. Mutasarrıf Bey foyası meydana çıkınca, jandarmalar da onu terkederse kaçmak istemişti. Fakat kâtibi mesul bey onları alıkoyarak ve yanlarına bir iki kişi daha katarak cepheden kaçan çete efradının geçebileceği yolları tutturmuştu. Bundan başka Ruslardan ganimet alınan ve küçük bir mitralyöze benzeyen seri ateşli bir tüfeği de jandarmalara vermişti. Kaçan çetelerin alıkoyabilmesi için en birinci çarenin karın doyurmak olduğunu katib-i mes'ul bey pekâla bildiğinden Kora'ya gelir gelmez kazanla kuru fasulye kaynatılmasını emretmiştir. Başıboş dolaşan koyunlardan

bir tanesi de, kesilerek kazanın içine atılınca mükemmel bir fasulye çorbası hazırlanmış oluyordu. Bu çorbadan bir miktarı sahra jandarmalarına dağıtılmıştı. Karınları iyice doyduktan sonra onların kolları daha sıkı bir surette tutacaklarına şüphe yoktu.

Jandarmalar tayin edilen noktalara yerleştikten sonra, kâtibi mesul beyin verdiği emir gereğince devamlı silâh atacaklardı. Bu suretle gerek Ruslarda, gerekse kaçan çetelerde taze kuvvet geldiği kanaatini uyandıracaklardı. Bu ateş sabahtan akşama kadar arasız devam edecekti.

Kâtİb-i mes'ul bey işini daha sağlam bir kazığa bağlamak için gayet iyi bir tedbire daha müracaat etmişti. Muhtelif noktalara yerleştirilen jandarmalarla bir iki çeteci belki kaçabilirlerdi. Bütün gün onları nezaret altında bulundurmak mümkün değildi. Çünkü her an etrafa saçılan Rus mermileri arasında inzibatı temin etmek imkân olmayan bir şeydi.

Onun için jandarmaları tutunacakları yerde bellerine kadar toprağa gömdürmüştü. Bu suretle onların yerlerinden kımıldamalarına artık imkân yoktu. Önlerinde küçük karavanalardan isterlerse fasulye yerler, islerlerse ellerindeki martinleri sürekli havaya doğru boşaltabilirlerdi. Bakalım fazla kuvvet varmış, müdafaa ediyormuş kanaati doğduğu zaman vaziyet değişecek mi idi, yoksa değişmeyecek mi idi!

Bütün bu işler yoluna konuncaya kadar akşam olmuştu. Kaçan çete efradı tek tük Kora'ya gelmeğe başlamışlardı. Demek ki alınan tedbirler ilk tesirini gösteriyordu. Gece olunca hava büsbütün soğumuştu. İnsanın ciğerlerine işleyen bu soğuğa tahammül etmek ve donmadan sabahı bulmak nasıl mümkün olabilecekti?

Bereket versin Kora'daki süvari kışlasının etrafında yığınla odun vardı. Vardı amma barınacak bir yer yoktu ki, odunları yakarak gelen efradı ısıtmak mümkün olsun. Kışla artık kışlalıktan çıkmış, bombardımandan dolayı delik deşik olmuştu. Bununla birlikte efrat hiçbir şey dinlemeyerek odunları açıkta yakıp ellerini, ayaklarını olsun ısıtmağa başlamıştı.

O suretle sabah olmuştu. Kâtib-i mes'ul bey gündüz gözüyle etrafına bakındığı zaman akşamdan itibaren bütün gece Kora'ya il-

tica eden çete efradının yekûnu takriben 600 kişiyi bulduğunu görerek memnun olmuştu. Yalnız bu efradı barındırmak İçin hemen lâzım gelen tedbirlerin alınması lâzım geliyordu. Bir kere efrat yerleşecek ve soğuğa karşı korunacak olursa ondan sonra iaşe meselesini düşünmek sırası gelirdi. Esasen erzak tedariki hemen hemen imkânsız gibi bir şeydi.

Erzak yalnız orduda vardı. Hudut taburu ilerledikçe veya geriledikçe erzakı da beraberinde alıp götürdüğü için bne Kora'da, ne başka bir tarafta efradı beslemek için kâfi miktarda erzak bulunabiliyordu. Bu aralık kâtib-i mes'ul beye gene tesadüf yardım etmişti. Harap olan kışla içinde dolaşırken evvelce kışlanın erzak deposu olan bir ambarda İtalya'dan gelme birçok kuru sebze unları bulunmuştu. Bu unlar fasulye, bezelye, nohut, mercimek unları idi. Muntazam sandıklar içinde duruyordu. Bunlardan başka, birçok kazma ve kürek de vardı. Bu erzak ve âlât ve edevat en son posta olarak nakledileceği için Kora kışlasında kalmıştı.

Fakat hudut tabur kumandanlığının müsaadesi olmadan o erzaka el sürmek doğru olur muydu?. Kâtib-i mes'ul bey bunu düşünürken aklına bir şey gelmişti: Hudut taburunun kumandanı olan yüzbaşı yaralanmıştı. Tabur kumandanlığını vekâletle Süleyman Efendi idare ediyordu. Süleyman Efendi teşkilâta dahildi ve ilk ricatte Borçka havalisinde aldığı tertibat sayesinde onun büyük hizmetleri görülmüştü. Kâtib-i mesul bey onu düşünerek Süleyman Efendi'ye haber göndermiş ve vaziyeti ona bildirerek erzak ve kazma kürek alınmasına müsaade edilmesini rica etmişti, Süleyman Efendi bu ricayı tabiki kabul ettiğinden kışlanın deposundaki erzak alınarak mevcut kuru fasulye de ilâve edilerek efrada yemek pişirmeye başlanmıştı.

Bir taraftan yemek pişirilirken, diğer taraftan keza kışlanın ambarından çıkarılan kazma ve küreklerle efradı barındırmak için Lâzların patika dedikleri zeminlikler kazılmaya başlanmıştı. Bu zeminliklerin her birisi yüz nefer barındıracak kadar büyüktü. Bunların üzerleri mısır koçanları ile örtüldükten sonra içine giren efrat kendisini soğuğa karşı muhafaza edebiliyordu.

Bu iş bittikten sonra Kora kışlasının harap olan mutfağı da alelacele tamir edilmişti. İki yüz kişiye yemek pişirmeye mahsus olan

bu mutfak tamir sayesinde bin kişilik bir mutfak haline gelmişti. Burada artık efrada bol bol yemek pişirilecekti. Mevcut erzak birkaç hafta yetecek kadar bol olduğundan derhal mutfağın bacası tütmeye ve içerde de kazanlar kaynamaya başlamıştı.

Bir taraftan bu mutfak işiyle meşgul olunurken diğer taraftan da efrada ekmek pişirmek İçin de lâzım gelen tertibat alınmıştı. Fırıncı Ömer Çavuş bu işi halle memur edilmişti. Fakat Ömer Çavuşun fırıncılıktaki ihtisası ekmek pişirmek için yeterli değildi. Hamuru yoğurduktan ve ekmek haline getirdikten sonra onu fırınlarda pişirmek da lâzımdı. Fakat yüzlerce kişiye ekmek yetiştirecek kadar fırın yoktu. Bununla birlikte nihayet bunun da bir çaresi bulundu. Rusların firar ederlerken ölülerini harp meydanında bırakmayıp yaktıklarını bundan evvel yazmıştık. Ruslar bu iş için hususi fırınlar bulunduruyorlar ve ölen efradı bu fırınlarda yakıyorlardı. İlk taarruzda ricat ederlerken bu fırınlardan birkaç tanesini Kora'da bırakmışlardı. Fırıncı Ömer çavuş o fırınları görünce mal bulmuş mağribiye dönmüş ve hemen onları biraz zamanda sökerek ve ıslâh ederek ekmek pişirecek bir hale getirmişti.

Fırın meselesi de bu suretle halledildikten sonra şimdi iş üç nalla bir eşeğe kalıyordu. Burada üç naldan maksadımız ekmek yapmak için lâzım olan mısır ve bir eşek de mısırı öğütmek için lâzım olan değirmendi. Bu iki şeyden evvelâ mısırı bulmak gerekiyordu. Değirmen ondan sonra düşünülecekti. Hem nihayet bir müddet etrafa başvurulduktan sonra, civar köylerden kâfi miktarda mısır buldurabilmişti.

Tabiî buğday aramak kimsenin hatırına bile gelmiyordu. Buğday unundan ekmek pişirmeyi istemek, Kora'daki zeminlikler yerine İstanbul'da Pera Palas Oteti'nde oturmayı arzu etmek gibi bir şeydi. Bundan dolayı buğday yerine mısır tedarik edilebildiğinden dolayı herkes çok memnundu.

Şimdi iş bir değirmen tedarikine kalmıştı, o civardaki Lâzlar mısırlarını iki taş arasına koyarak öğütüyorlardı. Mısır unu bu sayede meydana gelebilirdi. Fakat yüzlerce kişi için aynı usulü tatbik etmek mümkün değildi. Ve efrada ekmek pişirmek için iki taş arasında mısır öğütülmesine kalkışılsaydı, muharebeyi filân bırakıp efrada mısır öğüttürmek lâzım geliyordu. Onun için mutlaka bir değir-

men bulunmalıydı. Bu değirmen Kora'da tedarik edilemezdi. Ona benzer bir şey Ruslardan da ganimet edilmemişti ki, fırın işinde olduğu gibi ondan da istifade edilsin. Kâtib-i mes'ul bey bir müddet düşündükten, taşındıktan ve sıkıntısından bir müddet başını kaşıdıktan sonra nihayet değirmen işini Murgul'dan sormaya karar vermişti. Her ne kadar Mutasarrıf Bey oradan suya sabuna dokunmadan çekilmişse de, belki Murgul'daki bakır madeninin atölyesinde değirmen vazifesini görebilecek bir âlet bulunduğunu Kora'ya haber verecek bir kimseyi bulabilirdi.

Kâtibi mesul bey bu kararını verdikten sonra telefonla Murgul'u aramıştı. Kora'ya geldiğinden beri ilk defa olarak Kora haricinde kalan cepheden yardım istiyordu. O zamana kadar yalnız kendi kendine uğraşmış ve kaçan efradı toplayarak mümkün olduğu kadar nizam ve intizama sokmaya muvaffak olmuştu. Arkadaşlarının ne olduğundan hiç haberi yoktu. Acaba Rıza Bey Borçka'da mıydı? Aldığı emri yerine getirmek için orada şehit olmuş muydu? Stange Bey ve alayı neler yapmıştı? Ric'at mı etmişti, yoksa Ruslarca esir mi olmuştu? Bunlardan kat'iyyen malûmattar değildi.

Onun için telgrafı açıp Murgul'la konuşurken karşısına Rıza Bey'in çıktığını görünce hayret etmişti. Gerçekten Rıza Bey, Borçka'da tutunmanın imkânsız olduğunu anlayınca, orasını terk ederek Murgul'a çekilmişti. Orası henüz elinde bulunuyordu. Fakat Rıza Bey pek güç bir mevkide kalmıştı. Adeta iki dağ arasında sıkışıp kalmıştı. Etraf hep Rusların işgali altındaydı. Stange Bey Rus taarruzu karşısında Borçka'ya doğru ric'at edemeyerek başka bir yol bulmuş ve o yolu takip ederek hareket üssüne çekilmeye muvaffak olmuştu.

Rıza Bey bunları kâtib-i mesul beye anlatırken pek ümitsiz ve düşkün bir halde olduğu sesinden anlaşılıyordu. Onun bütün ümitleri mahvolmuştu. Elinde tek bir kuvvet bile kalmamış, hep dağılmıştı. Telefonda kâtibi mesul beye diyordu ki:

"— Murgul'a çekilirken yolda çetelere tesadüf ediyordum. Onların ne perişan bir halde olduklarını tasavvur edemezsin. Düşmana karşı harp ederek muvaffak olmak için hazırladığımız çetelerimizi o halde görünce tabancamı çekerek intihar etmek istedim. Bu kararımda da hâlâ sabitim. Fakat vaziyeti âmirlerime anlatmadan ve iş-

leri muntazam bir şekle sokmadan evvel ölmemek ve iş başında sebat etmek isliyorum."

Kâtib-i mes'ul bey Rıza Bey'in bu kadar âciz ve düşkün bir vaziyette kaldığını telefon konuşması neticesinde anlayınca onu teselli etmiş, kendisinin Kora'da neler yapabildiğini izah etmişti. Rıza Bey Kora'da altı, yedi yüz kadar çete efradı bulunduğunu ve bunların tekrar istifade edilebilecek hale getirildiğini kâtib-i mes'ul beyden haber alınca çok memnun olmuş ve kendi gıyabında yapılan işlerden dolayı teşekkür etmişti. Rıza Bey hemen Kora'ya geleceğini, oradaki efradı teftiş edeceğini ve Mısır öğütmek için lâzım olan değirmen alât ve edevatını Murgul'dan oraya gönderteceğini söyledikten sonra telefon konuşmasına son verilmişti.

Rus taarruzu durduğundan etraf tekrar sükûnet bulmuştu. Son defaki taarruza sebep olan ve fincancı katırlarını ürküten mahut toplar artık sustuğu için bu sükûnetin bir müddet devanı edeceği ümit olunabilirdi. Bu müddet içinde dağınık bir halde bulunan çeteler tekrar ıslah edilebilirse, onlardan gene istifade edileceğine şüphe yoktu. Şimdilik çete efradının istirahatleri mümkün olduğu kadar temin edilmişti. Bir de onların talim ve terbiyesiyle biraz uğraşılacak olursa, çetecilik işleri bir dereceye kadar yoluna girmiş olacaktı.

Rıza Bey'in nutku

Rıza Bey vaziyeti tetkik etmek ve bu hususta bir karar vermek üzere telefon konuşmasının ardından Murgul'dan hareketle Kora'ya gelmişi. Onun ulaşmasının ardından mevcut efrat toplanmış ve bir yoklama yapılmıştı. Efrat kışla önündeki meydana dizildikten sonra Rıza Bey gelerek onları teftiş etmiş ve bu sırada bir de nutuk söylemişti.

Geçirilen son felâketten dolayı henüz çok müteessir olduğundan hem söyüyor. hem de ağlıyordu. Rıza Bey efrada hitaben söylediği hu nutkunda onlara vatanî vazifelerini bir kere daha hatırlatarak diyordu ki:

"— Düşmanla harp ederken onu takip etmek de. vaziyet icabı geri çekilmek de askerliğin vazifelerindendir. Fakat büsbütün kaçıp gitmek vatana karşı iki türlü fenalık yapmak demektir. Evvelâ kaçlığınız için vatanınızı müdafaadan mahrum kalmış oluyorsunuz, ikinci olarak silâhınızı da beraber alıp gittiğiniz için bir başkasını o silâha sarılarak vatanını müdafaadan mahrum etmiş oluyorsunuz. Onun için kaçmak doğru değildir. Fakat bunu yapacak kadar vicdansızsanız. o zaman hiç olmazsa silâhınızı devletin silâhını da beraber alıp gitmeyiniz. Harbe devam etmek istemeyeniniz varsa, şimdiden silâhlarını bıraksınlar ve çekilsinler."

Rıza Bey'in bu nutku çete efradı üzerinde iyi bir tesir bırakmıştı. Efrat yeniden cesaret almış, moralleri tekrar canlanmıştı. Bunun üzerine artık efradın talim ve terbiyesiyle meşgul olunmaya başlanmıştı. Bu sefer efrada iyi bir terbiye verilecekti. Uzun zamandan beri çetelerin harekâtını yakından görmüş ve takip etmiş olan Stange Bey Rıza Bey'le maiyetine demişti ki:

"Çeteleri, bu şekilde ve bu karışık vaziyette harbe sokmakta devam edecek olursanız, onlardan beklenen istifade sıfıra iner. Efrat evvelâ askerî disipline alıştırılmalıdır."

Bunu söyleyerek Stange Bey'in verdiği tavsiyeler üzerine efrada talim yaptırılıyordu. Hemen sabahtan akşama kadar devam eden bu talimlere çavuşlar nezaret ediyorlardı. Demek ki Kora'da toplanan çete efradının işleri artık tamamıyla yoluna girmişti. Rıza Bey bunu gördükten sonra Kora'dan ayrılarak tekrar Murgul'a dönmüştü.

Rıza Bey cephesine mensup olan müfrezelerin bazıları Acara taraflarında bulunuyordu. Harbin başlangıcından beri çetesiyle beraber büyük yararlıklar göstermiş olan Kâmil Bey de efradıyla beraber pek yorgun bir hale gelmişti. Kâmil Bey müfrezesini değiştirmeye vakit ve fırsat bulunamadığından en çok yorulmuş olan müfreze buydu. Onun için Kâmil çetesi gerilemeye başlamıştı. Bu çete de Kora'ya gelecek ve orada bir müddet istirahat ettikten sonra yeniden düzenlenen çetelerle beraber başka taraflara gönderilecekti.

Maksut'un fikri çok bozuk, bugün, yarın sizi öldürecekler?

Cephede devam eden sükûnet sayesinde bu ıslahat işleri muntazam bir surette tamamlanmış ve yeni efrat dört beş gün içinde ileri hatlara doğru sevk edilmişti. Yeni çetelerin vazifeleri hudut taburlarımıza yardım etmek olacaktı. Kâtib-i mes'ul bey Kora'ya geldikten sonra geçen on, on beş gün içinde bu işlerini tamamıyla bitirmiş ve Kora'da Maksut denilen bir adamın kumandası altındaki çeteden başka hiçbir çete kalmamıştı.

Kâtib-i mes'ul bey Kora'da Maksut çetesiyle yalnız kalmıştı. Bu Maksut'un ne maksatla orada kaldığı anlaşılamıyordu. O her halde vaziyetinden memnun değildi. Bir şeyler istiyordu ama, ne istediğini de söylemiyordu. Maksut bazı çeteciler gibi yola gelir ve itaate alınır takımdan olmasa gerekti. Çünkü kâtibi mesul beyin intizamı muhafaza etmek maksadıyla verdiği emirlere itaat etmek istemiyordu. Fakat itaat etmek istemediğini de belli edemediğinden çete reisi için için kâtibi mesul beye kızmakla yetiniyordu.

Fakat bu içinden çıkamayan galeyan biraz sonra kâtib-i mes'ul beye karşı şiddetli bir kin ve garez uyandırmıştı. Maksut kâtib-i mes'ul beyin vücudunu mutlaka ortadan kaldırmak istiyordu. Bunu yapabilmek için bir suikast tertip etmiş ve çetesinin efradından bazılarını kendisiyle beraber suikasti yapmaya hazırlamıştı. Kâtib-i mes'ul beyi gece yatarken odasında öldürecekti. Fakat birisi gelip kâtibi mesul beyi vaziyetten haberdar etmişti ve demişti ki:

"— Beyefendi, Maksut'un fikri çok bozuk. Bugün yarın o çete efradı sizi öldürecekler! Onun için başınızın çaresine bakınız! ."

Kâtib-i mes'ul bey bu haberi aldığı zaman çok korkmuştu. Korkmakta da haklıydı. Çünkü bütün bir çeteye karşı kendisini koruyacak hiçbir kuvvet yoktu. Maksut çetesinden başka Kora'daki kuvvetlerin hepsi çekilip gittiğinden kâtibi mesul bey ne yapacağını şaşırmıştı.

Bu vaziyet karşısında aklına Rıza Bey gelmişti. O henüz; Murgul'da bulunuyordu. Belki ona telefon ederse kendisi için muhafız

gönderebilirdi. Her ne kadar Kora'da Başçavuş Ömer Efendi'nin kumandasında bir inzibat müfrezesi varsa da, bu kuvvet kendisini Maksut çetesine karşı müdafaaya kâfi değildi. Kâtibi mesul bey telefonu açarak maruz kaldığı tehlikeyi Rıza Bey anlatmıştı. Fakat Rıza Bey verdiği cevapta demişti ki:

"— Buradan sana gönderilecek tek bir adamım bile yok. Onun için benden hiçbir yardım bekleme! Bir şey yapmak mümkün olsaydı seni yalnız başına bırakmamak için elimden geldiği kadar çalışırdım. Halbuki mümkün değil. Onun için başının çaresine bak!"

Murgul'dan hiçbir yardım gelemeyeceğine kanaat getirek kâtibi mesul beyin cesareti bu telefon konuşmasından sonra artmıştı. Çünkü artık iş başına kalmıştı. Onun için kâtib-i mes'ul bey inzibat müfrezesi çavuşu Ömer Efendi'yi çağırarak:

"— Bu geceden itibaren çok dikkatli ve ihtiyatlı hareket edeceksiniz. Maksut çetesinden birisi veyahut bizzat Maksut yattığım odaya doğru gelecek olursa hemen borazan borusunu çalarak bunu haber verecektir!"

İnzibat müfrezesi efradından bir tanesi borazandı. Efradı nöbete kaldıran o idi. Kâtibi mesul bey Ömer Efendi'yi yukarda anlattığımız gibi ikaz ettikten sonra, Kora'da duran otomobilin fenerini söktürerek odasına almış ve odanın bir köşesine koymuşta. Bunlar kâtibi mesul beyin mukabil taarruz hazırlıklarıydı. Harp başlayalıdan beri bizi bizim taarruzlara mâni olmak için Rusların daha evvel davrandıklarını görerek onlardan ders almış olan kâtibi mes'ul bey Maksut çetesinin kendisine hücum etmesini beklemeyerek onları evvelinden itaat altına almaya karar vermişti. Bu hazırlıklar bittikten sonra kâtib-i mesul bey odasına çekilmişti. Şimdi elinde tuttuğu saatine bakıyor ve Maksut çetesinin nöbete kalkacağı saatin yaklaşmasını bekliyordu. Gece nöbeti arada sırada Maksut çetesi efradına da tesadüf ediyordu. Bu nöbete bir saat kala kâtibi mesul bey de kalkmış, otomobil fenerini yakmış ve odasından dışarı çıkmıştı. Şimdi yavaş yavaş etrafına bakınarak ve ufak bir çıtırtı işitse revolverini hemen o tarafa doğrultarak yürüyordu. Otomobil projektörü gittiği yolu çok iyi aydınlattığından ve birkaç yüz metre ilersini gösterdiğinden kâtib-i mesul bey ani bir hücuma maruz kalmaktan korkmayarak ilerliyordu. Projektörün sağa sola yukarıya aşağıya

çevrildiğini uzaktan bir İstanbullu görmüş olsaydı, orada mutlaka Seyrisefain veyahut Şirket-i Hayriye vapurlarından birisinin gece seferine çıktığını zannederdi.

Katib-i mes'ul bey bu suretle bir müddet yürüdükten sonra Maksut'un yattığı paskanın önüne gelmişti. Burada bir müddet durarak içersini dinlediği zaman herkesin uykuda olduğunu anlamakta güçlük çekmemişti. Çünkü çete efradı müthiş surette horlayarak uyuyorlardı. Burunlarından türlü türlü sedalar çıkan sesler hep bir araya gelerek gayet korkunç bir horuldama orkestrası ortaya çıkmıştı. Kâtib-i mes'ul bey bu garip orkestranın Kora tepelerindeki yeraltında paskalar salonunda verdiği bu konseri bir müddet dinleyerek Maksut'la efradının uykuda olduklarına kanaat getirdikten sonra paskalardan içeriye girmişti.

Maksut katledilecekti

İçeriye girerken projektörü söndürmüş ve yalnız el lâmbasını açık bulundurmuştu. Çünkü efradın projektörden çıkan kuvvetli ışıktan dolayı uyanmalarına mâni olmak istiyordu. Kâtibi mesul bey etrafını tetkik ettiği zaman Maksut'la efradın elbiselerini çıkarmadan yataklarına uzanmış olduklarını görmüştü. Bu fena bir alâmetti. Her akşam soyunduktan sonra yatıp uyuyan çete efradı, acaba o akşam neden elbiselerini çıkarmamışlardı? Bunu uzun uzadıya düşünmeye lüzum yoktu. Maksut çetesi o gece hazır ol vaziyetinde kalmayı münasip bulmuştu. Çünkü o gece kâtib-i mesul bey katledilecekti ve bu cinayetin ardından Maksut'la çetesi Kora'dan kaçıp gideceklerdi.

Çete efradı akşamdan uykuya yatmış, dinleniyordu. Borazan onları nöbete kaldırdığı zaman içlerinden birkaç tanesi kâtib-i mesul beyi haklayıverecekti. Ondan sonra hep birden pılılarını pırtılarını toplayarak alelacele kaybolup gidecekti. Sabah olup da ortalık ağarınca çete efradı dağlan tepeleri aşmış olacaktı.

Kâtib-i mesul bey etrafına bakınıp da çete efradını kendisini öldürmeye hazırlanmış bir vaziyette görünce Maksut'a karşı duyduğu hiddet ve nefret bir kat daha artmıştı. Onun için kendisini tuta-

mayarak hemen Maksut'un üzerine hücum etmiş ve onu fena halde pataklamaya başlamıştı. Kâtib-i mes'ul bey bu işi becerirken projektörü tekrar yakmış ve onu o suretle yere koymuştu ki, projektörün bütün ışığı Maksut'un yüzüne aksediyordu. Maksut yüzüne, göğsüne inen müthiş yumrukların tesiriyle gözlerini açtığı zaman pek çok afallamıştı, ne olduğunu bilemiyordu. Bir taraftan yağan yumruklar, diğer taraftan gözünü kamaştıran projektör ışığı onu kendisini müdafaa edemeyecek bir hale getirmişti. Esasen müdafaa etmesine de imkân yoktu. Çünkü kâtibi mesul bey kuvvetli pazılara sahip bulunuyordu. Maksut bu vaziyet karşısında bütün zayıf insanların yaptıkları şeyi yapmaya ve:

"— İmdat, imdat! öldürüyorlar beni arkadaşlar koşunuz! Aman, aman!" diye bağırmaya başlamıştı.

Fakat tam bu sırada dışardan boru sesi işitilmişti. İnzibat müfrezesinin borazanı Maksut çetesini nöbete kaldırmak için nöbet borusu çalıyordu. Borazan evvelce kâtib-i mesul beyin kararlaştırdığı gibi tam zamanında hareket etmiş ve efradı nöbete kaldırmıştı. Bunun üzerine kâtib-i mesul bey de:

"— Nasıl kerata, beni öldürür müsün?. Canıma kasteder misin? âmirine cinayet işlemeyi tasarlar mısın?." diyerek dayak atmaktan doğan yorgunluktan dolayı soluyarak Maksut'u sürükleye sürükleye paskasından dışarı çıkarmıştı.

Bu sırada efrat da orada toplanmıştı. Kâtib-i mes'ul bey Maksut'u inzibat efradından birisine teslim ettikten sonra efradı sıraya dizmişti. Bu iş bittikten sonra Maksut kendi efradının önüne getirilmiş ve elleri ayakları bağlandıktan sonra cinayete tasaddi suçundan dolayı bilmem kaç değnek dayak yemeye mahkûm edilmiş ve hüküm de hemen o anda infaz olunarak Maksut'a bir temiz dayak atılmıştı. Bütün bu hâdise o anda olup bitmiş, karanlıkta cereyan etmiş ve sabah olması bile beklenmemişti. Kâtib-i mesul bey bu davada hem iddia makamı, hem hâkim, hem savcı, hem de icra memuru vazifesini görmüştü. Şayet bu kadar mühim kuvvetleri şahsında topladığından dolayı bir günah işlemişse, Allah kusurunu affetsin! O bütün bu işleri hayatını kurtarmak ve korumak için yapmıştı, bundan dolayı mazurdu.

Mahkumlardan kurulu çete

Maksut'la beraber maiyetindeki çete de Trabzon hapishanesinden çıkarılarak cepheye sevk edilmiş olan suçlulardandı. O gece Maksut'a dayak atıldıktan sonra artık ondan bir hayır beklemek doğru olamazdı. Çünkü kâtib-i mesul beyden intikam almak fikri şüphesiz eskisine oranla çok artmış olacaktı. Onun için ertesi günü getirilen birkaç jandarma refakatine verilen Maksutla avenesi tekrar Trabzon hapishanesine iade edilmişlerdi. Her ne kadar Maksut kâtib-i mes'ulden af dilemiş ve bir daha bir şey yapmayacağını anlatmaya çalışmışsa da, onun bu sözlerine katiyen itimat edilmemişti. Bu suretle Trabzon hapishanesinden çıkarılan canilerin ve suçluların bir kısmı, işe yaramayacakları anlaşılarak tekrar asıllarına döndürülmüş oluyordu.

Maksut hadisesinden sonra Kora'da görülen fevkalâdelikler arasında Kâmil Bey müfrezesinin 2 hafta kadar Kora'ya gelmesi ve orada kadrosunu tamamlayarak tekrar ileri cephelere gitmesi vardı. Harbin başlangıcından beri bu müfreze hiç durmadan harp ediyor ve fırsat buldukça kadrosunu doldurarak, bir müddet istirahat ederek gene harbe gidiyordu. Cesur, zeki ve fedakâr reislerin elinde bulunan çetelerin de harpte işe yarayabileceklerine Kâmil Bey çetesi güzel bir misal teşkil ediyordu.

Kâmil Bey'den sonra biraderi de teşkil ettiği bir çeteyle Kora'ya uğrayarak cepheye gitmişti. Bu müfreze oldukça kuvvetliydi. Çete efradının adedi dikkate alınacak olursa gelen yeni kuvvetin bir taburdan fazla ve bir alaydan eksik olduğunu söylemek gerekirdi. Fakat Rıza Bey bu yeni alayın hareketinden dolayı hiç memnun görünmüyordu. Bunun da sebebi meçhuldü. Rıza Bey, Kâmil Bey'i çok sevdiği ve çok takdir ettiği halde biraderine karşı her nedense bir muhabbet eseri göstermiyordu.

Böyle yeni çeteler ortaya çıktıkça Trabzon vilâyeti herzamanki gibi müjde telgraflarını Rıza Bey'e yağdırmakta kusur etmiyordu. Bu sefer de Murgul'a çektiği bir telgrafnamede İstanbul'dan Veysel Bey çetesinin yola çıkmış olduğunu bildiriyordu.

Veysel Bey çetesi

Gönüllülerden meydana gelen Veysel Bey çetesi İstanbul'da teşkil ve teçhiz ve silahlandırıldıktan sonra yaya olarak yola çıkmıştı. Müfreze İstanbul'dan Sivas'a ve oradan da Trabzon'a, Trabzon'dan da Rıza Bey cephesine gidecekti. Veysel Bey, müfrezesine çok ehemmiyet vermişti. Onun için her şeyi çok mükemmeldi. Efrat günlerce, haftalarca yürüdükten sonra nihayet Sivas'a gelmişlerdi. Veysel Bey çetesinin de yolda olduğu Rıza Bey cephesine haber verildiği zaman müfreze Sivas'ta bulunuyordu.

Fakat orada çıkan bir hâdise müfrezenin uzunca bir zaman için yoluna devam etmesine mâni olmuştu. Mesele şu idi: Veysel Bey Sivas'tan hareket emrini verdiği zaman çeteye mensup olan efrattan bazıları bu emre itaat etmek istememişlerdi. Nihayet bu itaatsizler içinden en ileri geleni askerlikte itaat etmemenin ne demek olduğunu yediği bir kurşunla yere serilerek, öğrenmekte geç kalmıştı. Bunun üzerine müfrezenin hareketi men edilmişti. Çünkü Sivas'taki erkân-ı askeriye hâdiseyi İstanbul'a bildirerek oradan alınacak emre göre hareket edilmesini kararlaştırmışlardı. Biraz sonra başkumandanlıktan gelen cevapta Veysel Bey'in hareketi takdir olunmuş ve bu hâdise kapandıktan sonra Veysel Bey çetesi bir gün Rıza Bey cephesinde ortaya çıkıvermiştir.

İttihat ve Terakki, Enver Paşa'nın vaziyeti karşısında boş durmuyordu

Seyahatin uzun sürmesine ve yollarda çok sıkıntı çekilmesine rağmen müfreze intizamından hiçbir şey kaybetmemişti. Fakat Rıza Bey yeni gelen kuvvetten ne suretle istifade edileceğini düşünürken Kafkas cephesi kumandanlığından gelen bir emirde Veysel Bey müfrezesinin Yusufeli'ne gitmesi ve orada Stange ve Bahaettin Şakir Bey'lere katılması bildirilmişti. Bunun üzerine, Rıza Bey cephesinde kendisinden çok istifade edilmesi mümkün olan Veysel Bey müfrezesi Rıza Bey cephesinden ayrılarak verilen emir gereğince Yusufeli'ne gitmişti. Rıza Bey karargâhı Kafkas cephesine gelen çetelerin, müfrezelerin ve taburların geçit resmi noktası olu-

yordu. Rıza Bey bu kuvvetlerin gelip geçtiğini gördükçe her zamanki gibi:

"— Bunlardan hayır göremedik!" demekle kanaat ederek bin türlü zorluklar içinde yerinde tutunmağa çalışıyordu.

Bu yazılarımızın başında bildirmiş olduğumuz üzere bütün Teşkilât-ı Mahsusa ve onun teşkil ettiği kuvvetler hep muhtelif cereyanların meydana getirdiği kütlelerden ve bu kütlelerin o cereyanların gösterdiği istikamete doğru gitmelerinden başka bir şey değildi. İstanbul'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'siyle Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa arasındaki zıddiyet o cereyanların birer membalarıydı. Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olan kuvvetler bazen büsbütün sahipsiz kalıyordu. Çünkü o kuvvetlerin başında duran İttihat ve Terakki erkânını askeri kumandanların, hiç tanımak istemedikleri zamanlar bile oluyordu. Bir aralık öyle bir zaman gelmişti ki, Vehip Paşa. Doktor Bahaettin Şakir Bey'i hapsetmeğe bile kalkışmıştı. Cephede görülen bu zıddıyetler İstanbul'da İttihat ve Terakki ile Enver Paşa arasında gittikçe artan ve şiddetleşen ihtilâfların akislerinden başka bir şey değildi.

Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün kuvvetlerini kendisinde toplamayı bir kere kafasına koymuştu. Buna muvaffak olmak için elindeki bütün vasıtalardan istifade ediyordu. Harp zamanında bulunulduğu için hemen her şey ordunun elinde idi. Memleketin erzak kaynağına da asker vaz'iyet etmiş olduğundan halkın mukadderatı tamamıyla askerlere emanet edilmiş bulunuyordu.

Fakat bu vaziyet karşısında İttihat ve Terakki'de boş durmuyor ve Enver Paşa'nın çok ileri gidememesi için memleket dahilindeki teşkilâtını takviyeye çalışıyordu. Burada her şeyden evvel dikkate alınan taraf fakir halkın iaşesi idi. Meselâ İstanbul'un ve memleketin muhtelif yerlerinde açılan aşevlerinde fakirlere ucuz yemek dağıtılıyordu. Fakat Enver Paşa halkı daima kendi tarafına çekmek istediğinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu gibi teşkilâtını fena halde kıskanıyordu. İstiyordu ki halk İttihat ve Terakki'den büsbütün nefret etsin, bu sırada bütün kuvvet Enver Paşa'nın eline geçsin ve ondan sonra tasavvur ettiği büyük olduğu kadar hayali de olan plânlarını ve fikirlerini kolaylıkla tatbike muvaffak olsun!

Enver Paşa'nın böyle gizli emeller beslediği gün geçtikçe daha aşikâr bir surette anlaşılıyordu. Meselâ bir gün otomobiliyle Beşiktaş'tan oradaki umumî mutfağa uğruyor. Fakirlere verilen yemeği muayene ediyor:

"— Aman bu çorbanın içinde et yok mu? Vah, vah. Söyleyeyim de yarından itibaren et de ilâve etsinler!" diyor. Ondan sonra otomobiline binerek İstanbul sokaklarını yararak uçuyormuş gibi bir süratle gidiyor. Tabii ne ertesi ve ne daha ertesi günü fakirlerin çorbasına et ilâve edilebiliyor. Çünkü et yoktu ki ilâve edilsin. Enver Paşa bunu bilmiyor değildi. Onun maksadı fakirlere ucuz yemek dağıttıran İttihat ve Terakki'yi her vesileden istifade ederek küçük düşürmekti. Enver Paşa hep bu kaygı ile hareket ettiği için fakirlere her gün biraz et vermek şöyle dursun, ucuz çorbayı bir müddet sonra büsbütün kaldırtmıştı.

Bununla İttihat ve Terakki teşkilâtına bir darbe vurmak istemişti. Enver Paşa yalnız İstanbul'da değil, İstanbul'a yakın olan mıntıkalarda kendi kâtibi mes'ulleri ve kendi mümessilleriyle kendi teşkilâtını yürütmeğe de çalışıyordu. Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili sıfatıyla yaptığı çılgınlıklardan dolayı halkın kendisinden ne kadar soğuduğuna ihtimal ki göremiyordu. Bu çılgınlıklara bir de hep cephede mağlûp olmak felâketleri eklenince, Türk milletinin hakkında neler düşündüğünü tasavvur etmesi için büyük bir zekâ sahibi olması lâzım gelmezdi. Halbuki Enver Paşa Osmanlı İmparatorluğu içinde kuracağı askerî istibdadı o kadar zihnine yerleştirmişti ki, bunun haricinde kalan her türlü fikirlere, cereyanlara ve anlayışlara karşı gözleri adeta kör olmuştu veyahut hayal ettiği şaşaalı istikbalden dolayı gözleri kamaşmıştı.

Enver Paşa yeni ve kocaman bir imparatorluğun başına geçmeyi tasavvur ediyordu!

Şaşaalı istikbal diye gözünün önüne getirdiği şeyler de, yazılarımızın başında biraz bahsedildiği gibi çocukça düşüncelerden ibaretti. Osmanlı Devleti bir yığın enkazdan ibaretti. Yolları yoktu, şimendiferleri yoktu, maarifi tamam değildi, iç siyaseti karmakarışık-

tı, tâ Arabistan'ın güneyine kadar uzanıp giden memleketlerine Avrupa devletlerinin bir çoğu göz dikmişlerdi. Araplar, Ermeniler, Rumlar galeyan halinde idiler. Bu kadar eksiklikleri tamamlamak ve ihtirasların önüne geçmek ve Osmanlı Devleti'ni canlandırmak vatan için yapılabilecek işlerin azamî hududunu teşkil etmesi gerekirken, Enver Paşa eski Osmanlı İmparatorluğu'nun hududu haricinde kalan Türk ve İslâm unsurları da birleştirerek vücuda getireceği kocaman bir imparatorluğun başına geçmeyi tasavvur ediyordu. Bu fikirlere çocukça düşünceler denilmez de ne denilirdi?

Kafkas cephesindeki vaziyet

Enver Paşa ile İttihat ve Terakki arasında umumî harp senelerinde hât bir şekil alan bu zıddiyetler memlekete taallûk eden her işte, her teşebbüste kendisini gösteriyordu. Onlar tabiki Teşkilât-ı Mahsusa'ya da intikal ediyordu. Bir taraftan İttihat ve Terakki Teşkilât-ı Mahsusa'yı benimsemeğe çalışırken, diğer taraftan Enver Paşa ona sahip çıkıyordu. Teşkilât-ı Mahsusa için sarf edilen mesai ve hazırlanan müfrezeler ve çeteler birbirine zıt olan iki fikre hizmet ettirilmek istenildiği için, o hazırlıklardan beklenilen faydalar meydana gelemiyor, bu kısım cephe için lâzım olan kuvvet o kısma gönderiliyor, çeteleri hazırlayan ve idare eden şahısların fikirlerine ve kanaatlerine göre hareket olunarak beyhude uğraşılmış oluyordu.

İşte bu sebepten dolayı idi ki, Rıza Bey cephesine gelen kuvvetlerin bir kısmı orada kalıyor, diğer bir kısmı başka bir istikamete gidiyor, Teşkilât-ı Mahsusa tek bir idareye sahip olmaktan mahrum kalıyordu.

İran-Türkiye hududundaki Beyazıt mevkiinden Karadeniz sahilindeki Rıza Bey mıntıkasına kadar uzayan Kafkas cephesinin harbe iştirakimizden birkaç ay sonraki vaziyeti Teşkilât-ı Mahsusa harekâtına göre şu idi:

Beyazıt'taki çetelerimiz Safer, Abbas ve Ekber isminde üç Türk yakalamışlardı. Bunlar Iğdır'dan geliyorlardı. İfadelerine gö-

re oradan kaçmışlardı. Rus ordusu Iğdır'da bir taarruz hareketi hazırladığından ve bu orduya mensup olan Ermeni gönüllüleri Türk arazisine girdikten sonra tatbik edilmek üzere birtakım imha ve zulüm plânları kurduklarından bunları haber alan Safer, Abbas ve Ekber, Iğdır'dan kaçmağa muvaffak olarak Ermenilerin tasavvurları hakkında bize malûmat vermek üzere Beyazıd'a doğru yola çıkmışlardı.

Ermenilerin faaliyeti

Üç arkadaş Beyazıd'a getirildikleri zaman diyorlardı ki: "Rus ordusu Türk topraklarına girecek olursa, Ermenilerin Türk erkeklerini keseceklerini kendi ağızlarından işittik. Biz de Türk olduğumuz için oradan kaçıp buraya geldik. Türklerce yardım etmek isteriz. Bize silâh veriniz, gidip onlara karşı harp edelim. İsterseniz biz gene Iğdır'a gider, oradaki harekâtı ve hazırlıkları öğrenir, size haber getirtiriz."

Her ne kadar bu üç arkadaştan evvelâ şüphe edilmiş ve onların Rus casusu olmalarına ihtimal verilmiş ise de, yapılan sorgularında Safer, Abbas ve Ekber'in Türk ve Türk taraftarı oldukları anlaşıldığından kendilerine emniyet edilerek silâh ve at verilmişti.

Bunların Beyazıd'a geldiklerinin üçüncü günü Ermeni komitelerinin reislerinden Suren'in arkadaşı Agop Van'dan Beyazıd'a gelmişti. Bu Ermenilerin tavır ve hareketleri çok şüpheli idi. Hududumuza yakın olan yerlerde sürekli dolaşıyorlardı. Hattâ gizlice hududu geçerek Rusya tarafındaki Ermenilerle temas ettikleri, onlarla birtakım plânlar hazırladıkları ve sonra gene Türkiye'ye döndükleri işitiliyordu. Bu haberlerin ne dereceye kadar doğru olduğu tayin edilemiyordu. Agop'un Van'dan Beyazıd'a gelmesi de şüpheyi davet etmişti. Böyle olmakla beraber ona karşı lâzım gelen tedbirler alınmıyordu.

Bir şerir

Agop'u evvelâ haber veren Ekber olmuştu. O Beyazıt'taki çete reislerine müracaatla demiştir ki:

"— Ben bu adamı Revan'da gördüm. Orada Ermeni komitecilerinden Suren ile beraber bulunuyordu. Onun arkadaşıydı. Her gün Ermeni komitecileriyle beraber düşüp kalktığı söyleniyordu. Şimdi bu adam nasıl oluyor da buraya gelebiliyor?"

Ekber'in verdiği bu haberden Agop'un İran'da ve Rusya'da dolaştıktan sonra tekrar Türkiye'ye döndüğü, doğru Van'a gittiği ve oradan da İran hududunda bulunan Beyazıd'a geldiği anlaşılmıştı. Belki gene hududu aşarak Ruslara katılmak niyetinde idi.

Agop'un Türkiye haricindeki Ermenilerle temasta olduğu meydana çıktıktan sonra, çete reisleri gidip resmî makamları, vaziyetten haberdar etmişler ve Agop'a karşı lâzım gelen tedbirlerin alınmasını rica etmişlerdi. Fakat hükümet Agop'u tevkif ettiremiyordu. Çünkü onun elinde resmî vesikalar bulunduğundan kanun haricine çıkarak onu hapse atmak uygun görülmüyordu.

Fakat çete reisleri bir şeririn göz önünde kaçıp gitmesine ve bir zaman sonra başlarına belâ kesilmesine razı olmadıklarından kendi kendilerine onun çaresine bakmaya karar vermişlerdi. Bu vazifeyi Hakkı üzerine almıştı. Ondan sonra Agop'un ne olduğu anlaşılamamıştı. Muhakkak olan bir şey varsa, o da Rus hududunu aşarak Ermeni komitelerine iltihaka muvaffak olamadığıydı.

Rus taarruzu

Bu hâdiseden birkaç gün geçtikten sonra Rus taarruzu başlamıştı. Hudut taburları geri çekilmişti. Rus ordusunda pek çok Ermeni asker vardı. Beyazıd'ı tutmak mümkün olmadığından Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olanlar da oradan ayrılarak Kızıldize'ye gitmişlerdi. Orada 1500 kişiden oluşan bir aşiret süvari alayı vardı. Şeyh İbrahim'in kumandasında olan bu kuvvet gece firar etmiş ve firardan evvel de depoları dağıtmıştı.

Bu sırada Rus ordusu Diyadin'e top ateşi açarak Beyazıt üzerine yürüyordu. Düşman ordusu Çaldıran Ovası istikametinden geliyordu. Aşiret alayının kumandanı olan Şeyh İbrahim Bey'in oğlu Kızıldize'ye gelerek Diyadin'de büyük bir muharebe olduğunu,

Rusların bozulduğunu bildirmişti. O aralık Kızıldize'de kırk kişilik bir çete toplanmıştı. Bunların hepsi Beyazıt'tan çekilen çete efradıydı. Bunlar Rus ordusunun bozulduğunu haber alınca yanlarına elli kişi de aşiret süvarilerinden alarak hemen Çaldıran istikametine doğru gitmişlerdi. Çaldıran civarında harbeden toplarımızın kumandanı Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olan bu.90 kişilik müfrezeye de bir kısım cephe vererek orasının müdafaasını bu küçük müfrezeye havale etmişti. Bu 90 kişilik çete Çaldıran tepelerinde düşman hücumlarına karşı üç saat mukavemet etmişti. Efradın ve reislerinin gösterdiği kahramanlık fevkalâde idi. Taarruz eden Rus kuvveti 5.000 kişiden kurulu olduğu halde 90 kişi hiç yerlerinden kımıldamadan kuvvetin hücumlarını defetmeğe muvaffak olmuştu. Gösterilen bu mukavemet sayesinde idi ki Rus kuvvetleri bozulmuş ve geri çevrilmişti. Rusların verdiği telefat 700 kadar ölü ile 300 kadar yaralı idi. Çarpışma bittikten sonra çetemiz yalnız iki yaralı ile geri çekilmişti.

Ermenilerin imha siyaseti

Bu sırada Rus ordusu ile beraber hareket eden Rus Ermenileri Kızıldize'ye girerek birçok Türkleri kesmişlerdi. Ermenilerin imha siyaseti Rusların Türk topraklarına girmeleri üzerine artık başlamıştı. Çaldıran tepelerinde Ruslara mukavemet ettikten sonra Ardiş'e çekilen Teşkilât-ı Mahsusa çetesi orada bir Ermeni eczacı yakalamağa muvaffak olmuştu.

Bu Ermeni'nin evinde yapılan araştırma neticesinde birçok vesikalar elde edilmişti. Bu vesikalar Ermenilerin Ruslarla beraber ne suretle hareket ve imha politikalarını nasıl takip edeceklerinden bahis bulunuyordu.

Çete, Rusların ileri hareketi önünde Ardiş'te durmayarak ordu tarafından verilen emir üzerine Erzurum'a çekilmişti. Erzurum'daki Teşkilât-ı Mahsusa riyaseti Ardahan taarruzundan sonra Artvin'de yerleşmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey orada bulunuyordu. Umumî harbe iştirakimizin dördüncü ayı içinde, yani Şubat

1331'de (1915) , artık Kafkas cephesinde Teşkilât-ı Mahsusa'nın faaliyeti Rus kuvvetleriyle çarpışmalar yapmak ve Rus hücumlarını durdurmaktan ibaret kalıyordu.

Şubat'ın altıncı günü vaziyet şu merkezde idi: Evvelce Poslet tarafına gönderilen piyade keşif kolu dönmüştü. Bu keşif koluna kumanda eden Mustafa Efendi raporunda diyordu ki:

"Solumuzdaki düşman Erkim'in ilerisindeki tepeye yerleşen Yüzbaşı Halit Bey, Deli Halit Paşa müfrezesiyle bugün saat ikiden beri harp etmektedir. Herkes yerinde sabittir. Düşman Gümüşhane'nin üst mahallesini dün ve bugün yakmıştır. Mahalleler arasındaki mesafe birer ikişer saattir. Solumuzda harp eden düşman kuvvetleri o kadar önemli değildir."

Rusların sürekli hücumları tabiî civar halkı fena halde endişeye düşürüyordu. Çünkü zapt olunan arazi Ruslar tarafından geri alınacak olursa oralarda tek bir Türk ve İslâm kalmayacağına şüphe yoktu. Şubat başında en çok böyle bir tehlikeye maruz bulunan şehir Tavskerd'di. Bu şehrin ahalisi namına Teşkilât-ı Mahsusa riyasetine çekilen bir telgrafnamede deniliyordu ki:

Halkın dileği

"Tavskerd'in şu sırada kazandığı önemi izaha gerek yoktur. Bu havalinin müdafaası ve düşman istilâsına karşı muhafazası sırf Teşkilât-ı Mahsusa efradına bırakılmıştır. Her ne kadar Nurbit-Karnavas taraflarında bulunan Süleyman Efendi küçük bir müfreze ile mevkisini muhafaza etmekte ve son derecede fedakârlık göstermekte ise de düşman bu tarafı pek hafif gördüğü için devamlı oraya hücum etmektedir. Bundan dolayı Süleyman Efendi'nin bulunduğu mevkide mukavemet etmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Onun için ya bu taraflara kâfi derecede kuvvet gönderiniz, yahut ırzımızı ve canımızı kendi elimizle düşmana karşı müdafaa edebilmek için kâfi miktarda silâh yollayınız. Vatanın selâmeti namına masum ahaliye vekâleten bunu istirham ediyorum."

Rusların hücumundan dolayı fena halde endişeye düşen Tavs-

kerd ahalisi namına Yusufeli'nden çekilen bu telgrafnamenin sonunda telgrafhanede cevabı beklenildiği yazılı bulunuyordu. Halbuki o aralık cephedeki vaziyet çok karışık olduğundan ve Rus kuvvetleri daima ilerlemekte olduklarından hiçbir tarafa yardım kuvveti gönderilmesine imkân yok gibi bir şeydi. Şubat'ın onuna doğru Erzurum bile tehlikeye düşmüştü. Çünkü ordu karargâhı Hasankale'ye gelmişti. Buna sebep olan şey, askerî harekâtın kısmen Nazmart ve kısmen de Zanzak taraflarında cereyan etmesiydi. Erzurum Valisi bu vaziyeti Artvin'de Teşkilât'ı Mahsusa riyasetine bildirirken diyordu ki:

Halil Bey fırkası

"Düşman inşallah Erzurum'a gelmeyecektir. Düşman kuvvetlerini durdurmak için on altı bin kişiden meydana gelen Halil Bey, Enver Paşa'nın biraderi Halil Paşa fırkası dört gün evvel Diyarbekir'den Erzurum'a doğru hareket etmiştir. İki mükemmel fırka da Şubat'ın yedinci ve sekizinci günü İstanbul'dan hareket ettirilmiştir. Düşmanın şimdiki tecavüzî harekâtı kurudur. On iki gün sonra Erzurum'da bulunacak olan mürettep fırka ile ordunun vaziyeti pek değişecektir. Ahvalde endişe edilecek bir şey yoktur(!).

Bulgarların Şubat'ta Makedonya'yı işgal edecekleri ve Varşova'nın kuşatmasına başlanıldığı Talât Bey. (Sadrazam Talat Paşa) tarafından bildirilmiştir. Biz tabiki son dereceye kadar çalışacağız.

Erzurum valisinin Artvin'de Teşkilât-ı Mahsusa riyasetine gönderdiği bu telgrafta beslenilen ümitlerin ne kadar boş olduğunu yakında ani olarak ortaya çıkmıştı. Bu mektuptan anlaşıldığına göre o devrede bir avutma siyaseti takip ediliyormuş. Dahiliye Nazırı Erzurum valisini, Erzurum valisi Teşkilât-ı Mahsusa reisini, o da maiyetini avutmakla vakit geçiriyorlarmış.

Fakat Doktor Bahaettin Şakir Bey Erzurum valisinin yukarıdaki telgrafını aldıktan sonra Artvin'de arkadaşlarından Kemal Bey'i bırakarak kendisi Şubat'ın dokuzuncu günü sabahleyin Erzurum'a hareket etmişti.

Çifte köprü ve taarruz

Maksadı oradaki vaziyeti bizzat görüp anlamaktı. Baha Bey'in Erzurum'a hareket ettiği gün Artvin cephesi oldukça sükûnet içinde geçmiş, çeteler düşmanın işgal ettiği mevzilerden birkaçını geri almağa muvaffak olmuşlar ve vaziyeti biraz düzeltmişlerdir. Stange Bey de o sırada Artvin'e gelen bir mektupta kâtib-i mes'ul beyle birlikte tekrar edilen çetelerle Çifte Köprü'ye taarruz etmek istediği bildiriliyordu.

Fakat Rıza Bey bu işe başlamadan önce bu başta Stange Bey'in fikrini soruyordu. Stange Bey bu mesele hakkında Rıza Bey'e gönderdiği cevabında düşmanın Batum'dan kuvvet alabilmek ihtimaline dayalı şimdilik taarruz etmemesi uygun olacağını bildirmişti.

Rıza Bey'in Batum'a doğru taarruz arzusu pek sıkışık bir vaziyette kalmasından ileri geliyordu. Çünkü Karadeniz sahili kısmında hareket icra eden Rus kuvvetleri o taraflardaki çetelerimizi ric'ata mecbur ederek hududumuza geçmişler ve Hopa'yı işgal etmişlerdi. Bu surette Hopa-Borçka yolu tamamıyla kapanmış ve Rusların eline geçmişti. Bu yolu açmak lâzım geliyordu. Fakat Rıza Bey yalnız başına taarruzu geçmek istemeyerek Stange Bey alayının da beraber bulunmasını istiyordu. Fakat Stange Bey hasta olduğu için bu taarruzî harekete iştirak edemeyecek bir halde bulunuyordu. Rıza Bey bundan dolayı çok müteessirdir. Artvin'e gönderdiği bir mektubunda diyordu ki:

"Düşmana taarruz etmek istiyorum. Fakat maatteessüf Artvin müfrezesiyle birlikte harekât yapamıyoruz. Allah Stange Bey'e sıhhat verse de bugünlerde bir kaç gün için buraya gelse. İnayeti hakla hem Borçka'yı alır, hem de Hopa'yı kurtarırız. Bir kere Borçka alınınca Stange Bey için mesele kolaylaşır. Çünkü otomobil vardır. Artvin iki saatlik bir mesafe olur. Kendisine söyleyiniz. Her dakika bir an evvel iyi olması için Allah'a dua ediyorum. Taaruz harekâtının icrasında muvaffakiyet sağlanması onun burada bulunmasına bağlıdır."

Her ne kadar Rıza Bey Ruslara taarruza hazırlanıyorsa da hakikatte vaziyeti Rus taarruzlarını durduramayacak kadar zayıf bulu-

nuyordu. Artvin cephesi de çok güç bir mevkideydi. Şubatın dokuzuncu ve onuncu günkü tecavüz ve Artvin'in savunmasını tehdit eden düşman kuvvetlerinin hücumu zorla bertaraf edilmişti.

Rıza Bey mıntıkasında hareket icra eden seyyar jandarma müfrezeleri Başköy ile Çak mevkilerine taarruz etmişler ve Çıka sırtlarında bir baskın vermişlerdi. Rusların hezimeti ve ric'atı o kadar anî olmuştu ki kaçarken ölülerini bile kaldırmağa vakit bulamamıştı. Çarpışma meydanında kalan Rus ölüleri muayene edildiği zaman üzerlerinde bir miktar mısır ekmeğinden başka erzak namına bir şey görülmemişti. Bu hal Rusların Kafkas cephesinde erzak kıtlığına uğradıklarını ima ediyordu.

İşgal edilecek yerler

Ruslar bu çarpışma sırasında çetelerimizin harekâtını durdurmak için dağ tepelerinden iki yüz elli okka ağırlığında birçok kayaları aşağıya doğru yuvarlamalardı. Fakat bu taşlar efradımıza hiçbir zarar vermedikten başka durdukları yerde efrada siper olduğu için askeri harekâtımızı kolaylaştırmağa yardım etmişti. Ruslar o taşları yuvarlarken bilmeyerek bize hizmet etmişlerdi

Rıza Bey cephesindeki bu faaliyet cephenin vaziyetini oldukça düzeltmişti. Stange Bey gelinceye kadar artık Murgul'da tutunmak mümkün olabilecekti. Şimdi bir de Sevril Tepesi'nin işgali kalıyordu. Bu tepe de alındıktan sonra Borçka-Hopa yolu açılmış olacaktı. Rusların bazı mevkilerde top kullanamadıklarına bakılacak olursa, Batum kuvvetlerini geriye çekmiş oldukları anlaşılıyordu.

Stange Bey bu son muvaffakiyetleri temin eden müfreze kumandanlarına gönderdiği emirler de zapt ve geri aldıkları mevkilerde tahkimat yapmadan kesinlikle ilerlememelerini bildiriyordu. İstiyordu ki o alayı ile beraber gelinceye kadar yeni zapt olunan yerler tekrar kaybedilmesin!..

Bu sırada Artvin'deki vaziyet şu idi: 11 Şubat'ta Kuvarshan'daki müfrezelerimizi Ardanuç yönüne almıştık. Başka önemli bir hâdise olmadığından Teşkilât-i Mahsusa kumandanı Halit Bey

gerek müdafaada, gerekse taarruzda Teşkilât-ı Mahsusa alayının hareket hattını tayin için Stange Bey'in emriyle Artvin'e gelmişti.

Kaçırılan bir keşif kolu

Erkim sırtlarında Ruslara karşı yapılan tahkimat son bulmuştu. Bundan sonra daha ilerideki sırtların da tahkimatına başlanılması karar altına alınmıştı. Erkim'den sonra Gümüşhane ikinci müdafaa hattı olacaktı.

Halit Bey ayrıca Poslet'te 400 kişilik siperler kazılmasını da emretmişti. Şavşat mıntıkasında Sabit Bey kumandasında 200 kişi vardı. Sabit Bey bu kuvvetiyle Kemal Bey nezdine gelmişti. Bunun üzerine Kemal Bey Acıelma taraflarından Ruslara taarruz etmeğe karar vermişti. Bu hazırlıklar hep beklenilen Rus taarruzunu defetmek için yapılıyordu.

Rusların her an hücum etmeleri bekleniliyordu. Şurada burada onların keşif kollarına tesadüf ediliyordu. Meselâ Basmacıoğlu Köprüsü'nde de bir keşif kolu görülmüş ve üzerine açılan ateş üzerine keşif kolu atlarını olduğu yerde bırakarak kaçmıştı. Bu atlar ganimet alınmıştı. Bu hâdiseler sırasında Doktor Bahaettin Şakir Bey Erzurum'dan Yusufeli'ne dönmüştü. Oradan Teşkilât-ı Mahsusa işlerini idare ediyordu. Bu işleri o aralık ikiye ayırmak lâzım geliyordu.

Bunların birisi düşmanla çarpışmak ve diğeri Teşkilât-ı Mahsusa kaçaklarıyla uğraşmaktı. Çünkü firarilerin mevcudu son zamanlarda çok artmıştı. Bunların elebaşılarından Zor köylü Kara Vasıf oğullarıyla Çavuşoğlu Şubat'ın on birinci günü İşhan'da hükümet dairesini basmak emeliyle köylerinde hayli zamandan beri gizlenmiş olan bir çok firarilerle Köprü karakoluna baskın vermişlerdi.

Fakat firarilerin geleceğini haber alan çetelerimiz Köprü karakolu civarında pusuya yattıklarından pusulardan yapılan müdafaa üzerine geri dönmeğe mecbur olmuşlardı. Bunlardan başka bir de Ofer köyünde çok firari bulunuyordu.. Diğerlerinin bu köydeki ka-

çakçılarla birleşerek daha büyük bir kuvvet meydana getirmelerinden korkulduğu için köprü karakolundan püskürtülen firarilerin arkasını çevirmek üzere Yusufeli'nden çevirmek üzere Yusufeli'nden derhal bir müfreze gönderilmesi Doktor Bahaettin Şakir Bey'den rica ediliyordu. Fakat düşman kuvvetlerinin çok sıkıştırdığı bir zamanda kaçakçılarla meşgul olmağa imkân yoktu.

Bu aralık Hopa ile İskariş havalisi tamamıyla düşman eline geçmişti. Bu mıntıkada hareket icra eden müfrezelerimiz düşman taarruzu karşısında sürekli ric'at ediyordu. Rıza Bey cephesinde yapılan son hücumlar hiçbir fayda vermemişti. Bu vaziyet karşısında Stange Bey'in daha uzun müddet Artvin'de kalması caiz olamazdı. Onun için Stange Bey Şubatın on dördüncü günü müfrezesiyle beraber Murgul'a hareket etmişti. Buradan düşmanı geri püskürtmeğe çalışacaktı.

Gafur Efendi çetesi

Stange Bey hareketinden önce Milo Tabur Kumandanı Hakkı Bey'i Artvin'e kumandan tayin etmişti. Kat'î mecburiyet halinde lâzım gelen yerler düşmana karşı müdafaa edildikten sonra en nihayet ric'at mahalli İşhan olacaktı. Stange Bey'e ordudan verilen emirde Murgul'daki müfrezeyi beraberine alıp gitmesi bildirildiği halde Stange Bey o müfrezenin kumandanı olan Hafız Süleyman Efendi'yi Murgul'da terkle gideceğini ifade etmişti. Stange Bey Murgul'a doğru Artvin'den hareket ettiği zaman Hopa cephesinden Gafur Efendi çetesi harp ediyordu. Gafur Efendi çok cesur bir adam olmakla beraber üstün düşman kuvvetleri karşısında mukavemet edemeyerek yavaş yavaş ric'at etmeğe başlamıştı. Fakat Gafur Efendi ric'at sırasında dahi cesaretini muhafaza ediyordu. O derecede ki kendisi nihayet ağır surette yaralanmıştı.

Gafur Efendi'nin yarası ağır olduğu için yerinden kımıldayamıyordu. Çete efradından da yanında hiçbir kimse kalmamıştı ki, gelip kendisini kaldırsın. Şimdi biçare Gafur yattığı yerden Rusların yavaş yavaş yaklaşmakta olduklarını görüyor, onlara esir olacağını anlıyor ve esir düşerse çete olduğu için derhal kurşuna dizile-

ceğini bilerek ölüm korkusuyla feryat ediyordu:

"-Arkadaşlar, düşman geliyor! Beni kurtarınız. Allah'ını seven beni buradan alsın!.."

Fakat Gafur Efendi'nin bu feryadına kulak asan yoktu. Herkes kendi başının çaresine bakıyordu. Bir aralık Gafur Efendi çetesine mensup olan iki Arnavud'un uzaktan geçmekte olduklarını görmüştü. Arnavutlar da Gafur Efendi'nin yaralı olarak yerde yattığını görmüş olacaklardı. Çünkü yollarını değiştirerek onun bulunduğu tarafa doğru gelmeğe başlamışlardı.

Ancak gelen bu Arnavutlar Gafur Efendi'ye dost değil, düşmandılar. Her nedense ona karşı büyük bir kin besliyordu. Onun için Gafur Efendi'ye yaklaşınca:

"— Hain herif daha gebermedin mi?" diye bağırmışlardı. Gafur Efendi Arnavutlardan bir hayır beklememekle beraber onlara yalvarmağa başlamıştı:

"— Merhamet ediniz, beni düşmanların eline bırakmayınız. Yalvarırım size! Burası intikam alınacak yer değil! Karşımızdaki düşman ortak düşmandır!"

Fakat Arnavutlar Gafur Efendi'nin bu yalvarmalarına hiç kulak asmadılar. Onlar çetelerinin reisi olan Gafur Efendi'yi temizlemeğe karar vermişlerdi. İçlerinden birisi:

"— Düşman eline geçersen onlar seni tamamıyla haklarlar ama, bu işi biz kendimiz görmek istiyoruz. Biz seni kendi elimizle geberteceğiz!" Arnavut bunu söyleyerek elindeki tadil edilmiş martini Gafur Efendi'ye doğru çevirmiş ve ateş etmişti. Zavallı Gafur Efendi o ana kadar etrafına bakarak:

"— İmdat, imdat! ."

Diye bağırırken martinden çıkan kurşun beynine isabet eder etmez birdenbire nefesi kesili vermişti. Fakat Arnavutlar onun öldüğünden emin değildiler. Büsbütün emin olmak için ikinci Arnavut da tüfeğini yerde yarı ölü bir halde yatan Gafur Efendi'ye yöneltmiş ve bir kurşun da onun tüfeğinden çıkarak Gafur Efendi'ye isabet etmişti.

Bu ikinci kurşunu da yedikten sonra Gafur Efendi'nin vücudu

bir iki saniye kadar titremiş ve olduğu yerde kalmıştı.. Arnavutlar işlerinin bittiğine kanaat getirerek tüfeklerini omuzlarına alıp firara devam ediyorlar ve Gafur Efendi'den intikamlarını almaktan doğan sevinçle ric'at halinde olan müfrezelerimize iltihaka çalışıyorlardı.

Bir mucize

Fakat aradan birkaç saat geçtikten sonra Gafur Efendi tekrar kendine geliyor. Etrafına bakınıyor, hiçbir kimseyi göremiyor, çünkü artık, gece olmuş ve ortalık kararmıştı. Ne dosttan, ne düşmandan hiçbir ses ve seda çıkmıyordu. Bizimkiler geri çekilmişler, Ruslar da fazla ilerlemek istemeyerek oldukları yerde kalmışlardı.

Gafur Efendi'nin aldığı yaralar çok ağır olmakla beraber ölmemişti. ölmemesi bir mucize idi. Çünkü Arnavutların attığı kurşunların ikisi de kafasına isabet etmişti. Fakat her nedense Gafur Efendi'deki yaşamak arzusu ölüme galebe çalmıştı. O şimdi sürüne sürüne sahil istikametinde bizim tarafa doğru gitmeğe ve düşman hatlarından uzaklaşmağa çalışıyordu. Fakat bir müddet bu suretle emekledikten sonra dermansız kalıyor, dinleniyor ve sonra gene sürünerek mesafe kazanmağa gayret ediyordu.

Gafur Efendi bu suretle saatlerce çabaladıktan sonra nihayet bir noktada büsbütün kendisinden geçmiş ve yarı ölü bir halde yıkılıp kalmıştı. Ertesi sabah şafakla beraber onun çetesine mensup olan bazı efrat bir keşif kolu halinde o civarda dolaşırlarken reislerini görmüşler ve onu hemen kaldırarak en yakın sıhhiye bölüğüne teslim etmişlerdi. Aradan bir hafta geçtikten sonra Gafur Efendi bir dereceye kadar kendine gelebilmişti. İlk ifadeye muktedir olduğu gün başından geçen vak'ayı anlatmıştı. Arnavutların yaralı bir insana karşı gösterdikleri merhametsizlik karargâhta büyük bir galeyan uyandırmıştı. Herkes o Arnavutları biran önce yakalayıp temizlemek istiyordu.

Bu sırada Gafur Efendi'nin kurtulduğunu ve karargâhta tedavi edilmekte olduğunu o katil iki Arnavut çoktan beri haber aldıkları için düşmana iltihak etmek üzere fırsat arıyorlardı. Bu fırsatı bulunca kadar da bir yere gizlenmişlerdi. Fakat herkes elbirliği ile on-

ları aradıkları için Arnavutlar iki gün içinde meydana çıkarılarak yakalanmış ve adaletin pençesine teslim edilmişti. Vak'adan haberdar olan Rıza Bey derhal divan-ı harbini toplayarak iki Arnavut'u muhakeme etti. Divan-ı harp bir saat kadar devam eden muhakeme neticesinde Arnavutların idamına karar verdi. Divan-ı harp âzası arasında bir de Arnavut zabit bulunuyordu. İdam hükmünü infaz için her zamanki gereken tertibat alınmış ve efrat dizilmişti. Bunun üzerine divan-ı harp reisi ortaya çıkarak idam kararını alenen okumuştu. Bu kararnamede Arnavutların reisleri olan Gafur Efendi'yi düşman karşısında öldürmeğe teşebbüs ettiklerinden dolayı idama mahkûm oldukları ve kurşuna dizilerek idam olunacakları yazılı bulunuyordu. Kararname okunduktan sonra iki Arnavut elleri arkalarına bağlı olduğu halde sürüklene sürüklene getirilmişti. Divan-ı harp reisi onları bir duvarın dibine diktikten sonra Gafur Efendi çetesine mensup bir müfrezenin zabitine idam kararını infaz etmesi emrini vermişti. Onun üzerine müfreze idam mahkûmu Arnavutların karşısına dizilmiş, tüfekler nişan vaziyetinde tutulmuş ve zabitin: "Ateş!" emri üzerine on tüfekten çıkan kurşunlarla Arnavutlar duvarın dibine yıkılıp kalmışlardı.

Fakat garibi şu idi ki bu ateş emrinin ardından yere yuvarlananlar yalnız idam mahkûmu olan iki Arnavut'tan ibaret değildi. Çete efradından daha birkaç kişi de boyunlarını büküp oldukları yerde yıkılıp kalmışlardı! Bu ikincileri bir taraflarına kurşun isabet ederek yaralandıklarından dolayı değil, idam manzarasından korktukları için kendilerinden geçiyorlar ve baygın bir halde yere yuvarlanıyorlardı. Bu manzara da ispat ediyordu ki, çete efradında cesaret namına hemen hiçbir şey yoktu. Bir idam manzarası onlarda sıfırı tüketmek için kâfi geliyordu!

Bununla birlikte, Arnavutların kurşuna dizilmeleri çete efradı arasındaki itaat ve intizamı iadeye oldukça yardım etmiş ve efrat arasında o kadar derin bir tesir bırakmıştı ki ondan sonra meydana gelen çarpışmalarda çete efradından birisinin firar ettiği nadiren görülmüştü.

Ruslar ilerlerken

Rusların Hopa'ya girmeleri ve oradan daha ilerilere gitmeleri bir ay kadar devam etmişti. Ruslar çok yavaş yürüyorlardı. Bu sırada kâtib-i mes'ul bey Kora'daki işleri tanzim ile meşgul bulunuyordu. Kora ahalisi Rusların ilerlemeğe başlamaları üzerine şüpheli bir tavır takınmıştı. Onların sadakatinden emin olmak doğru değildi. Kora'daki efradın adedi arttıkça susuzluk da baş göstermeğe başlamıştı. Kâtib-i mesul bey su membaları keşfederek ve borular bulup suyu kasabaya kadar getirerek susuzluğun da önüne geçmişti. Rıza Bey'e gelince, o artık Murgul'dan çekilmeğe karar vermişti. Murgul henüz Ruslar tarafından işgal edilmemekle beraber karargâhı her ihtimale karşı daha gerilerde tesis etmek lâzım geliyordu. Gerçek Kora'nın, gerekse Murgul'un her an Ruslar tarafından geri alınması bekleniyordu. Kâtib-i mes'ul bey de Kora'nın tahliyesine hazırlanmıştı. Şimdi yalnız Stange Bey'den haber bekliyordu. Şayet o alayı ile birlikte gelebilirse Rıza Bey cephesi biraz kendine gelebilecekti.

Bir süvari mülâzımı

Hal ve keyfiyet bu merkezde iken kâtib-i mes'ul bey bir gece yarısı uykudan uyandırılmıştı. Her dakika ani hâdiselerle karşılaşmağa alışmış olan kâtibi mesul bey kendisini uyandıran nöbetçiye:

"— Gene ne var? Ruslar mı geliyor?," diye sorunca nöbetçi:

"— Hayır, beyim. Artvin'den bir süvari mülâzımı geldi, sizi görmek istiyor." Cevabını vermişti. Bunun üzerine gelen mülâzım katibi mesul beyin odasına getirilmişti, Süvari mülazımı kapıyı iyice kapadıktan sonra katib-i mesulün yanına yaklaşarak demişti ki:

Ben Artvin'den geliyorum Stange Bey alayı buraya gelmek üzere yola çıktı. Yarın belki burada olacaktır. Yalnız alayın hareketini Ruslara belli etmemek için alayın bu mıntıkaya geldiği fevkalade gizli tutulacaktır. Ruslara kaşrı kurulan cephede yalnız bir geçit yeri kalmıştır. Bu geçit yeri alay gelinceye kadar tutulacaktır."

Katib-i mesul bey Stange alayının Murgul cephesine gelmekte olduğunu haber alınca çok memnun olmuştu. Demek ki cephenin o kısmı yakında Rus tazyikinden kurtulabilecekti. Katib-i mesul Bey ertesi sabah Murgul'un tahliye edileceğini biliyordu. Onun için hemen Rıza Beye telefon ederek tahliyenin ertelenmesini bildirmişti. Katibi mesul bey telefonda Stange'nin geldiğini söylemek istemediğinden Rıza Bey tahliyenin neden dolayı tehiri gerektiğini soruyor ve vaziyeti bir türlü anlayamıyordu. Fakat nihayet o da işi kavrayabilmişti.

Stange Bey alayı

Stange alayının gelmekte olduğu haber alınınca Kora'da derhal hazırlıklar yapılmaya başlanmıştı. Katib-i mesul bey fırınları yaktırarak gelecek efrada ekmek hazırlatmıştı. Nihayet alay ertesi akşam Kora'ya ulaşmıştı. Fakat katib-i mesul beyin zan ve tahmin ettiği gibi Stange Bey Kora'da kalmak istememişti. Çünkü daha o gece eski Türk Rusya hududunu geçerek Ruslara geldiğini duyurmadan savunma hazırlıklarını tamamlamak gerektiği kanaatindeydi.

Fakat Stange Beyin bu ihtiyatlı hareketine rağmen Ruslar herhalde Murgul cephesine çekildiğini anlamış olacaklardı. Çünkü Stange Bey hududu geçer geçmez Ruslar büyük bir taarruza başlamışlardı. Bu taarruz o kadar müthiş olmuştu ki, civar tepelerde çete efradından hiçbirini tutunamayarak ricat etmişlerdi. Vaziyet çok vahamet kazanmıştı. Artık Kora kışlasının üzerine de ve Kora'nın içerisine Rus mermileri düşüyordu. Onun için katibi mesul bey Kora'nın tahliyesine hazırlanmıştı.

Bu aralık Kora'yı Kamil Bey müfrezesi savunuyordu. Katib-i mesul bey oradan çıkmak istediği zaman Kamil Bey buna engel olarak o mevkiyi gece gelinceye kadar tutabileceğini söylemiş ve gece yarısından sonra çıkılmasını rica etmişti. Katib-i mesul bey bu teklifi kabul ederek orada kalmıştı. Yalnız efrada telefon ettiği zaman Rıza Beyin Murgul'u terkederek büsbütün çekildiğini ve yeni karargahını tekrar Arhavi'de kurmaya karar verdiğini anlamıştı, yalnız Hafız Süleyman Efendi Murgul önündeki çetelere kumanda

ediyordu.Stange Bey alayı da bütün kuvvetleriyle Rusların taarruzunu durdurmaya çalışıyordu.

Gece yarısı olunca katib-i mes'ul bey, bereberinde Kamil Bey ve daha iki arkadaşı olduğu halde Kora'dan ayrılmışlardı.Onlar da Arhavi'ye giderek artık Rıza Bey'e iltihak edeceklerdi.Hudut taburu çoktan beri çekilmiş olduğundan geriye en son bu dört arkadaş kalmıştı.Bunlar tam hududumuza geldikleri zaman hududun Rus askerleri tarafından işgal edilmiş olduğunu görmüşlerdi.

Demek ki aylardan beri uğraştıktan ve çete teşkilâtıyla meşgul olduktan ve düşmanla çarpıştıktan sonra nihayet Rusların eline esir düşmüşlerdi. Esir düşmek bir çeteci için derhal kurşuna dizilmek demek olacağından dört arkadaş karşılarındaki Rus nöbetçilerine hiç olmazsa derilerini pahalıya satmaya karar vermişlerdi.

Düşman geçerken dinamitler patlayacak olursa

Fakat onlar Rus nöbetçilerine doğru yaklaşırken düşman neferleri selam vaziyeti aldıklarını görerek hayrete düşmüşlerdi.Katib-i mes'ul bey bu hali görünce yanındaki arkadaşlarına:

"— Aman sesinizi çıkarmayınız, galiba bizi tanıyamadılar!" Demişti. Bunun üzerine dört arkadaş yollarına devamla Rus askerlerinin arasından geçmişlerdi. Efrat hakikaten onları Rus zabiti sanmış ve selama durmuştu. Katibi mesul beyle arkadaşları da selama karşılık vererek önlerinden geçip gitmişlerdi. Fakat Rus askerleri bir iki dakika sonra bir hata işlediklerini karanlıkta iyice göremedikleri kişilerin Rus zabiti olmadıklarını anlamış olmalıydılar. Çünkü kâtib-i mes'ul beyle arkadaşları birkaç yüz metre uzaklaştıktan sonra nöbetçi askerler Rusça:

"— Dur!" diye bağırmışlardı.

Hudut geçildi

Fakat düşman askerlerinin bu emrine riayet edecek kadar akılsız olmayan kâtib-i mes'ul beyle arkadaşlar "dur!" emrini işitir işit

mez tabana kuvvet kaçmağa başlamışlardı. Gecenin karanlığı bereket versin bu firarı kolaylaştırıyordu. Rus askerleri dur emrini dinlemeyen o kişilere karşı bir iki dakika sonra birkaç el silâh almışlarsa da kurşunların hepsi boşuna gitmişti. Çünkü dört arkadaş o zamana kadar oldukça uzaklaşmış ve kayalıkların arkasına gizlenerek siper almış bulunuyorlardı.

Dört arkadaş bir müddet siperlerinin arkasında bekledikten ve Ruslar tarafından takip edilmediklerini anladıktan sonra yollarına devamla bizim eski hududu geçmeğe muvaffak olmuşlardı. Orada bir hudut kulübesinin içine girerek geceyi geçirmeğe karar vermişlerdi. Soğukta, aç, susuz, yataksız, birer iskemle üzerinde geçirilen o gece çok sıkıntılıydı.

Ertesi sabah dört arkadaş birbirlerinden ayrılmışlardı. O kulübede yalnız kâtibi mesul bey kalmıştı. Çete efradından birkaç kişi de onunla beraberdi. Bunlar içinde kayıkçı Recep en fazla işe yarayanı idi. Kâtibi mesul bey o gün sandıklar içinde bulunan dinamitlerden bazılarını Kora'dan hududa doğru gelen şoselerin ortasına yerleştirmişti. Bu sandıkları otomobil radyatörlerinden istifade ederek patlatacaktı.

Patlatılacak dinamit sandıkları

Düşman kuvvetleri o şoselerden geçerken dinamitler patlayacak olursa, düşmana pek çok zayiat verdireceğine şüphe yoktu. Sandıklar yerleştirildikten sonra kayıkçı Recep onları vakit ve zamanında patlatmağa memur edilmişti. Fakat dinamit sandıkları şose üzerine gömülürken en mühim bir nokta unutulmuştu. O da Stange Bey alayının henüz dönmemiş olmasıydı. Kora'dan hududumuza doğru gelen başka bir yol bulunmadığından Stange Bey'in oradan geçeceğine şüphe yoktu. Ona dinamit sandıklarının yerlerini haber vermek de imkânsızdı. Çünkü artık gece yarısı olmuştu. Ruslarla çarpışmasına devam eden Stange Bey nerede bulunacaktı? Yalnız Stange Bey'e değil, kayıkçı Recep'e de haber gönderip dinamitleri patlatmamasını emretmek de çok güçtü.

Kâtib-i mes'ul bey bu vaziyet karşısında ne yapacağını düşü-

nüyor ve hiçbir şey yapamamaktan doğan sıkıntı içinde kıvranıp duruyordu. Fakat bütün gece uğraştıktan ve kayıkçı Recep'in bulunduğu taraflara doğru muhtelif çete efradı gönderdikten sonra onu buldurmağa ve dinamitler hakkındaki emri tebliğ etmeğe muvaffak olmuştu. Teşkilât-ı Mahsusa'nın kumanda heyetinden o gün yalnız kâtibi mesul bey geride kalmıştı. Rıza Bey'le Hafız Süleyman Efendi çoktan beri Murgul'dan Arhavi'ye çekilmişlerdi. Kâtib-i mes'ul bey bir başına geride kalan efradı toplamaya çalışıyordu. Bu işleri bitirinceye kadar hududa yakın olan bir köyde Lâz evlerinden birisine yerleşmişti. O sırada Lâzlar göç ettiklerinden evlerin hepsi boştu. Göç eden halk hep Arhavi'de toplanıyordu.

Kâtib-i mesul beyin çetelerden kurulu olan ileri karakolları iki kişi kadardı. O bu kuvvetlerle beraber ikinci geceyi de huduttaki Lâz köyünde geçirmişti. Ruslar ileri hareketlerine devam etmediklerinden gecenin sükûnetle geçeceği ümit olunuyordu. Fakat gece yarısından sonra işitilen müthiş silâh patırtıları o kadar şiddetli idi ki, kâtibi mesul bey uykudan uyanarak hemen yerinden fırlamağa mecbur olmuştu. Silâh sesleri hududa yakın olan bir noktada dere içinden geliyordu. Kâtib-i mes'ul bey silâh seslerini işitince hemen Arhavi'ye telefon ederek Rusların ânî bir surette hücum ettiklerini Rıza Bey'e bildirdiği gibi vaziyeti anlamak için etrafa da bazı çete efradını saldırmıştı. Bu sırada silâh sesleri devam ediyor ve fakat daima olduğu yerde kalıyordu. Bundan da anlaşılıyordu ki Ruslar ilerleyemiyorlar ve belki yalnız tedhiş için oldukları yerden silâh atmakla yetiniyorlardı. Fakat silâh sesi geldiği halde tüfek namlusu ağzından alev çıktığı görülmüyordu.

Bununla beraber kâtib-i mes'ul bey gittikçe ve saatler geçtikçe daha çok korkmağa başlamıştı. Çünkü tahkikat için gönderdiği çete efradının hiç birisi dönmemişti. Onların dönmeleri beklenirken, artık şafak da sökmüştü. Bunun üzerine kâtib-i mes'ul bey maiyetine birkaç nefer alarak bizzat tahkikata çıkmıştı. Köyden biraz uzaklaşarak silâh seslerinin geldiği dere içine doğru yürüdüğü zaman arkalarına odun yüklemiş olan bir çok genç adamlara tesadüf etmişti. Bunlar ya çetelere veyahut hudut kıtalarına mensup efrattan olabilirlerdi. Kâtibi mesul bey onları görünce:

"— Nereden geliyorsunuz?" diye sormuştu. Bu suale aldığı ce-

vap gece yarısından sonra cereyan eden hâdiseleri tamamıyla aydınlatmıştı. Odunlarını yüklenerek gitmekte olan efrat kaçak çete efradıydı. Onlar gece yarısından sonra dere içinde odun kesmişlerdi. Dere içinde baltaların gürültüsünden ortaya çıkan yankı o kadar kuvvetli bir surette aksetmişti ki etraftakiler balta gürültülerini silâh sesine benzetmişlerdi. Kâtib-i mes'ul bey bunu işitince odun yüklü olan efrada hem kaçtıklarından ve hem etraftaki insanları beyhude korkuttukları için fena halde kızmıştı. Yanındaki efratta beraber Veysel çavuşta bulunuyordu. Onun için Veysel çavuşa emrederek hepsini yakalatmıştı. Yakalanan efrat köyün camiine hapsedilmişti. Kırk elli kişilik bir firari çetesini beş altı kişi ile yakalamak kolay olmadığı için kaçaklar, kendilerine çorba verilecek diye birer birer caminin içine tıkılmışlardı. Efrat camiye kapatıldıktan sonra etraftan getirilen ve Arhavi'ye nakledilmekte olan dinamit ve bomba sandıkları caminin etrafına dizilmişti. Kaçak efrat şimdi birer birer camiden çıkarılıyor ve kendilerine müstahak oldukları ceza veriliyordu. Bu ceza da bıyıklarının tıraş edilmesinden ibaretti. Kaçakların hepsi Lâz olduğundan kâtib-i mes'ul beye göre onlar için bıyık tıraşı cezasından daha büyük ceza olamazdı. Bu tıraş cezası bittikten sonra kaçak efrattan birisinin karısı gelerek kocasını bıyıksız görünce bir sopa yakalayarak kocasının üzerine hücum etmiş ve bıyıksız olan erkeğe erkek nazarıyla bakmayan bütün Lâz kadınları gibi kocasını bir temiz pataklamak istemişse de kapalı olan camiye giremediği için tehdidini uzaktan yapmakla kanaat etmeye mecbur olmuştu.

Çekilmeğe karar verildi!

Kâtib-i mes'ul beyin hudut civarında iki gün devam eden ikameti sırasında Arhavi'de epeyce mühim vak'alar cereyan etmişti. Rıza Bey Arhavi'ye gelinceye kadar Trabzon'da bulunan Nail Bey tekrar Arhavi'de görünerek Trabzon'da çeteler teşkil ettiğini ve bunların cepheye gelmek üzere olduğunu bildirmişti. Bu sözleriyle Rıza Bey'e anlatmak istediği şey Rıza Bey'in artık kumandanlıktan çekilerek işleri kendisine verilmesiydi. Rıza Bey esasen çok yorulmuş olduğundan Nail Bey'in fikrine bu defa itiraz etmemiş ve ken-

disinin zaten çekilmek niyetinde olduğunu ona söylemişti. Bu konuşmadan sonra Rıza Bey telefonda kâtib-i mes'ul beyle konuşurken ona demişti ki:

"— Ben vazifemi Nail Bey'e terk ediyorum. Sen orada kaldın. Sana da çok acıyorum ama elimden bir şey gelmiyor! Bundan sonra istediğin gibi harekette serbestsin. Başının çaresine bakar ve kendini kurtarabilirsen tabii çok memnun olacağım!"

Rıza Bey'in bu ifadesinden onun pek âciz bir mevkide kaldığı anlaşılıyordu. Çünkü telefon konuşmasının sonunda:

"— Fazla bir şey söylemeyeceğim. Çünkü etrafımda patlayan düşman mermilerinin çıkardığı gürültüden dolayı bir şey işitilmiyor!" deyip telefonu kapatmıştı.

Biraz sonra telefon tekrar çalmıştı. Bu sefer Nail Bey çıkmıştı. O da Rıza Bey'in çekilmesi üzerine kumandanın kendisi tarafından üstlenildiğini ve bundan sonra onun emrine riayet olunacağını bildiriyordu.

Alman kumandanı iş başında

Fakat gerçekte kumandan Rıza Bey, ne de Nail Bey idi. Çünkü Stange Bey'den gelen emirler de o günlerde Arhavi cephesinde harp eden kuvvetlerin kumandasını Alman zabitinin üstlendiği ve bütün işlere onun vaz'iyet ettiği anlaşılıyordu. Halbuki Stange Bey'in verdiği emirleri ne ileri karakollar, ne seyyar jandarmalar ve ne hudut muhafızları lâyıkıyla anlayabiliyorlardı. Onun için bütün emirler katib-i mes'ul beyden geçiyor ve vaziyeti muhtelif kıt'alara o anlatmağa çalışıyordu. Herhalde Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığı da dahil olduğu halde bütün kuvvetlerin Stange Bey'in kumandasına geçtiğine şüphe yoktu.

Yoktu ama, bunu kime ve nasıl anlatmalı idi? Düşmanın sürekli taarruzu karşısında kumanda işinin bile lâyıkıyla halledilememesi çok acıklı bir haldi. Kâtib-i mes'ul bey bu halin neye sebep olacağını düşünürken hudut civarındaki köyde üçüncü gün de doğmuştu. O artık kendi kendine bir karar vermek üzere idi. Bu sırada Nail Bey kendisini telefona çağırarak demişti ki:

"— Şimdi Rıza Bey'le konuştum. Senden bahsettik ve hakkında verdiğimiz kararda mutabık kaldık. Artık senin buraya gelmen gerekiyor. Çünkü sana ihtiyacımız vardır." Kâtibi mesul bey bu emri alınca:

"-O halde bugün Arhavi'ye hareket ediyorum!" demiş ve hayvanına binerek ve maiyetini de beraberine alarak Arhavi'ye doğru hareket etmişti.

Artvin karargâhı Stange Bey'den haber alamıyordu. Onunla beraber hareket eden Hafız Süleyman Efendi, Stange alayının Murgul-Arhavi hattını müdafaa etmekte olduğu bildiriliyordu. Teşkilât-ı Mahsusa emrinde bazı toplar varsa da mermileri bulunmadığından bunlardan istifade edilemiyordu. Teşkilât-ı Mahsusa Kuvarshan'da top koşumları bulmuştu. Mevcut süvari hayvanları toplara koşularak mermilerin ulaştığında toplardan istifade edilmesi düşünülüyordu.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın alay kumandanı Halit Bey idi. O günlerde Halit Bey'in düşüncesi şuydu:

"Hopa'nın Ruslar tarafından zapt ve işgali üzerine Hopa taraflarına gönderilen nizamiye kuvvetinin oradan ayrılması Artvin'in muhafazasını müşkülleştirmişti. Her ne kadar Teşkilât-ı Mahsusa kuvvetleriyle lâzım gelen müdafaa tertibatı alınacaksa da düşmanın üstün kuvvetleri ve top ve mitralyözleri karşısında uzun müddet mukavemet tabiî mümkün olamayacaktır. Şayet bir iki gün içinde başka bir kuvvet gönderilmez ve Stange Bey'in alayı geri gelmezse Artvin'in de düşman eline geçmesi şüphesizdir. Ancak, Artvin'den çekildikten sonra orada kalacak olan İslâm ahaliye Ruslar ve Ermeniler tarafından fenalık yapılmamasını temin etmek için Artvin'de bulunan Ermeni Katolik ahaliden ileri gelenlerinin ve ailelerinin kalabalık olan erkeklerle ileri gelenlerini rehin olarak bir an önce dahile sevki lâzımdır."

Halit Bey'in bu görüşünü Erzurum'a bildirilerek oradan muvafakat cevabı istenilmiş ve Artvin'den ric'at edilecek olursa ric'at kargaşalığı arasında adam toplattıracak ve sevk etmek mümkün olamayacağından ve ancak sükûnet zamanında mümkün olabileceğinden bu hususdaki kararın bir an evvel bildirilmesi rica olunmuş-

tu. Bu meseleye dair Erzurum'a çekilen telgrafnameden bir gün sonra, 16 Şubat tarihinde Artvin cephesinde vaziyet şu merkezdeydi:

Acıelma taraflarında başlayan çarpışmalar hakikaten ciddî bir muharebe şeklini almıştı. Gece mehtaplı idi. İki taraf çarpışmakta devam ediyordu. Halit Bey bizzat çarpışma mahalline gitmeyerek Ahmet Bey müfrezesini çarpışma mahalline göndermişti. Fakat aradan saatler geçtiği halde vaziyet hakkında hiçbir rapor alınamıyordu. Çarpışan alayın askeri cephesi uzun olduğundan ve bu yüzden vakit ve zamanında rapor alamadığından Halit Bey telefon merkezinden ayrılamıyordu.

Yalnız Acıelma ve Berta taraflarından perakende olarak geri gelen efrat oradaki müfrezelerimizin bozulduğunu söylüyorlardı. Halbuki o civardan gelmekte olan köylüler müfrezemiz Obiçala'dan ric'at etmişken Halit Bey tarafından gönderilen takviye kıtasının gelmesi üzerine Obiçala'nm tekrar geri alındığını iddia ediyorlardı.

Bu kararsız vaziyet karşısında kumandan Halit Bey 130 mevcutlu bir kuvvetle Acıelma'ya hareket etmeğe karar vermişti. Çarpışmayı ve vaziyeti bildiren bir rapor gelmeyecek olursa Artvin'de beklemeyerek oraya koşacaklar çarpışmaların ciddî muharebelere dönüşeceğine şüphe yoktu. Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığı her karış toprağımızı merdane müdafaa ediyordu. Fakat bunun devam edebilmesi yedek cephaneye bağlıydı.

Stange Bey Artvin'den ayrılırken yalnız on sekiz sandık cephane bırakarak hareket etmişti. Bu kadarcık cephane yetmeyeceği için Erzurum'da bulunan Doktor Bahaettin Şakir Bey'e müracaatla serian cephane gönderilmesi rica olunmuştu. Esasen Artvin'de yalnız yedi sandık alıkonularak on sekiz sandığın on biri ileri kıtalara gönderilmişti.

Bu aralık çarpışma mahallinde bulunan Ahmet Bey'den beklenilen rapor gelmişti. Bu rapora göre düşman Şavşat yolunu kesmişti. Ahmet Bey Obicala'da düşman arasına girmişti. Obicala içinde kalan Kemal Bey'le Ahmet Bey'in irtibatları gayri mümkün bir hale gelmişti. Ruslar Obicala karşısında bulunuyorlardı. Rapor gelin-

ce bu vaziyeti düzeltmek üzere kumandan Haiit Bey hemen çarpışma mahalline hareket etmişti. Fakat Halit Bey'in oraya ulaşması vaziyeti değiştirememişti.

Ruslar Şubatın on altısında dahi taarruzlarına şiddetle devam ve üstün kuvvetlerle hücuma kalktıklarından müfrezelerimiz ric'ata mecbur olmuşlardı. Acıelma taraflarını müdafaa eden Yüzbaşı Ahmet Bey bu ric'at haberini bildirmeden evvel o havaliden kaçıp Berta'ya gelen İslâm ahali Berta'da bulunan Halit Bey'e vaziyeti anlatmışlardı.

Cephane kıtlığı başlamıştı

Düşman hücumunu durdurmak için ihtiyat kuvvetlerimiz yoktu. Halit Bey, o günkü raporunda, her türlü fedakârlığın yapılacağını bildiriyor ve diyordu ki:

"Düşmana karşı koymak için ihtiyat kuvvetimiz yoktur. Bununla birlikte er geç bir miktar kuvvet ifrazıyla yardıma yetişiyorum. İnsan gücü dahilinde her fedakârlığı yapmakla meşgulüz. Bununla beraber vaziyeti tehlikeli görüyorum. Bugünkü vaziyetten şu netice çıkıyor ki. düşman ihtiyat kuvveti olmadığını ve Stange Bey'in de Artvin'den çekildiğini haber almış olacaktır. Top ve tüfek cephanesi hâlâ Artvin'e gelmedi."

Bu cephanesizlik efradın maneviyatı üzerine pek fena bir tesir icra ediyordu. Alman tüfeklerinin ihtiyat cephanesi olmadığından bir çarpışmadan sonra hiçbir işe yarayamayacak bir hale gelmişti.

Erzurum'da mevcut olan muaddel martinlerden, mavzerlerden cephanesi bol olanların serian Artvin cephesine gönderilmesi rica edildiği halde hiçbir ses çıkmıyordu. Diğer taraftan Stange Bey'in Hopa'nın geri alınmasına ve o havalide yapılacak muharebelere memur edilmesi ve cephanesiziik Artvin cephanesini büsbütün sarsmıştı. Halbuki Ruslar Murgul ve Borçka yönlerinden sarkacak olurlarsa onların atılması Artvin kuvvetlerine bağlı kalacaktı. Halit Bey vaziyeti bu suretle Erzurum'a bildirdikten sonra diyordu ki:

"Ya evvelce yola çıkarıldığı bildirilen dört yüz kişi süratte buraya gönderilmeli veyahut gönüllü efrattan silahlı bir kafile tertip olunarak en seri bir surette yetiştirilmelidir. Harp harekatını idare edebilmek için daha birkaç zabite ihtiyaç vardır. Bunların da hiç olmazsa seyyar jandarma alaylarından Şubat'ın on yedisinde Halit Bey Obiçala'daki vaziyeti nihayet anlamağa muvaffak olmuştu". Oradan dönen Bekil Bey, Obiçala'nın evvela Ruslar tarafından zapt edildiğini ve fakat yardım kuvvetinin gelmesi üzerine geri alındığını bildirmişti. Fakat Ruslar Obiçala'yı yakmışlardı.

Vaziyet her ne kadar kurtuluşa doğru gitmekte ise de düşmanın ertesi günü gene taarruz yapması ihtimaline bağlı Halit Bey maiyetindeki yüz otuz kişilik kuvvetle Obiçala'ya hareket etmişti. Aynı günden İshan'da bulunan Meb'us Seyfullah Bey de Erzurum'a vaziyeti aşağıdaki suretle bildiriyordu:

"Cephane nakli için Erzurum'a gönderilecek olan hayvanlar acil lüzum üzerine Artvin'e gitmiştir. Elimizde on bin kadar cephane vardır. Alman tüfekleri fişeksizlikten dolayı hiç işe yaramıyor. Burada üç yüz kadar delikanlı tedarik ederek yarın cephane taşımak için hareket ettireceğiz. Çünkü yeniden hayvan tedariki mümkün değildir. Teşkilât mevcudu 900 kişidir. Delikanlılar gelinceye kadar silâh ve cephane tedarikine gayret ediniz. Dağlar açıldığı için düşmanın taarruz noktaları çoğalmıştır. İki günden beri Mujen ve Nurpit yönlerinden saldıran Ruslar püskürtülmüştür. Ölenlerin üzerlerinden alınan cüzdanlar ve apoletler delikanlılarla gönderilecektir."

Bu aralık vaziyeti düzeltmek maksadıyla hareket eden Halit Bey Obçila'ya ulaşmıştı. Fakat düşman taarruzu cephenin o kısmında durmuştu. Fakat buna karşılık o gün öğleden sonra Borçka cephesinin İrsa sırtlarında Ruslarla büyük çarpışmalar olmağa başlamıştı. Bu çarpışmalar gittikçe şiddetleniyordu. Her zamanki gibi Artvin'e vakit ve zamanında rapor gönderilemediğinden taarruz eden düşmanın kuvveti anlaşılamıyordu.

İrsa çarpışmaları mehtap dolayısıyla gece yarısına kadar devam etmişti. Nihayet saat birden sonra düşman taarruzu durdurulmuş ve hattâ biraz da ric'ata mecbur ettirilmişti. Bundan dolayı ayın on sekizinci günü oldukça sükûnet içinde geçmişti. Yalnız bazı noktalarda düşmanın keşif kollarıyla karşılaşmış ve onlara tek

tük telefat verdirilerek kaçırılmıştı.

Ertesi günü Artvin kumandanı Hakkı Bey'e gelen resmî raporda bir gün evvelki İrsa çarpışması neticesinde Rusların Ciga sırtlarına çekildikleri ve tarafımızdan iki hafif yaralıdan başka zayiatımız olmadığı bildiriliyordu.

Aynı gün Stange Bey'in Arhavi'ye ulaşmış olduğu anlaşılmıştı. Alman zabitinin Arhavi'den Milo tabur kumandanlığına çektiği bir telgrafnamede deniliyordu ki:

"Murgul sırtları güzelce tutulmuştur. Siz de Omane'ye iki manga göndererek Çoruh nehri sahilleriyle civar tepeleri gözetleyiniz."

Stange Bey'in bu emrini yerine getirmek için derhal oraya iki manga asker gönderilmişti. Şubat'ın ortasına doğru Artvin cephesinde ilk hastalananlara tesadüf edilmeğe başlanmıştı. Gerek Artvin hastahanesinde yatan hastalar ve gerek ahali arasında bazı tifüs vak'aları tespit olunmuştu.

Artvin'den asker çıkmazsa tehlike büyüktü

Şubat'in on sekizinde efrattan ve ahaliden bir kişi vefat etmişti. Hastahane müdürü İsmail Efendi de vefat edenler arasındaydı. Kafkas cephesinde vatanî vazifelerini yapmaya çalışan ve bin türlü güçlük içinde çırpman Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığı tifüs afeti karşısında büsbütün fena bir vaziyete düşmüş oluyordu.

Bir taraftan bu yeni ve çok vahim facia kumandanları büyük bir endişeye düşürmekten ve diğer taraftan asıl kumandanlık meselesinin bile henüz halledilmemesi ve Ruslar tarafından yapılan hücumları durdurmak için kâfi miktarda cephane ve efrat gönderilmesi ve vaziyetin gün geçtikçe daha çok vahamet kazanacağına şüphe bırakmıyordu. Halit Bey'in Artvin kumandanlığına tayin edildiğini yazmıştık. Fakat bu tayin aradan günler geçtiği halde yalnız lâfta kalmıştı.

Çünkü ne Stange Bey tayinden malûmatlardı, ne de ordudan bu tayin hakkında ona bir emir gönderilmişti. Halit Bey bu kumandan-

lık işinin olsun bir an önce hallini Erzurum'da bulunan Doktor Bahaeddin Şakir Bey'den rica ettikten sonra umumî vaziyeti ona aşağıdaki surette anlatmıştı:

"— Aldığım haberlere bakılacak olursa düşman ordusu. Ardahan'ı geri almağa muvaffak olan iki yüz kişilik yeni bir kuvvetle takviye edilmiştir. Şimdi arada sırada hem Artvin'e, hem de Şavşat'a taarruz etmektedir. Bu vaziyet karşısında Artvin'in müdafaası çok mühim bir şekil almıştır. Ben her ihtimale karşı Sabit Efendi müfrezesini geriye çağırdım. Sabit Efendi henüz gelmedi. Fakat o da ric'at edecek olursa Şavşat'a müdafaası imkânsız bir hale gelecektir.

Halbuki Şavşat tekrar düşman tarafından işgal olunursa şehirde bulunan otuz bin İslâm katliâmdan kurtulamayacaktır. Şavşat yolları hali hazırda kapalı olduğundan oradaki İslamların göç etmesi imkânsızdır. Bu Müslümanları telâfisi mümkün olmayan bir feci akibetten kurtarmak için buraya mümkün olan süratle kuvvet gönderiniz... Mümkün olmadığı takdirde hiç olmazsa silâh ve cephane yollayınız."

Halit Bey yukarıdaki surette Erzurum'dan imdat isterken Artvin cephesine mensup olan Yusufeli'nde bulunan Kemal Bey de vaziyeti Erzurum' a 20 Şubat'ta aşağıdaki surette anlatıyordu:

"Bugün işitilen silâh seslerinin Çoruh'un sol sahilinde Bahçılazor önünde olduğunu haber aldım. Cilazor köyü Hatila'ya on beş dakika mesafededir. Hatila o mevkiye gelmek için Ruslar ya Murgul'u zapt ettiler yahut Çoruh'u geçerek sahile geldiler. Her iki halde de Artvin tehlikeye maruz kalıyor. Fakat bu hususun buradan anlaşılması mümkün değildir. Tahkikat zatılâlilerine kalmıştır. Vaziyeti anlamak için bir süvari keşif müfrezesi tertip edilerek Şakir Niyazi Bey'in kumandasına verilip Omana taraflarına gönderildi:

Bu müfrezenin hareketinden yaklaşık yarım saat sonra Omana ileri karakolundan gelen raporda işitilen silâh seslerinin Murgul suyu kenarında görülen iki Rus kuvvetini tevkif için ahali tarafından atılan silâhlardan ileri geldiği ve Rusların derhal geriye kaçtıkları bildirilmiştir. Bununla birlikte Şakir Niyazi Bey keşfine devam etmektedir. Bununla birlikte buraya gelen raporların beyan tarzı bir

birinden farklıdır. Bundan da aşikâr bir surette anlaşılıyor ki, haddizatında ehemmiyetsiz olan bu vak'a büyütülüyor ve varsayıma dayanılmak suretiyle de ortalık velveleye veriliyor. Halbuki her gün devam eden ihbarlar askeri harekatı karıştırmaktan başka bir netice vermemektedir.

Zatıâliniz burada iken bizden olsun müfrezeden olsun, herkese az çok biraz görünmeniz kâfi gelirdi. Şimdi ise uzakta bulunuyorsunuz. Hakkı Bey de alayını daha yakından sevk ve idare etmek için Berta'ya gidince, burası pek gevşedi ve metanet yerine herkese bir kararsızlık ve telâş çöktü. O derecedeki, Kovarshan'da veya Batmılazor'da iki silâh patladığı haberi alınır alınmaz, derhal buradan kaçmak çareleri aranıyor. Hattâ bu vesveselik Artvin'in hali hazırda müdafaa edilemeyeceğini genel bir kanaat haline getirdi.

Mühim bir karar

Korkuyorum ki düşman tarafından yapılacak ciddî bir taarruz neticesinde değil, bizim bu garip telâşımız, daha doğrusu korkumuz neticesinde Artvin düşecektir. Bundan dolayı böyle çirkin bir hale meydan vermemek için ya genel bir tebliğ yaparak "Artvin asker tarafından terk edilmedikçe silahsız ahaliden başka hiçbir fert şehirden çıkmayacaktır" tarzında emir verilmesi veyahut Halit Bey'in bir an evvel Artvin kumandanlığına tayini lâzımdır."

Kemal Bey'in bu raporundan anlaşılacağı üzere vaziyet çok tehlikeleşmiş olmasına rağmen Teşkilât-ı Mahsusa cephesinde hâlâ bir anlaşamamazlık devam etmekteydi. Meselâ Artvin Murgul'un düşmesinden kesin olarak haberdar olmadığı gibi Halit Bey'in Artvin Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığına tayin edilmesi anlaşılamadı, Artvin müdafaası büsbütün tehlikeye düşmüş oluyordu. Doktor Bahaettin Şakir Bey, Kemal Bey'in bu raporunu aşağıdaki derkenarla Galip Paşa'ya göndermekten başka bir şey yapamamıştı:

"Bugün gelen şifreyi takdim ediyorum. Borçka, Murgul tarafına ait olan cephe kısmı Milo taburunun iki bölüğü tarafından müdafaa edilmektedir. Heyecan da onların tarafından gösteriliyor. O taraftan ortaya çıkan olan vehim ve heyecanın tesiriyle Artvin'in

vakitsiz ve kuvvetsiz düşüşüne sebebiyet vermemek için lâzım gelen müessir tebligatın icrasını istirham ederim."

Bu derkenardaki istirham talebi bir istirhamdan ibaret kalıyordu. Çünkü vaziyet çok sıkışıktı, tedbir almağa ve emir göndermeğe artık vakit kalmamıştı. Şubat'ın yirmi birine kadar gelen raporlar vaziyeti daha açık bir surette anlatıyordu.

Rus keşif kolları

Ordu Stange Bey'e verdiği emirde Rıza Bey'e ait olan genel kuvvetlerle birlikte hareket etmesi emrini vermişti. Bunun üzerine Stange Bey, Artvin'in bekasını temin etmek için Murgul'da bir miktar kuvvet terk edeceğini bildirmişti. Bundan dolayı Murgul havalisinin müdafaasına ayrılmış olan kuvvetler azalmıştı.

Ruslar bu fırsattan istifade ederek Çoruh'un sol sahilinde ve Murgul suyu ilerisinde, yani Artvin'e doğru keşif kollarını serbestçe ilerletmişlerdi. O noktaya gönderilen Şakir Niyazi Bey maiyetindeki bir miktar süvari ile oralarda hafif bir perde hattı teşkil ettikten sonra Artvin'e dönmüştü. Rıza Bey'in askeri sebeplerden dolayı Murgul'u terk ederek Arhavi'ye çekildiğinden Şakir Niyazi Bey'in haberi yoktu.

Şakir Niyazi Bey Artvin'e döndükten sonra haber almıştı. Rıza Bey Artvin'e çektiği telgrafnamede "askeri icablar gereğiyle Murgul terk edilerek yedinci ve sekizinci hudut taşlarının tutulduğu" bildiriliyordu. Şu halde Murgul ile o mevkinin sağ tarafı boş olduğundan soluna ve gerilerine çıkan bir çok yollar düşman için açılmış oluyordu. Vaziyetin nezaketini takdir eden Halit Bey yollar içinde en işlek olanını kapatmak maksadıyla bir miktar süvari ve yüz on mevcutlu bir bölüğün, yukarıda yazdığımız gibi, hemen Berta'dan oraya hareketini emretmişti.

Artvin'in müdafaası için mevcut olan kuvvetlerin en mühim kısımları esasen Berta ve Borçka taraflarında bulunuyordu. Bu son vaziyete göre açılan yeni cephelerin kapanması iki taraftaki o kuvvetlerin taksime uğramasını ve bu yüzden birtakım kuvvetsiz ve ha-

fif yeni cepheler teşkiliyle sonuçlanıyordu.

Ruslar bu hafif cephelerden herhangi birisine taarruz etseler derhal başaracaklarına şüphe yoktu. Onlar muvaffak oldukları takdirde diğer cephelerde bulunan müfrezelerimizin vaziyet hatları tehlikeye düşecekti. Bu tehlikenin önüne geçmek için diğer cepheleri darlaştırmak lâzımdı. Yoksa onlardan herhangi birisinin en küçük bir metanetsizliği diğerlerinin felâketine sebep olabilirdi. Artvin kumandanı olan Hakkı Bey de bu vaziyeti ordu kumandanlığına bildirerek hareket tarzlarının tayinini rica etmişti.

Şakir Niyazi Bey'in keşiften dönüşünden sonra vaziyet hakkında Doktor Bahaettin Şakir Bey'e ayrıntılı bilgi vereceğini bir gün evvelki şifresinde bildiren Halit Bey de Berta'dan Erzurum'a çektiği 21 Şubat tarihli telgrafında diyordu ki:

"Keşfiyatın neticesi maatteessüf Artvin'in batı ve güneybatı yollarının düşman için açıldığını doğrulamaktadır. Bu yollardan en fazla öneme sahip olanını Yüzbaşı Rıfat Bey kumandasında gönderdiğim otuz beş süvari ve Rıfat Bey'in yüz on mevcutlu bölüğü ile tutturacağım.

Rıza Bey'in Arhavi'den Artvin kumandanı Hakkı Bey'e verdiği telgrafnamede Borçka önündeki müfrezelerini askeri harekat gereği olarak eski hudut üzerindeki yedinci ve sekizinci nişan taşlarının civarına geldiğini bildiriyor. Bu hal ise Rıza Bey'in Arhavi'ye inerek ric'at ettiğine delâlet eder.

Ben burada harp ve darbe kadir olan efradımla tutturduğum mevzileri müdafaa edebilirsem de Borçka ve Murgul cephelerine mutlak ve mahsus surette yardım edemem. Gönderilen 35 süvari ile 115 piyadeden fazla kuvvet ayrılmasına imkân yoktur.

Artvin kumandanı gerek Teşkilât-ı Mahsusa'nın, gerek nizamiye kıt'alarının pek ziyade yayıldığını beyan ederek cephenin daraltılmasını uygun görüyor. Bunu yapmak mümkün olamadığı takdirde yeniden kuvvet gönderilmesini zaruri buluyor. Benim mütalâamı soracak olursanız şöyle düşünüyorum: Ya tuttuğum mevzilerde veyahut Artvin'de millî namus ve şerefimle uygun bir surette harp etmedikçe ve inayeti hakla düşmanı bir kere daha perişan etmedikçe Artvin'den çekilmek istemiyorum. Fakat ordu veyahut

Artvin kumandanlığı elimi tutar da mani olurlarsa, bittabi itaate mecburum."

Görülüyor ki Rıza Bey Murgul'u terk ederek Arhavi'ye çekildiği halde bu hâdiseden Artvin kumandanlığı pek geç haberdar olmuştu. Hattâ Halit Bey gelen telgrafnameden bir şey anlayamadığı için Rıza Bey'in oraya çekilmiş olduğunu kendiliğinden tahmin ediyordu. Halbuki Rıza Bey yalnız Arhavi'ye çekilmekle kalmamış, oradaki Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığını da Nail Bey'e terk ederek kendisi büsbütün çekilmişti.

Tifüs Erzurum'da müthiş tahribat yapıyordu

Doktor Bahaettin Şakir Bey o günlerde Erzurum'da bulunduğundan bu karışık vaziyetin düzelmesine de imkân yoktu. Çünkü ancak o söz geçirebilir ve işleri yoluna koyabilirdi. Doktor Bahaettin Şakir Bey Artvin'den kendisine mahsus olmak üzere her gün gönderilen bu raporları okuyarak vaziyeti anlıyorsa da, o sırada Erzurum'u terk ederek Artvin'e dönmesine imkân yoktu. Doktor Bahaettin Şakir Bey sıhhiye müdürü umumisinin ricası üzerine Erzurum'a hareket etmişti.

Çünkü tifüs hastalığı Erzurum cephesinde müthiş tahribat yapmağa başlamıştı. Doktor Bahaettin Şakir Bey bu hastalığın önüne geçmek için İstanbul'dan kâfi miktarda doktor gönderilmesini rica ettiği zaman sıhhiye müdüriyeti umumîyesi bütün doktorların askerde olduğunu İstanbul'daki şubelerde çalışan mahdut tabiplerden başka mükellef ne serbest, ne de Şehremaneti'nde müstahdem tabip ve ne de müfettiş kaldığını, sıhhiye-i askeriyenin bir haftaya kadar Erzurum'a on mükellef tabip göndereceğini telgrafla bildirildikten sonra demişti ki:

"Lekeli tifo hastalığına yakalananları bulmak, vakit ve zamanıyla haber almak ve ilk tedbirleri tetkik etmek için sıhhiye neferlerine gerekli malûmat öğretilmelidir. Böyle yetiştirilmiş olan sıhhiye neferlerinden kırk kadarı yakında Erzurum'a yollanacaktır.

Aynı zamanda bulaşıcı hastalıklar tahsisatından kâfi miktarda para telgraf havalesi olarak Erzurum'a gönderilecekti. Fakülte muallimlerinden Doktor Hamdi Bey Erzurum'da refakatinizde bulaşıcı hastalıklar mücadelesine memur edilmiştir. O da bu hafta içerisinde hareket edecektir. Fakat her işten evvel zatıâlinizin Erzurum'a giderek bütün mülkî sıhhiye işlerinin idaresini üzerinize almanız açacağımız mücadelede muvaffakiyet temin etmemiz için başlıca şarttır." Sıhhiye müdürü umumisi İstanbul'dan böyle yazarken Erzurum valisi de Erzurum'daki sıhhiye işleri hakkında Dr. Bahaettin Şakır Bey'e çektiği bir telgrafnamede diyordu ki:

"Erzurum'da sıhhiye işleri mühim bir şekil aldı. Zatı âliniz gibi hamiyetli bir zatın vücuduna ihtiyaç vardır. Memleketin lekeli humma gibi müthiş bir afetten lûtfu hakla kurtulması için sizin buraya gelip doktorları yanınıza toplamanız lâzımdır. Bunu ancak siz yapabilirsiniz. Şayet oradaki işleri başka birisine verebilirseniz geçici bir zaman için burayı teşrif ediniz. Hilmi Bey de bu fikrime katılıyor."

Doktor Bahaettin Şakir Bey gerek İstanbul'dan, gerekse Erzurum'dan aldığı bu iki telgraf üzerine Artvin'den Erzurum'a hareket etmeğe mecbur olmuştu. Orada hem bu sıhhiye işleriyle meşgul olacak ve hem, Erzurum valisi Artvin Teşkilât-ı Mahsusa cephesi için ordudan zabit verilmediğini bildirdiği için, bu zabitan, cephane ve silâh işlerini halletmeğe çalışacaktı.

Artvin ve havalisi Şubat ayı içinde Türk ordusunun elinde kalmış olan yegâne düşman toprağı idi. Orasını olsun uzun müddet müdafaa etmek çarelerine başvurmak lâzımdı. Herkes Artvin'de düşecek diye müteessir oluyordu. Oradaki kuvvetlerin son fedakârlığı yapacağına şüphe yoktu. Düşman Artvin'i geri alırsa bunun mümkün olduğu kadar pahalıya mal olmasına çalışılacaktı.

Doktor Bahaettin Şakir Bey Artvin'den Erzurum'a hareket etmeden önce Erzurum valisinden aldığı bir telgrafnamede genel vaziyet şu suretle izah olunuyordu:

"Almanlardan ne orada, ne de burada zarardan başka bir şey görmedik. Şimdi her biri birer bahane ile İstanbul'a gidiyor. Erzurum'un vaziyetini şüpheli gören konsolos Lange Bey de bir iki gü-

ne kadar arkadaşlarıyla beraber İstanbul'a hareket ediyor. İstanbul'dan alman haberlere göre Romanya'nın harbe girip girmemesi ve kimin tarafında harbe gireceği meselesi henüz şüphelidir.

Bulgaristan'da harp lehinde bir galeyan varsa da bunu da neticesi anlaşılamamaktadır. Her halde Almanya'nın vaziyetine tabidir. *Almanlar ise bütün cephelerde pek ağır gitmeğe başladılar. Neticeyi artık Allah bilir.* Hele bizim tahammülümüz bilmem ne kadar devam edecek?. Almanlar iyice sıkıştılar. İstanbul düşüyor, sorduklarımıza cevap vermiyor, hiçbir şey yazmıyor. Erzurum cephesi kumandanlığına Mahmut Kâmil Paşa tayin edilmiş geliyor. Vehip Paşa dokuzuncu kolorduya tayin edilmişti. Şimdi ne olduğunu bilemiyorum."

Erzurum valisinin gönderdiği yukarıdaki telgrafname çok dikkat çekicidir. Çünkü biz harbe iştirak ettikten dört beş ay sonra hâsıl olan düşüncelerin ve endişelerin tam bir aynasıdır. "Muharebeye girmemiz bizim için iyi bir netice vermeyecektir" düşüncesi yalnız kamuoyunun malı değil, aynı zamanda yüksek devlet memurları da pek az bir zaman içinde o kanaati beslemeğe başlamışlardı.

Ric'atın neticeleri

Askeri vaziyeti daha yakından görenler, Sarıkamış fecaatine tanık olanlar ve Rus ordusunun cephemizi nasıl tehdit etmeğe başladığını takdir edenler öyle bir kanaat beslemekte çok haklı idiler. Erzurum cephesindeki kuvvetlerimiz 1331 (1915) senesi Ocak başından beri yani son Artvin hâdiselerinden bir buçuk ay önce, ricat halinde bulunuyordu. Erzurum vilâyeti bu durumu da Doktor Bahaettin Şakir Bey'e aşağıdaki surette tebliğ ediyordu:

"Bizim ordularımızda fennî harbin tarif ediği intizam dairesinde ric'at imkânı olmadığı malûmunuzdur. Bununla birlikte bu ric'at Balkan Harbi şekil ve vahametinde değildir. Son karar tabiki Erzurum'da kaleler önünde müdafaadır. Her ne kadar Diyarbekir'deki mürettep ve gönüllü fırka hareket emrini aldıysa da, bu kuvvet gelinceye kadar ne olur, ne biter bilinemez. Biz tabiki bütün kalp ve vicdanımızla müdafaa edeceğiz. Düşman da perişandır. Ne

çare ki bizim de zayiatımız, bilhassa zabit zayiatımız pek mühimdir. Zabitan hu harpte Balkan Harbi'ndeki lekeyi cidden sildiler. Hemen fırka ve alay kumandanlarının üçte ikisi şehit ve gazi oldu demektir. Ordu bu hale girdi, fakat askerlik namusunu kurtardı. Düşmanın yarısından fazlasını mahvetti.

Bizim kusurumuz yedek bir ordumuzun bulunmamasıdır. Böyle bir ihtiyat ordu olsa idi şimdi düşman bize değil, biz düşmana taarruz etmekte olacaktık."

Doktor Bahaettin Şakir Bey bu ve buna benzeyen raporları ve telgrafları aldıktan sonra uzun müddet Artvin'de kalamayarak hemen Erzurum'a gitmişti. Fakat yukarda yazdığımız şeylerden de anlaşılacağı gibi onun Erzurum'da bulunması bu sefer de Artvin işlerinin karışmasına ve başsız kalmasına sebep olmuştu. Fakat bu karışıklığa karşılık Doktor Bahaettin Şakir Bey Erzurum'da Artvin cephesi için epeyce işler görmeğe ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın eksiklerini tamamlamağa muvaffak olmuştu. Bir kere Hilmi Bey yeterli miktarda zabitle Artvin'e hareket etmek üzere bulunuyordu. Ondan sonra Artvin'e mitralyöz, top vesair harp levazımı da az zamanda yola çıkarılacaktı. Berta'daki Teşkilât-ı Mahsusa kumandanı olan Halit Bey milis kuvvetleri için en fazla küçük zabitlerin tesiri fazla olacağını ve küçük zabit bulunursa mevcut kuvvetlerin iki misli artmış olacağını bildiriyor ve derhal küçük zabit bulunmasını da rica ediyordu.

Hastalık Rusları da sarsmıştı

Doktor Bahaettin Şakir Bey bu taleplere karşı verdiği cevaplarında diyordu ki:

"Ruslardan ciddî bir taarruz beklemek doğru değildir. Çünkü hastalık onlarda da dehşetli tahribat yapmaktadır. Siz maiyetinizde bulunan kıt'alarla Stange Bey'e bağlısınız. Fakat bu bağlılık bir nizamiye alayının bağlılığı gibi değildir. Yalnız harekâtı tavsiye etmek içindir. Bundan dolayı bizim için icrası mümkün olmayan emirler karşısında kaldığımız zaman bunları icradan önceden benim emrimi almağa mecbur olduğunuzu söyler ve derhal beni me-

seleden haberdar edersiniz."

Halbuki Halit Bey büsbütün başka türlü düşünüyordu. O diyordu ki:

"Teşkilât-ı Mahsusa'daki idealim şudur: Eğer Teşkilât-ı Mahsusa gerek Stange Bey'e, gerekse diğer kuvvetlere ihtiyaç belirtmemesini ve başlı başına zafer âmili ve orduya gayet kıymettar hizmetler gören bir kuvvet haline gelmesini istiyorsanız, bu gayenin hakikate dönüşmesi ancak elimizde bol silâh ve cephane, dört tane makineli Maksim tüfeği, İki adet seri ateşli cebel topu, yeterli miktarda mühimmat, bir de bunları kullanacak olan zabitan ve efrat bulunmasına bağlıdır. Bundan başka daha mühim bir mesele vardır ki, onun halli mutlaka gereklidir. Elimizdeki kuvvetlerin başında birtakım başıbozuklar vardır. Bu heriflerin vatanî hislerden nasipleri yoktur. Bunların elimizdeki kuvvetlerden tecridi ve yerlerine zabit tayini gereklidir. Bunu yaptığımız takdirde Teşkilât-ı Mahsusa kuvvetleri Allah'ın yardımıyla o hale geleceklerdir ki, birkaç misli düşman kuvveti bile onları mağlûp edemeyecektir. Kuvvetlerimizin hepsi mütluş birer seyyar müfreze kesilecektir. Muktedir zabitlerin kumandası altında bulunacak olan bu müfrezelerimiz emin olunuz ki Osmanlı tarihine altın harflerle yazılacak başarılar kaydedeceklerdir. İşte benim idealim budur. Bilmem zatı asilâneniz Doktor Bahaettin Şakir Bey ne tasavvur buyuruyorsunuz? Tabiî yukarıdaki maruzatımın tatbiki zamana muhtaçtır. Fakat esas şimdiden hazırlanırsa o vakit ordunun bize nizamiye kuvvetleri göndermesine ve kuvvetlerini parçalamasına gerek kalmayacaktır. Bize gönderilecek olan nizamiye kuvvetlerini ordu kazanmış olacaktır."

İstidalardan ve istirhamlardan çıkan netice..

Doktor Bahaettin Şakir Bey, Teşkilât-ı Mahsusa kumandanı Halit Bey'in bu fikirlerini çok beğeniyor ve onu takdir ediyordu. Fakat ordu ile Teşkilât-ı Mahsusa büsbütün ayrı şeyler olduğundan ve Teşkilât-ı Mahsusa her ne kadar ordunun emrine tabi olsa da gene, yukarıda Baha Bey'in Halit Bey'e tavsiye ettiği gibi, her emrini dinlemeğe kendisini mecbur görmediğinden teşkilâta mensup

olan kumandanların bütün arzularını yerine getirmek mümkün olamıyordu.

Meselâ ordu kumandanlığı zabit ayrılarak Teşkilât-ı Mahsusa emrine verilmesine razı olmuyordu. Doktor Bahaettin Şakir Bey, Halit Bey'e karşı olan hissiyatını gösteren bir telgrafında diyordu ki:

"Bu muharebede senin ve sana bağlı olanların gösterdiği hamiyet ve fedakârlık büyüktür. Huda âlem sana olan muhabbetim o kadar büyüktür ki, bunu anlamak için kalbime girmelisin ki göresin.

Erzurum'da öğrendim ki, burada kâfi miktarda silâh ve cephane ve bilhassa eski martinler çoktur. Ben onları sizlere göndertmek için çare bulacağım. Siz de Şavşat ve Ardanuç'ta yeniden teşkilât yaparak efrat hazırlayınız. Bu telgrafımı aldığınız zaman onları kafileler halinde kendi silâh ve cephanelerini almak üzere Yusufeli'ne doğru gönderiniz. Ali Efendi'yi de silâh ve cephane almak üzere yüz hayvanla Erzurum'a gönderiniz. Fakat yollarda hastalık olduğu için Erzurum'a gelirken konak yeri olmayan ıssız köylerde kalarak gelsinler.

Madem ki bütün kıtaları bu mıntıkaya almayı başardık. Ahmet Bey'i de buraya mıntıka kumandanı tayin etmek muvafıksa tayinini icra et ve her halde Sabit Bey çetesini bir kere teftiş ettir."

Bu sırada Artvin civarındaki İslâm ahali çok büyük bir merak ve endişe içinde bulunuyordu. Çünkü Rusların tazyiki gittikçe artıyordu. Onun için civar köylerden Artvin'e feryatlar, istida ve arzuhaller yağmaya başlamıştı. Bu arzuhallerin hepsi birçok imzaları kapsıyor ve içinde kendilerinin düşmana terk olunmaları rica ediliyordu. Sabit Bey çetesinin muhafaza ettiği cephe gerisinde bulunan köylerden Artvin'e gelen ve garip bir ifade ile yazılan, istidada Doktor Bahaettin Şakir Bey'e diye hitap edileceği yerde doktor yerine saadetlu, Bahaettin yerine Bahadır ve bey yerine de paşa tabirleri kullanıldığı için deniliyordu ki:

"Artvin ordusu kumandanı saadetlû Bahadır Şakir hazretlerine arzuhalimizdir.

Saadetlû efendim hazretleri,

Memleketimizde bulunan çete kumandanı Sabit Bey, sayenizde sebebi hayatımız olup Rusların karşısında kendi çetesiyle beraber merdi merdane bulunup padişahımızın nüfuzu berekâtı ile otuz iki bin nüfus Ruslardan korumaktadır.

Ricamız bu yoldadır ki, Sabit Bey çetesiyle beraber başka bir noktaya alınmak icap ederse memleketçe rica ediyoruz ki, bu otuz iki bin nüfus, yani dört bin haneyi beraber alıp selâmete çıkarmasını rica ediyoruz. Bunun için Sabit Bey'e kuvvet, verip bu otuz iki bin nüfusu padişahı âlempenah hazretlerine ve sizlere duacı etmeniz niyazı babında emir ve ferman efendimizindir."

Bu niyazlardan, istidalardan, ve istirhamlardan çıkan netice Artvin cephesine yukarda yazıldığı gibi bir miktar silâhla cephane gönderilmesinden ibaret kalıyordu. Halbuki bunlar kâfi değildi. Ya fazla zabit göndererek Teşkilât-ı Mahsusa müfrezelerini çoğaltmak veyahut çok miktarda nizamiye kuvvetleri göndermek lâzımdı ki, Artvin kurtarılabilsin.

Avni Paşa ile Kara Vasıf..

Bu vaziyet karşısında endişe ve heyecan içinde düşünürken Stange Bey'den alınan haberler artık Artvin'in son günlerini yaşamakta olduğuna şüphe bırakmamıştı. Gerçekten Murgul cephesinde uzun zamandan beri düşmana mukavemet eden Stange Bey alayı, son büyük bir Rus taarruzu üzerine Murgul ile Arbat arasında bozulmuştu. Bunun üzerine düşman askerleri olanca kuvvetleriyle Artvin'e yüklenmişlerdi. Ruslar bini aşkın bir kuvvetle Şavşat tarafından taarruz ettikten sonra Teşkilât-ı Mahsusa müfrezelerini geriye püskürtmüş ve ondan sonra İştman ile Milo arasına girmişti. Rus kuvvetleri bu işi de bitirdikten sonra Satıla suyu tarafından da gene bini aşkın bir kuvvetle taarruza başlamıştı.

Bu vaziyet karşısında Teşkitât-ı Mahsusa kumandanlığı Çoruh üzerindeki Artvin köprüsünü havaya uçurmuştu. Ruslar Artvin'e hücum edecek olurlarsa şehrin müdafaası bu suretle bir dereceye kadar kolaylaşmış olacaktı. Artvin'in büsbütün tehlikeye düştüğünü gören ordu kumandanlığı şimdi alelacele oraya kuvvet gönder-

meye ve Artvin'i kapamaya karar vermişti. Fakat artık iş işten geçmişti. Gelen kuvvet de müdafaa için kâfi gelemezdi.

Ardanuçlular ve Şavşatlılar Rus tehlikesini görür görmez kendilerine verilen silâhlarıyla beraber kaçmışlardı. Lâzlar da çekilip gitmişlerdi. Erzurum'da bulunan Hilmi Bey Ordu tarafından birkaç zabitle Artvin'e gelmişti. Şimdi o Teşkilât-ı Mahsusa reis vekili idi.

Ordu ve Teşkilât-ı Mahsusa

Çünkü reis olan Doktor Bahaettin Şakir Bey vaziyeti atlatmak üzere Erzurum'dan İstanbul'a hareket etmiş ve Hilmi Bey'i vekili bırakmıştı. Ordu Teşkilât-ı Mahsusa'ya tamamen vaziyet etmek istediği için Hilmi Bey şimdi hemen her gün Doktor Bahaettin Şakir Bey'e telgraf çekerek ondan imdat istiyor ve Teşkilât-ı Mahsusa'yı ordunun elinden kurtaracak emri almadıkça Kafkas cephesine zinhar dönmemesini hatırlatıyordu. Hilmi Bey İstanbul'da Doktor Bahaettin Şakir Bey'e çektiği bu telgraflardan birisinde diyordu ki:

"Avni Paşa ve Kara Vasıf umumî Teşkilât-ı Mahsusa'nın nizamiye gibi tanzimine ve sevk ve idaresine memur oldular. Bunların ikisi de şimdi Trabzon'dadırlar. Biz bu kadar zamandan beri çalıştık, çabaladık. Şimdi onlar gelip Teşkilât-ı Mahsusa'ya sahip çıkıyorlar. Bu fikrin tatbikinde hiçbir fayda beklenilmemektedir. Bazı kişilerin işe karışması Teşkilât-ı Mahsusa'nın nihayet böyle bir şekil almasına sebep oldu. Bizim için bu vaziyette çalışmaya imkân yoktur. Biz başkalarının emri altında hareket edemeyiz. Etsek bile sınırlı sahada göstereceğimiz emek ve gayret bizi hiçbir suretle tatmin edemez. Bu fikrimi Erzurum valisine de yazdım. Ondan aldığım cevapta da size müracaat etmem tavsiye olunuyor.

Şayet Teşkilât-ı Mahsusa'yı eski haline döndüremezsek, o zaman bundan sonra ordunun istilâ edeceği mahallerde teşkilâtı tanzim eden bir grup halinde çalışmamız muharip olarak çalışmaktan daha muvafık olacaktır."

Hilmi Bey'in feryatları pek boşuna değildi. Teşkilât-ı Mahsusa'nın ordu eline geçmesi Enver Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye ge-

ne üstünlük sağladığına delâlet ederdi.

Madem ki Enver Paşa Teşkilât-ı Mahsusa'yı gene kendi tarafına celbe muvaffak olmuştu, buna İttihat ve Terakki'ye mensup olup da Teşkilât-ı Mahsusa'da bulunanların başka bir suretle mukabele etmeleri lâzımdı. Hilmi Bey'in kanaatine göre bu mukabele, ordunun istilâ edeceği yerlerde, İttihat ve Terakki namına teşkilât yapmakla meşgul olmak ve yeni zapt edilen arazide İttihat ve Terakki için yeni zeminler hazırlamaktan ibaret olabilirdi.

Galiba Hilmi Bey o sırada genel vaziyeti pek kavrayamıyordu. Kavrayabilseydi, yeni istilâlardan vazgeçelim eski memleketi muhafaza etmek bile hemen hemen imkânsız bir hale gelmişti. Bir taraftan Artvin düşmek üzereyken, diğer taraftan da Erzurum'un tahliyesine hazırlanırken "yeni istilâ edilecek yerlerde cemiyet için teşkilât yapmamızı" hatıra getirmek bilmem ne kadar makul bir düşünce olabilirdi.

Bir kere Artvin'in akıbeti çok yaklaşmıştı. Gerçekten Ruslar Murgul taraflarında Stange Bey alayını bozduktan sonra aradan çok geçmeden bütün kuvvetleriyle Artvin'e hücum ettiklerinden bizim Teşkilât-ı Mahsusa kuvvetleri bu hücuma mukavemet edemediklerinden Artvin'i terk ederek 1331 (1915) senesi Mart'ının 23'üncü günü Celmil'e çekilmişlerdi. Artvin'in ilerisinde bulunan Şavşatlılar ve Arvandışlılar tamamen firar etmişlerdi. Vaziyet o kadar vahamet kazanmıştı ki, taarruz eden Rus kuvvetine karşı koyabilecek, elde yalnız birkaç mahpustan meydana gelen Teşkilât-ı Mahsusa çeteleri kalmıştı. Bütün ümitler buna dayanıyordu.

Milo'da bulunan Halit Bey müfrezesi de hesaba katılacak olursa bütün Artvin mıntıkası mevcudu bin beş yüz kişiyi geçemiyordu. Firarların adedi her gün arttığından ve çeteler sıkıştıkça efradı muvazzaf asker olmadıkları için kaçmağa tevessül ettiğinden halen mevcut olan bin beş yüz kişiden bir iki gün sonra pek az bir şey kalacağına şüphe yoktu.

Hilmi Bey'in bütün feryatları beyhudeydi

Doktor Bahaettin Şakır Bey'e vekâlet eden Hilmi Bey bu vaziyet karşısında İstanbul'da Doktor Baha Bey'e çektiği bir telgrafnamede diyordu ki:

"Birçok kereler yaptığımız feryatlara rağmen ordudan bir nefer yardım edilmedi ve edilmeyecektir. Teşkilât-ı Mahsusa riyaseti orduca müfrezenin refakatinde kabul edilmekte olduğundan ne kumanda işlerinde, ne de mütalaalarımızın alınması meselesinde bir önemi kalmıştır. Artvin'e geldiğim zaman içinde kaldığım vaziyeti düzeltmek hem mümkün, hem gayri mümkündü. Mümkündü, fakat o zaman nihayette her tarafı gücendirmiş olacaktım, gayri mümkündü, çünkü ordu başıbozuklara tek bir askeri kıta bile vermiyordu.

Bu hallere göre bugünkü vaziyeti düzeltmek benim iktidarım haricindedir. Teşkilât-ı Mahsusa her hususta kendi mesaisinde serbest kalmalıdır. Yalnız askeri harekatla irtibatını muhafaza etmelidir. Şayet bu eski şekli Teşkilât-ı Mahsusa için İstanbul'da tekrar iade ettirebilirseniz Erzurum'a dönünüz, muvaffak olamazsanız beyhude zahmet edip de gelmeyiniz."

Hilmi Bey'in bu feryatları beyhudeydi. O ve Teşkilât-ı Mahsusa'ya bağlı olan diğer zevat askerî vaziyeti lâyıkıyla kavrayamadıkları için kuvvet ve nüfuzun ellerinden gitmesine tahammül edemeyerek sağa sola başvuruyorlar ve gene iktidar mevkisine çıkmaya çalışıyorlardı. Harp başlangıcında çetelerimizin düşman topraklarında faaliyet göstermeleri sözkonusuyken Teşkilât-ı Mahsusa'nın kendi başına hareket etmesi doğru olabilirdi. Fakat zapt edilen düşman arazisi tutulamadıktan ve Rus kuvvetleri bizim arazimize girmek üzere bulunurken Teşkilât-ı Mahsusa'nın müstakil hareket etmesi askerlik açısından doğru olamazdı. Ordunun düşüncesi düşmanın ileri hareketini durdurmak için çare aramaktı. Onun için ta Trabzon havalisinde yeni bir müdafaa hattı hazırlıyordu. Avni Paşa'yı oraya kumandan tayin etmiş ve Kara Vasıf Bey'i de erkân-ı harp reisi yapmıştı. Onlar yeni müdafaa önlerinde başıboş çetelerin gezmesine müsaade edemezlerdi.

Onun için Kara Vasıf Bey mevcut çeteleri ıslah ve düzenleyerek onları orduca kullanılabilecek bir hale getirecekti. Her şeyden önce Teşkilât-ı Mahsusa'nın İşminan koluna onuncu kolordu vazı-

yet etmişti. Bu evvelce de yazdığımız gibi Teşkilât-ı Mahsusa'nın ordu ile alâkası yalnız Teşkilât-ı Mahsusa müfreze kumandanı Halit Bey'e sınırlı kalmıştı. Bunu hazmedemeyen Hilmi Bey sürekli:

"Teşkilât-ı Mahsusa'nın müfreze maiyetinde kabul edilmesi kanıma dokunuyor. Vaziyeti düzeltmeden buraya gelirseniz nadim olacaksınız. Düzeltmezseniz ben de öyle kukla gibi oynamayacak, bırakıp geri döneceğim " tarzında telgrafnameleri Doktor Bahaettin Şakir Bey'e yağdırıyordu.

Bu aralık bütün Teşkilât-ı Mahsusa müfrezeleri Rus hücumları karşısında Milo'da toplanmıştı. Hilmi Bey de orada bulunuyordu. Hilmi Bey oradan da son bir feryat olarak Doktor Baha Bey'e çektiği bir telgrafnamede demişti ki:

"Onuncu kolordu İşmina bir miralayı mıntıka kumandanı olarak gönderiyor. Bu miralayın vazifesi nizamiye müfrezesinin âmir ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın nâzımı olmaktır.

Miralay bütün resmî muhaberatında ordunun yazılarını tanıyor. Biz onun refakatinde kalıyoruz. Fakat bu refakatin ekseriya istişarî bir mahiyeti bile olmuyor. Bu maruzatımdan burada araya bir ziddiyet girdiği manası çıkarılmasın. Yalnız şunu anlatmak istiyorum ki, buradaki faaliyetimiz kaza kaymakamlarıyla muhabere etmeye sınırlı kalıyor. Bir vazife yaptığıma kani değilim. Çok müteessir oluyorum."

Hilmi Bey bunları Baha Bey'e yazarak meseleyi İstanbul'da mutlaka halletmesini tekrar hatırlatıyordu. Fakat Teşkilât-ı Mahsusa artık büsbütün başka bir şekil almıştı. Kemal Bey son muharebelerde de bulunduktan sonra, müsaade alarak İstanbul'a hareket etmişti. Çünkü Ardahan'da bacağına isabet eden kurşun seyrini değiştirerek çok ıstırap verdiği için orada tedavi olacaktı. Doktor Bahaettin Şakir Bey'in Teşkilât-ı Mahsusa yaveri olup son günlere kadar Artvin'de kalmış olan Şakir Niyazi Bey de, tabip raporu alarak hava değişimi için Maraş'a gitmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey İstanbul'da artık Teşkilât-ı Mahsusa'nın haricî düşmanları ilgilendiren işlerinden vazgeçerek memleketin dahili düşmanlarıyla meşgul olmaya karar vermişti.

Çünkü Doktor Bahaettin Şakir Bey, Erzurum'da ve Kafkas cephesinin diğer noktalarında geçirdiği dört beş ay içinde birçok hakikatlere şahit olmuştu. Ermenilerin Türkiye'ye karşı takındıkları tavır ve Rus ordusuna ettikleri yardım kendisinde harici düşman kadar dahilî düşmandan da korkmak lâzım geldiği kanaatini oluşturmuştu. Dahildeki Ermeniler çete teşkiliyle ordumuzun arkasını tehdit ve ric'at hattını kesmeye çalışıyorlardı. Ermeni çetelerine ait bazı mühim talimat ele geçirmişti. Ermeni çetelerinin müstakbel harekâtına dair olan ve en ince teferruatına varıncaya kadar her şeyi kapsayan bu talimatnamelerden birini önemine dayanarak aşağıya alıyoruz:

"Bir çetenin kuvvet ve iktidarı aşağıdaki maddelere riayetten ibarettir. Bir çetenin birinci vazifesi daima hazır bulunmak, ikinci vazifesi kuvvetlerini muhafaza edebilmek ve üçüncü vazifesi harekâtında ve muamelâtında sürate sahip olmakla beraber intizam ve terbiyesini de muhafaza etmesini kapsar.

Şayet çeteler gayri muntazam harekâtla ve muamelâta bulmuşlarsa Türkler çetelerin birçok hareketlerini meydana çıkarmaya muvaffak olurlar. Çünkü onların bu işler için hususî talimatnameleri vardır. Onun için her çetenin eski havalide o kadar fazla riayet etmemesi lâzım gelir. İşte bu vaziyeti göz önüne alarak aşağıdaki tembihlere riayete davet ediyoruz:

Çetelerin vazifeleri

1- Her çete geceleri dolaşacaktır, gündüzleri harekât icrası ancak boş ve ıssız yerlerde olmalıdır. Meselâ ormanlık yerlerde bu yapılabilir. Ancak harekâta başlamadan önce çetenin aksi tarafından takip edilmediğine tam bir kanaat hâsıl etmek lâzımdır. Böyle bir hareket sırasında daha fazla emin olabilmek için katedilecek mesafe için hususî ve gizli yollar seçmeli veyahut fütursuz doğru istikamete gitmelidir.

2- Çete bayırlardan aşağı ineceği zaman iki üç neferden ibaret olan bir nevi keşif karakolunu ileriye sevk etmelidir. Yol karakolu veyahut ölüm karakolu denilen bu keşif kolu asıl çeteden uzak mesafede hareket ederek çetenin geçtiği yerleri emniyet altına almalıdır. Çete ancak bu sayede pusuya düşmekten kendisini kurtarabilir.

Şurasını hiç unutmamak lâzımdır ki, Türkler pusuya pek ziyade önem verirler. Çeteyi pusudan kurtarmak için yapılacak bu keşif vazifesi pek nazik ve önemli olduğundan bu işe sırayla bütün çete efradı iştirak ettirilmelidir. Tam bir emniyet hâsıl edebilmek için müsait yollarda karakol zinciri şeklinde hareket etmelidir. Çünkü Türkler çetenin dolaştığı veyahut şüpheli yerleri keşfettiğini bildiklerinden pusularını umulmadık yerlere meselâ düzlük ve açık olan mahallere kuruyorlar.

3- Çete geceleri gereken harekâtı yaptıktan sonra ortalık aydınlanmadan gizleneceği yeri aramak hususunda aşağıdaki kaidelere riayet etmelidir:

Gizlenilecek yer icabında Türk askerleriyle çarpışmaya veyahut ric'atı gayet elverişli olmalıdır. Çete yatak kabul edeceği yerleri köylerden mümkün olduğu kadar uzaklarda seçmelidir. Çünkü Türkler çoğunluk köylere yakın olan mahalleri araştırıyorlar. Çete bir kere gizlendikten sonra gündüzleri bir daha meydana çıkmamak için yiyecek, içecek vesair levazım geceden tedarik olunmalıdır. Çünkü köylülere gündüz tesadüf edilmesi ve bu suretle gizlenilen yerin anlaşılması tehlikesi vardır.

Çete gizlendiği yeri ne kadar sık sık değiştirirse keşfedilmek tehlikesinden de o kadar uzaklaşmış olur. Çünkü Türkler köylerde, en emin bilinen köylerde bile casus bulundurmağa gayret ediyorlar. Bir yatak mahallî değiştirildiği zaman diğerine gidilirken ilk mahalde hiçbir iz bırakılmamalıdır. Türkler tarafından yatak mahallerinin keşfedilmemesi için bu eserleri ve izleri ortadan kaldırmak mutlaka lâzımdır.

Çete efradından birisi yakalanacak veyahut kim olduğu anlaşılacak olursa, bütün çetenin harekâtı sarsıntıya uğrar. Malûm olsun ki, çete efradından birisinin görünmesi ve Türkler tarafından tanınması araştırma sırasında yatak mahallerinin ve çete izlerinin

meydana çıkarılmasına sebep olur.

4- Her çete kendi mıntıkası dahilindeki köyleri hiç olmazsa ayda bir defa ziyaret etmelidir. Şayet sözkonusu olan köyler Türk askerleri tarafından işgal edilmiş olursa çete ile köylüler arasında çözülmesi gereken işler köy haricinde görülecektir. Bir köy serbest ise askerî işgal altında değilse, çetenin o köye girmesinde mahzur yoktur.

Ancak ortalık ağarmadan önce o köyden çıkması ve kendisine gizlenecek müsait bir yer araması lâzımdır. Böyle müsait ve çarpışmaya elverişli bir yer bulamazsa gündüzü de gene aynı köyde geçirebilir. Ancak burada aşağıdaki koşulları dikkate almak lâzımdır: Çetenin ikamet edeceği hane çarpışma elverişli olmalıdır. Çete köyde bulundukça o köy nöbetçilerle muhafaza altına alınmalıdır. Türkler çetelerin nöbetçi ikame etmek suretiyle köylerde ikamet ettiklerini biliyorlar. Onun için güvenilir köylüler arasında nöbetçi seçmek daha uygundur.

Bazı köylerin vaziyetlerine göre oldukça uzak mesafelere kadar nöbetçi ikamesi zarureti vardır. Fakat nöbetçi ikamesi lâzım geldiği zaman, uzak nöbetçilerle yetinilerek yakın nöbetçilerin azaltılması ve bu suretle fazla çeteci işgal edilmemesi uygundur. Gündüzleri yalnız uzak nöbetçi ikamesi maksadı temine kâfidir.

5- Bir çetenin köylerden birisini ziyaret etmesi o köydeki ihtilâl heyeti idaresinin bilgisi dahilinde olabilir, ihtilâl heyetine haber vermeden köye girmek şüpheye ve karışıklığa sebep olur. Bununla birlikte her köye girmek için daha evvel haber vermek ve uyanık bulunmak lâzım gelecektir. Köylere girmek için hali hazırda en münasip zaman gece yarısıdır. Çünkü Türkler köyleri yalnız akşamları saat üçe kadar ve güneş doğmadan üç saat evveline kadar muhafaza ediyorlar ve gözetim altında bulunduruyorlar.

6- Malûm olduğu üzere Türkler bazen köyleri kuşatacakları yerde gece sırasında köy dahilindeki harekâtı gözetleme ve gündüz de köylülerin harekâtını tetkik ve tecessüs ediyorlar. Bu maksatla küçük müfrezelerden kurulu gizli karakollar tertip ediyorlar. Bu gizli karakollar en çok köpeklerin havlamasına ve lâmba ışıklarına özel önem veriyorlar. Buna karşı çetelerin fevkalâde dikkat ve ha-

reketlerini ona göre tanzim etmeleri lâzımdır. Bu ihtiyatî tedbirler bilhassa çete köy dışında ve gündüzleri vakit geçirdiği zaman tatbik olunmalıdır.

7- Her nerede olursa olsun, çeteler hiçbir zaman ve hiçbir yerde iz bırakmamalıdır. Çünkü iz çetelerin en birinci düşmanıdır.

8-Bir çete köylerden birinde ikamet ederek oradan hareketlerini idare eden Türk müfrezelerinin faaliyetlerini büyük bir dikkatle takip ederek kendi harekâtını ona göre tertip ve tanzim etmelidir. Bir çete askeri harekat yapıldığı zaman daima gizlenmeli, askerî faaliyet gevşediği zaman tekrar ortaya çıkarak vazifesine devam etmelidir. Böyle bir zamanda çetenin başka bir mahalle geçebilmesi için kıyafetini değiştirmesi de uygundur. Bu kıyafet değişikliği için lâzım olan eşya gizli bir yere saklanmalıdır. Hattâ orada bir miktar levazım da bulundurulmalıdır.

9- Çetenin genel parolasından başka bir de geçici parolası bulunmalıdır ki, sık sık değiştirebilsin. Parolayı kullanmak için aşağıda şarta riayet edilecektir:

Çete sefere çıkaracağı zaman parola kulaktan kulağa fısıldanmak suretiyle çete efradını bildirilecektir. Parola hiçbir zaman yüksek sesle söylenmeyecektir.

Paroladan başka bir de çete dağıldığı zaman nerede ve hangi noktada efradın tekrar birleşeceği de tayin olunacaktır. Çete efradı bu buluşma yerlerini iyice bilmelidir ki kaybolmasınlar.

10- Çetelerden her biri Türk askerleri ile çarpışmadan çekinmelidir. Maksat askerlerle çarpışmak olmadığından askerle meydana gelecek bir çarpışma çetenin zararını sebep olacaktır.

11- Çetenin mevcudiyetini muhafaza edebilmek için her bir çareye tevessül edecektir. Bu maksatla ihtilâl heyetine zararı dokunan insanları ve bilhassa casusları kesin surette takip edecek ve onların vücutlarını ortadan kaldıracaktır. Kendi istirahat ve mevcudiyetini çete ancak bu sayede temin etmiş olur.

Bir çetenin kuvvetli kalması ve her zaman işe yarayabilmesi için intizamını ve çetecilik terbiyesini muhafaza etmesi lâzımdır. Çetelerin teşkilâtı aşağıdaki tarzda olacaktır: Evvelâ büyük çeteler

onar neferden ibaret tayfalara taksim edilir. On, on beş neferden meydana gelen çeteler de beheri beş, altı kişiden ibaret küçük takımlara ayrılır. İş sırasında bu takımlara nezaret ve onları idare etmek için birer takım reisi tayin olunur.

İkinci olarak, çete efradından her birisinin aşağıdaki şartları dikkat ve itina ile riayet etmesi gereklidir:

Efrattan her bir silâhını daima yanında bulunduracaktır. Her nefer her an işe başlamağa hazır bir vaziyette olacaktır. Tüfeğini ve fişek kolanını kesinlikle üzerinden ve yanından ayırmayacaktır. Çünkü ağır bir çarpışmada çeteci bunlardan birisini kaybedebilir. Kaybetmese bile takınıncaya kadar en kıymettar vaktini kaybeder.

Çetede cinsleri muhtelif olan tüfekler bulunduğu takdirde burada dikkat edilecek olan mühim bir nokta vardır. O da tüfeklerin ve fişeklerin birbirine karıştırılmasıdır. Silâh, revolver velhasıl her nevi silâh arkadaşa karşı doğrultulmamalıdır. Çünkü bu yüzden birçok kazalar meydana gelmiştir. Hiçbir zaman iki üç nefer birden tüfeklerini açmamalıdırlar. Tüfeğin içinde daima üç adet fişek bulunmalıdır. Bu kaideye geceleri ve sefer sırasında riayet edilmelidir. Tüfekler sessiz sedasız doldurulmalıdır. Pişdarlar ve arka nöbetçileri silâhlarını daima elde tutarlar. Tek fişekli tüfeklerin daima boş bulundurulması lâzımdır. Daima ve her yerde, her vaziyette çete efradı reisin vereceği emri bekleyerek ona göre hareket etmelidir. Her nefer daima ve her yerde sırasını muhafaza etmelidir.

Her çetenin harp fennine vukufu olmalıdır. Onun için çetenin akşamları on bir ile on iki arasında askerî talimleri yapması uygundur. Çete efradının her biri gündüzleri nişan ve ayak talimine çalışmalıdır. Çetenin vakti müsait olursa ayda veya iki ayda bir kere atış talimi yapması fena değildir.

En çok itina edilmesi lâzım gelen şart intizam ve terbiyeye riayettir. Meselâ sefer sırasında veyahut istirahat zamanında sükûnetin muhafazası ve yolda, giderken gerek, toplanma seri ve zincir şeklinde hareket edilirken icap eden kaideleri göz önünde bulundurmak çok mühimdir. Çete efradı arasında kavga ve gürültü çıkarmak ve efradın birbirlerine karşı bir takım iddialar ileri sürmesi kesinlikle yasaktır. Aşka dair hissi şarkılar söylemek nefsanî lez-

zetlere dair sohbetlere girişmek de kesinlikle yasaktır.

Çete efradı arasında veyahut efratla köylüler arasında herhangi bir mesele üzerine konuşulması veya münakaşa ve tartışılması de kesin olarak yasaktır. Efrat kendi görüşlerine göre hiçbir zaman hareket edemezler. Çete efradı her hususta itaatli ve her şeye karşı kanaatkar olacaktır. Bir çetenin takdire değer olması için efradının yukarda ki vasıflara sahip bulunması gerekir.

Çetenin nöbetçisi reisin emirlerini harfiyen icra ile mükelleftir. Çünkü bütün çetenin selâmet ve emniyeti nöbetçinin tedbirli hareketine dayanır. Nöbetçi tayin edildiği noktada kalıp bütün tetkik ve araştırma kuvvetiyle daima etrafını dinleyecektir. Bu sırada başka bir şeyle meşgul olması, meselâ gelip geçenlerle konuşması ve kavga çıkarması kesinlikle yasaktır. Bir çete nöbetçisi nöbet sırasında tütün bile içemez.

Birinci nöbetçinin arkasında bekleyen ikinci nöbetçinin vazifesi evvelâ onun da müteyakkız bulunmasından ibarettir. İkinci olarak birinci nöbetçiyi yoklamak, onun vereceği işaretleri çetenin bulunduğu mahalle ihbar etmek ve birinci nöbetçiyi vakti geldiği zaman değiştirmektir."

Tehcir kanununun neşri

İşte memleket dahilinde teşekkül eden ve cephe gerisini tehdit etmek üzere olan dahilî düşmanların hazırlıkları ve buna benzer daha birçok vesikalardan anlaşılıyordu. Doktor Bahaettin Şakir Bey bunları İstanbul'da İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsi'nin dikkatine koyarak orduyu büyük bir tehlikeden kurtarmak için alınacak tedbirleri müzakere ile meşgul bulunuyordu.

Bu müzakereler nihayet tehcir kanununun neşri ile neticelenmişti. Doktor Bahaettin Şakir Bey bir müddet sonra Kafkas cephesine döndüğü zaman yeni vaziyet tamamıyla ortaya çıkmış bulunuyordu. Fakat gene bu noktalara temas edemeden geçeceğiz. Çünkü Ermenilerin tehciri meselesi Teşkilât-ı Mahsusa mevzuunun büsbütün haricinde kalmaktadır.

Kafkas cephesinde geçen Teşkilât-ı Mahsusa'ya ait son vak'alar Artvin etrafındaki vukuattan sonra, hep Arhavi'de cereyan ediyordu. Ali Rıza Bey'in oraya kadar çekildikten sonra Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığını Trabzon'dan geri gelen Nail Bey'e terk etmiş olduğunu ve hududa yakın bir mahalde iki üç gün kalan kâtib-i mes'ul beyin de, Arhavi'den çıkarılması üzerine atına binerek oraya doğru hareket ettiğini yazmıştık.

Yollar efrat ve göçmenle doluydu

Kâtib-i mes'ul bey yolda giderken yeni kumandan Nail Bey'in cephe gerisinde bazı yenilikler yapmış olduğunu görmüştü. Meselâ yollara asılmış olan bazı levhalara tesadüf ediyordu. Bu levhalarda "Bu yol falanca tarafa gider, bu yol filânca tarafa gider!" diye yazılıydı. Kâtib-i mes'ul bey bu yollardan Arhavi'ye gidenini bir müddet takip ettikten bir müddet sonra çıkmaz bir yola saptığını anlamıştı. Çünkü karşısına alçak ve kuru yapılı bir duvar çıkmıştı. Bu duvarı atın üstünde atlayıp geçecek kadar binicilik mahareti olmayan kâtib-i mes'ul bey attan inerek evvelâ kendisi duvarı atlamış ve ondan sonra atın dizginlerini çekerek hayvanı bin güçlükle duvarın öbür tarafına geçirmeyi başarmıştı.

Yollar hep ric'at eden efrat ve göçmenlerle doluydu. Bunlar da Arhavi'de toplanmak üzere aynı istikamette gidiyorlardı. Nihayet kâtib-i mes'ul bey dağları, tepeleri aşarak o akşam Arhavi'ye ulaşmıştı. Arhavi'de Stange Bey alayına mensup olan efratla çeteler karma karışık bir halde dolaşıp duruyorlardı. Stange Bey alayı son Rus çarpışmasından sonra büsbütün intizamını kaybetmişti. Muhsin Efendi şimdi Arhavi'ye merkez kumandanı tayin edilmişti.

Kâtib-i mesul bey Arhavi'ye ulaştığı zaman Nail Bey tarafından verilen emir üzerine her nedense merkez kumandanı Muhsin Bey tarafından karşılanmıştı. Muhsin Bey kâtib-i mes'ul beye hoşgeldin dedikten sonra kendisi için hazırlanan odaya göndermiş ve bundan sonraki hareket tarzı hakkında bizzat Nail Bey'den talimat alacağını söyleyerek çekilip gitmişti. Demek ki eski arkadaşlık yerine bundan sonra amirlik ve memurluk vaziyeti alacaktı. Böyle bir

şey kâtib-i mes'ul beyin hiç hoşuna gidemeyeceğinden ve o zamana kadar takip edilen müşterek mesai tarzının değiştirilmesi için bir kesin gerek de göremediğinden Muhsin Bey'in gösterdiği odaya eşyasını bıraktıktan sonra doğru Nail Bey'in karargâhına gitmişti. Karargâhta Rıza Bey'le Nail Bey karşı karşıya oturuyorlardı. Fakat Rıza Bey hiçbir işe karışmıyordu Lâzım gelen emirler doğrudan doğruya Nail Bey tarafından veriliyordu. Rıza Bey kâtib-i mesul beyi görür görmez çok memnun olmuştu. Nail Bey de sevinmiş gibi görünmüşse de onun gösterdiği samimiyet Rıza Bey'in samimiyetine benzemiyordu. Çünkü Nail Bey kâtib-i mes'ul beyin ansızın karargâha gelip yanlarına oturmasını istemiyor, başka hakikaten amirlik ve memurluk teessüs etmesini istediği anlaşılıyordu.

Karargâh heyet-i umumiyesi itibariyle hiç fena değildi. Son günlerin karışıklığına ve gürültülerine karşılık bir sükûnet ortaya çıkmıştı. Karargâhta kumandan odasındaki ocakta yanan odunlar etrafı güzel bir sıcaklık yayıyor ve uzun zamandan beri sıcak oda yüzü görmemiş ve istirahat etmemiş olan kâtib-i mes'ul beyin yüzünü güldürüyordu. Kâtibi mesul bey, üç arkadaş arasında ayrılık, gayrılık, amirlik ve memurluk olamayacağını anlatmak için evvelâ karargâhtan hiç ayrılmamıştı. Akşam yemeği de tabiî beraber yenmişti. Yemekten sonra herkes bir köşeye çekilerek uyumaya başlamıştı. Kâtib-i mes'ul bey artık o gece rahat bir uyku çekeceğini ümit ediyordu.

Fakat bu ümidi maateessüf boşa çıkmıştı. Çünkü gece herkes derin bir uykuda iken patlayan bir silâh kâtib-i mes'ul beyle beraber Rıza ve Nail Bey'leri de uykudan uyandırmıştı. Üç arkadaş birbirlerinin yüzüne bakarak bu silâh sesine bir mana vermeye çalışırlarken Nail Bey arkadaşlarını aydınlatmış ve demişti ki:

"— Merak etmeyiniz, silâh düşman tarafından atılmamıştır. Mutlaka hapishanede bulunan eşkıyadan birisini kaçırmışlardır. Nail Bey'in böyle söylemesi kâtib-i mes'ul beyin dikkatini çekmişti. Nail Bey nasıl oluyordu ki, silâhın hapisten kaçırılan bir şaki için atıldığını biliyordu? Acaba kaçırılmasını Nail Bey mi emretmişti?. Rıza Bey ve kâtib-i mes'ul böylece düşünürlerken uykuları kaçmıştı. Bunun üzerine tahkikat yapılmasına ve silâhın kimin tarafından atıldığının meydana çıkarılmasına karar verilmişti.

Tahkikatın ilk safhasında hakikaten eşkıyadan birisinin hapisten kaçtığı anlaşılmıştı. Kaçan şaki Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş aşamasında bir vergi memurunu katlettiği için silâha sarılarak dağlarda şekavet yapan adamdı.. Bu şaki Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığının emrine itaat etmediği için vaktiyle Rıza Bey tarafından verilen emir üzerine hapse atılmıştı. Şimdi bu şaki cezasını görmeden tekrar hapisten kaçınıştı ve gene civar dağlarda şakavetîne devam edecekti.

Tahkikat bu neticeye ulaştıktan sonra kaçıranın kim olduğu araştırılmış, bunun kim olduğunu anlamak mümkün olamamıştı. Velhasıl bu hâdisede neticesi meçhul kalan birçok diğer hâdiseler arasına kaydolunmakla yetinilmişti.

Kendisini Arhavi'de Teşkilât-ı Mahsusa âmiri bilen Nail Bey kâtibi mes'ul beye ait olan müstakbel vazifeleri bir kâğıt üzerine kaydetmişti. Ertesi günü kâtib-i mes'ul bey karargâhta otururken Nail Bey onu bir köşeye çekerek ve gülümseyerek demişti ki:

"— Azizim, Rıza Bey bugünlerde İstanbul'a dönmek üzere bulunuyor bundan dolayı burada ikimiz kalıyoruz. Böyle olunca ikimizin vaziyetine bir şekil vermek lâzım geliyor.

Harekâtımızı intizama sokmak için senin geri hizmetlerde çalışmanı uygun buluyorum. Ben iş itibariyle senden daha kıdemli olduğumdan tabiî ileri hatlarda daha iyi meşgul olabileceğim. Tabiî sen vereceğim emirlerin haricine çıkmazsın!"

Nail Bey bu sözleri söylemekle adetâ kendi kendine gelin güvey oluyor gibi bir şeydi. Onun teşkilât kumandanı olmasında bir mahzur yoktu. Fakat böyle bir kumandanlık esasen mevcut olmadığı için kim o sırada kumandan diye ortaya çıksa, o sıfat onun üzerinde bir süsten ibaret kalırdı. Cephenin hakiki teşkilât kumandanı ordudan verilen emir gereğince Stange Bey'di, bütün teşkilât onun emrinde ve ne Nail ve ne kâtib-i mes'ul bey kendi başlarına hareket edemeyecek iken "ben kumandanım!" diye ortaya atılmakta hiçbir mana yoktu.

Kâtib-î mesul bey vaziyetin böyle olduğunu bildiği için Nail Bey tarafından yapılan teklife verdiği cevabında demişti ki:

"— Çok iyi Nail Bey, ben hangi tarafta olursa çalışırım. Ancak

ben çok yoruldum ve hastalandım. Buradaki vazifelerime devam edebileceğimi hiç zannetmiyorum. Onun için İstanbul'a dönmekten başka çare kalmayacaktır!"

Nail Bey bu sözleri işitince:

"— Nasıl olur?" falan demeğe başlamıştı. O da Rıza Bey'le konuştuğu zaman İstanbul'a dönmekten başka bir çare kalmadığını nihayet anlamıştı.

Yeni çeteler toplanacaktı

Durum İstanbul'a yazıldıktan sonra üçü de İstanbul'dan İttihat ve Terakki Merkez-i umumisinden talimat beklemeğe başlamışlardı. İstanbul'dan gelecek emre göre hareket edilmesine karar verildikten sonra, üç arkadaş cephede mümkün mertebe çalışmağa başlamışlardı. Başları boş gezen çete efradını tekrar toplayarak işe yarayabilecek yeni bir çete meydana getirmek istiyorlardı.

Şayet kendileri İstanbul'a dönerlerse bu çete ordunun emrine verildikten sonra çekileceklerdi. Bu işle meşgul olurken bir sabah Rusların Arhavi karargâhının karşısındaki tepeleri zaptettiklerini görmüşlerdi. Ruslar o tepeleri geceleyin işgal etmişlerdi. Sabah olur olmaz o tepelerden Arhavi üzerine şiddetli ateş açmışlardı. Bu ateşe mukabele etmek mümkün değildi. Teşkilât-ı Mahsusa'dan o sırada bir hizmet beklemek imkân haricinde idi. Nail Bey sabahleyin uyku sersemliğiyle bu ateşi işitince derhal yatağından fırlayarak etrafına bakınmış ve alelâcele giyinerek dışarıya çıkmıştı.

Nail Bey aradan beş on dakika geçmeden ortadan kayboluvermişti. Rıza ve kâtib-i mes'ul beyler onu aradıkları zaman Nail Bey'in yeni karargah aramak üzere gerilere doğru gittiğini haber almışlardır. Nail Bey acelesinden arkadaşlarına haber vermeğe bile vakit bulamamıştı. Arhavi'de uzun müddet tutunmanın imkânı olmadığından biraz sonra Rıza ve kâtib-i mesul beyler dahi efradı toplayarak ricat etmişlerdi. Bu ricat kolay bir şey değildi. Çünkü bütün harekâtı Rusların şiddetli top ateşi altında yapmak ve hayvanları toplayarak geçirmek icap ediyordu. Cephenin bir müdafaa

hattı olmadığından o sırada büyük bir karışıklık ve intizamsızlık hüküm sürüyor, karşılarında mukavemet göremeyen Rus kuvvetleri de sürekli ilerliyordu.

Rus tayyareleri

Ricat edenler arasında tabiî Stange Bey'le alayının kalanı da bulunuyordu. Arhavi'den çekilen Teşkilât-ı Mahsusa zevatı, bir müddet etrafı araştırdıktan sonra düşmandan, ateşinden bir dereceye kadar korunaklı kalabilecek olan kuytu bir yer bulmağa muvaffak olmuş ve orasını yeni karargâh yapmıştı. Ruslar akşama kadar ateşlerine devam etmişlerdi. Fakat ihtimal ki, yeni mevzilerini aldıktan sonra artık ilerlemiyorlardı. Ateşi akşam üstü kesmişlerdi. Bu suretle yeni karargâha rahat rahat yerleşmek için imkân hasıl olabilmişti. Bu olaylar 1331 senesi Martının sonlarına doğru cereyan ediyordu. Soğuklar yavaş yavaş kaybolmuş, havalar açmış ve her tarafı bahar kokuları istilâ etmeğe başlamıştı. Teşkilât-ı Mahsusa aylardan beri şiddetli soğuklar içinde titreştikten sonra, şimdi Kafkasya semasında parıldayan güneşi görerek ısındıkça seviniyorlardı. Fakat güneşle beraber Rus tayyareleri de havada görünmeğe başlamıştı. Yeni alınan karargâha yerleştiğinin ertesi günü bir Rus tayyaresi gelerek karargâh üzerinde uçmuştu. Stange Bey hemen alayına mensup efradı dışarı çıkartarak onları arkası üstü yere yatırmış ve o vaziyette tayyareyi tüfek ateşi altına aldırmıştı. Fakat düşman tayyaresi arkası üstü yapılan bu yaylım ateşinden hiç müteessir olmamıştı. Çünkü böyle garip bir vaziyette atışa alışmamış olan efrat lâyıkıyla atış yapamıyordu. Bu müthiş yaylım ateşine rağmen Rus tayyaresi vazifesini yapmış ve geri dönmüştü.

Bu hâdise de anlatmıştı ki tayyare hücumlarına karşı hiçbir tedbir alınmamış, cephenin bu hücumlara maruz kalacağı düşünülmemiş ve müdafaa tertibatı alınmamıştı.

Yerine getirilmesi mümkün olmayan bir emir

Bu tayyare hâdisesi de atlatıldıktan sonra Stange Bey Nail Bey'i çağırarak demişti ki:

"— Yarın sabah şu karşı ki tepeye toplarımı yerleştireceğim. Oradan Rus cephesini top ateşi altına alacağım, fakat topları oraya kadar çıkarmak mümkün değil, yol yok. Bundan dolayı şimdi efradınızı toplayacaksınız ve o istikamete giden patikaları düzelttireceksiniz. Teşkilât-ı Mahsusa efradı birkaç saat içinde yolu hazırlamış olmalıdır!"

Nail Bey bu emri alınca onun yerine getirilip getirilemeyeceğini düşünmeden Stange Bey'e istediğini derhal yaptırmayı vaadetmişti. Bu işe kâtibi mesul bey tayin olunmuştu. Stange Bey bunu haber alınca işin ihmal edilmemesi için hemen kâtib-i mes'ul beye tebligat yaparak yolun tanzimini askeri bir icra şekline sokmuştu.

Halbuki Stange Bey'in emrini yerine getirmeğe imkân yoktu. Çünkü yolun tanziminde kullanılabilecek Teşkilât-ı Mahsusa efradının hepsi daha gerilere sevk edilmişti. Onların toplanıp getirilmesi zamana muhtaçtı. Halbuki Stange Bey yolun birkaç saat içinde hazırlanmasını istiyordu.

Emrin icrasına imkân olmadığını gidip Stange Bey'e anlatılacağı yerde Nail Bey hiç sesini çıkarmamış ve aradan yirmi dört saat geçtiği halde yolun tanzimi için bir şey yapılmamıştı. Stange Bey verdiği emrin yerine getirilmediğini görünce tabiî bundan kâtib-i mes'ul beyi mes'ul tutarak onun bir hafta hapsine karar vermiş ve bu hapis kararını Nail Bey'e tebliğ etmişti.

Nail Bey bu kararı alır almaz fena halde etekleri tutuşmuştu. Çünkü gerçekte mes'ul olan kâtib-i mes'ul değil, kendisiydi. Stange Bey o emri verdiği zaman onun yerine getirilemediğini, çünkü ortada efrat bulunmadığını kendisine anlatması ve yapılacağına dair vaat vermemesi lâzımdı. Şimdi nasıl olurdu da hiç kabahati olmayan kâtibi mesul beyi hiçbir kabahati olmadan hapse tıkabüirdi. Nihayet uzun müddet düşündükten, taşındıktan sonra meseleyi kâtibi mesul beye açmıştı. Kâtib-i mes'ul bey hapis kararını işitince fe

na halde kızmıştı. Fakat askerlikte kızmak filân para etmeyeceği için işi bir an evvel düzeltmek lâzımdı.

Kâtib-i me'sul beyle Nail Bey ne suretle hareket edeceklerini bir müddet düşündükten sonra birlikte Stange Bey'e giderek vaziyeti olduğu gibi kendisine anlatmağa karar vermişlerdi. Bunun üzerine gidip Stange Bey'i bulmuşlar ve elde mevcut efrat bulunmamasından dolayı verilen emrin yerine getirilemediğini, yoksa kâtib-i mes'ul beyin kendisine verilen bir vazifeyi yerine getirmeyecek bir adam olmadığını anlatmışlardı. Stange Bey işi anlayınca verdiği bir haftalık cezadan dolayı müteessir olmuş ve tabiî kâtib-i mes'ul beyi affederek cezayı da kaldırmıştı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra İstanbul'dan gelen haberde Trabzon ve havalisi Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlığının lâğvedildiği ve Trabzon'a, yukarda da yazdığımız gibi Avni Paşa'nın geldiği ve gerek Doktor Bahaettin Şakir Bey ve gerek diğerleri tarafından idare olunan cephelerin Avni Paşa tarafından idare olunacağı bildirilmişti.

Alman mütemmim malûmata göre İstanbul'dan erkân-ı harp zabitlerinden Ali Rıza Bey namında bir zat geliyordu ve bütün Teşkilât-ı Mahsusa, cephelerini bu zat teslim alacaktı. Alî Rıza Bey Lâz olduğundan onun Kafkas hududunda daha ziyade işe yarayacağı zannolunuyordu. Nail Bey İstanbul'dan gelen bu emre rağmen, kendisinin Kafkas cephesinde kalabileceğini ümit ediyordu. Fakat bu ümidi de boşa çıkmıştı. Çünkü İstanbul onun da artık eski vazifesi olan Trabzon kâtibi mes'ulluğuna dönmesi lâzım geldiğini bildiriyordu. İstanbul'un verdiği yeni emirler alınır alınmaz esasen harekete hazır olan Rıza Bey derhal Trabzon'a dönmüştü.

Stange Bey ise tuttuğu yeni mevziden yeni emir gelinceye kadar ayrılmak istemiyor ve ordudan emir bekliyordu. Nail ve kâtib-i mes'ul beyler de işlerini yeni gelecek ama zata teslim edinceye kadar yeni karargâhta beklemeğe karar vermişlerdi.

Erkek elbiseli kadın casus

O günlerde idi ki bir casusluk hâdisesi ortalığı epeyce karıştırmağa sebep olmuştu. Bir gün erkek elbisesi giymiş olan bir Gürcü

kadını Teşkilât-ı Mahsusa'ya ait olan telefon telini keserken yakalanmıştı. Bu kadın uzunca boylu, bir deri, bir kemik denebilecek kadar sıska bir şeydi.

Devriyeler tarafından tutularak karargâha getirildiği zaman cinnet belirtileri göstermeğe başlamıştı. Hattâ o kadın bu sahte deliliğini o kadar ustalıklı bir surette yapıyordu ki, kendisini yakalayan devriyeler evvelâ ona acımışlar ve deli diye tekrar koyuvermek istemişlerdi. Fakat içlerinden birisi mes'uliyetten korkarak onu ihtiyaten karargâha kadar götürmeğe karar vermişti.

Kadının bir Rus casusu olduğuna hiç şüphe yoktu.

Hemen muhakemesi lâzımdı. O havalinin kumandası Stange Bey olduğu için casus kadın derhal ona teslim edilmişti. Bunun üzerine Stange Bey bir divan-ı harp teşkil etmiş ve Gürcü kadın bu divan-ı harbe sevk olunmuştu. Netice-i muhakemede kadının casusluğu ortaya çıkmıştı. Onu Ruslar bu noktadan bizim cephemizin gerisine göndermeğe muvaffak olmuşlardı. Kadının vazifesi telefon hatlarını keserek ve harekâtımız hakkında tahkikat yaparak Ruslar oralara kadar gelinceye kadar gizlenerek Rusları beklemekti. Bizim kuvvetler ricat ettiği zaman kadın bir yere gizlenerek Rusları bekleyecek ve onlar geldiği zaman meydana çıkarak vaziyetimizi onlara anlatacaktır: Kadının bu suretle casusluk yapmak maksadıyla karargâh civarında bulunduğu ortaya çıkınca divanı harp onun idamına karar vermişti. Fakat kadın olduğundan kurşuna dizilmeyecek, ipe çekilerek idam olunacaktı. İdam hükmü şafakla beraber topçu mülâzımı Adil Efendi tarafından infaz edilecekti. Divan-ı harbin kararı bu merkezdeydi. Fakat birçok kimseler gibi Mülâzım Adil Erendi de Gürcü kadının günahsız olduğuna ve yaptığı şeylerin cinnet belirtilerinden başka bir şey olmadığına kani idi. Onun için divan-ı harp kararma rağmen kadını asmamaya karar vermişti.

Ertesi günü Adil Efendi casus kadının asıldığını raporu ile Stange Bey'e bildirirken, kadın çoktan beri Adil Efendi tarafından tahliye edilmiş bulunuyordu. Bu hâdise casus kadın kaçtıktan sonra duyulmuştu. Fakat mesleyi tahkik etmeye imkân yoktu. Çünkü o sırada hüküm süren karışıklık ve kargaşalık arasında bu işle meşgul olacak bir kimse yoklu. Artık herkes kendi başının çaresine bakmaya çalışıyordu.

Bu karışıklık sırasında Murgul'da elde edilen dinamit sandıkları hatıra gelmişti. Bu birkaç sandık dinamiti Rusların eline geçirtmemek lâzım geliyordu. Cephe geriye alınınca dinamitleri de geri tarafta mahfuz bir yere naklederek orada geçici bir zaman için saklamak icap ediyordu. Bu maksatla çete efradının bazıları dinamitlerin bulunduğu camie sevk edilerek onların nakline başlanmıştı.

Fakat sandıkları arkalarına yükleyerek taşıyan efrat yola koyuldukları zaman Karadeniz'de birkaç Rus torpidosu görünmüştü. Torpidolar harp vaziyeti aldıktan sonra Arhavi civarını ateş altına almaya başlamışlardı. Yapılan atışa göre Ruslar Arhavi suyu üzerine kurulan köprüyü tahrip etmek istiyorlardı.

Halbuki bu köprü, dinamitlerin bulunduğu camie çok yakındı. Bu sırada dinamitlerin bir kısmı çete efradı tarafından çıkarılarak gönderilmiş, fakat diğer kısmı cami içinde kalmıştı. Rus torpidolarının köprü civarına ateş açması üzerine efrat arkalarındaki dinamit sandıklarını yol üzerine bırakarak kaçmışlardı. Şimdi bütün yol boyunca dinamit sandıkları dizilmişti. Hem bu sandıklara, hem de camie düşman mermilerin isabet etmesi çok muhtemeldi. Efrat bunu anladıkları için dinamitlerle havaya uçurulmak istememişler ve çil yavrusu gibi etrafa dağılmışlardı.

Dinamitler nakledilirken Nail ve kâtib-i mes'ul beyler cami önünde bulunuyorlar ve dinamitlerin nakline nezaret ediyorlardı. Bundan dolayı, bombardıman başlayınca ikisi de çok tehlikeli bir vaziyete düşmüşlerdi. Onlar da efrat gibi kaçamazlardı. Çünkü kaçmaya imkân yoktu. Cami önünde bulunmakla yolu takiben kaçmak arzusunda hemen hiçbir fark yoktu. Rus torpidolarının attığı mermiler camie isabet edeceği gibi yol üzerinde bırakılan dinamit sandıklarına da isabet edebilirdi.

Nail Bey tehlikenin arttığını görünce kâtib-i mes'ul beye:

"— Burada durmak intihar etmek demektir. Gel kuytu bir yere çekilerek bombardımanın sonuna kadar orada bekleyelim!" demişti. Fakat kâtib-i mes'ul bey kaçmak ve gizlenmek için hiç münasip bir yer göremiyordu. Çünkü mermiler her tarafa düşüyordu ve gittikçe hedef olan köprüye ve bundan dolayı camie de yaklaşıyordu. Kâtib-i mes'ul Teşkilât-ı Mahsusa'ya iştirak edeliden beri başından

geçen tehlikeleri birer birer gözünün önünde tecessüm ettiriyor ve nihayet o andaki vaziyeti ve onun ne kadar tehlikeli olduğunu düşünerek artık bu defa kurtulamayacağına kanaat getiriyordu. Tam İstanbul'a dönmek üzere olduğu bir zamanda ve cephedeki son günlerinde böyle felâketli bir vaziyete gireceğini hatırından geçirmemişti. Onun için bunları düşündükten sonra Nail Bey'in kaçmak hususunda yaptığı teklife cevaben demişti ki:

"— Nail Bey, görüyorsunuz ki, nasıl olsa öldük. Bu vaziyette artık bizim için kurtuluş yoktur. Geliniz, camiin arkasına gidelim. Etrafa isabet eden mermilerden sakınmak için en emin yer orasıdır. Şayet mermilerden birisi camiye isabet edecek olursa, o zaman içerde bulunan binlerce kilo dinamit bir anda patlayacağı için biz de camiyle beraber havaya uçmuş oluruz. Öldüğümüzün farkına bile varmayız.

Şayet mermi isabet etmezse orada bekler ve kurtuluruz. Hem de efrat bizim kaçmadığımızı ve burada beklediğimizi görürse onlar da firardan vazgeçerek bize iltihak ederler. Efradın yardımıyla bombardımandan sonra dinamitlerin nakline devam etmiş oluruz.

Nail Bey bu teklif üzerine bir müddet düşündükten ve etrafına bakınarak kaçmak imkânı olmadığını bir kere daha anladıktan sonra çaresiz kâtib-i mes'ul beyin fikrine iştirakle onunla beraber caminin arkasını gidip durmuşlardı. Hayvanlarını da o tarafa çekmişlerdi. Orada şimdi her an ölümü bekliyorlardı. Mermiler birer birer patladıkça onlar da ölüme hazırlanıyorlardı.

Fakat ölüm bu defa da onları korumaya karar vermiş olacaktı ki, etrafta patlayan mermilerin bir tanesi bile camiye isabet etmemişti. Allah daha onların canını almak istememişti. Nail Bey'le kâtibi mesul bey caminin arkasında bombardıman bitinceye kadar her an havaya uçmak korkusuyla titreştikten sonra ortalık sükûnet bulunca tekrar meydana çıkmışlardı. Beş on dakika sonra, kaçan efrattan bazıları da yavaş yavaş görünmeye başladığından dinamitlerin nakline devam olunarak sandıklar nihayet düşman eline geçmekten kurtarılmıştı.

Bu sandıklar doğruca Trabzon'a ve oradan İstanbul'a gönderilmişti. Murgul'daki Amerikan bakır madeninde bulunan bu dinamit-

lerin daha sonra Çanakkale müdafaasında bile kullanılmış olduğunu kitabımızın başında yazmıştık. Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas cephesinde yaptığı son vazife bu olmuştu. Cepheden çekilirken orduya dört, beş bin kiloluk dinamit hediye etmişti.

Bu iş bittikten birkaç gün sonra kâtibi mesul bey yanında Teşkilât-ı Mahsusa'nın en cesur müfreze kumandanı olan Kâmil Bey de olduğu halde Trabzon'a dönmek için hazırlanmıştı. Bu hazırlık bittikten sonra bir gün şafakla beraber atlarına binerek iki arkadaş Trabzon'a doğru karargâhtan ayrılmışlardı. Kafkasya'yı alacağız. Rusya'daki Türklerle birleşeceğiz, koskoca bir Osmanlı Devleti kuracağız diye başlanılan işlerin başına getirilen kişilerden Kafkas cephesinde kalanlar şimdi Trabzon yolunu tutmuşlar, atlarının üzerinde konaktan konağa misafir gidiyorlardı.

Kâtibi mesul beyle Kâmil Bey bu suretle günlerce gittikten sonra nihayet Karadeniz sahilinde Atina'ya ulaşmışlardı. Şimdi ertesi sabah Trabzon'a hareket etmek için motor hazırlanıyordu. İki arkadaş bu işle meşgul iken, kendilerinin yerine tayin edildiği yazılan ve İstanbul'dan gelen Binbaşı Ali Rıza Bey'in de bir gün Atina'ya geldiğini haber almışlardı.

Onun için adam göndererek Ali Rıza Bey de onların Atina'da bulunduğunu duyduğundan o da Teşkilât-ı Mahsusa adamlarını aratıyordu. Nihayet iki taraf birbirini bulmuş ve vaziyet hakkında müzakereye başlamıştı. Bu müzakere neticesinde Ali Rıza Bey, Kafkas cephesine muntazam kıtalara ve çetelere kumanda edeceği zanniyla gidiyordu. Kâtib-i mes'ul beyden oradaki durumu öğrenince büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Onun için bir çaresini bulup geri dönmeği düşünmeğe başlamıştı. Öyle karmakarışık, başsız dolaşan çete efradıyla uğraşmaktan ise orduya dönmek Ali Rıza Bey için bin defa üstündü.

Çetin bir seyahat

Fakat kâtib-i mes'ul beyle Kâmil Bey'in Ali Rıza Bey meselesiyle meşgul olmaları için artık hiçbir sebep yoktu. Onların vazifesi bitmişti. İstanbul'a dönüyorlardı. Ali Rıza Bey istediği harekette

serbestti. İki arkadaş Trabzon yolculuğu sırasında yol üzerinde epeyce yenilikler görmüşlerdi. Trabzon vilâyetinin verdiği emir üzerine kaçak efrat toplatılarak Trabzon'dan itibaren hududa kadar uzamak üzere sırf topraktan bir yol inşasına başlanmıştı.

Askere alınmayan köylüler dahi bu çalışmaya katılıyorlardı. Arada geçen sular üzerine de sağlam köprüler kuruyorlardı. Onun için kâtib-i mes'ul bey arkadaşıyla beraber bu yeni yolu takip ederek güçlük çekmeden Atina'ya gelebilmişlerdi. Bu yolun Trabzon'a kadar devam ettiğini haber alınca hazırlanan motordan vazgeçerek iki arkadaş gene hayvanla Trabzon'a gitmeğe karar vermişler ve güzel bir günün sabahı Atina'dan ayrılmışlardı. Bu güzel yolda giderlerken kılığı kıyafeti düzgün bir zata rast gelmişlerdi. Bu zat Atina kaymakamı Tevfik Bey'di ve yolun inşasında büyük hizmetleri dokunmuştu. Kâtib-i mes'ul bey kaymakam beyi gördüğü muntazam yoldan dolayı tebrik ettikten sonra yoluna devam etmişti.

Fakat talih ona Trabzon'a gidinceye kadar daima karşısına güçlük çıkarmaya karar vermişti. Çünkü Atina'dan uzaklaştıktan bir müddet sonra bir köyün yakınından geçerlerken uzaklardan Rus torpidolarının geldiğini görmüşlerdi. Torpidolar hemen ateş açtıklarından iki arkadaş önlerindeki mısır tarlasına saklanmışlardı. Nisan başında mısır tarlası olamaz diyeceksiniz ama, saklandıkları tarla hakikaten mısır tarlasıydı. Geçen sonbaharda mısırlar toplandıktan sonra toprak tekrar bellenmediği için mısır fidanları olduğu gibi kalmıştı. İşte iki arkadaş bu kuru sapların yaprakları arasına saklanmışlardı.

Rivayet edildiğine göre, deve kuşları böyle yaparlarmış. Karşıdan avcıyı gördükleri zaman kafalarını otların arasına gizlerler ve bu vaziyette onlar avcılar görmedikleri için avcıların da onları göremediklerini zannederlermiş. Halbuki karşısındaki Rus torpidoları onları görmüş ve o tarafa doğru şiddetli bir ateş açmıştı. Torpidolar sahile o kadar yaklaşmıştı ki, her an karaya asker çıkarıp iki arkadaşı esir alabilirdiler. Kâtib-i mes'ul bey bunu düşündüğü için arkadaşına:

"— Gel birader burada durmayalım. Daha içerilere kaçalım! Yoksa son günümüzde Rusların eline esir düşeriz!" Demişti. Kamil Bey de bu teklifi uygun bulduğundan hemen mısır saplarının ara-

sından geçerek ve emekleyerek gerilere doğru gitmeğe doğru başlamıştı. Bir müddet bu suretle geriledikten sonra yolun kenarına çıkmışlar ve ondan sonra tabana kuvvet vererek köye doğru kaçınışlardı. Hayvanlar ise, Rus torpidolarını ilk defa gördükleri zaman bağladıkları bir ağacın dibinde kalmışlardı.

Trabzon'da

Kâtib-i mes'ul bey Kâmil Bey'ler köye varır varmaz doğru kahveye giderek Rus torpidolarının etrafı topa tuttuğunu haber vermişlerdi. Köy halkı top seslerini işittiği halde yerinden bile kımıldamıyordu. Çünkü o torpidolar, kahvedeki ihtiyarlardan aldıkları habere göre, sık sık gelip o havaliyi bombardıman ediyorlardi. Ne ise, Ruslar asker çıkarmadıklarından ve atılan mermiler isabet etmediğinden kâtib-i mes'ul bey bu sefer de büyük bir tehlikeden kurtulduklarından gidip atlarını bulmuşlar ve binerek Trabzon'a yollarına devam etmişlerdi.

Kâtib-i mes'ul ve Kâmil Beyler Trabzon'a geldikleri zaman gidip vali Cemal Azmi Bey'i ziyaret etmişlerdi. Daha önce dönmemiş olan Rıza Bey de orada bulunuyordu. Vali Bey Teşkilât-ı Mahsusa azasını Trabzon civarındaki Soğuksu denilen yerde yemeğe davet etmişti.

Bu davete icabet etmek için kâtib-i mes'ul bey kendisine biraz çeki düzen vermeğe mecburdu. Trabzon'a gelinceye kadar kıyafetine önem vermese de olurdu. Fakat Trabzon bir şehirdi. O şehirin sokaklarında hapis kaçağı gibi dolaşmak mümkün değildi. Fakat onun ne elbisesi, çamaşırı, ne de parası vardı. İstanbul'dan Trabzon'a getirtmiş olduğu bavulu Trabzon İttihat ve Terakki kulübünde duruyordu. Fakat kulüp binası kâtib-i mes'ul bey cephedeyken bir Rus bombardımanı sırasında yanmış ve yıkılmıştı. Şimdi binanın dört duvarından başka bir şeyi kalmamıştı.

Kâtibi mesul bey ziyafet davetini aldıktan sonra Rıza Bey'le Trabzon sokaklarında dolaşırken yanan binanın önünden de geçmişti. Bu sırada Rıza Bey'e:

"— Bu bina ile bizim de bavul ve içindeki elbiselerim ve çamaşırlarım da yandı. Şimdi böyle dımdızlak kaldık!" demişti. Rıza Bey her zamanki gibi kâtib-i mes'ul beyi Allah'tan yardım beklemeğe davet ederek ve Allah'ın inayetiyle her şeyin yoluna gireceğini söylerken kâtib-i mes'ul bey binanın dört duvarı içine girerek etrafına bakınmaya başlamıştı. Bir aralık başını yukarıya doğru kaldırınca evvelce kulübün hamam dairesi olan yerdeki duvardan aşağıya doğru bir kayış sarktığını görmüştü. Bu kayış bir bavul kayışı olabilirdi. Kâtib-i mes'ul bey bunu görünce Rıza Bey'i çağırarak:

"— Bak Rıza Bey, galiba benim bavul hamam dairesinde kalmış yanmamış; kayışı duvardan aşağıya sarkıyor!."

Rıza Bey de hakikaten kayışa benzer bir şeyin sarktığını görmüşse de yanan bir bina içindeki bavulun sağlam kalacağına ihtimal vermediği için kâtib-i mes'ul beye:

"— Yanılıyorsun, bina yandıktan sonra aylardan beri duvarın üstünde bavul kalır mı?." cevabını vermişti. Fakat kâtib-i mes'ul bey ısrar ediyor ve görülen kayışın mutlaka kendi bavuluna ait olduğunu söylüyordu.

Kâtibi mesul bey bavulunun yangın duvarı üstünde durduğunu o kadar şiddetle iddia etmişti ki, nihayet uzun bir merdiven tedarik edilerek duvara dayanmış ve bu merdivenle yanık bina iskeletinin hamam dairesine çıkan adam hakikaten orada bir bavul bularak merdivenden aşağıya indirmişti. Katib-i mes'ul bey bavulu görünce çok sevinmişti. Çünkü daha uzaktan görür görmez, bavulun kendisine ait olduğunu anlamıştı. Bavul derhal kâtib-i mes'ul beyin oturduğu otele götürülmüştü. Ve orada açılınca içindeki elbiselerin ve çamaşırların olduğu gibi kaldığı anlaşılmıştı. Yalnız bazı elbise ve çamaşır parçaları rutubetten biraz küflenmişti.

Kâtib-i mes'ul bey uzun zamandan beri ilk defa olarak kendisine bu sayede biraz çeki düzen verebilmiş, elbiselerini ütülettirmiş, temiz çamaşırlarını ve şık elbiselerini giyerek vali beyin ziyafetine gitmeyi başarmıştı.

Ziyafet çok mükemmel olmuştu. Gerek kâtib-i mesul bey, gerekse onunla beraber Teşkilât-ı Mahsusa'nın Kafkas cephesinde bulunmuş olan diğer zevat beş altı aydan beri çektikleri sıkıntılar-

dan sonra nefis yemekleri ve içkileri mideye yuvarlamışlardı.

Yemek bittiği zaman artık gece olmuştu. Dönüşte Trabzon eşrafından Mustafa Ruhi Bey, Rıza ve kâtib-i mes'ul beyleri evine davet etmişti. İki arkadaş orada kalmak ve yatmak istemem işlerse de yapılan ısrar üzerine geceyi orada geçirmişlerdi. Fakat yemek mükemmel olduğu halde o geceyi rahat geçirmek mümkün olamamıştı. Çünkü tam gece yarısında Rus donanması gelip Trabzon'u bombardıman etmişti. Rıza ve kâtib-i mes'ul beylerin, cepheden müthiş surette yorgun olarak dönmelerine rağmen, böyle bir bombardıman sırasında uykularına devam edemeyeceklerini söylemeye hacet var mı?.

Rıza ve kâtibi mes'ul beyler ertesi gününden itibaren İstanbul'a dönmek için fırsat kollamışlar ve nihayet bir iki gün sonra Trabzon'dan kalkan bir vapura binerek salimen ve Rus donanmasına tesadüf etmeden İstanbul'a dönmeyi başarmışlardı.

Son zamanlara kadar Rıza Bey cephesinde bulunmuş ve Kafkasya istilâ edilecek olsaydı, Gürcüleri Almanya tarafına kazanmak vazifesiyle mükellef bulunan Şmit ve Mayer gibi Alman ajanları Rıza ve kâtib i mes'ul beyler Trabzon dönmeden birkaç hafta evvel Trabzon'a iade edilmiş bulunuyorlardı. Kâtib-i mes'ul bey onlara Trabzon'da tesadüf etmişti. Onlar da ait oldukları makamdan müstakbel hareket tarzları için emir bekliyorlardı. Ve emri alır almaz, onlar da hareket edeceklerdi. Rıza Bey İstanbul'a döndükten sonra Teşkilât-ı Mahsusa'nın İstanbul merkezinde çalışmış, fakat başka bir cepheye gitmemişti. Kâtib-i mes'ul bey ise Türkiye haricinde aldığı bir vazifenin başına geçmişti. Nail Bey Teşkilât-ı Mahsusa'nın Trabzon cephesi kumandanlığına devredilmesi üzerine o da uzun müddet orada kalmayarak Trabzon'daki vazifesine dönmemişti.

Pek büyük ümitlerle başlanmış ve hazırlanmış olan Kafkas cephesindeki Teşkilât-ı Mahsusa icraatı bu suretle kendiliğinden sönmüş, ilk haftalardaki istilâ arzuları yerine şimdi vatanı düşman hücumuna karşı müdafaa etmek kaygısı hâkim olmuştu. Doktor Bahaettin Şakır Bey İstanbul'a dönmeden evvel, arkadaşlarıyla toplanarak yeni vaziyeti konuşmuşlar ve yapılacak işler hakkında bir program çizmişlerdi. Bu programda mühim ve dikkate değer olan aşağıdaki maddeleri içeriyordu:

"Asıl Teşkilât-ı Mahsusa merkez-i umumisinin faal ve faydalı bir şekle çevrilmesi lâzımdır. Program çizilmesi mahallî heyetlere bırakmak icap eder. Bilhassa teşkilât için lâzım olan mahalli vasıta heyetlere ait bulunmalıdır.

Doğu havalisine gönderilecek olan efradın, şahısların ve heyetlerin doğrudan doğruya Doğudaki Teşkilât-ı Mahsusa merkezine tabi bulundurulması icap eder.

Almanlar meselesine gelince umumî harbe iştirakimiz üzerine memleketimize gelen Alman zabitlerinin ve askerlerinin adedi günden güne artmaktadır.

Almanya bu işi Türkiye ile bir ittifak yapmaktan çok Doğudaki nüfuz ve kuvvetini arttırmak için yapıyor. Bu itibarla Almanlar meselesi iki kısma ayrılıyor. Bunlardan birincisi Doğuda Almanlar ve diğeri de Türk ordusunda Almanlar olmak lâzım gelir.

Doğuda Almanlar meselesinin mahiyeti şudur: Almanlar Doğuda Rusların yerini almak istiyorlar. Bütün sözleri, hareketleri, tavırları bunun böyle olduğunu teyit etmektedir.

Orduda Almanlar meselesine gelince...

Harbe iştirak edeliden beri Türkiye'ye gelen Almanların birinci meşgalesini Osmanlı Devleti dahilinde yaşayan Hıristiyan anasırı ellerine almaktan ibarettir. Hattâ Kafkasya'da bile Hıristiyan unsurlardan başka İslâm unsurlar arasında bile Türkiye için muzır olabilecek siyasî fikirler telkinine çalışıyorlar,

Orduda Almanlar, meselesine gelince Almanlar Türkiye'nin kendileriyle beraber harbe girmesini, bir sipariş muharebesi kabul ediyorlar. Maksatları Türklere kan döktürmek ve fakat kendileri hiç kan dökmemektedir. Buna yapmaya hiç hevesli değildirler. Türk ordusuna giren Alman zabitlerinin hiçbirisi ehliyet ve fedakârlık göstermemiştir. Onlar yalnız orduya tahakküm etmek istiyorlar, kötü siyasi çıkarlarının takibinden geri durmuyorlar. Güç vaziyetlerde kaldıkça en ufak vesilelerden istifade ederek geri çekiliyorlar. Bunun için icap ederse yalan söylemekten de çekinmiyorlar. Harbin

muhtelif safhalarına gelince, Erzurum ordusu kumandanlığının ilk devirde yaptığı hatalar ve gösterdiği iktidarsızlık son harbin şayanı esef bir surette neticelenmesine sebep olan en büyük etkenlerdendir. İklimin fena tesirleri, iaşenin noksan olması, nakliye vasıtalarının ihtiyaca yetmemesi, muhaberenin lâyıkı veçhiyle temin olunmaması, cepheye hasta hasta kuvvetler gönderilmesi, sıhhî meselelere ve sıhhî teçhizata harp başlangıcında icap ettiği kadar ehemmiyet verilmemesi de eklenerek Kafkas cephesi tutulamayacak bir hale gelmiştir."

Doktor Bahaettin Şakir Bey'le arkadaşlarının tespit ettikleri bu noktalar hakkında dikkatlerin çekilmesi artık faydalı bir netice verebilir miydi? Bu noktaların hepsini harbe başlamazdan önce düşünmek ve ona göre hareket etmek lâzım gelirdi.

Harbin en hararetli bir devrinde o noktaları göz önüne koymaktan artık hiçbir fayda elde edilemezdi. Nitekim Almanların harbi, sipariş harbi kabul ettikleri, kan akıtmaktan çekindikleri ve hiçbir yerde fedakârlık göstermedikleri yazıldıktan sonra Türk orduları kendi hudutları dışında Lehistan'da, Romanya'da, Makedonya'da Almanya hesabına kan akıtmaya sevk olunmamış mıydı? Madem ki İttihat ve Terakki erkanı Almanların Doğuda nüfuz kazanmak ve Hıristiyan unsurları elde etmek için ara sıra karıştıklarını daha harp başlangıcında anlayabilmişlerdi, o halde hiç olmazsa yalnız kendi hududumuzu müdafaa ile yetinerek tâ uzaklara ordu gönderilmesine mâni olmaları icap etmez miydi? Bir de Filistin ve Irak cephelerini müdafaa edecek kâfi miktarda kuvvetlerimiz vardı da fazlasını mı Lehistan'a sevk etmeğe kalkışıyorduk? Bunun böyle olmadığı gün gibi aşikârdı. Kendi hudutlarımızı müdafaa için bir nefer bile ayıracak bir vaziyette değilken yabancı cephelere fırka fırka asker sevki büyük bir hata değildi de ne idi?

Şüphesiz, bütün bu işleri hep Enver Paşa yapıyordu ve İttihat ve Terakki Merkez-i umumisi Enver Paşa'nın icraatına mâni olamıyordu. Fakat Enver Paşa olsun, İttihat ve Terakki olsun, umumî harpten ortaklaşa mes'uldüler ve nitekim müştereken de mes'ul tutulmuşlardı.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın bir tarafta Enver Paşa ve diğer tarafta asıl İttihat ve Terakki olmak üzere arada mevcut olan anlaşmazlık-

tan doğduğu tefrikamızın başında yazılmıştı. Bu anlaşmazlıktan her nerede olsa kendisini gösteriyordu. Almanların Doğuda kuvvetlenmesine bir taraftan Enver Paşa ister bilerek, ister bilmeyerek yardım ederken umumî harbe girdikten birkaç ay sonra en ileri gelen İttihat ve Terakki erkânının bu nüfuzu muzır bularak onun önüne geçmeğe çalışmaları her iki taraf arasındaki zıddiyetin mevcudiyetine delâlet etmez miydi?

Enver Paşa ve onunla beraber bir çok kimseler Kafkas cephesinin beklenilen ümidi elde edememesine rağmen, eski istilâ hırslarından vazgeçmemişlerdi. Bu hırslar geçici bir müddet için geri bırakılmıştı. İlk fırsatta o hırsların tatmin edilmesi daima kararlaştırılmıştı. Rusya'daki Türklerin Türkiye'ye bağlanması fikri o kadar sabit idi ki bunun için lâzım olan programlar hazırlanmış bir halde duruyordu. Nitekim aradan üç sene geçtikten ve Rusya gene bizim harbe iştirakimiz yüzünden mağlûp olunca. Rusya'daki Türkler meselesi tekrar canlanmıştı. Rusya'daki Türklerin durumuna vakıf olanlar Rusya'nın mağlubiyetiyle elde edilen o tarihî fırsattan nasıl istifade edilebileceğini İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezi umumisine verdikleri lâyihalarda aşağıdaki surette planlanıyorlardı.

"Kahraman askerlerimizin muvaffakiyeti ve umumî harbin bereketi olmak üzere Müslüman-Türk illerinin serbest gelişmelerine engel olan Rusya Çarlığının eli kırıldı. Yarını bilmeyiz. Bugün için kuzey ve doğudaki, Kafkasya'daki bütün Müslüman-Türk zümreleri gergin bir haldedir. Bundan dolayı gönüllerindeki bütün mefkurelerini gösterebilirler.

Bu hesap Fransızlar, İngilizler için de böyledir

Asırlardan beri beklendikten sonra nihayet şimdi elde edilebilen bu fırsat keşke evvelinden bilinse idi de ondan azamî surette istifade temin etmek mümkün olsaydı! Bu fırsatın pek çok zaman devam etmeyeceğine şüphe yoktur. Çünkü Rus elleri gene birleşirler ve millî mefkurelerinin ilham ettiği programlarını tatbike koyulurlar. Yahut Rus elleri ezici çoğunluklarıyla münferit bir halde bizim doğu ve batı zümrelerini, hattâ güney taraflarını tazyikte menfaat

duyarak ananevi siyasetlerine dönebilirler. Zaten batı ve doğudaki Müslüman-Türk ellerinin coğrafi vaziyetleri de düşmanlarının tazyikine fevkalâde müsaittir. Çünkü yerleri geniş olduğundan tabiatıyla birbirlerinden uzak bulunuyorlar ve birbirlerinden istifade edemiyorlar. Halbuki, millet halini almış olan hiçbir kavmin elleri böyle dağınık ve yaygın değildi.

Almanların, İngilizlerin, İtalyanların ve Fransızların bugün sakin oldukları anavatanları göz önüne getirilsin. İşte bunlar da mazide eller halinde yaşarlarken bile şimdiki yerlerinde bulunuyorlardı. Görülüyor ki, onların ayrı ayrı oturdukları yerler, Müslüman-Türklerin on beş yirmi elinin ancak birinin yeri kadar bile değildir. Meselâ bütün Alman, İtalyan ellerinin yerleri bugünkü Kazak, Kırgız yerlerinden çok küçük değildir. Bu hesap Fransız, İngilizler için de böyledir.

Ellerin böyle fazla, geniş yerlerde çok dağınık olması birbirlerine yaklaşmalarını güçleştirerek sosyal seviyeye tekâmül yolunda ilerlemelerine mani olmaktadır. Bu halin diğer suretlerle de zararları vardır. Bilhassa kalabalık olan bayağı milletlerin taşarak yerleri geniş olan eller arasına girmesi onların ilerlemelerine mani olduğu gibi gelecekte dahi gelişmelerini güçleştirmektedir.

Müslüman-Türk ellerinin hemen hepsi bu felâkete maruzdur. Batıdaki Müslüman-Türk zümrelerini gözümüzün önüne getirelim: Volga havzasından başlayarak ta Yeniçay (Yenisey) nehri boyuna kadar olan yerler birkaç asır önce yalnız Türkler tarafından meskûn iken, bugün aynı yerler Rusların istilâsı altında kalmış, asıl yerli Müslüman Türkler bu yabancı unsurlarla çevrilerek kuşatılmışlardır. Batı zümresinden yalnız Başkırlar bir dereceye kadar toplu bir halde bulunuyorlar. Bununla birlikte bunların da topluluğu nispî bir şeydir. Kuzey, kuzeybatı taraflarından bunların da bünyeleri Rusların istilâsı yüzünden bozulmuş ve bu bozukluk hayli içerilere kadar gitmiştir.

Volga ve Kama havzalarında olan Müslüman Türkler de yüzlerce küçük küçük parçalara ayrılarak sosyal gelişmelerine manî olabilecek bir surete kalabalık Rus kuleleriyle boğulmuşlardır. Hele bunların daha kuzeyde ve Sibirya'da olan kısımları dokuz on parçaya ayrılarak sosyal gelişmelerine yabancı kalanlar arasında

sıkışıp kalmışlardır.

Batı zümreleri bünyelerindeki fevkalâde mukavemet sayesinde ihtilâlden kurtulabilmiş iseler de, ileride serbest bir surette gelişmeleri güçtür. İşte bu hal sırf yabancı unsurların Rusya'daki İslâm Türkler'in bünyelerini delerek arasına girmelerinden ve girmeye imkân bulabilmelerinden meydana gelen bir felâket kabul edilmektedir. Bu bünyeler kültür itibarıyla asıl kitleye katılarak millet halini almadan böyle tehlikeli vaziyetlere düşmek üzeredirler.

Dün, Türkistan'da ve hattâ Kafkasya ve Kırım havalisindeki Türk elleri de Rusların istilâsına maruz idi. Fakat buralarda henüz tehlike o kadar büyük değildir. Çünkü kuvvetli bir millî uyanış Müslüman-Türk bünyesindeki yabancı mikropları dışarıya atabilmektedir.

Bizim bugünkü vazifemiz bu tehlikeyi aramak ve ondan kurtulmak için elimize geçen şu büyük fırsattan istifade ederek vaziyetimizi sağlamlaştırmaktır. Tarihte görülen bütün uyanışlar ve bütün kurtuluşlar böyle millî felâketleri takip eden fırsatlar sayesinde elde edilmiştir. Alman elleri Fransız tehlikesini görerek birleştiler. İtalyan elleri Avusturya ve Fransa tazyiki üzerine uyandılar.

Bugün Rusya'daki Türk-Müslüman elleri de aynı vaziyettedirler. Aradaki fark bunların biraz da dağınık olmasındadır. İş bundan dolayı biraz güçleşebilir. Fakat bu güçlük karşısında ümitsiz olmamak lâzımdır. Şimdiki dağınıklık birleşik bir siyasî idare tesisine mani olabilir. Böyle bir idare şimdilik lâzım değildir. Bundan evvel Türk Müslüman ellerinin şimdiki hallerinden yükselerek "bir Müslüman-Türk milleti" teşkil edecek seviyeye gelmeleri icap eder. Bir kere böyle metin bir millet teessüs ederse, ondan sonra uluslararası sağlam bir mevki kazanacağı için varlığını muhafaza edebilecek siyasî bir vaziyet alması artık pek tabiî bir şey olur. O zamana kadar her elin millî vazifelerini unutmaması lâzımdır.

Rusya'daki koca Müslüman-Türk âlemi üç el zümresi olmak üzere güneylilere, doğululara ve batılılara ayrılır. Bu üç zümre arasında çok eski zamanlardan beri samimi münasebet ve muhabbet devreleri geçirilmiştir. Şimdi de birbirleri arasında sosyal müesseseler teati edilmektedir. Güney ve doğu zümreleri arasındaki

samimî muhabbet vesileleri, dinî, mezhebi alâkalar son zamanlarda matbuat vasıtasıyla daha fazla artmaktadır. Aradaki mesafelerin uzaklığına ve yapılan, propagandalara rağmen Rusya Türkleri gittikçe birbirlerine kendiliklerinden yaklaşmaktadırlar.

Bu hal mazeret götürmez, itiraz kabul etmez bir hakikattir. Şu kadar var ki, bu kadar muhteşem tabiî bir gelişim karşısında Osmanlı Devleti'ne düşen bir vazife vardır. Bu vazifeler bugüne ve yarına ait olmak üzere iki kısma ayrılabilir: Bugün ait olanları "acil vazifeler" ve yarına ait olanları ise "yavaş yavaş yapılacak vazifeler"dir. Acil vazifeler şunlardan ibaret olmalıdır:

1- Kültür merkezinin alacağı vaziyet ile yapılması lâzım gelen vazifelerin çeşitlerini ve vasıtalarını tetkik etmek ve kararlaştırmak üzere İstanbul'da Müslüman-Türk ellerinin ahvaline vâkıf kişilerden kurulu bir komisyon oluşturulmalı ve hemen işe başlamalıdır.

Bu komisyonun en önce halledeceği meseleler ikinci maddede gösterilenlerdir.

2- Rusya'nın yok olması üzerine hür bir halde kalmış olan Müslüman Türk elleriyle doğrudan doğruya haberleşme sağlamak, için sefaretimize bağlı veyahut müstakil bir merkezi idareye bağlı olmak üzere Kafkasya'da, Hive'de, Buhara'da, Türkistan'da, Ufa'da Kazam'da, Sibirya'da, Altay'da, Azerbaycan'da, Kâşgar'da birer memuriyet kurmak ve bu memuriyetlerin kültür ve malî vaziyetlerini açık bir surette tayin edilerek hemen işe başlattırılması, bu memuriyetlerin vazifeleri aşağıdaki kısımlara ayrılmalıdır:

A- Siyaset ve kültür itibarıyla gelişmek fırsatına kavuşan siyasî ve millî mefkuremize uygun bir surette ve ortaya çıkmalarına çalışmak;

B- Bu maksatların elde edilmesi için öğütler vermek ve verdirmek, yayında bulunmak, etkili olan çevreler ile temasa gelmek vesair her türlü vesilelerden istifade etmek;

C- Türk-İslâm elleri arasındaki bütün siyasî ve millî cereyanları takip ederek bunlardan merkezi haberdar etmek.

3- Gazetelerle ve hususî vasıtalarla alınan haberlere göre do-

ğu, batı ve Kafkasya'nın bazı Müslüman-Türk ellerinde asker teşkilâtına başlanılmış ise de, tecrübesizlikler dolayısıyla bu işin gayet ağır gittiği anlaşılmaktadır. İşte bu kardeşlerimizin şu hayırlı girişimlerine kültür merkezi tarafından, tecrübeli bir büyük baba sıfatı ile acil bir yardımda bulunmak.

Yavaş yavaş yapılacak vazifelere gelince onlar zümreler, eller arasındaki yakınlık ve cereyanları kolaylaştırmaya yardım edeceği muhakkak olan birtakım vazifelerdir ki "ilmî vazifeler" ve "pratik vazifeler" adıyla ikiye ayrılabilir. İlmî vazifeler, Türk zümreleriyle ve ellerine ait sosyal müesseseleri ilmen tetkik etmek cümlesiyle özetlenebilir. Bu ilmi tetkikler ihtisas işi olup dürülfünuna, ilmî encümenlere, sosyologlara ve tarihçilere ait vazifelerdir.

İşte ancak böyle ilmî tetkikatın ardından zümre ve ellerin içyüzü ve aralarındaki mesafe ve bu mesafeyi meydana getiren birleşik ve çeşitli müesseseler meydana çıkar. Bu zümreleri ve elleri birbirine yaklaştıran birleşik ve uzaklaştıran çeşitli müesseseler meydana çıktıktan ve birlik, anlaşmazlık noktaları açıkça görüldükten sonradır ki, asıl vazifemizin tesiri artar.

Umumî vazifelerde aradaki birleşik müesseselerin takviyesi ve çeşitli mümessillerinin birlik noktasına matuf bulunmalıdır. Bu noktaları kolaylaştıran en iyi vasıta da zümreler, emeller arasındaki münasebetleri, temasları çoğaltmaktan ibarettir. Bunun için de şimdilik aşağıdaki çarelere başvurmak hatıra geliyor.

1- Ellere mensup gençlerin talebenin Türk mekteplerinde ve darülfünunlarında tahsil edebilmeleri için gerek Türkiye'ce, gerekse mevzu zümre ve elce kolaylık göstermek;

2- Osmanlı İmparatorluğu ile eller arasında seyahatler tertip etmek;

3- İlmî, kültürel meselelerin müzakeresi için bütün İslâm-Türk âlimlerinin ve delegelerinin iştirakiyle kongreler tertip etmek;

4- Eller, zümreler arasında iktisadî münasebetler tesisine imkân varsa Müslüman, Türk merkezlerinden bazılarında genel panayırlar, sergiler tertibine çalışmak; (Tabiî bunun meydana çıkması zamana muhtaçtır.)"

İşte bu ve buna benzeyen lâyihalar ve raporlarla İttihat ve Terakki erkânının Rusya'daki İslâmlar hakkında dikkatleri çekililiyor ve Rusya'nın yok olması üzerine ele geçen fırsatın kaçırılmaması için hemen faaliyete geçilmesi tavsiye olunuyordu. Fakat bu fikirler yeniden ortaya çıktığı zaman artık iş işten geçmiş oluyordu. Çünkü umumî harbin son safhaları yaşanıyordu. Rusya'da kurulan Bolşeviklik, İstanbul'daki İttihat ve Terakki hükümetinin Rusya'daki Türkler arasında yapacağı propagandadan her halde daha etkili ve daha kuvvetli idi. Belki dünya o zaman Rus Bolşevizminin ne demek olduğunu anlayamamıştı da, Türkiye'de yaşayan bazı Rusyalı Türkler, ırkdaşlarının artık serbest kaldığına inananarak onları birleştirmek için bir fırsat elde edildiğini zannediyorlar ve bu hususta İttihat ve Terakki hükümetini uyandırmağa çalışıyorlardı. Fakat bir taraftan Bolşeviklik ve diğer taraftan beş altı ay sonra Umumî harbin verdiği netice Rusya'daki Türkleri birleştirmek gibi büyük bir vazifenin de İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa merkezine verilmesine engel olmuştu.

Daha sonra Bolşeviklerin Kafkas cephesinden ricatleri üzerine Türk ordusu ilerlemeye başladığı zaman Kafkasya'daki Türklerin Osmanlı Devleti'yle birleşmelerine engel olmak isteyenler itilâf devletlerinden önce Almanlar olmuştu.

Dört sene sürekli omuz omuza harp ettiğimiz Almanlar bu suretle silâh arkadaşlığının ne demek olduğunu ve bizi niçin harbe soktuklarını fiilen ispat etmişlerdi. 1918 senesi Mayıs'ının sonlarına doğru güney Rusya'da bulunan ve Alman ordusuna mensup olan 3000 kişilik bir alay Bavyera askeri Türk ordusundan önce Bakü'ye yetişerek orasını zapt etmek ve bizi emri vaki karşısında bulundurmak istemişti. Fakat Enver Paşa'nın biraderi olan Nuri Paşa'nın kumandası altındaki Türk askerleri daha evvel yetişerek Bakü'deki petrol madenlerinin elden gideceğini anlayan İngilizlerin Irak cephesinden İran yoluyla alelacele Bakü'ye gönderdiği İngiliz generali Dunsterville'in 1500 kişilik bir müfrezesini mağlûp ettikten sonra şehre girmeye muvaffak olmuşlardı. Bunun üzerine General Dunsterville kılıç artıklarıyla gene Hazar Denizi yoluyla geri gittiği gibi Almanlar da Bakü'ye girmeye cesaret edemeyerek Kuzey Kafkasya'ya çekilmeye mecbur olmuşlardı. Umumî harpte ordumuzda yüksek mevkiler işgal etmiş olan General Von Kresa o za-

man Sivastopol'dan vapura bindirilerek Poti limanına çıkarılan ve Bakü'ye doğru yürüyen bu Bavvera alayına kumanda ediyordu. Bu hadise de ispat ediyordu ki, şayet harbi kazanmış bile olsaydık, Kafkasya'nın Türkiye'ye ilhakına, umumî harpte bize düşman olan devletlerden önce Almanya engel olacaktı. O zaman Enver Paşa'nın Alman yardımıyla korumak istediği muazzam Osmanlı Devleti gayesinin gene Alman yardımıyla suya düştüğü ve o gaye için akıtılan yüz binlerce Türk kanının da Alman çıkarları için akıtıldığı anlaşılmış olacaktı.

MAKEDONYA VE TRAKYA CEPHESİNDE ÇETELER

Teşkilât-ı Mahsusa'nın muhtelif cephelerde kolları olduğu ve her bir kolun başka maskatlar altında çalışmak üzere meydana getirildiğini tefrikamızın başında yazmıştık.Kafkas cephesinde Dr. Bahaettin Şakir ve Rıza Bey'ler çalışırken Makedonya ve Trakya cephelerinde teşkil edilen çeteler de Bulgar komitecileriyle birlikte çalışarak bir taraftan Sırbistan ve diğer taraftan Yunanistan'a karşı haraket ediliyordu. O sırada Bulgaristan henüz Umumi harbe katılmamıştı. Bulgar hükümetinin alcağı vaziyet de şüpheli idi. İtilaf devletleri tarafını mı, yoksa Almanya-Avusturya tarafını mı seçeceği kesinlikle bilinemiyordu.Yalnız malum olan birşey varsa, o da Bulgarların Makedonya'yı unutmamış olmalarıydı. Onlar her neye mal olursa olsun, Makedonya'yı ve Trakya'yı Sırplardan geri almak istiyorlardı.Gayeye ulaşmak için hangi hangi tarafa katılmalarının uygun olacağını düşünüşorlardı.

Onlar için Umumi harp başlangıcında vaziyet şu idi :

Makedonya ve Trakya Sırbistan'la Yunanistan'ın elinde bulunuyordu. Sırbistan umumi harbe sebep olan memleket itibariyle itilaf devletleri tarafında bulunuyordu. Bundan dolayı Bulgaristan'da itilaf devletleri tarafına geçecek ve Sırbistan'la omuz omuza harp edecek olursa Makedonya'nın Sırbistan'dan alınıp Bulgaristan'a verilmesine imkan yoktu. Şu halde Sırbistan'a düşman olan tarafa katılarak Sırpların mağlup edilmesine çalışmak ve o suretle Makedonya'ya sahip olmak lazım geliyordu. Bununla beraber Bulgaristan bizden daha çok yavaş haraket ederek bir müddet daha beklemek istiyordu.

Onun maksadı bu bekleme devresinde vaziyeti epeyce tetkik etmek ve şayet Almanya tarafı galip gelebilecek ise, ondan sonra onun tarafına geçmek idi. Birde o zamanki Sofya hükümeti Almanya tarafında harbe iştirak edecek olursa, bu yardımını oldukça pa-

halıya satmak istiyordu. Hatta harbe iştirak etmek için koştuğu şartlar arasında Doğu Trakya'da ki Türk arazisinden bazı parçaların Bulgaristan'a verilmesi bile vardı.Hatta bu yüzden Türkiye ile Bulgaristan'ın arası açılmak üzere bulunuyordu.

Türk arazisi isteyenlerle harp edebiliriz

O günlerde, Babıâli ile Bulgaristan arasında bu mesele hakkında Almanya vasıtasıyla müzakereler cereyan ediyordu. Ben de Tanin Gazetesi heyeti tahririye müdürü idim. Bir gün öğleye doğru matbaada iken telefon çaldı. Gidip telefonu açtığım zaman bir ses:

"— Ben Enver" dedi. "Şimdi Harbiye Nezareti'ne lâftan anlar bir muharrir gönderiniz, bazı şeyler söyleyeceğim."

"— Emredersiniz" deyip telefonu kapattım. O saatte matbaada muharrirler bulunmadığı için "lâftan anlar bir muharrir" hakkını kendime vererek bizzat Harbiye Nezareti'ne gittim. Tanin'den geldiğimi söyleyince derhal Enver Paşa'nın huzuruna kabul edildim. Paşa beni karşısına oturttuktan sonra dedi ki:

"— Beni iyi dinleyiniz. Bulgarlar Doğu Trakya'nın bazı kısımlarını istiyorlarmış. Harbe iştirak etmeden önce bu meselenin hallini şart koşmuşlar Tanin Gazetesi şimdi bu haberi duyunca gelip benimle mülakat etmiş olacak. Ben de bu mülakat sırasında böyle bir talebin aslı ve esası olmadığını, Bulgarlara değil, bir karış Türk arazisi vermek, hattâ onların böyle bir talebini savaş sebebi kabul edeceğimi size söylemiş olacağım. Siz bu tarzda bir mülakat yazıp yarınki Tanin Gazetesi'yle neşredeceksiniz. İyi anladınız ya?"

Ne demek istediğini bir asker gibi Enver Paşa'ya tekrar ettikten ve iyice anladığıma bu suretle kanaat getirttikten sonra Harbiye Nezareti'nden çıkarak düşüne düşüne Tanin'e döndüm. Yolda kendi kendime diyordum ki:

"— Harbiye Nazırı Enver Paşa şimdi de haricî siyasete karışmak istiyor. Mesele yalnız bir istemekten ibaretken, ortaya istenilen şeyi veren ve zorla almak isteyen de yok iken, birdenbire yarı resmî bir mahiyete sahip olan Tanin Gazetesi'nde Harbiye Nazı

rı'nın Bulgarlar tarafından vaki olacak böyle bir talebi harp vesilesi kabul ederim demesinde bir mana var mı? Bu mülakatı Tanin'de neşretmeden önce meseleyi alâkadar zevata anlatmalı ki, yanlış bir harekette bulunmuş olmayalım!"

Gerçekten biraz sonra meseleyi o zaman Dahiliye Nazırı olan Talât Paşa'ya anlattığımız ve böyle bir mülakatın yayınlanmasının uygun olup olmayacağını kendisinden sorduğumuz zaman Talât Paşa:

"— Sakın ha" demişti. "Bir taraftan Bulgarlarla bir anlaşma meydana getirilmesine çalışılırken, diğer taraftan Harbiye Nazırı'nın ağzından çıkan böyle beyanatın gazetede neşredilmesi bütün işleri altüst eder. Siz yazmayınız. Ben şimdi Enver Paşa'yla konuşur, onu bu fikrinden vaz geçiririm!"

Tabiî mülakat Tanin'de yayınlanmamıştı. Fakat Bulgarlar harbe iştirak etmek için bir türlü kararlarını veremiyorlardı. Bulgaristan'da harp isteyenler yalnız Bulgar komitecileriydi. Onlarda iki kısma ayrılıyordu. Bir kısmı Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını istediği halde, diğer kısmı da doğrudan doğruya Makedonya'nın istiklâli için çalışıyordu.

Umumî harbin başlangıcında İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa merkezi bu Bulgar çeteleriyle beraber çalışmaya karar vermişti. Süleyman Askerî Bey bu iş için lâzım gelen tedbirleri almıştı. Kurulacak çeteler Bulgar çeteleriyle ortaklaşa hareket edeceği için bu teşkilât için lâzım olan talimatname gereğince Bulgar komitelerinden aynen alınmıştı. Talimatnamenin en mühim maddesi diyordu ki:

"Bir çete düşman arazisine girdikten sonra, düşman tarafından ne kadar tazyik görürse görsün, bir daha dost araziye iltica etmeyecektir. İltica edenler idam olunurlar."

Çeteler ancak düşman arazisinde ve civar mıntıkalarda faaliyet gösterecek ve o mıntıka reisinin kumandası altına girecekti.

Talimatname hazırlandıktan ve müşterek mesai tespit edildikten sonra Süleyman Askerî Bey, hemen hepsi Makedonyalı ve Trakyalı Türklerden kurulu olan kişileri Teşkilât-ı Mahsusa merkezine davet ederek onlara demişti ki:

"— Makedonya'da ve Trakya'da Bulgar komiteleriyle birlikte çalışılmak üzere Sofya'ya gidilecektir. Bundaki maksat şudur: Orada kurulacak olan çeteler Sırp ve Yunan arazisinde çalışacaklar. Almanların müttefiki olan ve hali hazırda Sırplara karşı harbeden Avusturya ordusuna yardım edeceklerdir. Bu yardım şu suretle olabilir: İtilâf devletleri Selanik yoluyla Sırp ordusuna yardım ediyor, cephane, silâh vesaire gönderiyor. Gizli surette asker de sevk ediliyor. Çeteler Bulgaristan-Sırbistan hududunda veyahut Bulgar-Yunan hududundan Sırp ve Yunan arazisine geçecekler, bu nakliyatı sekteye uğratacaklar, bu maksatla mühim demiryolu köprülerini havaya uçuracaklardır. Bundan başka çeteler hudutlarda kargaşalık yaratarak Sırp karakollarını telâşa düşürecekler, cepheden asker çekip hududu dövmeye Sırpları mecbur edecekler, velhasıl bir çetenin müttefik bir devlete yardım etmek için ne yapması mümkünse hepsini yapacaklardır.

Çeteler bu suretle faaliyete geçtikten sonra Bulgarların da müteredditvaziyetlerini bırakarak harbe sürüklenecekleri ümit olunmaktadır. Siz şimdi doğruca Sofya'ya gideceksiniz. Orada Bulgar komitecilerinden Todor Aleksandrof'la General Prologerof u göreceksiniz. Lâzım olan silah ve cephane size onlar tarafından verilecektir."

Teşkilât-ı Mahsusa'nın reisi olan Süleyman Askeri Bey'den bu talimatı alan zevat erkân-ı harp yüzbaşılarından Mehmet Ali Bey, İsmail Hakkı Bey, Halil Efendi, Yahya Kaptan, İrfan Bey, Hafız Recep ve daha bazı kimselerdi. Bunlar kendilerine lâzım olan çete efradını gene Makedonyalılar arasından seçildikten sonra İstanbul'dan Sofya'ya hareket etmişlerdi.

Sofya'dan kendilerine lâzım gelen yardımı yapacak olan Bulgar komitecilere reisleri Aleksandrof ile General Protogerof hükümete taraftar olan komitelerin başında bulunuyorlardı.

Makedonya meselesinde başka bir açıdan takip ettiklerinden dolayı Bulgar hükümetine aleyhinde olanlar ve Makedonya'nın muhtariyetini isteyenler ise meşhur komitecilerden Sandanski ile Paniçe idiler.

İstanbul'dan hareket eden heyet Sofya'ya ulaştıktan sonra gi

dip *Makedonya Oteli*'nde Aleksandrof'la General Protogerof'la buluşmuşlardı. O otelde maruf Bulgar çeteleri kaptanlarından Peter Çavlef'in hazır bulunduğu halde Türk ve Bulgar çetecileri arasında bir müzakere yapılmış ve takip edilecek hareket hattı çizilmişti.

Makedonya Oteli'ndc çizilen program gereğince Makedonya ve Trakya'da faaliyet icra edecek olan çeteler Bulgar ve Yunan hududuna yakın olan noktalardan idare edilmek üzere dört cepheden meydana gelmiş olacaktı. Makedonya'ya karşı hareket edecek olan çeteler Ustrumca'dan ve Trakya'ya karşı hareket edecek olan çeteler Nevrekop kazasının Fistana köyünden idare edilecekti. Drama ve Serez mıntıkası Halil ve İrfan Efendi'lere, Doyran mıntıkası Yüzbaşı Mehmet Ali Bey'e, Radvişte Tikveş mıntıkası Yahya Kaptan'a ve Cuma-i balâ mıntıkası Ali Bey isminde birisine verilmişti. Bütün bu harekâtı idare etmek ve daima nezareti altında bulundurmak üzere bütün Makedonya ve Trakya Türk çeteleri müfettişliğine Çolak İbrahim Bey tayin edilmişti. İbrahim Bey'in merkezi Ustrumca idi. Yukarda bahsettiğimiz dört mıntıkanın idaresine beyin edilen Türk çete kaptanlarının refakatine birer Bulgar komitecisi verilmişti. Meselâ Nevrekop'ta Filipof ve Ustrumca'da Spuşef bulunuyordu.

Çete reisleri İstanbul'dan hareket ederlerken miktarları on ile on beş arasında yemin eden çetecileri beraberlerine almışlardı. Merkezi Fistana olan Nevrekop'da Halil ve İrfan Efendi'lerin maiyetinde otuz kişi bulunuyordu. Bu mıntıkada çalışanlardan İrfan Efendi çabuk İstanbul'a dönmüş ve orada yalnız Halil Efendi kalmıştı. Ustrumca'da Yüzbaşı Mehmet Ali Bey'in maiyetinde Tikveşli Hüseyin Kaptan ve Zeki Kaptan vardı. Yahya Kaptan da Mehmet Ali Bey'e katılmış ve bu suretle dört çete orada yerleşmişti.

Sofya'da *Makedonya Oteli*'ndeki müzakerenin ardından çetelere gercken silâhlar ve cephane dağıtıldıktan sonra onlar tayin edilen yerlere doğru hareket etmişlerdi. Ustrumca'ya giden Mehmet Ali Bey'le Yahya Kaptan beraberlerinde bulunan Bulgar kaptanı Spuşefin delaletiyle hemen Bulgar hududunu geçerek Sırp arazisine dahil olmuşlardı, çeteler Sırp toprağında ikiye ayrılmışlardı. Mehmet Ali Bey'in kumandasında olan bu kısım Doyran ve havalisine ve Yahya Kaptan kumandasında olan kısım İştip ve Radoviş

taraflarına gitmişlerdi.

Çeteler talimatnamesi gereğince artık bu çetelerin dost kabul edilen Bulgar toprağı ile alâkası kesilmişti. Ne kadar sıkışırlarsa sıkışsınlar, bir daha geri dönmek yoktu. Çeteler her tarafta kendi başlarının çaresine bakacaklar ve aldıkları emir gereğince Sırp topraklarında terör yapmakla vakit geçireceklerdi. Çeteler takım takım ayrılmışlardı. Her takıma bir takım başı kumanda ediyordu.

Hareket ve icraata zamanında köylerin İslâm ahalisi takımları beslemeye mecbur tutulacaktı. Fakat bu hususta fakir köylülerin rencide edilmemesine dikkat olunacaktı. Çetelerin teşkilâtı gayet gizli tutulacaktı. Onun için muhaberatı da gizli yapılacaktı. Bulgar toprağındaki merkezlerde Sırp arazisinde çalışan çeteler arasındaki muhabereyi temin etmek ve icabında silâh ve cephane taşımak için köylerdeki İslamlardan gayet ketum ve güvenilir adamlar seçilecekti.

Mehmet Ali Bey'le Yahya Kaptan'm çeteleri yolda bu teşkilâtı yaparak, köylüler arasında lâzım gelen postacıları seçilerek ve her köyde mutemetlerini kararlaştırarak ilerlemişlerdi. Çeteler ilerledikçe köylerden kendilerine iltihak edenlerle mevcutları gittikçe artıyordu. Bu suretle çetecilerin adedi yüz, yüz yirmiyi bulmuştu.

"Aman ben vuruldum!" diye bitap yere serildi

İştip taraflarına doğru giden Yahya Kaptan, İştip köyleri civarında Sırp kuvvetleriyle büyük bir çarpışmaya tutuşmaya mecbur kalmıştı. Bu çarpışma çok şiddetli olmuştu. Bulgar komitecilerinin cesaret ve azmini gölgede bırakacak kadar cesur ve fedakâr olan Yahya Kaptan bu çarpışmada da pek büyük yararlık göstermiş ve Sırplara çok telefat verdirmişti. Fakat çarpışma sırasında kendisi de yaralandığından ateşi keserek çetesiyle beraber ric'at etmeye başlamıştı.

Yahya Kaptan'm maksadı Ustrumca'ya doğru çekilmek ve orada yarasını tedavi ettirmekti. Fakat varlığı keşfolunan bir çete için İştip'le Bulgar hududu arasındaki on saatlik mesafeyi kolay ko-

lay kat'etmek mümkün değildi. Sırp kuvvetleri Yahya Kaptan çetesini fena halde takip etmeye ve sıkıştırmaya başlamışlardı. Bununla beraber Yahya Kaptan yaralı olduğu halde birçok dar noktalarda Sırplarla çarpışmayı kabul ede ede Bulgar hududuna doğru çekilmeye devam ediyordu.

Bu çarpışmalardan birinde Yahya Kaptan'a bir kurşun daha isabet etmiş ve çete reisi bunun üzerine ağır yaralı bir halde olduğu yere yuvarlanıp kalmıştı. Reislerinin öldüğünü zanneden efrattan bazıları koşa koşa onun yanına gitmişler ve kollarına girerek Yahya Kaptan'ı yattığı yerden kaldırmışlardı. Yahya Kaptan ağır yaralı olduğu halde bile çetecilere lâzım gelen emirleri veriyor ve kurtulmak için hangi çarelere baş vurulacağını anlatıyordu.

Yahya Kaptan Sırplar tarafından her an kuşatılmak ve imha edilmek tehlikesini göz önünde bulundurarak nihayet Bulgar toprağına ilticaya muvaffak olabilmişti. Yahya Kaptan ağır yaralı olduğundan yarısı Ustrumca'da sarıldıktan sonra kendisi tedavi edilmek üzere Sofya'ya gönderilmişti. Fakat Sofya'da kalmak istememiş, daha doğrusu oradaki bakıma emniyet edememiş ve birkaç gün sonra İstanbul'a gitmişti.

Yahya Kaptan İstanbul'da tedavi edildikten sonra bir daha Ustrumca'ya geri dönmemişti. Teşkilât-ı Mahsusa'nın reisi olan Süleyman Askerî Bey bir müddet sonra Irak'a gittiği zaman Yahya Kaptan'ı da beraberine almıştı. Gerek Irak muharebelerinde, gerekse daha sonra İstiklâl Harbi'nde onun büyük yararlıkları görülmüştü.

Çetenin diğer kısmını idare eden Mehmet Ali Bey ise Doyran kazası havalisinde dolaşmakta idi. Onun çetesi 120 kişi kadar olup Yahya Kaptan'ın çetesinden daha kuvvetli idi. Çok cesur ve metin olan Mehmet Ali Bey bu çete hareketlerini pek serbest bir surette yapıyor ve ihtiyata o kadar riayet etmiyordu.

Mehmet Ali Bey Doyran havalisinde bir gün gene korkusuz dolaşırken çetesi bir tabur kadar Sırp askeri tarafından kuşatılmıştı. Mehmet Ali Bey kendi çetesine sekiz, on defa üstün olan bu Sırp kuvvetiyle derhal çarpışmayı kabul ederek harbe başlamıştı. Mehmet Ali Bey'le arkadaşları bu kuşatmadan kurtulmanın pek kolay olmayacağını ve hattâ imkânsız bulunduğunu bildikleri için hayat-

larını düşmana mümkün olduğu kadar pahalıya satmağa azmettiklerinden düşmanla pek şiddetli bir surette çarpışıyorlar ve ona çok telefat verdiriyorlardı. Fakat bu aralık Mehmet Ali Bey'in karnına isabet eden bir kurşun onu ağır surette yaralamıştı. Reislerinin yaralandığını haber alan çete efradı daha büyük bir şiddetle düşmana hücum etmeğe başlamışlar ve mutlaka bir geçit açarak oradan hem yaralı reislerini çarpışma mıntıkası dışına çıkarmağa, hem de kendilerini kurtarmağa bütün kuvvetleriyle atılmışlardı.

Mehmet Ali Bey ağır surette yaralandığı zaman yanında bulunan arkadaşı Manastır'ın Kırçova kasabasından Halit Efendi cesaretiyle efradının muhabbetini kazanmış olan reisi düşman eline düşürmemek için yaralı olarak yattığı yerden kaldırmıştı. Fakat Mehmet Ali Bey'in yürümeğe hiç mecali yoktu. Onun için Hâlit Efendi ağır yaralı arkadaşını sırtına alarak tehlikesiz bir noktaya doğru taşımağa başlamıştı.

Bu sırada çarpışma bütün şiddetiyle devam ediyordu. Düşman askerlerinin açtıkları yaylım ateşi Halit Efendi'nin arkasındaki ağır fakat kıymetli yükle sürekli yürümesine mâni oluyordu. Bazı noktalarda Mehmet Ali Bey'i sırtından indirip hem dinlenmeğe, hem de düşman ateşinin biraz olsun kesilmesini beklemeğe mecbur oluyordu. Ondan sonra bütün kuvvetini toplayarak gene koşmağa başlıyordu. Yarasının verdiği ıstıraplar içinde kıvranan Mehmet Ali Bey'in çıkardığı iniltiler Halit Efendi'ye bir kat daha cesaret ve dayanma gücü veriyordu.

Fakat silâh arkadaşlığının telkîn ettiği büyük bir fedakârlık hissiyle Halit Efendi'nin Mehmet Ali Bey'e karşı yaptığı bu mertçe hizmet tamamlanamadan bir noktada sekteye uğramıştı. Çünkü Mehmet Ali Bey'in yaralandığı yerden itibaren üç dört yüz adım kadar çekilebildikten sonra Halit Efendi de yediği bir kurşun ile ağır surette yaralanmıştır. Can acısıyla çıkardığı:

"— Aman ben de vuruldum!" Sedası bitap bir halde olan Mehmet Ali Bey'e derhal vaziyeti anlatmıştı. Halit Efendi yaralandıktan sonra beş on adım daha yürüyebilecek orada takatsiz bir halde arkasındaki yükü ile beraber olduğu yere yıkılıvermişti. Fakat yarası daha hafif olan Halit Efendi bir iki dakika sonra gene bütün kuvvetini toplayarak ayağa kalkmış ve Mehmet Ali Bey'i de kucağına

alarak son bir gayretle yürümeğe başlamıştır. Bu sırada Mehmet Ali Bey ona:

"— Kardeşim, beni bırak da sen kendini kurtarmağa çalış, nasıl olsa ikimiz birden kurtulamayacağız!" diyordu. Fakat Halit Efendi onun bu teklifini kabul etmiyor ve:

"— Ya beraber kurtuluruz, yahut beraber ölürüz!" cevabını veriyordu. Çarpışma o kadar şiddetli idi ki, çete efradından birkaç tanesinin ve hattâ birisinin tutunduğu yerden kalkarak birbirlerini kurtarmağa çalışan iki arkadaşın imdadına yetişmesi beklenilemezdi. Sırp taburunun çevirdiği çember gittikçe darlaşmakta olduğundan çete için kurtuluş çaresi kalmamıştı. Onun için artık efrat oldukları yerde harp ederek öleceklerdi. İçlerinde bir tanesi yoktu ki teslim olmayı hatırına getirsin. Esasen teslim olmak, derhal Sırplar tarafından kurşuna dizilmek demekti. Böyle bir zillet kabul edilebilir miydi? Çarpışma çarpışa ölmek şerefi kaçırılabilir miydi?

Bir imdat

Halit Efendi düşe kalka, yerlerde sürüne sürüne, Mehmet Ali Bey'le beraber bir dere kenarına gelebilmişti. Burası oldukça kuytu bir yerdi, düşman ateşine maruz değildi ve daha ilerisini düşünmek için biraz vakit vardı. Bu aralık çete efradından Ahmet isminde birisi de çarpışma yerinden kurtularak onların imdadına koşmuştu. Fakat sağlam bir tek adamın iki yaralıya birden yardım etmesi mümkün olabilir miydi? Birisini kaçırsa, diğeri kalacaktı.

İmdada gelen Ahmet, Mehmet Ali Bey'e diyordu ki:

"— Beyim biraz gayret et de çekilelim!" Fakat Mehmet Ali Bey arkadaşı Halit'i bırakıp nasıl gidebilirdi? Şimdi Halit Efendi, Mehmet Ali Bey'e:

"— Kardeşim, benim yaram çok ağır, onun için yerimden bile kımıldamağa takatim yok. Ahmet'in yardımı ile sen bari kurtulmaya çalış!" diyor, Mehmet Ali Bey ise:

"— Hayır, Halit, hayır. Ben seni bırakıp kaçabilir miyim? Sen benim yüzümden, beni kurtarmak için yaralandın" cevabını veri-

yordu. İki arkadaş yaralarının verdiği ıstıraplara, pek yakında ölümle karşılaşacaklarına bakmayarak hâlâ birbirlerini kayırmağa ve kurtulmak ümidini birbirlerine bağışlamağa çalışıyorlardı. Bu sırada Ahmet de bazen Mehmet Ali Bey'e, bazen Halit Efendi'ye hitap ederek diyordu ki:

"— Düşünmeğe taşınmağa vakit kalmadı, bakınız düşman kurşunları burada etrafımızda vızıldamaya başladı. Nerede ise bizi kuşatan çember darala darala hepimizi birden mahvedecek. Hiç olmazsa ikiniz birden düşman eline düşmeyiniz, geliniz birinizi sırtıma alayım da kaçırmaya çalışayım!"

Fakat Mehmet Ali Bey, Ahmet'in bu sözlerine rağmen yerinden kımıldamak istemiyordu. Kendisi için yaralanan Halit Efendi'yi ağır yaralı bir halde yalnız başına bırakmaya gönlü, vicdanı, mertliği razı olmuyordu. Bununla beraber artık düşünmeye taşınmaya hakikaten vakit kalmamıştı. Civar tepelerden Sırp askerleri görünmeye başlamıştı. Bu vaziyet karşısında Mehmet Ali Bey son kararını vererek cebinden çetenin harekâtını merkeze bindirmeye mahsus olan kâğıtlardan bir tanesini çıkarmış ve kurşun kalemini de ıstıraptan dolayı titreyen eline alarak Trakya ve Makedonya Türk çeteleri umumî müfettişi İbrahim Bey'e hitaben aşağıdaki mektubu yazmıştı:

"Muhterem İbrahim Bey, Sırplar çok büyük ve bizim çeteye pek üstün bir kuvvetle etrafımızı sardılar. Ben ve Halit ağır surette yaralandık. Öyle bir vaziyette bulunuyoruz ki, bizim için kurtulmak imkânı kalmamıştır. Ben sağ olarak düşmana teslim olmayacağım. Ne yapalım mukadderatı ilâhiye böyle imiş. Ölümü beklemekte olduğum son dakikalarda İstanbul Lisesi'nde okuyan kardeşimi düşünüyorum. O büsbütün hayatta yalnız kalmasın. Kardeşimin tahsiline yardım etmenizi rica ve size ve bütün arkadaşlara ebediyen arzı veda ederim."

Mehmet Ali Bey bu satırları yazdıktan sonra mektubu Ahmet'e uzatarak:

"— Ahmet" demişti. "Bu mektubu al. Şayet canını kurtarabilirsen ve düşman çemberini yarıp geçebilirsen, onu götürüp Hafız Recep Efendi'ye verirsin. İbrahim Bey'e göndersin diye rica ettiği-

mi söylersin!" Ondan sonra Mehmet Ali Bey belindeki revolverini ve cebindeki pusulasını da çıkarıp Ahmet'e vermiş ve onların da Hafız Recep Efendi vasıtasıyla İbrahim Bey'e yollanmasını rica etmişti.

Bu sırada Ahmet hem bu eşyayı teslim alıyor, hem de Mehmet Ali Bey'e:

"— Yapma, etme beyim. Gel seni kaçırayım!" diye rica ediyordu. Fakat Mehmet Ali Bey buna kat'iyyen razı olmuyordu. Diyordu ki:

"— Artık bütün ümitler mahvoldu. Ahmet sağlam ve sıhhatte olduğun halde senin bile kurtulman şüpheli, nerede kaldı ki bizim gibi iki ağır yaralı kurtulabilsin! Onun için sen kendi başının çaresine bak. Herhalde düşmandan yakanı sıyırmaya çalış ve buna muvaffak olursan sana verdiğim mektubu ve revolverini Hafız Recep Efendi vasıtasıyla İbrahim Bey'e yolla!."

Mehmet Ali Bey bu sözleri söyledikten sonra cebinden çeteye ait olan evrakı ve şifreyi çıkarıp bir kibritle yakmış ve tamamıyla imha etmişti. Ondan sonra yanında baygın bir halde yatan arkadaşı Halit Efendi'ye dönerek demişti ki:

"— Halit, kardeşim, gel yanıma! Seninle kucak kucağa sarılarak ölelim. Yaşamak için çok vaktimiz kalmadı. Bak, düşmanlar gittikçe yaklaşıyor." Halit Efendi arkadaşı Mehmet Ali Bey'in bu ihtarı üzerine yerinden yavaş yavaş kımıldanarak kalkmış ve Mehmet Ali Bey'in boynuna sarılmıştı. Bu sırada Mehmet Ali Bey yanındaki bombasını kendisiyle Halit Efendi arasına koymuş ve fitilini de yakmıştı. Ahmet'in ricalarına ve niyazlarına artık hiç aldırmıyordu. Yalnız bombanın fitilini yaktıktan sonra Ahmet'e son defa olarak:

"— Haydi çabuk buradan uzaklaş, yoksa sen de parçalanırsın! Elveda Ahmet, söylediklerimi unutma, mektubumu, tabancamı, kurtulursan, İbrahim Bey'e mutlaka yolla!" diyebilmişti.

Ahmet orada daha fazla kalırsa kendisinin de iki fedakâr arkadaşla beraber mahvolmaktan başka bir şeye yaramayacağını anladığından seri adımlarla uzaklaşmağa başlamıştı. Uzaktan Mehmet Ali Bey'le Halit Efendi'nin kucak kucağa sımsıkı sarılmış olduklarını

görmüş ve fitili yanmakta olan bombanın infilâkını bekliyerek birbirleriyle vedalaştıklarını ve kelime-i şahadet getirdiklerini işitmişti.

Bir iki saniye sonra işitilen müthiş bir infilâkın ardından havada uçuşan kollar ve bacaklar ve infilâk mahallinde açılan derince bir çukur, silah arkadaşlığında sadakate, çetecilikte fedailiği ve namusa en parlak, en yüksek bir numune yaratan iki arkadaşın biraz evvel orada son dakikalarını yaşamış olduklarına delâlet ediyordu. Toprak bile şimdiye kadar bu kadar kuvvetli fedakârlık hisleri taşıyan vücutlara tesadüf etmediği için, sanki iki arkadaşın cesetlerini almak üzere açılmış olan o çukur, ölüm vakasıyla beraber aynı saniyede meydana gelen o mezar açık kalmıştı.

Sırp askerleri birkaç dakika sonra o mahalle ulaştıkları zaman orada bombanın açtığı o çukurdan başka bir şey görememişlerdi. Ahmet ise bu sırada hem hayatını kurtarmak, hem de Mehmet Ali Bey'in emanetlerini yerine ulaştırmak azmiyle koşuyor, daima koşuyor, sürekli koşuyordu. O Doyran kazasının bir köyünden idi. Onun için etraf ve havaliyi çok iyi biliyordu. Esasen asıl vazifesi Mehmet Ali Bey çetesiyle merkez arasında irtibatı temin etmekten ibaretti. Bu bilgileri Ahmet'e yardım ettiği için Mehmet Ali Bey çetesine mensup olan efradın büyük bir kısmı ile beraber o da bir geçit bularak Sırpların kuşatmasından kurtulmuş ve doğruca Ustrumca'ya giderek orada Hafız Recep Efendi'ye Mehmet Ali Bey'in mektubunu, revolverini ve pusulasını teslim etmişti. Ahmet Doyran havalisi etrafında cereyan eden kanlı çarpışma ve Mehmet Ali Bey'le Halit Efendi'nin feci ölümleri hakkında lâzım gelen tafsilâtı vermişti. Herkes iki arkadaşın birbirlerine karşı göstermiş olduğu büyük fedakârlığa hayret etmiş, onların akıbetine ağlamıştı.

Çeteler yeniden tanzim ediliyor

Sonradan alınan malûmata göre Doyran çarpışmasında gerek Sırplar, gerekse Mehmet Ali Bey çetesi mühim telefat vermişlerdi. Sırplarla çete arasındaki kuvvet farkı dikkate alınacak olursa Sırpların verdiği telefat nispet itibarıyla Mehmet Ali Bey çetesinden çok farklı idi.

Bu çarpışma sırasında müfettiş İbrahim Bey bu haberi alır almaz, derhal Nevrekop'tan Ustrumca'ya gitmişti. Sarsılan o iki mühim çetenin her şeyden evvel dost araziye alınmasını ve orada yeniden ıslah edilmesi lâzımdı. Elde mevcut olan çete talimatnamesi gereğince çeteler bir daha dost araziye iltica edemeyecekleri için Sırp topraklarında, bozuldukları için fazla bir iş göremeden dolaşıyorlardı. İbrahim Bey hemen Yahya Kaptan'ın ve Mehmet Ali Bey'in çetelerini Bulgar topraklarına çekmiş ve yeniden tanzime başlamıştı.

Mehmet Ali Bey'in şahadeti üzerine onun yerine İsmail Hakkı Bey geçmişti. Şimdi Eskişehir'de avukatlıkla iştigal eden İsmail Hakkı Bey fevkalâde zeki, muktedir ve cesur bir şahsiyet olduğundan hedefini tayine ve çetesini daha iyi kullanmağa kabiliyeti daha fazla idi. Onun için Mehmet Ali Bey'in halefinin iktidar ve dirayeti altında o çete kolaylıkla eski haline getirilebilmişti. Halbuki Yahya Kaptan ve diğer bir Alî Bey arasında bazı anlaşamamazlıklar ortaya çıkmıştı. Bu yüzden Yahya Kaptan'ın çetesine ait olan işler biraz geri kalmıştı.

Fakat İbrahim Bey bu zıddiyetlere önem vermeyerek çete işlerini derhal düzeltmişti. Doyran mıntıkasına merkezi Çepelli köyü olmak üzere Hafız Recep, merkezi Banisa olmak üzere Hüseyin Kaptan Tikveş mıntıkasına ve merkezi Cuma-i balâ olmak üzere Ali Bey Sarov ve İştip mıntıkalarında faaliyet göstermek üzere yeni teşkil edilen çetelerin başına getirilmişlerdi. Yeni çetelerin teçhizatı ve silahları Bulgar çetelerine örnek olacak derecede mükemmeldi. Makedonya'da birkaç ay devam eden çete muharebelerinde Bulgar komitecileri, yalnız efradın teçhizat ve silahlarını değil, gösterdikleri şecaati ve fedakârlığı da beraber bulundukları bir çok çarpışmalarda görmüşler ve hayrete düşmekten kendilerini alamamışlardı.

Umumi harp başlangıcında Rus donanması için Karadeniz'de yeni bir dretnot inşa edilmişti. Bu zırhlının teçhizat ve silahları ile meşgul olunuyordu. Alman karargâhı umumisi istihbarat şubesi bu dretnota konulacak olan büyük topların Selanik yoluyla Romanya'ya ve orada İbrail limanından vapura yükletilerek Rusya'ya gönderileceğini haber almıştı. Şimdi bu topların Makedonya'dan geçi-

şine mâni olmağa çalışmak lâzım geliyordu. Alman erkân-ı harbiyesi meseleyi İstanbul'da Alman sefaretine bildirmişti. Sefaret Babıâli'yi ve Babıâli de Harbiye Nezareti vasıtasıyla Teşkilât-ı Mahsusa'nın İstanbul merkezini vaziyetten haberdar etmişti. Bunun üzerine Teşkilât-ı Mahsusa reisi Süleyman Askerî Bey ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın Trakya ve Makedonya işlerine bakan İskeçeli Arif Bey Selanik'le Romanya'yı birbirine bağlayan demiryolu üzerinde yapılması icap eden tedbirlerin alınmasını müfettiş İbrahim Bey'e havale etmişlerdi.

İbrahim Bey bu vaziyeti tetkik ettikten sonra evvelâ Gradeç Köprüsü'niin havaya uçurulması uygun olacağına kanaat getirmişti. Onun için Tikveş havalisinde icrayı faaliyet eden çeteleri kendi kumandası altında toplayarak bahsedilen köprüyü muhafaza eden Sırp kuvvetlerini püskürttükten sonra Gradeç Köprüsü'nü dinamitle havaya uçurmayı başarmıştı. Bu Köprü'nün yeniden inşası epeyce bir zaman süreceği için ileride yapılacak yeni faaliyetleri beklerken şimdilik bu kadar bir muvaffakiyetle yetinilmişti. Yapılan iş haddizatında büyük bir şey değildi. Daha geniş miktarda faaliyet gösterebilmek için Bulgar komitelerinin de fiilen iştiraklerini beklemek lâzımdı. Türk çeteleri az zaman içinde epeyce çalıştıkları, birkaç yerde Sırplarla çarpışarak onlara telefat verdikleri halde Bulgar komiteleri bu çarpışmalarda uzaktan seyirci kalmışlardı. Türk çetelerine refakat eden birer Bulgar komite reisi icap ettikçe alınacak tedbirler hakkında arada sırada talimat vermekten başka bir şey yapmıyorlardı. Bulgarların bu müteredditt vaziyetten kurtulamamalarına sebep olan şey Bulgaristan'da büyük bir faaliyet göstermeğe başlayan Rus taraftarlarıydı. Bunların en kuvvetli adamları Sandanski idi. Sofya'daki Rus sefaretinin mütekabil faaliyeti Bulgar çeteleri üzerinde tesir icrasından geri kalmıyordu. Bulgaristan'ın mevcudiyetini Çarlık Rusya'sına borçlu olması ve Rusya'ya karşı Balkanlarda takip edilen dostluk siyaseti, Rus çarının Balkanlarla yaşayan Slavların babası kabul edilmesi ve Bulgarlarında Slav birliğine dahil olmak istemeleri Rus sefirinin Bulgaristan'da yaptığı propagandaya çok yardım ediyordu.

Bu sebeplerden dolayı ileride Türk ve Bulgar çetelerinin müşterek bir faaliyet göstermeleri çok güçleşmiş, hattâ imkânsız bir hale gelmişti. Bulgar hükümeti Almanya, Avusturya ve Türkiye ile

beraber harbe girmeğe karar verinceye kadar bu vaziyet böyle devam etmiş, Bulgar komiteleri ataletten çıkamamıştı. Ancak Rusya'ya taraftarlığı ile şöhret kazanan Bulgar komiteleri reislerinin vücutları ortadan kaldırıldıktan sonra Bulgaristan itilâf devletlerine karşı harp ilan edebilmişti.

Bu vaziyet karşısında Türk çeteleri kendi aralarındaki birlik ve dayanışmaya fevkalâde önem veriyorlar, çete efradına azamî bir itaat telkin ediyorlar. Teşkilât-ı Mahsusa nizamnamesine ve talimatnamesine riayetsizlik eden çetecilere ve âmirlerine lâzım gelen cezaları vermekte kusur etmiyorlardı. Bulgar çetelerinin kararsız hareketleri karşısında Türk çeteleri daima işe yarayabilecek bir halde bulunduruluyorlardı. Bu itaatin temini için feda olunan adamlardan birisi de Silâhçı Tahsin Bey'di. Tahsin Bey bir zamanlar çıkardığı Silah Gazetesi'nde yazdığı makalelerle kendisinin fevkalâde cesur, metin ve azimkar bir adam olduğu hissini verdiği için o da Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Trakya ve Makedonya cepheleri çete teşkilâtına memur edilmişti. Oraya tayin edildiğine dair aldığı emir üzerine Sofya'ya hareket etmiş ve orada Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olan diğer zevata katılmıştı. Fakat çete teşkilâtına bir defa girildikten sonra, artık oradan münasip ve sıhhî bir sebep olmadıkça ayrılmanın, elde mevcut bulunan talimatname gereğince, imkânı olamadığını bildiği halde, vazifesi başına gitmiyor ve Sofya'da oturuyordu. Tahsin Bey Nevrekop mıntıkasının arzusu üzerine o havalide hareket icra edecek olan çetelere tayin olunmuştur. Sofya'daki arkadaşları kendisine neden Nevrekop'a gitmediğini sordukça her defasında bir mazeret bularak Sofya'da kalmağa mecbur olduğunu ileri sürüyordu. Bu hal böyle devam edemeyeceği için bir gün refikleri kendisini sıkıştırmışlar ve gidip gitmeyeceğini kesin olarak söylemesini istemişlerdi.

Tahsin Bey bu tazyik karşısında artık kat'î bir karar vermeğe mecbur olduğunu anlayarak demişti ki:

"— Ben her ne kadar Teşkilât-ı Mahsusa'nın verdiği vazifeyi kabul ettimse de, bu işi yapamayacağımı anlıyorum. Çünkü sağlık durumum müsait değil! Onun için vazifemden affolunmamı rica edeceğim." Arkadaşları bunu işitince derhal ona şu cevabı vermişlerdi:

"— Vazifeni kabul ettiğin zaman bir daha geri dönmek olmadığını bilmiyor muydun? Geri dönersek bunun ne demek olacağından ve hangi ceza ile karşılaşacağından haberin yok muydu?"

"— Hepsini biliyorum. Geri dönmek idam cezasıyla karşılaşmak demektir. Fakat insan nihayet yanılmış olabilir. Ben evvelâ kendimde böyle bir işe yarayabilecek kuvvet ve iktidarı görebiliyordum. Fakat buraya gelince ve iş başına gidilmesi kararlaştırılınca yapamayacağımı anladım."

"— Herkes böyle söyleyebilir hepimiz de korkaklık ve kancıklık edebiliriz. O zaman başlanan işte suya düşmüş olur. Böyle bir hal evvelinden takviye edildiği için işinin başına gitmeyenlerin ve vazifesini sebepsiz ve izinsiz terk edenlerin idam cezasına çarpılacağı bu iş kurulurken kararlaştırılmış. Bak biz hepimiz fedaiyiz. Hayatımızı bir gaye uğruna terk etmeğe yemin ettik. Ondan geri dönmenin imkânı yoktur. Bundan dolayı sen de ya bizimle beraber hareket eder, yahut aksi takdirle lâyık olduğun cezayı görürsün!"

"— Onu evvelinden düşünmek lâzım gelirdi. Teşkilât-ı Mahsusa yeknesak bir kitledir. Onda ayrılık, gayrılık tasavvur edilemez. Onun talimatnamesine karşı riayetsizlik eden lâyık olduğu cezaya çarpmamak, Teşkilât-ı Mahsusa'yı bir çocuk oyuncağına çevirmek demektir. Onun için Tahsin Bey, iyi düşün taşın. Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli!"

Fakat Tahsin Bey yapılan bu ihtarlara kulak asmıyor gibi hareket ediyor, idam cezasının, talimatta yazılmakla beraber, pek o kadar ciddiyetle ve kat'iyyetle tatbik edileceğine ihtimal vermiyordu. Tahsin Bey arkadaşlarının ihtarlarına karşı diyordu ki:

"— Biraderler, ben vazifemi yapmam demiyorum. Kendimde öyle bir kabiliyet göremediğimi iddia ediyorum. Herkes kendi iktidarı dahilinde iş görebilir. Ben buraya geldikten sonra anladım ki çete idare edemem. Çetelerle beraber hareket etmem, komitecilik yapamam. Fakat başka bir sahada faydalı olabilirim. Elime tabanca ve tüfek alıp hizmet edemiyorsam, şimdiye kadar yaptığım gibi kalemi alarak yazı yazmakla hizmet edebilirim. Yazdığım yazılarla okuyucularına telkinat yapabiliyorum diye yazdıklarımı fiilen tatbik edemeyeceğim için idam olunmam mı lâzım gelir."

"— Teşkilât-ı Mahsusa'nın yazdıklarına karışmaz. Hangi işleri yapabileceğini ve hangilerini yapamayacağını da bilmez. Yalnız ortada sana verilmiş olan bir vazife vardır. Bu vazifenin ne olduğunu ve ondan geri dönmenin mümkün olmadığını bilerek sen onu kabul ettin. Biz yalnız bunu biliriz. Onun için fazla lafa hacet yoktur!"

Silâhçı Tahsin Bey'le arkadaşları arasında birkaç defa yukarı ki tarzda konuşmalar cereyan etmişti. Nihayet Tahsin Bey bir gün ortadan kaybolmuştu. Onun gıyaben idama mahkûm edildiği ve hükmün de infaz olunduğu zannedilmişti. Halbuki bu rivayetin asıl ve esası yoktu. Tahsin Bey Bulgaristan'da idam edilmemişti. O bir gün kimseye görünmeden Sofya'dan trene binmiş ve doğruca İstanbul'a gitmişti.

Tahsin Bey'in akıbeti

Onun vazifesi başına gitmediği ve ortadan kaybolduğu tabiî İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa merkezine bildirilmişti. Aradan bir müddet geçtikten sonra İstanbul merkezi Tahsin Bey'i bir gün Teşkilât-ı Mahsusa dairesine getirilmişti. Ondan sonra Tahsin Bey'in ne olduğu malûm değildir. Bilinen bir şey varsa o da merkeze getirildildiğinin ertesi günü ölüsünün Edirnekapısı Mezarlığı'nda bulunmasıdır. O zaman Tahsin Bey'in Teşkilât-ı Mahsusa merkezinde iple boğulmak suretiyle idam edildikten sonra cesedinin Edirnekapısı'ndaki mezarlığa bırakıldığı söylenmişti. Vazifesi başına gitmeyenlerin, izinsiz olarak vazifelerini terk edenlerin idam ile cezalandırılacakları Teşkilât-ı Mahsusa talimatnamesinde yazılı bulunduğundan ve Tahsin Bey de böyle bir cezaya müstahak olacak bir surette hareket ettiğinden onun, vaktiyle rivayet edildiği gibi iple boğulduğuna, ondan sonra karanlık basınca Teşkilât-ı Mahsusa dairesinden cesedinin gizlice çıkarılarak Edirnekapısı'na kadar götürülüp orada mezarlığa bırakılıverdiğine ve idam cezasının bu suretle infaz olunduğuna muhakkak gözüyle, bakmak lâzım gelir.

Silâhçı Tahsin Bey İstanbul'a geldikten sonra da Teşkilât-ı Mahsusa nizamnamesinde idam cezasından bahseden maddeye gene önem vermemiş ve o maddenin muhakemesiz, müzakeresiz tat-

bik edilemeyeceğini zannetmiş olacaktı ki, kendisi merkezden çağrıldığı zaman hiç tereddüt etmeden o davete icabet etmiş ve kendi isteğiyle cellâtlarının ayağına kadar gitmişti. Herhalde Teşkilât-ı Mahsusa dairesinden bir daha sağ ve salim olarak çıkmayacağını evvelinden bilmiş, hiç olmazsa biraz hissetmiş olsaydı, oraya ayak basmayacağına şüphe yoktu. Fakat Teşkilât-ı Mahsusa merkezinin Tahsin Bey hakkındaki idam hükmünü verdikten sonra onu teşkilât merkezinde olmasa bile, başka bir yerde yakalayarak cezasını vermekten çekinmeyeceğine de şüphe yoktu.

Bir namzet daha

Silâhçı Tahsin Bey'in maruz kaldığı akıbete Nevrekop'ta Halil Efendi de namzet bulunuyordu. İrfan Efendi Nevrekop'ta teşkilât işleriyle meşgul iken merkezden izin almadan İstanbul'a gitmişti. Bundan dolayı talimatname gereğince onun da idam edilmesi lâzım geliyordu. Hakikaten Teşkilât-ı Mahsusa merkezi onun izinsiz İstanbul'da bulunduğunu haber alır almaz merkeze bağlı olan heyetin bir toplantısında İrfan Efendi'nin idamını istemişti. Fakat İrfan Efendi'yi tanıyan ve onun sebepsiz böyle bir harekete teşebbüs etmeyeceğini söyleyen heyet âzasından bir zat İrfan Efendi hakkında idam kararı verilmeden evvel tahkikat yapılmasını şiddetle talep etmişti. Bunun üzerine durum İbrahim Bey'e bildirilerek tahkikat neticesinin merkeze bildirilmesi emrolunmuştu.

İbrahim Bey bu tahkikat emrini alır almaz derhal Nevrekop'a giderek tahkikata başlamıştı. İbrahim Bey'in yaptığı bu tahkikat neticesinde meydana çıkan hakikat şu idi: Makedonya ve Trakya Bulgar komitelerini teşkil eden Sandanski ile Paniçe ve Protogerof ile Aleksandrof arasında fikir uyuşmazlığı vardı. Bulgaristan'da teşkil olunan çeteler Makedonya komitesiyle çalışmakta idi. Halbuki Nevrekop'ta Trakya komitesi hâkim bulunuyordu. İrfan Efendi Bulgar komite reisleri arasındaki ihtilâf karşısında hangi tarafı tutacağını bilemiyordu. Onun için Teşkilât-ı Mahsusa'nın istanbul'daki merkezinden bu hususta talimat almak lüzumunu hissetmişti. İbrahim Bey'in kanaatine göre İstanbul'dan talimat almadan ve vazi-

yeti orada tamamıyla izah etmeden Nevrekop'ta bir iş görülmesine imkân yoktu. Bundan dolayı İrfan Efendi de İstanbul'a gidip talimat almağa mecbur idi.

İbrahim Bey tarafında yapılan tahkikat bu neticeyi verdikten sonra onu bir raporla İstanbul'a bildirmişti. Bu raporda gösterilen sebep ve deliller uygun ve makul görüldüğünden İrfan Efendi'nin izinsiz işinden ayrılıp İstanbul'a gelmesi affa değer görülmüş ve idamından vazgeçilmişti. İbrahim Bey tarafından yapılan tahkikat sayesinde İrfan Efendi Silâhçı Tahsin Bey'in akıbetine uğramaktan kurtulmuştu. İbrahim Bey Nevrekop'ta İrfan Efendi hakkındaki tahkikatı yaparken orada bulunan Paniçe ve Kantarciyef ile ortaklaşa çalışılması lâzım geldiğine kani olmuştu. Çünkü Bulgar hükümetine muhalif olan bu nüfuzlu ve büyük komite reislerinin yardımı öyle kolay kolay ihmal edilecek bir şey değildi. Onun için İbrahim Bey komite reisleriyle hususi surette buluşarak yapılacak müşterek mesai hakkında onlarla müzakereye başlamıştı.

Bulgar komitecileri ne yapmak istiyorlardı?

Tabiî Bulgar komite reisleri bu müzakerenin başlangıcında Trakya'nın muhtariyetini kazanmaktı. Paniçe ve Kantarciyef, İbrahim Bey'e demişlerdi ki:

"— İşittiğimize ve anladığımıza göre, Makedonya'da çalışan komitelerin gayesi Makedonya'da Selanik'i almak ve buna karşılık Türklere Serez'e kadar olan mıntıkayı bırakmaktır. Böyle bir şeyi biz kesinlikle kabul edemeyiz. Çünkü biz, Trakya'nın muhtariyeti için çalışıyoruz. Serez'e kadar olan mıntıkayı Türklere verilmesine biz bütün kuvvetimizle mâni olacağız ve mâni olamazsak gene çeteciliğe devam edeceğiz, komiteciliği elden bırakmayacağız.

İbrahim Bey, sen bizimle beraber çalıştığın takdirde senin de bizim fikrimize iştirak etmen lazım gelir. Nasıl fikrimize iştirak edebilir misin? Şayet Serez'e kadar olan mıntıka Türklere verilecek olursa bizimle beraber Türk hükümetine karşı isyan edebilir misin?

Türk askerlerine karşı çetecilikte devam eder ve silâh kullanabilir misin?"

İbrahim Bey ne Makedonyalı, ne de Trakyalı idi. O vatanına hizmet etmek maksadıyla Makedonya ve Trakya çetelerinin müfettişliğini kabul etmişti. Ondan evvel Beylerbeyi Sarayı'nda tutuklu olan Sultan Abdülhamit'in muhafazasına memur bulunuyordu. Seferberliğin ilânı üzerine muhafızlıktan istifa ederek Teşkilât-ı Mahsusa'ya geçmişti. Trakya ve Makedonya mıntıkalarında faaliyet icra edecek olan çetelerin başına getirilmesi kendisinin meşrutiyete kadar Manastır'da bulunduğu zamanlarda genç mülâzım olarak Makedonya çetelerini muvaffakiyetle takip etmesinden ve o havaliyi iyi tanımasından ileri geliyordu. İbrahim Bey'in meşrutiyette vatanına yaptığı hizmetler de çok büyüktü. Yıldız Sarayı 1908 senesi başlangıcında Selânik'e ve Manastır'a hafiyelerini ve casuslarını saldırarak İttihat ve Terakki teşkilâtını mutlaka meydana çıkarmağa çalıştığı sıralarda bu hafiyelerle uğraşmak üzere ilk defa meydana atılan fedai İbrahim Bey olmuş ve bu mücadele sırasında sağ elinden yaralanmıştı. Meşrutiyet ilân edildiği zaman bütün Manastır coşkun tezahürat içinde çalkamrken elinin yarası tedavi edilmek üzere Manastır hastahanesinde yatıyordu.

Daha sonra bir çok yararlıkları görülen, milli mücadele sırasında da pek çok hizmetleri dokunan ve şimdi Bilecik meb'usu olan İbrahim Bey gibi bir vatanperverin Bulgar komitecilerinin suallerine karşı vereceği cevap aşikârdı. İbrahim Bey onlara demişti ki:

"— Ben sizinle beraber Trakya'nın muhtariyeti için çalışabilirim fakat . Trakya'dan büyük bir kısım arazi Türkiye'ye verilecek olursa, o zaman Türklere karşı çetecilik yapmam ve Türklere karşı silâh kullanmam mevzuu bahs olamaz".

Paniçe ile Kantarciyef İbrahim Bey'den böyle bir cevap alınca hayret etmemişlerdi. Çünkü Türk çetelerinin Makedonya'da ve Trakya'da ne maksatla çalıştıklarını anlamamak için çocuk olmaları lazımdır. Bununla beraber İbrahim Bey'e sordukları sual İbrahim Bey'i kendi aralarına almaktan çok Trakya hakkında besledikleri fikir ve gayeyi Türk çeteleri umumî müfettişine anlatmak maksadına dayalı bulunuyordu. Hatta komite reisleri bu gayelerini İbrahim Bey'e daha kuvvetli bir surette anlatabilmek için demişlerdi ki:

"— Madem ki sen icabında Türk hükümetine karşı çetecilik etmek ve silâh kullanmak istemiyorsun, o halde bu vaziyeti bir kere

de Sofya'da Sandanski'ye anlatmak lâzımdır. Onun için istersen gidip onunla da müzakere edelim!"

İbrahim Bey bu teklifi derhal kabul etmiş ve demişti ki:

"— Gidelim. Ben zaten Sofya'ya dönmek mecburiyetindeyim. Orada Sandanski ile konuşuyoruz!"

Gerçekten İbrahim Bey Bulgar komite reisleriyle yaptığı müzakerenin ardından Sofya'ya dönecekti. Çünkü İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa merkezinden gelen Lûtfı namındaki bir zat İbrahim Bey'e mahsus olan yeni talimatla İstanbul'dan Sofya'ya gelmiş ve İbrahim Bey'i oraya çağırmıştı.

İbrahim Bey, beraberinde Paniçe ile Kantarciyef'de olduğu halde hemen Sofya'ya hareket etmişti. Sofya'da Bulgar hükümetinin en müthiş aleyhtarı olan Sandanski ile yapılan müzakere dahi aynı neticeyi vermişti. Çünkü o da Paniçe ve Kantarciyef'in söylediklerini tekrar etmekten başka bir şey yapmamıştı. Gerek Nevrekop'ta, gerekse Sofya'da cereyan eden bu müzakereler İbrahim Bey için hiçbir netice vermemiş sayılamazdı. İbrahim Bey bir taraftan Trakya'da ve Makedonya'da Bulgar komiteleriyle müştereken çalışmanın imkânsız olduğunu anlamakla beraber diğer taraftan da birbirlerine tamamıyla muhalif olan Makedonya'ya ve Trakya Bulgar komitelerinin ne gibi gayeler ve fikirler takip etmekte olduklarını tamamen öğrenmişti.

Bu sırada Makedonya'da ve Trakya'da bulunan Türk çeteleri başlangıçta onar, on beşer kişiden meydana gelmiş iken görülen lüzum üzerine efradın adedi artırılarak yüz kişiye hatta daha fazlasına çıkarılmıştı. Çeteler artık çetelikten çıkarak birer bölük haline gelmişti. Başlarında bulunan kaptanları ve reisleri cesur olmakla beraber yüz ve yüzden fazla efradı idare edecek iktidara sahip değildiler Onun için İbrahim bey İstanbul'a yazarak çeteler için birer zabit yollamayı Teşkilât-ı Mahsusa merkezinden rica etmişti. İbrahim Bey, Sofya'ya gittiği zaman İstanbul'dan gelen bu zabitleri orada bulmuştu. İttihat ve Terakki Merkez-i umumisi azasından Küçük Talat Bey'in biraderi Yüzbaşı merhum Yusuf Bey, şimdi jandarma alay kumandanı olan Yüzbaşı Nuri Bey, şimdi levazım binbaşısı olan Yüzbaşı Rıdvan Bey'di. Bu tecrübeli ve muktedir za-

bitlerden başka İstanbul'dan Kayalarlı meşhur Arif Kaptan, Üsküp eşrafından İdris Beyzade Kahraman ve Kazım Vlâssa Beyler de gelip Sofya'da Teşkilât-ı Mahsusa'ya katılmışlardı. Arif Kaptan Makedonyalı bir çeteci idi. Onun daha sonra İstiklal Harbi'nde Bursa mıntıkasında da hizmetleri görülmüştü.

İbrahim Bey, yeni gelen bu zabitler ve diğer çetecilerle buluşarak müzakere etmişti. Zabitlere birer liste verilerek bunda yapılacak teşkilât izah edilmişti. Ondan sonra İbrahim Bey Sofya'da bulunan Bulgar komitelerinin depolarından fazla miktarda dinamit bomba ve silah da tedarik etmişti. Bu mühimmat ve silahlar kamyonlara yüklenerek Ustrumca'ya gönderilmişti. Nevrekop'ta bulunan Halil Efendi de İbrahim Bey'le beraber bulunuyordu. İbrahim Bey'in maksadı Usturumca'daki Türk çetelerini takviye etmek ve şehit Mehmet Ali Bey'in intikamını almaktı.

Silah ve cephane ve mühimmat Ustrumca'ya nakledildikten sonra İbrahim Bey'de maiyetiyle beraber Aleksandrof un otomobiline binerek Samakof, Dobruca, Cuma-yı bâlâ yoluyla Ustrumca'ya ulaşmıştı. İbrahim Bey Ustrumca'ya gelir gelmez derhal faaliyete geçmeğe karar vermişti. Bu münasebetle Makedonya'daki İslamlara bir beyanname neşrederek eli silah tutanları kendisine iltihaka çağırmıştı.

Bu beyanname üzerine İştip, Gevgili ve Pravişte tarafındaki Türkler akın akın Bulgar hududunu geçerek Usturamca'ya gelmeye başlamışlardı. Aileleriyle ve yalnız başlarına iltica eden bu Türklerin adedi az zamanda yirmi bin kişiyi aşmıştı. Fakat İbrahim Bey'in elinde yalnız yedi yüz kadar fazla silah bulunduğundan gelen bu Türklerin hepsinden istifade edilmesine imkan yoktu. Onun için iltica eden Türklerin arasından yalnız 600 kişi seçerek onları silahlandırmış ve mevcut 150 kişilik kuvvete ilave ederek 750 kişilik bir kuvvet vücuda getirmeğe muvaffak olmuştu.

İstanbul'dan gelen zabitlerden Yüzbaşı Yusuf Bey Tikveşli Hüseyin Kaptan'ın çetesine, Yüzbaşı Nuri Bey Tikveşli Ali Bey çetesine ve Yüzbaşı Rıdvan Bey diğer Ali Bey çetesine memur edilmişlerdi. İsmail Hakkı Bey'in ve Zeki Kaptan'ın çeteleriyle beraber vücuda gelen bu beş çetenin toplam efradı yukarıda da yazdığımız gibi 750 kişiden ibaret bulunuyordu.

Bu çeteler, Bulgarların komite merkezinde kararlaştırıldığı üzere Bulgar çeteleriyle birleştikten sonra Sırpların Bulgar-Sırp hududundaki merkezlerinden Valandova ve Hodova mevkileri basılacak, Sırp hudut karakolları itlaf edilecek, Sırp toprağına geçilecek, Valandova'da Vardar Nehri üzerindeki köprü dinamitle havaya uçurulacak ve çeteler ileri hareketlerine devamla Tikveş-Pirlepe istikametinde büyük miktarda faaliyete geçeceklerdi.

İbrahim Bey takip olunacak bu program için lazım gelen tertibatı almıştı. Sırbistan içlerine gönderilen ve gizli hareket eden adamlar vasıtasıyla Sırpların askeri hareketlerine ve vaziyetlerine dair muntazam raporlar alıyordu. İstihbarat teşkilâtı muntazam bir surette işliyordu. Çeteler arasında irtibat vazifesini görecek olan adamlar işlerini layıkıyla yapmaya muktedir olduklarını gösteriyorlar ve huduttaki Sırp nöbetçilerine görünmeden Sırp toprağındaki Türk köylerine kadar gidip gelebiliyorlardı.

Bu intizamı arada sırada ihlal edenler Bulgar hudut zabitleriydi. Bulgar hükümetinin vaziyeti malum olmadıkça ve harbe iştirak etmedikçe bu güçlüklerin devam edeceğine şüphe yoktu. İbrahim Bey'in neşrettiği beyanname üzerine Sırbistan'dan kaçıp gelen, Türkler hududu geçerken Bulgarlar tarafından gayet sıkı bir muameleye tabi tutuluyorlardı. Bulgarlar onları, niçin geldiklerini, ne yapmak istediklerini, nereye gittiklerini sormak gibi uzun sorgulardan geçirmekle kalmıyorlar, bazılarını da tevkif ederek içeriye bırakmıyorlardı.

Teşkilât-ı Mahsusa'ya kılavuzluk ve yataklık yaptıktan sonra Sırbistan'dan Bulgaristan'a geçen Türkler arasında beş tanesi bu suretle Bulgarlar tarafından tevkif edilerek ölümle tehdit edilmişlerdi. Bu işi yapan Usturumca'ya civar olan bir mıntıkadaki Bulgar hudut zabitiydi. Bu beş arkadaş bir karakol binasında her gün idamı bekliyorlardı. Fakat içlerinden biri kendilerini bekleyen Bulgar nöbetçilerini aldatarak kaçmağa muvaffak olmuş ve İbrahim Bey'in bulunduğu Ustrumca karargâhına gelmişti. İbrahim Bey dört Türk'ün ölüm tehlikesine maruz kaldığını haber alınca derhal Usturumca'da bulunan çetecilerden otuz kişi seçerek hududun sıfır noktasına göndermişti. Fakat bunların vakti zamanında yetişip yetişemeyecekleri şüpheliydi. Belki Bulgarlar o zamana kadar o dört

Türk'ü öldürmüş olacaklardı. Onun için Türk çetesi gayet süratli bir yürüyüşle hudut noktasına gelmiş ve Bulgarların hudut kuvvetlerini abluka altına almıştı.

Bu iş bittikten sonra Bulgar zabitine haber gönderilerek hapsettiği dört Türk'ü derhal serbest bırakması istenilmişti. Aradan yarım saat geçmeden tutuklu dört Türk'ün tayin edilen mahalle geldikleri görülmüş ve onların öldürülmediği görülerek otuz kişilik Türk çetesinin oraya beyhude gitmiş olduğu anlaşılmıştı. Daha sonra kurtulan bu Türklerin anlattıklarına göre arkadaşlarından birisinin kaçması üzerine Bulgarlar onun vaziyeti gidip anlatacağını bildiklerinden geri kalan dört Türk'ü öldürmeğe cesaret edememişlerdi. Bu dört kişi kurtarıldıktan sonra İbrahim Bey Türklere karşı güçlük çıkaran Bulgar hudut zabitini Sofya'ya şikâyet etmiş ise de, Bulgar hükümeti o zabite karşı ihtaratta bulunmak şöyle dursun, onu yaptığı hareketten dolayı nişanla taltif etmişti.

O zamanlarda Bulgar hükümetinin bize karşı olan tavır ve hareketi bundan aşikâr bir surette izah edilemezken, bizim çeteler Bulgar komiteleriyle yaptıkları hazırlıkları tamamladıktan sonra Sırbistan dahilinde büyük bir hareket kalkmak üzere bulunuyorlardı. Sırbistan'da yapılacak olan bu büyük hareket her şeyden evvel mühim köprülerin havaya uçurulmasını hedefliyordu. Bu maksatla İbrahim Bey maiyetiyle birlikte Ustrmca'dan hareketle Bulgar-Sırp hududundaki Çepelli Köyü'ne gitmişti. Burası merkez kabul edilerek Sırp arazisinin krokisi çıkarılacaktı. Bu krokide köprülerin vaziyetleri tayin olunacak ve yapılacak hareket ona göre takip edilecekti. Bu iş için Sırbistan dahilinden gelen kılavuzlarla Çepelli Köyü'nde İbrahim Bey'le maiyetini bekliyorlardı. Kroki almak için icap eden hazırlıklar tamam olduktan sonra otuz kişilik bir Türk çetesiyle beraber İbrahim Bey ve maiyeti Sırp hududunu geçerek Vardar Nehri taraflarındaki tepelere çıkmış ve oradan gözeletlemeye de başlamıştı. Hudut gece geçilmiş, sabaha doğru, tepelere çıkılmış, bütün gün kroki çıkarılmakla vakit geçirilmiş ve gece oluncaya kadar krokilerin alınması bittikten sonra karanlıkta gene Çepelli Köyü'ne geri dönülmüştü.

Bu iş bittikten sonra Sofya'dan getirilen bombaların ve dinamitlerin tecrübeleri yapılmıştı. Köprülerin altına konulacak olan bu

dinamitleri, muvaffakiyeti yüzde yüz temin etmek için bir kere tecrübe etmek lâzım geliyordu. Bu tecrübeler de Bulgaristan dahilinde Sidoviçe köyünde yapılmış ve onların köprüleri havaya uçurmak için işe yarayacağı anlaşılmıştı.

Artık yedi yüz elli Türk ve dört yüz Bulgar çetecisinin Sırbistan'a geçerek geniş ölçekte işe başlaması için ortada hiçbir mâni kalmamıştı. 1150 kişilik bu karma kuvvet tamamen Ustrumca'da toplanmıştı. Bu çetelerden evvelâ iki yüzü Türk ve iki yüzü Bulgar olmak üzere bir ihtiyat kuvveti ayrılmıştı. Geri kalan yedi yüz elli kişi 1330 (1914) senesi Mart'ının 23'üncü gecesi Bulgar-Sırp hududunu geçmek üzere Ustrumca dan hareket etmişti.

Daha evvel postacılar vasıtasıyla Sırbistan dahilindeki Türk köylülerine gönderilen haberlerde onların da hazır olmaları bildirilmişti. Bir gün evvel Ustrumca'ya gelen raporlardan Sırpların Vardar üzerindeki köprüyü müdafaa eden kuvvetlerinin bir tabur kadar olduğu ve bundan dolayı, yedi yüz elli kişilik muhtelit Türk-Bulgar çetelerinin yeteceği de anlaşılmıştı.

Ustrumca'dan hareket eden çeteler dört kola ayrılmışlardı. İbrahim Bey bunlar için dört belirli noktayı hedef olarak göstermişti. Hafız Recep Efendi'nin kumandasındaki çete Valandova'ya gidecekti. Burası huduttan itibaren 9 saat uzakta olan Kalisve mevkiine muhtelif reislerin idaresinde bir çete gidecekti.

Sırpların topçu mevkii olup Vardar üzerindeki demiryolu köprüsüne en yakın olan Hodova mevkiine İsmail Hakkı Bey ile beraber Kahraman ve Kâzım Bey'ler gideceklerdi. Burası hududa yedi saat mesafede idi. Nihayet Graveç mevkiine küçük karma bir kuvvet gidecekti. Burası da on saat uzaktı. Dört koldan yola çıkan bu kuvvetlerin aynı saatte hedeflerinde bulunabilmeleri İçin İbrahim Bey onlara ayrı ayrı hareket saatlerini tayin etmişti. Bu suretle çeteler iki veya üç saat aralarla yola çıkacaklardı.

Sırpların Vardar Nehri sahilindeki vaziyetleri şu idi: Nehrin Bulgar-Sırp hududu tarafındaki sahilinde hakim bir tepede iki Sırp topu bulunuyordu. Bundan başka yukarıda bahsettiğim dört noktada muhtelif müfrezeleri vardı. Fakat asıl Sırp kuvvetleri nehrin karşı sahilinde bulunuyordu. Vardar Nehri üzerinden geçecek olan

Sırp trenlerinin istikametleri bir taraftan Üsküp ve diğer taraftan Köprülü idi.

İbrahim Bey'in kumandasında bulunan çeteler, beraberlerinde İstanbul'dan gelen zabitler, Yusuf Ziya, Nuri ve Rıdvan Bey'ler, beraber olduğu halde tayin edilen saatlerde Ustrumca'dan hareketle hududa gelmişler, huduttaki Sırp nöbetçilerini baskın vermek suretiyle bertaraf etmişler ve ondan sonra yollarına devamla tayin olunan hedeflerine doğru karanlıkta ilerlemeğe başlamışlardı. Hududun öbür tarafında çeteleri karşılayan kılavuzlar çetelerin takip edeceği yolu gösteriyorlardı.

Anî bir hücum

Çeteler ertesi gün sabaha karşı tespit edilen saatte hedeflerine ulaşmışlardı. Daha şafak sökmeden evvel Sırp müfrezeleriyle çarpışmaya tutuşmuşlardı. Sırpların topçu mevkii beş dakika devam eden bir çarpışmadan sonra zapt edilmişti. Sırplar Türk çetelerinin bu anî hücumları karşısında her şeylerini bırakarak firar etmeğe başlamışlardı. Türk çetelerinin hücumları başladığı zaman Vardar üzerindeki köprüyü müdafaaya memur olan Sırp kuvvetlerinin bir kısım zabitleri Valandovo'da bulunuyorlardı. Bu zabitlerden birisi binbaşı olmak üzere üç dört tanesi hem Hafız Recep Efendinin çetesine mukavemet etmek imkânını görmediklerinden, hem de Vardar Köprüsü'nün müdafaası için lâzım gelen tertibatı almak üzere çarpışma mahallinde hazır bulunmak istemediklerinden Valandova'dan hareketle Kaliso'ya doğru başlamağa başlamışlardı. Fakat yarı yolda Doyranlı İsmail onbaşının kurduğu pusuya düşmüşlerdi. Burada kısa bir çarpışmadan sonra bu zabitlerin hepsi imha edilmişti. Pusuya düşerek ölen binbaşının üniforması çıkarılarak İstanbul'da askerî müzeye nakledilmişti. Valandova'daki Sırp kuvvetlerine gelince, bunların adedi tahmin edildiğinden ve haber verildiğinden çok fazla çıkmıştı. Buna rağmen Hafız Recep Efendi'nin 90 kişilik çetesi oradaki Sırp kuvvetini mağlûp ederek Valadova'yı zaptetmişti. İşler ilk çarpışma saatlerinde çok iyi gitmişti. Bütün mevkiler işgal olunmuş, Sırp zabitleri öldürülmüş, Sırpların top

mevkileri zapt ve orada iki topları cephanesiyle beraber ganimet alınmıştı.

Vardar Köprüsü ve Bulgarlar

Şimdi köprünün de ele geçirilmesi ve oraya yerleştirilecek dinamitlerle havaya uçurulması gerekiyordu. Halbuki Sırplar köprüyü şiddetle müdafaa ediyorlar ve oradan bir adım bile ayrılmıyorlardı. Köprüyü muhafaza eden kuvvetlerin tahmin edildiğinden çok fazla çıkması işlerin süratle ilerlemesine mâni oluyordu. Herhalde Türklere karşı dostluk eseri göstermeyen Bulgarlar Vardar Köprüsü'ne yapılacak taarruzu evvelinden haber vermiş olacaklardı ki, Sırplar oradaki kuvvetlerini her ihtimale karşı son dakikada arttırmışlardı.

Bu güçlüklere bir de Bulgar çetelerin tavır ve hareketleri ekleniyordu. İbrahim Bey çeteleriyle beraber hududu geçen ve Vardar Köprüsü'ne kadar beraber gelen Bulgar çeteleri tek bir silâh atmamışlar ve çarpışmalara iştirak etmemişlerdi. Onlar çarpışmalara bir müddet seyirci kaldıktan sonra gene geldikleri yere çekilip gitmişlerdi. Yalnız bu ric'at sırasında Bulgar çetelerinin reisi Çobanof arkasından yaralanmıştı. Bu vaziyet karşısında çarpışmaya devam etmeğe artık imkân kalmamıştı. Sırplar çetelerimizle çarpışmaya tutuştukları zaman en yakın mıntıkalara haber göndererek takviye kıtaları istediklerinden arada geçen müddet içinde bu kuvvetlerin de geleceğine şüphe yoktur. Gerçekten biraz sonra köprülü istikametinden görünen bir trenin askerle dolu olduğu halde Vardar Köprüsü'ne doğru yaklaştığı görülmüştü. Bunun üzerine Sırplardan ganimet alınmış topların ikisi de faaliyete getirilerek o tren etkili bir top ateşi altına alınmıştır. Atılan mermilerden birisinin tam isabet etmesi üzerine bu tren derhal durdurulmuş ve makinesi geriye hareket ederek treni itip geldiği istikamete götürmüştü. Bu suretle tehlikenin birisi atlatılmış oluyordu. Fakat aradan çok geçmeden bir tren de Üsküp istikametinden gelmişti. Bunda hiç olmazsa iki tabur asker ve kâfi miktarda top vardı. Tren kumandanı tehlikeyi görerek katarı uzaklarda durdurmuş ve onun için bu ikinci treni de top ate-

şi altına almak mümkün olamamıştı. İki tabur Sırp askeri ile beraber yeni gelen Sırp topları da trenden çıkarılarak Vardar Köprüsü'nü şiddetle müdafaa etmekte olan Sırp kuvvetlerine iltihak ettirilmişti.

İbrahim Bey bu vaziyet karşısında Vardar Köprüsü'nü zaptedemeyeceğini anlamıştı. Bunu yapmak için mevcut kuvvetleri yeterli gelemezdi. Bulgarlar çekilip gittikleri için onlardan da bir yardım beklemek beyhude idi. Köprü zapt edilmedikçe uzaktan havaya uçurulamayacağı ise aşikârdı. Onun için çeteleri geri çekmekten başka bir çare kalmamıştır. Fakat bu çareye başvurmadan önce Sırp arazisi dahilinde bulunan Türk ahaliyi kayırmak lâzım geliyordu. Türkler Bulgar toprağından Sırp toprağına geçen ve bütün bir gün harp eden Türk çetelerine çok yardım etmişlerdi.

Bir çok kılavuzluk, postacılık yapmışlar, cephane taşımışlar, çeteye katılarak Sırplarla çarpışmışlardı. Onları şimdi kendi hallerine terk etmek doğru değildi. Çünkü Türk çeteleri geri döner dönmez, o havaliyi tekrar işgal edecek olan Sırp kuvvetlerinin Türklere yapmadık fenalıkları kalmayacaktı.

İbrahim Bey, bunları düşündükten sonra Bulgar-Sırp hududuna civar olan İslam köylerin tahliyesini ve köylülerin Bulgaristan'a iltica etmelerini emretmişti. Bu tahliye işinin o kadar kolay olamayacağı ve çetelerin ric'atıyla beraber Türk köylülerin kadınlarıyla, çocuklarıyla ve eşyalarıyla beraber sevk edilemeyeceği aşikâr olduğundan İbrahim Bey bu işe nezaret etmek üzere otuz çeteci ile beraber Sırbistan'da kalmağa karar vermişti. Bu kuvvet tahliye işleri bitinceye kadar Sırpların ilerlemesini güçleştirmeğe çalışacaktı.

Vardar Köprüsü civarındaki çarpışma sekiz saat devam etmişti. Bu çarpışma sırasında umumî mevcudu yedi yüz elli iken Bulgarların çekilmesi üzerine beş yüz elliye inen Türk çetelerinden 31 kişi şehit olmuş ve 30 kişi yaralanmıştı. Bu yaralılar da çetelerle beraber Ustrumca'ya nakledilyordu. Bu zayiata karşılık Sırpların yedi yüz kişiden fazla zayiat verdikler tahmin olunmuştu. Bundan başka birini binbaşı olmak üzere dört de zabit pusuya düşürülmek suretiyle öldürülmüştü. Çeteler Bulgar hududunu geçerken Sırp askerler tamamen firar etmişler ve bu firar diğer Sırp kıt'alarına sirayet ederek hepsi Vardar Nehri'nin karşı sahiline geçmişlerdi. Çar-

pışma çetelerle karşı sahilde yerleşen Sırp askerleri arasında devam etmişti. Sırplardan, bahsettiğimiz iki toptan başka bir taburun bütün malzemesi, hayvanları ve silâhları da ganimet alınmıştı.

Civardaki köylülerin Bulgaristan'a nakilleri bütün bir gün devam etmişti. Bu işler tamamıyla bittikten ve köylü tahliye olunduktan sonra İbrahim Bey'de yanındaki otuz kişiyle beraber en son olarak Bulgar hududuna ulaşmış ve oradan Ustrumca'ya hareket etmişti. Yolda giderken çarpışmaya iştirakten çekinen Bulgar çetelerinin reislerine rasgelmişti. İbrahim Bey onlara vazifelerini yapmadıklarını hatırlattıkları ve kendilerini tekdir ettiği zaman Bulgar komitecileri bin dereden su getirerek hareketlerini mazur göstermeğe çalışmışlardı. Hakikat halde ise Bulgar komitecilerinin ve çete efradının mevcut nizamname gereğince idam edilmeleri lâzım gelirdi. Bir kere düşman arazisine girdikten sonra artık geri dönmek yoktu ve dönem idam cezasına çarpılır diye talimatnamede yazılı değil miydi?

İbrahim Bey Bulgar komitecilerine anlattıktan ve kendilerini Sofya'daki merkeze şikâyet edeceğini bildirdikten sonra Istranca yoluna devam etmişti. Yolda giderken karşısına çıkan ikinci hâdise, Sofya'daki Rus sefirinin Bulgar hududuna doğru gittiğini görmesiydi. Gerçekten, Vardar Köprüsü civarında meydana gelen çarpışma Sofya'da duyulur duyulmaz, Bulgar hükümetiyle beraber oradaki Rus sefiri de pek ziyade telâşa düşerek derhal Bulgar hükümetinden izahat istemişti. Tabiî Bulgar hükümeti bu hâdise hakkında malûmatı olmadığını beyan etmiş ve çarpışmanın Bulgarlar tarafından yapılmamış olduğunu söylemişti. Fakat Rus sefiri bu izahatla kanaat etmediğinden bizzat hududa kadar giderek tahkikat yapmağa karar vermişti. Sefir İbrahim Bey'le karşılaştığı zaman Valandova çarpışmasını yaptıran zatla yüz yüze geldiğini bilmiş olsaydı, herhalde İbrahim Bey'e de bazı sualler sormaktan geri durmazdı. Fakat sefir her ne kadar kendi istihbarat teşkilâtı sayesinde Türk çetelerinin başında İbrahim Bey namında bir zatın bulunduğunu öğrenmiş olsa bile, onu şahsen tanımadığı için İbrahim Bey'in önünden geçerek tahkikat için Bulgar-Sırp hududuna doğru yoluna devam etmişti.

İbrahim Bey, Ustrumca'ya ulaştığı zaman Bulgar çetelerinin

Valandova çarpışmasında yaptıkları hareketi Sofya'daki Makedonya ve Trakya komiteleri merkezine bildirmiş ve onların cezalandırılmalarını istemişti. Fakat bu şikâyetten bir netice çıkmasına imkan yoktu. Çünkü Bulgarlar siyasî sebeplerden dolayı çarpışmaya iştirak etmemişlerdi. Onlar Bulgaristan'ı vakitsiz bir harbe sürüklemek niyetinde değildiler. Aynı sebepten dolayı Sofya hükümeti de Türk çetelerinin Valandova'da Sırplarla çarpışma etmelerini memnuniyetle karşılamamıştı. Çarpışma hakkındaki tafsilât anlaşılır anlaşılmaz Bulgar hükümeti çok güç bir vaziyette kalmıştı. Çünkü bir taraftan Rusya sefiri tazyik ederken, diğer taraftan da Sırp hükümeti Sofya'da siyasi teşebbüslerde bulunarak bu gibi hâdiselerin tekrarlanmasının men'ini şiddetle talep ediyordu. Bulgaristan bu vaziyet karşısında tarafsızlığı bırakarak yeni itilâf devletleri veyahut Alman-Avusturya ittifakı yanında harbe iştirak için bir karar vermeğe mecbur kalıyordu. Halbuki Sofya hükümeti o sırada henüz ne bir tarafı, ne de diğer tarafı tercih ettiği için tarafeynî nasıl oyalayacağını bilemiyordu. Bununla beraber Bulgar hükümeti her ne olursa olsun bir teşebbüste bulunmağa mecbur olduğunu hissetmişti. Yapacağı bu teşebbüs Türk çeteleri hakkında idi. O çeteler Bulgaristan'ın muhafaza etmek istediği tarafsızlığa karşı daimî bir tehlike teşkil ediyordu. Belki bir gün gelecekti ki, Bulgaristan o çetelerin yüzünden ister istemez umumî harbe iştirak etmeğe mecbur kalacaktı. Hattâ bu emrivaki son Valandova çarpışması üzerine yapılmış oluyordu.

İbrahim Bey Ustrumca'da bir müddet kaldıktan ve orada göçmenlere ait olan işleri ve çetelerin yeni harekâtını tanzim ettikten sonra Sofya'ya gittiği zaman, Bulgar hükümetinin bu yeni tavır ve hareketiyle karşılaşmıştı. Sofya hükümetinin hissiyatına ve görüşlerine tercüman olan Bulgar komitecileri İbrahim Bey'e müracaat ederek, mevcut Türk çetelerin dağıtılmamakla beraber, silâhtan tecridi ve hâkî elbiselerinin değiştirilmesi lâzım geldiğini kendisine anlatmışlardı. Türk çetelerine silâh ve bomba veren Bulgar komiteleriydi. Şimdi o silâhları ve bombaları geri isteyen gene Bulgarlardı.

Alınan silâhlar geri verilmek suretiyle çeteler silâhtan tecrit edilecek olursa, aylardan beri yapılan zahmetler, Yüzbaşı Mehmet Ali Bey vesair arkadaşları tarafından gösterilen fedakârlıklar ve ha-

yatları pahasına yapılan hizmetler boşa mı gidecekti?

Bulgar hükümetinin İbrahim Bey'den yalnız çetelerin silâhtan arındırılmasını değil, aynı zamanda çete efradının giydiği hâkî elbiselerin de çıkarılmasını istemesi, bu suretle onların askerî teşkilâtla hiçbir alâkası bulunmadığı anlatılmak arzusundan ileri geliyordu. Halbuki mevcut yedi yüz küsur kişiden yalnız yüz ellisinin arkasında hâki elbise vardı. Diğerlerinin hepsi köylü kıyafetinde idi. İbrahim Bey çeteler hakkında vaki olan bu talep üzerine alâkadar olan Bulgarlarla uzun uzadıya müzakere ettikten sonra, nihayet Bulgarlara uygun bir teklif yapmış ve hâkî elbiseli yüz elli kişilik kuvvetin Bulgaristan'dan Sırbistan'a geçirilmesini ve bu kuvvetin bir daha Bulgar toprağına dönmemesini ortaya atmıştı. Şayet bu kabul edilecek olursa, İbrahim Bey o kuvvetin bir daha Bulgaristan'a geri dönmeyeceğini bizzat temin edecektir.

Fakat her ne teklif edilse, Bulgar hükümeti bunlardan birisini kabul edecek gibi görünmüyordu. Bulgar kamuoyu Bulgaristan'ın harbe girmesini hâlâ istemiyordu. Kamuoyunun bu hissine riayet etmeğe mecbur olan Bulgar hükümeti, tam bir tarafsızlık göstermeğe kendisini mecbur kabul ediyordu. Valandova çarpışması bu tarafsızlığı sarsmıştı. Vardar Köprüsü her ne kadar havaya uçurulmamışsa da, orada görülen hizmet büsbütün semeresiz kalmamıştı. Bulgarlar Türk çetelerinin harekâtını ve kuvvetlerini Sırplara haber vermek suretiyle bir taraftan Valandova çarpışmasının başarısızlıkla neticelenmesine sebep olmakla beraber, diğer taraftan o hâdise Bulgar tarafsızlığını sarsmak itibarıyla o sırada takip edilen siyasete bir hizmet görmüş oluyordu.

Bu itibarla Bulgarlar, Sırplar ve Ruslar Türk çetelerinin harekâtından dolayı hiddetlenirlerken, diğer taraftan Sofya'daki Avusturya ve bilhassa Alman elçilikleri ve ataşemiliterlikleri çok memnun görünüyorlardı.

İbrahim Bey bu karışık vaziyet karşısında kesin bir harekette bulunmak zamanının geldiğini ve fırsatı kaçırmamak icab ettiğini anladığından kuvvetlerin bulunduğu Ustrumca'ya doğru Sofya'dan hareket etmişti. Fakat Radomir'e ulaştığı zaman oradaki Bulgar kaymakamı kendisini karşılayarak:

"— İbrahim Bey, buradan ileri gidemeyeceksiniz. Çünkü Sofya'dan öyle emir aldım!" demişti.

Bir emir

Demek ki İbrahim Bey'in Sofya'dan hareket ettiği haber alınmıştı. Bu haberin alınması ve Radomir kaymakamına ileri hareketinin men edilmesi hakkında emir verilebilmesi İbrahim Bey'in Bulgar hükümeti tarafından takip edilmekte olduğuna delâlet ederdi. Demek ki Bulgaristan yalnız Bulgar çetelerinin Sırbistan dahilinde faaliyet icra etmelerini istememekle kalmıyor, aynı zamanda Türk çetelerinin hareketlerini de büsbütün tatil ettirmeğe azmetmiş bulunuyordu. İbrahim Bey Radomir kaymakamından yukarda ki haberi alınca biran içinde bütün bu tarafları düşünmüş, yabancı bir memlekette istediği gibi harekette serbest olmadığını bildiği için inat ve ısrara yer olmadığını anlamış ve kaymakama demişti ki:

"Pekâlâ ileri gitmeyeyim amma nereye gideyim? Onu da söyler misiniz?"

"— Aldığım emre göre Cuma-i balâ'ya gideceksiniz. Fakat bunu da ancak nezaret altında bulunduğunuz halde yapabilirsiniz. Şayet Bulgaristan dahilinde ve bilhassa Bulgar-Sırp hududunda dolaşmayıp doğru Sofya'ya döner ve orada otursanız ona karşı hiçbir diyeceğim yoktur."

"— Sofya ile haberleştikten sonra hareketi şeklimi size bildirirm."

İbrahim Bey, Radomir kaymakamıyla bunları konuştuktan sonra geçici bir zaman için maiyetiyle beraber Radomir'de birleşmişti. Ondan sonra derhal telgrafhaneye bir adam göndererek Sofya'ya çektiği bir telgrafnamede Radomir'de maruz kaldığı muameleyi anlatmış ve ne suretle hareket edeceğinin serian kendisine bildirilmesini rica etmişti. Bir taraftan İbrahim Bey Sofya'yı vaziyetten haberdar ederken diğer taraftan Ustrumca'ya haber göndererek 150 kişilik kuvvetin oradan, hareketle Cuma-i balâ'ya gitmesini emretmişti. Şayet çeteler Cuma-i balâ'da toplanacak olursa, onları

o yolla Sırbistan'a geçirebileceğini ümit ediyordu.

Fakat ertesi günü Sofya'daki merkezden gelen cevapta İbrahim Bey'e deniliyordu ki:

"Bulgar hükümetinin son günlerdeki son günlerdeki tavır ve hareketi karşısında şimdilik bütün harekâtımızı tatil etmek uygun olacaktır. Bundan dolayı Radomir'den doğruca Sofya'ya dönerek bir müddet burada beklemeniz daha doğrudur."

İbrahim Bey bu haberi alınca tabiî Cuma-i balâ'ya gitmekten vazgeçerek maiyetiyle beraber Sofya'ya geri dönmüştü. Bununla beraber Cuma-i balâ'da toplanacak olan 150 kişilik kuvvetin orada kendisini beklemesini tembih etmişti.

İbrahim Bey İrfan Efendi meselesini tahkik etmek için Nevrekop'a gittiği zaman oradaki tahkikatını Nevrekop çetelerine memur olan Halil Efendi vasıtasıyla yapmıştı. Bu tahkikat bittikten sonra Sofya'da, Ustrumca da ve Valandovo çarpışması sırasında Halil Efendi hep İbrahim Bey in ma'yetinde bulunmuştu. Çarpışmanın ardından kuvvetler gene Ustrumca'ya çekildikten sonra Halit Efendi gene Nevekop'a geri dönmüştü.

Bu sırada Bulgar komitecilerinden Filipof'ta Halit Efendi'ye refakat ediyordu. Yolda giderlerken iki arkadaş son Valandova çarpışması ve Bulgar komitelerinin tavır ve hareketi hakkında fikir alışverişi yapmaya başlamışlardı. Halil Efendi diyordu ki:

"— Bulgar çeteleri kancıklık ettiler. Çarpışma sırasında Türk çetelerini yüzüstüne bırakıp kaçtılar. Böyle bir hareket hiç komiteciliğe yakışır mı?"

Bu ithamları Filipof haklı bulmuş ve demişti ki:

"— Doğru söylüyorsun, Halil Efendi, bizim çeteler böyle yapmayacaklardı. Fakat onlarda da kabahat yoktur. Bulgar çetelerini hareketten men eden gizli bir kuvvet olmasaydı, onlar dediğin gibi çarpışmada kancıklık yapmazlardı. O gizli kuvvet Rusya'dır. Rusya'nın Bulgaristan'da kullandığı silâh ise Sandanski ile Paniçe, en çok Sandanski'dir. Onun vücudu ortadan kalkmadıkça bizim davamız da yoluna girmeyecektir."

Halil Efendi Sandarski'nin vücudu ortadan kaldırılmalıdır.

Sözlerini işitince Filipof'un kendisine bir sır vermek istediğini ve fakat bunu söylemeğe bir türlü cesaret edemediğini anlamıştı. Onun için Filipof'a sormuştu:

"— Sandanski'nin vücudu ortadan kalkmadıkça diyorsun. Acaba böyle bir plan mı var? Onu öldürmek mi istiyorlar?"

"— Pek iyi bilemiyorum ama, her halde Bulgar hükümeti onun icraatına bir son vermek istiyor. İdama mahkûm edildiğine dair bir rivayet var. Ama ben belki yanılıyorum. İhtimal ki bu rivayet Sandanski'yi korkutmak için Bulgar hükümeti tarafından mahsus ortaya çıkarılmıştır."

"— Bizim bunu bilmemiz lâzımdır. Sandanski ve fırkası Rusya'ya taraftar oldukça, bize daima muhalefet edeceği için onun akıbetini evvelinden bilmemiz müstakbel harekâtımız için çok faydalı olurdu. Onun için kat'i bir şey biliyorsan söyle de..."

Filipof burada Halil Efendi'nin sözünü keserek heyecanlı bir tavırla:

"— Lâkırdıyı çok uzatma, arkadaş toprakların da kulağı vardır. Söylediklerimi kendine sakla, sakın kimseye bir şey anlatma!" demişti. Fakat Halil Efendi Filipof'un hareketlerinden, tavırlarından ve endişeli bir lisanla söz söylemesinden her halde Sandanski'nin idama mahkûm edildiğini anlamakta güçlük çekmemişti. Bir komitecinin de bir kere idama mahkûm olursa bu hükmün en kısa bir zamanda infaz edileceğini bildiğinden, Sandanski'nin artık son günlerini yaşadığına şüphe etmiyordu.

Halil Efendi Ustrumca'da Nevrekob'a giderken yeni bir vazife almıştı. Nevrekob'a ulaşır ulaşmaz Yunanlıların Lisa Balkanlarında yapmakta oldukları tahkimatı tahkike gidecekti. Teşkilât-ı Mahsusa'nın Sofya merkezine gelen haberlerde Yunanlıların o havalide müstahkem mevziler hazırladıkları ve asker yığdıkları bildirildiğinden oraya kadar bir akın yapılarak bu haberlerin ne dereceye kadar doğru olacağı ve tahkimatın hangi noktalarda bulunduğu meydana çıkarılacaktı.

Halil Efendi Nevrekob'a ulaştıktan sonra bu iş için gereken hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Alınan malûmata göre Yunanlıların yaptığı tahkimat Drama havalisinde Zernova Ovasi'na hâkim olan

dağlarda idi. Halil Efendi otuz kişilik bir çete vücuda getirmişti. Bu çeteyi beraberine alarak, Karasu-Mesta'nın güneyinde Yunan hududu üzerinde Yenimahalle ile Petrelik köyleri arasında Bulgar-Yunan hududunu geçerek Zernova Ovasına hâkim olan Lisa Balkanlarına çıkacaktı. Hareket tarzı bu suretle tayin edildikten sonra çete Nevrekop'tan hareket etmiş ve akşam üstü Yunan hududuna ulaşmıştı. Çete efradı Yenimahalle ile Petrelik köyleri arasında uzanan hudut boyuna yayılmışlardı. Karanlık basar basmaz, huduttaki Yunan karakollarına görünmeden Yunan toprağına girecekler ve tayin edilen noktada buluşacaklardı. Verilen talimat gereğince kesin bir mecburiyet hissedilmedikçe çarpışmadan çekinilecekti.

Bu akın düşmanı rahatsız etmek maksadıyla yapılmadığından ve yalnız onun tahkimatını keşfetmek ve askerî kuvvetleri hakkında malûmat edinmek için tertip edildiğinden çete mevcudiyetini ne kadar gizler ve ne kadar kapalı bir surette hareket ederse, vazifesini de o kadar kolaylıkla yapacağına şüphe yoktu. Bu keşif işini Halil Efendi yanına iki üç kişi alarak da yapabilirdi. Otuz kişilik bir çete ile hareket etmesi bir ihtiyat tedbirinden başka bir şey değildi. Şayet keşif sırasında Yunan askerleriyle karşılaşacak olursa, onlarla çarpışmarak tekrar Nevrekop'a çekilebilmek için en az otuz kişilik bir çeteye ihtiyacı vardı.

Halil Efendi çetesiyle beraber Yunan hududuna geldiği zaman orada tayin edilen noktalarda Drama taraflarından gelen postacıları ve kılavuzları bulmuştu. Kılavuzlar çetenin geçeceği noktaları da Yunan karakollarına görünmeden hangi yolların takip edileceğini daha gündüzden tayin etmişlerdi. Halil Efendi kılavuzlarla istişare için onları bir araya toplamış ve kendilerine sormuştu:

"— Ne var ne yok arkadaşlar? Hududu emniyetle geçebilecek miyiz?"

Bu suale Vardarlı bir kılavuz cevap vermişti:

"— Biz, mümkün olan şeyleri yaptık Halil Efendi. Sabahtan beri hududun geçilecek yerlerini gözetletiyoruz. Yunan karakolları en çok Karasu Çayı'nın huduttan geçtiği noktaya önem veriyorlar. Çünkü geçilmesi en kolay olan yer burasıdır. Onun için biz çayın daha doğusundaki dağlık araziyi tetkik ettik. Orası zorlu bir yer ol-

makla beraber tehlikesi daha azdır. Karakollar gece yarısına doğru uyuklamaya başlıyorlar. Yorulan nöbetçiler de tam gece yarısından sonra değiştiriliyor.

"— Şu halde biz gece yarısından biraz önce hareket edersek, tam vaktinde hududu aşmış olacağız."

"— Evet, on birde hudut karakollarının karşısında bulunmamız lâzımdır. Nöbetçilerin değişmesine kadar bir saat vaktimiz olacağı için bu müddet içinde fırsattan istifade ederek hududu aşarız. Tabiî efrada toplu bir halde bulunmamasını emrediniz."

"— Evet, evet, o işler tamamdır. Hududu teker teker geçeceğiz ve Petrelik Köyü'nün arkasına düşen yaylada birleşeceğiz. Ondan sonra takip edeceğimiz yolu da düşündünüz mü?"

"— Onu da düşündük. Dağlar arasından geçen kaçakçı yollarını tutacağız batıya yönelerek gene Karasu Çayı'na ineceğiz. Zernova'ya giden yol için köylüler tarafından yapılmış olan derme çatma bir köprü vardır. O köprüyü geçtikten sonra artık tehlike atlatılmış demektir."

"— Yunanlılar tahkimata devam ediyorlar mı?"

"— Ediyorlar.. Üç gün önce Drama'dan gene bir tabur kadar istihkâm askeri geçirdiler. Bunların mekkâreleri hep kazma kürek ve dikenli tel ile yüklü idi."

"— Gittikleri istikameti biliyor musun."

"— Nasıl bilmeyiz, hepsi Zernova taraflarına gidiyorlar. Orada ovalara hâkim olan Lisa Balkanına dağılıyorlar. Oralara gidip gelen köylüler Yunan askerlerinin dağlarda tahkimat ile meşgul olduklarını uzaktan görüyorlarmış. Tahkimat yapıldığı şundan da anlaşılıyor ki, o havalinin büyük bir kısmı yasak mıntıka ilân edilmiştir. Muhtelif noktalara nöbetçiler konulmuş ve mıntıkanın hududu işaretlerle tayin edilmiştir." Halil Efendi bu konuşmanın ardından saat on birde belirlenen noktada buluşulmak üzere kılavuzlara yol vermişti. Ondan sonra gidip çetesinin efradını birer birer muayeneden geçirmişti. Efradın teslimatı tamamdı. Kemerlerinde yeterli miktarda cephane vardı. Tüfekleri temizlenmişti. Revolverleri de bellerinde, tüfekleri omuzlarında takılıydı. Erzak torbalarında iki

gün yetecek kadar ekmek ve katık bulunuyordu. Mataralarına da su doldurulmuştu.

Yapılacak hareketin başarıyla neticelenmesi ve önemsiz bir arıza ile sekteye uğramaması için bütün bu teferruata dikkat etmek lâzımdı. Meselâ efrattan birisi susuzluktan dolayı su aramağa kalkacak olsa, belki kendisini askerlere ve Yunan köylülerine gösterebilirdi. Bir çetecinin görünmesi ise bütün çeteyi tehlikeye sokabilirdi. Maksat dost köyler ve köylüler hariç olmak üzere, hiçbir tarafa görünmeden Yunan tahkimatının krokilerini çıkarmak ve bunları Teşkilât-ı Mahsusa merkezine teslim etmekti.

Halil Efendi her şeyin tamam olduğuna ve hareket için hiçbir engel kalmadığına kanaat getirdikten sonra, saate baktığı zaman vaktin epeyce ilerlemiş ve on buçuğa yaklaşmış olduğunu görmüştü. Bundan dolayı, yola çıkmadan evvel efrada yemeklerini yemelerini tembih etmişti. Çünkü yolda yürürken dört beş saat içinde yemek yemeğe imkân yoktu. Bütün gözler karanlığı yarmaya, bütün kulaklar etrafı dinlemeye ve bütün eller silâhları ateş etmeye hazır bir halde tutmağa hasredilecekti. Bazen yerlerde sürünerek gidilecek, bazen alabildiğine koşulacak, bazen de boylu boyuna yere yatılarak hiç kımıldanılmayacaktı. Böyle bir vaziyette ilerlenirken yemek yemeğe imkan var mıydı? Diğer taraftan mide boş olursa, aza da ataletle hareket edeceğinden yalnız kemerleri cephane ile değil, mideleri de hareketten evvel bir ihtimale karşı bol yemekle doldurmak lâzımdı.

Bu iş bittikten sonra saat on bir olmuştu. Halil Efendi çete efradını bir kere daha bir araya toplayarak takip edilecek yolu kılavuzların huzurunda onlara tekrar ettikten ve hudut geçtikten sonra buluşulacak noktayı ve saati hatırlattıktan sonra çeteye hareket emrini vermişti. Hemen hepsi Makedonyalı ve Trakyalı Türklerden kurulu olan bu otuz kişi tüfeklerine fişekleri yerleştirdikten ve birbirleriyle vedalaştıktan sonra önde kılavuzları olduğu halde yola çıkmışlardı. Bunların hepsi fedakâr ve hepsi fedai idi. Memleketlerini yabancı bir unsurun boyunduruğundan kurtaracak ve Balkan Muharebesi'nden beri geçen iki sene içinde kendilerinin ve ailelerinin maruz kaldıkları bunca tecavüzlere artık bir nihayet verdirecek olan bir harekete kendilerinin de yardımı dokunacağını ümit

ederek meydana atılıyorlardı.

Onun için her teşebbüslerinde mutlak suretle muvaffak olmağa ve hiçbir hareketin semeresiz kalmamasına azmetmiş bulunuyorlardı. Bu azmin verdiği cesaretle efrat hududa yaklaştıkları zaman, hiç korkmadan ve ürkmeden ayrı ayrı noktalardan Bulgar-Yunan hududunu aşmağa başlamışlardı. Gecenin kesif karanlığı onlara hem yardım ediyor, hem de güçlük çıkarıyordu. Fakat gözleri karanlığa alışmış olduğundan, geçtikleri arazi gençliklerinde yaşadıkları bir çevreye ait bulunduğundan ve nihayet teşebbüslerinde muvaffakiyet ümidi gözlerinin nurunu bir kat daha arttırdığından yavaş yavaş ve emin adımlarla ilerlemeğe muvaffak oluyorlardı.

Bu sırada Halil Efendi de yanında beş çeteci ve bir de kılavuz olduğu halde hudut boyunda Yunan nöbetçilerinin bulunduğu mıntıkaya gelmişti. Kılavuz nöbetçilerin hangi tarafta beklediklerini ve dolaştıklarını bildiğinden o taraflara uzak kalan bir noktadan yolunu tutturarak Halil Efendi'yle maiyetini dağlık arazideki buluşma noktasına doğru götürmeğe başlamıştı. Fakat tesadüf diğer gruplara olduğu kadar Halil Efendi grubuna da yardım etmemişti. Çünkü yavaş yavaş ilerleyerek Yunan karakollarını birkaç yüz metre geride bıraktıklarını zannettikleri sırada arkalarından Yunanca bir ses:

"— Kimdir o, dur?" diye bağırmıştı. Bu ses takriben iki yüz metre kadar geriden geliyordu. Halil Efendi'yle maiyeti bu sesi işitir işitmez hemen yere yatmışlardı. Şüphesiz Yunan karakollarından birisi onları görmüş ve arkalarından "Dur!" diye bağırmıştı. Şimdi her an o taraftan bir silâh patlayabilirdi. Silâh sesini işiten nöbetçiler ve hudut müfrezesi o tarafa doğru koşacaklar ve Halil Efendi'yle arkadaşlarını çevireceklerdi. Halil Efendi böyle bir vaziyete düşmeyi hiç istemiyordu. Kimseye görünmeden hududu geçmek istendiği için gürültü çıkarılmaması başarı için birinci şarttı. Çarpışmaya tutuşulacak olursa, bütün keşif teşebbüsü altüst olacaktı. Onun için yere yatan efrada silâhlarını sesin geldiği tarafa çevirerek ateşe hazır bir vaziyette bulunmakla beraber, tehlike yaklaşıncaya kadar silâh atmamalarını kesin surette emretmişti.

Halil Efendi'yle maiyeti bu vaziyette bir dakika kadar bekledikten sonra Yunan nöbetçi bir daha bağırmıştı:

"— Kim var orada?"

Hiç ses yok, kimse yerinden kıpırdamıyor, nöbetçinin sesi gene iki yüz metre kadar uzaktan geliyordu. Demek ki nöbetçi çetenin bulunduğu noktaya doğru yürümemişti. Bu hayra alâmet ediyordu. Bir müddet daha beklenecek olursa, belki nöbetçi yanıldığını anlayacak ve hiç sesini çıkarmayacaktı. Böyle olduğu takdirde beş on dakika kadar bekledikten sonra yerde sürüne sürüne yola devam etmek ve birkaç yüz metre daha uzaklaştıktan sonra ayağa kalkmak mümkün olacaktı.

Halil Efendi ile arkadaşları bu ümit ile on beş dakika kadar yüzüstü yattıkları halde pek tehlikeli bir bekleme devresi geçirmişlerdi. Ondan sonra hiçbir ses işitilmeyince ve Yunanlı nöbetçinin sükûnet bulduğuna kanaat getirilince, Halil Efendi maiyetine yerde sürünerek ilerlemelerini emretmişti. Bunun üzerine küçük çeteyi teşkil eden efrat arkalarını Yunan-Bulgar hududuna çevirerek yavaş yavaş,, sürüne sürüne, bazen da koyunlama giderek tehlikeli mıntıkadan uzaklaşmaya başlamışlardı.

Saat on ikiye yaklaştığı için nerede ise hudut nöbetçileri değişecekti. O zaman tehlikeli mıntıkadan uzaklaşmak daha zor ve belki de imkânsız olacaktı. Halil Efendi'yle arkadaşları huduttan epeyce içerilere doğru gittikten sonra nöbetçilerin değiştirildiğini uzaklardan işitir gibi olmuşlardı. Hudut boyunda nöbetçiler parola verirken ve alırken çete efradı da artık ayağa kalkmışlar ve çıkarmayı başaramayacaklarını anlamış, pek mühim olan bu işin başarıyla becerilmesi için onu bizzat üstlenmeye karar vermiş ve en tehlikeli yere kadar sokulmaktan çekinmemişti.

Onun tahkimat mahallinde görüp kaydettiği şeyler çok kıymetli idi. Yunan askerleri bütün günü ağır putreller ve çimento fıçıları nakletmekle meşgul olmuşlardı. Bu malzemenin mevcudiyeti yapılan tahkimatın ağır top yerleştirmeye mahsus olduğuna delâlet ederdi. Bu ağır topların yerlerini vaktiyle bilmek harp çıkışında onları kolaylıkla susturmaya çok yardım edecekti. Şimdi Halil Efendi o ağır top mevzilerini gösteren kaba taslak krokileri cebine yerleştirmiş bulunuyordu.

Teşkilâtın faaliyeti

Bu iş bittikten sonra sıra şimdi Drama-Kavala-Serez mıntıkalarında yapılan yığınağı anlamaya geliyordu. Bunun için de Halil Efendi'nin çetesiyle beraber daha ilenlere doğru gitmesi icap ediyordu. Vakit dar olduğundan hemen bu işe de başlamak lâzımdı. Gece saat ona doğru çetesine iltihak ettiği zaman Halil Efendi çete efradını harekete hazır bir halde bulmuştu. Bunun üzerine hemen kılavuzları çağırarak onlarla bir meşe ağacının dibine oturmuş ve yeni vaziyeti konuşmaya başlamıştı:

"— Arkadaşlar bugünkü işimizi muvaffakiyetle bitirdik. Şimdi Drama-Kavala-Serez mıntıkalarına doğru ilerleyeceğiz ki oradaki Yunan askeri harekâtını öğrenelim. Dünden beri oralardan yeni bir haber alabildiniz mi?"

"— Hayır, yeni bir haber yoktur. Fakat teşkilâtımız yerindedir. Bu işe başlayalıdan beri vücuda getirilen teşkilât muntazam bir surette çalışmaktadır. Teşkilâtın mükemmeliyeti sayesinde çetemiz uzun müddet Drama civarında dolaşabilir."

"— Pekâlâ, köylerdeki arkadaşlarımız bizim geleceğimizden haberdar mı?"

"— Onlara da şifreli mektuplarla hareket tarzımızı bildirdik. Teşkilât-ı Mahsusa nizamnamesi gereğince her üç köyde bir teşkil olunan ve iki aza ile bir reisten kurulu bulunan komite heyetleri çeteyi bekliyorlar. Şifreli mektuplarımızı o köylerden gelen postacılar vasıtasıyla yerlerine gönderdik."

"— O halde hiç durmadan hareket edelim."

Komite azaları

Meşe ağacı dibinde cereyan eden bu konuşmanın ardından Halil Efendi çeteye hareket emrini vermişti. Gerek Sırp ve gerek Yunan arazisinde vaktiyle vücuda getirilmiş olan teşkilâtın bu yürüyüş sırasında çetenin çok işine yarayacağına şüphe yoktu. Her üç köy-

de bir mevcut olan bu komitelerin azası daima ticaretle meşgul olan köy eşrafından meydana gelmiş bulunduğundan ve bunlar sık sık şehirlere gidip geldiğinden Yunan yığınağı hakkındaki malûmat da bu komite azası tarafından kolaylıkla temin olunabilecekti. Esasen komite azası gerek Sırbistan'da ve gerek Yunanistan'da çeteleri takip etmeye mahsus olan askerî müfrezelerin karakter hattını vaziyetlerini ve en mühim esrarını ve askeri harekâtını tetkik ederek bunları şifreli mektuplarla ve gidip gelen postacılar vasıtasıyla çete merkezlerine muntazaman bildiriyorlardı. Bununla beraber Yunanlıların takip müfrezeleri son zamanlarda çok dikkatli ve zorlu takibat yapmaya başladıklarından Halil Efendi büyük bir ihtiyatla hareket etmeye mecburdu.

Kılavuzlar kendisine demişlerdi ki:

"— Bulgar-Sırp hududunda meydana gelen hâdiselerden ve bilhassa Valandova çarpışmasından beri Yunanlılar Türk köylülerini fena halde sıkıştırmaya başladılar. Çünkü Türk çetelerinin Sırbistan'da olduğu gibi Trakya'da da faaliyete geçecekleri ve böyle olduğu takdirde çetelerin Türk köylüleri tarafından yardım göreceklerini biliyorlar. Köylüleri tazyik edecek olurlarsa, tamamen olmasa bile kısmen olsun, bu yardıma karşı bir set çekebileceklerini zannediyorlar."

Bu ihbarlar üzerine Halil Efendi çete efradına daha müteyakızâne hareket edilmesi hakkında lâzım gelen talimatı verdikten sonra çete hemen yola çıkmıştı. Çizilen program gereğince çete sarp Balkanlarda dolaşarak ve evvelce açılan patikaları takip ederek sabaha karşı (K...) köyünü tutmaya çalışacaktı. Yollar bu sefer daha engebeli olduğundan yürüyüş iki gün evvelki geceye nispetle daha güç oluyordu. Hattâ çete bir aralık öyle bir noktaya gelmişti ki, oradan ileri gidilmesine artık imkân kalmamıştı. Çünkü daha ilerisi on beş yirmi metre derinliğinde bir uçurumdu. Geriye dönerek başka bir yol takip edilse, o zaman vakit kaybolacak ve belki (K...) köyüne ortalık ağarmadan yetişmek mümkün olamayacaktı. Halil Efendi bu noktada bir müddet düşündükten, taşındıktan sonra, çete efradından bazılarının bellerindeki ipleri birbirine ekletip efradı ayrı ayrı o uçurumdan aşağıya sarkıtmak suretiyle o güçlüğü de atlatmayı başarmıştı.

Yalnız en son inen çeteciden sonra yukarıda hiçbir iz bırakmamak için ipler aşağıya çekileceği zaman bir tanesi kayalıklardan birisine takılıp kalmış ve o ipi oradan kurtarmak için yirmi dakika kadar vakit kaybedilmişti.

Çete bu suretle sekiz saat kadar yürüdükten sonra sabahleyin saat altıya doğru (...) köyünün civarına yaklaşmıştı. Halil Efendi burada arkadaşlarını köye hâkim olan tepede kayalık bir mahalle yerleştirmişti. Bu kayalık icabında hem çarpışmaya ve hem ric'ate müsait olduğundan, çete gündüzü orada geçirecekti. (...) köyü kayalığa yirmi dakika uzak olduğu için Halil Efendi köydeki komite heyetiyle muhabereye ve onlardan birisini çetenin gizlendiği mahalle çağırmaya lüzum görmemişti. Köydeki komiteden beklenilen vazife, azasından birisinin Drama'ya giderek oradaki yeni vaziyeti öğrenmesi ve Halil Efendi'ye malûmat getirmesiydi. Maksadın temini için (K...) köyünde (T..) Efendi'ye haber göndermek lâzım geliyordu.

Halil Efendi bu iş için çete efradından (H..) Efendi'yi seçmişti. (...) Efendi diğer çete efradına nispetle oldukça tecrübeli ve tahsil görmüş bir gençti. Kendisine verilen bu vazifeyi muvaffakiyetle başaracağına şüphe yoktu. (H...) Efendi çetecilik hayatında daha evvel vuku bulan bir çarpışmada bacağından yaralandığından şimdi topal denecek kadar malûldü. Köye kadar gidip gelirken onun topallaya topallaya yürüyüşü dikkati çekmeyecek, mühim bir vazife ile gittiği kimsenin hatırına gelmeyecekti.

(H...) Efendi yola çıkmadan evvel kendine biraz çeki düzen vermiş, tüfeğini ve cephane kuşağını arkadaşlarına teslim etmiş ve revolverini de koynunda gizlemişti. Bu suretle kendisini köyüne giden bir köylü kıyafetine sokmayı başarmıştı. Ondan sonra:

"— Allahaısmarladık arkadaşlar!" diyerek yavaş yavaş (K...) köyüne doğru gitmeye başlamıştı. (H...) Efendi arkadaşlarından ayrıldıktan bir saat sonra köyde (T...) Efendi'nin evinde bulunuyordu. (T...) Efendi onu evinden içeri aldığı zaman sormuştu:

"— Hayrola arkadaş, ne var, ne yok, nereden bu geliş!.."

"— Halil Efendi beni buraya gönderdi. Sen şimdi Drama'ya kadar gideceksin, orada Yunanlıların askerî vaziyetlerini tetkik

edeceksin ve topladığın malûmatı bana getireceksin. Ben akşama kadar burada seni bekleyeceğim. Sen geldikten sonra karanlıkta çetenin gündüz gizlendiği yere döneceğim."

"— Peki, öyleyse hemen hareket edeyim ki, vaktinde geri dönmüş olayım. Yunanlılar fena halde hazırlanıyorlar. Tabii Yunan ordusu da Bulgarlara ve Türk hududuna karşı yığınak yapılıyor. Yunanlıların takip müfrezeleri daima bizi sıkıştırıyorlar. Her neyse, sen burada bekle. Ben gelinceye kadar hiçbir yere çıkma. Ben şimdi atıma biner ve Drama'ya giderim." (T...) Efendi bunu söyleyerek (H...) Efendi'den ayrılmış ve hemen yola çıkmıştı. (H...) Efendi de orada mükemmel bir istirahata dalmıştı. (T...) Efendi Drama'ya geldiği zaman evvelâ bir hana inerek atını oraya teslim etmiş ve ondan sonra tanıdıklarını ziyaret etmeye başlamıştı. Bunların birçoğu Yunan askerlerine eşya, erzak ve ekmek veren müteahhitlerdendi. Onlarla sohbet ederken son günlerdeki Yunan kuvvetlerinin ne kadar olduğu ve nerelerde götürüldüğünü az zaman içinde öğrenmeyi başarmıştı. Aldığı malûmat o kadar tam ve mükemmeldi ki, her gün efrada verilen erzak miktarını ve çıkarılan ekmek adedini bile tespit etmişti.

(F...) Efendi ortalık kararırken (K...) köyüne dönmüştü. Evinden içeri girdiği zaman (H...) Efendi'yi derin bir uykuda bulmuştu biçare. (H...) biraz yorgunluğunu çıkarmak üzere başını oturduğu minderin yastığına dayamış ve orada saatlerce uyuyup katmıştı. (T...) Efendi onu dürterek uyandırdığı zaman (H...) hemen telâşla yerinden fırlamış ve:

"— Ay sen geldin mi? Ben uyumuşum. İnşallah geç kalmadım ya!.."diye (T..) Efendi'ye sormuştu. (T...) Efendi onu teskin ederek:

"— Yok canım, ortalık henüz kızarıyor. Daha hareket etmene vakit var" diyerek onu teskin etmiş ve sonra Drama'da öğrendiği şeyleri (H...) ya birer birer şifre ile not ettirmeye başlamıştı. Fakat bu sırada meydana gelen bir hâdise (H...) Efendi'yi fena halde telâşa düşürmüştü. Onun için tam köyden çıkmak için hazırlandığı bir sırada köyün Yunan askerleri tarafından kuşatıldığı görülmüştü.

(H...) Efendi abluka altında kaldığını görünce müthiş bir endi-

şe içinde (T...) Efendi ile konuşmaya başlamıştı:

"— Şimdi ne yapacağız, ben buradan nasıl kurtulacağım?"

"— Vallahi bilmem. Yunan askerlerinin böyle birdenbire köyü sarmalarına hiçbir mana veremiyorum!"

"— Sakın bizim çetenin köy civarına geldiği ve benim de köyün içinde olduğum haber verilmiş olmasın?"

"— Ben de bunu düşünüyorum. Fakat, şayet çete kendisini göstermediyse, birisi tarafından ihbar edilmiş olmasına imkân yoktur. Bizim köyde bunu yapabilecek hiçbir adam tasavvur edemiyorum.

İki arkadaş, bir iki dakika kadar bu suretle konuşarak vakit geçirdikten sonra (H...) Efendi'nin mutlaka köyden kaçması lâzım geldiğine karar vermişlerdi. Çünkü o (K...) köyünün ahalisinden değildi. Yunan askerleri bir araştırma yapacak olurlarsa, onu her halde ele geçireceklerdi. O zaman belki bütün çetenin vaziyeti tehlikeye düşmüş olacaktı. Fakat (H...) Efendi'yi köyden kaçırmak da bir meseleydi. Her geçen dakikanın bir kıymeti vardı. Yunan askerlerinin köy etrafında çevirdikleri ablukanın büsbütün darlaşmasını beklemeden (H...)'nin hemen yola çıkması lâzımdı. Halbuki o topal olduğundan süratle uzaklaşamazdı. Nihayet (T...) Efendi'nin aklına (H...)'yı atına bindirerek yollamak gelmişti. Bunun üzerine ona:

"— Haydi sen ahıra in. Orada hayvanı çıkar ve ona binerek git. Dikkati çekmemek için ben seninle beraber bulunmayayım. Haydi çabuk ol arkadaş, Allah selâmet versin!" demişti. (H...) Efendi bu teklifi uygun bulmuş ve arkadaşıyla vedalaşarak ahıra inmiş ve hayvanı ahırdan çıkararak (T...) Efendi'nin evinden biraz uzaklaştıktan sonra ona binmek istemişti.

Fakat topal bir adamın yalnız başına ata binmesi pek kolay bir şey değildi. Hatta imkân haricindeydi. (T...) Efendi'nin hayvanı oldukça azgın cinsinden olduğundan bu imkânsızlık bir kat daha artmış oluyordu. (H...) Efendi değil atın üstüne binmek, onu ancak bin güçlükle zaptetmeğe muvaffak oluyordu.

Bu vaziyet karşısında (H...) Efendi artık her ümidi kesmişti. Cebindeki şifrelerle yakalanması yüzde yüz muhakkak gibiydi. Bu-

na razı olmaktan ise Yunan askerleriyle çarpışarak ölmek üstündü. İşte, uzaktan bir Yunanlı nefer süngüsünü tüfeğine takmış olduğu halde ona doğru geliyordu. Acaba o gelmeden hayvana binmeye bir kere daha uğraşsa nasıl olurdu?. (H...) Efendi böyle düşünürken atın dizginlerini bir eliyle sıkıştırarak diğer eliyle semerin üstüne sıçramaya başlamıştı. Fakat ne mümkün! Bir taraftan o tek ayağı ile binmeyi başaramıyor, diğer taraftan da hayvan ürkerek bir yarım daire çeviriyor ve neticede (H...) Efendi'yle at gene başbaşa geliyordu. Bu sırada (H...) Efendi için çok tehlikeli görünen vaziyet gayet garip bir şekilde değişivermişti. Uzaktan gelmekte olan süngülü Yunan neferi (H...) Efendi'ye oldukça yaklaşmış ve ona:

"— Dur arkadaş, sana yardım edeyim de hayvanına bin!" diye bağırmıştı. (H...) Efendi bunu işittiği zaman evvelâ kulaklarına inanamamıştı. Yunan askerinin kendisini aldatmak için öyle söylediğine ve yanına gelir gelmez yakalayacağına inanmıştı. Fakat süngülü *askere doğru baktığı zaman onda gördüğü mülâyemet ve sükûnet* (H...) Efendi'nin endişesini bir dereceye kadar teskin etmişti.

Gerçekten Yunan askeri (H...) Efendi'ye kadar gelmiş, bir eliyle hayvanın başını ve diğer eliyle üzengilerden birisini tutmuş ve bu vaziyet karşısında hayretten hayrete düşen (H...) öbür taraftan iki eliyle semere yapışarak ve sağlam ayağını üzengiye takarak bir sıçrayışta hayvanın üzerine atlamıştı. Bununla beraber Yunan askerinin kendisine yaptığı bu yardıma hâlâ ne mâna vereceğini bilemiyor, onun bir oyun yaptığını zannediyor ve kendi kendine:

"— Şimdi bu yardımın bir kokusu çıkacak!" diye düşünüyordu. Böyle düşündüğü için de askere teşekkür etmek bile hatırına gelmiyordu. Nihayet aradan birkaç saniye geçtikten sonra (H...) Efendi kendisini toplamış ve Yunan askerine:

"— Teşekkür ederim arkadaş. Eyvallah!" dedikten sonra hayvanını sürmüştü. Yunan askeri ise arkasından Türkçe olarak bir:

"— Uğurlar olsun!"la mukabele etmiş ve gerisi geriye dönüp gitmişti. Yunan askeri tarafından yapılan bu muamelenin sebebi, bir zaman sonra yapılan muhabere neticesinde anlaşılmıştı. Meğerse o akşam Yunan müfrezesi (K.) köyünde silâh aramak maksadıyla gelmiş, türkçe bilen yunan askerlerinden birisi (H...) Efendi'yi

uzaktan gördüğü zaman alil olan bir adamın hayvanına binmeye çalıştığı halde buna muvaffak olamamasına acımış, hemen onun yardımına koşmuş ve atına bindirilmiş imiş. Topal olan bu adama evinde veya üzerinde silâh olup olmadığını sormayı lüzumsuz görmüş imiş. (H...) Efendi'nin üzerinde silâh değil, ondan daha çok kıymetli bir şey, Drama havalisindeki Yunan kuvvetlerine dair birçok malûmat bulunduğunu ve onun bir çeyrek mesafede bekleyen bir çeteye mensup olduğunu bilse idi, Yunan askerinin ona karşı nasıl hareket edeceğini zannedersek izaha gerek yoktur.

(H...) Efendi Yunan askerinden ayrıldıktan sonra hayvanını sürerek beş dakikada Halil Efendi'nin çetesiyle beraber bulunduğu kayalık yere yaklaşmıştı. Orada attan inerek onu kendi haline terk etmiş ve doğruca kayalığa çıkmıştı. Uzaktan çete nöbetçisine o gecenin parolasını verdikten sonra arkadaşlarına iltihak etmiş ve getirdiği malûmatı Halil Efendi'ye vermişti. (H..) Efendi son dakikada başından geçen garip vak'ayı arkadaşlarına anlattığı zaman çeteciliğin ağır vazifelerinden dolayı hisleri sertleşmiş olan efradın yüzlerinde gayri ihtiyari bir istihza alâmeti belirmişti.

Gene daha sonra haber alındığına göre (H...) Efendi'yi getiren at serbest kalınca, kendi kendine (K...) köyüne geri dönmüş ve (T...) Efendi'nin oturduğu evin yanındaki ahırın kapısı önünde kişnemeye başlamıştı. (T...) Efendi hemen bunun farkına varmış ve aşağıya inerek hayvanını ahıra çekmişti.

Drama havalisinde bulunan Yunan askerlerinin vaziyetini bildiren malûmat da bu suretle alındıktan sonra artık Halil Efendi'nin bu defa ki işi bitmiş oluyordu. Onun için çetesine geri dönmek emrini vermişti. O gün akşama kadar kayalıkta istirahat etmiş olan efrat bir gece yürüyüşünde epeyce mesafe kat edebilirlerdi. Bu sefer Halil Efendi bir müddet Drama'nın Çeçe Nahiyesi'nde dolaşmış, oradaki köylülerle de temas etmiş, bir akın daha yapılacak olursa, bunun için lâzım gelecek hazırlıklarla meşgul olmuş, ondan sonra Rakiştan ve İzbişte yoluyla Ratadospat Suyu kenarına gelmişti. Burada tekrar Yunan-Bulgar hududuna yaklaşılmış oluyordu.

Çete bu suyu geçtikten sonra hududa Bürencik köyüne yaklaşmıştı. Bunun için ortalığın kararmasını bekliyordu. Efrat istirahat etmek üzere muhtelif yerlere gizlenmişlerdi. Bu aralık uzaktan bir

keçi sürüsü görülmüş ve bir müddet sonra da sürünün çobanı meydana çıkmıştı. Halil Efendi bu çobandan şüphelendiği için onu yanına çağırmış ve sorguya başlamıştı. Bu sorgu neticesinde çobanın Arif isminde bir Türk olduğu, yakın bir köyde koyuncu Hüseyin Efendi'ye ait olan bir keçi sürüsünü gütmekte bulunduğu anlaşılmıştı. Çobanın Türk olduğu anlaşılınca ondan çete için bir tehlike çıkamayacağına kanaat getirilmişse de Halil Efendi her ihtimale karşı çobanın serbest bırakılmamasını ve Bulgar toprağına girinceye kadar çete ile beraber hareket ettirilmesini istemişti.

Benden size bir fenalık gelmez!

Çoban yolundan alıkonulmasına şiddetle itiraz ediyor ve diyordu ki:

"— Benden size bir fenalık gelmez. Ben Balkan Harbi'nde Türk ordusunda hizmet ettim. Türk oğlu Türk'üm. Nasıl olur da sizi Yunanlılara haber veririm? Fakat beni bırakmayacak olursanız, o zaman çetenin vaziyeti tehlikeye düşecektir. Keçiler vaktinden evvel köye dönecekler, benim sürünün başında olmadığım anlaşılacak. Bunun üzerine Yunan jandarmasına haber verilecek, beni aramak için etrafa jandarmalar sevk edilecek. Jandarmalar bu havalide dolaşmaya başlayacaktır. Zannedersem Yunan jandarmalarıyla karşılaşmak işinize gelmez!" Halil Efendi çoban Arifin bu sözlerini makul bulmuştu. Bununla beraber onu gene kolay kolay serbest bırakmak istemiyordu. Onun için kendisine demişti ki:

"— Pekâlâ, doğru söylüyorsun ama, ya bulunduğumuz yeri sen gider jandarmalara haber verirsen, bizi burada gördüğünü hiçbir kimseye söylemeyeceğine yemin eder misin?"

"— Yemin de ederim, söz de veririm. Ne isterseniz yaparım." Halil Efendi bu konuşmadan sonra çoban Arif'i tahliye etmiş, çete hakkında tek bir kelime bile sarf etmeyeceğine dair ondan kesin söz almış ve nihayet Arif'i serbest bırakmıştı. Fakat bu hâdiseden iki saat kadar geçtikten sonra civarda başka bir adamın dolaştığı görülmüştü. Bu sefer Halil Efendi onu da yakalattırarak getirtmişti. Yakalanan adam çoban Arif'in efendisi koyuncu Hüseyin Efendi'ydi.

Halil Efendi ona:

"— Burada ne arıyorsun. Yunanlılara casusluk mu yapıyorsun?" diye hiddetli bir tavırla sorduğu zaman Hüseyin Efendi tam bir sükûnetle:

"— Sizin burada olduğunuzu haber aldım, onun için görmeye geldim." Cevabını vermişti.

"— Bizi görmeye mi geldin? Burada olduğumuzu nereden biliyordun?. Sana kim haber verdi?."

"— Biraz evvel çobanlarımdan Arif bana geldi ve bu civarda bir Türk çetesi olduğunu söyledi. Ben de sevindim, koşa koşa size geldim."

"Çoban Arif bana kimseye bir şey söylemeyeceğine dair yemin etmişti. Demek ki yeminini tutmadı?"

"— O yemin düşmanlarımız için makbul olabilir. Fakat bana karşı değil. Siz ta İstanbul'dan buraya kadar geldiniz. Burada han, otel, lokanta yok ki barınabilesiniz. Onun için birçok ihtiyaçlarınız olabilir diye düşündüm. Bir şey isteyip istemediğinizi anlamak için buraya kadar geldim." Halil Efendi'yle koyuncu Hüseyin Efendi bu suretle konuşurlarken uzaktan çoban Arif de görünmüştü. Çevirdiği kızarmış bir kuzuyu bir sırığa takmış olduğu halde geliyordu. Halil Efendi onu gördüğü zaman:

"— Hani ya, çetemize dair bir kimseye bir şey söylemeyeceğine yemin etmiştin? Neden yemininde durmadın?" diye sormuştu. Çoban Arif de şu cevabı vermişti:

"— Gene söylemedim ağam. Yalnız Hüseyin Efendi'ye meseleyi açtım. Bunu da size yardım etmek için yaptım?"

Haksız bir karar

"— Biz yardım filân istemiyorduk. İsteseydik, başımızın çaresine bakmanın yolunu bilirdik. Sen galiba bir çetenin ne demek olduğunu bilmiyorsun. Biliyor musun ki, sözünde durmayanlara karşı tayin ettiğimiz cezalar çok ağırdır; madem ki sen de sözünde durmadın, o halde bunun cezasını mutlaka çekmen lâzım gelir."

Halil Efendi bunu söyledikten, sonra çete efradından birisini çağırmış ve ona:

"— Alın şu herifi idam edin!" demişti.

Zavallı çoban Arif bunu işitince elinde tuttuğu kızarmış kuzu ile pek şaşkın bir hale gelmişti. Bereket versin Hüseyin Efendi ortaya atılarak demişti ki:

"— Halil Efendi, Arif'e karşı haksızlık ediyorsunuz. O sizin İstanbul'dan buralara kadar geldiğinizi ve bizleri kurtarmak için çalıştığınızı anlayınca sevincinden duramamış, size yardım etmek maksadıyla gelip meseleyi bana açmıştır. Yoksa onun hiçbir kabahati yoktur. Affetmeniz lâzım gelir."

Fakat Halil Efendi'yi yumuşatmak mümkün olamıyordu. O Arif'in idamı meselesinde ısrar ediyordu. Ancak uzun münakaşalardan sonra ve Arif'in hüsnüniyetle hareket ettiğin, dikkate alarak onun idamından vazgeçilmesine karar vermişti. Bunun üzerine çete efradıyla Halil ve Hüseyin Efendi'ler ve çoban Arif oturarak bir arada yemek yemişler ve ortalık iyice karardıktan sonra ayrılmışlardı. Halil Efendi evvelce karar verildiği gibi o köye yakın olan bir noktadan Yunan hudut karakolları arasından her zaman lâzım gelen tedbirler alarak geçmiş ve salimen Bulgar toprağına ulaşılmıştı. Halil Efendi çetesinin merkezi olan Fistana köyüne gitmeden önce üç gün sabaha karşı Bulgar hududunda İslaştan köyünde dostlarından (S...) Çavuş'un evine gitmişti. Çetesi kendisini biraz geride bekliyordu. Halil Efendi kapıyı çaldığı zaman (S...) Çavuş pür telâş yatağından fırlamış ve kapıyı açmıştı. Halil Efendi'ye gördüğü zaman yüzünde memnuniyet işareti belirmişti. (S...) Çavuş arkadaşını hemen evden içeri almıştı. Şimdi o bir taraftan mangaldaki ateşi yakmaya ve kahve pişirmeye çalışırken, diğer taraftan Halil Efendi'ye soruyordu:

"— Nasıl, keşif içinde başarılı olabildin mi?"

"— Oldum, krokiler cebimde... Bir yolunu bulup onları İbrahim Bey'e göndermeye çalışacağım."

"— Fistana'ya gitmeyip doğru bana geldiğine çok iyi ettin."

"— Neden, bir şey mi var?"

"— Senin son bir iki gün içinde gelip geçen hâdiselerden haberin yok da onun için vaziyetin tehlikede olduğunu bilemiyorsun?."

"— Anlat be yahu, beni meraka düşürüyorsun."

"— Bulgarlar seni harıl harıl arıyorlar. Şimdi görseler yakalayıp hapise tıkacaklarına hiç şüphe etme!"

"— Neden beni arasınlar? Ben Bulgarlara karşı bir şey yapmadım ki!.."

"— Sen yapmadım diyorsun ama, Bulgarlar sana pek büyük bir suç isnat ediyorlar. Dün Sandanski yalnız başına Menlik'ten Nevrekop'a gelirken Perim Balkanında Papaz Çayın mevkiinde öldürülmüş," Halil Efendi Sandanski'nin öldürüldüğünü haber alır almaz, derhal Filipof'un söylediği sözleri hatırlamıştı. Demek ki Sandanski o sırada Sofya hükümetine taraftar olan Bulgar komiteciler tarafından hakikaten idama mahkûm edilmiş ve bunun üzerine bir iki gün içinde vücudu ortadan kaldırılmıştı.

Fakat kendisinin bu katil hadisesiyle nasıl alâkadar olabileceğini anlayamadığı için (S...) Çavuş'a sormuştu:

"— Sandanski'yi öldürdüler ha? Onun idama mahkûm olduğunu rivayet kabilinden işitmiştim. Fakat bu katil ile benim ne münasebetim olabilir? Bulgarlar neden beni arıyorlar ve hapse tıkmak istiyorlar?"

"— Dinle Halil Efendi. İş öyle senin zannettiğin gibi değildir. Sandanski'nin katili bilinmiyor. Yalnız Rus taraftan olan o meşhur komitecinin bir Türk çetesi tarafından öldürüldüğü söyleniyor."

"— Bir Türk çetesi mi?"

"— Evet. Bir Türk çetesinden bahsediliyor. Sandanski katledildiği zaman o havalide senin çetenden başka bir çete bulunmadığından ve senin de keşif için yolda olduğundan bu işin senin tarafından yapıldığı zannediliyor."

"— Böyle bir zanda bulunmak için ortada ne gibi sebep olabilir? Bulgarlar benim nereye ve ne maksatla gittiğimi biliyorlar."

"— Biliyorlar ama, işin içine siyâsî meseleler karışıyor. Türk

çetelerinin Makedonya'da ve Trakya'da çalışmalarına Sandanski partisinin engel olduğu ve bundan dolayı Türklerin ona karşı husumet besledikleri düşünülüyor. Türk çetelerinin serbestçe hareket edebilmeleri ve Bulgarların Almanya ve Avusturya ile beraber harbe girmeleri için Türklerin Sandanski'yi öldürmüş olmalarına kuvvetle ihtimal veriliyor."

"— Azizim bunların hepsi yanlış düşüncelerdir. Şayet Sandanski öldürülmüş ise, bu katlin Aleksandrof ve Protogerof taraflarından tertip edildiğine bir an bile şüphe etmemek lâzımdır. Fakat her ne ise, şimdi ben başımın çaresine bakmalıyım. Hakikat meydana çıkıncaya kadar bir tarafa gizlenmeliyim. Sen ne dersin?"

(S...) Çavuş Halil Efendi'nin bu sualine cevap vermek için bir müddet düşündükten sonra demişti ki:

"— Herhalde kendini göstermeye çalışmalısın. Fistana'daki karargâhınız dün akşam Bulgarlar tarafından basıldı. Orada bulunan iki nöbetçi arkadaşınız yakalanarak hapse atıldı. Bundan başka Bulgarlar karargâhınızda ne buldularsa, hepsini alıp götürdüler. İhtiyat tüfekleriniz ve cephanemiz tamamıyla müsadere edildi. Bütün bu muamele de gösteriyor ki Bulgarlar bu Sandanski işinde hiç şaka dinlemeyeceklerdir."

Halil Efendi, Bulgarların bu suretle hareket etmelerine hiçbir mana veremiyordu. Mutlaka Bulgarlar kat'î emareler elde etmiş olmalıdırlar ki, Sandanski'nin katlini Türk çetelerine ve bilhassa kendi çetesine isnat ediyorlardı. Onun için (S...) Çavuşa sormuştu:

"— Sandanski'nin nasıl vurulduğunu öğrenebildin mi? Fazla tafsilât var mı?"

(S...) Çavuş hemen cevap vermişti:

"— Bak vak'anın nasıl cereyan ettiğini sana anlatayım da dinle:"

Sandanski yalnız başına Menlik'ten Nevrekop'a geliyormuş. Bu mesafeyi her zamanki gibi atla alıyormuş. Perim Balkanından geçerken Papaz Çayırı denilen bir noktada bir pusuya düşmüş. Altı kişi birden bir anda ona karşı ateş açmışlar. Kurşunlar evvelâ Sandanski'nin hayvanına isabet etmiş. Hayvan yere yuvarlanırken

Sandanski de onunla beraber düşmüş ve bacağı kırılmış. Hâdise mahallinden geçen dar patika yolunun bir tarafı uçurum olduğu için Sandanski attan düştükten sonra o uçurumdan aşağı doğru yuvarlanmış.

Bu sırada bacağı büsbütün kırılarak sürüklenmeye başlamış. Fakat Sandanski itidalini muhafaza ederek sürüne sürüne bir meşe ağacının arkasına gizlenmiş. Ve oradan revolveriyle düşmanlarına karşı ateş etmiş.

Bu çarpışma yarım saat kadar sürmüş. Pusuyu tertip eden altı kişi de sürekli Sandanski'yi tüfek ateşi altında bulunduruyorlarmış. Bir aralık kurşunlardan birisi Sandanski'nin revolverini tuttuğu sağ elinin parmaklarına isabet etmiş ve parmaklarını koparmış, revolver yere düşmüş, fakat Sandanski silâhını sol eliyle yerden kaldırarak bu sefer sol eliyle kendisini müdafaaya devam etmiş. Düşmanları onu kolay kolay öldüremeyeceklerini anlayınca, bu sefer ikiye ayrılmışlar. İçlerinden, üç tanesi yerlerini değiştirip bir yarım daire çizerek Sandanski'nin arkasına gelen bir noktaya birleşmişler ve oradan ateş etmeye başlamışlar. Bu suretle iki ateş arasında kalan Sandanski'nin bir bacağı kırıldıktan, bir eli parçalandıktan ve muhtelif yerlerinden kurşun, yedikten sonra öldürülmesi başarılmıştır.'"

"— Peki ama, ben hâlâ bu hâdisenin Türk çeteleriyle olan alâkasını anlayamadım. Sandanski'yi öldüren altı kişinin Türk olduğunu nereden anlamışlar?"

"— Henüz anladıkları bir şey yoktur. Mesele bir zan ve şüpheden ibarettir. Çünkü katil mahallinde Türk tüfeklerine mahsus olan mermilerin fişeklerinden bulunmuştu. Onun için Sandanski'nin Türkler tarafından öldürülmediğine, hiç şüphesi yoktu. Fakat Bulgarların, Aleksandrof ve Protogerof gibi komitecilerin bu gibi suikastleri yaptıktan sonra onları başkalarına atfederek işin içinde olduklarını biliyordu. Onların Makedonya'da senelerden beri yaptıkları suikastlar hep aynı tarzda cereyan etmişti. Bu defa da Sandanski'nin öldürülmesini belki Türklere atfederek ithamdan kurtulmaya çalışmak isteyeceklerdi. Böyle olduğu Halil Efendi'yle çetesi yakayı Bulgarların elinden pek zor kurtarabileceklerdi. Halil Efendi için çetesiyle beraber Bulgaristan'da dolaşmak ve önüne çıkacak ilk Bulgar müfrezesiyle ya çarpışmaya tutuşmak, veyahut ona teslim

olmaktan başka bir çare kalmamıştı. Halil Efendi bir taraftan bunları düşünürken, diğer taraftan Teşkilât-ı Mahsusa'nın Makedonya ve Trakya Türk çeteleri müfettişi umumîsi olan İbrahim Bey'le muhabere ederek vaziyeti ona anlatmak için bir çare arıyordu. O sırada İbrahim Bey'in nerede olduğunu bilmiyordu. Çünkü Valandov'a, çarpışmasından sonra Halil Efendi Ustrumca'dan ayrılmış ve doğru Nevrekop'a gitmişti. İbrahim Bey'in Bulgar, Sırp hududuna gitmekten men edildiğinden ve onun için geçici olarak Sofya'da beklemekte olduğundan haberi yoktu.

Halil Efendi birçok vasıtalara müracaat ettikten ve Nevrekop Müftüsü Ali Efendi'yi araya koyduktan sonra, nihayet İbrahim Bey'in Sofya'da olduğunu haber alabilmişti. Bunun üzerine derhal ona bir mektup yazarak vaziyeti bildirmiş ve kendisinden talimat istemişti. Birkaç gün sonra İbrahim Bey'den gelen cevapta derhal Sofya'ya gelmesi emrolunmuştu. Halil Efendi bu emri alır almaz, çetesini Fistana'da bırakmış ve kendisini gene tebdili kıyafet ederek Cuma-i balâ yoluyla Sofya'ya gitmek üzere atına binip yola çıkmıştı.

Halil Efendi Cuma-i balâ'ya yaklaştığı zaman Sandanski taraftarlarından ve Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını değil, muhtariyetini isteyenlerden komiteci Kantarciyef'e tesadüf etmişti. Kantarciyef, Halil Efendi'yi gördüğü zaman kendisine:

"— Halil Efendi, Cuma-i balâ şehrine girme. Çünkü seni arıyorlar. Görülürsen yakalanırsın!" diyerek onu ikaz etmişti. Halil Efendi bir an evvel Sofya'da İbrahim Bey'e iltihak etmek istediğinden Makedonyalının bu ihtarı karşısında gene ne yapacağını şaşırmıştı.

Bütün yollar kendisine kapalı mı kalacaktı?. Haksız yere nihayet Bulgarların eline mi düşecekti? Onun için bir kere Kantarciyef'in fikrini almak istemiş ve ona sormuştu:

"— Cuma-i balâ'ya gidersem yakalanacağımı söylüyorsun. O halde bana bir akıl öğret ki, ona göre hareket edeyim de bir an önce Sofya'ya ulaşayım."

"— Biz Makedonyalılar, Bulgar hükümetine benzemeyiz, Makedonya'daki Türkleri de Makedonya milletinden sayarız. Onun

için sana her zaman yardım etmeye hazırım. Sen şimdi burada beklersin. Ben Cuma-i-balâ'ya dönerim. Oradan sana birisini gönderirim. O gelir seni buradan alır. Gizlice Cuma-i balâ'ya götürür ve oradan Sofya'ya gidersin."

Halil Efendi Kantarciyef'in bu yardımına teşekkür etmişti. Gerçekten Makedonya muhtariyetinin hararetli taraftarı olan ve Serez mıntıkası ihtilâl komitesinin eski âzasından bulunan Bulgar komitecisi Halil Efendi'den ayrıldıktan bir müddet sonra ortalık kararardığı zaman Cuma-i balalı Hüseyin Efendi namında bir zatın kendisine doğru geldiğini görmüştü. Bu zat Halil Efendi'yi yanına almış ve gizli yollardan götürerek onu Cuma-i balâ'da ki evine almış ve hayvanını da hanlardan birine bağlamıştı. Ondan sonra gene gece yarısına doğru tedarik edilen bir araba Halil Efendi'yi alarak Cuma-i Balâ'dan Dubniça'ya götürmüştü.

Sandanski'nin katline gelince..

Halil Efendi ertesi günü gene aynı araba ile Radomir'e gelmiş ve oradan trene binerek Sofya'da İbrahim Bey'le buluşmuştu.

Sandanski'nin katline gelince, onu öldüren altı kişinin Aleksandrof ve Protogerof tarafından temsil edilen Verhovilst'lere mensup olduklarına içlerinden birisinin de birkaç gün önce Sandanski'nin idama mahkûm olduğunu Halil Efendi'ye haber veren bizzat Filipof olduğuna şüphe yoktu. Bu işin İçinde Makedonya meselesi büyük bir rol oynuyordu. Bugün Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında üç parçaya ayrılmış olan Makedonya'nın bir araya getirilerek müstakil bir idare altında muhtar bir memleket olmasını isteyen Makedonyalıların Vemerco-Obedinean komitesiyle bütün Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını isteyen ve Bulgar emperyalizminin âleti olan Vemereo-Orim komitesinin birbirleriyle çarpışması bu komitelere mensup olan erkânın yekdiğerini öldürmelerine sebep oluyordu ve Sandanski de bir çarpışmaya kurban gitmişti. Yoksa onun Rus taraftan olduğundan ve Bulgaristan Almanya ve Avusturya ile beraber harbe girmesine mâni olmak istediğinden dolayı öldürüldüğü hakkındaki şayia doğru değildi. Sandanski ile be-

raber hareket eden Paniçe ve Kantarciyef gibi Makedonya muhtariyeti taraftarlarının ellerinde o gibi işlere mâni olacak kuvvet yoktu.

Makedonya etrafında cereyan eden bu iki taraflı mücadele yarım asırdan beri devam ediyordu. 1893 senesinde Makedonya Türk idaresi altındayken, Makedonyalı Delçef, Gruef ve Toşef gibi idealist adamlar Vemereo dedikleri "Makedonya dahilî ihtilâl teşkilâtı"nı tesis etmişlerdi. Bunların maksadı Makedonya'da yaşayan Türk, Bulgar, Romen, Rum, Sırp ve Arnavut unsurunu bir araya getirmek idi. Makedonya'nın millî muhtariyetini elde etmeye, büyük çiftlikleri köylülere taksim etmeye ve bu suretle esaslı siyasî hürriyetler kazanmaya çalışacaklardı. Teşkilâtın ismine "dahili" kelimesini ilâve etmelerinden Makedonyalıların bu işi kendi başlarına becermek istedikleri anlaşılıyordu. Sofya'dan vesair merkezlerden gelecek yardımla kurtulmayı beklemeyeceklerdi ve istemeyeceklerdi.

Fakat bu teşkilât meydana gelir gelmez, o zaman Bulgaristan prensi olan Ferdinand bu Makedonya teşkilâtı ile şiddetli bir surette mücadele etmeye başlamıştı. Prensin teşkil ettirdiği ve "yüksek komite" manasına gelen Verhoven komiteleri, Sofya sarayının ajanları gibi hareket ederek Makedonya'nın ve Trakya'nın Bulgaristan'a ilhakına çalışmak suretiyle Vemereo'yu batırmaya gayret edeceklerdi. Bu suretle Makedonya'da, biri ırk ve mezhep ayırmadan bütün Makedonyalıları kapsayacak olan bir muhtariyeti idare için çalışan ve diğeri o memleketin Bulgaristan'a ilhakını isteyen emperyalist Bulgaristan olmak üzere iki kuvvet karşı karşıya gelmiş oluyordu. Vemereo taraftarları Makedonya'nın iktisadî ve coğrafî ayrı hudutları olduğunu ve millî düşüncelerinin de büsbütün başka şekilde tezahür ettiğini ileri sürerek, Makedonya'nın Bulgaristan'la hiçbir münasebeti olmadığını beyan ediyorlardı. Onlar resmî Bulgaristan'ı başka ve Bulgar milletini başka surette tasavvur ediyorlardı. Bulgar hükümetinin yalnız Bulgarları düşündüğünü, halbuki Vemereo'nun bütün Makedonya milletlerini birbirinden ayırmadığını söylüyorlardı.

Balkan hükümetlerinin Balkan milletleri için değil, emperyalistler için icraya hükümet ettiklerini ve emperyalistlere âlet olduklarını iddia ediyorlardı. Ancak müstakil bir Makedonya hükümeti-

nin bütün Makedonyalıları hür yaşatabileceğine ve milletler arasındaki lisan farklarının İsviçre'de olduğu gibi memleketi kantonlara taksim etmek suretiyle hallolunabileceğine kani bulunuyorlardı. Makedonya'nın muhtariyeti temin edilirse, bunun ilerde bütün Balkan milletlerini kapsayan ve Balkan birliğini esas olabileceğini ümit ediyorlardı.

Ferdinand bu fikirlere karşı en şiddetli tedbirlere başvurarak mücadele ediyordu. Onun gayesi, malûm olduğu üzere, yalnız Makedonya ve Trakya'yı Bulgaristan'a ilhak etmek değil, hatta İstanbul'u da zaptederek büyük bir Bulgar devleti kurmaktı.

Verhovistlerle Vemereo taraftarları arasındaki bu mücadelede Prens Ferdinand'ın kullandığı en büyük çare Makedonya'ya Verhovist çeteler göndererek orada bombalarla suikastlar yaptırmak, bunları Vemereo taraftarlarına isnat ettirmek ve suikastlerin ardından Türk idaresinin Makedonya Bulgarlarına karşı yapacağı takibat ve tazyikat ile Makedonyalıları Vemereo'lulardan soğutmaktı. Meselâ 1895 senesinde Abdülhamit Ferdinand'ın müstakil Bulgaristan prensliğini kabul etmek istemediği zaman, Prens Bulgar zabitlerinin kumandası altında Makedonya'ya Verhovist çeteler göndermişti. Bu çeteler bir çok köyleri yakmışlar, Türk memurlarını öldürmüşler ve gene Bulgaristan'a dönmüşlerdi.

Bir taraftan Vemereo taraftarları Makedonya milleti için çalışırlarken diğer taraftan Sofya komitesinin adamları bugüne kadar da devam ettiği gibi suikastlerini arttırmakta devam ediyorlardı.

1902 senesinde Cuma-i balâ, Ustrumca ve Gorna'da vuku bulan askerî ihtilâl de aynı maksatla yapılmış ve Makedonyalıların ayaklanmasına sebep olmuştu.

İlinden isyanı diye tanılan bu ayaklanma bütün Makedonya'nın altını üstüne çevirmişti. Sofya'daki saray çevresi Vemereo taraftarlarını kendi maksatlarına alet edemeyeceğini anlayınca onlara karşı bu suretle silâhla mukabele etmeyi kendisine bir düstur olarak kabul etmişti. Bu işte Sofya'nın en çok gözünü diktiği nokta Serez havalisi idi. Verhovist çeteler en çok o tarafa gönderiliyordu. Prens Vemereo teşkilâtını dağıtacak ve kaleyi içeriden fethedecek olursa, işin olaylaşacağını zannediyordu. Fakat Serez grubu 1902 ayaklanmasını mahallinde söndürmeye başarmıştı.

Bunun üzerine Makedonya muhtariyetine taraftar olanlar bu kanlı mücadelelerin devam edip gideceğini ve Sofya sarayının entrikalarına mukabele edilmeyecek olursa, Makedonya'da yaşayan milletlerin yavaş yavaş mahvolacağını anlayınca Verhovistlerin başlıca adamlarını araştırmışlar ve bunların içinde en ileri gelenlerin ve Ferdinand'ın emperyalist siyasetine en çok âlet olanların Sarafof ile Gardanof olduklarına kanaat getirmişlerdi. Bundan dolayı bunların vücutlarını ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Serez grubu o iki verhovistin idamına hükmetmişti.

Vemereo reislerinden Paniça bu idam cezasını yerine getirmeyi üzerine almıştı. Bunun için arkadaşlar arasında kur'a çekilmesine bile gerek kalmamış ve Paniça kendiliğinden ortaya atılarak o işi yalnız başına yapacağını söylemişti.

Gerçekten bu Vemereo fedaisi derhal Sofya'ya gitmiş ve Sarafof ile Gardsnof'u bir arada yakalayarak ikisini de revolverle yere sermeyi başarmıştı. Bu işi becerdikten sonra da yakayı ele vermeden Bulgaristan'dan kaçmış ve arkadaşlarına iltihak etmişti. Bu hâdise 1907 senesinde meydana gelmişti.

O zamanki Türk toprakları için yürütülen bu kanlı davalara karşı Paris'te ve Selanik'te muhtelif adlar altında çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti hemen hemen büsbütün yabancı kalıyordu. O devirde yalnız Abdülhamit'in istibdadını devirmeye çalışan İttihat ve Terakki'nin Vemereo ile alâkası yoktu. Fakat Meşrutiyet'in İlânına yaklaşan son zamanlarda Vemereo İttihat ve Terakki ile ilişki kurmuş ş bulunuyordu. Makedonya komitesi istibdat idaresine bir son vermek için İttihat ve Terakki ile karşılıklı çalışmayı kabul etmişti. Çünkü muhtariyetçiler meşrutiyet ilân edilecek olursa, Makedonyalıların Türk kanun-u esasisinin himayesinde daha serbest yaşayabileceklerini ümit ediyorlardı. Bununla beraber büyük çiftliklerin köylülere para karşılığında parça parça satılması ve bu suretle elde edilen sermayeler ile büyük çiftlik sahiplerinin memleketi sanayileştirmeleri esasına dayalı olan zirai politikaya İttihat ve Terakki'nin yanaşmak istemeyeceğini Makedonya muhtariyetçileri bili-

yorlardı. Fakat onların muhtariyet programlarına giren anasırın içinde hiçbir fark gözetilmeden Türklerin de bulunacağından dolayı, bir gün gelip İttihat ve Terakki ile bu hususta anlaşmaya muvaffak olacaklarını zannediyorlardı. Sarafof ile Gardanof öldürüldükten sonra gerek onları öldüren Paniça, gerekse o katil hadisesi üzerine Vemereo'nun hakikî maksatlarını anlatmak için Serez'den Sofya hükümetine gönderilen iki mektubu imzalayan Sandanski, Kantarciyef, Boynof ve Skrijevski Bulgar mahkemeleri tarafından gıyaben mahkûm edilmişlerdi. O hâdisede meydana çıkmayan diğer Vemereo taraftarları ise eskisi gibi gizli kalmışlardı.

1908'de meşrutiyet ilân edildiği zaman Makedonya muhtariyeti için çalışan ve Dalçefin halefleri olan Makedonyalılar ile Sofya sarayı mensupları gene birbirlerine zıt fikirlerle meydana çıkmışlardı. Vemereo'cılar silâhlarını bırakarak meşruti idareye iltihak etmişler ve federatif millî bir fırka teşkil etmişlerdi. Bu fırkanın reisleri Sandanski, Çernopeef, Kantarciyef, Yankof Rizof gibi Makedonyalılardı. Bu fırka yeniden hayat bulan Osmanlı Devleti'nin hududu dahilinde Makedonya'nın muhtariyeti ve bütün Balkan milletlerinin birleşmesi için mücadele edecekti.

Vemereo bu suretle çalışırken, o sırada kral olan Ferdinand'ın ajanları da *Meşrutiyet kulüpleri* adı altında görünüşte bir fırka meydana getirmişti. Halbuki bu fırka uluslararası kamuoyunu aldatmak içindi. Gerçekte Nerhovistler Osmanlı meşrutiyetine karşı itilâf kabul etmeyen bir düşman halinde kalmışlardı. Çünkü meşrutiyet Makedonya'nın ve Trakya'nın Bulgaristan'a ilhakını şüpheye düşürebilirdi. Hakikat halde Nerhovistler az zaman sonra yüzlerinden maskelerini atarak suikast politikalarına devam etmeye başlamışlardı. İştip, Koçana, Radoviç, Selanik, Doyran vesair mahallerde Kral Ferdinad'ın ajanları tarafından yapılan kanlı hadiseler henüz hatırlardadır.

Makedonya'nın muhtariyetine çalışan ve Türk idaresinden ayrılmak istemiyor gibi görünen Vemereo taraftarlarının bu suikastlere hiçbir alâkaları yoktu. Onlar Verhovist'lerin bu kanlı faaliyetlerini, *Eşek suikastları* diye niteliyorlardı. Bu niteleme suikastların yapılma şekillerinden dolayı meydana çıkmıştı. Meselâ bir Nerhovist çetesi bir kasabaya yaklaşıyordu. Çetecilerden birisi köylü ki

yafetine giriyordu. Eşeğini önünde sürerek o kasabanın pazar yerine gidiyordu. Orada taş ve toprakla doldurduğu çuvallarını eşeğin sırtından indiriyor ve alışveriş yapan halk ile dolu olan meydanın bir tarafına bırakıyordu. İşte o çuvallardan birisinin içinde müthiş bir bomba vardı.

Bu bomba saatle işliyordu. Ayar edildiği saniyede patlayarak bir çok kimselerin ölümüne sebep oluyordu. Bombayı oraya bırakan çeteci ise eşeğine binerek pazar yerinden çoktan beri uzaklaşmış bulunuyordu.

Bomba patlar patlamaz, o kasabadaki Türkler, Bulgarlar ve diğer unsurlar birbirlerine giriyorlar. Osmanlı hükümeti müdahale ediyor, işin içine zabıta ve asker karışıyor, bir çok kimseler ölüyor ve hâdise Avrupa basınına kadar aksediyordu. Bunun üzerine Sofya'dan başlayarak her tarafta Türk idaresi aleyhinde feryatlar yükseliyor, Türklerin zulmünden bahsediliyor, buna son vermek için Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakı lâzım geldiği ileri sürülüyordu. Makedonya muhtariyetine çalışan Vemereo en yakın teşkilât olarak göz önünde bulunduğundan, Bulgar emperyalizmine çalışan Nerhovisler ise, merkezleri Sofya olmak üzere Bulgar topraklarına iltica ettiklerinden ve esasen bunlar hiçbir zaman ortaya çıkmayarak bütün kabahati Vemereo taraftarlarına atfetmeyi başardıklarından, yapılan suikastların Vemereo etrafından yapıldığı kanısı oluşuyordu, Bulgar emperyalizmine ve Makedonya'nın Bulgaristan'a, ilhakına çalışan Nerhovistler bu suikastlar sırasında büyük bir fedakârlık göstermediklerinden ve eşeği sırtına yükledikleri bombaları pazar yerlerine bıraktıktan sonra kaçıp gittiklerinden dolayı Makedonya muhtariyetçileri o suikastlara, yukarda yazdığımız gibi eşek suikastları adını vermişlerdi.

Vemereo'nun gizli teşkilâtı Meşrutiyet ilanından sonra federatif bir millî fırkaya dönüşünce, Kral Ferdinand'in Verhovis'leri hemen Vermereo ismini gasbederek o ad altında eskiden beri tedhiş siyasetine devam etmişlerdi. Makedonya muhtariyetini isteyen meşrutî fırka seçimlere katılarak meb'us çıkarıp İstanbul'a gönderirken emperyalistlerin eline geçer. Vemereo, Makedonya'nın ve Trakya'nın bulanık sularında avlanmaya devam ediyorlardı. Makedonya'nın ilk meclis meb'usları Vhalof, Dalçef Paniçe Doref ve

Pavlof idiler. Manastırdan çıkan Paniçe Doref doğrudan doğruya İttihat ve Terakki adayıydı. Serez'den seçilen Dafçef ile Selanik'ten seçilen Vishof Makedonya muhtariyetçiîerinin adayıydılar. Üsküp'ten meb'us çıkan Pavlof ise Bulgar emperyalistlerin âleti idi.

Tarihî bir hâdise

İttihat ve Terakki zamanının ikinci devresinde İtilâf ve Hürriyet Fırkası ile Makedonya'daki Bulgar, Sırp ve Yunan teşkilâtı birleşmişlerdi. O sırada hatır ve hayale gelemeyecek bir şey görünüşte meydana gelmiş ve Bulgar eksarhliğinde Rum patrikhanesi eski zıddiyeti geçici bir zaman için bir tarafa bırakarak, seçimlerde kazanmak için birleşmişlerdi. Sofya'dan, Atina'dan ve Belgrat'tan gelen emirler ve Hürriyet ve İtilâfın da o emirlere riayet etmesi sayesinde seçimler için bir anlaşma yapılması mümkün olabilmişti. Bu hâdise büyük bir tarihî kıymete sahiptir. Çünkü Balkan birliğinin ve onun neticesi olan Balkan Muharebesinin ilk temeli bu suretle atılmış oluyordu. Gariptir ki Hürriyet ve İtilâf Fırkası gibi bir Türk fırkası bu birliğin meydana getirilmesine yardım etmişti.

Bu vaziyet karşısında Makedonya muhtariyetçilerinin federatif millî fırkası eski hareket çizgisini hiç bozmamıştı. Sandanski ve Paniçe gibi mefkûrecilerin elinde olan o fırka birbirleriyle anlaştığı sanılan Bulgar, Sırp ve Yunan teşekküllerinden ve Hürriyet ve İtilâf Fırkasından uzak kalmıştı.

Makedonya muhtariyeti için çalışan bu fırka Balkanlarda meydana getirilen bu sahte birlik hakkında kamuoyunun dikkatini çekmek için Selanik'te çıkan Narodna Volye adındaki gazetelerinde bu tehlikeleri birer birer ortaya koymuşlardı.

Bu neşriyat muhtariyetçilere muhalif olanları fena halde sinirlendirmiş ve Makedonya milletlerinin birliğini temin etmeye çalışmıyorsunuz, diye onları yalancı çıkarmaya vesile olmuştu. Halbuki muhtariyetçilerden meydana gelmiş olan federatif millî fırka köylüden başlayarak yavaş yavaş senelerce çalışmış ve bu çalışmak sayesinde esaslı bir birlik meydana getirmek istiyordu.

Belgrat'tan, Sofya'dan, Atina'dan gelen görünüşteki bir birlikten hiçbir şey beklemiyordu. Yukarılardan gelen emirle olan işlerin çabuk alevlenip çabuk söneceğini biliyordu. Onun için ikinci seçimde de İttihat ve Terakki Fırkası'yla ortaklaşa hareket etmeye karar vermişlerdi. Bir kere seçimde kazandıktan sonra ileride ne suretle hareket edilmesi lâzım geleceğini gene düşüneceklerdi.

Onlar İttihat ve Terakki ile seçime girmek için Serez'den çıkacak olan dört meb'ustan ikisinin millî federatif fırkadan olmasını şart koşmuşlar ve bunda başarılı olmuşlardı. Buynof ve Haciyef Serez'den ve Nikolof da Selanik'ten meb'us seçilmişlerdi.

Yalnız bu seçimler sırasında değil, daha birçok vesilelerle Bulgar emperyalizmi Makedonya muhtariyetçilerini kendisine alet edemeyeceğini anlamıştı. Bununla beraber Bulgar emperyalizmine çalışan Verhovistler Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakı için ne yapmak lâzımsa onları hiç esirgemiyorlardı. Birinci Balkan muharebesinde onu takip eden ikinci Balkan muharebesinde hep o gayeye ulaşmak için Verhovistler büyük roller oynamışlardı.

Balkan savaşları bittikten sonra Bulgaristan'da seçimler yapıldığı zaman Millî Liberal Fırkası'nı temsil eden Radoslavof hükümeti seçimlerde kaybetmişti. Bu mağlûbiyet üzerine Radoslavof meclisi feshederek yeniden seçim yapılmasına karar vermişti. Bulgaristan'ın Balkan muharebesinde yeni hareket hattında yeni zaptettiği arazi birinci seçimlere katılmamıştı.

İkinci seçimlerde Radoslavof listesinde yeni araziden seçilecek meb'uslar için Verhovistlerin aday gösterdiği görülünce Makedonya muhtariyetçileri de seçimlere iştiraka karar vermişlerdi. Çünkü kamuoyunda hiçbir şey yapamadıkları zannını hasıl etmek istememişlerdi. Bu ikinci seçimlerde bütün reyler muhtariyetçilere verilmişti. Yalnız Türkler hükümet fırkalarına rey vermişlerdi. Burada muhtariyetçilerin arzusu üzerine olmuştu.

Onlar Türklere:

"— Sizin reylerinize ihtiyacımız yoktur. Siz hükümete rey veriniz de aranız bozulmasın!" demişlerdi.

Fakat gene Türklerden de gizliden gizliye muhtariyetçilere rey veren olmuştu. Bu seçimlerde Makedonya muhtariyetçileri yeni ka-

zanılan araziden yedi meb'us çıkarmayı başarmıştı. Bu başarı Sofya hükümetinin pek çok dikkatini çektiğinden Sarafof ile Gardanof'un Paniçe tarafından öldürülmesi üzerine gıyaben idama mahkûm edilen Sandanski ile arkadaşlarını şiddetle aramaya başlamıştı. Makedonya muhtariyetçileri hükümete taraftar olsa idiler, tabiî bu idam kararları affedilecekti.

Muhalif oldukları için muhtariyetçilerin bu mühim erkânını Sofya hükümeti takip ediyordu. Bulgar parlâmentosunda muhtariyetçiler ilk defa yedi meb'usla bir mevcudiyet eseri gösterince hükümete muhalif olan fırkalar onlarla münasebet tesis etmeye başlamışlardı. O sırada Ziraatçiler, Sosyal Demokratlar ve Sol Sosyalistler bir arada 119 meb'usa sahiptiler. Bunlar hükümete bir istida vererek Sandanski ile arkadaşlarının affolunmasını istemişlerdi.

Hükümete taraftar olan meb'usların adedi o sırada 123 kişiyi geçmiyordu. Onun için Radoslavof hükümeti ikinci seçimlerden sonra ortaya çıkan bu büyük muhalefetten korkmuştu. Onun için muhtariyetçi meb'uslardan birini çağırarak demişti ki:

"— Arkadaşlarınızın af meselesi parlamentodan geçecek. Bu işte biz size yardım etmek istiyoruz. Fakat siz de bize Genadiyef meselesinden yardım edeceksiniz. O da hapse mahkûmdur. Biz de onun affolunmasını isteyeceğiz."

Muhtariyetçi meb'us Radoslavof'un bu teklifini kabul etmemişti. Çünkü affedilmesi istenilen Genadiyef bazı hırsızlık meselelerinden dolayı mahkûm olmuştu. Onun için muhtariyetçi meb'us hiç düşünmeden Radoslavof'a demişti ki:

"— Siz isterseniz bizim arkadaşların kurtulması için rey veriniz, isterseniz vermeyiniz. Fakat biz her halde Genadiyef'in affedilmesi için rey vermeyeceğiz."

"— Neden onun kurtulması için rey vermiyorsunuz?. Genadiyef fena adam mıdır?"

"— İyi olsun fena olsun, bunu bilmek bizim vazifemiz değildir. Biz Bulgar kamuoyunu temsil etmiyoruz ki, bunu bilmek isteyelim. Biz namuslu adamlardanız. Madem ki Genadiyef için ortada fena bir fikir vardır ve onun milyonlarca levayı kanunsuz sarf ettiği söyleniyor, o halde biz ona reyimizi veremeyiz."

Radoslavof inatçı muhtariyetçinin bu ret cevabı karşısında başka bir çözüm çaresi bularak işin içinden çıkmak istemiş ve meb'usa demişti ki:

"— Öyle ise ben size işin doğrusunu söyleyeyim. Biz Sandanski ile arkadaşlarının affedilmeleri meselesinde size yardım etmezsek bu işleri siz kaybedersiniz. Arkadaşlarınız kurtulmaz. Onun için size dostça teklifte bulunmak istiyorum. Sobranya'da Genadiyef'in affı meselesi müzakere edilirken siz mecliste hazır bulunmazsınız. Bundan dolayı ne müzakereye iştirak etmiş olursunuz, ne de rey verirsiniz. Çünkü mecliste bulunarak rey vermemek suretiyle Genadiyef aleyhinde olduğunuzu Nasyonal Liberal Fırkası'nın âzası görürse, o zaman size kızarak 34 kişiden ibaret olan bu fırka âzası da karşılık olarak Sandanski ile arkadaşlarının affı lehine rey vermez, halbuki müzakere sizin gıyabınızda cereyan ederse, bunların önüne geçilmiş ve her iki tarafın işi bu suretle görülmüş olur.'

Muhtariyetçi meb'us Radoslavof'un bu teklifi üzerine bir müddet düşündükten sonra aşağıdaki cevabı vermişti:

"— Peki, teklifinizi kabul ediyorum. Bunu da büyük bir işe arkadaşlarımızın kurtulmasına hizmet etmek için yapıyorum. Bizim arkadaşlar Genadiyef'in affı meselesi müzakere edilirken mecliste hazır bulunmayacaklardır."

Bu karar üzerine muhtariyetçi meb'uslar o gün Sobranya müzakeratına toplantıdan iki saat sonra gitmişlerdi. O vakte kadar Genadiyef işi halledilmiş ve ona ait olan af kanunu kabul olunarak meclisten geçmişti. Sıra Sandanski ile arkadaşlarının afları meselesine gelince, buna ait olan kanun da büyük bir çoğunlukla kabul olunmuş ve Sarafof ve Genadiyef'in katillerinden dolayı idama mahkûm edilen Sandanski, Paniçe, Boynof, Kantarciyef, Skrijevski affolunmuşlardı.

İşte Sandanski ve Paniçe gibi Makedonya muhtariyeti taraftarı olan zevatın umumî harp başlangıcında Sofya'ya gelebilmeleri ve orada serbest bir surette hareket etmeleri bu sayede mümkün olabiliyordu.

Onların Teşkilât-ı Mahsusa emrinde bulunan Türk çetelerine yardım etmemeleri Bulgar emperyalizmine hizmet etmek istemelerinden ileri geliyordu. Çünkü Türk çeteleriyle beraber hareket edecek olsa idiler, Bulgarları harbe sürüklemiş ve Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhak edilmesine yardım etmiş olacaklardı.

Böyle bir şey ise onlar kat'iyyen istemiyorlardı. Türk çetelerine yardım eden Bulgar komitecilerinden Aleksandrof ile General Protogerof'un Kral Ferdinand'ın ilhak siyasetine alet olduklarını biliyorlardı.

Onlar tarafından düzenlenilerek Türk çetelerine katılan Bulgar çetecilerinin Valondova çarpışmasına vesair işlere iştirak etmeyerek uzaktan seyirci kalmalarına Makedonya muhtariyetçileri hiç de hayret etmiyorlardı. Çünkü o çetelere mensup olan efradın şuradan buradan tedarik edilme derme çatma adamlardan ibaret olduklarını biliyorlardı. Tabiîdir ki. bu efrat uzaktan çarpışmalara seyirci kalıyor ve tehlikeyi görür görmez kaçıp gidiyordu. Onlar da vatan mefkuresi denilen büyük his eksikti ve muhtariyetçiler bu vaziyet karşısında hiçbir şey yapmak istemiyorlardı. Verhovist'lerin elebaşıları olan General Piotogerof ile Aleksandrof'a gelince bunlardan Protogerof Kral Ferdinand'ın Makedonya politikasına alet olduğunu hiç gizlemiyor ve daima aşikâr bir surette hareket ediyordu. Aleksandrof ise Sofya saray çevrelerinin emellerine hizmet ettiğini söylememekle beraber, umumî harbin başlangıcında gece, gündüz Kral Ferdinand'ın sarayından ayrılmıyordu. Bu suretle onun ne maksatlar takip ettiği açık bir surette anlaşılmış oluyordu.

Kral Ferdinand her zaman olduğu gibi umumî harp başlangıcında da Sandanski'yi kendi tarafına çekmek için çok çalışmıştı. Fakat Sandanski buna hiçbir zaman ve hiçbir surette yanaşmamıştı. Hattâ Kral iki defa Menlik'e kadar gitmiş ve orada Sandanski ile konuşmayı başaracağını ümit etmişti. Halbuki her ne zaman Kral Ferdinand Menlik'e geldiyse, Sandanski onunla konuşmaktan kurtulmak ve konuşmaya vesile verdirmemek için Menlik civarında bir manastıra kaçmıştı.

Bir de Sandanski yalnız Kral Ferdinand'a alet olmamakla kalmıyor, aynı zamanda Kral aleyhinde her yerde ateş püskürüyordu ve diyordu ki:

"— Balkan Harbi'ne sebep olan kral Ferdinand'dır. Onun takip ettiği siyaset neticesinde Makedonya parçalandı. Makedonya'nın büyük bir kısmı Sırbistan'a ve Yunanistan'a geçti. Bulgaristan'da mağlûp oldu. Bütün bu fenalıkları yapan Kral Ferdinand'dır. Onun için Bulgar milleti ellerine sopalarını alarak kral Ferdinand'a gitmeli ve yaptığı fenalıkların intikamını ondan almalıdır!"

Sandanski ve arkadaşları o kadar mutaassıbâne bir surette Makedonya muhtariyeti için çalışıyorlardı ki, o muhtariyeti başkalarının elinden hediye olarak almayı bile hatırlarına getirmiyorlar ve Makedonya'daki Bulgar, Türk, Sırp. Yunan, Arnavut ve Musevi vatandaşların tedricen ve propaganda sayesinde işlenmesi suretiyle hakikaten talep edilebileceğine inanıyorlardı ve hâlâ da inanmaktadırlar. Onlar Bulgaristan'a düşman nazarıyla baktıkları kadar Rusya'yı da kendileri için düşman biliyorlardı. Makedonya muhtariyetçilerinin kanaatine göre Rusya çarlığı yakın doğuda yaptığı on bir muharebeye Balkanlardaki Hıristiyanları kurtarmak için değil, onları kendi esareti altına almak için girişmişti. Büyük Katerin zamanından beri takip edilen siyaset bunu gösteriyordu. Hattâ Makedonya muhtariyetçileri, Makedonya Hıristiyanlarının aklından Slâv birliği vesaire gibi zararlı fikirleri çıkarmak ve onları Rusya çarlığının Slâv propagandasından uzak bulundurmak için Rabovski'nin Rusya'nın Doğu Politikası namındaki eserinden binlerce nüshasını satın alarak Makedonyalılara dağıtmışlardı ve bu suretle hep Rusya aleyhine çalışmışlardı. Umumî harpteki Makedonyalılar harp eden taraflardan birisinin kazanmasından bir şey beklemiyorlardı. Hangi taraf kazansa onun esiri olacaklarını biliyorlardı.

Bununla beraber Makedonya muhtariyetçileri gerek Balkan harplerine, gerekse umumî harbe Bulgar askeri olarak katılmışlardı. Fakat bunu Bulgar vatanına bir hizmet olmak üzere yapmamışlar, yalnız geri kalmaktan utandıkları için yapmışlardı. Onların bilhassa Balkan muharebelerinde Türk unsurlara karşı büyük yardımları dokunmuş ve birçok yerlerde Türkleri katliamdan kurtarmışlardı. Çünkü Türkleri de Makedonyalı vatandaş kabul ediyorlardı.

Halbuki Makedonya'nın heyeti umumiyesini Bulgaristan'a ilhak etmek isteyen Bulgar emperyalistlerinin Türklere karşı yaptıkları mezalim sayılmakla bitecek şey değildir. Balkan Muharebesi'nde Türk unsurunun Bulgarlar tarafından imhasına tevessül edildiği o vakit gönderilen Carmegie Komisyonu tarafından bile tespit edilmişti. Makedonya'nın ve Trakya'nın herhangi bir köşesinde yaşayan bir Türk için emperyalist Bulgarların gözünde oralarda yeri yoktur. Verhovist'lerin bu imha politikasını ne kadar esaslı bir surette takip etmiş oldukları aşağıdaki müessif vakadan anlaşılmaktadır.

Doktor Mecit Bey Kılkış'ta nasıl öldürüldü?

Kılkış'ta Doktor Mecit Bey isminde bir Türk hekimi vardı. Bu zat o kadar hamiyetli ve o kadar fıkaraperverdi ki, fakir hastalarına yalnız parasız bakmaz, onların ilâçlarını bile parasız verirdi. Balkan Muharebesi çıktığı zaman Bulgar ordusu Kılkış'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Kasabada bulunan bütün Türk memurları Selânik'e iltica ya mecbur olmuşlardı. Kılkış'ta hükümet tabipliği vazifesini gören Doktor Mecit Bey de vazifesini terk ederek Selânik'e gitmek üzere hazırlanmıştı. Fakat cins ve mezhep ayırmaksızın bütün Kılkış halkı ondan Kılkış'ta kalmasını çok rica etmiş, herkes tarafından sevilen onun gibi bir doktora kimsenin el uzatmaya cesaret edemeyeceğini söylemişti. Doktor Mecit Bey bu ricalar ve ısrarlar karşısında nihayet orada kalmaya razı olmuştu.

Bu sırada Bulgar ordusu esasen Kılkış kasabasını işgal etmişti. Doktor Mecit Bey Bulgar işgali altında dahi tabiplik vazifesini yapmaya devam ediyordu. Orada Doktor Mecit Bey'den başka bir de Doktor Stanişef isminde bir Bulgar tabibi vardı. Bu Stanişef Sofya hükümetinin propaganda ajanlarından olduğundan Doktor Mecit Bey gibi hamiyetli bir adamın Kılkış'ta halk gözünde büyük bir nüfuz kazanmasına tahammül edemiyordu. O aralık Kral Ferdinand'ın icra âleti olan Verhovistler'den Aleksandrof dahi çetesiyle beraber Kılkış'ta bulunuyordu. Doktor Stanişef hemen gidip Aleksandrof'u ziyaret etmiş ve halk tarafından sevilen Doktor Mecit Bey'in kaç-

madığını ve kasabada kaldığını ona bildirmişti. Bunun üzerine. Doktor Mecit Bey için akıbeti çok feci olan bir plân kurulmuştu.

Bir akşam Doktor Stanişef Mecit Bey'e bir haber göndererek evine çağırmıştı. Mecit Bey meslektaşı tarafından yapılan davete derhal icabet etmişti. Kapıdan içeriye girerken:

"— Hayrola gospodin Stanişef, beni neden çağırttın, bir hasta mı var?" diye sorduğu zaman Stanişef kendisine:

"— İyi keşfettin doktor bey, ağır bir hastam var. Onun için bir konsültasyon yapmak lâzım geliyor. Kabul ederseniz, beraber o hastaya kadar gideriz."

"— Hay hay, gospodin, gidelim!"

Bunun üzerine Doktor Mecit Bey'le Stanişef evden çıkarak yürümeye başlamışlardı. Bir müddet yürüdükten sonra Stanişef bir evin önünde durarak:

"— İşte geldik!" demişti. O evin kapısını çaldıkları zaman kapı tepeden tırnağa kadar silahlı olan bir Bulgar komitecisi tarafından açılmıştı. O komiteciler kapının arkasında zaten nöbet bekliyordu.

Evin içinde oturan şahıs ise Aleksandrof'dan başka bir kimse değildi. Doktor Mecit Bey, kapının önünde müsellâh bir çeteci beklediğini görünce evvelâ tereddüt ederek içeriye girmek istememiş ve Stanişef'e sormuştu:

"— Burası kimin evi arkadaş, hastamız kim?"

"— Merak etme Mecit Bey, yabancı değildir. İçeriye girdiğin zaman onun kim olduğunu anlarsın."

Bunun üzerine Mecit Bey o evden bir daha sağ ve salim olarak çıkmamak üzere kapıdan içeriye girmişti. Aleksandrof'un adamları derhal onu ortalarına alarak birkaç kama darbesiyle hayatına bir anda son vermişlerdi. Siyasî cereyanlarla hiçbir alâkası olmayan Türklere olduğu kadar Bulgarlara da yardım eden, bütün insanlara iyilik yapmaktan başka bir kabahati olmayan Mecit Bey, Aleksandrof'un emri üzerine, sırf Türk olduğundan dolayı öldürülmüştü. İnsan ne kadar kana susamış, ne kadar vicdansız olmalıydı ki, böyle bir cinayeti işlesin! Hele Stanişef denilen Bulgar doktorunun bu işe

âlet olmasına, arkadaşı ve meslektaşı Mecit Bey'i kurbanlık bir koyun gibi kendi eliyle cellâdının ayağına kadar götürmesine ve son dakikasına kadar onu kandırmaya çalışmasına karşı söylenecek bir söz bulmak pek güçtür. Kendisinde biraz insaniyet hissi olan bir kimse, en adi ve en hunhar bir katili bile cellâdına götürecek olsa, gene o katil için bir dereceye kadar merhamet hissi duyar. Halbuki Stanişef denilen o gaddar adam Doktor Mecit Bey gibi dünyanın en halim, en uslu, en âlicenap bir insanını hiçbir kabahati olmadığı halde kendi eliyle katiline teslimden çekinmemiş, bir parçacık olsun vicdan azabı bile duymamıştı.

Doktor Mecit Bey'in öldürülmesi için Stanişef'in vasıtasıyla alınan bu gizli tedbirden maksat, biçare Türk doktorunun öldürüldüğünü Kılkış halkına duyurmamaktı. Halbuki Kılkış halkı sevgili ve kıymetli doktorlarının öldürüldüğünü ertesi günü hemen haber almıştı. Katil hâdisesi halk arasında müthiş bir galeyan uyandırmıştı. Birçok kimseler doktoru Kılkış'ta alıkoymaya, sebep olduklarından ve diğer Türk memurları gibi Selânik'e gitmesine engel olduklarından dolayı nedamet duymaya başlamışlardı. Fakat bu galeyan ve hiddet Balkan Muharebesi'nin feci safhaları devam ederken ve Kılkış Bulgar ordusunun işgali altında bulunurken kaç para ederdi?

O sırada Verhovist'lerin yaptıkları zulümler yalnız Mecit Bey'in katliyle sınırlı kalmıyordu. Onlar Makedonya'yı yukarıdan aşağı Bulgarlaştırmak istediklerinden Türklere zorla haçı öptürerek onları zorla Hıristiyan yaptıklarını sanıyorlardı.

Türklere karşı bu kadar zulüm yapan ve Vemereo'nun Verhovistler devrindeki teşkilâtı idare eden Aleksandrof kimdi ve öldürülünceye kadar neler yapmıştı? Bunları Türk kamuoyuna bildirmek bir vazife olduğundan bu suallere kısaca aşağıdaki izahatı veriyoruz: Aleksandrof 1907 senesine kadar Vemereo'nun ismi sayılmayan âzasındandı.

Aynı zamanda Burgaz civarında köy muallimliği yapıyordu. Sarafof ile Garvanof Paniçe tarafından katledildikten sonra Vemereo'nun haricî mümessilliği kâtipliğine tayin olunmuştu. Ancak 1908 senesinde meşrutiyet ilân edildikten sonra Aleksandrof Makedonya işlerinde rol oynamaya başlamıştı ve o vakit Bulgar hükümetiyle anlaşarak Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını temin için

meşrutiyet idaresine karşı bir mücadele açmıştı, İttihat ve Terakki idaresinin o devirde anlayamadığı mühim bir nokta varsa, o da Bulgar hükümetinin âletleri olan Aleksandrof gibi adamların icraatıyla Makedonyalı Bulgarların maksatlarını birbirlerinden ayıramamasıydı. İttihat ve Terakki her ne zaman bir suikast yapılsa, bundan Makedonya'daki Bulgarları mes'ul tutarak tazyik ediyor ve bu suretle Verhovist'lerin ekmeğine yağ sürmüş oluyordu. Şayet meşrutiyetten sonra iktidar mevkisine gelen hükümetlerimiz Makedonya için birbirine çok zıt iki muhtelif Bulgar cereyanı olduğunu anlamış ve Makedonya muhtariyetini isteyenleri bir parça memnun etmiş olsa idi, belki Balkan muharebesinin ortaya çıkışını engelleyebilirdi.

Halbuki bu hakikat anlaşılamayınca Aleksandrof Makedonya suikastlarını yekdiğerini takiben tertip ve icra etmek sayesinde Makedonya kamuoyunu Türk idaresine karşı galeyanda bulundurmaya başarıyordu. Bu suikastlar da Aleksandrof şahsen hiçbir rol oynamamıştı. Esasen onun hayatında hiçbir zaman şahsî bir cesaret göstermemiş olduğu rakipleri tarafından iddia edilmektedir. 1911 senesinde Verhovistler Sofya'da bir kongre yapmışlardı. Bu kongrede Aleksandrof, Çanlef ve Çernopcef merkezi komitesi âzalığına seçilmişlerdi. Protogerof ise âza vekilliğine seçilmişti. Biraz sonra Çernopcef'in istifası üzerine Protogerof onun yerine geçmişti. Merkez komitesinin gerçek reisi Aleksandrof idi. Balkan Harbi'nden önce ve harp sırasında Makedonya'ya çeteler gönderen ve oradaki Türkleri, Bulgarları vesair anasırı katlettiren hep Aleksandrof idi. Bulgar Nazırlarının ve Makedonyalı politikacıların katline karar veren de Aleksandrof idi. O bu işler için hiçbir zaman Protogerof'un onayını almağa lüzum görmezdi. Hele Çanlef'e hiç itibar etmezdi. Velhasıl 1922 senesine kadar devam eden bu suikastler ve idamlarda Aleksandrof daima kendi bildiği gibi hareket etmiş ve diğer merkez komitesi azasının reylerini almaya tenezzül etmemişti. Olsa olsa Aleksandrof Sofya'daki mutemetleri olan Baydarof, Milef ve Paliçref'in fikirlerini sorardı. Onun bu suretle hareket etmesinden gücenen Çanlef 1923 senesinde açıktan açığa Aleksandrof'un hareket tarzlarını tenkit etmişti. Yalnız Çanlef değil, Protogerof dahi Aleksandrof'a aleyhtar olmaya başlamıştı.

Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakı veya muhtariyeti gibi iki

cereyan arasında birbirleriyle çarpışan Bulgar komitecileri yalnız bir defa 1924'te Viyana'da yaptıkları bir kongrede anlaşabilmişlerdi. Eski Osmanlı mebuslarından Vlakof'un teşebbüsü üzerine toplanan bu. kongreye Aleksandrof ve Protogerof da iştirak etmişlerdi. Bu kongrede o tarihten itibaren Makedonya'nın muhtariyeti için ortaklaşa çalışılmasına karar verilmişti. Fakat bu anlaşma uzun zaman devam edememişti. Ona ihanet eden ilk komiteci Aleksandrof olmuştu. Bunun üzerine Makedonya davasına karşı ihanet eden bu komiteci 31 Ağustos 1924'te Vlabof ve Vretemarof adında iki komiteci tarafından katledildiğinden Protogftof'un, Bulgar alaylarından Verborist Atansof'un ve keza maruf Verbovistler'den Vasilef'in de haberleri vardı. Onlar bu katli onaylamışlardı.

Velhasıl bu katillerin arkası kesilmiyordu. Garibi şu ki katillerin hiçbirisi cezaya çarpılmıyordu. Bu ceza o katilin bir gün başka bir katil tarafından katledilmesi suretiyle yerini buluyordu. Herhangi bir katilden sonra yakalanan katiller mahkemeye de verilseler, gene kurtuluyorlardı. Çünkü Sofya hükümeti Bulgar emperyalizmine hizmet eden adamları katil olarak cezaya çarptırmak istemiyordu.

Katiller divan-i harbe verileceklerdi

Sandanski'nin katilini takip eden hadiseleri biraz kurcalayacak olursak bu işlerin ne suretle çözülüp, yoluna koyulduğunu en parlak bir numunesiyle anlatmış oluruz. Sandanski'nin ölümü üzerine Türk çetecilerinden Halil Efendi'ye isnat edilmek istenilen suçtan ve Halil Efendi'nin kıyafet değiştirerek Sofya'da İbrahim Bey'e iltica etmek suretiyle bu ithamdan kurtulduğundan bahsetmiştik. Sandanski'nin asıl katilleri Filipof, Donçe Orehoski vesaire gibi beş altı kişiden ibarettiler. Bunlar Aleksandrof'un ve Ustrumca valisi olan Nikolofun emriyle hareket ediyorlardı. Nevrekop savcılığı katil hadisesinden sonra geçen bir iki gün içinde katillerin kim olduğunu meydana çıkararak bunların hepsini tevkif ettirmiş ve divan-ı harbe verdirerek onların idamlarını istemişti.

Fakat bir taraftan Nevrekop savcısı Krastef vazifesini hakkıyla

yaparak katilleri tayin ederken, diğer taraftan Bulgar zabıtası onları gizlemeye çalışıyordu. Bir taraftan savcı şahitleri sorgulayarak ve kanaat verici deliller meydana çıkararak yakalanan adamların kesin surette Sandanski'yi öldürdüklerini ispat etmek isterken, diğer taraftan Bulgar hükümeti gizliden gizliye yakalananların mahkum edilmemeleri için lâzım gelen tedbirleri almakla meşgul oluyordu.

Nihayet, yakalananların Cuma-i balâ'ya nakilleri ve oradaki divan-ı harp tarafından muhakeme edilmeleri kararlaştırılmıştı. Katil hadisesinde şahadetlerine müracaat edilecek olan şahıslar da Cuma-i balâ'ya davet olunmuştu. Bulgaristan'ın emniyeti umumiye müdürü ve şube müdürleri de bizzat Sofya'dan Cuma-i balâ'ya hareket etmişlerdi. Onlar da muhakeme sırasında hazır bulunmak istemişlerdi.

Fakat muhakemenin alacağı şeklin ve vereceği kararın ne olacağı şahitlerin divan-ı harbe getiriliş şekillerinden anlaşılıyordu. Savcı Krastef tarafından sorguya çekilen bütün bu şahitler zabıta marifetiyle evlerinden alınmışlar. Hiçbir kimse ile temas ettirilmeden doğruca Cuma-i balâ divan-ı harbine götürülmüşler ve orada kendileri tehdit edilerek susturulmuşlardı. Muhakeme sırasında söyleyecekleri sözlerin neden ibaret olacağı onlara birer birer anlatılmış ve o sözlerin haricine çıkmamaları kendilerine şiddetle tembih olunmuştu.

Sofya emniyeti umumiye müdüriyetinin aldığı bu sıkı tedbirler sayesinde divan-ı harpten beklenilen karar çıkmıştı. Şahitler savcı huzurunda söylediklerini mahkemede tekrar edemediklerinden büsbütün başka şeyler söylemeye başlamışlardı. Divan-ı harp âzasından yalnız bir kişi müstesna olmak üzere, diğer âza şahitlerin ilk ve son ifadeleri arasındaki çelişkileri araştırmaya lüzum görmemişti. Azadan yalnız bir kişinin hakikati meydana çıkarmaya çalışması ise hiçbir fayda vermemişti. Bunun üzerine kamuoyu sanık olarak mahkemeye verilen şahısların Sandanski'yi öldürdüklerine kesinlikle kani olduğu halde katiller beraat etmişlerdi. Koca Sandanski'nin ölümü de diğer bir çok komitecilerin ölümü gibi, adalet tarafından cezasız bırakılmıştı. Yalnız bugün Sofya'da meb'us olarak dolaşan Filipof'a geçenlerde bir kurşun atılmış, fakat Sandanski'nin intikamını almak için mi, yoksa başka bir sebepten dolayı mı

atıldığı malûm olmayan bu kurşun onu ancak yaralayabilmiş, öldürmemişti.

Bulgar emperyalizmine hizmet eden Verhovistlerin ister Bulgar, ister başka anasırdan olsun, Makedonyalılara karşı yaptığı zulüm ve istibdat bugün Sırplıların veya Yunanlıların Makedonyalılara karşı gösterdikleri cebir ve şiddetin çok üstündedir. Bulgar emperyalizmi Makedonyalılık fikrini bütün kuvvetiyle kökünden öldürmeye çalışmaktadır. Onun için Makedonya'nın Bulgaristan'a verilen kısmında bulunan Bulgarlar sanki Bulgar değilmişler gibi müthiş bir tazyik altında bulunmaktadır. Bunun şiddetini anlamak için aşağıdaki rakamları okumak kâfidir. Makedonya, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında taksim edileliden beri Yunanlılar Makedonyalılardan iki yüz küsur kişi, Sırplar dört yüz küsur kişi, Bulgarlar ise iki bin küsur kişi öldürmüşlerdir. Bugün Bulgar Makedonya'sında halkın seçimlerde, matbuatta, mektup muhaberatında hürriyeti yoktur. Sofya hükümeti kimi isterse onu meb'us seçmeye, hangi gazeteleri oraya gönderirse onları okumaya ve halinden harice şikâyet etmemek için de çektiği sıkıntıları mektupla şuna buna yazmamaya mecburdurlar.

Fakat bütün bu tazyiklere rağmen Makedonya muhtariyetini kazanmayı kendilerine bir gaye edinen muhtariyetçiler Bulgar emperyalizmine çalışan Vemereo'ya karşı Vemereo Obedinena namındaki gizli teşkilât ile sürekli çalışmaktan geri durmamaktadırlar. Bunların dahilî teşkilâtı Serez'de idi. O teşkilâta mensup olan maruf muhtariyetçiler Sandanski, Arnavudof, Taska Serski, Skriyenski, Ekonomof, Boynof, Kantarciyef, Paniçe, Stoyu Haciyef, Hacı Petrof, Penkuf, Paskulef ve Alakoşef'ten ibaret idiler. Bunların içinde eceliyle ölmek yalnız Hacı Petrof'a nasip olmuştur. Arnavudof hariç olmak üzere diğerlerinin hepsi Sofya hükümetine âlet olan Vemereo'nun adamları tarafından öldürülmüştür. Şimdiye kadar yakayı kurtarmaya muvaffak olan Arnavudof'un nerede bulunduğu malûm değildir. Fakat her halde hayatta olduğuna ve gene başka arkadaşlarıyla beraber aynı gaye uğruna çalışmakta devam ettiğine şüphe yoktur. Çünkü sağ kaldıkça onların kafasından Makedonya muhtariyeti gayesini çıkarmak mümkün değildir. Bundan elli sene evvel olduğu gibi bugün de Makedonya'nın muhtariyetinde Balkanlar için ebedi bir sulh ve salâh gören fedakâr ve fedai

muhtariyetçiler az değildir. Onların Vemereo Obedinena'lan şimdi kendi ifadelerince konspirotif çalışıyor, kendisini gizli tutuyor. Mevcudiyetleri neşriyat ile yaptıkları propagandalardan anlaşılıyor.

Avrupa'ya iltica edenler arasında

Bu neşriyata bakılacak olursa bir gün gelecek, Makedonya muhtariyeti kazanılacak ve bu muhtariyet esas tutularak bütün Balkan milletlerini kapsayan bir Balkan birliği vücuda getirilecektir. Bu gayeyi güden Obedinena fedaileri Yunanistan'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da ve hattâ Avrupa'da bile dolaşarak sürekli propaganda yapıyorlar. Bütün Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını isteyen Vemereo ile Vemereo Obedinena arasında bugün yalnız şu fark var ki, Vemereo suikast, zulüm, şiddet ve istibdat ile ilhak gayesine ulaşmaya çalışmakta devam ederken Obedinena tedhiş siyasetinden vazgeçmiş ve sözle, neşriyatla propaganda yaparak, en aşağı tabakalardan başlayıp kamuoyunu aydınlatmak suretiyle taraftar kazanarak hedeflerine ulaşmaya karar vermiş gibi görünüyor. Obedinena taraftarları ilk fırsat çıkışında Makedonya muhtariyetini elde edeceklerine ve bu işte Türkiye'nin büyük bir rol oynayacağına kesinlikle emin bulunuyorlar.

Gerçek muhtariyetçi olan Vemereo Obedinena'ın bu faaliyetini kırmak için Vemereo'da Makedonya muhtariyetine taraftar olduğunu daima ileri sürüyorsa da buna inanan hiçbir gerçek Makedonyalı yoktur. Bunlar bütün Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakını istemektedirler ve bu uğurda her türlü tedhişten, suikastlerden geri durmamaktadırlar. Komşumuz olan Bulgaristan'da son aylar içinde geçen vakaları o Bulgaristan'ın neden dolayı Balkan andlaşmasına girmek istemediğini anlamak için de Vemereo'nun dahilî ve haricî siyaseti ile biraz meşgul olmak lâzımdır.

Bulgarlar umumî harbi kaybettikten sonra Kral Ferdinand kaçtığı zaman kendisine muhtariyetçi süsü veren Vemereo adamları projelerinin tamamen suya düştüğünü görerek bir müddet susmaya mecbur kalmışlardı. Bu sırada Obedinena ise millî kuvvetleri bir teşkilâta bağlamak ve Bulgaristan'a kaçan Makedonya mültecileri-

ni bir araya getirmek için çalışıyordu.

O devirdeki kuvvetlerin dağılım şekli hakkında bir fikir edinmek için Bulgaristan'da kalan Makedonya kısmından çıkan dokuz meb'ustan dördünün ziraatçı ve üçünün komünist olduğunu kaydetmek yeterlidir. Bulgaristan'ın mağlûbiyetine sebep olan eski fırkaların liderleri; Verhovist reisler Stamboliski'nin hükümet olduğu o devirde artık sözlerinin geçmediğinden dolayı gücenik olarak 1923 senesindeki hüküme darbesini yapmışlardı. Bu hâdiseyi takip eden seneler içinde Vemereo'nun sebebiyet verdiği iç savaşlarda yirmi beş bin kişi telef olmuştu.

Bunları yapan hep Protogerofon Vemeros'tu. Bu katiller yalnız Bulgaristan'daki Makedonyalılara sınırlı kalmamış, Verhovist'lerin silahlı elleri yabancı memleketlerde yaşayan Obedinena taraftarlarına ermişti. Bu suikastler neticesinde Makedonya muhtariyetine taraftar olan Makedonyalılardan yüz avukat öldürülmüştü. Avrupa'ya iltica edenler arasında Prag'da Daskalof, Milân'da Çaulef ve Viyana'da Paniçe katledilmişlerdir.

Bu işleri görenler ve gördürenler Vemereo ile beraber hareket eden Bulgar faşizmi idi. Bunların Bulgar hapishanelerine tıkılan Makedonyalılara bile hapishane içinde işkence yapmaktan çekinmedikleri rivayet edilir. Meselâ Vemereo fedailerinden Popof isminde birisi bundan birkaç sene evvel siyasi fikirlerinden dolayı Filibe hapishanesine atılan felsefe profesörlerinden Todor Pavlof'un hapishanede iken katlini hazırlamış ve Pavlof vakit ve zamanında bundan haberdar edilmek sayesinde muhakkak ölümden kurtulabilmişti.

Yukarıda Bulgar faşizminden bahsetmiştik. Bu faşizm bugün Bulgaristan'da önemli bir rol oynamaktadır. Meşhur Fransız muharrirlerinden Henri Barbusse Makedonya muhtariyetine dair yazdığı küçük bir eserinde Vemereo taraftarlarının Bulgar faşizminin ve Mussolini'nin ajanları olduğunu yazıyor ve diyor ki:

"Protogerof'un Vemereo'su bir taraftan bu suretle kanlı Bulgar hükümetinin verildiği en menfur hizmetleri yaparken diğer taraftan Balkan Muharebesi ve umumî harp gibi hâdiselere Bulgar hükümetinin iştirakini temin için zeminler hazırlıyordu. Bulgaris-

tan bu muharebelerde mağlûp olalıdan heri Vemereo Avrupa'daki bütün faşist teşkilâtla temas halindedir. Vemereo taraftarları şimdiye kadar Macar, Romen ve Alman faşistlerine başvurmuşlardır. Fakat Verhovist reislerin en sıkı münasebette bulundukları merci Mussolini ve İtalya faşizmidir.

Sofya sarayı tarafından idare edilen komitecilerin takip ettikleri politika daima suikastler tertip etmek ve silahlı el ile çalışmaktan ibaretti. Stamboliski hükümeti sırasında da Çankofve Lispçef kabineleri iktidar mevkisinde iken bir müddet sustuktan sonra Yugoslavya'yı tedhiş etmek ve imtiyazlar vermeye mecbur kılmak için Mussolini tarafından vaki olan müracaat üzerine suikastlarına tekrar başlamışlardır.

Selanik'te meydana gelen dinamit patlaması, demiryollarına karşı yapılan suikastler. Yugoslavya arazisi dahilinde kahvehanelere ve otellere atılan bombalar, Sırp generallerinden Kovaçeviç'in katli şüphesiz hep bu adamlar tarafından tertip edilmiştir.

Yunanlıların ve Sırpların bu hâdiselere zavallı Makedonya halkını fena halde tazyik etmek suretiyle nasıl mukabele ettikleri malûmdur. En çok Yugoslavya arazisinde yapılan bu suikastlerin Mussolini ile beraber kararlaştırıldığı ve onların Mussolini'ye karşı Yugoslavya'ya karşı açtığı mücadelede yardım etmek için yapıldığı itiraz kabul etmeyen bir hakikattir. Mussolini'nin Verhovilstlere nakdi yardımda bulunduğu ve Protogerof'un ajanlarından Tomalevski'ye bir defasında iki milyon liret verdiği sabit olmuştur. Esasen Verhovistler büyük bir taraftan yüksek bir para yardımı görmese idiler bir çok masrafa sebep olan harici propagandalarını yapmayı başaramazlardı.

Bundan başka Vemereo reisleri ve bilhassa Tomalevski tarafından bir çok defalar vaki olan beyanatında kendilerine muhtariyetçi süsü veren Verhovist'lerin Makedonya meselesini tekrar ortaya çıkarması ve bu işte Mussolini emperyalizminin kendilerine yardım edeceği söylenmiştir.

Bugün italya'da İtalyanların toplantılar yapmalar yasak iken Verhovistler orada kendi memleketlerinde imiş gibi hareket ve toplantılarını yapabilmektedirler."

Verhovist'lerin İtalyan faşizmi ile ortaklaşa hareket ettiklerine bundan daha açık bir delil olamaz. Bu satırları yazdıktan sonra Makedonya etrafında Balkan muharebesinden beri dönen davanın mahiyetini yeteri derecede anlatmış olduğumuzu zannediyoruz. Bu dava Verhovist'lerin gasbettikleri Vemereo adı ile hakikî Makedonya muhtariyetçilerini birleştiren Vemereo Obedinena namı altında bugün de devam etmektedir. Onun için umumî harp başlangıcında Teşkilât-ı Mahsusa'nın Bulgaristan'a gönderdiği Türk çetelerinin Makedonya'da faydalı bir iş görmelerine imkân yoktu. Türk çeteleri Vemereo taraftarı olan Protogerof ve Aleksandrof gibi adamlarla ortaklaşa hareket etseydiler. Bulgar emperyalizmine hizmet etmiş olacaklarından ve Bulgar emperyalizmi ise tâ İstanbul'a kadar varan emeller peşinde koştuğundan kendi aleyhimize çalışmış olacaktık.

Sandanski ve Paniçe gibi Vemereo Obedinena taraftarıyla müştereken hareket etseydiler, o zaman Makedonya'nın ve Trakya'nın tam muhtariyeti için Türk kanı dökmüş olacaktık. Esasen Obedinena hiçbir tarafla işbirliği yapmak istemiyor, emperyalizm ile kesinlikle alâkası bulunmadığını ilân ediyor ve muhtariyet işini kendi bildiği gibi halledeceğini söylüyordu. Onlar Türk çeteleriyle müştereken hareket etmeyi daha işin başlangıcında reddetmişlerdi.

Bu vaziyet karşısında Türk çeteleri için yapılacak yegâne hareket Bulgaristan'ı terk ile Türkiye'ye dönmekti. Türk çetelerinin müfettişi İbrahim Bey esasen Sofya'da bulunuyordu. O fırsattan yararlanarak çetelerin reislerine haber gönderilmiş, herkes dönmeye hazırlanmış ve çeteler silâhları ve cephaneleri ile beraber Türkiye'ye iade olunmuştu. Aylarca devam eden bu mücadelede elde edilen yegâne ganimet Valandova çarpışmasında öldürülen Sırp binbaşısının silâhları ve üniforması idi. İstanbul'da askerî müzede teşhir edilmek üzere bu üniformayı da çete reislerinden birisi alıp İstanbul'a götürmüştü. Bulgaristan'da Türk çeteleri Türkiye'ye dönmeden önce bazı hususî işlerini çözüp, düzeltmek istemişlerdi. Bu işlerin en mühimi Sırbistan dahilinde Doyran Köyü'nde bir Türk muhtarının cezalandırılması idi. Bu muhtarın Bulgaristan'daki Türk çetelerinin harekâtı hakkında Sırplara casusluk yaptığı sabit olmuştu. Bunun üzerine onun idamına karar verilmişti. Bu idam cezasını yerine getirmek üzere muhtarın bulunduğu köye bir müfreze

gönderilmişti. Bu müfreze ortalık karardıktan sonra Sırbistan arazisine girmiş ve gece yarısına doğru muhtarın köyüne gelmişti. Muhtar o saatte derin uykuda bulunuyordu. Köydeki kılavuz müfrezeyi muhtarın evine kadar götürmüş ve orada arkadaşlarından ayrılmıştı. Şimdi Türk çetecilerinden birisi muhtarın kapısını çalmıştı. Biraz sonra kapının arkasından muhtarın sesi işitilmişti:

"— Kimdir o, ne istiyorsunuz?"

"— Aç kapıyı... Efendi, seninle mühim bir iş konuşacağız!"

"— Ben gece yarısı kapımı açamam, ne istiyorsunuz, kapının arkasından söyleyiniz!"

"— Aç be arkadaş, sen muhtar değil misin? Belki gizli bir şey anlatacağız" öyle kapının arkasından konuşulur mu

"— Nafile ısrar etmeyiniz, gece ben kapımı kimseye açamam

"— Öyle ise sen bilirsin!"

Bu söz söylenir söylenmez müfreze efradı silâhlarını muhtarın kapısına çevirmişler, muhtarın sesi hangi istikametten geliyorsa oraya doğru nişan alarak hep birden ateş etmişlerdi. Çıkan kurşunlardan kapı delik deşik olmuştu. İçeriden de muhtar:

"Aman vuruldum, imdat, imdat!" diye bağırıyordu. Müfreze efradı muhtarın evinden uzaklaşırken bu feryadı işitiyorlardı. Onlar bu işi bitirdikten sonra alelacele köyden çıkmışlar ve şafak sökmeden gene Bulgar arazisine dahil olmuşlardı.

Muhtara gelince, onun atılan kurşunlardan bir kolunun kemiği parçalanmıştı. Fakat kendisine o sırada yardım edecek hiçbir kimse yoktu. Onun için kolunu kendi kendine sarmış, yarasını bir başına tedaviye çalışmıştı. O vaziyette hiçbir kimseye görünmek istemiyordu. Çünkü suikastın Sırplar tarafından yapıldığını zannediyordu. Fakat birkaç gün sonra yarası o kadar azmıştı ki, kangren olmak tehlikesinden korkmaya başlamış ve nihayet kırık kolunu kendi eliyle kesmeye mecbur olmuştu.

İbrahim Bey'in bu muhtar hâdisesinden haberi yoktu. Bir gün Sofya'da otururken kolu sarılı bir adam kendisine müracaatla demişti ki:

"— Beyefendi, ben Sırbistan'ın ... köyünde muhtar idim. Fakat bir gece Sırplar kapının önüne geldiler ve kapıyı onlara açmayınca beni vurdular. Kolumdan yaralandım. Bunun üzerine artık o köyde oturamayarak Bulgaristan'a kaçmaya mecbur oldum. Beni lütfen Türkiye'ye gönderiniz."

İbrahim Bey muhtarın bu ifadesi üzerine ona acımış ve tedavi ettirildikten sonra onun İstanbul'a gönderilmesini arkadaşlarına tembih etmişti. Fakat arkadaşları Muhtarı görünce onun kim olduğunu ve kimler tarafından vurulduğunu İbrahim Bey'e anlatmışlardı. Bununla beraber muhtarın çektiği ceza kâfi görülmüş, tedavi ettirilmiş, kendisine bir ameliyat daha yapılmış ve yaptığı casusluk yüzünden bir kolunu kaybettikten sonra, İstanbul'a gönderilmişti.

***

Bulgaristan Sandanski'nin katlinden altı ay sonra nihayet bizimle beraber umumî harbe katılmıştı. Kral Ferdinand Bulgaristan'ın emperyalist maksatlarını bu suretle temin edebileceğini zannetmişti. Bütün Verhovist erkân Bulgaristan'ın artık emellerine kavuşacağını düşünerek, büyük bir şevk ve heyecan içinde çalkalanıyorlardı. Bulgar ordusu Köprülü'ye girmişti. Bu sırada Enver Paşa Makedonya'da bir Türk-Bulgar fırkası teşkilini düşünmüştü. Bu işe yardım etmesi için İbrahim Bey'i tekrar Köprülü'ye göndermişti. Köprülü'yü işgal eden Bulgar fırkasının kumandanı General Protogerof'tu.

İbrahim Bey Köprülü'ye gidince, Bulgar zabitleri onun şerefine bir akşam bir ziyafet vermişlerdi. Bu ziyafette Bulgar zabitleri İbrahim Bey'e demişlerdi ki:

"— İbrahim Bey, isminiz Bulgarlar tarafından altın kalemle yazılacaktır. Çünkü Bulgaristan'ın harbe girmesine en büyük sebep olan hâdise Valandova çarpışması idi. Bunu yapan sizdiniz ve onun için size şükran borçluyuz!"

Bu sözler de ispat ediyordu ki, Bulgar emperyalizminin gözünü duman bürümüştü. İttihat ve Terakki erkânı gibi Verhovistler de

memleketlerinin gerçek çıkarları nerede olduğunu takdirden âciz bir halde idiler.

İbrahim Bey Köprülü'de uzun müddet kalmamıştı. Çünkü Bulgarlar kendisini takip ediyorlar ve gözetim altında bulunduruyorlardı. Hatta birkaç defa da tehdit mektubu almıştı. Çünkü İbrahim Bey'in Makedonya muhtariyetine çalıştığı ve Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakına aleyhtar olan Obedinena ile birlikte çalıştığı zannolunuyordu. Bu zan ve şüphe neticesinde İbrahim Bey Köprülü'deki Alman karargâhına ihbar edilmiş ve onun İstanbul'a geri çağrılması lâzım geldiği bildirilmişti. Bunun üzerine Almanlar Harbiye Nezareti'nde Enver Paşa'ya müracaat etmişler ve İbrahim Bey'in Köprülü'deki faaliyetine bir nihayet verilmesini istemişlerdi. Bu vaziyet karşısında Harbiye Nezareti İbrahim Bey'i nihayet İstanbul'a geri çağırmaya mecbur olmuş ve iş de bu suretle son bulmuştu.

***

Umumî harp bittikten, Bulgaristan'da mağlûp olduktan ve Kral Ferdinand tacını terk ederek Bulgaristan'dan çıkmaya mecbur kaldıktan sonra Bulgarlar icabı hale göre yalnız Avrupa faşistlerine müracaat etmekle kalmamışlar, hatta bir zamanlar, 1921 senesinde, Anadolu milli harekâtından büyük ümitler beklemeye başlamışlardı. Fakat bu ümitler Trakya meselesine sınırlı kalıyordu. Bugün de önemini kaybetmeyen bu Trakya işini biraz kurcalamak faydasız olmayacağından onun da bir tarihçesini kısaca kaydedelim! Umumî harbin sonuna yaklaşılmıştı. Bulgar cephesi sarsılmıştı. Bulgarların her an itilâf devletleriyle mütareke akt etmeleri ihtimal dahilinde idi, O günlerde İttihat ve Terakki Merkez-i umumisi her gün toplantı halinde bulunuyordu. Almanya'dan yeni dönmüş olan Talât Paşa Teşkilât-ı Mahsusa umumî harp başlangıcında Bulgaristan ve dolayısıyla Trakya ve Makedonya'da yapmak istediği vazifeler, hatırlayarak bu vazifelerin Trakya'da ihyasına teşebbüs olunmasını düşünmüştü. Çünkü Osmanlı Devleti harbi kaybedecek olursa, Trakya tarafında gelecek olan tehlikenin önüne geçilmesi lâzım ge-

leceğini ileri sürüyordu.

İttihat ve Terakki çevrelerinde bu Trakya tehlikesi bir müddet tetkik edildikten sonra Talât Paşa, Bulgaristan'daki Türk mebusların bir Trakya komitesi teşkil etmeleri uygun olacağını hatırlamıştı. Bu maksatla mütarekenin yaklaştığı zamanlarda Trakya komitesinin teşkili uğruna sarf edilmek üzere Bulgaristan'a beş bin Türk lirası göndermişti. Yeni komitenin başlıca azası Celâl, Salim, Tevfik, İsmail Hakkı, Etem Ruhi vesair zevattan kurulu olacaktı.

Mütarekenin yapılmasından yaklaşık üç ay sonra Sofya'da Trakyalı Bulgar fikir adamlarından, muharrirlerden, rahiplerden ve zabitlerden kurulu olmak üzere ve eski Trakya komitesinin ihyası maksadıyla bir Trakya Bulgar komitesi teşekkül etmişti. Bu komite Amerika reisicumhuruna ve itilâf devletlerine hitaben bir muhtıra yazarak bunda Trakya hakkında bazı yanlış malûmat ve istatistik verildiğinden ve Trakyalıların çektikleri zulümlerden bahsolunmuştu. Muhtırada bu meselelere dair her zamanki sözler sarf edildikten sonra Edirne, Kırkkilise, Uzunköprü'den itibaren çekilecek bir hattın kuzeyinde kalan arazinin Bulgaristan, yani Batı Trakya'ya ilhakı talep olunmuştu.

Bu Trakya Bulgar komitesinin ihtilâl teşkilâtına ait olan programında ve talimatnamesinde deniliyordu ki;

Teşkilât sınırlı kişilerden kurulu olup gayet gizlidir. Onun varlığından yalnız teşkilât azası haberdardır.

Teşkilâtın gayesi Yunanistan'ın hududu dahilinde bulunan Trakya'nın muhtariyetini temin etmeye çalışmaktan ibarettir. Bu gayeye ulaşmak için mevcut vasıta, pek yakın bir zamanda tertip ve icra edilecek olan ihtilâldir. Bu ihtilâlin icra tarzı aşağıdaki şekilde planlanmaktadır.

Teşkilât Yunan Trakya'sında mevcut olup orada hareket edecektir. Bu teşkilât bulunduğu yer belirlenmemiş bir meclis'i âli ile yerli nahiye gruplarından meydana gelmiştir. Nahiye gruplarının başında propagandacılar ve teşkilâtçılar bulunur.

Meclis-i âlinin gayesi ve maksadı hem askerî ve hem siyasî olacaktır. Meclis Türk ve Bulgar olmak üzere askerî ve siyasî zevattan kurulu olup, istenen gayeye ulaşıncaya kadar harekât ve faaliyeti

idare edecektir.

Her nahiyede ihtiyaca göre ikişer veyahut üçer propagandacı ve teşkilâtçı bulunacaktır. Bunlardan hiç olmazsa bir tanesinin aksi olması şarttır. Bunlar nahiyenin büyüklüğüne göre yüzden iki yüz kişiye kadar cesur ve tecrübe diye adamlardan kurulu birer grup teşkil edeceklerdir. Bu gruplar ihtilâlcilerin esas kuvvetlerini teşkil edecektir. Geri kalan ahalinin, ihtilâlin çıkacağı güne kadar bu teşkilât hakkında hiç malûmatı olmayacaktır. Azadan taksit vesaire adıyla hiçbir şey toplanmayacaktır. Köylerde ve kasabalarda ihtilâl karargâhları bulunmayacaktır. Postacılık vazifesini gören azadan başka hiçbir kimse birbirini tanımayacaktır. Her grup azası bu gizli teşkilâttan kendisini haberdar edenle ihtilâlcilerin defterine kaydeden ve yemin ettiren propagandacı ve teşkilâtçıyı tanıyacaktır. Defterler yalnız teşkilâtçılar tarafından muhafaza olunacaktır. Azalar her hususta teşkilâtçıya itaat ve onun talimatını serian yapmaya mecburdurlar. Bu küçük öncülerle teşkilâtçılar ve propagandacılar verilen emir üzerine meclis-i âli tarafından hazırlanan plân dairesinde ihtilâli ilân ederler. Meclis-i âli tarafından hazırlanan plânın esaslı noktaları şunlardır:

İhtilâl harekâtı bütün Trakya'da aynı zamanda başlayacaktır. Teşkilâtçıların birinci vazifesi kendi gruplarının başına geçerek bütün mülkî ve askerî dairelerin müdürlerini ve reislerini tevkif etmek, nahiyenin bir muhafaza kıtası varsa, onu teslim olmaya zorlamak ve silâhlarını ellerinden almak, telefon ve telgraf istasyonlarını ele geçirmektir. Bunun için grubun içinde telefon ve telgraf işlerinden anlayan adamlar bulunması lâzımdır.

İstanbul ve İskeçe taraflarından hareket eden kıtalar telefon ve telgraf direklerini keseceklerdir. Kıtaların yaptığı hareketler ve bulundukları vaziyetler, ya telefonla ve telgrafla, veyahut postacı vasıtasıyla meclis-i âliye muntazaman bildirilecektir. İhtilâlin ilân edildiği andan itibaren meclis-i âli genel karargâh ve geçici hükümet işlerini üzerine almış olacaktır. Aynı zamanda müdafaayı idare ve maliyeyi tanzimle meşgul olacaktır. İhtilâlin devletler hükümetlerle ilişkilerle girişmek de meclis-i âlinin görevleri arasındandır .

Trakya ihtilâl teşkilâtının gizli tutulmasını temin için hiçbir

kongre ve konferans yapılmayacaktır. Meclis-i âli elde mevcut olan bu talimatnameyi en kesin şeklinde hazırlamıştır. Bununla birlikte teşkilâtçılar ve propagandacılar meclis-i âliye muntazaman göndereceksleri raporlarında teşkilât meselelerine dair fikirlerini beyan etmeye salâhiyettardırlar. Teşkilâtçılar ve propagandacılar meclis-i âli tarafından verilecek herhangi bir emre kayıtsız şartsız itaat ve onları en seri bir surette yapmaya mecburdurlar.

Türk ve Bulgar propagandacıları ve teşkilâtçıları daima ortak ve birlikte hareket edeceklerdir. Türkler veya Bulgarlardan veyahut diğer bir milletten olan bir azaya yemin ettirileceği zaman aynı zamanda mutlaka bir Türk ve bir de Bulgar teşkilâtçı beraber hazır bulunacaklardır.

Her köyde mutlaka teşkilâta mensup aza bulunması şart değildir. Şayet köyün birisinde ihtilâl teşkilâtı tesis etmek için zemin ve zaman müsait görülmüyorsa, o köyü tabiki teşkilât haricinde bırakılacaktır. Propagandacılar ve teşkilâtçılar komitenin teşkilât işlerini idare etmekle beraber askeri, siyasî ve iktisadî mahiyetlerde icap eden malûmatı toplayıp kaydedeceklerdir. İhtilâl harekâtının yapılacağı yerlerde bulunan muhafız kıtalarının nitelik ve niceliği, askerî depolar, siyasî mücadeleler, ahalinin morali, idarenin harekâtı, ticaret ve üretim, hayat pahalılığı vesaire hakkında malûmat toplayıp bunları muntazaman ve serian meclis-i âliye bildirirler.

İhtilâl faaliyetine girmiş olan teşkilâtın bütün faal azaları meclis-i âli tarafından tayin edilen bir maaş alırlar. Azanın maaşlarını temin, silâh ve harp mühimmat ve para tedarik etmek için meclis-i âli münasip gördüğü yerlerden vasıtalar alabilir. Fakat meclis-i âli teşkilât adına ne zorla, ne de başka suretle yardım toplayamaz.

İhtilâl başarıyla neticelendirildikten sonra Muhtar Trakya'nın kanun-u esasisini en kısa bir zamanda hazırlamak için bir kurucu meclisi toplanacaktır.

Trakya komitesinin bu programından ve talimatnamesinden başka bir de beyannamesi vardı. Bu beyannamede deniliyordu ki:

"— İhtilâlciler müstakil ve muhtar Trakya'nın kanun-u esasisinde yer alacak aşağıdaki esasları kabul ederler:"

1- Trakya devleti müstakil demokrat bir cumhuriyet teşkil edip cumhuriyetin başında belirli bir müddet için seçilmiş bir reisicumhura ve hukuk kanunları yapma yetkisine sahip bir kamaraya sahip olacaktır.

2- Reisicumhur nazırlarını kamara meb'usları arasından seçecektir. Bu kamarada Türk, Bulgar ve Rumların eşit miktarda meb'usları bulunacaktır...

3- Herkes cins ve mezhep ayırımı yapılmaksızın kanun gözünde eşittir.

4- Trakya cumhuriyeti dahilindeki muhtelif milletlerin maarif işlerini tanzim etmek üzere maarif nezaretinde ayrı ayrı müfettişlikler tesis olunacaktır. Maarif bütçesi milletlerin çokluğuna nispetle müfettişlikler arasında taksim edilecektir.

5- Seçimlerde nisbî usul kabul olunacaktır. Kalan reyler göz önüne alınacaktır.

6- Sancak, nahiye ve belediye daireleri ile merkezi idare arasında yapılacak muhaberelerde o sancak, nahiye ve belediyelerde mevcut olan halkın çoğunluğu hangi lisanı konuşuyorsa o lisan kullanılacaktır. Hususî şahısların resmî makamlarla muhaberesinde gene çoğunluğun lisanı kullanılacaktır.

Bulgar Trakya komitesi Bulgaristan'la itilâf devletleri arasında yapılan Neuilly Barış Antlaşmasına kadar yukarda ki programın çizdiği hatlar dahilinde faaliyetine devam etmişti. Fakat bahsedilen antlaşma yüzünden Batı Trakya parçalanınca ve güney kısmı Bulgarların elinden gidince Bulgarlar yalnız başlarına bir şey yapamayacaklarını anlayarak Türklerle işbirliği yapmaya karar vermişlerdi.

Bu sırada Bulgar parlamentosunun Türk azasından birkaç kişi, zannedersem Tevfik, İsmail Hakkı ve Etem Ruhi Bey'ler, Batı Trakya'nın Bulgaristan'dan alınarak Yunanistan'a verilmesi hakkında Sofya'daki itilâf devletleri memleketlerine bir muhtıra vermişlerdi. Bu muhtıranın hangi sebepler tahtında ve ne maksatla verildiği kesin olarak anlaşılamamıştır. Bunu Bulgar Trakya komitesi mi böyle istemişti, yoksa Türklerin Bulgarlara karşı husumet beslediklerinden dolayı mıydı veyahut Türk meb'uslar Yunan hüküme-

tinin aldatmalarına kapılmışlardı, kısaca bu yönler pek karanlık kalmıştır. Malûm olan bir şey varsa o da o sırada bu muhtıranın tertip ve yazılmasına bazı suiistimaller karıştığının söylenmeliydi. Güya İslâm meb'uslardan iki kişi bu muhtırayı düzenlemişler ve arkadaşlarının haberi o!maksızın onların imzalarını atmışlardı. Fakat bunların hepsi tevatürden ibaretti.

Muhtıranın özendireni ve savunucusu Kavala Meb'us İsmail Hakkı Bey'di. O sırada bu zat Gümülcine'de Yunanlarla işbirliği yapıyor ve Venizelos'un adamlarından sayılıyordu. İsmail Hakkı Bey diğer meb'usların hepsinin muhtıradan haberdar olduklarını ifade ediyordu. Bir müddet sonra Bulgar Trakya komitesine karşı Gümülcine'de, bir de Batı Trakya Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyetin maksadı, Trakya'yı Bulgar boyunduruğundan kurtarmaktı. Gerek bu durumdan haberdar olan ve gerek Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı istilâ etmesi tehlikesini gören Edirneliler de Trakya-Paşaeli namıyla bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyet Edirne eşrafından Şevket, Kasım, avukat Şeref Bey'ler vesair kişilerden kuruluydu. Bu cemiyetin İstranbul delegeleri Kasım, Meb'us Faik ve Galip Bahtiyar Bey'lerden ibaretti. Daha sonra Şükrü Bey dahi bu kişilere katılmıştıi. Görülen lüzum üzerine Trakya-Paşaeli Cemiyetiyle Batı Trakya Cemiyeti birlikte çalışmaya karar vermişlerdi. Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin gayesi esas Edirne'nin eskisi gibi Osmanlı Devleti'nde kalmasıydı.

Batı Trakya Cemiyeti ise, Batı Trakya'nın Osmanlı memleketine geçmesi mümkün olamayacağını bildiğinden, Batı ve Doğu Trakya'yı birleştirerek Serez'den Çatalcaya kadar uzayan bir Trakya muhtariyeti meydana getirmeye ve bunu büyük devletlerden birisinin mandası altına koymaya çalışıyordu

O sırada Anadolu milli harekâtı henüz ortaya çıkmadığından ve itilâf devletlerinin Türkiye hakkındaki niyetleri ve kararları pek vahim olduğundan, Trakya-Paşaeli Cemiyeti gayesine ulaşmak için pek büyük güçlük ile karşılaşmıştı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Trakya'nın mukadderatı hakkında elde edilen siyasi malûmata bakılacak olursa,Trakya'nın Türkiye'den tamamıyla ayrılacağı anlaşılıyordu. Fakat ayrılan bu parçanın kime verileceği henüz bilinemiyordu. Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi durumu sonraları

1920 Mayıs'ında Belçika'nın Spa şehrinde toplanan konferansta kararlaştırılmıştı.

O tarihte Mösyö Venizelos evvelâ Kavala meb'usu olan İsmail Hakkı Bey ve biraz sonra da Fransız generali Franşe Despery marifetiyle Batı ve Doğu Trakya mümessillerine resmen aşağıdaki teklifler ortaya konmuştu:

1- Trakya Yunanistan kralının şahsi hakimiyeti altında muhtar bir idareye sahip olacaktır.

2- Trakya'da yaşayan milletlere mezhebi, lisanı ve sosyal imtiyazlar verilecektir.

3- Trakya'nın bir millet meclisi bulunacak ve bu meclisi kanun yapmak salâhiyetini sahip olacaksa da, bu kanunlar bir kere de Yunan kralının tasdikine sunulduktan sonra geçerlilik kazanacaktır.

4- Trakya meclisi Atina parlâmentosuna. lüzumu kadar aza seçimine yetkili bulunacaktır.

5-Yunan kabinesine iki Türk aza dahil olacaktır.

M. Venizetos'un teklifi reddedilmişti

Venizelos tarafından yapılan bu teklif derhal ve tam bir kesinlikle reddedilmişti. Çünkü Trakya-Paşaeli Cemiyeti o zaman İstanbul'da iktidar mevkisinde olan Ferit Paşa'nın avenesinden Vali Selim Paşa'nın gerek cemiyete ve gerek azasına karşı yapmakta olduğu şiddetli takibata rağmen Edirne'de büyük teşkilât yapmayı başarmıştı. Paşaeli Cemiyeti silahlı savunma esasını kabul etmiş, ona göre çalışmış ve işinde hayli de başarılı olmuştu.

Azasının bir çoğu takip, sürgün ve hapsedildiği halde cemiyet asla korkmayarak gene çalışmakta ve teşkilâtını genişletmeye devam ediyordu. Edirne teşkilâtı bir taraftan bu suretle çalışırken, diğer taraftan cemiyetin İstanbul murahhasları da siyasi teşebbüslerde bulunuyorlardı. Bu sayede Trakya'nın Türkiye'den ayrılması için yapılan entrikalara hiç olmazsa karşı gelmiş olunuyordu.

Batı Trakya Fransızlar tarafından işgal edilince, Trakya-Paşa-

eli Cemiyeti bir hareket yapmak istemişti. Bu hareketten maksat Batı Trakya'nın muhtariyetini temin ederek orada Yunanlılara karşı bir tampon tesis etmekti. Fakat Fransızların müteredditd hareketleri ve Gümülcineli İsmail'in melanetleri o havalideki İslâmlar arasında bir ayrılık zemini hazırlamış ve halkın moralini bozmuştu. Oraya giden Faik, Şakir ve Galip Bahtiyar Bey'ler bu sebepten dolayı orada bir şey yapmayı başaramayarak dönmüşlerdi. Elde edilen başarılar ufak tefek bir iki hâdiseden ibaretti, Meselâ Yunanlılar İskeçe'ye girerlerken Türkler ve Bulgarlar dükkânlarını kapamışlardı. Evlerine siyah bayraklar asmışlardı. Bundan başka Yunanlıların Gümülcine'ye girdikleri sırada müstakil hükümet kurulmasına teşebbüs edilmiş ve bu da falso ile neticelenmişti.

Halbuki o havalide daha mühim silahlı bir hareket yapılabilirdi. Bunun yapılamamasındaki hikmet, o vakit Edirne kumandanı olan ve sonra Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne alınan Cafer Tayyar Bey'in tereddüt ve endişesi idi. Bu tereddüdü yüzünden Cafer Tayyar Bey cemiyete vaadettiği silahları gönderememişti.

Anadolu'da Müdafaa-i hukuk kurulunca Trakya-Paşaeli Cemiyeti Müdafaa-i hukuka katılmıştı. Ondan sonra cemiyet Müdafaa-i hukukun Rumeli temelini teşkil ediyordu ve seçimlere de karışarak kendi adaylarını seçtirmek suretiyle Edirne'nin Osmanlı parçası olduğunu ilâna muvaffak oluyordu. Hattâ cemiyetin bu suretle hareket etmesi Trakya muhtariyetçileri tarafından Trakya davasına bir ihanet suretinde bile kabul edilmişti.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti memleketin Yunanlılar tarafından muhakkak surette işgal olunacağını bildiğinden, ortak bir müdafaa hazırlamak istemişti. Bu işi başa çıkarmak pek güçtü. Çünkü ahali dört tarafından düşmanlarla sarılmıştı. İstanbul'un yakınlığı, hareketin başına geçen Cafer Tayyar Bey'in tereddüdü ve vaziyeti iyi kavrayamaması,. Ferit Paşa hükümetinin bu hareketi bozmak için el altından adamlar göndermesi ve yardım etmek için geliyorlarmış gibi görünen itilâfçı zabitlerin propaganda yapmaları ahaliyi büsbütün şaşırtmıştı. Buna rağmen ahali gene orduyu beslemek, zabitlerin maaşlarını vermek ve müdafaaya iştirak etmek suretiyle çalışmaktan geri durmamıştı. Trakya-Paşaeli Cemiyeti elindeki sınırlı kuvvetleri Meriç'in yukarısına geçerek orada siyasi bir harp ver-

mek ve düşmanı bir iki ay kadar işgal etmek istiyordu. Belki en iyi silahlı müdafaa bu şekilde olabilirdi. Halbuki Cafer Tayyar Bey bu siyasî harbe yanaşmayarak devlet harbi yapmış ve tabiki bunda başarılı olunamamıştı.

Edirne önünde biraz müdafaa yapıldıktan sonra düşman on gün içinde Trakya'yı baştan başa istilâ etmişti. Bu istilâdan sonra ahali çoğunlukla Bulgaristan'a göç etmişti, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin bazı âzası da Sofya'ya gitmişlerdi. O aralık Bulgaristan'da Stambuliski hükümeti başkanlığındada bulunuyordu. Bu hükümet itilâf devletlerinin bütün arzularına boyun eğmek suretiyle meramlarına kavuşacağını zannettiğinden, Trakya için Bulgaristan'ın yardımıyla bir hareket yapılmasına cevaz vermemişti. Bununla beraber Trakya'dan göç eden halkı iyi denilecek bir surette kabul etmiş ve onlara az çok yardımda bulunmuştu.

Venizelos evvelâ Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne mensup azayı çok tazyik etmişti. Bununla birlikte, onlarla dost geçinmek daha uygun olacağını düşünerek daha sonra mutedilâne bir siyaset takibine başlamıştı. Fakat her ne de olsa, ümitsizlik ve tazyik o devirde Trakya'da artık uzun bir müddet için hareket icrasını gayrı mümkün kılıyordu.

Böyle olduğu halde gene son bir teşebbüs icrasından da vazgeçilmemişti. Venizelos hükümetinin düşüşü ve Kral Konstantin'in tekrar başkanlığa gelmesi üzerine yeni hâdiseler karşısında kalınacağı anlaşıldığından, Şakir ve Galip Bahtiyar Bey'ler Trakya meselesiyle tekrar meşgul olmak üzere Anadolu hükümetine bir lâyiha vermişlerdi. Bu lâyiha üzerine Trakya'da yapılacak teşebbüsler için bir talimatname hazırlanacak bu talimatname Galip Bahtiyar Bey'e verilmişti. Galip Bahtiyar Bey Sofya'ya giderek bu işle meşgul olacaktı. Fakat mesele artık Anadolu'ya intikal ettiği için Galip Bahtiyar Bey'in yanına Bolu Meb'usu Cevat Abbas Bey katılmıştı.

Bu vak'alar 1920 senesi Temmuz'unda cereyan ediyordu. O sırada Avrupa'da bulunan İttihat ve Terakki erkânından Doktor Bahaettin Şakir Bey de, Ali takma adını takınan Enver Paşa'nın Moskova'da meydana getirdiği teşkilâtın Balkanlardaki ajanı sıfatıyla gizlice Sofya'da bulunuyordu.

Oradan Berlin'deki arkadaşlarına gönderdiği mektuplarda Sofya'da Trakya meselesi için sarf edilen mesai hakkında diyordu ki:

"— Anadolu hükümeti tarafından Cevat Abbas Bey'e verilen vesikada Balkan siyasetinin idaresi Ankara hükümetinin uhdesine verilmek itibariyle başka taraftan hiçbir müdahale vaki olmaması yazılı bulunuyor.

Benim burada bulunduğumdan henüz kimse haberdar değildir. Maalesef Türklerle çalışmak isteyen Bulgarlar arasında Karayovof gibi serseriler de vardır. Bu adam meşrutiyetten sonra Makedonya'da Bulgarların meşrutiyet kulüplerini tesis etmiş ve Makedonya ihtilâlini hazırlamıştı. Hattâ bu Karayovof bir zamanlar Berlin'e giderek oradan da Cevat Abbas Bey'e mektuplar göndermeye başlamış. Bulgar bu mektuplarında Berlin'de bazı çevreler ile temas ettiğinden Talât Paşa'nın İngilizlerle müzakere etmekte olduğundan ve Boğazların İngilizlere verilmesi suretiyle onlarla anlaşmak üzere bulunduğundan bahsetmiş. Bu kadar esassız işlerden bahseden bir adamın Trakya için hareket meydana getirmeye ciddî bir surette çalışamayacağını yazmaya gerek var mı?

Trakya işleri için lâzım olan adamlar Bulgarlar arasından iyi bir surette seçilmiş olsaydı, ufak tefek bazı faaliyetler gösterilmesine ve belki de bugün dar zamanında Anadolu'nun yükünü biraz olsun hafifletmeye imkan hasıl olurdu. Fakat Trakya hakkında yapılan bu son teşebbüsler de neticede sonuçsuz kalmıştır."

Doktor Bahaettin Şakir Bey bundan sonra Trakya meselesinin aldığı son şekillerden bahsederek diyor ki:

"— Anadolu hükümetinin teşekkülü ve şekillenmesi Bulgaristan'ın hissiyatı üzerinde büyük bir tesir meydana getirmiştir. İnönü muzafferiyetleri büyük sevinçleri sebep olmuştur. Bulgarlar, etraflarını çeviren demir çemberden Türk muzafferiyeti sayesinde kurtulabileceklerini ümit etmeye başlamışlardır. İtilâf devletleri Bulgaristan'ın silâhlarını aldıktan ve ordusunu terhis ettirdikten sonra Bulgarlar pek zor bir vaziyete düşmüşlerdir. Şimdi sık sık Sırbistan ve Bulgaristan tarafından tehdit edilmektedir. Bundan dolayı resmi

Bulgaristan'ın vaziyeti çok zayıftır. İktidar mevkisinde bulunan kabine hükümet darbesinden korktuğu için askerî harekâta izin vermiyor. Hattâ İkinci İnönü muzafferiyetinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a doğru yürümesi ihtimalinden dolayı telâşa düşen İtilâf Devletleri üç kolordunun itilâf emrine verilip verilemeyeceğini Bulgar hükümetinden sormuşlardı.

Fakat Başvekil Stamboliski bu müracaata verdiği cevabında tek bir asker bile veremeyeceğini itilâf devletlerine bildirmişti. Bu haberi bana getiren zat, Sobranya meclisinin hususî bir komisyonunda müzakere edilirken, bunu bizzat işitmiş olan bir Türk meb'ustur.

Adalar denizinde bir çıkışa sahip olmayı kendileri için hayati bir mesele kabul eden Bulgarlar kendi başlarına bir şey yapamayacaklarını görerek bütün ümitlerini Anadolu'ya bağlamışlardı.

Görülüyor ki Bulgaristan, Türk-Yunan davasından iki açıdan yarar bekliyor. Bu yararların birisi Yunanistan'ın ezilmesidir. Batı Trakya'nın ve Yunan Makedonya'sının geleceği için Bulgarlar buna çok önem veriyorlar. İkinci yarar ise Yunanlılar ezilecek olursa itilâf devletlerinin doğuda Yunanlılara gördürdükleri vazifeyi Bulgarlara vermeleri ihtimalidir ki, o halde Bulgaristan Doğu Trakya da hâkim olmuş olacaktır.

Anadolu harekâtından bu yararları bekleyen Bulgarlar son zamanlarda Ankara'ya üç kişi göndermişlerdi. Burada bu hâdise uzun münakaşalara sebep oldu. Ankara'ya giden Bulgarların birisi Sofya meb'usu olan Graskoftur, bu zat mühim bir şahsiyettir. İkincisine gelince bu da Daskal Hinçef'tir.

Hinçef Balkan Muharebesi'nden önce İstanbul'da casusluk yapardı. Babıâli civarında açtığı bir helvacı dükkânında helva satar gibi görünürken, gerçekte gizli istihbaratta bulunurdu. Kendisi bu yüzden Bursa'ya sürülmüştü. Ankara'ya giden üçüncü zat ise bir Bulgar zabitiydi. Bu heyetin ne gibi kanaatlerle Sofya'ya döndüğünü bilmiyorum. Fakat onların geri dönmesinden sonra ve bilhassa son Yunan taarruzunun durdurulması üzerine Bulgaristan'da yeni bir faaliyet yüz gösterdi. Bu faaliyet Bulgar Trakya Komitesinin tekrar canlanmasıdır. Bulgar Trakya Komitesi şimdiye kadar Trak-

ya muhtariyetini gaye olarak takip eder ve bu gayenin elde edilmesine çalışırdı. Komite son defa Filibe de bir kongre yapmıştı.

Bu kongrede komitenin ikiye ayrıldığı görüldü. Bir tarafta eski âza kaldı ki bunlar tamamıyla atıl bir haldedirler. Diğer tarafta ise yeni faal âza meydana çıktı. Bunların çoğu askerlerdendi ve arkalarında hükümet, daha doğrusu askerî hükümet vardır. Bulgar Trakya Komitesi faal bir hale geldikten sonra bundan evvel programın ve talimatnamesinin esasları dahilinde Trakya-Paşaeli komitesiyle işbirliği yapması Galip Bahtiyar Bey'e teklif edilmişse de, bu teklife olur cevabı alınamamıştır.

Bunun üzerine Bulgar Trakya komitesi azası aralarına Bulgaristan'ın eski Türk meb'uslarından .....Bey'i aldılar. Bu zat gelip beni buldu. Meseleyi gizli surette bana açarak bizim işbirliği yapıp yapamayacağımızı sordu.

Bulgar Trakya komitesinin programı söylendiği gibi ise, bu teklif dikkate alınmaya değerdir. Yapılacak işler şunlardır:

"1- Trakya'nın 1913 senesi hududu bizimle Bulgarlar arasında muhafaza edilmelidir. Şayet buna imkân olmazsa Trakya muhtariyeti istenilmelidir. Bu ikinci şık esasen Bulgar'lar tarafından Makedonya için takip edilen bir gaye olduğundan onların görüşlerine daha uygun geleceğine şüphe yoktur.

2- Bulgarların bu teklifi kabul edilecek olursa, yapılacak teşkilâta Türk ve Bulgar zabitleri eşit miktarda dahil olmalıdırlar.

3- Teşkilât için lâzım olan silâh ve para hükümetçe tedarik edilmelidir.

4- Göçmenlerin tekrar yerlerine iadeleri sözkonusu olmaktadır. Bulgarların bizim iştirakimize muhtaç oldukları kesindir. Çünkü onların yalnız başlarına bir şey yapmalarına imkân yoktur. Bir de Bulgarlar fena idarelerinden ve tazyikattan dolayı halkı kendilerinden çok uzaklaştırmışlardır. Halbuki Yunanlılar Batı Trakya'da ahaliye karşı daha müsaadekârane bir surette hareket ediyorlar. Şimdi Bulgaristan Trakya'sından Yunan Trakya'sına bilâkis Gümülcine'den çeteler geçerek Bulgar memurlarını öldürüyorlar.

Bulgarların bizim iştirakimize ihtiyaçları kesin olmakla beraber koşulacak şartların kabule değer olması lâzımdır. Şayet Bulgarlar tarafından ileri sürülecek koşullar Misak-ı millî ile tezat teşkil etmezse, iyi niyetlerinin derecesine şimdiden tamamıyla emniyet edilmemekle beraber, ben onlarla beraber hareket etmeyi lâzım gibi görüyorum.

Çünkü bunlar kendi maksatlarına hakim olabilecek insanları nasıl olsa bulabileceklerdir. Buldukları andan itibaren onlarla beraber çalışmaya başlayacaklardır. Böyle olduğu takdirde Bulgarların başkalarıyla birlikte çalışmalarının bizim için ne kadar zararlı olacağını tahmin etmek güç olmaz.

Bir de böyle bir komite kurulduktan ve faaliyete başladıktan sonra Bulgarlar bu komiteye mensup olmayan hiçbir kimseyi hudutlarından içeriye bırakmayacaklarını söylüyorlar. Hattâ Trakya meselesiyle meşgul olan veyahut olacağından şüphe edilen zevatı da burada tutmayacaklardır."

Doktor Bahaettin Şakir Bey Bulgarların, daha doğrusu Bulgar Trakya Cemiyetinin İttihat ve Terakki şeflerine müracaat etmesi üzerine Berlin'deki merkeze yukarıdaki şekilde vaziyeti anlattıktan sonra diyor ki:

"— Bu son bahsettiğim Bulgar Trakya komitesinin müracaatı müspet ve iştirak edilebilecek bir şekle sokulacak olursa, ancak o zaman buradaki mesaimize önem vermek ihtimali hasıl olabilecektir.

Yoksa yakın bir zaman için faal ve parlak işler zemini bulmak uzun zaman için mümkün olamayacaktır. O halde Bulgarlar tarafından şiddetli engellemeye tesadüf edilmediği ve engellenebilse bile onun bertaraf edilmesine imkân hasıl olduğu takdirde, şimdilik sistematik tarzda meşgul olarak teşkilâti gizlice hazırlamak lâzımdır. Bu mesaiye hem bu taraftan, hem de İstanbul'dan devam etmek lâzımdır. Bunun için bir bütçe tanzimi lâzım olduğunu söylemeye gerek yoktur!..

Bundan başka istikbal hazırlıkları arasında yalnız Trakya değil, genel Rumeli yarımadasındaki yedi milyon Müslüman da düşünülmelidir. Bu yedi milyonun en az iki milyonu canlı, dinç eli silâh tutan adamlardan meydana gelmiştir. Bunun için bir mesai merke-

zi seçilmelidir.

Bana kalırsa her tarafa yakın olan Peşte veyahut Viyana seçilmelidir. Peşte daha iyidir. Fakat hayat orada çok pahalıdır. Bununla birlikte çevre bize müsaittir ve Bulgar hükümetinden her türlü kolaylığı görmek imkânı vardır. Oradan Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek ile alâkadar olunabilir. Debreli Fuat Bey Makedonya'ya gitmiş, yakında Sofya'dan dönecekmiş. Onunla burada görüşmeye çalışacağım.. Bu mülakattan epeyce faydalar ümit ediyorum."

Doktor Bahaettin Şakir Bey'in ümit ettiği bütün o faydalardan hiçbir netice çıkmamıştı. Bir kere kendisi Sofya'dan dönüp birkaç gün Viyana'da kaldıktan sonra Berlin'e geri döndüğü zaman orada Ermeniler tarafından katledilmiş ve onun tarafından yapılmış olan bütün teşebbüslerin hepsi suya. düşmüştü. İkinci olarak, Bulgarların Trakya komiteleri de, Filibe'de toplanarak yeni kararlar aldıktan sonra dahi müspet hiçbir iş görmemişti.

Esasen Bulgar komiteleri, ister Makedonya için, ister Trakya için çalışsın, daima Bulgar hükümetlerinin arzularına uyarak hareket ediyorlardı, bundan dolayı haricî siyaset neyi icap ettiriyorsa, hükümet de o komiteleri ona göre harekete getirdiği için ekseriya bütün o komitelerin faaliyetleri bir ölü noktaya gelerek orada kalıyordu.

Milletin hakikî arzularına riayet etmeyen, milletin içinden doğmayan ve yalnız emperyalist devletlerin ve hükümetlerin maksatlarına alet olan teşekküllerden bundan başka bir şey beklenemezdi!

Bundan biraz önce meselâ Karayvof isminde bir adamın Trakya işlerine karıştırıldığını yazmıştık. Bu zatın meşrutiyetten sonra Makedonya'daki Bulgar meşrutiyet kulüplerini tesis ettiğini ve Makedonya ihtilâlini hazırladığını bildirmiştik.

Karayuvof, Bulgar Hariciye Nezareti'nin bir ajanı idi ve hâlâ da öyledir. Mektepten çıkar çıkmaz hariciye nezaretine kapılanmıştı. Bulgar emperyalizmi neredc büyükçe bir iş gördürmek lüzumunu hissetmişse, oraya Karayuvof'u göndermişti. Trakya ve Makedonya için teşkil edilen Bulgar komitelerinin bu gibi adamlar tarafından idarc vc teşvik edilmesi onların hep Sofya hükümetinin

maksatlarına alet olmak için meydana çıkarıldıklarına delâlet eder.

Bulgarların Makedonya komiteleri bugün bile mevcuttur.(y.n.1934) Hudutlarda hadiseler çıkaranlar, daha sair karışıklıklara sebebiyet verenler hep bu komitelerdir. Geçenlerde bizim hududumuzda çıkan bir hâdise üzerine Cesri Mustafapaşa kaymakamının Sofya hükümeti tarafından azledildiği yazılmıştı. Bu aziller falan hep gösterişten ibarettir. O kaymakam bir zaman sonra gene yerine getirildi.

Sofya hükümetleri eskiden beri olduğu gibi son on seneden beri de bütün o komiteleri, yalnız Makedonya'nın muhtariyetine çalışan Obedinena hariç olmak üzere, dahili ve harici siyaseti için alet olarak kullanmakta devam etmektedir.

Komiteciler aralarında dövüşüyor!

Bu komitelere mensup etkili âza birbirlerini öldüre öldüre ortada en nüfuzlu şahsiyet olarak bugün yalnız bir, Mihailof kalmıştır. Bir zamanlar nasıl Aleksandrof ve Protogerof'tan bahsediliyordu ise, şimdi de yalnız Mihailof'un çetelerinden, onun Bulgar emperyalizmine hizmet etmesinden bahsolunmaktadır.

Bugün Bulgar Makedonya'sında, Petriç havalisinde hep Mihailof çetelerinin yaptıkları zulümler, öldürdükleri Makedonyalılar, Makedonyalılara zorla istedikleri meb'usları seçtirmekte oldukları sayılır ve dökülür. Bütün bu işlere son zamanlarda bir Bulgar faşistler Petriç havalisinin sahipleridirler. Onlar ne isterlerse o olur. Halkı alâkadar eden bütün meseleler için onlar karar verirler, kendi teşkilâtı için, muhtelif vergiler şeklinde, ahaliden zorla para toplarlar, o havalide çıkan tütünlerin her kilosundan 5 leva alırlar ve o havalinin mahsulü 3 milyon kilo tütün olduğu için bu suretle ellerine her sene 15 milyon leva geçer.

Bulgar Makedonyası'nın hâkimleri de onlardır, hükümleri onlar verirler, infaz ederler, asarlar ve öldürürler.

Velhasıl Bulgar Makedonyası'nda yaşayan Makedonyalıların hiçbir siyasî hakları yoktur. Hattâ yukarıda yazıldığı gibi, en esaslı

hak olan seçim hakkından bile mahrumdurlar. Oradan zorla seçtirilen meb'usların vazifeleri Bulgar hükümetlerini Sobranya meclisinde tutmaktır. Yani Zgovor taraftarı olmaktır.

Bulgaristan'da türlü türlü fırkalar teşekkül edebildiği halde ve türlü türlü teşkilât yapılmasına müsaade olunduğu halde, Bulgar Makedonyasında yaşayan Makedonyalılar kesinlikle yasaktır. Makedonyalılar bir yerde toplanacak olsalar, derhal Bulgar faşistleri, Mihailof'un çeteleri tarafından men edilirler. Sofya'da çıkan bazı gazetelerin bile Bulgar Makedonyası'na girmeleri men edilmiştir. Velhasıl Bulgar Makedonyası'nda yaşayan insanlar bir nevi daimi sıkıyönetim altında yaşamaya mecbur edilmektedir. Ancak bu sayede Mihailof'un çeteleri orada tutunabilmektedirler. Yoksa Makedonyalılara biraz hürriyet verilecek olursa, Mihailof'un bütün taraftarlarıyla beraber derhal oradan kovulacaklarına hiç şüphe yoktur.

Bulgar Makedonyası'nda yaşayan ve Bulgarca konuşan Bulgarlara karşı bu kadar zulüm yapılırken Bulgar olmayan Makedonyalı unsurların Sofya hükümetinin Ve Bulgar faşistlerinin ellerinden neler çektiklerini tasavvur etmek güç bir şey değildir.

Türkler ve Pomaklar, şayet şimdiye kadar orada kalanlar oldu ise, her gün tazyik ve tedhiş edilerek memleketten çıkmaya mecbur edilmektedirler. Yalnız Türkler ve Pomaklar değil, Rumlar dahi aynı akıbete maruz kalmaktadırlar. Velhasıl Bulgar Makedonyası, Bulgaristan'ın memleket parçasından değil, bir Bulgar sömürgesi imiş gibi, bir muamele görmektedir.

Fakat Makedonya'nın muhtariyetle idare edilmesi fikri bütün memurlarına teslim olmaya mecbur kalıyorlardı. Makedonyalıların fikrine sokulmuştur, kırk beş, elli seneden beri kanlarına işlemiştir. Bulgarlar ne kadar uğraşsalar, ne kadar tedhiş siyaseti takip etseler, o zihniyeti, bir gün gelip özgür yaşamak ve ondan sonra Balkan milletlerini birleştirmeye çalışmak fikrini Makedonyalıların kafalarından çıkaramayacaklardır.

Sofya hükümeti kendi idaresindeki Makedonyalılara bu kadar zulüm yaparken Yunanistan'da ve Sırbistan'da kalan Makedonya'nın diğer kısımlarındaki Makedonyalıları nasıl kendine çekebilir?.. Onların Bulgaristan'a taraftar olmalarını nasıl bekleyebilir ve hudutların düzeltilmesini istemeye kalkabilir?.

Son beş altı sene içinde Makedonya faşistlerinin Yunan ve Sırp Makedonyası'nda yapmadıkları suikastler kalmamıştır. Bu suikastlerin neticesinde hep Makedonya halkı zarar görüyor oluyor, hükümetlerin mukabele-i bilmisilleri karşısında günden güne daha fazla eziliyordu. Asılanların, öldürülenlerin, ağır hapis cezasına mahkûm olanların, sürgün edilenlerin haddi ve hesabı yoktu.

Fakat Makedonya faşistleri bu suikastlerle yetinmeyerek bir zaman sonra kendi aralarında da atışmaya ve vuruşmaya başlamışlardı. Gerçekten Vemereo'cılar bir tarafta Mihailof, Karayovof ve Eftimof gibi elebaşıları ve diğer tarafta Protogerof, Baydarof ve Tomalevski gibi reisler olmak üzere iki partiye ayrılmışlardı. Bunun neticesinde Protogerof bizzat Mihailof tarafından katledilmişti. Bu işin kendisi tarafından yapıldığını Mihailof hiçbir zaman gizlenmiş ve Protogerof'u sabık grup reisi Aleksandrofu öldürmesinde dahil olduğundan dolayı katlettiğini itiraf etmişti.

Mihailof'un bu ifşaatından sonra Aleksandrof'un Makedonya muhtariyetine ve Balkan birliğine çalışan Obedinena tarafından öldürüldüğü hakkında ileri sürülen iddialar kendiliğinden susmuştu. Halbuki bütün Makedonya çeteleri Mihailof ile en yakın dostları da dahil olmak üzere Aleksandrof'un Bulgar Komünist Fırkası, Moskova, Serez grubu ve Balkan birliği taraftarları tarafından öldürülmüş olduğunu sürekli söyleyip durmuşlardı.

Şimdi, 1929 senesi Temmuz'unda iki partiye ayrılan Verhovistler arasındaki düello gittikçe daha hararetli bir surette devam etmektedir. Petriç havalisi bir zamanlar yukarıdan aşağıya kana bulanmıştı. Nevrekop, Menlik ve Petriç'te iki taraf arasında gerçek muharebeler meydana gelmişti. O havalide oturan Makedonyalılar zorla bu çarpışmalara iştirak ettirilmişti.

Bu mücadelelerde hükümetin ve zabıtanın yardımına mazhar olan Mihailof, düşmanlarının en yakın akrabasını bile öldürmeye kadar varırken ve bunları yapmak için en kanlı ve feci vasıtalara müracaat etmekten çekinmezken Mihailof taraftarları ile Bulgar zabıtası ve askeri tarafından çalıştırılan Protogerofcular Sırp Makedonyasına kaçarak orada Sırp memurlarına teslim olmaya mecbur kalıyorlardı.

Sofya sokaklarında mücadele...

Çarpışmalar ve kanlı savaşlar neticesinde Bulgaristan'dan Makedonya'ya yeni bir göç başlamış oluyordu. Bulgar faşistleri arasında meydana bulan bu muharebeler Bulgaristan'daki göçmenlere de sirayet ediyordu. Sofya sokaklarında insanlar birbirlerini öldürmeye başlamışlardı. Hattâ bazen Kral Boris'in gözü önünde çarpışmalar bile olmuş birçok kişiler ölmüştü. Bulgar başkentinin sokaklarında parabellum tabancalarıyla silahlı olan çeteciler tutuklanmıştı.

Fakat tutuklanan bu adamların Mihailof taraftarlarından oldukları zabıta tarafından gizli tutuluyordu. Esasen yüksekten gelen emir üzerine tekrar serbest bırakılıyorlardı. Bu savaşlara ve muharebelere fiilen katılanlar Bulgar ve Makedonyalı ve Makedonyalı ricali katlettiklerinden dolayı Bulgar divan-ı harpleri tarafından idama mahkûm edilmiş olan katillerdi. Meselâ bunların arasında Karkalşef vardı. Bu adam Petkof ve Mişof'u öldürmüştü. Bunun üzerine 1920 senesinde Sofya divan-ı harbi tarafından idama mahkûm edilmişti. Fakat Sofya hükümeti onu tahliye ettirerek Mihailof'un emrine vermişti.

Petriç havalisinde iki düşman Verhovist fırkası arasında meydana gelen bu çarpışmalarda dört yüz Makedonyalı ölmüştü. Bunlar ancak yirmisi veyahut otuzu iki düşman fırkaya mensuptu. Diğerlerinin hepsi o düşmanlarla alâkaları olmayan zavallı Makedonyalılardan ibaretti. Bulgar faşistlerinin iki kısma ayrılmaları gösteriyor ki, bizzat faşistler bile bugünkü vaziyetlerinden memnun değildirler.

Çünkü faşizm falan derken iş sadece şekavet işlerine sınırlanıyor. Şayet böyle olmasa idi, senelerden beri Bulgar ve Makedonyalı siyasiler, zavallı Makedonya halkının binlercesi beyhude öldürülmüş olmazdı.

Vemereo, hep milletin çıkarlarını müdafaa ettiği ileri sürer. Fakat yaptığı harekât ile ispat ediyor ki, onda hakiki ihtilâlcilik ahlâkı denilen vasıf yoktur. Mes'uliyet hissi nedir bilmiyor, halkın hakikî vaziyetini idrâk etmeye kabiliyeti yoktur.

Bu vaziyet karşısında Obedinena taraftarları bu kanlı işlerden dolayı doğrudan doğruya Bulgar hükümetini mes'ul tutarak diyorlar ki:

"— Sofya hükümeti bu işlerde suç ortağı olarak hareket etmektedir. Bu sefer vaziyete hükümet isteseydi, derhal bir nihayet verebilirdi. Çünkü devletin silahlı kuvveti onun emrine amadedir. Halbuki Mihailof Bulgar resmi memurlar tarafından himaye edildiği için, kuvvet ve nüfuzunu bir kat daha arttırmaktadır. O bu sayede nihayet Protogerof taraftarlarını mağlûp etmeye muvaffak oldu. Çünkü General Velkof'un ordusu, polis ve jandarması ona yardım ediyordu.

Faşist Vemereo'nun gerçek maksadı nedir? Avrupa kamuoyunu aldatmak için neden dolayı bu hakiki maksatlarını gizliyor? Bir de bunu tetkik edelim: Bu teşkilâtın reisleri Bulgar şovenlerindendir. Onlar yalnız Makedonya ahalisi adına yemin ederler. Bununla beraber onları nasıl müdafaa ettiklerini görüyoruz. İçlerinden binlercesine silâh ve ateşle mahvetmek suretiyle! bunlar "Makedonya muhtariyeti"nden ve "Makedonya Makedonyalılarındır!" nidalarından bahsetmekle beraber, gerçekte Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakına taraftar olanlardır.. Makedonya'nın muhtariyeti için mücadele ettiklerini söyleyen bu adamların gözünde halledilecek yegâne mesele Sırbistan'da ve Yunanistan'da kalan Bulgar azınlığı meselesidir. Onlar yalnız bu gayeyi takip ettiklerini, Sobranya'da ve matbuatta alenen beyan ediyorlar. Makedonya'da başka milletlerin yaşaması, bu Makedonyalıların hiçbir suretle Bulgar olmamaları, Bulgaristan'daki Makedonyalılar gibi aynı sıkıntı ve tazyik altında yaşamaları, onların da siyasî ve müstakil bir hayat ve diğer Balkan milletleri ile beraber kardeşçe gençlik hususunda aynı hisleri besledikleri ve aynı emeller ve menfaatler peşinde koştukları mahdut fikri olan o Makedonya milliyetperverlerinin gözünde hiçbir suretle öneme sahip değildir.

Makedonya'da ve Balkanlarda şimdi yerleşen vaziyet karşısında Makedonya faşistlerinin Makedonya'yı faşistlerinin Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak etmek için çalıştıklarını ilân etmekte hiç menfaatleri yoktur. Makedonya'nın Bulgaristan ilhakı imkân dahilinde görünürken bunu açıktan açığa söylemekten çekinmiyorlardı.

Fakat Makedonya'deki kütleler Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakına aleyhtar olduklarını kesin surette anlatır anlatmaz, faşistler derhal, hakikî maksatlarını gizlemek için, bir "muhtariyet" kisvesine büründüler.

Bir zaman sonra hakikî muhtariyetçiler Balkan ittihadı diye yeni bir fikirle ortaya çıkınca, faşistler bunu da kendilerine mal edinerek kendilerinin de güya birliğe çalıştıklarını ilân ettiler. Hakikaten Bulgar emperyalizmine çalışan Verhovistler maksatlarını temin için her türlü çareye başvurmaktan geri kalmamaktadırlar. Avrupa'da gazeteler neşrederek risaleler dağıtarak Avrupa siyasi ricalini kendi taraflarına çekmeye ve kendi fikirlerine hizmet etti, bütün kuvvetleriyle çalışıyorlar. Meselâ Cenevre'de çıkan Macedoine Gazetesi bu maksatla neşrolunmaktadır. Fakat Obedinena taraftarlarının karşılık olarak sarf ettikleri mesai onların bu aldatıcı siyasetlerinde muvaffak olmamalarını kâfi derecede temin etmektedir. Obedinenalılar bir gün gelip gayelerine ulaşacaklarına katiyen emin bulunuyorlar. Yunan, Sırp ve Bulgar hükümetlerinin tazyikatına ve Avrupa devletlerinin bu tazyikatı tasvip etmelerine rağmen Makedonya'nın muhtar olacağına tamamen kanidirler. Onlar diyorlar ki:

"— Makedonya milleti elde edeceği hürriyetin zalimlere ve onları himaye edenlere karşı devam edeceği mücadelenin bir semeresi olacağını biliyor. Makedonya milleti bitmeyen bu mücadeleye aynı azim ve aynı metanetle devam edecektir.

Bu mücadelenin mefkureli nâzımı Delçef, Gruef, Sandanski ve Hacı Dimof gibi büyük mücahitlerin bıraktıkları fikirleri ve vasiyetnameleri miras alan Obedinena teşkilâtıdır. Biz bu Obedinena-Vemereo'yu Makedonyalıları tazyik eden milletlere ve cinayetler işleyen Bulgar faşistlerine karşı şiddetle mücadele etmek sayesinde 1925 senesinden beri tekrar meydana getirmeye muvaffak olduk. Teşkilât ve nüfuzumuzu bütün Makedonya'ya ve Bulgaristan'a iltica eden göçmenlere kadar yaydık. Aynı zamanda Avrupa cemiyeti düveliyesini de Makedonya meselesiyle alâkadar etmeye muvaffak oldu Şimdi Avrupa devletleri Makedonya milletinin vaziyetiyle gittikçe daha yakından meşgul olmaktadır.

Bütün Makedonya milleti bizim ihtilâl mücadelesine devam ederek Makedonya muhtariyetine çalışmamızı birlikte tasvip etmek-

tedir. Makedonya'nın muhtariyetini sağlamak ve Balkan birliğini temin etmek için zalim ve emperyalist Sırp, Yunan ve Bulgar hükümetleri tamamıyla son buluncaya kadar Makedonyalıların Vemereo-Obedinena İhtilâl Cemiyeti bütün kuvvetiyle mücadelesine devam edecektir."

Zannedersek Bulgar milletini ikiye ayıran bu Makedonya meselesinin içyüzünü yeterli derecede izah etmiş olduk. Aynı ırka mensup olan iki tarafın böyle bir mesele yüzünden birbirleriyle kanlı bir mücadeleye girmesi tarihte de tesadüf edilemeyecek olan vakalardandır. Bugün de bütün şiddetiyle devam eden bu mücadele o kadar inatçı bir surette yapılıyor ki, bir gün gelip de iki tarafın barışması imkânı kesinlikle yoktur. Esasen şimdiye kadar akıtılan kanlar ve kanları akan o insanların bıraktıkları hatıralar böyle bir barışmayı kendiliğinden imkansız bir hale getirmektedir. İşin içinde doğrudan doğruya Bulgar hükümeti olmasa idi ve elindeki bütün hükümet ve devlet vasıtalarıyla Verhovistleri himaye, etmese idi, o zaman belki yalnız bir tarafın mücadelesi yavaş yavaş tavsardı. Fakat Bulgar hükümeti onlara aşikâr bir surette yardımda devam etmektedir.

Bakınız bu yardım nasıl oluyor:

Makedonya muhtariyetçilerinden M. Vasilef ile arkadaşlarının öldürülmesine karar veriliyor. Bu katli yapacak olanlara Bulgar ordusu, zabıtası ve jandarması yardım ediyor. Vasilef'in evinin önüne jandarmalar dikiliyor. Birkaç adım ileride sokak ortasında Daskolof'un ve Tikof'un tedhiş grupları dolaşıyor. Vasilef'i öldüren katiller Panço Mihailof ile Drangof bir evin balkonuna çıkarak korku içinde çırpınan halka Vasilef'i öldürdüklerini ve zaferin kendi taraflarında olduğunu yüksek sesle ilân ediyorlar!

Vasilef 12 Eylül'de ve arkadaşları 13 Eylül'de Cuma-i balâ'da katledilmişlerdi. Bu katil hadisesi derhal telefonla Sofya tarafına haber verilmişti. Polis ve Harbiye nezaretleri vakayı biliyorlardı, fakat basına hiçbir şey söylememişlerdi.

Niçin haber vermiyorlardı? Çünkü Eylül'ün on üçünde Kovaçef ile Hacı Dimof'da katledilmişlerdi. Şayet Sofya hükümeti Cuma-i balâ'da meydana gelen hâdiseyi neşretmiş olsa idi, sonradan

öldürülen bu iki Makedonyalı kendilerini koruyacaklardı ve belki onların öldürülmesi daha zor olacaktı. Onun için Sofya hükümeti Cuma-i balâ hâdisesini yalnız neşrettirmemekle kalmıyor, haberi olanları da onu başkalarına anlatmaktan şiddetle menetiyordu. Ancak ertesi günü, öldürülmek istenilen adamların katli tam olduktan sonra Sofya matbuatının onları neşretmesine müsaade olunmuştu.

Makedonya muhtariyetini isteyen teşkilâta mensup olup da henüz öldürülmeyenler bu çeşit hâdiseleri üzerine gidip askere teslim olmuşlardı. Askeriye bunları mahkemeye vereceği yerde Verhovist'lere teslim etmişti. Bunlar da hemen onları öldürmüşlerdi. Bu ölenlerin isimleri Yenkof, Kovaçef ve Buynof idi. Geri kalanlar içinde Haciyef, Mendikorof ve Aleksiyef Petriç'te yakalanmışlar ve meçhul bir yere gönderilerek orada öldürülmüşlerdi. Bulgar gazeteleri bu cinayetler hakkında bir satır yazı bile yazamamıştı. Onların öldürüldüğü aradan birkaç ay geçtikten sonra duyulmuştu.

Bulgar hükümeti, resmî memurlarını, dedektiflerini, çetelerini ve silahlı askerlerini kamyonlara ve otomobillere bindirerek Bulgaristan'ın muhtelif noktalarına sevk ediyor. Ve Petriç'te Makedonyalıları öldürterek onları tedhişe çalışıyordu.

Kendisinden çok bahsettiğimiz Filipof yanına otuz, kırk çete alıyor, güpe gündüz göz göze kapıdan çıkıyor ve Vasilef'in arkadaşlarını öldürmek için yardıma gidiyordu. Mehomia havalisinde meydana gelen bu öldürmelere Filipof'un iştirak ettiği herkesçe malûm olduğu halde devlet otoritesine mensup olanlar onu gördükleri zaman kendisiyle selâmlaşıyorlardı. Sofya'da Harbiye Nezareti erkânından Kaymakam Çolakof yukarda bahsettiğimiz öldürmelerden sonra devlet otomobilleriyle Mehomia havalisini dolaşmış, Orada nutuk atmış ve Bulgaristan'ın Makedonya teşkilâtının en büyük dahilî düşmanlarından kurtulduklarını ve artık hükümetle o teşkilâtın birlikte hareket edebileceklerini söylemişti. Bulgar hükümeti Petriç havalisinde, Filibe'de ve Sofya'da meydana gelen bu katillerden biri seneler geçtiği halde adliyesi vasıtasıyla hiç takibat yaptırmamıştır. Katillerin hiç birisi yakalanmamış ve cezalandırılmamıştır. Halbuki o katillerin kim olduğu birer birer herkesçe malûmdur.

Fakat Bulgar hükümeti Makedonyalılığı imha etmek, o fikri ortadan kaldırmak ve ona taraftar olanları yok etmek için bütün ça-

relere başvurduğunda tabiidir ki, katilleri adliyeye teslim etmeyecekti. Esasen o katiller kendiliklerinden hükümete teslim olmuşlar, fakat bir müddet sonra hükümet tarafından serbest bırakılmışlardı. Bulgar Verbovistleri aynı imha maksadıyla Balkan muharebesinden önce ve savaş sırasında Makedonyalı ve Trakyalı Türk unsuruna karşı da aynı politikayı takip etmediler miydi? Bulgar çetelerinin Türk ahaliye karşı yaptıkları mezalim bütün namuskâr Makedonyalıların hiddetine sebep olmuştu.

Bulgaristan Türklerine zulüm..

Hattâ Verhovist teşkilâtına mensup olan ve Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak için çalışan Bulgarlar arasında bile Türklere karşı o zaman yapılmış ve Carnegie'nin tahkik heyeti tarafından tamamıyla meydana çıkarılmış olan öldürmeler büyük bir galeyan doğurmuştu.

Bir çok yerlerde bu öldürmelere mani olmaya çalışan ve mani de olan Vemoreo Obedinena taraftarlarının, Sofya emperyalistlerinin teşkil ederek Makedonya'ya saldırdıkları Bulgar çeteleri tarafından yapılan cinayetlere dair neşrettikleri kitaplarda ve risalelerde Türklere karşı takip edilmiş olan Bulgar imha siyasetine dair birçok tafsilât vardır. Bulgar çeteleri meydana çıkıncaya kadar gayet dost geçinen Makedonyalı Türk ve Bulgar unsurların yaşadığı Kılkış ve Selanik mıntıkalarında öldürülen binlerce Türk'ün feci akıbetlerine dair o kitaplarda sayfalar dolu yazılara tesadüf edilmektedir.

Bulgaristan umumi harpte kaybettiği zaman Trakya'da yaşayan Türkler Bulgarların senelerden beri kullanmış oldukları aynı vasıtaları müracaatla misillemede bulunmaya karar vermişler ve temeli çok sağlam bir teşkilât kurmaya hazırlanmışlardı. Bu ocağın gayeleri ve emelleri, Verhovistler de ve onlara has olan Obedinena'larda olduğu gibi gayet sert çizgilerle çizilmişti. İsmi Trakya olan bu gizli, esrarengiz ocak Türk hakimiyeti altında bulunan yerlerde bu hakimiyeti kurtarmaya, bulunmayan yerlerde ise yabancı hakimiyetleri kovup Türklerin hakimiyetini kazandırmaya ve yaşat-

maya çalışacaktı. Trakya'da Türkleri duygu ve bilgi, kazanç ve üreme vadilerinde yükseltip, ilerletmeye gayret edecekti.

Bu ocak kendisine bir de hudut çizmişti. Doğuda Çatalca istihkâmları ve batıda Ustrumca, Karasu ırmakları ocağın geçici hududunu teşkil edecekti. Fakat zaman ve ahval uygun giderse, savaşını bütün Rumeli'ye yayıp "Balkan ocağı kılığına getirecekti. Ocağın kurumu, işleri ve savaşı gizli tutulacaktı. Yalnız gayesine erişildiği yerlerde ana yurdunun ve kardeşlerinin yükselip ilerlemelerine çalışmak için siyasî, iktisadî veya ahlâkî bir kılıkta açık bir koruma meydana çıkacaktı.

Ocak çizdiği gayesine erişmek için her türlü vasıtayı kullanmayı doğru ve lâzım görecek, Trakya'da Türk hakimiyetinden başka bir hakimiyeti meşru tanımayacaktı. Ocağa girenler birbirlerine, ailelerine ve her türlü yardımı yapmaya ve bu kuvvetli yolda canlarını verenlerin ailelerine bakmaya, felâkete tutulanları her türlü fedakârlığa katlanarak ondan kurtarmaya mecbur olacaklardı.

Silâh kullanabilen, sır saklayan, yurdunu, milletini ve dinini seven her Türk ve Müslüman ocağa girebilecekti. Ocağa girenler evvelâ kılavuz önünde lâzım olan yemini içerek yamak olacaklardı. Ondan sonra bu yamak bir müddet denenecekti. Elverişli görülürse kendisine asıl and içirilerek ocağa yoldaş olacak ve bir sayı alacaktı. Ant içmeyen yamaklara yoldaşlık hakkı verilmeyecekti.

Ocak azası arasında yoldaş olmak büyük bir şeref teşkil edecekti. Çünkü birtakım hakları vardı. Silâh taşımak, üst kumandanı tanımak, kendi önlüğündeki yoldaşları bilmek, öğüt alıp vermek, emir alıp vermek, derneklere elçi seçiminde rey vermek, derneklere elçi olabilmek, sır alıp vermek, koruculuk, postacılık ve bekçilik etmek, silâh savaşına girebilmek, onbaşı, çavuş, ağa, kolağası, bey gibi ocağın Buyuruk dizisine girebilmek, yoldaşların ve ocağını yardımını görmek, çoluğu, çocuğu da aynı yardımı görmek, hükümette vesair yerlerde kolaylık görmek, ocağın alâmetini taşımak, yerinde ocak parolalarını öğrenmek, kılavuzluk edebilmek ve kılavuz yemini verebilmek hep yoldaşlık haklarından sayılacaktı.

Buna karşılık yoldaşın yapacağı işler de çoktu. Ocağa iki yamak sokacak, yoldaşlar arasında tanıdıkları varsa, onları kimseye

söylemeyecek, ocağın sırrını her ne bahasına olursa olsun saklayacak, kendisine bir silâh ile iki yüz fişek edinecek, amirlerden gelen buyruklara ve buyrultulara itaat edecek, aldığı emri hemen yapacak, her yoldaşa elinden gelen her iyiliği esirgemeyecek, tanıdığı yoldaşlarını kardeş bilecek, milletin ilerlemesine savaşacak, millete ve ocağa fenalık edenleri ve etmek isteyenleri gözetleyecek ve anladığı fenalıkları hemen amirine bildirecek, alışını, verişini yoldaşlar arasında ve mümkün değilse Türkler ve Müslümanlar arasında yapacak, zengin ise fakir yoldaşlara paraca ve malca yardım edecek, silâhı olmayanlara silâh ve cephane alacak, silâhını ve cephanesini gizleyecek, saklanmak üzere kendisine verilen şeyleri gayet iyi saklayacak, kendisine sığınan yoldaşlar olursa onları gizleyecek, onlara bakacak, bunu amirine bildirecek, eline verilen emri en tabuk bir surette yerine ulaştıracaktı.

Bunlar bir yoldaşın daima yapacağı şeylerdi. Yapılması yasak olan şeyler ise aşağıdakilerdi:

O katiyen sarhoşluk etmeyecekti, kumar oynamayacaktı, yoldaşlarıyla kavga etmeyecekti. Türk ve Müslüman varken gayri Müslümanlarla alış veriş yapmayacaktı, ocağa ve yoldaşlara ait esrarı başkalarına söylemeyecekti.

Yoldaşların hepsi eşit olacaklardı, birinin diğerine tahakküm ve zorbalık etmesi caiz değildi, yalnız amirler iş başında emirlerini dinletmek hakkında salâhiyete sahip olacaklardı. Bu emirler yalnız ve yalnızca millet uğurunda verilmiş olacaktı, ocağın teşkilâtı şu idi: Her köyde veya mahallede bir ağa ve birkaç komşu ve uygun köylerden birleşen kollarda bir kolağası, kazalarda veyahut uygun kollardan kurulan semtlerde birer bey ve sancaklarda birer başbey bulunacaktı. Kasabalar birer kol sayılarak buralarda da birer kolağası olacaktı. Ocağın ilk kurumunda başbeyler ile beyler ilkler tarafından, ağalarla kol ağaları beyler ve başbeyler tarafından seçilecekti. Ocağa alınacak yoldaşlar ağalar ve kol ağaları tarafından denendikten sonra ant içirilip ocağı kabul edilecekti.

Her ağanın buyruğu altında hiç olmazsa onar silâhlı yoldaş bulunacaktı. Ondan fazla yoldaş olduğu takdirde her on yoldaşa içlerinden bir tanesi onbaşı ve her üç onbaşıya birer çavuş seçilecekti.

Her kolağasının buyruğunda beşten ona ve her beyin emrinde beşten yirmiye kadar yoldaştan meydana gelen çeteler bulunacaktı. Bu çeteler ocağın icra vasıtaları olacaktı.

Bir onbaşının buyruğunda bulunan yoldaşlar ve yamaklar birbirlerini tanıyacaklardı. Bir köyün veyahut mahallenin ağası mahzur görmezse, o köyde bütün yoldaşları birbirine tanıtabilecekti. Fakat denenmeyen hiçbir kimseye ne ocağın varlığı, ne efradından biri ve ne ocağın bir sırrı söylenebilecekti.

Yemine ve andına, ocağına ve milletine ve arkadaşlarına ihanet eden yamaklar ve yoldaşlar ocaktan atılacaklar ve idam olunacaklardı. Yamaklar ağaların ve kol ağaların, yoldaşlar beylerin ve başbeylerin emriyle atılacak ve idam edileceklerdi. Onbaşılar ve çavuşlar maiyetlerindeki yoldaşların talebi üzerine ağalar ve kolağaları tarafından, ağalar köylerin veya bütün yoldaşlarının ve kolağaları maiyetlerindeki ağaların talebi üzerine beyler ve başbeyler tarafından azledileceklerdi. Azledilmek yoldaşlık hakkını kaybettirmeyecekti. Ocağın her yoldaş için bir sayısı olacağı gibi her köy, mahalle ve kasaba için ayrı bir sayı bulunacaktı. Adlar yerine sayılar kullanılacaktı. İttihat ve Terakki'nin ilk teşekkül ettiği zamanlarda olduğu gibi.

Ocak yoldaşlığında ölüm var, dönüm yoktu. Saygı ocağın esaslarından birini teşkil edecekti. Başbeylerin, beylerin ve kolağalann vazifelerine gelince, bunlar da aşağıdaki işleri göreceklerdi:

Ağalara, köy veya mahallelerinde işe elverişli kimseleri kandırıp arkadaşları arasına alacaklardı, onlara silâh ve cephane bulacaklardı, arkadaşları onluk mangalar alıp, onbaşılarını çavuşlarını seçip iyi asker yapmaya ve onları manen yükseltmeye, köy veya mahallelerinde ocağına veya vatanına fenalık etmek isteyenleri sözle kandırmaya ve buna muvaffak olamadıkları takdirde kolağasına haber verip oradan gelecek cezayı tatbik etmeye, köylülerini veya mahallelerini manen yüksek tutmaya ve Müslümanlarla alışveriş etmek için iknaya, kolağalarıyla düzgün postalar kurmaya, gelen postaları vaktiyle yerlerine göndermeye, arkadaşlarından cezalandırılması

lâzım gelenleri cezalandırmaya, yukarıdan gelen buyrultuları tamamen yapmaya, gizli gönderilen kimseleri saklayıp beslemeye, buyrultusuz kaçıp gelen ocak arkadaşlarını saklamamakla beraber, onları kolağasına bildirmeye, köy veya mahallesinde fenalıkların önüne geçmeye, asayişi korumaya, köy ve kır bekçilerini güzel kullanmaya, gözetilmesi lâzım gelenleri gözetlendirmeye, köy veya mahallelerinde veya civarında bulunan gayrimüslimlerin ne yaptıklarını ve ne yapmak istediklerini öğrenip bunları kolağasına yazmaya veya ağızdan bildirmeye, kendi köyüne veya mahallesine ayrılan silâhları ve cephaneleri gizli aldırıp gizli tutmaya ve onları yerlerine vermeye, ocağa ait bir sırrı yayan olursa onu hemen cezalandırmaya, ihanet edenleri derhal yukarıya bildirip vermeye, kolağasına veya komşu köylere gizli birer yol veya patika seçip her vakit oralardan gizli geçmek için hazırlanmaya, başka yerlere gitmek üzere gelen işaretleri, mektupları ve adamları gizli olarak hemen göndermeye mecburdular.

Ağalar kılavuzlar tarafından bildirilen yeni arkadaşları gizliden gizliye deneyip ayırdıktan sonra ant içirterek onları ocağa yazacaklardı. Kolağaları yukarıdaki işleri kendilerine ait olan mıntıkalarda yapmaya mecbur olacaklardı. Bunlardan başka buyruklarındaki ağaları yoklamaya, işlerini yapmayanları cezalandırmaya, ağalar arasında ve beyler düzgün posta kullanmaya, beyler ve komşu ağalarıyla gizli yolları açık bulundurmaya, çetesini daima işe hazır bir hale koymaya ve kullanmaya, ağalar tarafından sorulan şeylere cevap vermeye ve ocağın sırrını ve kurumuna ait her şeyin gizli kalmasını temin etmeye borçlu olacaklardı.

Beylere gelince, bunlar ve başbeyler kendi mıntıkaları dahilinde ağaların ve kolağaların işlerini kendilerine yaptırmaya mecbur olacaklardı.

Ocağın kurumu tamam oluncaya kadar ona girenler gizli tutulacaklardı. Kurum yukarıdan aşağıya devam edecekti, girenler denenip seçildikten sonra birbirlerine bildirilmelerinde mahzur görülmezse aradan bir yıl geçtikten sonra köy veya mahallelerin seçilmeleri ile kol dernekleri ve kol dernekleri kongresiyle kaza veya semt ve kaza dernekleri kongresiyle sancak dernekleri seçilecek ve bu derneklere başbeyler, beyler, kolağaları riyaset edecekti. Ocağı ku-

ranlar ölünceye kadar ocak derneğinde kalabileceklerdi.

Fakir olup silâh tedarik edemeyenlerin silâhları ve cephaneleri yerli köy zenginlerine tedarik ettirilecekti. Her beyin kendi beyliği dahilinde bulunduracağı beşten yirmiye kadar silahlı çetenin nasıl ve nereden silâh alacağı ve onların nerede kullanılacağı ocak tarafından bildirilecekti.

Ocağa girenler, şayet lüzum görülürse kendilerini hususî işaretlerle birbirlerine tanıtabileceklerdi. Ocak tarafından verilecek emirler, mahzur görülmediği yerlerde yazı ile ve hususî parola ile ve mahzur gördüğü yerlerde şifahen yapacaktı. Ocağa girenlerin içmeye mecbur oldukları anda gelince buna ait olan merasim aşağıda yazılı olduğu gibiydi:

İlkler, başbeylere ve beylere kırda ve açık havada şu yemini söyleyeceklerdi: *"Trakya'nın Türk buyurganlığı altında birliği elde edinceye kadar her türlü vasıtaları meşru görerek var gücümle çalışacağım ve bu uğurda yerinde hayatımı fedadan çekinmeyeceğim, bu yolda yürüyen arkadaşlarıma ve ailelerine elimden gelen yardımı, iyiliği yapacağım. Bu kutlu savaşta kendim için hiçbir menfaat gözetmeyeceğim, elime geçecek nüfuz ve kuvveti kötü kullanmayacağım, bu kutlu yolumda milletimin kurtuluşundan ve yükselmesinden başka hiçbir gaye tanımayacağım. Şu parlak yıldızlı gök yüzü altında, yeşil çimenli kır, toprak üstünde ulu tanrımı, yüce milletimi şahit tutarak söz veriyorum. Sözümden dönersem, vazifemi yapmazsam kanımı, cananı kardeşlerime ve kutlu yurduma bağışlıyorum..."*

"Üçler" ve "yediler" kimlerdi?

Ağalara ve kolağalara mahsus olan yemin için şu merasim yapılacaktı: Aptes alacaklar kıbleye dönecekler, kırda açık havada duracaklar, sağ ellerini Kur'an-ı kerîm'e ve sol ellerini silâha basacaklar, yalınayak olacaklar başlarına yeşil sarık saracaklar, önde al sancak olduğu halde diz çökeceklcr, tövbe ve istiğfar ettikten sonra Kur'an'ı kerîm'i ve silâhı öpecekler, ondan sonra ayağa kalkacaklardı.

Burada bey kendilerine silâhı kuşatacaktı. Silâhları takınanlar silâhlı olarak iki rekât namaz kılacaklardı. Bey ve iki şahitle birlikte dua edeceklerdi. Ondan sonra kalkıp tekrar Kur'an-ı kerîm'i ve bayrağı öpeceklerdi. Sonra Kur'an-ı kerîm'i alacak, bayrağa saracak, alıp göğsüne, fişekliğin altına saklayacaktı. Bu merasim bittikten sonra nihayet aşağıdaki andını içecekti:

"Trakya Türkler elinde kalıncaya kadar var gücümle çalışacağıma ve bu uğurda canımı, malımı ve bütün varımı fedadan çekinmeyeceğim, akrabamdan tanıdıklarımdan veya mahallemden elverişli olanları kandırıp ocağa almaya çalışacağım, bu yolda çalışan kardeşlerime, ailelerine elimden geldiği kadar her yardımı, her iyiliği yapacağıma, elimdeki kuvveti kendi menfaatime ve kötülüğe kullanmayacağıma, milletimin ve vatanımın kurtulması ve yükselmesi yolunda âmirlerimden gelecek emre ve her vazifemi tamamıyla hemen yapacağıma canım tenimde ve silâhım elimde bulundukça mukaddes kitabımı ve kutlu sancağımı kâfirlere çiğnetmeyeceğime, atalardan kalan şu bastığım topraklara düşman ayağı sokturmayacağıma, gök yüzünün parlak yıldızlarını, bastığım yerin taş ve topraklarını, Tanrının meleklerini, gelip geçmiş dedelerimin ruhlarını şahit tutarak ulu Tanrıya yemin ediyorum. Bu yeminimden dönersem, kanım canım bu uğurda çalışan kardeşlerime helâl olsun ve peygamberin melekleri, bütün Müslümanların lanetleri, Allah'ın yıldırımları üzerine düşsün, bütün nimetler gözüme dursun. Kur'an beni çarpsın, silâh beni vursun!."

Trakya ocağının merkezinde üçler ve yediler adlı iki dernek bulunacaktı. Üçler derneği doğrudan doğruya icra kuvvetini ve yediler derneği ise umumî kararlar merkezi olacaktı. Ocağı kuran ilkler beylik kongrelerin tabiî azasından kabul olunacaklardı. İlkler ocağın işlerini düzenleyip ve düzeltecekler, bütçesini yapacaklar, umumî kararlar vereceklerdi. Bundan başka üçlerin başını seçeceklerdi.

Yediler derneklerine yoldaşlardan dört âza ayıracaklardı. Üçler derneği âzasından birisinin ve yediler derneği de kongrenin tabiî âzasından idiler.

Yediler dernekle anlaşmazlık çıktığında veya fevkalâde durumlarda ilkler çağrılarak birlikte anlaşmazlık çözülemezse veya-

hut başka bir sebepten dolayı lüzum görülürse kırklar davet edilecekti. Üçler ocağın icra kuvveti olup kırklara karşı mes'ul olacaklardı. Yediler ocağın karar merkezi ve aynı zamanda üçler kontnrolü olacaklardı, bunlar da kırklara karşı mes'ul olacaklardı.

* * *

Bütün bu teşebbüsler maalesef ya teşebbüs olmaktan daha ileri gidemiyor veyahut bazı ufak tefek muvaffakiyetlere ve çalışmalarla sınırlı kalıyordu. Esasen büyük bir iş görülmesine de imkân yoktu. Çünkü umumî harpten sonra dünyanın bütün işleri oyuncakçı dükkânlarında asılı duran oyuncaklar gibi muallak bir halde idi. Bugünden yarına ne olacağını kestirmeye imkân yoktur.

Yukarıda bahsettiğimiz Trakya ocağı da bu kararsızlıkların içinde kolaylıkla avlanabilecek bir bulanık su elde etmesine rağmen belli başlı bir iş görebilir miydi? Ocağın ilkleri bir şey yapmış olmak, Trakya hakkında Avrupa kamuoyunu aydınlatmak için feryat etmekten geri durmuyordu. Fakat o genel vaveyla içinde onların feryatları bir sivrisinek vızıltısı tesirini bile yapamıyordu. Tanzim edilen muhtıralar hasır altı ediliyordu.

Ahalinin hukukunu müdafaa ve mazlumlara sahip çıkan ve bu hususta yalnız kendi vicdanlarının sedasını dinleyen insaniyet liderlerine müracaat olunuyordu.

Trakya'nın etnografısinden uzun uzun bahsediliyordu. Bunu ispat için bir çok vesikalar toplanarak gönderiliyordu. Halkın reyine müracaat olunmasından dem vuruluyordu. Doğu Trakya'nın Türkiye'de kalması lâzım geldiğini ispat için bir çok vasıtalar ele alınıyordu.

Trakya'da abideler adına ne varsa hepsinin Türklere ait olduğunu, Trakya'da yalnız Türklerin bir mevcudiyet göstermiş oldukları, orta devrin sonundan beri Türklerin ikinci başkenti olan Edirne şehrinin Türkler için çok mukaddes olan âbideler ve hatıralar içerdiği söyleniyordu. Deniliyordu ki:

"Vilson prensiplerine dayanarak yapılan mütarekenin ardından

bir milletin silâhlarını aldıktan, askerlerini dağıttıktan ve memleketin askeri mühim noktalarını işgal ettikten sonra başka bir milletin ordularını sebepsiz o milletin üzerine saldırtmak, katliâmlar, yangınlar, gayri ahlâki tecavüzlerle o milletin imhasına çalışmak, milletlerin ve mazlumların hukukun müdafaa için Umumî harpte fedakârlıklar yaptıklarını söyleyen galip müttefiklerin beşeriyet ve insaniyete vadettikleri koruma ile nasıl açıklanabilir?" Nasıl açıklanabileceğini sormaya kalkışmadan o zamanlarda Avrupa'yı yeniden taksim ile uğraşan galip devletlerin haleti ruhiyelerini bilmemeye delâlet ediyordu. Trakya meselesi de, bütün Türkiye meselesi ve Türk geleceği gibi hep Anadolu'da başlayan millî mücadelenin neticesine bağlıydı. Trakya muhtariyeti için çabalamamak pek beyhude olmasa bile her halde müspet bir netice veremeyecek, bir işin peşinde koşma demek oluyordu. Onun için Trakya ve Makedonya işlerini bir tarafa bırakarak Teşkilât-ı Mahsusa'ya son bir bakış daha atarak yazılarımıza son veriyoruz.

* * *

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Umumî harp ortasında Enver Paşa tarafından lâğvedilmesine Yakup Cemil Bey hadisesi de büyük bir sebep olmuştu. Yakup Cemil Bey'den bu tefrikamızda bahsetmiştik ve İstanbul'dan getirdiği büyük çetesiyle Ardahan'ın zaptı harekâtına katılmış, çetenin mahvolması üzerine Yakup Cemil Bey İstanbul'a geri dönmüştü.

İstanbul'da ona yeniden bir çete verilmişti. Fakat Yakup Cemil Bey'in gayesi terfi etmekti. O Babıâli hâdisesi üzerine ordudan çıkarılan on, on beş zabitten biriydi. Rütbesi binbaşıydı. Fakat kaymakam, miralay ve paşa olmaya göz dikmişti. Halbuki mevcut olan bir kanun onun binbaşılıktan yukarı terfisine mâni oluyordu. Fakat Yakup Cemil Bey kanun falan dinlemek istemediğinden kendisinin terfi istenilmediğine inanıyordu.

Onun için İttihat ve Terakki Merkez-î umumisine müracaatla oraya şikâyet etmiş ve terfisi için ne yapmak lazımsa yapılmasını istemişti. Bunun üzerine Merkez-î umumî âzasından bir zat onu be-

raberine alarak Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya götürmüştü. Enver Paşa kendisini ziyarete gelen iki zatı kabul etmiş ve ziyaretlerinin maksadını sorduğu zaman Merkez-î umumî âzasından olan zat:

"— Paşam, sizi bugün rahatsız etmemizin sebebi Yakup Cemil Bey'in terfi meselesi hakkında bir kere daha istirhamda bulunmaktır. Şayet mümkünse bu işi artık halletmek lûtfunda bulununuz" demişti.

Enver Paşa gene Yakup Cemil Bey'in terfisî mevzuu bahsolduğunu işitince bu işte o kadar ısrar edilmesinin sebebini anlayamadığını, ortada bir kanun varken o kanuna aykırı bir harekette bulunulması mümkün olamayacağını, Yakup Cemil Bey'e memlekete hizmet etmesi için daima fırsat verildiğini ve verilmekte olduğunu ve ileride de verileceğini söylemişti.

Bir insanın mutlaka terfisî için hizmet etmesi lâzım gelmeyeceğini, şayet Yakup Cemil Bey'i terfî ettirecek olursa, aynı şeyi başkalarına yapmak icap edeceğini ve o zaman çıkarılan kanunun hiçbir kıymeti kalmayacağını da ilâve etmişti.

Merkezî umuminin etkili âzasından olan o zat ile Yakup Cemil o gün Enver Paşa'dan bu kesin red cevabını aldıktan sonra çıkmışlardı. Çıktıktan sonra o zat Yakup Cemil Bey'e demişti ki:

"— Görüyorsunuz ya, sizin için bir şey yapmak mümkün değil. Fakat terfiyi nazarı dikkate almadan da istediğimiz sahada vatan için elinizden gelen hizmetleri yapmaktan geri durmazsınız. Sizin gibi cesur ve fedakâr bir askere vatanın her zaman ihtiyacı vardır."

Bu sözler iyiydi amma, Yakup Cemil Bey'i tatmin etmeye kâfi gelmiyordu. O cesur ve fedakâr olduğu kadar da saf bir adamdı. Bir kere terfi meselesini kafasına koymuştu ve Harbiye Nazırı isterse, onu temin edebileceğine kani bulunuyordu. Onun için Merkezi umumî âzasından olan o zatın yanından pek gücenik olarak ayrılıp gitmişti.

Bu mesele bu suretle kapanmıştı. Fakat daha doğrusu hiç kapanmamıştı. Yakup Cemil Bey'in kalbinde acıklı bir yara olarak iltihap toplamakta devam ediyordu. O iltihabın bir gün patlak vereceğine hiç şüphe yoktu. O sırada bazı Türk tacirleri veyahut Harbi

umumî sırasında tacir ve harp zengini olmaya başlamış zevat, sık sık Romanya'ya gidip geliyorlardı. Romanya henüz harbe iştirak etmediğinden bu zevat oradan petrol, zahire, vs. satın alarak İstanbul'a getiriyorlardı. Hükümet ve ordu hesabına yapılan bu alımlarda da bin türlü dalavereler çevriliyor ve o işlerle meşgul olanlar az zamanda çok para sahibi oluyorlardı.

Bu alım işleriyle uğraşanlar Romanya'da, arada sırada Bükreş'te itilâf devletlerine mensup çevreler ile de temas ediyorlardı. Bunlarla konuşurlarken kendilerine bir kanaat gelmişti ki Türkiye itilâf devletleriyle münferit bir barış yapacak olursa, isteyerek, istemeyerek girdiği Umumî harpten çok zarar görmeden kurtulabilecektir. Bu zevat Almanya ile Avusturya'nın çıkmaz bir yola saptıklarını, harbi nasıl olsa kazanamayacaklarını, bütün dünyanın onların aleyhinde olduğunu gördüklerini zannediyorlardı.

Yakup Cemil Bey'in böyle düşünen kimseler ile sıkı münasebeti ve samimî dostluğu olduğu için o da aynı fikre iştirak ediyordu. Fakat Yakup Cemil Bey böyle bir kanaatte olursa onu bir kanaat şeklinde içinde saklamakla yetinemezdi. O fikrini uygulamaya koymaya mecburdu. Yakup Cemil Bey terfi edemediğinden dolayı fena halde kızgın olduğu için şimdi kafasında o kızgınlıkla münferit sulh lüzumunu her hangi bir şekilde birleştirmeyi ve sonra onu uygulamaya koymayı düşünüyordu.

İttihat ve Terakki Merkez-i umumi âzasından olan zatla Yakup Cemil Bey'in Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı ziyaret ettikleri günden beri epeyce bir zaman geçmişti. O zat artık Yakup Cemil meselesinin kapandığını zannediyordu. Bir gün geç vakit Merkez-i umumide oturuyordu. Telefon çalmış ve Dahiliye Nazırı Talât Bey'in o zatla konuşmak istediği haber verilmişti. (...) Bey telefona gittiği zaman Dahiliye Nazırı Talât Bey demişti ki:

"— Derhal nezarete gelerek beni görünüz. Belki bu akşam beraber bulunmamız lâzım gelecektir. Onun için eve de haber bırakınız, akşam yemeğine gelemeyeceğinizi söyleyiniz."

Talât Bey'le telefonda konuşan zat bunun üzerine hemen Merkez-i umumiden çıkmış, evine haber göndermiş ve doğruca Dahiliye Nezareti'ne giderek Talât Bey'le buluşmuştu. Nazır odasından içeriye girerken:

"— Hayrola Talât Bey, ne var?" diye sorduğu zaman Talât Bey kendisine şu cevabı vermişti:

"— Ne olduğunu ben de iyi bilemiyorum.. Biraz evvel Enver Paşa bana telefon etti ve yeni vak'alardan haberim olup olmadığını sordu. Hangi yeni vakalardan bahsettiğini bilmediğimi ve hiçbir şeyden haberim olmadığını kendisine söyleyince. Enver Paşa, o halde bu akşam bana gel de sana anlatayım. Bize karşı güya büyük bir suikast tertip edilmiş, bizi düşüreceklermiş, öldüreceklermiş ve daha bilmem neler yapacaklarmış" dedi.

"— Tuhaf şey? Acaba suikast kimler tarafından tertip edilmiş?"

"— Benim hiçbir şeyden haberim yok.. Fakat her ihtimale karşı bu akşam yalnız olarak Enver Paşa'nın yalısına gitmek istiyorum."

"— Onun için sizinle gitmeye karar ve buraya gelmenizi rica ettim. Bakalım bu akşam gittiğimiz zaman hadisenin teferruatını ve kimler tarafından ihbar edildiğini öğreniriz. Beraber gidebiliriz.. değil mi."

"— Hay hay ben hazırım!"

Bunun üzerine Talât Bey'le o zat Dahiliye Nazın'nın otomobiline binerek Harbiye Nazırı'nın Kuruçeşme'deki yalısına gitmişlerdi.

Enver Paşa neler anlatmıştı

Enver Paşa onları güleryüzlü bir çehreyle karşılamıştı. Hoş beşten sonra Talât Paşa Enver Paşa'ya sormuştu:

"— Ee, anlat bakalım paşam, suikast kimler tarafından tertip edilmiş ve ne maksatla yapılacakmış? Ve Enver Paşa anlatmıştı:

"— Bugün bana (...) Bey geldi. Geçenlerde Yakup Cemil bazı arkadaşlarıyla *Meserret Oteli*'nde bir toplantı yapmış, bu toplantıda birtakım kararlar verilmiş. Türkiye'nin İtilâf Devletleriyle münferit bir barış yapılması lâzım geleceği kanaatıyla hareket eden Ya-

kup Cemil ve arkadaşları evvelâ beni ve belki hepimizi öldürecekler, hükümeti devirecekler ve ondan sonra yeni bir hükümeti iktidara getirerek ona münferit bir barış yaptıracaklarmış Çünkü bizim, münferit barış yapmamız lâzım gelse bile bunu yapmaya salâhiyetimiz olamayacağını ileri sürüyorlar ve harbe giren bir hükümet fena bir netice veren o harbin ardından sulhu da yapamaz diyorlarmış."

Talat Bey ve onunla beraber Enver Paşa'yı ziyaret eden zat, Harbiye Nazırı'nın bu sözlerini büyük bir dikkat ve merakla dinliyorlardı. Bu aralık Talât Bey sormuştu:

"— Peki amma bu haberi size getiren zat bunları nereden duymuş ve kimden öğrenmiş?."

"— Onu da içlerine almışlar, hattâ o da *Meserret Oteli*'ndeki toplantıda hazır bulunmuş, fakat, kendi ifadesine göre, o zat suikaste iştirak etmek için değil, olup biten şeyleri öğrenmek için toplantıya gitmiş!"

Talât Bey burada şu sözleri söylemekten geri durmamıştı:

"— Tabii öyle söyleyecek!." Enver Paşa sözüne devam etmişti;

"— Bende de o kanaat var. Fakat her halde onun ihbarları önemlidir. Anlattıkları şeylere bakılacak olursa. Yakup Cemil bu suikast için lâzım gelen bütün tertibatı hazırlamış. Hattâ Babıâli muhafızları arasında bile kendi aralarından olan bazı kimseler varmış."

Merkez-i umumî âzasından olan zat burada söze karışarak Enver Paşa'ya demişti ki:

"— Geçenlerde Yakup Cemil'le beraber sizi ziyaret etmiştik. Onun terfi mevzusu bahsolmuştu. Fakat siz mevcut kanundan dolayı Yakup Cemil'in terfisine imkân olmadığını kesin surette söylemiştiniz. Ben eminim ki, o bu terfi işinde muvaffak olamadığından dolayı kızdığı için böyle suikastler yapmaya falan kalkmıştır."

Enver Paşa cevap vermişti:

"— Ben de öyle zannediyorum. Fakat her halde münferit barış fikrinin Yakup Cemil'de kökleşmesine o tertip meselesi de sebep

olmuştur. Fakat fikir asıl Romanya'ya gidip gelenlerin orada düşmanımız olan çevreler ile temas etmelerinden çıkıyor. Yakup Cemil bizim için diyormuş ki: Bu adamlar memleketi mahvettiler, şimdi de harbe sokarak meçhul bir akıbete sürüklüyorlar. Onların bizden farkı nedir? Onlar da bizim gibi değil midirler? O halde biz de şimdi onları devirerek yerlerine geçeriz ve memleketi felâketten kurtarmış oluruz."

Talât Bey Enver Paşa'ya bir sual daha sormuştu:

"— Size gelip bunları anlatan adamın maksadı ne olabilir?. Yalnız bir casusluk yapmak ve yaranmak için mi gelmiş, yoksa kendisi de işe hakikaten dahil de, bu işin çıkar yolu olmadığını gördüğünden dolayı mı gelip ihbaratta bulunmuş?"

"— Bana kalırsa ikisi de var. O zat mutlaka Yakup Cemil ile beraberdi. Onunla hareket etti. Onunla karar verdi. Fakat Yakup Cemil'in saf ve çabuk inanan ve düşünmeden taşınmadan ağzına geleni söyleyen bir adam olduğunu görünce ki, bunu esasen bilmesi lazımdı, o zaman suikast yapılmadan, hükümet devrilmeden ve ümit ettikleri münferit barış meydana gelmeden işin duyulacağını ve yakayı ele vereceklerini anladı, hiç olmazsa kendisini kurtarmış olmak için geldi bütün meseleyi bana anlattı."

"— Evet, bu ihbarlar başka suretle tefsir edilemez. Fakat beni çağırmaktaki maksadınızı anlayamadım. Yalnız bu suikast tertibatını mı haber vermek istiyordunuz, yoksa anlatılacak başka bir şey mi daha var?."

Enver Paşa Talât Bey'in bu sualine hayret etmiş ve demişti ki:

"— Yakup Cemil hepimizi öldürmeye hazırlanırsa, birisi de gelip bunlardan beni haberdar ederse, siz bu işle alâkadar olmaz mısınız? Ben alâkadar olursunuz diye sizi buraya çağırdım, anlattım. Aynı zamanda ne suretle hareket edeceğimizi de kararlaştırmak için fikrinizi sormak istedim. Ne dersiniz, ne yapalım?"

Talât Bey bu hususdaki fikrini açıktan açığa Enver Paşa'ya söylemişti:

"— Anlattığımız suikast hadisesiyle alâkadar olmadım diyebilir miyim." Sözlerimi yanlış anladınız paşam. Yakup Cemil bir za-

bittir, askerdir. Siz de bu memleketin harbiye nazırısınız. Harp halinde bulunuyoruz. Böyle iken bir zabitiniz ihtilâl çıkarmaya teşebbüs ederse, suikastler hazırlarsa ve hükümeti devirmek için tertibat alırsa, askerlik açısından ona karşı ne suretle muamele edilmek lâzım gelirse, öyle yaparsınız.

"— Bana kalırsa hemen Yakup Cemil'i yakalatıp divan-ı harbe teslim etmeniz lâzımdır."

"— Ya bana haberi getireni ne yapalım?."

"— O da sizin kararınızla ilgili bir şeydir. İsterseniz, muhbirliğine mükâfat olarak onu serbest bırakınız."

Talât Bey'le Enver Paşa arasında cereyan eden bu konuşmada sonra Yakup Cemil Bey'in akıbetini artık tayin etmiş oluyordu. Yakup Cemil Bey bu aralık hem suikast işleriyle uğraşıyor, hem de Irak cephesine gitmek üzere yeni bir gönüllü müfrezesi hazırlıyordu.

Enver Paşa'ya suikast!

Çünkü Enver Paşa onu terfi ettirmeye imkân görmemekle beraber Teşkilât-ı Mahsusa tarafından teçhizatı temin edilmek üzere bir müfreze hazırlayarak Irak'a gitmesine müsaade etmişti. Fakat bu suikast hadisesi meydana çıkınca, Enver Paşa teşkilâtın en nüfuzlu âzasından olan Yakup Cemil Bey'in İttihat ve Terakki hükümeti bilhassa kendi şahsı hakkında çok fena niyetler beslediğini haber aldıktan sonra, artık o teşkilâttan soğumaya başlamıştı.

İttihat ve Terakki'nin nüfuzunu kırmak ve bütün kuvveti eline geçirmek için meydana getirmiş olduğu Teşkilât-ı Mahsusa'nın kendisine muhalefet eden ve hattâ kendisini öldürmeye kadar giden bir teşekkül haline gelmesine Enver Paşa gibi bir adamın razı olamayacağına şüphe yoktu.

Yakup Cemil Bey hakkında Enver Paşa'ya yapılan ihbar üzerine bir gün ansızın tevkif edilmiş ve Bekir Ağa Bölüğüne tıkılmıştı. Şimdi orada muhakemesini bekliyordu. Arada sırada dostlarının kendisini ziyaret etmesine müsaade olunuyordu. Bu müsaadelerin

ne maksatla yapıldığını anlamak kolay değildi. Çünkü o sırada alâkadar kimseler arasında Yakup Cemil Bey hâdisesi hakkında bin türlü şayialar dolaşıyordu.

Bazı kimseler işin içinde doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Merkez-i umumisinin de parmağı olduğunu ve suikastin onlar tarafından bilindiği halde Enver Paşa'nın vücudunu ortadan kaldırmaya ve İttihat ve Terakki arasındaki ikiliğe bir nihayet verdirmeye yarar diye ses çıkarılmadığını söylüyorlardı. Bunların fikrine göre İttihat ve Terakki Cemiyeti Yakup Cemil Bey'i bu iş için feda etmişti. Onu bu işi yapmaktan vazgeçirtmeye çalışmamıştı.

Başka bir görüşe göre, Yakup Cemil Bey memleketi kurtarmak için çalıştığı, münferit barış yapmak üzere hükümeti devirmek istediği için bu yüksek maksadın meydana gelmesi uğruna kurban gidiyordu. Yazık ki bu maksat elde edilemeyecek, harp devam edecek ve memleket kurtulamayacaktı. Fakat bütün bu şayialar birer rivayetten başka bir şey değildi.

Yakup Cemil Bey'in aldığı tertibat esaslı bir şey değildi. Onun yaptıkları hep saflıklarından ve herkese inanarak hareket etmesinden ileri geliyordu. Böyle olmasaydı, alınan tedbirlerde bir muvaffakiyet ümidi bulunsa idi ve onların bir çıkar yolu olduğu görülseydi, o zaman Yakup Cemil Bey'in doğrudan doğruya Enver Paşa'ya ihbar edilmeyeceğine ve içlerinden birisinin kendisini olsun kurtarmak için böyle mühim bir işte muhbir vaziyetine düşmeyeceğine şüphe yoktu.

Suikast işinde İttihat ve Terakki cemiyetinin alâkadar olduğu meselesine gelince, bunun da hiçbir asıl ve esası yoktu. Evvelâ Dahiliye Nazırı Talât Bey, Enver Paşa'nın telefon etmesi üzerine hâdiseden haberdar olmuş ve ondan sonra Merkez-î umumî de işin farkına varmıştı. Yoksa Enver Paşa'ya o ihbarat yapılıncaya kadar Yakup Cemil Bey ile arkadaşlarından başka hiçbir kimse suikast yapılacağını bilmiyordu. Enver Paşa ile Talât Bey arasında vuku bulan mülakattan sonra bir gün Yakup Cemil Bey merkez kumandanlığına davet edilmişti. O zaman Merkez Kumandanlığı şimdi üniversite olan Harbiye Nezareti önündeki meydanın girişinde bulunan küçük köşklerden birine yerleşmişti. Yakup Cemil bey yapılan davet üzerine doğru o küçük köşke gitmiş ve Merkez Kuman-

danı Cevat Bey'in odasına girmişti. Cevat Bey onu görünce:

"— Yakup Cemil Bey tutuklusunuz!" demişti. İki kişi arasında bundan başka tek bir kelime bile söylenilmemişti. Yakup Cemil Bey bunu işitince dışarıya çıkmıştı. Orada merkez kumandanlığı zabitlerinden birisi kendisini bekliyordu. Tabiî kâfi değildi. Kanun neferleri de konulmuştu. Yakup Cemil Bey dışarıya çıkınca bu zabit ona:

"— Silâhlarınızı teslim ediniz!" demişti. Bunun üzerine o da silâhlarını çıkarmış, ve:

"— Buyurunuz!" diyerek zabite teslim etmişti. Yakup Cemil Bey ne bir mukavemet eseri göstermiş ve ne de başka bir şey söylemişti. Silâhları alındıktan sonra o doğruca Bekirağa Bölüğü'ne götürülmüştü.

Ondan sonra Miralay Nafiz Bey'in başkanlığı altında toplanan divan-ı harp onu muhakeme etmiş ve bu muhakemede suikast tertip ettiği sabit olması üzerine Yakup Cemil Bey idama mahkûm olmuştu. Onu Enver Paşa'ya ihbar eden zatın da suikastle alâkası olduğu anlaşılmakla beraber muhbir olduğu için o zat mahkûmiyetten kurtulmuştu.

Garibi şu ki Yakup Cemil Bey'in idam kararı Enver Paşa değil, Talât Bey tarafından imzalanmıştı. Onun idam edileceği günden bir gün önce Harbiye Nazırı Enver Paşa seyahate çıkmıştı. Harbiye Nazırı'nd Talât Bey vekâlet ediyordu. Onun için idam kararı nazır vekili sıfatıyla Talât Bey'e getirilmiş ve onun tarafından imzalanmıştı. Ertesi günü Yakup CemilBey idam edildiği zaman Enver Paşa İstanbul'dan çok uzaklarda bulunuyordu.

Bu Yakup Cemil Bey hadisesi Enver Paşa'yı çok kuşkulandırmıştı. Onun için o teşkilât, harice gönderdiği kişiler ile alâkası devam etmek üzere lağvedilmişti. Teşkilât-ı Mahsusa'ya dahil olanlara pek fena gözlerle bakılıyordu. Bir zamanlar Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olmakla iftihar edenler o günlerde o ismi ağızlarına bile almıyorlardı. O zamanki vaziyeti anlamak için aşağıdaki hadiseyi okumak kâfidir:

Makedonya teşkilât-ı umumî müfettişi olan İbrahim Bey, Yakup Cemil Bey kurşuna dizildiği zaman Berlin'de bulunuyordu.

Haberi orada almıştı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Türkiye'ye dönmüştü. Hududa geldiği zaman hudut komiserliği kendisine kim olduğunu sormuş ve o da:

"— Teşkilât-ı Mahsusa'dan İbrahim!" demişti. Bunun üzerine komiser

"— Trenden iniiniz!" demişti. İbrahim Bey bu emirden bir şey anlamamakla beraber trenden inerek istasyonda dolaşmaya başlamıştı. Fakat tren kalkmak üzere olduğu halde polis komiserinden hâlâ bir ses çıkmıyordu. İbrahim Bey treni kaçırmak ve hudut mevkisinde yalnız başına kalmak istemediğinden tren tam kalkmak üzere iken içine atlayarak İstanbul'a gelmişti.

Hudut komiserliğinin İbrahim Bey hakkında aldığı bu tedbir, o sırada Teşkilât-ı Mahsusa'nın lâğvedilmiş olmasından ve ona mensup bulunanların sıkı bir gözetim altına alınmasından ileri geliyordu.

İbrahim Bey bu tedbirlerin farkında olmadığından ve kendisini teşkilâta mensup kabul ederek öyle bildirdiğinden dolayı komiser tarafından trenden indirilerek tevkif olunmak üzere orada alıkonulmak istenmişti.

Hattâ İbrahim Bey trene binip yoluna devam ettikten sonra komiser İstanbul polis müdüriyetine telgraf çekerek. Teşkilât-ı Mahsusa'ya mensup olduğunu iddia eden İbrahim Bey isminde bir zatın hudutta alıkonulmak istenirken tekrar trene binerek kaçtığını bildirmişti. Fakat İbrahim Bey o gün Sirkeci'de trenden çıktığı zaman daima gözetim altında bulundurulan deniz tarafından değil, tramvay caddesine çıkan taraftan geçtiği için zabıta tarafından bulunamamıştı. Fakat İstanbul zabıtası hâlâ Teşkilât-i Mahsusa'ya mensup olduğunu iddia eden İbrahim Bey'i harıl harıl arıyordu.

Bir gün İbrahim Bey sokakta polis müdürüne birkaç gün evvel Berlin'den geldiğini söylemişti. Ahmet Bey bunu işitince İbrahim Bey'e:

"— Sakın bundan birkaç gün evvel hudutta tevkif edilmek istenilen İbrahim Bey sen olmayasın" diye sormuştu. Bunun üzerine İbrahim Bey de hudutta başından geçen vak'ayı Ahmet Bey'e anlatmıştı. Ahmet Bey işin bu suretle açıklanmasına memnun olarak

İbrahim Bey'i polis müdüriyetine göndermiş, orada ait olduğu şubeye göstererek aranılan İbrahim Bey'in kim olduğunu izah etmiş ve onun takip ve tevkifi hakkında yapılan muameleyi durdurmuştu.

Yakup Cemil Bey hâdisesi sırasında askerle sivil arasındaki zıddiyet ve anlaşmazlık o kadar şiddetli idi ki, böyle İbrahim Bey gibi yalnız tek kişiler değil, aynı zamanda doğrudan doğruya İttihat ve Terakki teşekkülleri bile askerî idare tarafından kanun zabitleri ve kanun neferleri vasıtasıyla nezaret altında bulunduruluyordu ve bu gözetimleri ortadan kaldırmak, aradaki zıddiyetleri ve düşmanlıklarıgidermek için araya girenler çok olmuş ve nihayet bir dereceye kadar da onlar giderilebilmişti.

Aradan birkaç ay geçtikten sonra İstanbul'da İttihat ve Terakki merkezinde mes'ul murahhaslardan meydana gelen bir kongre yapılmıştı. Bu kongrede Erzurum murahhası olan Hilmi Bey de bulunuyordu. Yakup Cemil Bey ile Hilmi Bey arasında sıkı bir dostluk olduğu için Hilmi Bey o idam hâdisesi hakkında izahat verilmesini Talât Paşa'dan rica etmişti. Bunun üzerine Talât Paşa kongrede hazır bulunanlara yukarda yazdığımız gibi izahat vermiş, Enver Paşa'nın nasıl bir gece geç vakit kendisini çağırdığını ve suikast hâdisesini nasıl haber aldığını anlattığını izah ve Yakup Cemil Bey'in muhakeme sırasında suçu meydana çıktığını da ilâve etmişti.

Yakup Cemil Bey hâdisesi bu suretle kapandıktan sonra Teşkilât-ı Mahsusa'da onunla beraber kapılarını yeni yapacağı icraata kapamış; İslâm devletlerinin birliği, Kafkasya'nın geri alınması, Balkanların ilhakı muazzam bir Osmanlı devleti teşkili için Enver Paşa'nın beslediği büyük ümitler de suya düşmüştü. Çünkü mevcudu kurtarmak imkânı bile elden gitmek üzere bulunuyordu.

DİZİN

Abbas, 199
Abdullah Pazik, 57
Abdülgaffar, 48, 64
Abdülhamit, 61, 74, 136, 324, 326
Abdülkadir Bey, 19, 20, 61, 62, 103
Abdülkuddus 57
Abdüsselâm 61
Acara 165, 190
Acemistan 59
Acıelma 207, 220, 221
Adalar Denizi 357
Adil (Mülazım) 178, 179, 252
Adriyatik Denizi 11
Afganistan 13
Agop 200, 201
Ağaoğlu Ahmet Bey 163
Ahmet Beki 5
Ahtalar 65
Alakoşef 340
Aleksandrof 272, 273, 286
Aleksiyef 368
Ali Efendi 150, 170, 172, 233, 321
Ali Kirt 65
Ali Pehlivan 52, 65
Almanya 23, 33, 39, 76, 77, 79, 94, 96, 230, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 282, 319, 322, 347, 379
Altay 265
Amerika 348
Ankara 14, 15, 16, 356, 357
Aras 56, 93
Ardahan 36, 71, 139, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 176, 177, 180, 181, 202, 224, 238, 377
Ardanuç 138, 206, 233
Arhavi 36, 38, 75, 76, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 120, 121, 127, 176, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 223, 226, 227, 228, 245, 247, 248, 249, 253
Asım Bey 136, 154, 177
Atansof 338
Atina 328, 329, 353
Atina (Pazar, Rize) 99, 255
Avni 57
Avni Paşa 234, 235, 237, 251
Avusturya 33, 39, 63, 176, 264, 269, 272, 282, 298, 299, 319, 322, 378
Azerbaycan 48, 59, 60, 61, 266

Bahaettin Şakir Bey (Doktor) 13, 17, 18, 20, 25, 26, 27, 32, 35, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 58, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 97, 102, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 163, 165, 175, 176, 180, 196, 197, 202, 204, 205, 207, 208, 220, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 237, 238, 244, 251, 259, 261, 269, 355, 356, 359, 360
Batum 21, 35, 37, 52, 64, 71, 87, 97, 112, 115, 120, 121, 122, 125, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 144, 145, 146, 180, 205, 206
Borçka 111, 115, 120, 121, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 167, 168, 169, 171, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 205, 206, 221, 222, 225, 226, 227
Boris Kral 338, 364
Bulgaristan 230, 269, 270, 271, 272, 282, 283, 285, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 332, 333, 334, 336, 337, 339, 341, 342, 344, 346, 347, 348, 351, 355, 356, 357, 358, 362, 363, 365, 366, 368, 369
Babiâli 62, 270, 282, 357, 377, 381
Bağdat 41, 42

Bakü 44, 55, 56, 63, 166, 267, 268
Balkan, Balkan Harbi 9, 61, 230, 231, 282, 302, 303, 305, 309, 315, 318, 319, 323, 324, 326, 328, 329, 323, 324, 326, 337, 340, 341, 342, 344, 355, 356, 357, 352, 363, 365, 366, 367, 369, 370, 387
Bargiri 56
Basmacıoğlu köprüsü 207
Başköy 206
Başküra 99
Batı Trakya 348, 351, 352, 353, 354, 357, 358
Batmılazor 225
Bayburt 26, 45, 31, 44, 45
Baydarof 337, 363
Bekir Ağa 55
Belçika 9, 353
Berlin 152, 356, 359, 360, 385, 386
Berta 220, 221, 225, 226, 227, 231
Besim Efendi 121
Beyazıt 53, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 103, 199, 200, 201, 202
Bicer İstasyonu 14
Bosna-Hersek 360
Boynof 326, 331, 340
Brö 57
Buhara 265

Cafer Bey 67, 68
Cafer Tayyar Bey 354, 355
Carnegie 369
Celal Bey (Mebus) 13, 348
Cemal Azmi Bey 20, 26, 79, 84, 86, 101, 116, 168
Cemal Bey(Erzincan valisi) 18, 71
Cemal Ferit Bey 130, 131, 137, 159
Cenevre 366
Cesri Mustafa Paşa 136, 361
Cevat Abbas 355, 356
Cevat Bey 385
Cilazor köyü 224
Codoroğlu Hamit 153, 154
Cuma-i bala 273, 282, 300, 301, 321, 322, 324, 339, 367

Çadırcızade Ali Bey 44
Çak 206
Çaldıran 201, 202
Çanakkale 111, 255
Çankof 343
Çanlef 337
Çatalca 352, 370
Çavuşoğlu 207
Çepelli 281, 292
Çerkez Reşit 18, 32
Çernopeef 326, 337
Çifteköprü 150, 170, 205
Çobanof 295
Çoruh 24, 26, 34, 36, 37, 120, 127, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 223

Dalçef 326, 327
Daskal Hinçef 357
Daskolof 367
Debreli Fuat 360
Delçef 323, 366
Derbo 57
Dersim 19
Deveboynu 53
Diyadin 201
Diyarbekir (Diyarbakır) 48, 204, 230
Donçe 338
Doyran 273, 275, 280, 281, 294, 326, 344
Drama 273, 302, 303, 304, 306, 310, 311, 314
Drangof 367
Dubniça 324
Dunsterville (general) 267

Edirne 18, 285, 348, 352, 353, 354, 355, 376
Edirnekapısı 285
Ekber 199, 200, 201
Ekonomof 340
Emin Bey (Yüzbaşı) 73, 153, 154
Emir Aslan Bey 52, 53, 54
Emir Haşmet Bey 18, 32, 64
Enver Paşa 9, 10,11, 13, 18, 20, 34, 42, 137, 196, 197, 198, 199, 267, 268,

270, 271, 346, 347, 355, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387
Ereğli 18
Erivan 47, 71
Erkim 203, 207
Ermenistan 47
Erzincan 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 44, 45
Eskişehir 281
Elazığ 47
Etem Bey 115, 121, 125, 126, 134, 136
Etem Ruhi 348, 351
Eyüp Ağa 55
Eyüp Bey 130, 131

Faik Bey 352, 353
Ferdinand (prens, kral) 323, 324, 325, 326, 327, 332, 333, 334, 341, 346, 347
Ferit Bey 115, 121, 126
Ferit Paşa 353, 354
Filipof 273, 301, 302, 318, 322, 338, 339, 368
Fistana Köyü 273, 317, 319, 321
Fransa 79, 117, 264
Franşe Despery 353
Frederik 152
Froben 152
Fuat Bey (Doktor) 45, 53, 54, 65, 174

Gafur Efendi 208, 209, 210, 211
Galip Bahtiyar Bey 352, 354, 355, 358
Galip Paşa 225
Gardanof 325, 326, 330
Garvanof 336
Genadiyef 330, 331
Gorna 324
Gönen 102
Kötek 50, 51, 52, 53, 64, 69, 73
Gradeç Köprüsü 282
Graskof 357
Graveç 293
Gruef 323, 366
Gümrü 43, 44, 54
Gümülcine 352, 354, 358
Gümülcineli İsmail 354
Gümüşhane 20, 101, 203, 207
Gürcistan 22, 23, 35, 39, 40, 41, 52
Gürcü Hasan Efendi 160, 171
Gürcübulak 55

Halet Bey 45
Hacı Petrof 340
Haciyef 329, 340, 368
Hafız Recep 272, 278, 279, 280, 281, 293, 294
Hafız Süleyman (Binbaşı) 128, 150, 208, 213, 219
Hakkı Bey 208, 223, 225, 227
Halil Bey 53, 65, 84, 204
Halil Paşa (Merkez kumandanı) 84
Halit 57
Halit Bey 136, 138, 160, 203, 206, 207, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 236, 238
Halit Efendi 276, 277, 278, 280, 301
Halit Mamo 57
Hamal Ferit 14, 49
Hamidiye kruvazörü 74
Hancirop 160, 161
Hasan Basri Bey 14
Hasan Bey 13
Hasan Efendi (Mülazım) 150, 170, 171, 172, 173, 174
Hasan İzzet Paşa 71, 139
Hasan Paltık 57
Hasankale 48, 204
Haydarpaşa 204
Hayreddn Bey 115
Hazar Denizi 166, 266
Henri Barbusse 342
Hive 265
Hindistan 42
Hodova 291, 293
Holik 72
Hopa 86, 104, 121, 122, 123, 126, 205, 206, 208, 212, 219, 221

Horasan 64
Hoy 39, 56
Hüseyin Efendi 315, 316, 317, 322
Hüseyin Kaptan 273, 281, 290

Iğdır 103, 19, 200
Irak 261, 268, 275, 383
İbrahim Bey 13
İbrahim Efendi (yüzbaşı) 83
İbrail 281
İdris Bey 50, 51, 52, 290
İhsan Bey 51, 86
İran 10, 11, 12, 13, 18, 32, 48, **53, 55,** 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, **64, 73,** 103, 160, 199, 201, 267
İrfan Bey 272
İrfan Efendi 273, 286, 287, 301
İskariş 208
İskeçeli Ali Rıza 13
İskeçeli Arif 282
İskenderun 47
İsmail Canbolat 49
İsmail Hakkı Bey 372, 281, 290, **293,** 352, 353
İsmail Hakkı Paşa 140
İsmail Onbaşı (Doyranlı) 294
İsviçre 22, 23, 111, 324
İştip 273, 274, 281, 290, 326
İzzet Bey 160, 166

Jeune Perse 64

Kamil Paşa 62
Kazım Bey 64, 293
Kafkasyalı Mehmet Paşa 41
Kağızman 44, 64, 97, 102, 137
Kahraman Bey 84, 85, 293
Kaliso 294
Kamil Bey 107
Kantarciyef 287, 288, 289, 321, 322, 323, 326, 331, 340
Kara Kemal Bey 13, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 34, 35, 73, 75
Kara Vasıf Bey 235, 237
Karabağ 55
Karabulak 55
Karakilise 45, 53, 54, 57, 63
Karasu 303, 304, 370
Karaurgan 44
Kara Vasıfoğulları 207, 234, 235, 237
Karnavas 203
Kars 36, 43, 54, 63, 65, 71,, 148, 150, 163, 164, 166
Kasım Bey 352
Kaşgar 265
Kotanlı Ahmet Ağa 55
Kavala 301, 352, 353
Karayovof 356, 363
Kayseri 18
Kemal Bey 13, 14, 23, 24, 26, 34, 35, 204, 207, 220, 224, 225, 238
Kemal Ferit Bey 18
Kerel 23, 28
Keskübanlı Ağa 57
Kesmesur 50, 52,
Kılkış 334, 336, 369
Kırçova 276
Kırkkilise 348
Kızıldize 210, 202
Kızılkaya 56
Kığı 45
Koç Ali Han 39, 42
Koçana 326
Kora 107, 123, 127, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, *193,195, 212, 213, 214, 215*
Kovaçeviç 343
Könk 26, 27
Köprülü 207, 234, 235, 237, 293, 295, 346, 347
Kurdik 55
Kurtho 57
Kuruçeşme 380
Küçük Hana Bey 14
Kürdistan 58, 61, 62, 63, 103
Kütayis 40

Laz Ahmet 21
Lehistan 261
Lisa Balkanı 302, 304

Mahmut el-mücahid 39, 42
Mahmut Kamil Paşa 14, 15
Mahmut Şevket Paşa 86
Maksut Kaptan 51, 191, 192, 193, 194, 195
Mamoy Keleş 57
Manastır 276, 288, 328, 332
Maradidi 120, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 167
Martin Hanri 86
Mecit Bey (Doktor) 334, 335, 336
Mehmet Ağa 57
Mehmet Ali Bey (yüzbaşı) 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 290, 298
Mehmet Efendi (Eczacı) 16, 17
Mehmet Efendi 45
Mekeskir 99
Memduh Şevket Bey 14, 35
Memi 57
Memiş 175
Mendikorof 368
Menlik 318, 319, 322, 332, 363
Mesta 303, 308
Meyer 92, 96, 97
Midilli 14
Mihailof 361, 362, 363, 364, 365, 367, 373
Milef 337
Milo 73, 102, 208, 223, 225, 234, 236, 238
Mişof 364
Mithat Efendi 45
Mosel 22, 23, 24, 83, 92, 94, 95, 107, 128, 144
Moskova 355, 363
Muammer bey 15
Muhsin Bey 104, 105, 106, 107, 110
Muhsin Efendi 245
Muhtar Paşa 62
Mujen 222
Murat Efendi 81, 82
Musa Bey 62, 63
Musa Mudo 57
Mussolini 342, 343
Mustafa Behçet Efendi 55
Mustafa Kemal Paşa 357
Mustafa Ruhi Bey 117, 259
Mustafa Tosun Brodin 58
Mümtaz Bey 66

Naci Efendi 38
Nafiz Bey (miralay) 385
Nahçıvan 47, 48
Narman 46, 48, 52, 65, 72, 103
Nazmart 204
Necati Bey 52, 55, 56, 61
Nedim Bey 57
Nevrekop 173, 281, 283, 286, 287, 289, 290, 301, 303, 314, 321, 328, 362
Niğde 18
Nikolof 329
Nurbit 203
Nuri Bey (Yüzbaşı) 289, 290
Nuri Paşa 267

Obiçala 220, 222
Oltu 51, 72, 102, 137, 157, 158, 159, 163
Omana 224
Ordu 235
Orehoski 338
Oskani 57
Osman Bey 21, 76, 82, 168
Ömer Celil Ağa 55
Ömer Necati Bey 13, 17, 18, 32, 47, 58, 63, 64, 101, 104
Özbekzade Eyüp 56

Paliçref 337
Paniça 325, 326
Paniçe 272, 286, 287, 288, 289, 301, 323, 327, 328, 333, 331, 336, 340, 342, 344
Pavlof 328, 342
Penkuf 340
Perim Balkanı 318, 319

Pernek 52, 53
Pertek 51, 52
Peşte 360
Peter Çacvlef 269
Petriç 361, 364, 367, 368
Pitkir 72
Plevne 87
Popof 342
Poslet 203
Prag 342
Protogerof 272, 273, 286, 319, 320, 322, 332, 337, 338, 342, 343, 344, 345, 361, 363, 365
Pşalk Köprüsü 44

Rabovski 338
Radomir 298, 299, 300, 322
Radoslavof 329, 330, 331
Radoviç 270, 326
Radvişte 270
Rauf Bey 13, 84, 137
Reşit Beşy 39, 45
Reşit Han 61
Revan 48, 55, 56, 202
Rıdvan Bey (Yüzbaşı) 289, 290, 294
Rize 20, 38, 76, 77, 80, 81, 82, 98, 99, 116, 117, 118, 119
Romanya 78, 79, 230, 261, 281, 282, 379, 381
Rumiye 58, 59, 60, 61
Rusya 11, 21, 22, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 46, 52, 54, 56, 60, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 76, 79, 80, 81, 82, 86, 103, 104, 115, 152, 160, 166, 200, 201, 213, 262, 264, 265, 267, 281, 282, 283, 298, 301, 302, 333
Ruşeni Bey 13, 32

Sabit Bey 52, 207, 233, 234
Sadık Bey 69, 70, 71
Safer 201
Salim 348
Samih Bey 100
Samih Rıfat Bey 38
Samsun 168, 169, 170, 174
Sandanski 272, 282, 286, 289, 301, 302, 328, 319, 320, 321, 322, 326, 328,330, 331, 332, 333, 338, 339, 340, 344, 346
Sarafof 329, 330, 331, 336
Sarıkamış 44, 52, 71, 136, 139, 150, 230
Sarov 268
Selanik 272, 281, 287, 288, 325, 326, 328, 329, 334, 336, 343, 369
Selim Köyü 44
Selmanpak 43
Selmas 39
Serez 273, 287, 308, 322, 324, 325, 326, 328, 329, 340, 352, 363
Serski 340
Servet Bey 101
Seyyit Taha 61, 62, 63
Sırbistan 269, 272, 291, 292, 293, 296, 299, 300, 301, 309, 322, 333, 341, 342, 344, 345, 346, 356, 362, 365
Sivas 14, 15, 16, 18, 196
Sibirya 166, 263, 265
Silahçı Tahsin Bey 283, 284, 285, 286, 287
Skriyevski 331, 340
Sofya 269, 272, 273, 275, 282, 283, 285, 288, 290, 292, 297, 298, 300, 301, 302, 318, 321, 322, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 334, 337, 338, 340, 343, 344, 345, 346, 348, 351, 355, 356, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369
Sofina 79
Spa 353
Spuşef 273
Stamboliski 341, 343, 357
Stange Bey
Stanişef (Doktor) 334, 335, 336
Stoyu 340
Sudi Bey 136
Suren 200, 201
Suriye 37
Süleyman Askeri Bey 13, 22, 23, 27, 127

Süleyman Bey (İstanbul valisi) 20
Süleyman Şefik Paşa 13
Süveyş kanalı 42

Şakir Bey 136
Şakir Niyazi Bey 43, 51, 224, 226, 227, 230
Şamil Efendi 45
Şavşat 207, 220, 224. 233, 234, 235, 236
Şeki 55
Şeref Bey 352
Şevket Bey 352
Şeyh İbrahim Efendi 55, 202
Şeyh Şamil 41
Şmit 22, 23, 92, 144
Şücauddevle 60, 61
Şükrü Bey 352
Şükrü Efendi 45

Tahran 61. 64, 167
Talât Paşa 10, 11, 18, 48, 59, 60, 63, 64, 73, 84, 127, 271347, 356, 380, 387, 388
Taska 340
Tavskerd 203, 204
Tebriz 56
Tevfik Bey (Doktor) 117, 129
Tevfik Bey (Atina kaymakamı) 256
Tevfik Bey 348, 351
Tercan 45
Tiflis 40, 102, 164, 165, 166
Tikveş 273, 281, 282, 290, 291
Todor Aleksandrof 272, 273, 286, 290, 319, 320, 322, 332, 334, 335, 336, 337. 338, 344, 361, 363
Todor Pavlof 327, 342
Tomalevski 343, 363
Topal Osman 168. 169, 170, 171, 172, 173, 174
Toprakkale 65
Trabzon 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 35, 38, 40, 45. 47, 49,60, 63, 63, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 106. 111, 112, 113, 114, 116, 117, 120, 121, 123, 126, 127, 131, 139, 140. 168, 174, 182, 195, 196, 217, 235, 237, 245, 251, 254, 255, 256, 257, 259
Trakya 20, 269, 273, 278, 281, 283, 286, 288, 289, 297, 321, 347, 348, 349, 350. 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 369, 375, 376, 377, 378,
Türkistan 160, 264, 265

Ubeydullah Efendi 13
Urfa 48
Ustrumca273, 274, 275, 280, 281, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299,, 300. 301,302,, 324, 338, 370
Uzunköprü 348

Üsküdar 16, 19
Üsküdarlı Cemal Bey 19
Üsküp 22 290, 292, 295, 328

Valandova 291, 293, 294, 297, 298, 299, 301, 309. 34, 346
Van 32, 40, 47. 48, 49, 58, 60, 61. 63, 73, 101, 103, 200
Vardar 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299
Vasil 56, 164
Vasilef 338. 367. 368
Velizade Dursun 45
Vemereo322, 323, 324, 326
Vemereo Obedinena 340, 341, 344
Verhovist 324, 325, 326, 329, 332, 334, 336, 337, 340, 342, 343, 344, 346. 347, 348, 366, 367, 368, 369
Veysel Bey 195, 196
Veysel Çavuş 217
Vhalof 327
Viçe (Fındıklı) 21, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 111. 121

Vishof 328
Viyana 338, 342, 360
Vlakof 338
Von Kresa (General) 267
Vretcmarof 338

Yahya Reis 183
Yankof Rizof 326
Yakup Cemil Bey 131, 132, 133, 134, 136, 137, 139, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 377, 378, 379, 383, 384, 385, 387
Yunanistan 269, 309, 322, 333, 3410, 341, 348, 351, 352, 357, 362, 365
Yemliha 55
Yusuf Vasfi Bey (Doktor)
Yusuf Ziya Bey 294
Yusuf Bey (merhum yüzbaşı) 282, 283
Yusufeli 138, 160, 196, 204, 207, 224, 233
Zanzak 204
Zeki Kaptan 273, 290
Ziya Bey 174

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA

TEŞKİLÂT-I MAHSUSA

ARİF CEMİL

Teşkilât-ı Mahsusa Osmanlı Devletinin son dönemine damgasını vurmuş gizli bir örgüttür. Enver Paşa'nın kendisine bağlı olarak oluşturduğu bu istihbarat örgütü özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Ne var ki dönem hakkındaki kaynakların çoğunda Teşkilât-ı Mahsusa'nın adı geçmez, adı geçtiğinde verilen bilgiler ise son derece sınırlıdır. Örgüt adeta bir esrar perdesinin arkasında kalmıştır. Üç kıtada örgütlenmiş olan Teşkilât-ı Mahsusa'nın personeli 1916'da 30.000 kişiye ulaşmıştı.

Talat Paşa'nın yaverliğini yapan Arif Cemil Bey **Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa** adlı kitabında bu döneme ait çok önemli bilgiler vermektedir.

ISBN 975-7336-61-0
9 789757 336617